Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Na cestě křižové.

Historický obrázek.

Napsal

Karel Škába.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 1.

(Běžné číslo 109.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

891.86
14427
1885

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

I.

Nad Mníškem strhla se prudká bouře. Přišla z nenadání, jedním rázem zničila vše, a než-li se kdo vzpamatoval, byla pryč, a než-li si oddechl, trochu pookřál, byla tu zase. A jedna bouře byla druhé prudší, hroznější. Podobny byly na vlas těm, jež snesly se na naši zemi, kteráž tehdy procházela „štace“ křižové cesty jednu po druhé, a ničila vše, co bylo lidem nejmilejší, nejdražší. Od doby prvních patentů, vydaných hned po porážce Bělohorské, neuplynulo ani plných sedm let, a už zase počaly hlavy ty, v nichž povstaly prvé patenty, vymýšleti nových, nad nimiž zamyslil se i císař sám, a nejednou ruka se mu třásla, nejednou pero zaskřípělo — a bylo na listině potom plno černých skvrn — nejednou ani podepsati nemohl, neboť škrtnutím pera bral tisícům rodin opravdu nejen víru a volnost, ale i životy! . . .

Vichřice skučela a úpěla v mrtvých ulicích jak smečka vyhladovělých psů se prohánějíc. Metala zároveň s prudkostí neobyčejnou celé spousty sněhu i do ulic i na střechy sesmutnělých domů, naříkala úpěnlivě v mohutných větvích starých lip v aleji na rynku, otřásala jimi divoce, a ulámané haluze stromové metala na valný kus cesty.

Chodce nebylo viděti po celou dobu; a jako ty ulice tak i domy byly pusty, jakoby mrtvy. Jen tu a tam kmitalo třaslavé světélko oknem, vrhajíc mihotavý pruh žlutavé záře do zasněžené ulice. Ta světélka byla jako bludičky nad propastí a při nich modlili se ne za odvrácení — neb tehdy již přestali doufati — ale za zmírnění svízelů a běd ubohé, strastmi navštívené země české . . .

Na faře Mníšecké svítili také. —

Fara na rozsáhlém rynku proti kostelu stojící byla staré, dosti rozlehlé i neúhledné stavení se střechou sedlovou, neobyčejně vysokou, štíty prolamovanou i vikýři podoby ušlechtilé kdysi, jimž však čas a hlodavý chrup nepohod a živelních rozmarů setřel ráz a pel díla dokonalého. Hrany štítů vysokých byly otlučené, omítka odprýskána, zbavena barvy původní.

V přízemí, ve vysoké světnici, v křesle seděl za stolem starý kněz Doubravský.

Světlo dračky na železném svícně ve skřipci upevněné, jedině v samém poblíží svém osvětlovalo jasněji rozlehlou světnici; v šeré mrákotě potácely se vzdálené stěny obrazy ověšené a při nich stojící police z černavého dřeva, plny knih nejrůznějšího formátu: od malých modliteb příručních až k obrovitému kancionálu pevně ve vepřovici vázanému. V průčelí kříž se Spasitelem visel, lampička blikající a klekátko, pak zase několik křesel kol obrovského stolu, na němž několik závitů papíru, pera husí, krůtí i havraní, a malý kalamář s pravou černí domácí. Zde vykonával farář Mníšecký povinnosti svého pastýřského ouřadu, sem v tu velikou knihu matriční zanášel křty, oumrtí i svatby, tam na ony závitky psal dny a příhody pamětihodné, jakž mu to od

opatrných konšelů Mníšeckých uloženo bylo; začež 10 sáhů dříví z obecního lesa ročně dostával.

Dračka chvílemi prskla, a tím jasněji či temněji osvětlovala rysy krásné, ale utrpením duševním ustarané tváře Doubravského. V rysech těch zračila se jakási roztrpčenost neb hlodavý bol, jež dávno již vypudily z nich klid a mír tam sídlící.

Četl. —

Četl ve velké knize tak nepohnutě, tak upjatě, jakoby v tom okamžiku nic jiného pro něho na světě nebylo — ani té burácející bouřky, která venku kolem fary se vztékala. Oči jeho dříve rychle spěchající po řádcích velkých liter, pojednou stanuly, zarosily se hojně, jakousi mlhou potáhly, jako hladké zrcadlo když horký dech na ně zavane:

„Povstaneť zajisté národ proti národu, a království proti království. A budou zemětřesení veliká po místech a hladové i bouřky. Vydáť pak bratr bratra na smrť a otec syna, i povstanou děti proti rodičům a budou je zabíjeti. — A kdo jsi na poli, nevracuj se zase, abys vzal roucha svátečního. Běda pak nemocným a těm, kteréž kojí ve dnech těchto. Protož modlete se, bratří, aby nebylo utíkání vaše v zimě aneb v sobotu. Neboť budou ti dnové soužení, jakéhož nebylo od počátku, aniž bude . . .“

Stařec znovu a znovu četl slova ta. Pak zavřel knihu a sevřel zašlé kovové její spony, opřel starou svoji skráň o kostnatou vyhublou ruku, jasně modravými žilkami protkanou — zamyslil se . . .

Středem myšlenek byl tajemný a hrozný ráz přečtených slov o zkáze města Jerusalema . . . Pak myšlenky ty pomalu rozptylovaly se jako rozptulují se mraky na obloze nebeské za větru prudkého, a v hlavě rozpoutával se vír unášivý,

prudký, kolotavý, který žádného nemá předmětu ni cíle vytknutého — dumal. Dlouhé, bělounké vlasy prokluzovaly mu mezi prsty, a splývaly v jediný bílý proud na černém taláru ...

Před duševním zrakem jeho mihala se řada obrazů milých, strašných i děsivých ...

Šel v myšlenkách alejí stromů ...

Jasné paprsky ranního slunce prodíraly se mladým, svěžím listím, chvěly se na kališcích a korunách květin, měníce třpytnou rosu v drahocenné mnohobarvé drahokamy. V podnebesí pěli skřivani ... Připravoval se tehdy poprvně přistoupiti k oltáři Páně ... Před kostelíkem pozdravoval jej velký dav vesničanů. Ze všech těch tváří vyzírala upřimnosť a láska. Ano babička jedna popostrčila k němu roztomilé, batolivé děcko; a klučina chopil se jeho taláru. On pozvedl jej a proniknut nevyslovitelným blahem jasných, modrých jeho zraků, políbil jej v čelo ... Ještě nyní rozradovala se duše jeho, když vzpomněl si, s jakým zápalem vléval v duše svých bratří slova — zlatá slova nezapomenutelného u všech srdcí českých mistra Jana z Husince a tichého, v ústraní pracujícího Petra Chelčického — jeho svatý zápal musil uchvátiti prosté vesničany — — —

Lidé připomínají si často jedině proto šťastné chvíle svého života, aby stali se tím nešťastnějšími v době přítomné....

„O těch blahých dob!“ postesknul si stařeček při pomyšlení na přítomnosť v celé své hrůze, a zase sklonil hlavu a dále dumal....

Široko daleko — snilo se mu — pokryto bylo nebe černými chmurami. A z hloubí té příšerné temnoty zadunělo to a blýsklo jak zamihnutí meče plamenného. Země zachvěla se — opět a opět, a z mračen vytrysknul roj zářících blyskavic, a

osvítil v mrákotách tonoucí zemi — země oddychovala těžce jako ve smrtelném zápasu, a dech její byl výpar čerstvé krve — krve lidské. Kam oko jen dohledlo, všude poušť a žároviště, ze kterých plazily se sloupy dýmu jako z oltáře Kainova. Role nezoraná, sad zpustošený, niva zdupaná, pokrytá mrtvolami s výrazem kletby a zoufání v tváři. A v mlhavé dáli viděl tlum lidí, spíše běsův — vraždiliť se bez ohledu na stáří, pohlaví, příbuzenství — a před nimi na zpěněném oři pádila hrůza a zuřivosť, metající za zběsilého výskotu ji doprovázejících příšerných mátoh planoucí pochodeň v klidné, mirumilovné chaty. Nesvítilo slunce ani bledý měsíc, ale krvavá hvězda trčela na nebi, hvězda zkázy. — — —

Stařec zachvěl se a bezděky zavřel oči, jakoby nechtěl viděti ten příšerný obraz.

Ale marně!

Obraz ten zmizel sice, ale nový nad prah starcova vědomí vyhoupl se v jasných barvách!

Spatřil veliké město, které stříbropěnný protékal veleproud. Ranní mlhy pnuly se do výše, a obláčely v jemný svůj háv rozčeřené moře střech domů, paláců a věží . . . Prosvitlo slunce a rozehnavši mlhy vykouzlilo na obloze sedmibarevnou, skvoucí se duhu . . . Všude bylo ticho, ticho mrtvé, ticho hřbitovní — — — pojednou zarachotila rána — druhá — třetí, a rázem rozbouřily se vlny vzduchové hřímavými akordy. — A najednou z náměstí oproti svatyni velebné vzpínající do výše závratné ostré hroty dvou věží, vytrčelo podivné, černé lešení, do čtverhranu obklopené řadami žoldákův s lesknoucími se zbraněmi, za nimiž zmítala se těžká, mlčenlivá vlna zděšeného lidu. A na lešení ono podivné vyvlekli žoldnéři stařičkého bohatýra. Vlas leskl se mu stříbrem, a oko plálo

nadšením. Bubny zarachotily, a ta sivá hlava jako bleskem odťata kutálela se po lešení . . .

Stařec chvěl se na celém těle, a když povolily okovy jeho hrdlo svírající, zastenal sípavým hlasem.

„Tatíčku! Co s tebou se děje? Jak se třeseš!“ zvolalo úzkostlivě děvče krásné jak poupě v rozpuku. Sedělo v přítmí u krbu ani nedutajíc a s bolestí patřilo na otce v hoři a zármutku tonoucího . . .

„Pro živý Bůh, tatíčku, co je ti? O promluv, jen promluv!“

Přiskočila k němu a hladíc ho po ustaraných tvářích mluvila k němu. Ale stařec jemně ji od sebe odstrkoval.

„Upokoj se, tatíčku zlatý, dá Bůh, že lépe bude,“ pravila tichounce s neodolatelným přídechem prosby.

Stařeček přejel si lysé čelo rukou, jakoby ze spánku se probouzel.

„Lépe — dá Bůh — ano v něm jest naděje naše — dá Bůh — — — o nikoliv! Trest jeho ulehl na nás!“

„O, jistě se smiluje!“ zvolala hlasitě dívka, táhnouc jej vší silou do tmy. „Vidíš znamení jeho? Pohleď, jaká to krásná na nebi hvězda — nestála-liž právě taková nad Betlémem?“

Popošli až k samému oknu.

Venku dosud úpěla vichřice a střásala s jabloní celou pršku sněhovou. Ale na nebi černé mraky trhaly se, a mezi nimi skvěla se jako za jasných večerů veliká, skvoucí se hvězda, vlekouc za sebou dlouhý, jasný proud jisker . . .

Stařeček stanul překvapen, a zíraje ztrnule do tmy zticha pronášel tato slova:

„V těch dnech soužení slunce se zatmí, měsíc

nedá světla svého, a hvězdy nebeské budou padati, a moci, kteréž jsou na nebi, pohnou se . . .“

Při slovech těch zalesklo se podivně oko jeho, že nebojácná dceruška úzkostlivě se k němu přitulila, a tiše počala vzlykati.

„Tatíčku, jak podivné věci to mluvíš? Nechápu význam těch slov, a předce se jich bojím. Je mi při tom úzko kolem srdce jako tehdáž — víš tatíčku, jak zlí lidé faru nám zapálili a matičku —“

Nedomluvila. Proud teplých slzí vytrysknul na bílé, něžné ručky, jimiž zastřela svůj obličej. Farář Doubravský přivinul plačící dítě k sobě.

„Neplač Dorničko!“

V tom udeřila tak silně vichřice do oken, a zapřela se do dubových vrat, že ve stěžejích pronikavě zapraštěla. V téže chvíli zabušilo na farních vratech.

Stařeček vyvinul se z objetí dceřina.

A znovu: buch, buch na vrata.

„Aj, jak se podobá, hosty dostaneme. Doskoč, Dorničko k Martě, ať otevře. Hříchem by bylo smrtelným nechati člověka déle v také hrozné nepohodě.“

Dívka odskočila ze sednice, a za chvilku objevila se ve dveřích znovu její ruměnná tvář. V patách za ní šel vysoký muž zahalený v řasnatý a sněhem poprášený plášť.

„Pokoj vám!“ pravil plným hlasem vkročiv do světnice.

„I s tebou! Vítej mi, bratře!“ zvolal zjevně potěšen jsa, vida kostnatou, rázovitou tvář příchozího.

Zároveň již stará Marta snímala s něho huňatý plášť, pobízejíc jej, aby ke krbu usedl.

Poslechl.

Vyhřívaje se vyprávěl krátce o nepohodě.

Mluvil v krátkých, úsečných větách, upíraje zrak na zmírající plaménky ve krbu. Pak spěšně pohlednuv na faráře, ohledl se po světnici.

Byli samotni. Dornička i s hospodyní na pokynutí farářovo již před chvílí odešly.

„A co tě vyhnalo do té nepohody, bratře? Jaké zprávy přinášíš? Hle, již jsme samotni — mluv prosím!“

„O žel, že musím k tobě přijíti se zprávou Jobovou,“ mluvil tiše host; „těžko, přetěžko spočinula na nás kárající ruka Hospodinova. Símě Antichristovo klíčí — znovu počíná bujeti — moc jeho roste. Dosud ani neosechla krev sedmecitma mučedlníků na náměstí staroměstském, hlavy jejich dosud ční na věži mostecké, černý havran dodnes jim druhem nerozlučným, jenž spárem drahé ty hlavy drásá, zobanem do nich klove — a již zase ta hyena novou požaduje oběť! Teď na nás kazately víry pravé došlo! Lidu termín šestiměsíční povolili, ale nám jen čtyř neděl. Kdybychom v termínu tom na jejich víru se nedali, že máme pod ztrátou hrdla této své vlasti na vždycky prázdni býti! Aby prý nám příležitosť nechyběla, vyslali po Čechách komisaře duchovní se světskými, jimž po ruce vždy moc branná, kteří by lid k té jejich víře nakloňovali. A taková kommissí přišla na včerejšek i k nám na Dobříš, a přišla tak náhle jako zloděj v noci, a než-li se kdo nadál, již lid mocí do kostela vháněli...

„Svatý bože! — A ty, bratře, prcháš? — Mluv, o mluv, nežli hlava se mi rozskočí!“ zvolal stařec, a uchopiv se za dlouhé šediny, prudkými kročeji přecházel po světnici. — — —

Cizinec seděl, ztrnule hledě před sebe.

„Ztratil jsem naději. Zoufám. A věru, kdyby nebylo ženy choré a milovaného synáčka, dnes

nebylo by mne více mezi živými. Jsem zviklán jako strom, jemuž podťaty kořeny —“

Farář zastavil se a hleděl na zoufajícího spolubratra.

„Myslil jsem,“ pokračoval onen, „že tě naleznu připravena a hotova na cestu. — Ovšem ty nechápeš snad hloubku mého bolu, ty nevíš snad ani dosud ničeho. Rota surových znesvětí síň kostela. A spita a řvouc jako šelmy, poskvrní nečistým retem kalich, v němž byla krev Páně. — Chrám učiní krámem a pohodí evangelium pravdy. Ty — ty vzdej se víry, rozumíš? Vyrvi — vyrvi si srdce z prsou, víru, anebo — slyšíš? Během čtyř neděl opusť rodnou vlasť — a vlec život bídný v chladné cizině, plouže se jako příšera. — Cítíš ta muka? — Zapři pravou víru, jedovatou slinou poplij hroby svých otců, kteří pevni u víře zemřeli — anebo jdi v cizinu. Navždy! Slyšíš? Navždy!“

Cizinec pracně oddychoval . . .

„Prchám se ženou a synem. Několik sedláků jde se mnou. O jak blaženi jsou, že mají víru! — A ty? Jdu k tobě a prosím tě, abys se zachránil. Máš dcerušku, zlaté dítě. Zachraň se již nyní, pokud čas. Později hůře bude, věř! —“

Nastalo ticho.

Farář zavřev otevřevší se od vichru dvéře, popošel ke krbu. Na tváři jeho nepohnula se ani žilka, ani brvou nepohnul. Plameny šlehaly v krbu praskajíce, a z venku ještě pořád dolehala, však již slaběji vichřice. Host seděl posud nehnutě, hledě do sršícího roje jisker . . .

Ticho . . .

Farář pohledl na hosta. Ústa jeho zůstala na chvíli pootevřena, bez hlasu; pak promluvil sotva slyšitelně:

„Dobrý pastýř neopustí stáda svého!“

„Uvaž dobře, abys později těžce litovati nemusil předsevzetí svého. — Vzpomeň na dcerušku svoji!“

Ta připomínka pozachvěla myslí dobrého pastýře svého stádce.

Zřel milované dítě své kráčeti v zachmuřené mysli k neznámému, ale zlobnému osudu vstříc, životu bídnému, se všech stran ohrožovanému všelikými svízely, mezi nimiž smrť, smrť předčasná toliko nepatrným byla zlem . . . Zřel ji bez otce, opuštěnu, vydánu v pospasy všelikých muk. — O sebe nedbal, nechť hlava jeho na čekanu vztýčena bude — jen o dcerušku hrozná jej starosť hnětla, že mrazivý pot na čele mu vyvstával, a tělo chvělo se jako v horečce . . .

A všemu tomu vyhnouti by se mohl, jak radil mu spolubratr na vinici Páně.

Ale za jakou cenu!

Aby vlasti se zřekl, kosti sestaralé v chladné cizině ve hrob složil, aby stádo jemu svěřené opustil jako nájemník, jenž vida přicházeti vlka, opouští ovcí svých.

Zřel v duši své zcela jasně obraz ten v barvách případných — chrám zneuctěný — drahé ovečky své smýkány surovými lupiči — útěkem svým zachránil by životy dva, a v záhubu věčnou uvrhl by na sta duší jemu svěřených, za něž na věčnosti odpovídati musí . . .

O těžké a tvrdé jho povinnosti!

„Zůstanu!“ pravil ještě jednou temně, ale s pevným odhodláním, pozdvihl hlavu a vyhledl ven — — —

Oknem bylo viděti zachmuřenou oblohu. Chmurami těmi prosvitala krví rdící se hvězda, vlekoucí za sebou dlouhý, blysknavý chvost světel . . .

A říkají, že nad kterým místem taková hvězda

stane, tam usídlí se zhouba a zkáza, a všechněch sedmero ran egyptských.

Nedej Bože! — — —

II.

„Hle, pane, jak za ranního již jitra, kdy poctivý křesťan bez naléhavé potřeby ještě na lůžku si hoví, krejčíř Mizera farské pole obchází, jako ten, kterého písmo pod obrazem lva řvoucího vypodobňuje!“

Takto zahovořil Bartoš, zvoník, k faráři Doubravskému, jehož doprovázel na cestě z ¡děliny Rymáně do Mníšku, všecek jsa zachumelen, rukou napřaženou ukazuje.

„Hleď, tamo dole u trnčí. Teď z toho místa vrány se vznesly. — Toť, že rovný jen s rovným se bratří!“

Bartoš, starý, veliký muž, s okem stále zachmuřeným, mračivým, k těm slovům divný připojil úsměv.

Farář Doubravský maní a ne tak na pobídnutí zvoníkovo sklopený zrak povznesl, aby rozhledl se po krajině do nedozírna daleka se rozprostírající a zasněžené. Všude bylo běloučko, jakoby prachového pápeří rozestláno bylo, jen na vzdáleném pásmu Třemošeňském až daleko nad Rožmitálem pochmurné brdské hvozdy černaly se.

Hejno vran se skřekem v těžkém potácivém letu nedaleko opět v poli zapadlo.

I nemohl farář nepozorovati suchou, nevelikou postavu souseda Mníšeckého, krejčíře Mizeru, který ve dlouhém, šosatém kabátě barvy temně zelené kdysi, teď však rezavě zažloutlé, v čepici kulaté s beránkem, tenké nožky natahoval. Uzlo-

vitou hůl, kterou v pravici držel ve značné od těla vzdálenosti, chvílemi prudce nad hlavou, jakoby někomu vyhrožoval, pozvedal, buď vranám, jež v těžkém a nízkém oblouku zas se sletovaly, aneb nepříteli svému odpovědnému, bohužel nepřítomnému.

„Chamčivec zarputilý!“ zase se zlobil zvoník polohlasně. „Nemá dosti na výnosném řemesle, ani na domu z kameni vystaveném, ani na měšcích stříbra dobrého v dubové truhlici na několik zámků uzavřených, i farské pole nejraději by pohltil i s tím kusem lesa. Získal jsi sobě, dvojctihodný, v Mizerovi nepřítele odpovědného, žes v nájem znovu mu farská pole nedal. To ti jistě do nejdelší smrti neodpustí. A snad v té pustině nyní pikle kuje v hlavě samou neřestí přeplněné. O totě člověk farizejec, hrob zbílený, na vrch pln ochoty a poníženosti, uvnitř ale pln falše, závisti a nenávisti. Takového střez se tvoje důstojnost na kus cesty!“

„Ty Bartoši, jen černou duši v každém hledáš,“ zahovořil mírně Doubravský, „kdo s tebou není jedné víry. Mizera sice není člověkem přátelství a náklonnost vzbuzujícím, ale tak ničemným také není. Křivdíš mu, Bartoši!“

„Já každému a vždy křivdím,“ bránil se Bartoš, „já, který ničemného jeho otce znal i jej samotna. Nepadlo daleko od štěpu to jablíčko míšeňské! Ženu dobrou umořil, syna dobrého trýzní ... A já mu potom křivdím! Proč tedy, když dobrým je člověkem, zpříma do očí se člověku nepodívá, ale jako pokrytec oči neustále klopí? Proč tak odporně sladounkým hláskem lichotí se ku každému a lísá, aby za zády o čest jej připravil jazykem nestoudným? Proč víru dvakráte změnil jak obnošený šat, když ze změny také větší zisk mu kynul? Prvé katolík, za vlády

třiceti direktorů k luteránům přestoupil, řka, že jest podobojí. A nyní, když těžce dopadla na nás pravice Hospodinova, a jsme vydání v ruce katanův, proč zkroušeně a kajicně vrátil se v lůno té víry samospasitelné? — Abys, pane, dobrého o něm mínění někdy nelitoval!“

„A ty, Bartoši, prudké své nepředloženosti. Aspoň nyní jazyka svého poukroť, když Mizera k nám se blíží a zbytečně ho nedráždi!“

Bartoš měl již na jazyku ostrou odpověď, ale zdržel se. Raději zastavil se, aby tváří v tvář setkati se nemusil s Mizerou, jejž nenáviděl celou silou své duše.

Blížil se již titěrný mužík ten spatřiv faráře, a z daleka pangrotku vydřinou lemovanou snímal s hlavy, i ukláněl se na čapích nožkách svých pln sladké, přemrštěné zdvořilosti.

„Tak časně již venku, dvojctihodný? Zajisté, že za svým povoláním?“

„Uhodls', sousede!“ mírně na přepjatou řeč krejčířovu odpovídal farář Doubravský. „U Tuvory, kováře byl jsem v Rymáni, abych posílil jej ku věčné cestě. Před malou chvílí mu oči zatlačili. Jak blaze mu nyní!“

„Nebudu se s tebou o to příti,“ zahovořil Mizera s podivným úsměškem kol skřivených rtů, „zda kovář Tuvora lépe udělal, že s tímto světem se rozžehnal, a vydal se na pouť dalekou a nejistou — nu nehorši se, kněže, každý má svůj náhled — ale souhlasím, že mrtvým lépe brzy bude než-li nám živoucím. Samý svízel tady, samé útrapy, a na duši hryže starost o spásu duše nesmrtelné! I mne starost zlá z lože vyhnala ven do té nepohody. — Jaká to příjemná náhoda, že tebe tu potkávám, abys těžký kříž mi pomohl s beder mých sníti. Jdeš předce zpět do

Mníšku? Nebyla-li by tobě má společnost nemilou, spolu bychom šli, a ty bys mohl mi radou přispěti.“

„Jdu do Mníšku, kvapím, abych sílil vyznavače víry pravé v těžkých hodinách protivenství a strastí. Ceníš-li radu mou tak vysoko, nuž otevři jen své srdce.“

Mizera zase pousmál se při řeči farářově.

„O tys dobrý pastýř, a neodpudíš kamenem jako tvoji druzí spolupastýři ovečku z cizího stáda, když u nich ochranu hledá. Proto k tobě mám důvěru, ačkoliv jsem katolíkem.“

„Neplýtvej, příteli, slovy, ale raději o své věci promluv!“

„Už mi promiň, dvojctihodný, že mluvím, co slina mi na jazyk přinese — jsem starý a k tomu mám syna nezdárného, který naplňuje mne starostmi. Ty mi hlavu přeplňovaly, že na chladný vzduch jsem vyjíti musil, abych vychladl a v rozčilení neprovedl čin nepředložený.“

„Tvůj syn že by byl nezdárným? Slova hany naň jsem z cizích úst ani jedenkráte neslyšel, a otec vlastní si naň stěžuje?“

„Nevynáším své starosti na trh, ani je nedávám vybubnovati na rozích, aby všickni o nich věděli — dost toho, co doma mám. Nezdara je i když si před lidmi na svatouška a neviňátko hrá. Nechce nijak a nijak znáti čtvrté z desatera přikázání, nechť domlouvám mu jakkoliv. Bůh ho naprav; já s těží se toho domohu, nepřispěješ-li mi ku pomoci ty. Nebožka žena — země budiž jí lehka — ta mi ho samým mazlením pokazila.“

„Neuvaluj, Mizero, vlastní svoji vinu na hlavu tvé hodné, dobré ženy. Byl by z tvého syna,

kdyby nebožky tvé ženy nebylo bývalo, takový větrný plášť, jakýmž ty sám!“ Bartoš pozadu krátčející déle již se zdržeti nemohl, zahučel polohlasitě a promluvil.

„Ah vida, Bartoše, zvoníka!“ prohodil zlehka, opovržlivě Mizera. Pousmál se blahosklonně, snad i pravici mu podati mínil, ale vida zjevnou neochotu, aby pravice jeho stisknuta byla, zpět ji odtáhl.

„Tedy takové tvé mínění, Bartoši? Inu, každý má své mínění, já jiné, ty jiné. Já nyní příkladně mám tohle mínění: že neslušelo se tobě, abys úsudek svůj pronášel, když se tě o něj nikdo neprosil.“

Touto lehynce štiplavou odpovědí, domnívaje se, že Bartoše dostatečně odbyl, opět zády k němu se obrátil.

„Nevím si rady s nezdárným,“ zahovořil zase k Doubravskému. „Přerůstá mi přes hlavu, zvlčel, zpustl. I ruky by proti otci pozvedl, když dobře mu radí. Šedivou hlavu, která pro něho sestarala, slinou jedovatou poplil by.“

„Nádobo plna lži a falše!“ vzadu zas hluboký hlas zvoníkův ozval se.

„Umlkni Bartoši!“

Káravý pohled mírných zraků farářových přiměl mračivého zvoníka, že zastavil další proud řeči.

„Nerozhorluj se, dvojctihodný, nesmyslnou řečí zvoníkovou,“ konejšil ho krejčíř. „Mne se zloba jeho nikterak netkne a úštěpky jeho na vlastní jeho hlavu padají. Však zajisté má příčiny, proč tak neurvale se mého nezdárného syna zastává, a já troufám si je uhodnouti. Příteli,“ tak usměvavě promluvil, a blíže ku Bartoši přistoupil a dlaní na rameni mu potleskal, „příteli uvažuj! Od dnešního dne měšec mého syna vysechl na čisto!“

„Mizero!“ zahřměl zvoník.

Mizera opět se zastavil, a na chvilenku upřel zrak svůj na zvoníka.

„Vím, příteli, že se tak jmenuji. Přeješ si?“

„Bartoši, ani slova již více!“ opět Doubravský zakročovati musil, aby prchlý zvoník nerozbouřil se. „A ty, sousede, chceš-li, abych stížnosť tvou na syna ouplně vyslechl, pospěš si, a nedávej se z řeči vyrušovati. Pohleď, věž kostela již nedaleko.“

Bartoš několik opět kročejů hučel si cosi do vousů.

„Já poctivě chleb svůj si vydělávám! Nežebřu! Kéž by i ty tak, spuštěnče, říci mohl. A synu svému ani tolik peněz nedáš, aby almužny mohl rozdávati. Oj tvoje jmeno zrovna jako by na tebe ušito!“

„Uvaž, dvojctihodný,“ započal hovor svůj krejčíř, těkaje zrakem plaše tu s tváře farářovy na cestu sněhem zavátou, tu s hole své uzlovité, kterouž prudce zabodával do země, na hejno vran, jež krákajíce přeletovaly, „uvaž a posuď! Slušno-li aby syn otce, kterýž jej zplodil a v starostech vychoval, poslouchal bezvýjimečně čili nic?“

„Cíl přestřeluješ, sousede,“ mírně odporoval Doubravský, „slušno a spravedlivo, aby syn otce poslouchal, ale jen potud, pokud nevydává v šanc svou spásu.“

„Na půdě stojíš, dvojctihodný, kde tě chci míti,“ liboval si krejčíř, ruce si zamnuv. „Té úhony chci synovi svému přispořiti v krušných našich časech, kdy srdce věrného křesťana zkrušeno je obavami v budoucnosť. V pletky jakés pustil se s dívčinou, která jiné je víry než-li on. Netone-li pak — povídám já krejčíř Mizera — v nebezpečí, že duše jeho úhony vezme při obcování se ženou jinověrkou? Nehorši se, dvojcti-

hodný! Ty věříš, že víra tvoje pravá je — já vím, že moje jediné jest takovou — každý své hnízdo nejvíce chválí," tak přemílal svoji obvyklou průpovídku. — „Tys také otcem a ptám se tebe, dovolil bys, aby dcera tvá takto proti tvým zásadám jednala? Ptám se tě, dvojctihodný!"

Farář stanul.

Bylať mu řeč krejčířova nejasnou i nápadnou zároveň, jakoby jakýs tajný úmysl se v ní skrýval. Proč o Dorničce se zmínil při řeči o synu prý nezdárném?

„Zpříma-li se mne tážeš," zahovořil, „odpovídám: že ani já bych k tomu nesvolil. Žalno a bědno v rodině, kde muž a žena jednou duší býti mají, když dvěma různým obětuje se oltářům. Odtamtud mír a láska prchá před plamenným mečem nesvárů. Opakuji — nesvolil bych nikdy — nikoliv z nenávisti pouhé a záští, ale z obavy, že by dceruška má v takém manželství šťastnou býti nemohla, leč by víry své se zřekla . . ."

„O jak okřívá pod tvými slovy duše má, jak příroda po májovém deštíčku. Předce's moudrý, jak jsem vždy o tom byl přesvědčen. Buď tobě můj dík!"

Farář Doubravský zavrtěl hlavou.

„Nerozumím ti," zahovořil.

„Tím více jenom si tebe, dvojctihodný, vážiti mohu!"

„Divně mluvíš!"

„Promiň, dvojctihodný," uhybal se Mizera přímé odpovědi, „abych nemusil se porozšiřovat o těch věcech. Správně mluvím. — A díky tobě za dobrou radu; snad tvá výpověď synovi hlavu napraví."

„Takovou moc abych měl nad tvým synem, kterého sotva že znám — já? Příteli, příteli, kam

tvá mysl k stáru se šine! Když ty celou mocí otcovskou syna od nepředloženého, neříkám zlého skutku odvrátiti nedovedeš, toho, že by dokázala slova moje?“

„Ano, slova tvoje!“

Pojednou rozbřesklo se v hlavě faráře Doubravského ... Snad by dceruška jeho pokradí, bez jeho vědomí se synem Mizerovým scházela se? Ne, nemožno! Dobře svoji Dorničku zná, své milé, dobře zvedené dítě.“

Rozhorlil se nad tímto podezřením.

„Mizero!“ zvolal prudce.

„Přeješ si, dvojctihodný?“

Otázka krejčířova zmírnila poněkud hněv farářův.

„Domníváš se, že Dornička má se synem tvým se schází?“

„Řekl-li jsem cosi podobného, dvojctihodný? Odpusť, jestli jsem se přenáhlil. Ale nevím, že by ústa má cosi podobného byla prořekla. Příliš tě ctím a ve vážnosti mám, abych v mysli své místa popřál podezření, že bys co podobného připustil, aby dceruška tvoje s mým nezdarou se scházela.“

„Neboj se, Mizero, že by tvé podezření někdy platnosti nabýti mohlo. Pokud já živ jsem, Dornička má bez vědomí mého ani jediný krok neneučiní. A já nikdy nesvolím, aby ruku zadala, a s rukou i své blaho, svůj život odpůrci svaté víry naší!“

Teď mlčky stanuli proti sobě jeden na druhého pohlížeje. I plaché oko Mizerovo na chvíli nabylo pevnosti, jistoty.

Byltě rovněž rozdrážděn hrdou odpovědí farářovou, že jizlivý úsměv ze tváře jeho zmizel, řeč sladounká, plynná stala se úsečnou, trhanou.

Sípal skorem.

„Jako ani já, můj pane!“ zahovořil, „aby syn katolík s nekatoličkou se scházel za mými zády, a jmění mozolně nabytého rozhazoval.“

„O licoměrníče, ne zmozolenou rukou, ale proradou, svatokrádeží nabyté,“ přerušil mu řeč Bartoš . . .

Zatím již blížili se k prvním, nepatrným chaloupkám, které na západní straně ke kamenným stavením Mníšeckým se pojily.

„Už tě musím opustiti, dvojctihodný,“ pravil krejčíř již ouplně vychladlý, „mám u Vevery košináře řízení jakés. Už ode dvou let mi za kabát božíhodový je dlužen a neplatí.“

Znovu se uklonil, a sladce se usmívaje zaměřil k nízkému protějšímu domku. Na půl však cestě ještě obrátil se.

„Děkuji ti poznovu, dvojctihodný, za výpověď tvoji. Snad synovi jí hlavu napravím, a ne-li — o prosím tě, dvojctihodný, jen za to: zapověz dcerušce své, aby tak často navštěvovala na hřbitově příbytek Bartoše, zvoníka!“ a zasmáv se jizlivě, zmizel v nízkých vrátkách domku.

Faráři Doubravskému bylo v duši nevýslovně hořko.

A toho posměchu musilo se mu dostati od úskočného krejčíře. Zajisté že oprávněné má podezření. Dornička prý s jeho synem se schází! S katolíkem! S nezdarou, jak aspoň otec povídá.“

Obrátil se ke zvoníkovi. Tent o všem prý ví, ba dokonce milující podporuje!

„Bartoši, Bartoši! Vždycky jsem tebe za muže dobrého považoval, který na slova písma dbá, kterého za přítele jsem považoval — a takou hanu jsi svalil na šediny mé?! Tys věděl, že bez mého vědomí a svolení scházívají se ty děti,

a mněs o tom ani slovíčkem se nezmínil. O jen abys té lehkmyslnosti, Bartoši, jednou nelitoval. A syna zpronevěřilého že dcera má si oblíbila, i to tvým dílem!“

Bartoš posud s hlavou sklopenou a očima k zemi sklopenýma, vzpřímil se pojednou.

„Nikoliv! Vácslav Mizerův ničemou není ani nezdarou, jak tatík ho vylíčil. Poctivým je člověkem!“

„Ale katolíkem!“

„Jen z obavy před otcem!“

„O smutně započíná dnešní den,“ zavzdychl si farář stoje již na farním zápraží, a po té do vnitř domu vešel. — — —

III.

Bartoš, zvoník, s hlavou svěšenou na zvonici kostela Svatogotthardského ubíral se ke službám božím sezvánět, a při tom cosi o lidském vděku si hučel . . .

Ze štíhlé vížky zavznělo pak sezvánění.

O jak podivně se dnes ty zvuky po městečku rozlehaly! Rozkvílely se tak truchlivě a smutně, jako když otec dětem umírá; srdce bezděky při tom bolem usedalo . . .

Okolo mníšeckého kostela byl starý, hojně stromy vysázený hřbitov. Lid v neděli čekaje až na druhé sezvánění sedával tu a stával porůznu u hrobů a pod stromy . . .

Hovor vesničanů v jednotlivých skupinách stojících otáčel se dnes kol podivného onoho zvuku zvonů, jenž jim nešel z hlavy. Viděli v tom jakési znamení.

Člověk v utrpení stává se pověrčivým, a Mníšečtí ti věru málo nezkusili.

Mníšek tichý, klidný, vytrpěl mnoho, přemnoho na křižové cestě, po níž kráčel celý český národ. Dvakráte již v tichém Mníšku byla bohaprázdná, spustlá soldateska. Poprvně Mannsfeldovi reythaři, po nich Preunerovští kyrysníci. Těžko říci, kdo z nich přítel či nepřítel! Jedni hůře druhých v Mníšku hospodařili. A za odcházejícími nejedna ruka zaťala se v pěst a za nimi pohrozila, z nejednoho hrdla vydrala se kletba strašlivá . . .

„Jak's ty zvonky naladil, že by člověk plakati musil, kdyby si byl už dávno plakati neodvykl," pravil Šimon hospodář ode „tří jelenů" ke zvoníkovi, který právě z vrátek věže sv. Gottharda vystupoval.

„Hledíš mi do duše, a čteš ze srdce!" odvětil Bartoš a potřásl sousedovi pravici. „Ale já jich nenaladil! Sám Bůh ví, co to je. Čtyřicet let jsem u sv. Gottharda a s těmi zvony jsem jako starý kamarád. Já už jim rozumím, a oni zase mně — ale dnes jsem jim rozuměti nemohl. Věřte mi, lidičky, za těch čtyřicet let jen třikráte se mi tak stalo — a nikdy z toho nepošlo nic kalého. Prvníkráte zakvílily ty zvonky, když na Hoře bílé odzvonili staré slávě jmena českého, kdy tisícům a opět tisícům věrných srdcí českých poduškou byla umrzlá zem, pokrývkou poprašek sněhový . . . Podruhé, když rozplakaly se, neměl jsem pokoje, vše mi padalo z ruky, oko zastřelo se mi jakousi podivnou mlhou — víte, co tenkráte se stalo. Oh, ten staroměstský rynk! A nyní po třetí. O bože co z toho pojde?" — — —

Zvoník více nedořekl, všickni umlkli, a v tichu

tom zavládlém jasně slyšeti bylo mnohý povzdech bolestný z té utýrané, dobré duše české.

„Bůh ví, sousedé, ani teď to nic dobrého nebude — já to vidím, já slyším ten rachot bouře se blížící, vidím ten mihavý blesk — ale buď jmeno jeho pochváleno. On ví co činí.“

Co tak ti lidé stáli a uvažovali o tom, co opět na ně přijíti má, vrzla dvířka u fary.

Fara stála tak naproti kostelu, že ze hřbitova bylo každého viděti, kdo do fary přišel neb odtamtud odcházel.

Farář Doubravský ubíral se na služby boží ... Lid shrnul se ku svému faráři jako kuřátka utíkají se pod křídla kvočny. Dítky, ženy, muži i starci. On obětoval se jim, za to jej milovali. Byl rozsévačem, jenž vyšel, aby sel, a semeno nepadlo ani na skálu ani v trní, ale padlo v zemi plodnou, a vydalo užitek stonásobný ...

Stařec jakýs holohlavý, sehnutý k zemi jak těžký klas, jejž co nevidět podetne kosa žencova, sáhal po těžké klice u dveří kostelních, aby před ním otevřel, když kdosi ze zadu přes hlavu kupících se lidí zvolal chraplavým hlasem:

„Dvojctihodný pane!“

Muž, který slova tato pronesl, v okamžiku prodral se ku předu. Ševel a šumot povstal v zástupu ... Poodstupovali, aby volná byla prostora kol faráře a příchozího.

Byl to statný sedlák, všecek zachumelený. Smeknuv beranici, celý uřícený chopil se ruky knězovy a políbil ji ...

„Co nevidět jsou tu!“

Celý zástup vzkřikl.

Muž pokračoval:

„Dnes vytáhnou ze Starého Knína. Starý Marešák přišel k nám dnes, ještě mlhy ležely na

horách. Přišel lesem celý zbědovaný s dítětem na rukou. Na pondělí prý přišli do Březnice a už nikoho nechtěli pustiti přes pole. Vzali jim kostel a hned ho začali přestavovati, — každý měl se vzdáti víry, a už ve čtvrtek na Všechny Svaté přijíti do kostela. Vojáci počínali si po domech až Bůh bránil. Bili, láli, vyhrožovali, a za vyhrůžkou přišel skutek. Farář měl se buď na novou víru dáti aneb do čtyř neděl opustiti město. Pomyslete si, jak těm ubohým bylo. — Víte, jak Rezek z hořejší chalupy vždy při nás stál. Na něho mnoho jich hledělo, i páni vojenští, co bude dělati. On na venek nedělal ničeho, ale doma zapřísáhal se, že nepřestoupí. Tatík a žena na kolenou se sepjatýma rukama ho prosili, aby se neprotivil a alespoň na oko se poddal — ale on pořáde: „Tatíčku, probůh, nechtějte toho na mně!“ a stál na svém, že nepovolí.

A přišel tedy svátek Všech Svatých.

Málo jich samo šlo do kostela, ale když viděli, že je zle a přišli pro ně s blysknavou šavlí, šli předce.

Jen Rezek nešel.“

Nad hlavami zástupu vznesl se lehký výkřik podivení.

„Všickni viděli, že bude zle,“ pokračoval příchozí, „ale že to takhle dopadne, toho si nikdo do nejdelší smrti nepomyslil. Když tedy Rezek nešel, vypravil se k němu sám setník. Po cestě se žoldáci smáli, jak prý mu to beranství z hlavy vytlukou. To víš, dvojctihodný, že za nimi šli naši.

Rezek svátečně ustrojen seděl v koutě a předčítal hlasitě evangelium. Žena a tatík seděli naproti němu. Zrovna když vstoupili císařští do dveří,

četl Rezek: „Neskrývej tváře své přede mnou, v den soužení, an volati budu k tobě, neoslyš volání mého!“ Rezek dočetl, přivřel těžké, kované desky a ustoupil do kouta.

Setník mu kázal, aby se rychle vypravil do kostela. Ale Rezek že prý ne, a že prý nemá nikdo práva nutiti ho, aby dal se na jinou víru.

Setník se usmál a kývnul na lancocha. Lancoch nedal si dvakráte říkati. Napřahuje halapartny zvolal: „Počkej, já ti dám: právo!“

Žena Rezkova na kolenou zapřísahala setníka, aby se slitoval.

Ten a míti slitování s ubohou! Ďábelsky jen se usmíval a odstrčil ji, že upadla.

Rezek stoje za stolem bránil se vojákům, a měli prý s ním tuhou práci, než-li jej odtamtud dostali. Co potom asi jich chuděra dostal. Ale pořád a pořád se bránil vojákům a říkal, že nepřestoupí a nepřestoupí; nechtěl živou mocí do kostela. A oni jej tloukli, ním strkali, a jeden mu nadal prašivých psů.

Tohle Rezkovi říci — on trhl sebou, rozhodil je a tomu, který mu nadal, dal jednu svou pádnou pěstí, že se bez sebe na zem skotil.

„Tedy pojdi, berane!“ křiknul žoldák, a rozpoltil mu halapartnou hlavu ve dví.“

Výkřik nevole ozval se v zástupu. Mužové pevně stiskli své břinkovky v pravicích.

Tatík jeho plakal a klnul, až vlasy na hlavě vstávaly, ale což bylo platno. — Marešák sotva že se setmělo, vykradl se zahradou do polí, a přes Brda prchl ke mně. Byl skorem bez sebe.“

„Slyšte,“ zvolal kdosi z přespolních, „v Čímě oběsili kováře na hřbitově!“

„A ve Střebsku zapálili jim v noci chalupy nad hlavou!“

„A ve Thitech zabili dvě nemluvňátka v kolébce!“

„Pane na nebesích,“ ozval se výkřik ženský.

„A co farář, jak ten?“ tázal se kdosi z domácích sedláka.

„Zůstal?“

„Nevím,“ zněla odpověď, „ale Dobříšský prý na včerejšek za tmy prchl s rodinou.“

Rázem všickni utichli, a obrátili se k faráři, jenž zamyšleně v jejich středu stál.

Nyní přišlo na něho.

Touto výpovědí položena žaloba i otázka zároveň. Žaloba na kněze, jenž svěřence své opustil, otázka k faráři, zda-li zůstane a bude je v strastech a souženích těšiti, a ve víře pravé slovy písma utvrzovati. Byla to otázka, která od sedmi let Mníšeckým každodenně na mysli tanula, kterouž si ale nikdy nezodpověděli; byla to otázka, setrvá-li na místě svém pastýřském, aneb podlehna citu otcovskému a nutnosti je opustí.

Nyní ta otázka byla vyslovena.

Farář pochopil, co na něm chtějí, a nebyl nepřipraven. Tu otázku on zodpověděl si již včera, když navštívil jej onen kněz prchající. On odhodlal se pevně, nezvratně, dříve než-li novina přišla o nových persekucích. On věděl: odejde-li, že věřící rozprchnou se jako ovce podle slov písma: „bíti budou pastýře a rozprchnou se ovce,“ — a tato myšlenka dohánělа ho, aby setrval, byť by to třeba život stálo.

Farář pozdvihl hlavu a pohleděl na své osadníky.

„Nebojte se! Uzavřel jsem v srdci svém, že zůstanu, že setrvám až do posledního dechu. Praví písmo: „Já jsem pastýř dobrý. Dobrý pastýř dává život svůj za ovce své. Ale nájemník,

a kterýž není pastýř, jehož ovce nejsou vlastní, vida vlka, an jde, opouští ovce, a utíká: a vlk lapá, a rozhání ovce.“ A raději všecka muka chci vytrpěti, než-li aby vy jste na mne ukazovali, že jsem byl nájemníkem a ne pastýřem stáda mi svěřeného!“

Při těch slovech na mysl farářovu cosi balvanem ohromným na duši padlo. Teď byl pravý čas, aby to řekl.

„Chci vám býti štítem, chci s vámi trpěti! Nebude-li však jako ptáče z hnízda vyvržené, opuštěné, kdybych já zahynul, dceruška má? Kdo se jí siroty ujme, kdo přijme ji pod střechu svou?“

Ubohému muži třásl se hlas pohnutím, a aby slzy viděti nebylo, slzy otcovské starosti, za něž se styděl, upjal zrak k zemi.“

„Dvojctihodný! Já, Šimon ode tří jelenů, při jméně Božím se ti zavazuji: Já se jí ujmu, já jí budu otcem, bude-li v tom vůle boží, abys ji opustil.“

Týž, kdo tak pravil, silný, svalovitý hospodář z hospody u tří jelenů a konšel Mníšecký, stiskl pravici farářovu.

„Jsem už stár sice,“ pravil, „a bezdětek, ale přisámbůh, vím jaký to poklad děti. — — — Chvála Bohu! On nám hojně nadělil jmění, abych se jí ujati mohl. My, já a paní Evička, budeme jí hodnými rodiči. Hleď, kdo z těchto tady nezná mne a ženu moji? Kdo neručí za Šimona od tří jelenů?“

„Všickni, všickni!“

Pravice obou mužů posud spočívaly jedna v druhé. Ale ruka farářova se třásla. Jeho hrudí šířil se nekonečně libý pocit lásky. Chtěl děkovati Šimonovi, nenalezl však slov, ale objal jej.

Mnohé oko se zarosilo — — —

Širou klenbou mníšeckého kostela rozlehaly se brzo jasné zvuky:

„Otče náš, milý pane,
dejž nám ducha svatého — — —“

Zvuky ty byly plny vroucnosti a zápalu, jaký prochvíval katakomby římské za času pronásledování. Mníšečtí v té chvíli skloněni nad kancionály samotulskými, zapomínali na všecky útrapy, na všecku bolest. — — —

Ve slovech farářových, jimiž mluvil k nim, nebylo úchvatného nadšení, ani líčené hrůzy, ale z jeho slov klidných, mírných, přesvědčujících vanul duch prorokův. Klidně vnikala slova jeho v mysl věřících, a usídlila se tam jako vlaštovičky pod tichým krovem. Propouštěje jich pravil:

„Modlete se, abyste nevešli v pokušení!“ —

IV.

Touže dobou, co na hřbitově, jiný neméně pohnutlivý výjev v domě krejčíře Mizery, v postranní ulici při náměstí ležícím, odehrával se.

Pod obrazy svatých za stolem s hlavou v dlaních ukrytou seděl Mizerův Václav, jinoch štíhlý, vysoký, tváře ubledlé, vroubené černými kučerami, které čelo stínily, čelo jemně klenuté.

Otec přitmělou prostorou světnice kvapnými kroky přebíhal, a se zamodralých rtů divná slova plynula . . .

Dopátrav se spůsobem jedině při jeho jidášské duši možným schůzek synových s dcerkou farářovou, z pohnutek náboženských prudce naň uhodil, aby nadobro zanechal jednání svého pošetilého.

Ale na nepravého připadl.

Jindy mírný a povolný jako beránek, dnes postavil se, a že stůj co stůj neupustí od Dornička. Stál na úmyslu svém pevně, nehybně, ať otec jeho lál, vyhrožoval, či prosil, ano před ním klekl.

Před očima křiklavými barvami obraz mu rozprostíral, jak slepě se v záhubu uvrhuje. Dceru z plemene nenáviděného, kacířského, které bůh sám na věky odsoudil, zamiloval si ... Touží-li po tom, aby s vinnými i jej pravověrného trest stihl? Chce vlasti své zároveň s nimi prázden býti? Baží-li tak nesmyslně po chudobě, bídě, svízelích, jimž i muž statný podlehá jako strom bouři naň dorážející?

Dychtí-li, nejsa jejich víry, plahočiti se světem, bez vlasti, bez víry, vlastními přátely zapomenut, nenáviděn? A doma, v městě rodném může žíti v přebytku a hojnosti světských statků, jichž otec mozolnýma rukama nabyl, na výsluní moci a vážnosti, když bujné hydře kacířské hlava zlomena, a stará, jediná pravá, samospasitelná víra v plném lesku zas zatřpytí se, tak že bude zase jen jeden ovčinec a jeden pastýř ...“

Jakoby k hluchému mluvil.

A když s přísností ničeho dokázati nemohl, z jiného načal soudku.

„Synu, synu,“ zahovořil, „což nečteš v mém oku pohaslém, v těch vráskách na čele a šiji k zemi předčasně skloněné, že takými staly se jen z přílišné o tebe péče? Ty že's mi neporozuměl? Snad mé chování k tobě bylo tvrdým, přísným — snad zlí lidé cosi ti o tatíkovi namluvili, snad i skutky mé nebyly právě ty nejlepší — hleď, já kajicně vyznávám, že zhřešil jsem. Pravda, hřešil jsem, ale z pouhé lásky k jedinému dítěti, aby nemusilo dobývati si jmění

jako já. Byl jsem rob — nevolník — a duše má toužila povznesti se výše. I já byl kdysi dobrým — ale bída zkrušila mne, úšklebek lidský zatvrdil srdce mé, a já místo dobrým za zlé zlým odplácel jsem.

Chtěl jsem býti mocným, jiným rozkazovati — dobře a v duchu a pravdě zákona vlásti — ale osud určil mi, abych z nízké chatrče pošel, s hlavou bystrou, ale rukoma prázdnýma. Což zuby jsem se naskřípěl, ruce v prsa zatínal zlobou bezmocnou, co slzí prolil jsem ve vzteku po četných hrozných sklamáních, než-li zde v tomto městě pevně zakotvila lodička mého štěstí, pojal za manželku vdovu po Mníšeckém měšťanu Zmrzlíkovi. Byl jsem konečně měšťanem, ale posledním z posledních. Moje naděje zase se hatily. Mizera byl posledním, a co nejvíce mne hnětlo nikým nepovšímnutým. Kdyby se mne lidé byli alespoň báli nebo mne nenáviděli — ale Mizery nikdo neviděl, nedbal . . . Všecek vtip nasadil jsem, abych změnil svůj los. Lichotil jsem, všecky možné úsluhy a služby konal — ale vše marno, Mizera zůstal Mizerou. Snad že jsem byl jiné víry nežli strana panující, proto málo ceněn jsem — tak jsem se domníval — a v zápětí svou víru jsem odložil a přijal novou.

Co s vírou, když překážkou mi byla v cílech mých?

Ale opět kmitající lampička naděje shasla mi. Ti, kteří prvé mnou pohrdali, že jsem katolíkem, nyní ve zlé mi vykládali, že přestoupil jsem.

„Ze zisku tak činí, ne ze skroušenosti srdce! Anathema sit!“

Ba, ve klatbě jsem byl, ať jsem činil co činil, dobré neb zlé, co ku prospěchu města by bylo, nic nenalezlo milosti v očích jejich.

A když matka tvá umřela, propasť klenoucí se mezi mnou a Mníšeckými stala se nepřestupnou..

Nuže, dobrá, buďme si nepřátely, budiž, boj přijímám, a kdo vítězem bude, kdo poraženým, nejbližší budoucnost ukáže ...

Došlo na ně, došlo na hrdé, zpupné — a pošlapaný zvedne šíji. Již přiložena sekyra ke stromu neužitečnému, a podťat a na oheň uvržen bude.

Třesou se nyní před pomstou vítězů a já jásám.

Stal jsem se opět katolíkem, když zdupána v prach ta bujná jich pýcha a hrdost.

Třásti se budou před nepatrným jindy Mizerou!

Udeřila hodina odplaty!

A synu, ty nyní, když cesta tobě k slávě a moci otevřena, ty zoufati chceš? Rozmysli si, rozmysli si! Dokud čas a příležitosť. Nesbor dětinskou svou umíněností pracně zbudovaný vzdušný zámek, nedopusť, aby tolik slz a proudy znoje a potu otce tvého v nivec nepřišlo.

A ty se nyní všeho toho vzdáti chceš? Rozpomeň se!“

„Vzdávám se,“ zahovořil syn pevně. „Kdybyste mi místo tížících těch statků, na nichž kletba lpí, raději lásku a úctu u mých spolubratří zjednal. Co mi platen mrzký kov? Zakoupím si jím spokojenosť? Mír? Lásku? Smažu jím z duše všeckno to utrpení, které zažil jsem v duši? Každý prsty na mne ukazuje: „Ejhle proklatcův syn! Škoda poctivého člověka, že z ničemného otce pochází! — A nyní poroučíš mi, otče, abych jedinou bytosť, nejdražší mi, opustil?! Ne! Ne! Neopustím ji! Za stopou její plaziti se budu jak pes — do posledního vzdechu. Vše opustím, jedině ji nikoliv!“

„Domluvil jsi už synu, zdárný synu, nádobo výmluvnosti plná! Je vidět, že's nadarmo neposlouchal kázání toho berana! A ještě mi vyhrožuješ?!“

„Otče!“

„Rozmysli si! Chceš uposlechnouti?“

„Otče, nežádej toho ode mne!“

„Nuže poslechneš?“

„Raději smrt!“

„Abys raději dům otcovský opustil!“

„Otče, nezatvrzuj se ve hněvu svém!“

„Zapomeň, žes otce měl!“

„Otče, otče!“

„Nemám více syna! Jdi!“

Syn zvolna a těžce od stolu povstával. Chvěl se po všem těle, jako by ho zimomorka posedla.

„Vyháníš mne otče — a já jdu! Aby, otče, balvan ten, který na srdce jsi mi uvrhl, nesřítil se na hlavu tvou. Jdu! I lišky svá doupata mají, a mne vlastní otec z domu vypudil!“

Vrávoral světnicí jako opilý. A před očima mihotalo se tisíce ohnivých bodů, v uších hučelo, půda pod nohama mu ubíhala. Přede dveřmi ještě obrátil se a zakaleným okem na otce pohledl, který na židli sklesl jako mrtvola.

„Otče! Jen slovo jediné!“

Mizera ani nepohnul se.

„O Bože můj!“

Dveře zaskřípěly, potom zapadly . . .

A když syn za dveřmi zmizel, nehybná ta socha se židle s divým výkřikem skácela se k zemi. Slzy horké i palčivé zalily krejčířovu tvář, z hrdla dral se mu divý vzlyk — ne vzlyk ale řev, řev podobný onomu, když lvici béřou mláďata . . .

Vždyť syna svého miloval, tuze miloval, miloval ho více, nežli všecko stříbro v truhle scho-

vané — toho nyní z domu navždy vypudil. A všecky naděje, jež v něj kladl, jeho vypuzením zmizely, jediný cíl jeho, pro nějž po celý život se namáhal, z víry na víru se dával, ten nyní střítil se mu, rozkotal odchodem synovým . . .

Konec všemu! Jen hořkost zbyla v duši jeho a nenávist ku všemu co živého . . .

* * *

O malou hodinku později opouštěl štíhlý, vysoký mladík, tváře poubledlé, s černými vlasy, které do čela se vlnily, nepatrný, chatrný domek zvoníkův na hřbitově.

Oděn byl jen v šerkovou kytlici, a plundry do škorní zastrčené; za pangrotkou pohupovalo se kvítko dávno již uvadlé. Opíral se o sukovatou hůl, a chvílemi, jakoby na váhách byl, stanul.

Posléze přímo zaměřil k budově farní . . .

Marta uvedla ho do komnaty farářovy, kde dlouho spolu ti dva, farář se synem krejčířovým, zabráni byli v živý hovor.

Čím dále hovořili, tím více rozjasňovala se dříve zachmuřená tvář farářova. Povstal konečně a zahovořil:

„Pochybil jsi, synu můj. V té věci, kde o pouhou tvoji libůstku jednalo se, měl's otce uposlechnouti. Vinu, že's za zády mými s Dorničkou se scházel, promíjím tobě. Ruka Páně budiž s tebou na cestách tvých. Jdi s Bohem!"

„Povídáte, otče můj, že tatíka svého uposlechnouti jsem měl? Nebylo to ani možno! Ku dnešnímu výstupu přijíti musilo, dříve nebo později. Pobyt v domě tom neblahém pálil mne jak rozžhavené železo, každé sousto, které od něho jsem obdržel, v truchel v ústech se mi promě-

nilo. A co nejvíce mne hnětlo, byla myšlenka, že jmění to nepoctivě nabyto, že prokleto nejednou, že nepožehnáno! — Ale co počíti nyní? Vidím, poznávám, že víra jím tupená, hanobená, lepší syny a dcery vychovává, než-li ta moje. A či nejste vy moji bratří, moji bližní, právě jako my k obrazu božímu stvoření, a vás že nenáviděti máme? Raději pryč z domu neblahého. — Jdu tedy. Chci v práci poctivé zapomenout na minulé zlo a odčiniti vinu otcovskou! Kéž by se obrátil i on. — A nyní, otče, když vyslovil jsi mi nutnost, abych na Dorničku pozapomněl, budu hleděti tedy, abych zapomenul, i kdyby srdce při tom pukati mělo. — Jen dovol, abych naposledy spatřil Dorničku, a na vždy se s ní rozloučil. Čistá, svatá, nevinná láska obestřívala nás svými perutěmi, tož snésti bych nemohl, abychom bez rozloučení se rozešli!“

„Nevím, nevím, lépe-li by nebylo, abys bez spatření její tváře odešel!“

„Povol, otče!“ — — —

Po delším váhání svolil konečně starý Doubravský. — — —

Stará Marta přivedla Dorničku. Byla pobledlá a chvěla se. Tušila cosi nedobrého! Nedlouho tomu, co podrobil ji přísnému výslechu, a zase ji volá . . . Ale Václav tu! A oba jsou nějak smutni, sklíčeni . . .

„Přistup jen blíže, Dorničko,“ pravil starý farář, a za ruku ji uchopil. „Václav se chce s tebou rozloučiti!“

Dornička se zachvěla — sotva že ji Marta zachytila.

„Sami jste tu metlu na sebe upletli, teď jiného zbytí není. Kdybys se mi byla, jak se na dceru slušelo, se vším byla svěřila, neudeřila by

nyní dnešní hodina pro vás. V jasném světle objevil bych vám cíl mlhavý, kam spějete, a zajisté ustáli byste od lásky pošetilé! Bez požehnání otcova, bez jeho svolení, vyprahlou pouští bylo by manželství vaše ... Než k čemu déle mluviti, ruce si podejte a rozejděte se v pokoji!“

Mladí podali si ruce chvějící. V němém bolu byli pohrouženi s okem zamženým, ku zemi sklopeným. A slza palčivá skápla na ruku Vácslavovu ...

Stisk ruky, políbení v čelo, a Vácslava tu již nebylo.

Dornička v náručí otcovo vrhla se se štkáním a bolestným zaúpěním, nepomníc ve slabosti své, jak beztoho dosti těžce zkoušenému otci rozrývá srdce do krvava ...

V.

„Nezdá se vám, setníku Lothario de Meraviglia, jakoby cesta přímo do pekel nás vedla?“

Tento hlas ozval se asi kolem hodiny čtvrté na Dobříšské silnici vedoucí rovinou zasněženou, ozval se v řeči jakés cizí, a za hlasem z okénka kolesky, opatřeného koženými záclonami, vyhledla ven hlava s vlasem ostříhaným, tonsurovou čepičkou na temeni, s tváří, na níž dávno již růměnec zapomněl se usídliti, s okem vpadlým ale blyskavým, pronikavým, jehož pohledu málo kdo snésti dovede, s nosem orličím ...

Koleska tažena byla dvěma koníky: náruční ryzák, podsední špinavě šedavé barvy. Pojednou ryzáka napadlo zastaviti se. Marné bylo všeckno úsilí vozataje, aby ryzáka k další chůzi přiměl. Nepomohlo ani lichocení ani bití ... Ryzák počal všemi čtyřmi vyhazovati ...

Místo, na němž stanuli, bylo nehostinné. V předu kus rovinky, pak skaliny divoké, a na obzoru rýsovala se daleká temena a hřbety Brdské, porostlé černými lesy, na nichž plno sněhu usazeno, že až pod nimi větve se prohýbaly, nahoře obloha potažená jediným mrakem barvy šedavé . . .

„Donne Lothario!?“

A hlava z okénka ještě více se vychýlila, a v zápětí vrzla dvířka a muž ten vystoupil na silnici . . .

Postava kněze, člena tovaryšstva Ježíšova z pražské kolleje jesuitské, vysoká, ale hubená, zahalena byla až po kotníky v černý talár a vzadu za hlavou objevil se známý široký klobouk . . .

Na zavolání přiklusal blíže jezdec v kabátci koženém, prošívaném, přes nějž přehozen byl hojně zlatem krumplovaný bandalír, na němž důstojnický kord s umělou rukojetí byl zavěšen, jehož obličej začervenalý svědčil, že majitel jeho nepohrdá dary božími, jako víno a poctivá staročeská chmelovina, očí vpadlých, ale divokých, s mohutným knírem . . .

Jezdec vzdal čest a koně zastavil.

„Přál's si něčeho, otče velebný?“

„Abychom raději byli na místě, ve Mníšku. Jedeme již dobře 6 hodin, a přece nám praveno, že sem ne více než-li 4 hodiny. Prosím, poruč vojákům, aby koně ukrotili a k další pobídli cestě. Nezdá se ti, pane setníku, že bloudíme?“ . . .

Setník pokynul dvěma vojákům, aby vozataji pomohli koně zkrotiti . . .

„Mordio! Skoro bych ti, padre, za pravdu dal. A ta proklatá cesta! Všude kolem samý les, a kde není, tam skály, před námi cesta klikatá a nad námi kus zamračené oblohy. Aby člověk byl

spíše zvěří lesní a ne rytmistrem Jeho Milosti císařské! Corpo di Baccho! Že nás ten dareba za nos vodit chce!“

Jesuita sepjal ruce, pohledl k nebi a šeptal si: „O mio dio! O mio dio!“

„Nutno, milý padre, odevzdati se do vůle boží. Jiné volby nám nezbývá, je-li pravdivo mé podezření, že dareba ten schválně nás v tato místa zavedl. Je ten lid tvrdý, nesdílný, šijí neobřezaných. Nesvedeš ničeho ani po dobrém ani po zlém... Půjdeme na zdař bůh a noc-li na cestě nás přepadne, po vojensku tábor rozbíjeme, ohníček nevelký rozděláme, a ložem nám bude půda zasněžená, přikrývkou nebe zachmuřené. Právě po vojansku! Nu, a kdyby některý ten luterán o nás se pokusil, palaš i sebe tvrdší leb ve dví roztřepí.“

Jesuita, při slovech těch, špatnou vyhlídku projevujících na pohodlný nocleh, ještě více si povzdychl a ruce sepjal a oči k nebi pozvedl. Ryzáka doposud nepodařilo se vojákům skrotiti. Vyhazoval všemi čtyřmi a řehtal až v uších zalehalo.

„Jen aby ta kacířská rota nás nepřepadla. Málo vděčnosti za to ukazuje, že o jejich věčné spasení tak bedlivě pečujeme. Do hor a lesů před námi prchají. A tady ta krajina pro přepad zrovna stvořena.“ — — —

„Kdyby na to dojíti mělo, byl bych o vás, padre, ve velké obavě. My máme k ochraně palaš a pistol jezdeckou, ale vaše velebnost jen kříž a černou kutnu; a to po čertech špatná zbraň! A k tomu ty věci jsou kacířům solí v očích. Corpo di Baccho! Netoužíš opět sáhnouti po palaši a vrátiti se na krátký čas ku svému bývalému řemeslu?“

„Pane setníče, zdá se, že zapomínáte na své instrukce a na povinnou ke mně reverencí!“

Setník zahryzl se ve rty a za kozí bradu v rozpacích se potáhal.

„Nebudu déle nuditi svou přítomností, ctihodný padre, a ohlédnu se raději po průvodčím. Beztoho již ryzák přišel k rozumu a upokojil se. Třeba pomýšleti na další cestu!“ — — —

Jesuita vsedl do vozu a průvod se hnul.

Napřed několik rejtharů ve volném klusu jelo, a podle smíchu dalo se souditi, že baví se dobře po svém způsobu.

Mezi dvěma z rejtharů provazy spoután klusal sedláček. Těžce dychal a zaúpěl, kdykoliv rejthar palašem na plocho do zad jej udeřil . . .

Asi po půlhodině vyjeli z lesa, kterýmž vedla je cesta.

Přední jezdci se zajatcem stanuli. Sedlák zpěčoval se dále cestu ukázati.

„Nu bude to!?“ zahoukl rejthar, a udeřil ubohého palašem přes hlavu.

Sedlák zaúpěl.

„Šelmo bezzubá, hni sebou!“

Ztýraný ubožák, uhybaje se ranám k zemi klesl, což zavdalo příčinu k novému lání, k novým ranám.

„Povstaneš-li?“

Ztrýzněný posléze opět povstal, a potácivým krokem šel, rukou napřaženou chabě ukázal směr další cesty.

Vedla nyní podél lesa.

V tu chvíli dojel rytmistr ku svým.

Zahromoval jadrně, vida, že cesty pomalu ubíhá. Těsně hnal koně až k samému ubožákovi. Osopil se naň:

„Ty šelmo kacířská, cestu dále ukaž, anebo

— stromů ještě tu dosti, a vran taky, aby na tobě hody slavily. Nu, bude to!“ Teď obrátil se k rejtharovi na pravo: „A jestli by co zlého zamýšlel, tož vpal mu kulku do té kacířské hlavy!“

Tím myslil setník, že povinnosti své zadost učinil . . .

Pak obrátil koně, a klusal kus za přední stráží. Usmíval se, ba po svém spůsobu se rozchechtal, že vrány na stromech na kraji lesa sedící s krákáním ulétaly. Vzpomněl si, jak by bylo jeho druhu, duchovnímu, kdyby tak zde přenocovati musil . . . Pojednou ale vytrhnul se z myšlenek, v nichž obraz ten si spřádal.

„Co zas?“

Zbrojnoš ryšavec oznamoval, že kacíř dále živou mocí nechce.

„Santissima madre! Ty lotře, naposled se tě ptám, cestu-li pravou nám ukážeš. Rozhodni se rychle, provaz či cestu. Půjdeš?“

„Ne! Nepůjdu! Bijte si mne, třeba zabíte!“ volal.

„Kudy cesta do Mníšku? Povíš? Ale pravou! Jinak na ohníčku tě pomalu péci budem, a potom v ledové ochladíme vodě. Vidíš ji?“ dodal rejthar ryšavec, kterého prv hejtman oslovil.

„Dělej, dělej!“ hartusil setník, a rukojetí kordu k rozhodnutí nabádal.

„Déle meškati nemožno. Nepovíš-li pravou cestu, pověsíme tě na větev nejbližší. A abys nereptal, že's bez kněze umříti musil, tož otec duchovní ti přispěje, aby's do pekla nejkratší cestu nalezl!“

Zatím i vůz s velebným otcem přihrčel.

Zažloutlá tvář jeho z okénka vozu vyhledla . . .

„Už zas stojíme? Corpo di dios!“

Setník přicválal mu vstříc.

„Vůdce nechce dále. Jsem bez rady, vaší velebnosti, a čekám dalších rozkazů. Jsem váš sluha!“

Jesuita vystoupil opět z vozu a bral se k jezdcům.

Vbodl svůj pichlavý zrak ve tvář sedlákovu, že zachvěl se jak list osykový . . .

„Můj synu!“ ostrým svým hlasem zahovořil kněz, „nechceš prý nám cesty pravé k svým spolubratřím v Mníšku ukázat. Rozvaž, co činíš, jakou záhubu uvaluješ na duši svoji. Tonou v bludu, a my z něho vychvátit je jdeme rukou bohumilou. Ty zdržuješ nás od zbožného cíle, ty odvádíš nás pryč cestou jinakou. Ničeho tím nedocílíš, uvaž. Dnes či zítra tam dorazíme, a mužstvo mne doprovázející blouděním bude rozdrážděno, a mstíti se bude na nevinných. Na hlavu tvou všecka vina dopadne! Tož povedeš nás, synu můj?“

A kněz hlasu svému přívětivosti dodal a oči přimhouřil.

„Mne neošálíš sladkou řečí, ty satanášův vyslanče! Já na rodné bratry své vrahy, běsy, katany nepovedu, ne! Raději si mne mučte, zabijte! A ty černý, jdi pryč!“

Člen tovaryšstva Ježíšova jindy prudký a vášnivý, klidu svého nepozbyl.

„Odpouštím ti,“ zahovořil, „tys zaslepený, hluchý oproti slovům pravé víry. Nevíš, co činíš. Ne abych jistě do Mníšku se dostal, ale z milosrdenství k tobě, abys ušel týrání se strany podrážděných vojáků. Jen pro tvé vlastní blaho, slyš, vstaň a veď nás do města!“

„O bych měl moc, abych vás všecky do propasti pekelné uvedl, aby ani té nejmenší památky po vás nezůstalo!“

„Synu, rozpomeň se ještě, dokud hněv můj nevzkypí!“

Staroch zatvrzele mlčel.

„Škoda slov, tvoje velebnosť! Toho pohnouti nelze! Nutno, abychom sami cestu si hledali. Ale dnes sotva pod střechou spáti budeme! Jistě nás beran ten zavedl v končiny, kde lišky dávají medvědům dobrou noc. — Abychom déle se šelmou tou pikartskou nemeškali, absolutionem mu dejte. Hříchy jeho známy jsou, absoluci dáte vy a tam ta větev smrková ponese jeho pokání.“

„Štóly snad nebude pro berany zapotřebí?!“ poznamenal ryšavec rejthar a svému vtipu zasmál se, až se to po lesích rozlehalo.

Druhý žoldnéř smyčku na provaze udělal, a v ní nohu ve třemeni opřev rukou sílu jeho zkoušel. „Dobrá, silný dost!“

Seskočil z koně. Ryšavec následoval jeho příkladu.

Trhli provazem, že sedláček znovu bolestně zaúpěl . . .

„Synu, posud čas!“ napomínal jej jesuita poznovu.

Oba žoldnéři chopili se ubohého. Ten ale posledních sil svých použil a zoufale bránil se zuby nehty. Trvalo to hodnou chvíli, nežli mu smyčku provazu kolem krku zadrhli . . .

Jesuita poodvrátil zraků svých od tohoto ošklivého divadla a zadíval se na opuštěnou krajinu: samý les, a kde lesa nebylo, pahrbkovitá zasněžená krajina . . .

Tu na obzoru objevila se postava lidská, která kvapně z lesa vyběhla.

„Zadržte!“ zvolal jesuita, uzřev ji, a rukou ukázal ostatním.

Setník koně prudce pobodl, i druhý žoldnéř pěšky za ním rozběhl se.

„Hola, příteli, stůj!“

A polekaný u lesa jasně slyšeti mohl, jak kohoutek zacvakal.

„Stůj, život-li ti milý!“

Neznámý vzpamatoval se, a nejen že nestanul, ale naproti se bral, a ze vzdálí široký klobouk s hlavy snímal a uklonil se.

„Může-li něčím sluha pokorný velmožným pánům posloužiti?“

„Vida, i v té zlořečené zemi jsou lidé, s nimiž po lidsku promluviti možno!“ liboval si setník.

„Bloudili jsme v té poušti, zavedeni sem tím darebou. Nejsi-li i ty stoupencem ďáblova synka Luthera?“ táhle slova promluvil setník a pátravě zahleděl se v tvář neznámého.

„Svatá církev římsko-katolická vznešenou je mojí matkou, a já slovu nehodným její sluhou!“

„Tedy ukážeš nám cestu?“

„Nejen okáži, ale sám pány soldáty doprovodím!“

„Do Mníšku?!“

„Ano!“

A příchozí, jemuž v popelavých očích na chvíli zablesklo se, nedůvěřivě zavrtěl hlavou.

„Do Mníšku že se ubíráte? Nemožno! Právě na opáčné jste cestě!“

„Dobře jsem tušil, že ďáblův ten synek nás zavedl ... Ty, příteli, pojď a usvědč darebu toho ze zrady! A zároveň svědkem buď, jak zrada se tresce!“

Mužík pokročil o několik kroků v před a spatřil celý výjev, jakož i člena tovaryšstva Ježíšova, jenž s rukama sepjatýma tu stál.

Zachmuřená obloha zcela případným byla doplňkem.

U skupení toho stanuli.

„Příteli," zahovořil setník, dobře-li jdeme do Mníšku?"

„Touto cestou nikdy byste se do Mníšku nedostali!"

Žoldnéř ležícího sedláka v slabiny kopl.

„A kam bychom touto cestou přišli?"

„Právě v opáčnou stranu než-li Míšek leží. K Berounce, do hor Brdských, kde místy jen z milíře se kouří, neb slaměná bouda lesáka, jenž na zvěř tu číhá. — A na cestě slatina rozlehlá, neviditelná, jdeš a pojednou jsi po kolena v bahně..."

„O ty šelmo, se špatnou jsi se potázal!"

Temné zaúpění sedláčkovo znovu se ozvalo. A při tom pozvedl zraku svého, setkal se s plachým, těkavým zrakem mužíkovým. Poznal jej. Zaskřípěl zuby.

„Povedeš nás, příteli, do Mníšku?" zahovořil jesuita.

„Ochotně a rád, získám-li jen sebe skrovnějšího vděku tvé velebnosti. Jen rač poroučeti! Odměnou největší bude mi, když pod střechou mojí se usídlíš. Jsem měšťanem Mníšeckým!"

Teď vzpomněl si sedláček i na jmeno.

„O znám tě již, ty bídáku! Mizera jsi! A na bratry rodné katany vedeš? Kletba ti! Abys po smrti ve hrobě pokoje nenalezl!"

Mizera jen posměšně se usmál. Setník žoldnéřům rukou kynul. Vojáci zaklesli provaz za větev a zatáhli.

„Ach mé děti, ubohé děti, kdo vás živiti bude?" zaúpěl ještě sedláček; pak tělo jeho zachvělo se a trhalo, oči vypoulily, tvář zmodrala,

a ústy pootevřenými draly se ještě přerývané nesrozumitelné zvuky.

Mráz přejel po zádech Mizerových, a v očích se mu zatmělo. Snad ani mstylačné duši jeho výjev ten nebyl příjemným; snad kletba naň tak působila . . .

Kvapně pokynul rukou, průvod se hnul. Vedl jej tou nejkratší cestou do Mníšku.

Osamělá lesní cesta pustla. . . . Nad stromy, v olověné cloně chmur hejno krkavců vířilo s pronikavým skřekem . . . Kroužili v menších a menších kruzích, až konečně nad smrkem, kde oběšenec visel se snesli . . .

VI.

Zatím co zhouba neodvratná chvatným blížila se krokem ku městu, pod střechami Mníšeckými zlý host usídlil se: strach, nepokoj, nejistota, hrůza!

Smutno, přesmutno bylo ve městě; tváře veselé a úsměvu viděti nebylo nikde.

Zdálo se obyvatelstvu všemu, že cosi oblétá kol jejich hlavy a volá: běda! běda! Chodili všickni jako bez hlavy. Brali něco do ruky, aby to zase za chvíli na totéž uložili místo. Zastavovali se, hleděli do prázdna, jakoby si na něco chtěli vzpomenouti, sami na sebe se rozdurdili, ale za chvilku v tutéž upadali jako dříve chybu.

Jinde čítali v písmě. Ale jaké to bylo předčítání. Každou chvíli se někdo ohlédl, zdálo se mu, že někdo venku vykřikl, někdy i některý náhle vstal a řekl: Slyšte! a zatím ani pírko se nepohnulo. — Každý někam se zahleděl, a ten,

který předčítal, četl volněji a volněji až přestal. Někdy zas někdo z hluboka zavzdychl, ač na nic nemyslil . . . Bylo to podivné, jakoby kámen všecky na prsou tížil a nikdo neměl odvahy jej svrhnouti. Ticho, mrtvo, dusno!

Na ulicích bylo jako po vymření . . .

Zřídka zachrupaly po sněhu kroky neb ozval se ošklivý krákot vran letících přes město do nedalekých lesův . . . Jen na konci Mníšku, směrem ku Knínu, tam bylo živo . . . přecházel tu celý zástup zachuchlených lidí. Ohlíželi se neustále, ale slova nepromluvili. Tu někdo vzkřikl: „Hle tam!“ a ukazoval rukou. Všickni obrátili se tím směrem, ale nebylo tam ničeho . . . Kroky po sněhu chrupaly znovu . . .

A když někdo odtud odcházel do města, všude zjevovaly se v oknech hlavy, a pohledem tázaly se: „Jak? Jdou již?“ Někde vyšli i z domku, aby se příchozího přeptali . . .

Počalo drobně sněžiti. Malé chomáčky sněhové usazovaly se na špinavém povlaku zmrzlého sněhu, a brzy každá střecha a stříška pokryta byla bílou přikrývkou. Z věže svatého Gotthárda zazněla čtvrtá, a hned na to objevila se ve hrazení věže vysoká postava zvoníka Bartoše v huňaté vydrovce. Pátravě hleděl do dálky . . . V tutéž chvíli ukázal kdosi v dál . . . Všickni se obrátili, a hned na to se rozprášili, jakoby do nich střelil.

„Už jedou! Bůh pomozi!“ volali přední.

A ostatní za nimi utíkajíce křičeli:

„Už jdou!“ —

Všude rázem otvírala se dvířka a lidé vybíhali na ulici.

„Už?“

„Kde?“

„Kriste Pane!“

Tak ozývaly se hlasy, a tiché městečko pojednou proměnilo se jakoby v mraveniště, v němž se vše hýbalo a vřelo. Všecken ten vír soustřeďoval se hlavně na dvou místech. Před radnicí, kamž zběhli celí polekaní rychtář a konšelé — později i klidný farář, a na onom místě, odkud zmař tek ten počátek měl.

Strach přešel v ztrnulost! . . .

Co viděli?

Podivný průvod vinul se úvozem Dobříšské silnice jak černavý had. V předu jevila se vysoká postava jezdce, a hned za ní jezdci v dlouhých bělavých pláštích, sraženi v těsných řadách. Časem břinkla šavle, podkova zazvonila o kámen, neb ozvalo se zaklení.

S klením a pustým smíchem blížila se reformační komissí do Mníšku. — Jeli kolem davu mlčky, jen ryšavý rejthar otázal se, kde radnice.

Kdosi z davu ukázal rukou.

„Jsi cháme, němý?“ zahromoval nejbližší rejthar a rozehnal proti němu koně. Zároveň z tlupy jezdců vyjel setník don Lothario de Meraviglia a koně zarazil u kolesky, a nakloniv se k okénku cosi promluvil. U vozu odhrnula se žlutavá kožená záslona a na Mníšecké vyhledla přísná, pergamenově zažloutlá líc . . .

Vojáci zastavili před rychtou.

Setník dosti neobratně sestoupil z koně, otevřel dvířka u kolesky a pomohl z ní jesuitovi . . .

Rychtář vyšel jim vstříc a zval pány do radní síně.

Šli.

Za malou chvíli vyšel městský dráb Hlaváč a ptal se na Bartoše zvoníka. Našed ho, nařizoval mu uhodit na zvon, jímž v bouřlivých těch

dobách lid svolávali. — Ozvalo se udeření; bylo prudké, jakoby zlostně bylo srdcem udeřeno.

Však neměli koho svolávati. Stáliť již všickni před rychtou. Vojáci postavili se do řad a setník usednuv na koně, ze záprsí vyňal tlustý, svázaný list, a podal jej městskému písaři, vedle něhož jesuita stál . . .

Bubny temně zavířily. Bylo vlhko; kůže za vlhka dutě zní: ale Mníšeckým zdálo se, jakoby bubny černým suknem byly potaženy, jakž při popravách tehdy zvykem bylo.

Písař četl:

„My římský císař a král český pro zachování dobrého svědomí, žádného více, jak z nižšího tak z vyššího stavu, poddaných našich v království českém obojího pohlaví při svých zastížených bludích kacířských trpěti nemíníme a nechceme, a protož těm vyšším stavům termín šesti měsíců, aby se svaté a samospasitedlné římské katolické víře naučili, dáváme. A aby snad se nedostávalo těch, od nichž by spasitedlné naučení a správu dostatečně bráti mohli, pobožným nařízením, reformací komissaře ze stavu duchovního i politického příkladné muže jsme zvolili . . . kteroužto naši vůli jestli by kdo v tom termínu šestiměsíčním sobě neoblíbil a s námi k víře naší se nesrovnával, ten ani v království našem zůstávati, ani svými statky vládnouti žádného práva míti moci nebude; nýbrž k tomu chceme, aby takovi nanejvýš zatvrzení, statky své mezi katolíky rozprodajíce, při dobíhání šestměsíčnýho termina z našeho království českého i z přivtělených k němu zemí jinam se odstěhovali a nikdy více, leč by víru katolickou přijali, se nenavracovali . . .“

Bubny opět zavířily, písař odkašlal si a četl dále:

„A kdoby pikarty neb jiné v bludích svých setrvalé v příbytcích svých přechovával, na příklad jiným přísně budou potrestáni . . .“

A opět bubny zavířily.

„A predikanti těch falešných religií nechť ihned chrámy i budovy k rukoum komisařů duchovních vydají, a kdyby neobrátili se ve čtyřech nedělích, tohoto našeho království českého prázdni býti mají . . .“

Teď více farář se zdržeti nemohl.

„Zadrž ústa zlolající!“

„Ty mlč, synu Beliálův! Raději jdi a připrav se, abys vydati mohl počet z ouřadování svého!“ okřikl ho jesuita . . . Zatím smutný ten průvod dále se hnul, aby totéž dále v ulicích Mníšeckých v obecnou uváděl známost . . .

Po ulicích nastal hluk a lomoz. Žoldnéři, kteří zatím s koní sesedali a koně do koníren v domech zavedli, rozběhli se po Mníšku a povykovali a láli až běda. Nikdo nesměl špetnouti, jinak byl oheň na střeše. Oni věděli, že jsou pány a plně toho užívali. Největší hřmot byl u tří jelenů. Jeden křičel přes druhého a každý za deset . . .

Ulice byly už plny mlh a šera, nikde nepadal dlouhý sloup světla z oken po sněhu. Všude, kde nebylo žoldáka, bylo ticho a temno. Seděliť lidé doma potmě, s hlavou svěšenou hleděli osudu svému do očí — do noci, neboť osud jejich jak noc byl temný, nejistý . . . Chvílí vyběhlo na ulici několik vojáků; zpívali chraplavým, nehezkým hlasem, a potácejíce se bušili s posupným smíchem na dveře a okna . . . a zas ticho, jež rušil jen hluk a hřmot, zaznívající sem ode tří jelenů . . .

Dnešní noc trvala Mníšeckým celou věčnost!

Plna nepokoje a zmítání, jakoby olověnou nohou v před kráčející.

Všickni chodili jako bez hlavy. Jeden jakoby se na něco tázal, a když tázaný odpovídal, tázal se u vytržení, co že na něm chce? Někdo chtěl doma cosi přibít — našel sekeru, vzal ji do ruky, nicméně prošel celý dvorek, hledaje ji, — zlobil se tajně, kde že jen sekera jest, až poznal posléze, že v rukou ji drží . . .

Všecko je pálilo, a nedalo jim na místě setrvati. Nevšímali si, jak z rána rozjely se malé hloučky vojáků na všecky strany do vesniček, nevšímali si, jak to v kostele buší, duní a skřípe . . . Čelo jejich bylo chmurami pokryto; mluvili zkrátka a úsečně. — Kolikrátkoli za den se sešli, rokovali hlučně a rozcházeli se zarputilejší.

Hlavně zvoník Bartoš, ten předčil všecky. Kostnatý ten svraštělý staroch byl zrovna hrozný. Velikou hlavu měl přikrčenu k ramenům, jakoby přihotoven k útočnému skoku. Oko jeho lesklo se, a on celý chvěl se jakousi podrážděností . . . Bůh pomozi tomu, kdo by se mu byl dostal do rukou!

Tak to vypadalo v městě.

Ale v Chaloupkách — jakž tomu Mníšečtí říkali — vypadalo to docela jinak. „Chaloupky“ byly nejsevernější cíp Mníšku. Hromada ošklivých doškových, nejvíce z břeven a vepřovic slepených baráků. Jejich obyvatelé byli košináři a velicí chudáci, vytloukající bídně svůj život z políček jako dlaň velkých, leckde po skalkách a ladech roztroušených. Byli to lidé chudí, otužilí ale, uzavření, ano zpurní.

Tito lidé dnes zachuchleni až po krk, pobíhali plaše ulicemi. U těch rejthar neusídlil se. Nicméně před každým skoro barákem někdo stál

a pilně díval se k městu. Jakmile se tam něco hnulo, už byli v barácích . . .

Druhého dne k večeru šlo potají několik těch lidí ke třem jelenům, kdež nyní farář bytem byl, vypuzen jsa násilím z fary. Byli dosti dlouho u faráře, který je pak až před dům vyprovázel. Drželi před ním své vydrovky v hrsti. Hlava jednoho z nich byla až na malý chomáček vlasů v týle ouplně holá . . .

Měsíc svítil jako rybí oko, a kolem něho lesklo se na obloze tisíce hvězd. — Sníh lehce poletoval větříčkem poháněn — mrzlo jen to praštělo . . .

V Chaloupkách vrzla dvířka — druhá — třetí. — Ze všech dveří šoulaly se temné postavy směrem k dvěma chalupám. Bylo jich hezký počet. Pak vytáhli na ulici chatrné vozy, potažené plachtou. Z baráků vynášeli staré malované truhlice, sporé uzly — nebylo toho mnoho.

Vše dělo se tiše. Pak přinesli malé děti a dali je do vozů. Na to přivedli dvě hubené kravky a silného rousnatého koníka a jali se zapřáhati.

V touž chvíli asi objevila se dole na ulici šerá silhoueta rychle se blížíc. Stanula uprostřed nich.

Byl to farář. —

Bylo to divné podívání na ty lidi s obnaženou hlavou klečící ve sněhu a s farářem se modlící. S hůry padalo na ně stříbrné světlo měsíčné a z oken hleděla na ně bledá bída. — Dlouho tiše klečeli, ale když farář vstal a žehnal je křížem, tu ozvalo se štkaní a vzlykot; i líbali mu ruce.

„Provázejž vás, dítky, Bůh a dejž, abyste se šťastně jednou opět v rodné město vrátili!“ — — —

Naposledy pohlédli na své chaty a hnuli se.

Napřed vozy, pak ženy a muži. Jak smutný to průvod!

Kam šli? Do vyhnanství dobrovolného! Do skrýší lesních a doupat, aby tam znepokojováni nebyli. Co opouštěli? Co ztráceli? Nic! Bída šla v první řadě. Víru svou nesli v srdci a doufali, že přijde čas, kdy znovu vrátí se do těch svých nuzných chatek. Nevěřili, že by to tak přísně bral vítěz se svými ostrými patenty. Chtěli vyhnouti se prvnímu pronásledování, a vrátiti se pak. Žádný z nich nemínil složiti kosti své v cizí zemi zase. Smutný průvod hnul se, a brzy ztratil se ve tmavé noci.

To byli první Míšečtí uprchlíci.

VII.

Nad Míškem snesla se noc pochmurná a tmavá, právě taková, jaký nad Míšeckými snášel se osud.

Sobota schylovala se a neděle chápala se již žezla jí přináležejícího.

Noc byla tmavá tak, že na dva kroky před sebe nikdo neviděl; světla ve městě pohasla a ticho bylo jako po vymření. Pádně a široce tmou rozlehaly se jen zvuky hodin a temný hukot trouby ponocného.

Tím podivnější bylo, když pojednou celá skorem fara a kus stromořadí osvětlen byl světlem zažloutlým.

Kdo by příčinu toho stopoval, shledal by, že proud světla řinul se okénkem věže.

Někdo byl ve věži, a postavil světlo tak, aby farní budovu osvětlovalo. Tomu nasvědčovaly i obrovské stíny po osvětlené ploše se mihající, stíny podobné postavě lidské. Zprvu děla se tato

hra stínův a světla za úplného ticha. Pak přidaly se k ní ostré, táhlé zvuky — stín mihal se pravidelným směrem — zvuky takové, jakoby kdosi něco pilou řezal. Asi po jedné hodině světlo ve věži shaslo a zase bylo ticho.

Svitalo.

Slunce ponenáhlu prodíralo se clonou šedavých mrakův a zas se schovalo. Kolem hodiny 21. zakryly je mraky ouplně. — — —

Dlouho, dlouho již strměl Mníšecký kostelík se svou štíhlou věží, ale věru tak neviděl nikdy scházeti se věřící na služby boží jako dnes, ačkoliv mnohdy po kolena sněhem se brodívati musili . . .

Ulice byly ještě plny mlhy, a už město bylo plno rachotu bubnů. Žoldáci chodili od domu k domu a všude pod tresty přísnými přikazovali lidem, aby dali se najisto najíti v hodinu 22. v kostele.

Ale nedařilo se jim hrubě.

Jaká to chůze do kostela!

Každý hleděl z okénka nebo ze dveří, nejde-li někdo jiný, neboť žádnému nechtělo se, aby byl prvním na té cestě křižové. Kolikráte už otevřeli dveře, zastavili se na prahu, zase se vrátili, neboť živou mocí se jim přes prah nechtělo. Ani těm, kteří sebe u vnitru omlouvali nutností, nebo i tím, že jen na oko přestoupí. Což teprvé těm, kteří srdcem celým k víře otců svých lnuli.

Bůh ví, jak se po ulicích šourali. Každým krokem se zastavovali a ohlíželi se na zad. Druh druhu se vyhýbal, a nebylo-li vyhnutí, slovo promluvili a pak dále šli se zraky sklopenými. O jak rádi by se vrátili, kdyby za zády jim neleskly se palaše rejtharské . . .

Všude jich bylo plno, všude výhrůžky, klení . . .

Setník, který před kostelem stál již drahně chvil o kord se opíraje, zlostí všecek zesinavělý, hryzl se ve rty, vida jak zvolna a neradi Mníšečtí jsou poslušni. Netrpělivě přešlapoval, hučel a klnul, až hrůza obcházela. „O berani! Plémě tvrdohlavé! Hned raději s důtkami na vás! Však byste obrátili!“

Tak a podobně hněvu svému ulevoval. A měl opravdu příčinu více než dostatečnou. Byloť Mníšeckých před kostelem nepatrný hlouček, když Valoni vraceli se z první obchůzky městem.

To setníka pobouřilo.

Ihned s prudkým láteřením kázal jim, aby třeba násilím každého přivlékli a nikoho nešetřili ani dost málo.

Valoni důstojní pána svého odešli. Surovosť jejich známa podnes, a při slově „dragonada“ nejedna hlava se zamyslí, či ruka dále psáti se zpěčuje. — — —

Netrvalo dlouho, a už se všech stran Valoni sháněli lid, mezi nímž nejvíce protivili se ti, kdož v předešlých dnech tak horlivě rokovali s Bartošem, zvoníkem. Se zpurnou tváří a sevřenou pěstí krok za krokem ustupovali násilí . . . Už plnil se hřbitov lidem. Tu zas v stromořadí před kostelem v houfcích stáli mlčíce, ale v tom mlčení protest se zračil proti tak hanebnému nakládání.

A mezi lidem setník procházel se, a za každým krokem z masitých, smyslných rtův plno výhrůžek a uštěpačných, jízlivých slov. Už i úsměv objevil se mu kolem rtů, ne úsměv, výsměšek spíše, že ten vzdor beranský tak přes koleno přelomil.

Teď vzpomněl si na jednu ještě věc, nezbytnou k početí služeb božích!

Vždyť prý dosud nebylo sezváněno!

Dveře chrámové byly již otevřeny, ale lid nechtěl do vnitř, a když žoldáci mocí jej do vnitř hnali, vzpíral se.

Setník při odporu tom zrudl.

„Per Dios!“ vykřikl. „Proč darebák ten na věži nezvoní? Hola, hoši pobídněte toho jezevce!“

V téže chvíli objevila se tvář Bartošova v hořejším okénku věže.

Díval se dolů zlobně a vyzívavě, vysmívaje se žoldnéřům, kteří na věž se chystali.

„Hej, hola! Kam's se, červe proklatý, zavrtal!“ a v zápětí zaslechl dunivé kroky na schodech.

Zachvěl se a ústa se mu zkřivila.

„Tady jsem!“ houkl dolů.

„A co nezvoníš, lebko plesnivá?“

„Nebudeš sloužiti Antikristu, ani ohavné šelmě jeho, ani sluhům jeho, ale jedině Pánu svému,“ zahovořil k posile duše své v nebezpečí nemalém tonoucí.

„Však ti již lebku napravíme, ty jeden zavilý darebo!“

Pak slyšel Bartoš rupot kročejův po skřípajících schodech vždy hlasitěji a hlasitěji. Teď z černého otvoru chodby schodové vyhoupla se rezavá přilba ze tmy a za ní tvář pustá v rámci ryšavého vousu, a vedle ní hroty dvou tasených palašů.

Žoldnéř ze tmy vyhoupl se v nepatrnou tu prostoru a náhlým přechodem z čiré temnoty v oslňující jas světelný, jenž do nitra okénkem se linul, jako oslepen na všech stranách tápal.

„Hola, tvrdá lebko kacířská, kde vězíš?“

Bartoš drže pevně provaz hlavního zvonu, zaujal jaksi obranné postavení, opřev se o mohutný

trám, v němž otáčí se osa koruny zvonové. Zdálo se, že jeho postava roste, an vzpřímen u trámu stál. V tváři byl rudý a hned zase zsinalost obestřela ji, ale oči jenjen se leskly horečným ohněm.

„Hahoj! Starý, což ti ďábel do uší vzdory napískal?“

„Sami jste ďáblové!“ Bartoš zpurně zahučev tím pevněji svíral provaz od pohyblivé páky, jež ke koruně zvonové vedla.

„Jak? Ty šelmo stará ještě řveš!“ vzkřikl žoldnéř a chopiv se provazu, chtěl jím starce udeřit.

Ale Bartoš prudce udeřil jej pěstí do prsou, že jako bleskem zasažen kotil se zpět v temný otvor schodů.

Z temna ozvalo se zaklnutí toho, jenž padl, i druhých dvou jeho spolužoldáků, na něž v pádu vrazil a tím od dalšího úrazu zachráněn byl. S hlasitým klením pustil se opět nahoru.

Za ním druzí dva do malé prostory věžní vešli.

„A, šelmo, kolozubá! Nedoscepenělá! Tedy i kousati dovedeš?“

„Brachu, zuby mu vytlučem, aby kousati nemohl!“

„Oplať dvojnásob! A palašem ho přes hřbet přetáhni!“

„Ne palašem do něho, ale z okna ho dolů svrz. Ať pozná, jak chutná to, když se okny letí. Pány na hradě do příkopu smetli, teď na ně samé ať dojde!“

I pustili se na něj.

„Neposkvrníte miláčků mých, neposkvrníte, synové Beliálovi!“ volal.

Palaš obnažený nad hlavou se mu kmitl, stěží uhnul se, jen ucho usečeno, a vřelý proud krve

řinul se mu po šíji. — A zase poznovu namířeny proti hrudi hroty tří palašů.

Nebylo více Bartošovi pomoci. Zřel neúprosný svůj osud. Odhodlal se k činu.

Přiskočil a vší silou trámem pozatřásl — prasknutí — a ihned sloup se kácel.

Praskot! Výkřik! Pak hromový rachot a obrovský z útrob zvonu se deroucí ryk, tak obrovský, že lid kolem kostela stojící vykřikl, a tak zoufalý, jako výkřik sta lidí tonoucích. — — —

Setník se svými a několika občany vrazili do přízemí věže. Co spatřili?

Spoustu, trosky břeven a uprostřed toho veliký zvon. Jednou hranou byl zarytý v zemi, a od svrchu od koruny až k dolenímu, starobylými gotickými písmenami lemovanému kraji puklý. Stranou pod mocným trámem, jehož bílý, hladký průřez ve zčernalém dřevu prozrazoval, že přepilován byl před několika teprvé hodinami, ležel roztažen mrtvý žoldnéř, dosud provaz od zvonu křečovitě v ruce svíraje.

Byl hrozný ve své smrti — nedýchal již. Sám setník zarazil se nad nepěkným pohledem. A když s hlasitým klnutím vyšli nahoru, překvapeni byli poznovu.

Nad omráčeným žoldnéřem upřeně, celý zmaten před se hledě, stál třetí žoldnéř. V poblíži ležel Bartoš s roztříštěnou lebkou v tratoru krve; mozek na stěnách a trámcích lpěl.

Setník nechápal, co se stalo. Hlavou vrtěl a španělskou aksamitovou kamizolu na sobě urovnával a bandalír popotahoval . . . Posléze poručil, aby se zvonilo. Žoldnéř na věži zbylý bez pohromy a úrazu provazu chopil se a zvonil na mši, zvonil — umíráčkem!

Podivná hra osudu! —

Mníšečtí zbledli, ruce se jim chvěly omrazem, srdce usedala.

Komu že to zvonili? Bartošovi či žoldnéři zabitému? Ne! Zvonili jejich víře, jejich svobodě!

Žoldnéř zvonil neustále, zatím co setník poručil, aby rejthaři lid do kostela vehnali . . .

Pak nastalo na věži mrtvé ticho.

Bartoš byl mrtev. Tvář jeho byla mírná, oko jasné a ústa pootevřená.

Smrt byla mu vysvobozením z dalších útrap.

Pevnou přísahou ve své duši se zavázal, že nedopustí, aby miláček, velký zvon, ku poctě slavné paměti kdysi mistra Jana z Husince Janem nazvaný, lid svolával ku zrazení pravé, po otcích zděděné víry. A byť ho to i život stálo!

V noci ze soboty na neděli přikročil k provedení svého oumyslu. Divný plán vylíhl se v hlavě zarytého tohoto potomka Husitův. Podstaviv trám pod houpadlo zvonu, podřezal je na straně podepřené ouplně, na straně protější jen do poloviny. V téže chvíli, kdy žoldnéř po něm s palašem se rozehnal, opřel se o podpěrný trám a skácel jej. Následkem toho zlomil se závěšný trámec u koruny, a zvon sřítil se dolů, nárazem podlahu zvonice prolomil a strhnuv žoldnéře, držícího se provazu, mrštil mocí strašlivou o zem. Rovněž i Bartoš v pádu o trám lebku roztříštiv skonal . . .

Když vojín sestupoval ze zvonice, narazil na tmavých schodech na kohosi nahoru stoupajícího.

„Krkavče!“ zahučel potichu, ustupuje mu z cesty.

Potom vystoupil klidně nahoru — poklekl u hlavy Bartošovy a modlil se . . . Když se zvedl, chvěla se na čele zvoníkově velká slza — slza soustrasti, žalu i obdivu.

Farář — neb on to byl — zatlačiv mrtvému oči, sešel dolů a po kratinké zastávce na opuštěném hřbitově do chrámu. Tamt byly ovečky jeho, arcit násilím, ne dobrovolně k tomu přivedeny. — On, jejich pastýř, opustiti jich nemohl a nesměl! — — —

„O jak změnil jsi se, ty šerý Mníšeckých kostelíku! Kam poděla se ta velebná jednoduchost, ta čistá neposkvrněná prostota?“ povzdychl si farář Doubravský.

Mníšečtí v chrámě nevěděli, kam dříve se dívati. Pane Bože, což tu bylo blýskotek, cetků, sloupů sloupečků, co sošek a obrázků! Bůh milý sám ví odkud to všeckno sebrali. A jaké šero tu! Ten světlý jindy kostelík nořil se nyní v mlhavé šero, jež rušily toliko dva proudy světla padající do vnitř dvěma okny nad hlavním oltářem. Oči jejich hleděly sice na ty divy, ale myšlenky těkaly jinde. Ty myšlenky sotva v hlavě se stísnily, jedna tu tlačila druhou, jedna druhou zaplašovala; — ale byl to pouhý chaos bez všelikého podkladu, se stejným však výsledkem — ztrnulostí!

Ještě se ani neprobrali Mníšečtí z prvních dojmův, když již na kazatelnu vystoupil jesuita. Počal mluviti.

Řeč jeho byla podivná, s nejostřejšími přechody hlasu i myšlenek, prudká jak lavina s hory se řítící. Lid mu nerozuměl, ale byl rozechvěn. Podobalo se, že jest mistrem v umění kazatelském. Pohyb jeho i hlas schopny byly všech proměn a odstínů . . .

Líčil ráj plný kras, rozkoší a smyslnosti, a hlas jeho chvěl se a zněl jak harfa Orfeova; — byl tak tklivý, jemný a lahodný jako šepot svůdné krasavice. Pak umlkaly přívětivé zvuky, hlas stá-

val se drsným, sípavým. Obrovskými, hrůznými konturami, jakoby ďábel sám, nastínil muka a trápení pekelná. Hlas jeho téměř mizel v syčení, oči hořely leskem příšerným . . .

Posluchač chvěl se, tajil dech, ač srdce mu šeptalo: „Nevěř, tak Hospodin, jenž vše láskou svou objímá, netresce!“

„A pro koho že připravil Bůh ráj Isákův a Jakobův. Nebe zajisté připravil milým věrným svým, jež zove církev římsko-katolická, mimo niž spásy není, svými ovečkami. Však třeste se, třeste zatracenci, kdož uvrhli jste se v náručí bludům, třeste se, neboť na vás zeje strašný, vše hltající jícen, z něhož šlehají plameny pekelné. Odřekněte se bludův, odřekněte, pokud ještě čas k obrácení, abyste nepřišli tam, kde bude pláč a skřípění zubů!“

„Lžeš! V hrdlo lžeš, kněže!“

Slova tato zněla jak hřmění nad Berounkou.

Avšak v zápětí otevřely se dveře chrámové, palaše zadrnčely a na prahu objevil se setník a ostrý jeho hlas ozval se.

Kazatel bledý, bez hnutí, s čelem hrdě vzpřímeným stál posud na kazatelně.

A když šum, po slovech farářových povstalý, trochu utichl, znovu začal:

„Zbloudilí! Co počínáte? Bouříte se, reptáte proti právu a svaté církvi, svatyni znovu posvěcenou rykem svým znesvěcujete? Však vina nepadne na hlavu vaši, nýbrž na toho, kterýž vaším pastýřem se zove. On svou přítomností vás povzbudil, bouři tu vyvolal. Vidím tu hlavu v nepravostech sešedivělou! Toho chopte se a ven ze dveří vyvrzte!“

A kněz rukou napřaženou kynul tam, kde u dveří obklopen hloučkem oddanějších svých přívrženců dlel farář Doubravský.

„Chopte se ho a do vězení uvrzte!“

Nastalo utišení veliké. Pak lid se rozprchl. Jesuita na kazatelně zůstal samojediný, v ustrnutí maje ruce sepjaté a ústa polootevřená . . .

Takého úspěchu mělo první kázání reformační v Mníšku. — — —

VIII.

„Sem, příteli, sem, mezi známé a přátely!“

A hospodář Šimon ode tří jelenů dveře otevřel a jimi do vnitra světničky vpouštěl sedláka jakéhos v dlouhém kožichu.

Příchozí sňav z hlavy chlupatici, hosty, kteří za dvěma zelenými stoly seděli při korbílku oblíbené Šimonovy chmeloviny, pozdravil.

„Pozdrav vás Pán Bůh, sousedé!“

„I tebe!“

„Vítej nám!“

Pozdravy tyto a vítání se strany hostův byly jaksi chladné, zdrženlivé. Ano i jakás podezřívavost v pozdravu tom vězela, vzat-li byl náležitý zřetel ku proslulé pohostinnosti Mníšeckých. Ale v těch bouřlivých dobách vše za své bralo, ba i láska k rodině a k trpící zemi, jež procházela všecky „štace“ cesty křižové!

Několik těch sousedův, kteří v soukromí a samotě v bytu hospodářově seděli, znalo sebe vespolek, a tudíž jeden druhému mohl důvěřovati, že nevyzradí jej, vyrazí-li z prsou povzdech hluboký či kletba; — ale když cizinec vešel, rázem ticho nastalo, a ten, který právě hovořil, v polou slově umlkl.

Tož uznal hospodář za vhodné, aby několika slovy ukrátil nepříjemné a trapné ticho.

„Přátelé, Radověsický Poděhud dobrým je Čechem a pravé víry vyznavačem. Před tím netřeba se vám ostýchati. V šenkovně nemohl jsem jej nechati, žoldáci zuří tam jak ďáblové. Doufám, sousedé, že nevyhostíte jej ze svého středu.“

Přímluva tato dosáhla toho, že ruce posud zdrženlivé podávány a vřele potřásány příchozímu, tu u stolu svého místo mu dělali, ano, Bartoníček, pecnář ze sklepa na rynku pod farou, k teplému místečku u obrovských kamen, pěkné řemeslné práce, která mile hřála, židli s lenochem vyřezávaným mu přistrčil, aby se ohřál.

„Tož, příteli, jen jako doma! Soused Šimon přináší ti už korbílek poctivého ječmínkového, že na trudy pozapomeneš.“

„Tak si jen pohov!“

Šimon hospodář kožich Poděhudovi svlékl, a s chlupatící na rohatině u dveří pověsil, židlici přitáhl a čistý korbílek ze dřeva javorového s běloučkými obroučky březovými přistavil. Pak před něho na stůl skyvu chleba položil a slaměnou slánku.

„Abys toho všeho, brachu, ve zdraví požil! Rád bych ti lepšího podal, ale není. Suchý černý chléb se solí špatná posila pro zemdleného. Jak povídám, rád bych, ale jiného není ... Je-li pak, sousedé, pamětníka, aby u tří jelenů hosti předkládali místo úpravné krmě nechutnou, vyschlou podplamenici!“

Tak zasteskl si hospodář Šimon.

„Všecko ti ďáblové vybili; čepy u soudků s vínem ve sklípku vyrazili — a kdyby jen pili, ale drahocenný mok ten nechali na zem vytéci, v kuchyni a špižírně, všecko co k snědku bylo, vyslídili, z komína uzeninu mi vytáhli. Komu na to si jen stěžovati?“

„A kdyby nám aspoň tu kůrku suchého chleba popřáli. Bojím se, sousedé, bojím, že ani té nám neponechají.“

Radověsický Poděhud dojedl a skrovnou večeři douškem dlouhým zapil.

„Páni měšťané!“ zahovořil, „ustáli jste jaksi v hovoru, když jsem vstoupil k vám s hospodářem. Pokračujte jen, ač-li v tom nevadí moje přítomnosť. Snad něco nového se dovím, snad něco potěšitelnějšího zaslechnu, než-li ty srdcelomné nářky na bědy a nehody, které po celé cestě od Prahy až sem jakoby v jedné litanii se ozývaly.“

Bartoníček, pecnář, který nejblíže u něho u kamen mile hřejících seděl, zasmál se suchým smíchem, a velké své mozolné ruce nad hlavou spráskl.

„Příteli, od nás něčeho potěšitelného se chceš dověděti? Od nás? A potěšitelného? Je vidět, že's dlouho už u nás nebyl. Samé bědy, pohroma jedna ruku v ruce jde se druhou ... Kostel nám zavřeli a znesvětili svými ceremoniemi, smečku žoldnéřů na krk nám uvrhli, že vše se před nimi třásti musí, že ženy naše, dcery naše, ani chvilku před nimi bezpečny nejsou. A faráře stařičkého z fary vypudili, a když v kostele jesuitovi se protivil, do vězení jej uvrhnouti chtěli. S těží jim unikl, a kdesi v zákoutí teď se skrývá. Viď, Šimone, co se tě ta cháska zlotřilá natrápila, abys faráře vydal, že prý vědí zcela jistě, že ho u sebe skrýváš?“

Šimon, hospodář, jen mlčky zakývl.

„Celý dům od základů až po krovy prohlédali!“ opět hovořil Bartoníček, pecnář. „Však jej nenašli, a také sotva u Šimona naleznou, a při tom se významně pousmál.

„Bartoše, zvoníka — snad znal jsi ho, pří-

teli, horlivého pravé víry vyznavače — toho na věži ubili, když nechtěl na tu jejich mši sezvánětí," doložil jiný sousedod stola.

Poděhud soustrastně pokyvoval hlavou. Dobře prý znal toho muže spravedlivého.

„Muž spravedlivý a dobrý byl, a hle — jako mrchu pohřbili jej za zdí hřbitovní."

„Snad tam jej země tížiti nebude."

„A nedosti-li ti na tom, poslyš ještě, co ti vypravovati budem," pravil jeden z měšťanů od druhého stolu, na němž stojan železný s hořící dračkou stál. „Hurych, rychtář náš, stářím a nemocí zkrušený, když zvěděl o ranách, které město naše stihají, polekán, na věčnosť se odebral. A jakou přílišnou, brachu milý, mají péči o duši naši. Když dověděl se ten černý, že k smrti pracuje, sám navštívil jej, aby z bludů prý jej vymanil a v lůno církve samospasitelné uvedl. Ale stařec ten, ačkoliv konec života svého blížiti se tušil, oprotiv domluvám a vyhrůžkám jesuitovým setrvalým se býti ukázal a odolal; nepřestoupil. Duši svoji šlechetnou vydechl v náruč našeho faráře, který nejupřímnějším byl jeho přítelem, a nic nedal na nebezpečí, že postižen bude od žoldnéřů, s ním rozloučit a na věčnou cestu ho posilnit přišel. Věčná mu buď památka!"

„A to není ještě všeckno!" vpadl mu opět do řeči hovorný Bartoníček. „Za to, že prý tvrdošijně ve svém bludu setrval, tož křesťanského pohřbu mu odepřeli!"

„Nemožno!" ozvalo se několik hlasů.

„Toť pobouřilo by město celé!"

„Že Bartoše za zdí hřbitovní pohřbili, toť ještě pochopitelno. Byltť člověkem rodu nízkého, sprostáček, a pak mocí se žoldnéřům vzepřel. Ale ctihodný stařec, ten co zavinil? Že nechtěl vzdáti

se víry, kteréž po celý život věrným byl vyznavačem? Ne, nemožno!“

„Už je to pravda!“ truchlivým hlasem pevně na svém tvrzení stál Bartoníček. „Na vlastní uši slyšel jsem, jak nový bičic na čtyřech rozích rynku to vybubnoval: že milostiví páni naši na tom se usnesli, že zatvrzelý hříšník Hurych, kdysi rychtář a nyní od milosti Boží odpadlý, křesťanského pohřbu zbaven býti má na příklad těm ostatním. Lid, který znal cenu šlechetného toho muže, jeho zásluhy o dobro města a země celé, chudina, kterou podporoval, sirotkové opuštění a vdovy, jimž otcem byl pečlivým, musili slyšeti pohanu svého největšího dobrodince. A na hřbitově, kde rodinný hrob již vykopán byl, z rozkazu nové obce zasut, a na vrata hřbitovní pečeť městská přitisknuta, aby potají pohřben býti nemohl!“

„Suďte, přátelé, není-liž to vrchol ukrutenství, na mrtvých ještě se mstíti!“

„Toť ohavnosť před Hospodinem!“

„K nevíře!“

„Pravdu máte! Děti doma už o tom něco povídaly, a nevěřil jsem, ale teď tomu věřím!“

„Hanba, hanba! Dosti nemají na tom, že trýzní nás, víru loupí i statky pozemské — ani mrtvých na pokoji nenechají!“

Veliký hluk vznesl se v jizbici a v jediný hlahol stěží rozeznatelných hlasů se proměnil.

„Probůh, sousedé, tiše jen, tiše!“ v pozastolí jakýs bázlivější soused povstal, s úzkostlivými posuňky.

„Pravda, pravda, nečestné a hanebné to jednání, ale co dělati, co dělati?! Hlukem toho nikdo neodčiníš, spíše nové zlo na hlavu si přilákáš. Plno žoldnéřův tu kolem nás v sednici i v šenkovně. Zaslechnou-li nás, pak o běda!“

A soused bázlivý ruce vzpínal nad hlavou, a očima mdlýma v bledé, vrasčité tváři po stropě bloudil.

„Uvažte, sousedé!“

Úzkostlivým jeho slovům podařilo se, že lomoz poněkud utichl.

Někteří hlasové kárali ho z přílišné bojácnosti. Ale soused na svém stál, a slovy kvapnými, trhanými sebe hájil.

„Snad máte pravdu, sousedé drazí, snad málomyslnější jsem než vy. Ale uvažte! Sedm krků hladových živiti musím! Jest-li mne cos postihne! Kdo opuštěných se ujme! Nutno již mlčet, trpět a pokorně snášet, co na hlavy naše se sneslo. Vidím jasně s vámi zároveň, co zlého na nás se páše — ale máme-li sil, abychom to jho se sebe setřásli? Nemáme, nemáme! Planým, bezúčelným odporem tím více nepřátele proti sobě popudíme. Teď mlč a trp jen, duše, a ve skrytu volej k Hospodinu hlasem úpěnlivým za odvrácení těch běd! Ruka lidská nás nespasí, jedině věčný Slitovník tak učinit může!“

„Slyšte, slyšte!“ zaúpěl pojednou bojácný soused a rukou ukazoval ke dveřím.

„Hle, slyšeli nás, jdou již. O bože můj, o moji sirotečkové!“

Za dveřmi v úzké, temné chodbičce, kteráž ku síni, kde dleli, vedla, ozvaly se hlučné, potácivé kročeje více osob a surové hlasy.

Bojácný soused jak osyka se chvěl, i ostatní jaksi nepokojni zírali ku dveřím.

„Nelekejte se, sousedé,“ konejšil je hospodář. „Zajisté že je to soldateska, jež cestu do šenkovny si zmátla.“

„Pravda-li, hospodáři? A sem nepůjdou, aby nás mučili?“

„Příliš jsi, sousede, bázlivým. Tropíme něco zlého, abychom báti se musili? A pak k čemu máme rukou, kdyby nám hrozili? Zastyď se přece!“

„Ale moje děti, moje děti! Těch kdyby nebylo, i život bych nasadil!“

Na těžké, dubové dveře pádné rány zaduněly.

„Sem vběhla, sem do téhle sednice!“

„Otevřte, berani!“

„A pannu vydejte, jinak všecko rozbijeme, co pod ruce nám přijde!“

Sám Šimon hospodář zalekl se. Ale jinou příčinu mělo uleknutí jeho, než-li u bázlivého souseda. Zpomněl si na Dorničku, dceru farářovu, která byla pod ochranou ženy jeho paní Evičky.

Aby tak byla v nebezpečí!

Pojednou dveře u pokojíka dokořán otevřel.

„Páni soldáti!“ řekl hlasem pevným, odhodlaným, „nedostává-li se vám nápoje, či čeledín špatně vás obsluhuje, že tolik hlučíte? Rušíte klid a pokoj mých přátel, a já stížnost povedu si u vašeho velitele!“

„I ty holá lebko kacířská! Nám bys chtěl vyhrožovat?“

„Ještě slovo, a tímhle palašem tě probodnu!“

„A pannu nám vydej!“ blebotal třetí z žoldnéřů, který stěží na nohou se držel.

„Vydej hned! Sem zaběhla! Nevydáš-li, lebku kacířskou ti roztřepíme!“

„Páni soldáti! Jaké dívky hledáte? Žádná sem nevběhla. Pravda-li, sousedé?“

„Pravda, pravda!“ ozvalo se několik sousedů kurážnějších.

„Musí tu býti! Nejsem slepý! Viděl jsem, křepeličku, ana v chodbě zmizela. A nikam vběhnouti nemohla než sem!“

„Tož vstupte jen dále a prohlédněte si vše,“

úslužně pobízel je hospodář k nemalému úžasu sousedů, a pak za nimi dveře zavřel.

„A jaké dívky, páni soldáti, hledáte? Snad bych vám nápomocen býti mohl!“

„Dívky jaké? Neznám ji! Jen na ulici se kmitla v bělavém svém rouše. Abys věděl, krčmáři, povím, proč ji hledáme,“ blebotal žoldnéř a důvěrně hospodáři ruku na rameno položil. „Tys dobrý krčmář a žízniti nám nedáš, jako ti druzí berani zlořečení! Mor na ně! — Povím ti tedy: Hráli jsme v kostky, a já všeckno prohrál, a ničeho jsem již neměl, než svou čest a své slovo. A na to jsem ještě naposled vsadil. Vyhraju-li, vrátí mi spoluhráč polovinu prohry, a prohrám-li opětně, pannu mu zaopatřím, svěží jak z jara květ, plnou jak mák. A prohrál jsem, krčmáři! Viďte, kamarádi, že jsem prohrál!“

Žoldnéř druhý o zeď opřen s očima ospalýma, vousem od pití zmuchlaným potakal.

„Prohrál jsem tedy! Rajnhard poctivě kostky vrhl a jedenáct očí měl. A já jen osm udělal!“

„Rozumím dobře, páni soldáti, pokračujte!“

„Prohrál jsem, a měl jsem mu pannu zaopatřiti. Ale panny tu nebylo. Šli jsme ji tedy hledat. A zrovna se nám před tvým domem mihla. My za ní, a ona jako stín zmizela, pryč a pryč! Nikam jinam zaběhnouti nemohla než sem . . . Nu, a piva nám dej, krčmáři, prozatím, v hrdlech nám dávno vyschlo!“

A nic neohlížeje se na zaražené hosty, korbílek se stolu nedopitý vzal a jedním douškem ho vyprázdnil. Dopil a rázně korbílek na hlavu bojácného souseda Pískory spustil.

„I ty, berane, ani nepoděkuješ za poctu, kterou jsem ti prokázal, že jsem z tvého se napil?!“

Bojácný soused polomrtev na židli klesl.

Hospodář se ho ujal a žoldnéře stranou odstrčil.

„Vidíte, páni soldáti, že dívky tu není! Soudruh za blázny vás měl!“

Truňkem přemožené lehko lze přesvědčiti.

„Tak vida ničemu, za blázny nás měl!“

„Žádné panny neviděl a sám nejspíše nám utéci chtěl!“

„A teď na konec se nám ještě vysměje!“

I pustili se do něho a bušili kam bušili.

„Tak, páni soldáti, dobře na šelmu! A než ponůcka přijde, ven vyjděte a tam ho poučte.“

Otevřel dveře a ven jim pomohl, a za odcházejícími zprudka dveře přirazil, a železnou tyčí jako závorou uzavřel.

„Teď zlotřilí ničemové o dubové dveře lebky si roztloukejte,“ zahovořil Šimon, a opět si ku svým hostům usedl.

Chvilku ještě zvenčí dolehal sem křik a lání rejtharův, pak ztrácely se hlasy, až se docela ztratily.

„A umíš, Šimone, čile a zbystra s tou chasou zacházet!“ zahovořil první Bartoníček, muž nejvíce hovorný, a při tom co nejvíce podivno i nebojácný. „Jinak by s nimi nevyšel! Jen povolně a rázně!“

„Odpusťte, přátelé, že jsem je sem vpustil, a připravil vám trapný výjev. I ty, Pískoro, odpusť, žes nevinně ránu dostal, báť jsem se o Dorničku. Myslilť jsem, že o ni se jedná. Aby času k ukrytí nalezla, proto jsem jich sem vpustil. Nu ostatně šťastně to dopadlo, až na hlavu našeho Pískory.“

Pískora trpce se usmál a rukou hlavu si přejel.

„Půjdu již domů,“ zahovořil, „připozdilo se a děti jsou doma samotny. Půjdu!“

Oblekl na sebe kožich a čapku beránkem lemovanou do ruky vzal.

„S bohem, přátelé!“

„Jen jest-li ulice jista a prosta těch zlotřilců,“ povzdechl si.

„Půjdeš-li i ty, Pískoro, zítra Hurychovi na pohřeb? I farář ho na poslední té cestě vyprovodí. V šanc vydá život i svobodu — a přece půjde! Půjdeš-li i ty?“

Pískora stoje již na prahu, znovu si povzdechl.

„Půjdeš-li?“

„Mám děti malé, hladové!“

Pak ještě obrátil se a smutným zrakem pohledl na své známé. V pohledu tom byla dojímavá prosba, snad aby za zlé mu nevykládali, že mysl jeho tak nestatečná, snad i němá, pro stud nevyslovitelná prosba, aby ho domů doprovodili.

Zde déle dlíti právě tak se bál, jako jíti sám v pozdní podvečer ulicí, kde rejthaři své pusté žerty prováděli . . .

Když dveře za ním se zavřely, Šimon hospodář vydrovku na hlavu vzal a do rukou hůl Radověsického Poděhuda.

„Nepustím jej samotna. Ulice dost jsou ohroženy a místy, kudy jíti musí, plno těch spuštěnců. Svým bojácným chováním na sebe by je seštval. A bylo by škoda, kdyby úhony od nich vzíti měl. Je člověk dobrý, ač slabý.“ Odešel s pozdravem.

Dračka na stojaně zaprskala, a chvílemi dolehl až sem z šenkovny řev a pustý smích žoldnéřův. Ti byli pány! —

„Jak změnil se ten Pískora,“ znovu rozpřádal hovor pecnář Bartoníček, „jindy byl mysli pevné, nepodajné, a teď chvěje se před sebe menším nebezpečenstvím jako listí osykové.“

„Neštěstí jej uhnětlo,“ vysvětloval jeden ze sousedů, obličeje ubledlého, šíje shrbené, na niž sněhobílé splývaly vlasy. „Ženu na úbytě ztratil, po roce domek mu vyhořel, a sedm dětí, z nichž ani jedno chleba si ukrojiti neumí, i sebe nepodajnější mysl podajnou učiní jako vosk.“

„A takých lidí teď po celé zemi české plno, plničko! Samý změkčilec, rozmařilec. Přepych, mamona otrávily nám krev naši, spokojenosť naši! Sebe menší bouře nás zviklá; jsme třtinou větrem se klátící... Jasně vidím osud té naší domoviny... Hrdí mužové, šlechetní i pevní, šije nepodajné, pode jho víry nové nikdy se neskloní, raději po uběhnutí terminu šestiměsíčního ven z tohoto království se vystěhují; a místo nich zůstane tu pronárod, jenž na u bohou tu zem se přihnal, jak hejno vlků hladových. Vyhyne jazyk český, vyhyne víra pravá. Buď bohu na ten osud žalováno!“

„Ze srdce nám, Refundo, mluvíš! Byli jsme slabí, a když ku poznání své slabosti přicházíme, k nápravě již pozdě,“ dotvrzoval soused Skůra z chaloupek. „Zvrhlým zatím hřebínek narostl. Ti jsou našimi hlavami. Příklad: krejčíř Mizera. Toho jsme zvolili rychtářem našeho svobodného města!

„Že Mizeru?“ podivil se Radověsický Poděhud.

„Mizeru! Ano! Který třikráte svou víru změnil jako had, když kůži na jaře mezi dvěma kameny svléká!“

„A syna hodného, řádného z domova vyhnal, že v zločinech nápomocen mu býti nechtěl.“

„Tedy je to přece pravda? Toť jakoby jste zmiji přitiskli ku svým prsoum. Povím vám něco kalého o něm: Když od Dobřichovic přes Brda jsem se bral ku Skalce — tak jal se vypravovati Ra-

dověsický Poděhud — nedaleko mokřin na stromě uviděl jsem Mrazíka, dědinníka ze Slatin pověšeného. A víte, kdo mu k tomu dopomohl? Váš Mizera, váš nový rychtář! Lidé, kteří to na vlastní oči viděli, v lese ukrytí, mi tak povídali. Mrazík celou komissí reformační vésti měl do Mníšku. A to bylo mu tak, jakoby na vlastní bratry vrahy vedl. Nechtěl, ale trýznili jej, a on se podvolil. Vedl je, ale nikoliv k vám, ale do slatin... Ale váš Mizera k tomu se nahodiv, na Mrazíka vypověděl, smrti jeho příčinou byl, jesuitovi dobré rady dal, a na vás žoldnéře vedl. A toho jste si tedy ještě na konec vyvolili rychtářem?!"

Ze zástolí ozval se jediný, jak burácení hromu silný výkřik nevole. Proto tedy přinuceni byli Mizeru za rychtáře si vyvoliti.

„My, že jsme si Mizeru vyvolili?" ozval se Bartoníček. „To asi jako stádo ovcí vlka pastýřem si vyvoluje! Řekni mu to, Refundo, jak že jsme si ho vyvolili!"

Refunda nedal se dvakráte pobízet. I vypravoval, jak hned po úmrtí Hurychově setník konšely svolal, rathouz svými rejthary obsadil, a pak tresty tvrdými vyhrožuje, k volbě Mizery za rychtáře donutil. A tak tedy povolán k úřadu rychtářskému muž, jehož minulosť černým písmem zapsána v srdcích všech Mníšeckých. „A ted mstíti se bude na všech, kdož s ním výti nebudou!"

„Proto takovou potupu na rod Hurychův uvrhl!"

„A v osobě jeho na celou obec!"

„Ten ruku v ruce půjde s našimi utlačovately!"

„Nedejž bože!"

„To už pravda, že horší vždycky pes ze řetězu puštěný!"

„Ten jesuita jiné věci na starosti má, než aby na Hurychovi se mstil. Jistě Mizera otcem té hanebnosti. Věděl, že tím rozkazem se nás nejbolestněji dotkne.“

„A my sousedé to volně trpěti máme? Nedopusťme tomu, aby náš rychtář jak mrcha v zemi nesvěcené pohřben byl! Musí pohřben býti u sv. Gottharda! Musí! Stůj co stůj! Souhlasíte-li, přátelé?“

A Bartoníček pecnář z rynku zrakem plápolavým po sousedech přebíhal, kteří ruce tiskli si v pevném slibu, že pohřeb zesnulému Hurychovi vystrojí důstojný jeho zásluh. A každý slovem se zavázal, že k tomu bude působiti, aby co nejvíce lidí pohřbu se účastnilo. Radověsický Poděhud na totéž přistoupil.

„Nesmí více býti mezi námi Mizerův ani Pískorův!“ — — —

IX.

Hospodář Šimon vyprovodiv Pískoru domů, vracel se opět ke třem jelenům.

Kryt stínem a tmou spozoroval poblíž svého domu postavu jakous obcházející.

Postava ta byla mu nápadnou a podezřelou zároveň — tož prudce, nepozorován k ní se přiblížil a za rameno uchopil.

„Hola, příteli, kdo ti platí, že dům můj jako špehéř ostříháš?“

Napadený sebou trhl — v slabém odlesku světla, jež z okna protějšího sem zasvitlo, poznal Šimon v osobě neznámého rychtáře Mizeru, jenž pak mocí vytrhl se ze železné pěsti hospodáře ode tří jelenů a kvapil pryč.

„Dobrého jsme si rychtáře vyvolili," jizlivě volal za ním Šimon, „nejen ve dne si hlavu starostmi o své poddané láme a kruší, ale i v noci nad nimi bdí. — Pro dnešek se, rychtáři, už nenamáhej! — Dobrou noc!"

Jak jelen psy štvaný kvapil Mizera dále — a smích Šimonův byl mu průvodcem . . .

„Běž, zlořečený! Vím dobře, po kom slídíš, ale slídíš nadarmo. Nedostaneš do svých spárů katanských, koho Šimon ode tří jelenů skrývá!"

Pak vešel do domu a dveře za sebou pečlivě uzavřel. A v temnu průjezdu zvolna ku předu kráčel.

Na točitých schodech teplá ruka lidská jeho tváře se dotkla.

„Ouha!" zvolal Šimon. „Kdo tu?"

„Já, hospodáři, já Václav Mizerův! Odpusť, jestli jsem tě polekal."

„A tys zde, a já myslil, že někde za horami v teple si hoviš. Lépe by ti bylo! Tatík tvůj neustále slídí jako vlk, a žoldnéřů tu všude plno."

Pak podal mu ruku a do šenkovny pobídl, že prý při korbílku promluviti spolu si musí.

Vešli do šenkovny, v níž jen dva rejthaři seděli klímajíce.

Usedli podál za stůl, a čeledín, černý Vojta, korbílek přinesl. I rozhovořil se Václav Mizerův s ostychem o svých obavách, jež chová stran dcery farářovy Dorničky.

„Neboj se, dokud je u Šimona ode tří jelenů, ani vlas na hlavě se jí nepohne! Nu, a ty ji miluješ! Či se mýlím?"

Václav lehce se začervenal.

Správně domyslil se Šimon, že Václav Dorničku za schůzku požádal dnes pod večer, a že ona jen zázrakem žoldnéřům unikla, kteří se za ní pustili.

Zamlčeli se. — — —

Teď hlasitější hovor žoldnéřův pozornosť jejich na se obrátil.

Mluvili o setníkovi svém dosti pochvalně, chvilkami však s potupou a klnutím.

Hovor jejich byl váznoucí, trhaný.

„Jen ho nech! Je kosák! Rvát se dovede, láhvím vína krky zakroutit, s pannami zažertovat, pokochat se v milosti . . .“

„Však za to pakostnice zlá ho trýzní. A když ho napadne, pak poctivý rejthar s ním obstáti nemůže. Jakoby všichni černí jím šili. Kolik kamarádů poctivých o život připravil!“

„A s tím panákem v kutně — nepozoroval's — mají se rádi, což?“

„Samá poklona a hladká slova před lidmi, ale zatím kdyby mohl, krk by mu zakroutil. Zrovna jako kocour na čárech!“

„A víš, bratříčku, proč se tak rádi mají? Což pak ty o světě víš. Snad's tehdy ještě na třínožce seděl, dratev smolil a do krpců cvoky nabíjel kladivem, když ti dva kamarádi byli. A prtačil jsi, brachu!“

„Však ani tys příliš k vojančině nepřičichl,“ durdil se druhý. „A byl-li jsem já prtákem, tys hřbetem sedlským byl, chodil za volky a mrvu kydal.“

„A, a, a, já hřbetem sedlským? I ty lotříku! Já dítětem jsem z krve vojanské. Má máma vojačkou a táta arkebuzírem, jenž pod Ruesswormem dobývání Jágru se účastnil. Já za rachotu kartounů se narodil!“

„Nu dobře, dobře, ale pověz raději, jak to, že ti dva krvopijové se rozdvojili?“

„Mám to od jednoho korneta, s nímž jsem na Starém městě popíjel, ten je oba dobře znal,

a s nimi nejednou si popil, nejednou se i porval. Tak se rozdvojili: Byli oba officíry u jedné a téže kornety pasovských dragónů, když Leopold, ten biskup zvojačelý, šturm veliký na Prahu pustil. Tehdy Malé strany dobyli, a jejich korneta i s nimi na Staré město se probila, ale za kornetou na mostě mříž železnou spustili. Pasovští dvě houfnice na most vytáhli a bili do mříže, ale ta se ani nepohnula. Oj, byla prý to tehdy honba divoká. Dragóni cestu razit si musili vojskem stavovským skrze ulice neznámé a křivolaké, kde z každého okna střely jenjen na ně se sypaly. Tak tedy se jich několik raději zajmouti dalo. Náš starý a jesuita ranami poseti v kláštěře Emauzském se skryli. Ostatní však k Vyšehradu se hnali, kdež řeku přeplouli. Vyvázli však jenom tři, lůza na pramicích se plavící sochory ostatní do smrti utloukla. Teď lůza rozjitřená na klášter Emauzský uhodila, dragóny ubíjela, i mnichy. A na to vše dívati se musil jesuita, nuzně pod oltářem ukrytý. Tehdy ve strachu slibem prý se zavázal, obětovati se Pánu Bohu, bude-li na životě zachován. Když postižen nebyl, slibu svému poctivě dostál. Zlatem krumplovaný bandalír za škapulíř vyměnil, kord za kříž dřevěný, a sametový oblek za černou kutnu. A že náš starý svědkem byl toho babského jednání, a že nejednou si bývalého kamaráda notně podal, tož zanevřel na něho. Teď jsou oba jako psi jedním řetězem spoutáni, aby druh na druha dohlížel a na paty šlapal. Mají se rádi, jako pes a kočka, když se u jedné pečínky sejdou!“

„A vojáci aby pak odstonávali jejich rozepře!“

„Tak, tak!“

Rozmluva jejich stávala se opět nesrozumi-

tělnou. Mluvili více potichu a v delších přestávkách, že dřímoty na ně šly.

„Hm, tak to je!“ zahučel si Šimon více pro sebe. Pak opět zahovořil k Václavovi.

„Hochu, v nedobrý čas jsi se vrátil. Otec je na tebe rozezlen, a my v nejistotě, co s námi se v době nejblíže příští stane. Vrať se. A o Dorničku ve strachu nebuď!“

„Což vrátím se opět!“

Bradatý žoldák posledními slovy probuzen hlavu do výše pozvedal.

„Rydříše, spíš?“

Oslovený povstal a oči si mnul.

„Co máš zas? Ani poctivému člověku se prospati nedáš!“

„Tu pannu viděl's zde u krčmáře? Jak polní mák!“ a žoldnéř prsty nad hlavou zaluskal a hlučně si mlaskl. „A náš starý hladoví. Myslíš, že by na groš hleděl, kdybychom mu něco „čerstvého“ opatřili?“ — — —

Václav i Šimon jeden na druhého pohledli.

Václav odhodlaně pravil:

„Zůstanu zde!“ a po chvilce dodal:

„V chaloupkách místa a skrýší dosti, kde mne nikdo nevyslídí. Ve skrytu a nepozorován přece lépe mohu nad ní bdíti, nežli když odejdu. Tebe živnost a ohledy zdržují!“

Šimon se zasmušil při vzpomínce, že nové úklady Dorničce hrozí, a to tím nebezpečnější, že osoba setníkova v záležitost tuto uvedena.

„Nejlépe ovšem by bylo, abychom Dorničku někde jinde skryli!“

„Ale kde?“

Marně trápil si Václav hlavu přemýšlením. — — — —

Černý Vojta, čeledín, petlicí záložnou za vrá-

vorajícími žoldnéři dvéře šenkovny zavřel, a pak Vácslava ven ze dvora vyprovodil . . .

„A ty hospodáři, na lože se ještě neodebereš? Žežulice na hodinách již dvanáctou dávno odkukala!“

„Jdi si sám, Vojto, odpočinout,“ odpovídal hospodář, „budu ještě bdíti!“

„Jen si jdi lehnout, hospodáři. Jsem mladší a snáze bdění snesu než-li ty!“

„Už jsem řekl!“

„Tož buď s Bohem, hospodáři!“

Těžkým krokem odešel ze šenkovny v postranní malou komůrku.

Šimon, hospodář, osamotněl.

Hlavu maje pravicí opřenou, přemítal o těžkém stavu svém, a duší jeho sesmutnělou táhla řada obrazů žalných a bolestných. Zpomínaje na starosti, jež o Dorničku má, vzpomněl si, jak kdysi s chotí svojí truchlil, že dítek mu Bůh nedaroval. O jak nyní šťasten byl, že dítek nemá, že duši trýzniti nemusí obavami o vlastní krev . . .

Dračky na stojaně dohořívajíce prskaly. Z venčí z ulic osamělých a tichých vnikaly sem tlumené kroky ponůcek . . .

Šimon konečně povstal, těžké okenice v oknech zapuštěné bedlivě prohlédl, zámek zkusil, zda-li dobře drží, sňal lucernu u dveří visící, strčil do ní dračku a chodbičkou na dvůr vyšel, zkusit ještě těžké, železné závory na dveřích domovních.

Naslouchal . . .

Všude bylo hrobové ticho.

V koutě řetěz zachrastěl.

„Taky, rarášku, bdíš?“

Odepjal psovi řetěz, a rarach k pánovi lísal se, o a nohy třel.

„Tak hlídej, rarášku!“

Pes vzpřímil hlavu, zbystřil velké moudré oči a sluchy napjal.

Nehnul se již z místa, dokud hospodář v malém ochozu budovy dvéře neotevřel do sklepa vedoucí, které sestupuje dolů za sebou zavřel.

Prošel lednicí, kde na kantnéřích sudy ležely před stěnou z ledu hraženou a dále bral se uličkou.

Došel až na konec chodby, kde stěnu tvořily sudy do výše vyrovnané. Zde stanuv, nohou jakési páky se dotkl, sud prázdný vymknul z objetí sudů druhých, které nad prázdnou nyní prostorou, kde sud dříve stál, jakési pevné klenutí tvořily.

Když světlo v mezeru vniklo, v záři jeho zříti byly nízké dvéře. Shýbnuv se třikráte zvláštním způsobem zaklepal.

Závora uvnitř zaskřípěla, dveře se otevřely, a Šimon hospodář do vnitra kobky vešel, do které vzduch shora světlíkem padal.

Dračka osvěcovala nepatrný ten prostor, kde lože, stolek a židlice byly veškerým nábytkem.

„Věděl jsem, že tě, dvojctihodný, bdícího naleznu. Nešetříš se!“

Farář Doubravský od stolku, na němž velká kniha latinská s nápisem „Divi Aurelii Augustini, episcopi Hipponensis: Homo apostolicus“ ležela, vstal a stiskl podávanou mu Šimonem pravici.

„Buď mi srdečně vítán! A že ještě bdím, toho příčinou, že rozdílu mezi dnem a nocí nenalezám. Posaď se u mne, abys mi spaní neodnesl!“ Poslední slova promluvil žertovně. „A vypravuj co nového víš!“

„Potěšitelného málo, a hned zprvu na zprávu Jobovu tě připravuji. Tys v bezpečí posud, ale

nebezpečí hrozí stále. Mizera sám střeží dům můj. I dcerušce tvé úklady se strojí.“

Pak stručně vypravoval vše co v šenkovně byl zaslechl . . .

„Ale neboj se,“ končil, „bdíti nad ní budu, jako otec vlastní jen dovede!“

Chvíli seděli naproti sobě mlčky, v zamyšlení, farář na židli, Šimon na pelesti sedě. Farář s hlavou svěšenou, co druh jeho s hlavou vztýčenou v pázdnotu se zahleděl. Byl Šimon více muž rozumu, liše se v tom od faráře, v jehož nitru srdce trželo vládu nad rozumem.

„Zítra bude odbýván pohřeb Hurychův,“ zahovořil zase Šimon.

„Že zítra?“ opakoval si farář potichu, a hlavou lehynce zakýval.

„A trváš ještě, dvojctihodný, na svém, že záhodno, že nutno, abys na té cestě poslední jej vyprovodil? Uvážil's jasně, jakého úspěchu docílíš tímto odvážným vystoupením, a uvážil's, že snad novou bouři, nové pohromy tím vyvoláš? Uvaž zrale. Pozvol, a radu nejen srdce ale i rozumu vyslechni. Jest to šlechetné a muže hodno, přese všecky překážky průchod dáti právu a spravedlnosti; — ale k zisku též přihlédni. Tys psanec, a svobodu, snad i život v šanc vydáváš — a zdaž tím vším prospěješ, uvaž!“

„Rozváženo, příteli!“ zahovořil jasným hlasem kněz. „Život můj obrazem má býti mému stádci svěřenému. Déle nesnesu toho babského skrývání se, žíly v skráních tepou mi prudce, srdce svírá se, svědomí hryže, a zdá se mi, že slyším hlas lidu: „Ejhle, toť kněz! Místo, aby nás v utrpeních sílil a útěchy podával, skryl se jako krtek!“ — Vystoupím veřejně. Ať třeba zhynu! Věc dobrá, potlačovaná, v prach zdupaná, aby zvítězila, musí

míti mučedníků. Z krve jich palma vytyčí a zazelená se!“

„A jsi jist si tím, že ze smrti tvé prospěch lidu povstane?“

„O, kdyby pokolení naše bylo pokolením starých Husitů, kteří s cepem v pěsti uhájili se půli Evropy! — Ale my jsme lid bídný, ubohý! Zapomenul lid ten na slávu předků svých! Zapomenul, a nyní ruce klade v klín a ubíjeti se nechá. Však musí, musí lid ten se vzmužiti! Musí rozlámati pouta, okovy, jež na něho jsou ukuty! Má oběť marnou nebude! A zítra lidu svému v čelo se postavím, aby nepřítel seznal, že i pohár trpělivosti sebe větší přetéci může. Už rozváženo, nenamáhej se, neodvratně rozhodnuto!“

Šimon hospodář sklonil hlavu k prsoum. — — —

X.

Ve vchodu na hřbitov Svatogotthardský stáli dva rejthaři s vytasenými palaši. Chvílí promluvil jeden ke druhému několik slov, chvílí některý z nich hlasitě zaklel.

Zaklení to beztoho platilo lidu, jenž přes všecko zakazování, přese všecky vyhrůžky chystal se doprovoditi na poslední cestě bývalého svého rychtáře Hurycha. Zprvu na hřbitov jednotlivě trousili se, potom na rynku v malé tlupy se sráželi, i v sousedních ulicích pražské i soukenické. Ale když posléze na orloji věže Svatogotthardské hodina čtrnáctá udeřila, jakoby všecka ostýchavosť je opustila. A zároveň i lid sedlský objevoval se hustěji než dříve z blízkých vesnic Rtyně, Rymáně, Podčepic i Slatin; sedláci v bělavých kožiších

a vysokých po kolena sahajících krpcích s klokočovými či jalovcovými holemi v rukou, sedlky s knihou modlitební.

Vypadalo to na vlas jako o jarmarce či pouti, jen krámce chyběly a mysl veselá . . .

Ticho tu panovalo jako před bouří.

Tváře zasmušené, v nichž i stopy vzdoru byly patrny. A když dva sousedé k sobě zahovořili, řeč jejich byla pádna, jako úder sekyry v zavilý suk . . .

Lid roztroušený vždy víc a více se ve skupiny srážel a ze zakaleného nebe počalo pršeti, pršeti sice drobně, ale každý ví, že drobný déšť až na kůži se dotírá. Zavládla obleva po předešlých tuhých mrazících, a sníh, jenž dříve všecko pokrýval, ustoupil řídkému, špinavému kalu, který přecházejícím na obuv se lepil i šat třísnil.

A přes to vše rynk i sousední ulice pražská i soukenická lidem jenjen se hemžily. Veliké zajisté lásky požíval zesnulý primator, právě tak velké, jako nenávisť, kterouž lid choval k novému, bezděčnému primatoru Mizerovi, kterýž nijak dovoliti nechce, aby předchůdce jeho v úřadě primatorském v zemi posvěcené byl pohřben.

To bylo hlavním předmětem úvah a rozhovorů na všech stranách.

Hlasitě vychvalovali ctnosti zesnulého a v tichu či v ústraní s rukou v pěsť zatatou odsuzovali rychtáře Mizeru jakožto nejúhlavnějšího nepřítele svého, který rodnému městu kdy vyvstal. Vzpomínáno, jak co pacholík nezkušený ve městě pohostinu přijat byt, jak zbohatl a rodilou měštku za ženu pojal; — vše tedy co má, za to vše jen městu povinnován jest — a v odměnu za to rotu loupežnou na ně přivedl. O věděl dobře, čím se jich nejbolestněji dotkne! Odepřením pohřbu kře-

stanského muži o Mníšek nejzasloužilejšímu jim na srozuměnou dává, že i jim téhož se nedostane, kdyby umřeli ve víře, kterouž oni za dobrou a spasitelnou pokládají. A to bylo něco hrozného za oněch časův, spočívati v zemi nesvěcené jako vyvrhel člověčenstva. Krásným věru činem oslavil nastoupení své na ouřad primatorský! Černými písmenami na vždycky zapsán bude v paměti Mníšeckých! . . .

Na dané znamení lid ubíral se z rynku a sousedních ulic do úzké ulice, která se silnicí dobříšskou křižovala se.

Tam nalezal se dům smutku.

Lid čím dále tím více se tu tísnil . . .

Pak vrata do kořen se otevřela a z průjezdu nový proud lidí, mužů i žen vyhrnul se, před nímž davy lidu rozstupovaly se. A v ulici takto utvořenou průvod pohřební vešel.

Rakev prostá jednoduchá ze dřeva smrkového, černou barvou natřená, na jejímž víku obraz ukřižovaného spatřoval se, nesena byla od šesti mužův v obci nejváženějších. Lid v uctivém mlčení čepice vydřinou či tchořovinou lemované s hlavy snímal a z cesty ustupoval . . .

Šum a šepot tlumený ze zástupu ozýval se. — Tu zástupem ku rakvi prodral se stařec již shrbený, jehož leb zpola lysa zpola šedinami porostla byla, obličej tisícerými rozryt vráskami. Pozornosť lidu ihned na něho obrátila se.

„Ajhle, starý Peška! Sotva na nohou stojí pro stáří, a přece Hurycha, kamaráda nejvěrnějšího, nésti chce ku hrobu!“

„V nouzi a strastech pravý přítel vždycky se poznává!“

„Dobrý muž!“

„Takových kdyby více bylo jako Pešek, kraječ suken z ulice přímé!“

„Boží pravda!“

Pešek vřele stiskl podávanou mu ruku manželky nebožtíkovy. Stařičká byla to matrona, vážná, a nelíčeným svým zármutkem mnohé k slzám pohnula. Na všech stranách ji litovali. —

Kdosi ze zástupu hocha malého do výše pozvedl, aby lépe mohl shlednouti celý průvod.

„Podívej se, synku, naposled na muže, který tebe z náručí smrti vyrval, popatř na slzy jeho ženy. Vtiskni si do duše hluboko její žal, její zármutek! Dobře si zapamatuj ty zlosyny, kteří tebe o dobrou připravili matku, a tohoto muže v posvěcené zemi pochovati zapověděli!“

A tomu, který tato slova k muži hovořil, hlas chvěl se. —

Za příbuznými zesnulého rychtáře davy lidu šly z města i lidu přespolního. A uprostřed davu farář Doubravský pozorován byl.

Šel zvolna, jakoby ničeho kolem sebe nezřel...

Ode všech byl viděn, a přítomnosť jeho, ku kteréž dojista pevné povahy i mužné odvahy bylo zapotřebí, ode všech s uspokojením byla uvítána.

Ukrývati se musil před nepřátely, kteří ho pronásledovali, a nyní aby dokázal, jak zesnulého si vážil, teď v šanc nebezpečí se vydává!

Dobrý muž, dobrý pastýř, a za ním půjdou slepě ovečky jeho...

Průvod celý již z těsné ulice vyšel, a v rozlehlém náměstí volně se rozšířil a zmohutněl jako z jara, když Berounka živena roztálým sněhem a bystřinami z těsných břehů vystoupí a celou rovinu zaplaví...

S věže nehlaholil truchlým zvučením žádný zvon, zádumčivý zpěv najatých zpěváků nešířil se

nad hlavami funusníkův, žádný praporec vzduchem nevlál, neozýval se dunivý hlas kotlův ani vřeštivé tony trub, aniž mračné sloupy kadidla vstoupaly k nebi — ticho všeobecně, pomíšené jen tichým ševelem hlasův, modliteb . . .

A když kolem domu radního průvod zatáčel se v mírném oblouku, nastalo ještě větší utišení.

Očekávalť každý, že nesnese zarputilý krejčíř a primator Mizera opovědi lidu, že na odpor se postaví, že třeba násilím zjedná platnosti svým rozkazům.

Očekávání to vyplnilo se. —

Dříve ještě než přední řady pohřebního průvodu k domu radnímu došly, z otevřených vrat četa rejtharů vyřítila se s rychtářem uprostřed . . .

Z průvodu nikdo toho nedbal . . .

Četa rejtharů ve dví se rozdělila. Jedna polovina ku hřbitovu chvátala, druhá pak menší budovu farní osadila, v níž sídlil jesuita místo ve psí daného faráře.

Mizera krejčíř u prvního setrval zástupu. —

Pozvolna průvod hřbitova došel. Nemoha dále na hřbitov proniknouti pro stráž vojenskou, stanul. Zadní davy o překážce vědomosti nemající, dále se braly, přednější tím tisknouce a ku předu postrkujíce.

Po malé chvíli četa rejtharů i se setníkem, jenž sem od budovy farní přichvátal, obklopena byla stále víc a více dolehajícími davy.

Setník neustále na vojíny dolehal, aby lid na hřbitov nepouštěli. Mizera pak rychtář střídavě bledl a zas červenal se, ruce do výše zvedal . . .

„Úctu a poslušnosť zákonu!“ volal či spíše sípal. „Rozejděte se! Já Mizera, rychtář váš zvolený a z milosti jeho královské dosazený, tak poroučím. V dobrotě ustupte a rozejděte se do

svých příbytků. Zákon přestupujete, vzpouru pášete na zákonu! Následky toho padnou na vaše hlavy. — Pane setníče, jmenem ouřadu svého konej svou povinnosť!“

Don Lothario de Meraviglia škodolibě se usmíval . . .

„Poroučím naposledy! Jménem svého ouřadu rychtářského, jménem jeho císařské milosti! Rozejděte se! Kdo neuposlechne, na příklad těm ostatním potrestán bude!“

Zase jakoby k hluchým uším mluvil.

Teď setník pokynul a rejtharí počali lid rozháněti.

Křik a lání vzmáhalo se, sem tam i bolestné zaúpění toho, kdož herdu či suchou ránu ve vřavě si utržil od palaše rejtharského. Pak počaly ozývati se i výkřiky výhrůžné, nejedna ruka vztýčila hůl jalovcovou či klokočovou a ní pohrozila.

A zase rychtář Mizera pozvedal hlasu svého, jenž všecken ten ryk překřikl:

„Kdo na odpor se postaví, bez průtahu na hrdle potrestán bude. Střezte se! Marně se bouříte! Nesmí v posvěcené zemi spočívati ten, kdo úmyslně v bludech těžkých duši vypustil. Důstojný otec jesuita tak poručil, a my mu poslušni býti musíme! Ustupte!“

„Ty ustup raději sám, krevníče!“

„Dej zemi svěcené co jí náleží, a svou mrtvolu až pojdeš ve slepém vzteku nech vranám a krkavcům na pospasy!“

Tak a podobně ozývalo se to z bouřících davů. —

Teď celá massa lidu jakoby novým přívalem vyzvednuta prudčeji dolehla — hráz — četa rejtharů — povalena, a v zápětí hrnul se lid na hřbitov, Mizeru rychtáře odtrženého od rejtharů sebou

unášeje. Marně se vztěkal, marně vzpíral, celý příval výhrůžek a zase proseb z úst vypouštěl. Nikdo toho nedbal, dbáti nemohl . . .

A dále zříti musil rychtář bezmocný, jak pečeti městské, jež na kameně hrobním přitisknuty byly, odtrženy, deska kamenná odvalena.

Rakev složena z már a farář Doubravský, u hlav zesnulého stanuv, slovy mírnými, srdce dojímavými zahovořil takto:

„Loučíme se s tebou, všech nás příteli a otče věrný, pečlivý. Ty nás opouštíš, děti své věrné, pro tě truchlící! Tělesná schrána ducha tvého, jenž u výšiny nadhvězdné vznesl se, teď v chladný uložena bude v hrob, z něhož opět na hlas anděla povstaneš! Tož s Bohem buď!“

Při řeči té nejedno zarosilo se oko, nejeden vzlyk či štkání ozvalo se ze zástupu. Pak vroucně pomodlili se Otčenáš za duši zemřelého, — hrudy zaduněly na rakvi v hrob spuštěné, deska kamenná zapadla . . .

A tomu všemu nechtě přítomen býti musil rychtář Mizera. A když nikdo proseb jeho ani výhrůžek si nevšímal, tož aspoň křikem svým přerušiti chtěl tu chvilku posvátnou. Ale hrdlo stáhlo se, že ani hlásku z něho dostati nemohl. Potom, když lid za duši zemřelého modlil se, tož pokleknouti vzpíral se, ale kdosi z davu za kabát uchytil ho a pokleknouti přinutil.

„Poklekni, Mizero, a neruš velebný ten okamžik!“

O kdyby raději tisíce mil pod zem propadnouti se mohl, než-li zažíti takého pokoření!

S hlavou k zemi obrácenou, s očima kalnýma, rozpřádal v mysli, jak nejúčinlivěji pomstil by se za zlý ten okamžik. Tent draze měli Mníšečtí zaplatiti! A tak v mysli své spřádal si ten obraz

pomsty, že zapomněl na to, co kolem něho se děje. Až náhlý přechod z ticha v ševel a lomoz odcházejících probudil jej.

Povstal namahavě a zrakem zkaleným přelétal davy rozcházejícího se lidu, jakoby zapamatovati si chtěl všecky ty, kdož přítomni byli jeho pokoření! A mezi nimi postřehl i osobu farářovu, jenž kráčel uprostřed svých věrných, s nimi klidně rozmlouvaje, jakoby ani tušení neměl, že nad hlavou jeho meč Damoklův se vznáší.

Zdánlivá tato bezstarostnost farářova hbitě Mizerovi na nohy pomohla. Jako mladík křepký vzchopil se a kvapil za ním.

Předstihl ho a jedovaté své zraky na něj upjal...

Před hřbitovem rozptýlení rejtharí zatím již sešli se, sesíleni četou rejtharů sem z pražského předměstí a z fary přikvapivší. S takovou mocí dalo se již pomýšleti na to, aby rozkazy dané třeba násilím ve skutek byly uvedeny.

Mizera k setníkovi přikročil a hovořil s ním řeč prudkou vášnivými provázeje posuňky.

Výsledek řeči té v zápětí zachvěl myslí divákův.

Setník k žoldnéřům obrátil se a cosi poroučel. Rázem palaše zableskly v rukou rejtharů. A setník sám Mizerou doprovázen k faráři, jenž s několika sousedy Mníšeckými hovořil, přistoupil.

„Jako rychtář volbou dobrovolnou zvolený, a z moci jeho milosti císařské dosazený, tebe faráři Doubravský, jako původce dnešní revolty ve jmenu jeho milosti císařské zatýkám!“

Sousedé, kteří kolem faráře stáli, blížeji shrnuli se, aby těly svými byli mu ohradou. Jen přes mrtvoly jejich mohli faráře zajmouti. Tato

odvaha jasně dala se čísti v jejich zracích. I vzdálenější lid vracel se...

„A kdo jen sebou pohne, aby ve vykonávání rozkazu bránil, ten těžce provinění svého pykati bude. A hrdlem propadne, kdo násilím vzepře se!“ zas kasal se Mizera a pak k setníkovi se obrátiv zahovořil:

„Rač, pane setníče, rozkaz ve skutek uvésti!“

Setník rejtharům znovu pokynul.

Netrvalo to dlouho a již faráře ve své moci ubezpečena měli, bijíce a tepajíce každého, kdo rychle neustupoval z dosahu blýskajících se palašů. Strkali do každého, a každou ránu surovým smíchem, klením a nadávkami provázeli. Křik týraných a povzdechy mísily se ve výkřiky nevole a nářku nad zatčením farářovým... Již i nejeden ze sousedů Mníšeckých žoldnéřům na odpor se postavil, leckterá ruka uchytila ruku žoldnéřovu, nejedna vyhrůžka ozvala se.

Setník blíže přikročil k faráři.

„Marně bys se zpěčoval! A vy lidé, rozejděte se! Úctu mějte před zákonem. Kdo protiví se, pro toho ještě oprátku máme! Z cesty, z cesty!“

Farář klidně zahovořil:

„Jsem tvým vězněm! Půjdu kam poručíš. A chceš-li mne spoutati, tož zde mé ruce!... Tobě nezazlívám, tyť nástrojem jsi jen rukou cizích!“ Pokročil ku předu.

Viděl ten boj nerovný lidu bezbranného proti dobře ozbrojeným žoldnéřům, viděl jak nejeden soused, nejeden přespolní člověk palašem udeřen k zemi se kácel.

Zasmušil se v duši a oko prudce zablýskalo — ale jen na okamžik.

„Utište se, přátelé! Neodporujte! O mne ve strachu nebuďte. Zdali pak neučil jsem vás, že

bez vůle všemohoucího ani jediný vlásek z hlavy nespadne? Děj se vůle Páně se mnou! A určeno-li, abych v bouři té zahynul — bude to vůle Jeho! Do chvilky poslední — do posledního dechu na vás mysliti budu, za vás k Hospodinu vroucí vysýlati modlitby, abyste u víře setrvali až do skonání, a šťastně přestáli zlobu nepřátel. Buďte s Bohem, dítky mé! Modlete se a bděte, nebo se připozdívá!“

„Abys se už jednou hnul!“ dolehal Mizera. „A proč medle o jiné se staráš a ne o vlastní duši kacířskou, aby v plamenech pekelných . . .“

„Mizero!“ zakřikl ho farář, „umlkni raději, a zradu svoji nezvětšuj takým vztekem šíleným. Když Iškariota Krista zradil, zradu svoji v roucho polibku přátelského ukryl, a ty ještě zradou se holedbáš? Nezapomeň na tuto chvíli! Rozpomeň se, zdali jsem ti kdy jen stéblo přes cestu přeložil, a ty mimo zradu ještě potupou mne zasypáváš? Ještě dnové tvoji spočtěni nejsou, ještěs rychtářem jsa neumřel. Nebylo by spravedlnosti na světě, kdyby ruka jeho na tobě jednou těžce nespočinula. Syna dobrého jsi z domu vypudil, na věrné své sousedy vrahy jsi přivedl. O přijdou — přijdou ještě dnové odplaty!“

Mizera jižjiž chtěl na faráře vrhnouti se, ale přec si to rozmyslil a zahovořil:

„Tož v pochod, páni soldáti!“ — — —

XI.

Před vysokým krucifixem dobré řemeslné práce, na klekátku pohřížena v hlubokou a vroucí modlitbu klečela paní Evička, choť Šimona hospodáře ode tří jelenů.

Vysoký onen kříž na stěně visící uprostřed dvou loží byl v rodině Šimona hospodáře dědičným. Vypravoval otec synovi, syn vnoučatům o jejich praotci, jehož obraz při velikém onom ohni v červnu r. 1586, při němž celý Mníšek mimo Chaloupky, faru, kostel a tři domy v ulici pražské popelem lehl, se ztratil, jak tam v Italii ještě za blahé paměti Karla IV., otce vlasti, jakéhosi opata či biskupa německého od zjevné smrti zachránil, a za to na věčnou památku kříž ten obdržel . . .

Dále u prostřed jizbice čistotou se skvějící, stál stůl těžký na nohách vyřezávaných, a kolem něho několik stolic ze dřeva kalinového, tehdy velmi hledaného. Jedna kratší stěna obdélného tvaru pokoje zastavena byla příhradami, v nichž plno knih kupilo se. Knihy v řeči vázané i nevázané, bible, kancionály od bratrského až po veliký kancionál samotulský. Na nich Šimon nemálo si zakládal, neboť dostal jich darem od nebožtíka faráře Matouše. Paní Evička, choť jeho, jiného zas zalíbení nalezala než muž její: na rámu sukno napjaté pošívala pestrobarevnými květinami. To bylo pro ni zábavou i odpočinkem, když z kuchyně odprázdnila se.

Ale dnes, co muž její na pohřeb zesnulého primatora Hurycha šel, nemohla se upokojiti, ať co chtěla vzala do ruky. Před chvílí vstala od rámu, na němž lilii vyšívati se jala, ale myšlenky její dnes bůh ví kde těkaly, že místo vlny bílé vzala černavou. — — —

Jestliže zaslechla z venčí nějaky hluk či podezřelý šramot, povstala z klekátka a kvapně oknem zadívala se do ulice a na rynk, zdali něco již nestrhlo se . . .

Tonula v obavách o muže i faráře Doubrav-

ského, který učitelem jí byl za mládí jejího, a pak i se Šimonem před bohem ji oddával.

Hledala útěchy ve vroucí modlitbě, ale nenalezla ji . . .

Pojednou do komnaty vnikaly slabé, volné, skoro potácivé kročeje po schodech ke komnatě vedoucích — pak slabý stisk kliky a zavrznutí dveří ve stěžejích. —

„Jsi ty to, Šimone? Díky Bohu, že tě opět zdráva svýma očima vidím!“ zahovořila a za ruce ho uchopila.

„V pokoji doprovodili jste nebožtíka primatora na hřbitov Svatogotthardský ku věčnému odpočinku?“

Ani na tuto druhou otázku nebyl s to hospodář Šimon, aby odpověděl. —

„Ty neodpovídáš, muži? Co je ti? Ty bledneš, ty se chvěješ, mluv, o probůh mluv, co se stalo!? — Tedy splnilo se mé hrozné tušení . . . Snad farář? — — —“

„Probůh jen mlč, přítomna-li Dornička . . .“

Paní Evička rukama nad hlavou zalomila.

„Pravda, že faráře nehoda potkala? Proto ta nejistota, ten nepokoj. Bylo mi, jakoby mi někdo meč do prsou vbodl! — A pravdu máš, abych se mírnila, Dornička ve vedlejším pokoji pro samý stesk a žal usnula!“

Šimon otevřel dvéře a do pokojíka nahledl.

Na posteli polou ležíc polou sedíc spočívalo krásné dítě farářovo, s lehnkým růměncem na lících a na rtech s blaženým úsměvem. Dobrý Bůh snesl k ní příjemný, milý sen — snila snad jak s otcem se raduje a veselí — a zatím ve skutečnosti ve sklepě v radním domě úpí! —

Teď rtíky její pootevřely se a zašepotaly:

„Tatíčku zlatý!“

Šimon kvapně zavřel dveře.

„Bylo by hříchem neodpustitelným vytrhnouti to dítě ze sladkého sna v trapnou skutečnost," pravil usednuv na židli. „Bude kus perné práce, připraviti ji na to!"

Potom jal se vyprávěti, co vše se stalo, jak Mizera posvátných obřadů mocí brannou rušiti chtěl, řeč farářovu, i jeho skrze Mizeru uvěznění . . .

Z počátku řeč jeho drsna, trhána byla, ale čím dále vypravoval, tím srdce jímavější byla. Paní Evičce při vypravování slza za slzou v oči se vkrádala. A když na scenu onu v proudu svého hovoru přišel, kterak Mizera s vojenskou porukou faráře zatýkal, v hlasitý propukla pláč . . .

A dále vypravoval hospodář ode tří jelenů, kterak farář s ovečkami svými loučil se, jak Mizera na něj se osopil, a jak farář zradu na městě i vyhnání synovo na paměť mu uvodil. — Při tom v oku hospodářově blesk zašlehl a ruka pádně na stůl udeřila.

„A my toho snesli — v tvář valila se krev, oko kalilo se, a ruka v pěst marně se zatínala — ale pomoci nebylo. Kde pak! Holé ruce proti palašům rejtharským! —

Odvedli ho v radní dům ve vězení, v němž jen mordýři se vězní . . .

O že neuposlechl moudré a dobré rady mé. Tušil jsem, ba věděl jsem s úplnou jistotou, že samochtě se jim v moc vydává. Nic naplat! Že prý za stádo sobě svěřené i život obětovati chce! Smrtí svou chce od nás neštěstí odvrátiti. A oběť jeho marna!"

Šimon hospodář, muž silný, ducha pevného a otužilého, tváře teď do dlaní složil, snad aby

slzy viděti nebylo, jež zrádně v oko se mu loudily, za něž se styděl. —

Zavzlykal. —

„Muži, pamatuj se! Pamatuj!“ pomalu řeč rozpřádala paní Evička. — „Co žena slabá, nezkušená počíti si má, když muž v hlubiny zoufalého zármutku se ponořuje. Snad ve skutečnosti tak zle nebude? Co pak s nevinným? Vždyť přece ničím se neprovinil. Že přítele svého nejlepšího na cestě doprovodil poslední, za to ho předce trestati nemohou! — Vzmuž se přec a raději uvaž, jak Dorničku na tu zvěst Jobovu připraviti!“

Šimon povznesl hlavu ze zapřených dlaní a zakýval jí truchle.

„Ústa moje nejsou stvořena ku lhaní. Sám sebe nedovedu přelhati — natož jiné! Samu sebe klameš, chceš-li mocí namluviti sobě, že faráři nehrozí nebezpečí. Hrozí a jak veliké! Jasnými slovy patent císařský psancem jej vyhlásil. A že přes zjevný zákaz rychtářský pohřbu protestantova se účastnil, tím těžšímu trestu propadl. To pak, že lid mocí na hřbitov se vedral a mrtvolu primatorovu v zem posvěcenou pochoval, to vše na vrub faráři se připočte! — A jaký že trest ho stihnouti může? Jaký trest za dnů našich, kdy vyznavači pravé víry v žalářích úpí a hynou, kdy krev jejich potokem teče na popravišti, kde tisíce tisíců patenty císařské v chladnou vyhánějí cizinu, jaký že trest ho stihnouti může? Bojím se, chvěju se zrakem duševním pohlednouti v blízkou budoucnost... Kdyby jen v moci byl toho hubeného jesuity, neobával bych se tolik, poněvadž ten srdce v těle má! Onehdy žoldnéřům z drápů vyrval dceru Rymáňského dědinníka Chalupky. Ale on v moci Mizery!... Ztracen nadobro!...

Stran osudu jeho nejsem ani v těch nejmenších pochybnostech —“

V zápětí za těmi slovy ze sousedního pokoje výkřik srdcervoucí ozval se — pak udeření v podlahu, jako když lidské tělo bezvládně k zemi se kácí ... Šimon i choť jeho rázem povstali a kvapili tam, a když přivřené dveře otevříti chtěli, na odpor narazili ...

Těsně u dveří rozprostřena na podlaze ležela Dornička bez dechu, smyslů zbavena. Líce její dříve zbarveny lehkým nádechem červeně teď byly bledy, oči v sloupu, ruka levá na podlaze natažena, pravá pak křečovitě zaťata v bělavé roucho na místě, kde před chvílí nedlouhou srdce mladé v tlukotu umlklo.

„O já pošetilec! Já nešťastník! ... Že jsem na opatrnost zapomněl! Zvěsť Jobovu vyslechnouti musila, kalich utrpení až na dno vypíti! Tak mladá a již tak nešťastná!“

Paní Evička zatím Dorničku ze země zdvihla, s mateřskou pečlivostí na lože uložila a z roucha svláčela pozorně. A hlavu sklonivši na prsa Dorniččina, naslouchala chvíli ...

A jak v podobných případech zhusta se přihází, že mužové nejdříve hlavu ztrácejí, paní Evička stále choti svého napomínati musila, kárati a vysvětlovati, aby ku vzkříšení Dorničky přispěl. Byl spleten, rozechvěn, že po klocu se shánět a zatím v ruce ho držel ...

Po delší době křísení Dornička procitla.

Oči pootevřela a plaše, vyjeveně dívala se, jakoby pochopiti nemohla, co s ní se děje.

Zřela Šimona i jeho manželku, paní Evu ...

Poznenáhla vracela se jí paměť a s pamětí hořký žal se jí ve srdce vkrádal. Rozpomněla se na všecko.

Rána jakási ji prvé probudila ze sladkého spánku. I slyšela pak hlas hospodáře Šimona, a hned na to jméno své ve spojení s napomenutím se strany paní Evičky.

Jala se poslouchati.

A když opětně jmeno otcovo zaslechla, pak cosi o nebezpečí, pohřbu a žoldnéřích, zlém sousedu Mizerovi, časté povzdechy a hlasité úpění paní Evičky, ku dveřím postoupila a zvěst Jobovu vyslechla . . . Otec její v nebezpečí, vydán na milost i nemilost nepřátel svých nejzarputilejších, uvržen do vězení . . .

„Tedy drahý tatíček nadobro ztracen?“ vzříkla, z očí vytrysklo dvé velkých, palčivých slzí — a v okamžení bez vlády k zemi klesala.

Na vše teď z mdloby procitnuvši upamatovala se.

Bolestné bylo na děvušku podívání!

Ňadra bouřlivě se dmula, z hrdla draly se zvuky nesrozumitelné sice, ale tak žalostné, že Šimonovi i paní Evičce srdce při nich usedalo. A oči při tom suchy měla, vypráhly. — O kdyby jen jediná blahodějná, ulevující slza skropila její tvář; ale v hrozné bolesti své slz nalézti nemohla. Když pak posléze ústa vlády nabyla, bylo to jen zaúpění.

„O tatíčku můj ubohý!“

Paní Evička hladila ji po líci ubledlém, konejšila a těšila, líbala v čílko studeným potem zrosené . . .

Potom jala se Dornička plakati. Slzy, jež vyronila byly trpké a palčivé, a rázem celé oko zaplavily; stékaly proudem po lících — ale byly to již slzy ulevující . . .

Posléze stišila se poněkud a tvář nyní do podušek ukryla . . .

Paní Evička pokynula choti svému a oba po špičkách lehounce opustily pokojík.

Dornička osamotněla . . .

Ale ticho a samota, jak paní Evička domnívala se, že léčivým budou balšámem pro ztýranou duši její, v tomto případu své moci pozbyly. Mrtvé ticho vrhalo své stíny v duši její . . .

Před duševním zrakem jejím zjevila se drahá bytost otcova s tváří nevylíčitelně bolestnou, s očima krví zalitýma . . . Okovy bije a retem vypráhlým po miláčku svém volá . . . Tvrdý, těžký žalář! . . . Ve zdi na kruhu připevněn mohutný řetěz se kývá s protivným skřípěním — toť jeho opora! . . . V koutě vich slámy ztrouchnivělý, pln plísně a nečistoty, pln krve, talovu a znoju těch, kteří před ním na slámě v mukách strašlivých ducha vypustili — toť lože jeho, kam složiti má hlavu těžkou, starou, mdlou . . . A v pozadí černé koby pavučinami pokryté, v záři rudého ohně podál vzdáleného, příšerné jevily se nástroje, jimiž tvrdou mysl mistr popravčí povolnou činil k vyznání . . . Zaslechla kdysi, když poloděckem ještě byla, na přástkách o nástrojích těch, které ďábel sám vynalezl, — a nyní viděla je, jakoby před ní tu byly. — Zřela kládu, osla dřevěného se hřbetem ostrým, řezavým, skřipec, palečnice, kolo, a pochodní plápolajících, ostrou širočinu s krví začernalou v potřísněný špalek zaseknutou — — — — Ha, hrůza! A ty přichystány pro zlatého jejího tatíčka.

Vzchopila se, jakoby utéci chtěla před hrůzným tím obrazem, ale slabost znovu na lože ji uvrhla . . .

V druhý ráz zřela, jak obnažené tělo otcovo na žebřík napjali, a žoldnéř planoucí pochodní v bok pálil . . . Pak nad tváří zbědovanou s děs-

ným výsměchem Mizera, krejčíř, stál, tu kolo více otočiti, šroub přitáhnouti, a na ránu studenou vodu líti poroučel...

Co činiti? Čím osud krutý od otce odvrátiti? Žádný východ zarmoucené nesvítal z té beznaděje...

Vždyť tak sám Šimon pravil: „Jest nadobro již ztracen!“...

O ztracen, nadobro ztracen!

Ztracen on, kterýž spravedlivým byl a po cestách svých povinností kráčel!

Byl vzorem člověka, otce, křesťana! A přec krutý osud mu uchystán!

Ne, nemožno! Vždyť ještě spravedlnost na zemi, vždyť ještě ten starý Bůh žije. — — —

Z ulice okny temnota již šourala se, a čím více temnoty přibývalo, tím více utvrzovala se Dornička ve svém oumyslu, oumyslu odvážném sice, ale jím domnívala se nejdříve k cíli přijít.

Prositi půjde k hejtmanovi, páteru jesuitovi, aby otce jí propustili, anebo aby s ním mohla v žaláři spojena býti!

O tom nikdo neměl se dověděti, nejméně již ochrancové její, Šimon hospodář a paní Evička.

Vzrůstající šero podporovalo ji v oumyslu tom.

Rychle se oblékla a nahlédla v pokoj svých ochranců.

Nebylo tam nikoho!

Jako stín mihla se dveřmi na malou chodbičku.

V tom zaslechla hlas paní Evičky rozmlouvající s Martou v kuchyni.

Kvapně seběhla se schodů, úžeji zahalila se v šátek, neb větřík ostře pofukoval, a metal jí drobné vločky sněhové v rozpálenou líc.

Zaměřila k radnímu domu...

XII.

Václav, syn nynějšího rychtáře Mizery, slibu svému: že nad Dorničkou bdíti bude, dostál v plné míře.

Opuštěná chatrč v Chaloupkách na severním konci města ležícího, sloužila mu za úkryt. Byla to chatrč vetchá, sešlá, jako stařenka, chýlící se střechou svojí, jejíž doškový kryt obrostlý byl silnou vrstvou zelenavého mechu, k zemi. Na polo rozbitý krov její opřen byl bidly a polostrouchnivělým jakýmsi trámcem. Dveře byly rozbité a po oknech ani té nejmenší památky. Patrno, že v ní už dlouho nikdo nebydlel. Zde ve dne se skrýval, u večer pak v poblíží domu u tří jelenů vždy nalezal se...

Sedě na rozbité truhlici, která asi bývalým majitelům za to nestála, aby ji s sebou na útěku z Mníšku vlekli, a vyzíraje na ulici do šera, kde mlha u země plouhala se, v neveselé a trpké vzpomínky zabral se...

Rozpomínal se na doby nedávno minulé: na otce svého krutého, na události veškery pohřbu se týkající zesnulého rychtáře, kteréhož i on sám účastnil se... Lekal se velice budoucnosti. Byl pevně přesvědčen, že tvrdý a rozdrážděný otec jeho, nemoha dosti vymstíti se na všechněch sousedech Mníšeckých, které považoval za hlavní příčiny svého pokořování, aspoň na hlavě jich na faráři Doubravském vymstí se. A Dornička, to dítě něžné, bude bez otce, úplnou sirotou... Zda-li pak snese ty kruté rány!... Věru ďábelsky sestrojil si otec jeho mstu svou. Zahubí osobu jednu, ale ta strhne za sebou do záhuby osob více. Skruší tím sousedy Mníšecké, Dorničku, a s ní i syna svého...

Co jest mu svět bez Dorničky?

Holou, vyprahlou pouští.

Co s takovým životem bez radostí, bez vší naděje?...

Smrť jest jen kýženým vysvobozením! — — —

Když sešeřilo se, a ze zakaleného nebe, na němž ani měsíc ani hvězdy zříti nebylo, sněžiti počalo, vyšel ze svého úkrytu.

Šel bdíti nad Dorničkou.

Ulice v Mníšku, když vyšel z chatrče, byly liduprázdny, mrtvy. Málo kde svítalo z oken mdlé a tetelící se světélko, při kterém asi Hospodina za slitování a milosrdenství prosila duše jakás protivenstvím ztýraná.

Šerou tmou jen o městské budovy mdlejší barvou odrážela se mlha, a kam oko jen dohlednouti mohlo, všecko pokrývalo se padajícím sněhem...

Václav šel kvapněji.

Zatáčeje kol mohutného nároží jednopatrové budovy, která vysokými štíty k náměstí čelila, pojednou kroky zarazil a zastavil se.

Ozvaly se pádné kročeje a třesk, jakoby šavle, pak hovor prudký, surový, neomalený.

Zajisté to žoldnéři, kteří z pitky domů se vrací...

Nemaje tuze mnoho příčin, aby zjevem svým se blýskal, aneb se žoldnéři se střetnul, za vysoký kámen nárožní se přikrčil. Úplná tma jistoty mu poskytovala, že nepovšímnut zůstane.

Zde počká, až žoldnéři přejdou, aby pak dále ku cíli své cesty se bráti mohl...

Rupot kročejův vždy víc a více se blížil... Již i rozeznal hlasy mluvících. Patrně jich bylo více.

První hlas na druhého dotíral, druhý neustále se zaklínal.

„Lžeš, Rydryše, v hrdlo lžeš!“

Tahle slova bylo slyšeti a Vácslavovi se zdálo, jakoby kdysi neurvalý ten, chraptivý hlas někde byl slyšel. Přemítal, ale upamatovati se nemohl.

„A jestli přece na tom státi budeš, tož zuby ti vytluku a jazyk vytrhnu, abys dále lháti nemohl. Či myslíš, že tak hloupý jsem? Tou hrstkou grošíků se ti odbýti nedám! Mou je polovina všeho. Však jsi vykonal právě to, co já! Sama nám ta holubička do rukou vletěla. Tak tedy, vydáš mi poctivě polovinu? Nu měj se k tomu!“

„Ty abys byl jednou spokojen!“ ozval se druhý hlas.

Teď Vácslavovi v hlavě vyjasnilo se! To byly hlasy oněch žoldnéřů, jež onehdy u tří jelenů v nalévárně spatřil. Tehdy umlouvali se o Dornička. A teď taky o nějakou dívku spor vedou...

Srdce prudko mu v prsou zabuchalo, krev rázem ku hlavě hnala se, v očích se mu zatemnilo, div že neklesl...

Aby tak tušení jeho neblahé se vyplnilo!... Aby jednalo se zde o Dorničku! — — — Zase onen první chraplavý ozval se hlas.

„Křivdíš mi, Rainharde! Tuze křivdíš! Náš starý je na grošík jako čert! Hrstku grošíků obřezaných mi hodil, že takovou křepeličku jsem mu do náručí uvedl. A nedal víc! — Ale že se ten kousek tak povedl, jen abys nereptal, dnes já ze svého celý cech platiti budu! A praskne-li všecko, vem to čert!“

„Hahaha! Tohle mi chceš namluviti? Mně, starému rejtharu! Je vidět, že nováček jsi!“

A žoldnéř do smíchu se dal, do smíchu podobnému štěkotu vlčímu...

Vácslav ruce v prsa zaryl...

„K popukání! My pachtíme se po děvušce — a ona sama v léč usedne.“

„Muži dobrý!“ tak třesavým hlasem zahovořila. „Muži dobrý, ukaž mi cestu ku svému veliteli!“

„A my rádi jí cestičku ušlapanou ukázali, což?“ zasmál se opět druhý.

„To on starý se zubil, když jsi se mu o dívčině zmínil!“

„A jak! Abych prý mu jí přivedl. Ale já že ne, aby dříve mně odměnu dal. A tu on mi váček grošíků hodil! Aby ho kat spral a jeho babice ohyzdná!“

„Nu, nezlob se, však se s tebou nevadím. Pěkný groš sis ponechal, ale nechť! A povídám, mlč, aby o tom ten černý pták nedověděl se, jak starý tu holku na naši víru obracel! Víš, jak Linderhanes a Rubringer s trdlicí seznámili se, a to pro mizernou děvku selskou!“

„To víš, mne k opatrnosti nabádati nemusíš. Než, co tu stojíme, brachu? Důlek tu vystojíme, a chmelovina zatím nám zteplí. Pojď, pojď! Pochmelíme si! Ichuchu! Ať pohár žije a děvuška kyprá!“

Rajnhard Rydrycha za rameno uchopil a za sebou směrem ku třem jelenům táhl . . .

Chvíli ještě ozývaly se jejich kročeje, hlas čím dále tím více slábl . . .

Václav osamotněl.

Chvěl se po všem těle, jakoby omrazem.

Tedy vyplnilo se tušení jeho! . . .

O jak hrozný osud jí připraven!

Však ještě jedna jedinká naděje zasvitla mu v té noci beznaděje, jako plavcům na korábu tonoucím světlo majáku . . .

Vždyť děvušek ve Mníšku více než-li Dor-

nička... Ona nad pochybu že v bezpečí u Šimona hospodáře ode tří jelenů dlí. Tent mužem opatrným a pečlivým příliš, než aby dopustil jí z domu vyjíti...

O jen jistoty kdyby měl, jistoty!

Vzchopil se jako lev, jemuž kořist udá se spatřiti a pádil šourem přes rynk do ulice soukenické, kdež dům u tří jelenů se nalezal...

Vrazil do domu...

Uvnitř vše zděšené a plno hrůzy nalezl.

Paní Evička spatřivši Václava vykřikla a pak zalomivši rukama ve tmě zmizela...

Teď spatřil Šimona. Ten ale vypadal jakoby ani Šimonem nebyl. Tváře pobledlé, vlas zježený, ruce třesoucí se...

„Kde Dornička?“

Zoufalý ten výkřik Václavův zněl ve sluchu Šimonově jako volání Hospodinovo: „Kaine, Kaine, kde jest Ábel, bratr tvůj?“

„Zmizela! Nešťastným nedopatřením a nehodou zvěděla, co s otcem jejím stalo se. A co domácí domnívali se, že krutou tou ranou zasažena na loži dlí, potají bez našeho vědomí vykradla se z domu. Kam? Sám Bůh všemohoucí ráčí věděti! Každý koutek jsme prohledali, čeleď po všech známých rozeslali, ale jakoby se pod ní země slehla!“

Václav zastenal... Na čele vyvstal mu studený pot, ruce klesly mu na prsa těžce oddychující... Pak zahovořil dutým, hrobovým hlasem:

„Slyš, hospodáři! Tobě otec v hoři pohroužený jedinou dceru svěřil, abys nad ní bděl jak on sám. A pěkněs dostál slovu. Dobrým jsi jí byl otcem! — Potěš se, v dobrých nalezá se rukou. Zelený vínek její nevinnosti lupen po lupínku otrhává surová ruka setníkova!...“

Václav potom potácel se ven ...

„Kam kvapíš s kletbou na retech? O probůh, zůstaň!“

Václav obrátil se a stanul.

„Jdu, kam povinnosť mne volá! Když ostříž holubici uchvátí, a vyrvati mu ji nemohou, tož ho ubijou, a byť se při tom holubice i zakrvácela!“

„Probůh! zůstaň! I ty se v jistou vrháš záhubu. Nikomu neprospěješ! Prosbou snad pokornou více docílíme než násilím bezmocným. Pojď se mnou k páteru jesuitovi, který se setníkem na štíru. Tenť, pomoci-li vůbec bude, pomůže!“

Václav zavrtěl hlavou.

„Již jdu!“

Odešel.

Okamžik nejblíže příští zastihl jej v prostorách radního domu, kdež po chodbách bloudil v duši maje temno, v srdci peklo ...

Tápal ve tmách.

Teď na postavu jakous narazil. Byl to nejspíše žoldnéř v radním domě službu konající. Byl beze zbraně a z kabátce vysvlečen.

„Kde setník! Slyšíš?“

„I ty jeden hřbete kacířský!“ a rozehnal se rukou po Václavovi.

Ale než-li rána dopadnouti mohla, již žoldnéř k zemi se kácel.

„Povíš-li?“ a nová rána dopadla na hlavu žoldnéřovu, že až zaúpěl.

„Dole, v temnici!“

Kde temnice byla, Václav již věděl. Seběhl po schodech dolů na dvůr, po žoldnéři se více neohlížeje.

Ale vrátka u temnice byla pákou a dvěma zámky uzavřena.

I uchopil kámen tvaru homolovitého, jehož za

závaží se užívalo, a bil jím prudkými rozmachy do zámku, až pot potůčkem po čele se mu řinul. Po ráně dvanácté zámky uraženy a Václav po schodech do temnice seběhl.

„Kdo se sem násilím dobývá a klid můj ruší?“

„Tos ty, dvojctihodný?“

„Tenť jsem! A tebe bych znáti měl po hlase! Nejsi ty syn Mizerův? Což tě mrzí svět, že se u vězení dobýváš?“

„Aj, tys tu, faráři, sám? A kde Dornička?“

A Václav uchopil faráře křečovitě za obě ruce. „Jáť myslil, že u tebe, a ona snad zatím u setníka nahoře!“

„Že u setníka dítě mé?! O Bože, Bože, těžce zkoušíš slabého starce!“

„Raději pospěš vytrhnouti ji ze spárů lupičských!“ —

Za Václavem, jenž železnou páku uchopil, pádil Doubravský.

Na chodbě v cestu žoldnéř se jim postavil, lomozem bezpochyby přilákaný.

Václav, aniž by zastavil se, spustil železnou páku na hlavu žoldnéřovu ... Pád těla ozval se, a opět ticho ... Pak znovu dali se v běh ... Než-li konce dlouhé chodby dostihli, kde byt byl setníkův, železná páka ještě dvakráte se svistem dopadla, a dvé životů zničila. —

Prudká rána na dveře, ty rozlétly se třeskem a proud světelné záře trysknul jim ve tváře ...

Stanuli na prahu příbytku setníkova ...

V touž právě chvíli, co dveře příbytku otevřely se, setník číši pěnivým vínem naplnil a blížil se k Dorničce, kteráž v koutě komnaty s vlasem rozpuštěným, se rty zamodralými, očima krví podlitýma, ku obraně strojila se ...

„Nuž připij si, panno vzácná. Dobré víno,

jářku, takového do nejdelší smrti píti nebudeš. A láskou se mi nakloň! Učiním tě paní vzácnou! V šarlat, kment a zlatohlav budu tě odívati!“

Teď setník hbitě k Dorničce se přiblížil, kolem pasu ji pojal a políbiti chtěl . . . Však v okamžiku příštím sklo na podlaze zacinklo a setník potácel se ve tvář udeřen.

V témž okamžiku Vácslav s výkřikem řítil se na setníka.

Setník uskočil do kouta světnice, kdež záda maje kryta, zaujal postavení obranné.

Zasmál se, a při tom palaš z pochvy vytrhl.

„A ty vrahu! Dnešní den poslední kapkou své zlotřilé krve zaplatíš,“ chroptěl již Vácslav, a páka železná se svistem protala vzduch, hrozíc dopadnouti na hlavu setníkovu. Ale tento zavčas uhnul se — páka vymknula se Vácslavovi z ruky a s rachotem dopadla k zemi.

Byl teď bezbranným.

Setník zajásal, a s palašem po Vácslavovi rozehnal se. — V témž ale okamžiku v cestu vrhla se mu Dornička. — Rozmach meče nedal se více zadržeti — dopadl. — — — Rudý proud krve vytryskl do výše a Dornička klesla na zem . . .

Teď zase Vácslav s pákou, jíž opět se zmocnil, proti setníku rozehnal se, že sotva uhnouti se mohl . . .

Nový rozmach — ale než-li páka dopadnouti mohla, prudká rána ho k zemi povalila od žoldnéřů přikvapivších setníku na pomoc . . .

Boj nedlouho trval. Jak by se taky dělo: jeden bezbranný proti houfu ozbrojených.

A co tak krutě, ale krátce zápaseno, jesuita se Šimonem hospodářem ode tří jelenů v síni objevil se — — —

Vším, co jemu svatého a na světě nejdraž-

šího, zapřisáhal jej Šimon, bez ducha přiběhnuv na faru, ano i na zem před něj se vrhl jindy hrdý a své vážnosti dbalý, který před nikým, leda před pánem Bohem, kolenou svých skláněl, a s rukama sepjatýma žebronil o přispění. Aby dívku nevinnou, čistou jako krůpěj rosy ranní, Dornička farářovu, ze spárů vilného setníka vyrval.

Jesuita, mlčky, se zrakem nehnutě upřeným dívaje se na malý obrázek perličkami vyšívaný, jenž madonnu představoval, vyslechl žádost Šimonovu.

Uvažoval. —

Zželelo-li se mu dívenky ubohé, úpící ve spárech zavilého setníka, či v duši rozjasnila se mu upomínka, uplynutím dlouhého času seslabená, na děvušku mladou, plavovlasou, která jej z kláštera Emauzského v Praze, kdež před zlobou chátry pod oltářem ukryl se, s nasazením vlastního života za temna noci z chrámu vyvedla v bezpečný úkryt, a pak druhého dne na vratké lodičce přes Vltavu převezla, nezištně, bez naděje v odměnu nějakou, vedena toliko nejčistší láskou ku bližnímu? A jesuita, tehdy ještě v kabátec kožený oděn, přes ramena maje přehozený drahocenný bandalér, životem vojenským zdivočilý, citům z těžka přístupný, obětavostí dívčinou, která od zjevné smrti ho zachránila, hluboce pohnut a dojat byl...

Bylať ona dívka chudá na statky pozemské, ale za to tím bohatější na dary, jež ani zloděj ukradnouti nemůže, ani moli neb rez sežrati. Život její jedinou byl řadou obětování sebe ku blahu bližních svých. Neznala pohodlí, neznala rozkoší ani radovánek, znala jen nemocné a choré, chudinu v nejbližším okolí, pro něž hluboko do noci při mihotavém svitu kahance zrak svůj modravý

kalila, malé, opuštěné děti, jichž vděčný úsměv byl jí zdroji radostí nevyslovitelných.

A tehdy, když ho na levý břeh Vltavský převážela, ničím nedadouc se od podniknutí svého odstrašiti, k němu promluvila.

Slovy dojemnými vyličovala mu ničemný život jeho, neprospěšný, v jistou záhubu vedoucí; aby obrátil se na cestu pravou ho zapřisáhala. — A pod vratkou lodičkou dravý řeky proud hučel, a pod vysokými splavy a jezy vodopádem hřímal, na nebi pak zachmuřeném, znenáhla se jasnícím, sem tam ojedinělá zatřpytla hvězda. — — Ve chvíli oné připadala mu nikoliv jako dívka pozemská, ale jako světice, která dolů s nebes sestoupila, aby ho střemhlav řítícího se v jistou záhubu zachránila rukou zázračnou . . . S pocitem údivu ruku jí políbil, a že ji poslechne, ujišťoval . . .

Dlouho ještě na břehu Vltavy samoten stál, a v pravici obrázek perličkami vyšívaný třímal, madonnu s jesulátkem představující . . .

Obrázek ten vtiskla mu do ruky, aby, když se naň podívá, na daný slib upamatoval se . . .

Jak slibu svému dostál, o tom jediný Vševědoucí ví. Řemesla krvavého se vzdal a v roucho kněze se oděl. Chtěl bližním svým prospěti — tonoucí v mrákotách bludu a hříchu vytrhnouti. Vůle byla dobrá, ale prostředky!! — — —

Teď dověděv se od Šimona, hospodáře ode tří jelenů, jaký hrozný osud Dorničce hrozí v moci setníkově, rozpomněl se na slib tehdy daný a rozhodl se, že mocí svého ouřadu zakročí.

Neotálel! Zločinu tomu pokud čas ještě nutno zabrániti . . .

Ve spěchu řásnatý plášť přes sebe přehodil a Šimonovi pokynul, aby ho následoval.

Kvapili — ale marně. Přišli již pozdě. Neveselé spatřili divadlo.

V síni rozruch, ševel a lomoz, na stěnách krev, na zemi pak spoutané oběti zloby setníkovy . . .

Dornička, dítě ubohé, snad již dokonávala. Otec její podál bledý, na celém těle spoutaný, a Vácslav v koutě usmýkán, rozedrán, krví všecek potřísněný, jež z nesčetných chlípěla ran. Žoldnéř, jenž ránu v boji utrženou si ohledával, kopl jej v slabiny, že bolestně zaúpěl. — — —

Šimona mrákoty obešly. — — —

Setník vysvlečen byl ze svého kabátce. Ruka pravá nad ohbím loketním silně byla opuchlá, a z rány hluboké krev crčela, že žoldnéř, v hojení ran zběhlý, sotva ji stírati stačil.

Žoldnéř pln hrdého sebevědomí, že tak platných služeb může prokázati svému setníku, poraněnou ruku bedlivé úvaze podrobil, ji ohýbal a nad výsledkem úvahy povážlivě hlavou zavrtěl.

A setník při tom ve rty se hryzl a v prudkém návalu bolesti potichu klnul.

„Už se, pane setníče, s tou myšlenkou spřáteliti musíš, že do čtyř neděl rukou vládnouti nebudeš. Kost máš načisto přeraženu. A otevřená rána hned tak se nezacelí!“

„Mordio! Že celé čtyři týdny s ní pohnouti nebudu moci? Nepřeháníš, lotře?“

„Radil bych ti, pane setníku, abys pro jistotu k těm čtyřem pátý týden přidal. Choulostivá rána a nesnadno se zahojí! A kdyby to byla levice! Ale zde o tvou pravici se jedná. Věř, pane setníče, že kdybys lazebníka v Praze nejproslulejšího vyhledal, nejen že by to lépe nedovedl než-li já, ale i letkvary babskými tě napájel a krupičnou kaší krmil! Vína přese rty tvoje ani

krapet by přejíti nedal. Já však jináče s tou ranou zatočím!“

A s pomocí dvou jiných rejtharů, z nichž jeden pevně setníka za rameno držel, zatím co druhý raněnou ruku upřímo svíral, žoldnéř a ranhojič slova ta promlouvaje ránu hadříky ve víně namočenými obvazoval, že setník co chvíli zuby zaskřipěl a strašně zaklnul.

„O mrcho kacířská! Tisícerou mukou pych zaplatíš! Ponenáhlu tě zabíjeti nechám!“ — — —

Jesuita výjevu tomu díval se stoje ve dveřích světnice. Přítmí či hluk a rozruch ve světnici byly toho příčinou, že zůstal nepozorován.

„Pane setníku!“

Setník pozvedl hlavu.

„Ah velebný otec poctil vznešenou návštěvou svou příbytek můj, a já ouplně jsem neschopen přátelsky ho uvítati! — Promiň tvá velebnosť tomu rozruchu a nepořádku, jejž pozoruješ. Účtovalť jsem s rebelly!“

„Vidím,“ poznamenal jaksi ostře jesuita, „a ani toho nepozorovati nemohu, žes, pane setníku, daleko přešel za meze svých instrukcí.“

„Toť výsledek tvého spasitelného napomínání! Rota kacířů přepadla mne, a kdyby nebylo mého meče a poctivých těchto hochů, snad bych už ani neslyšel tvou mravokárnou řeč!“

„Líto mi, pane setníku, tvé nehody! — Tedy rebellové tito na zemi spoutaní přepadli tebe! A což dívka tato slabá, bezbranná, ta také o bezživotí tvé ukládala? Věc víře nepodobnou mi povídáš!“

„Řekl jsem, a slov svých nemám ve zvyku opakovati,“ podrážděně odpovídal setník s důrazem.

„Mně událost ta jinak byla vylíčena, a zrak

můj neklame se. — Jednal jsi, pane setníku, hanebně, jak s důstojností setníka J. M. císaře a krále našeho se nesrovnává. Dívku slabou a bezbrannou, která ve slepé důvěře k tobě se vydala za otce orodovat, jsi zneuctíti chtěl, a snad i zneuctil. A že přátelé té dcerušky ubohé se zastali, sobě samému k vině přičti. Možno-li, aby poslání naše šťastným korunováno bylo výsledkem, když hlava komise reformační na svobodu lidí sáhá, dcery jejich o čest olupuje a vraždí? Abych tebe podle zásluhy potrestal, toho moc mi neudělena, ale setká-li se poslání mé v krajině této s neúspěchem, vina na hlavu tvou padniž!"

„Ušetř si, tvoje velebnost, dlouhých řečí až na kazatelnu, kde s lepším výsledkem než-li v příbytku setníka J. M. císaře se potká. Vím a dobře znám své instrukce — své i tvoje. Tím však buď ubezpečen, že nechci a nestanu se otrokem kutny, která cáry bývalého vojenského ústroje, kalem zbabělosti potřísněné, jen bídně ukrývá!"

Narážka tato na bývalý jesuitův stav, a výčitka zbabělosti tomuto neúprosně v tvář vržená, pozachvěla ním. Dlouhá leta pokory, sebezapírání a askése neutlumila posud v srdci jeho prudkou krev vojínovu.

Žlutavá tvář jeho zčervenala a v okamžiku sesivěla ouplně, že vpadlé oko jeho zaplálo ohněm příšerným, rty s sebou prudce po sobě několikráte zacukaly.

„Pane setníku!"

„Čeho si přeje tvoje důstojnost?"

„Nic jiného, než abys pozornost věnoval na okamžik této listině," pravil jesuita, a ze sutány své vyňal listinu svinutou, a rozevřev setníkovi ji podal. „Sigillum pravé i podpis, o pravosti jejich rač se přesvědčiti."

Setník váhavě listinu do ruky bral.

„A abys zraku namáhati nemusil, pane setníku, sám tu listinu přečtu, aneb přeješ-li si tadyhle Rainhardovi přečísti dám!“

Teď setník listinu zhurta mu vytrhl.

„Není potřebí, listinu tu přečtu sám, ač nepochopuji k čemu.“

I dal se do čtení listiny té, sotva ale několik řádků zrakem přeletěl, do hlučného pustil se smíchu.

„Hahaha! Výtečné nám ti páni od zeleného stola ve Vídni úřady propůjčili! Jeden druhého abychom hlídali, v každém kroku, v každém slovu, v každém posuňku, a pak o tom obsáhlou relací do Vídně podali! Hahaha! Tohle se povedlo! A tím cárem jsi mne, otče velebný, zastrašiti chtěl? I já bych ti podobně mohl odpověděti! Ale já na podobný cár pranic nedám, mým vůdcem jediným přísaha a vůle vlastní. — Já tobě do řemesla nepletu se, já k tvým výkladům o pekle a jeho hrůzách poznámky nečiním, tož i ty mně pokoj dej, a do záležitostí mých neplet se ... Rebellové na zemi spoutaní proti mně se spikli — a já po právu s nimi naložím!“

„Považ, že lid proti sobě pobouříš, a pak s vinnými v záhubu upadnou i nevinní!“

„Plané strašáky! Moji hoši ti jim podobné nápady palaši z hlavy vytlukou! Či snad o svou drahocennou osobu se obáváš?“

„Pane setníku!“

„Z těch nejspolehlivějších si vybeř, co jen chceš!“

„Již prosím, planých tlachů nech. Varuji tě naposled, jinak dle svých instrukcí proti tobě zakročiti musím!“

„Ještě hrozby?“ zasípal setník. „Snad dle

těch tvých instrukcí rejtharům poručíš, aby mne svázali? Těm rejtharům, které já sám najal, které já ze svého vydržuji? — Slyšeli jste?“ obrátil se k rejtharům. „Starého svého setníka, který vás živí a ochraňuje, máte zatknouti jako zločince a rebella, a to pro několik hřbetů kacířských, kteří úkladně mne přepadli. Tyto ruce, které pro J. M. císařskou mečem vládly mužně a čestně, tyhle ruce teď krví zbrocené okovy máte sevříti. Slyšeli jste?! V okovy sevříti! Jářku, Rainharde, Rydryše, slyšeli jste?!“

Teď rejthaři palaše tasili a kolem setníka se skupili.

„Nikdy! Nikdy tak neučiníme!“

„Až do těch hrdel ti věrni zůstanem!“

Setník jízlivě se usmíval . . .

„Nuž, otče velebný, tedy mne spoutat dej!“

„Ustupuji násilí. A abys opětně ze zbabělosti mne nevinil, zjevně, bez okolkův a z přímа ti oznamuji, že obšírnou relací do dvorské kanceláře o události té podám. Ta nechť mezi námi rozhodne.“

Domluviv uklonil se jesuita a odcházel.

„Jdi si jen, jdi, žalovat, ty černý výkvěte licoměrné podlosti, a napiš si sáhodlouhou relací plnou záští a nenávisti, že jsem ti jednou pravdu ve tvář vmetl!“

Pak k žoldnéřům se zhurta obrátil.

„Hoši, do temnice s celou tou rotou kacířskou. Hlavou mi ručíte za to, aby zas rebellové ti na boží světlo se nedostali, jako tenhle ten plesnivec . . .

XIII.

„O hlavo tvrdá, železná! Tys vše zavinila a uvrhla mne v záhubu!“

A Mizera, řemeslem svým krejčíř a ouřadem primator města v Mníšku, v největším rozechvění prudce po pokoji svém přebíhal kročeji drobnými jako šelma v těsnou klec uzavřená, divé zvuky bolesti a hněvu ze rtů zamodralých propouštěl, a do hlavy zatatou pěstí při každém kroku bil se nelítostně.

V bídě svrchované octnul se nepodajný, tvrdý jeho duch!

Co mu byl platen veškeu lesk a pozlátko moci, co platen mu ouřad primatorský, když svědomí dlouho potlačované posléze ze mdloby procitlo a ostrým hlodem téměř až k zoufalosti ho dohánělo . . .

Syna Václava, v nějž veškery naděje skládal, který hlavní byl příčinou veškerých jeho snah a podnikův, pro nějž i bezpráví se dopouštěl, zločiny páchal — toho dnes smrť krutá, potupná očekává!

Čakan v prostřed náměstí již vztýčený, oprátka již zavěšená . . . Až hodina patnáctá s věže svatogotthardské zabuší — pak! —

„O prokletá po moci a vládě touho! Třikrát buď prokleta! Prokleta, prokleta na věky věkův!“ — — —

Zas divě vykřikl a do hlavy pěstí zatatou se udeřil, když rozpomněl se, že proto nadlidským úsilím, zradou na spoluobčanech, jich utiskováním a pronásledováním úřadu primatorského se domohl, aby při potupné smrti synově jako primator svědkem byl, aby po obvyklých ceremoniích syna svého v ruce katovy vydal a odevzdal . . .

Uvězněný farář, také oběť jeho prorady, dobře mu předpověděl, že přetěžce jednou pykati bude za všeckny své zločiny!

Marně hlas svědomí ohlušiti chtěl lhavým přemlouváním, že syn neposlušný, jenž otci se zprotivil, plnou měrou zaslouží si trestu takového — ale hlas svědomí tent ohlušiti se nedal a znovu a znovu dotíral . . .

„Pták onen ze zámořských krajin — pelikán — když pro mládě své pokrmu nikde nalézti nemůže, hruď si zobákem rozdírá, aby hlad mláděte krví vlastní ukrotil. — A ty, Mizero, sám jsi syna, a dobrého syna, pod čakan zahnal, aby na něm smrt potupnou podstoupil!“

A byl věru dobrým synem, dlouho snášel libovůli otcovu, ale když na scestí nepravosti zašel, a sám syna ke skutkům nepočestným naváděl, tu teprvé se opřel. Dobře jednal, jako každý počestný muž — a nyní otec vlastní katu ho v moc vydá a odevzdá. — — —

Mizera trpěl nesmírně!

V prsou srdce jen pro syna bilo. On syna miloval, ale po svém spůsobu! Chtěl, aby byl mocným, slavným, blaženým — syn však úmysly jeho, snahy jeho nechápal, oddávaje se jedině hlasu srdce svého . . .

Když tehdy Václav z domu otcovského odešel, srdce Mizerovo v bolesti po něm volalo. Chtěl přivinouti se k němu a ve všem jemu povolným býti, býti zas oním Mizerou starým, opovrženým, jen když blaho synovo tím zpět přivolá. Srdce prahlo po něm — ale leb tvrdá vzpírala se proti tomu, aby otec vlastního syna prosil.

Setrval ve svém vzdoru.

Ještě nějaký čas nadějí pošetilou se kojil, že Václav jako marnotratný syn kajicně v dům otcov-

ský navrátí se — a nadějí tou velmi se utěšoval, v duchu umiňuje si, že bude jako otec laskavý v onom podobenství k synovi se chovati.

Ale den po dni ubíhal, a krb domácí zůstával neustále opuštěným, nad lůžkem Vácslavovým v sousedství kontrfektu muže v šubu oděného, pavouk své sítě tkal, vrstva za vrstvou prachu na loutně jeho se usazovala . . .

Poznenáhlu ta bolesť a touha po synovi proměnila se v krutou zášť a nenávisť proti těm, kteří dle jeho mínění syna ve vzdoru proti otci potvrzovali. —

V první řadě tedy to byl farář Doubravský, a pak všickni sousedé Mníšečtí, s nimiž Vácslav byl vídán. Tož faráře v temnici pro mordýře zavříti dal, a dobře věda, že sousedy podráždí, primatora Hurycha v posvěcenou zem pochovati nechtěl dopustiti . . .

Zapomněl — ale jen na okamžik!

Zas dostavila se nevýslovná tesknota a prázdnota, když z ryčného života veřejného do domu opuštěného se navracoval, zas všeckny příšery pekelné kolem hlavy poletovaly a spáry v mozek jeho zatínaly . . .

A když syn pro revoltu na komisaři královském spáchanou do vězení byl uvržen a krutý vynesen ortel, že smrtí za skutek ten pykati má, tuť láska otcovská v Mizerovi silou závratnou propukla a téměř rozumu ho zbavovala.

Zmítal sebou jako posedlý, pěstí bil se do hlavy, vlasy si rval a přes rty jen chroptivý dral se ryk:

„O mé zlaté, drahé dítě!“

Pak k setníkovi za syna žebronit šel, na kolena před ním padl a jako červ bídný v prachu

na zemi se svíjel, a za život synův celé své bohatství v oběť dával.

Ale k hluchému mluvil. Že prý syn jeho na příklad jiným přísně potrestán býti musí a kdyby mohl, ze vzdoru k jesuitovi že tak neučiní.

A když Mizera jesuitu za přímluvu prosil, a zásluhami svými se dokládal, ten jen odmítavě hlavou zavrtěl. Rád by prý pomohl — ale oproti setníkovi, který již pevně uzavřel pych jeho syna způsobem odstrašujícím potrestati, úplně prý jest bezmocným. — — —

Na orloji věže Svotogotthardské odbila hodina čtrnáctá, a zvuk ten olovem rozžhaveným padal na duši jeho.

Za hodinu!

Na náměstí snad již lid kupí se a čakan kolem do kola obstupuje. Hle, jak každý na špičky nohou povystupuje, aby pohledem pokochal se na neobyčejné to divadlo. Zajisté, že vysmívají se mu, a za spravedlivý trest boží to vyhlašují. Vina otcova na dětech prý až do desátého kolena se trese — — —

I tohohle pokoření musí nyní snésti mysl jeho hrdá . . .

O jak na přerychlých nohou kráčí ten jindy do nekonečnosti se vlekoucí čas!

Již jen půlhodiny zbývá od hodiny patnácté! — — —

Již jen čtvrthodina! — — —

Co nevidět žoldnéři na vrata zatlukou, aby s právem rychtářským ku popravě se dostavil a zločince katovi v moc vydal a odevzdal. — — —

Hrůzné zoufalství již již z přeplněné číše přetékalo — jen kapka jediná — a míra dovršena bude. — — —

Již pádnými ranami rozlehne se úder hodiny

patnácté — v duši Mizerově ryje hrůza děsná, oblétá veškery smysly jeho.

Uděšen, pomaten zvedá svůj zrak a bloudí bez cíle kolkolem.

Nikde pevné opory proň nalézti nemůže. Příbytek celý ve vírném kolotu otáčí se, nábytek a domovní náčiní svou podobu ztrácí a mění se v kostlivé příšery, jež kolem něho v kruzích vždy víc a více se umenšujících se vznášejíce v šíleném křepčení své ostré spáry vztahují po něm . . .

Děsným přeludem smyslů poslední zbytkové rozvahy a střízlivého rozumu trhali se jako vítr trhá sítě pavučí . . .

Mizera křečovitě zatal víčka zraků svých, aby hrůzných mátoh a přeludů zříti nemusil — ale tím jasněji vše zřel — zřel postať přeludů již v děsné nahotě vybledlých hnátův, a každou kůstku do nejmenší podrobnosti, rány na nich zející . . .

Slyšel i zlověstný chřestot hnátův a rukou s prsty hrozivě vzpjatými, slyšel cvrkavou mluvu čelistí vyhublých, any prázdné důlky bývalých očí sálaly oslňující září . . .

Lokty Mizera oči si zakrýval, aby hrůznému pohledu unikl, uši si zacpával; ale obžaloba těch němých čelistí hřímavě vrývala se mu ve sluch.

Teď na zem se uvrhl v bezsmyslné zběsilosti, svíjel se, proklínal, zas prosil, pak líc mrazivým potem pokrytou v šat zahaloval — ale losu svému neunikl.

Již jasně rozeznával kostlivé mučitele své — toť řada jeho obětí, veliká k nespočtení . . .

„Že na rodáky své pohromy uvrhnout jsem nechtěl — tys k smrti potupné mi dopomohl! Vlas v poctivosti a v dobročinění sešedivělý údery větru mi sprchal, maso kostí mých opadlo, a oči vždy ku světlu hledící vyklinuty havranem . . .

A provaz ten, na němž žoldáci mne oběsili i synu svému rodnému jsi uchystal... O budiž proklet!“

A přízrak dědinníka Slatinského Mrazíka teď poustoupil přízraku novému, v němž Mizera Bartoše zvoníka od svatého Gotthárda k svému úděsu poznával. Rána děsná na lebi šourem od temene hlavy až k polebí se táhla.

„Znáš mne, Mizero?“ dutým ozval se hlasem. „V službě chrámové sestaral jsem, že v klidu staré kosti nesložil jsem v posvěcenou zemi Páně, tvou vinou se stalo. Tělo mé staré a poctivé vyvlekli z města v les pospasům zvěři — tvou vinou! O buď proklet!“

A lehnký stín, jako obláček mlhy bělostné za Bartošem zvoníkem vznášel se volně — v bělavé říze k zemi splývající... Tvář děvušky té byla bledá a nevýslovně teskná, že srdce při pohledu tom se v prsou ztahovalo křečovitě. Zrak zkalen, pokryt clonou zapadlých víček a spuštěných dlouhých brv...

Toť Dornička, dcera faráře Doubravského.

„Chtěla jsem tobě býti věrnou a hodnou dcerou, chtěla jsem ti býti podporou v stáří tvém, zřítelnicí oka tvého! Ničím neublížila jsem tobě. ... Ty ale v pospasy vilnému setníkovi jsi mne vydal, a panenský vínek můj rozerván, mládí zhanobeno, život zmařen. Odpustí ti Bůh zločin ohavný, jako já ti ho odpouštím!“ ...

A za stínem Dorničky jiné a jiné příšery v popředí se draly. — — —

Teď na vrata tři rány zabušily. — — —

„Rychtáři! — Povstaň! Již čas, abys šel! Páni na tebe čekají již drahnou chvíli!“ — — —

Žoldnéř, který dlouho marně po rychtáři volal,

vrata rozrazil a nahoře do světnice Mizerovy vešel.

„Hni se, rychtáři! Či tobě s Rydrychem na nohy pomoci máme?“

„O nech mne! Tvá ruka pálí žhavým železem a zas mrazem ledovým! Nech mne, nech!“

„Procitni, blouznivče! Od pánů jsem vyslán, abych tě přivedl. Já jsem Rajnhard a tamhle to Rydrych.“

„Mrazík jsi, dědinník ze Slatin. Znám tě! A mrtvý jsi! Dávno krkavci tvé tělo ohlodali na sosně na slatínských křižovatkách . . . Nemuč mne!“ . . .

„Je zpitý!“

„Rejpni ho do žeber, aby se vzpamatoval!“ Tak Rydrych radil Rajnhardovi.

Nešetrným kopnutím Mizera z blouznění svého vystřízlivěl . . .

Jako ve mrákotách šel — spíše vrávoral veden oběma žoldnéři na náměstí, kde kol povýšeného čakanu množství lidu se tísnilo, hlava na hlavě, v ostře ohraničených řadách. A v čtverhranu lesknoucích se palašů před čakanem stanul beze smyslů, bez vlády, cítě na duši tlak nevyslovitelný, a v oku vyjeveném pocit, jako zčeřeného moře, jež s jekem se vzpínalo, a uprostřed vydutých vln těch sloup strměl dřevěný, nehybností svou od neustávajícího kýmácení vln odrážeje se příšerně. — — — A na čakan vyvlekla smečka žoldnéřův muže mladého na celém těle spoutaného. — Mizera dobře znal tu tvář, mladou a zmučenou, ten vlas kdysi zkadeřený, nyní ale ssedlou krví a prachem pokrytý, tu postavu kdysi štíhlou a pružnou, jak mladé břízky kmen, teď ale k zemi se chýlící, mdlou, tetelící se jako

postať stařečka jednou již nohou v hrobě stojícího. — — —

Doposud rychtář Mizera ničeho neviděl nežli onu šerou mlhu, neslyšel nežli lomoz a ševel — ale při pohledu na syna zmučeného jakoby zrak jeho nabyl bystrosti nikdy dosud nebývalé ... Každou jizvu, každou ránu na těle syna svého Vácslava viděl, stopy to násilí a muk, i ten nevylíčitelný pohled, který na okamžik tvář jeho zasáhl. — — —

Teď bubny zavířily. — — —

A když břeský rachot jejich umlkl, písař Refunda hlasem povýšeným ortel předčítal, jímž rebel, jenž útoku vražedného proti setníkovi vojska Jeho Milosti císařské se dopustil, hrdlem propadá a na příklad těm ostatním zločin svůj životem pykati bude. — — —

Jen jednotlivá slova z ortelu silnějším hlasem pronášená v sluchu Mizerově utkvěla: rebell, vrah, útočník. — — —

Teď žoldnéři dravým šelmám podobní odsouzence uchopili svými paňáty, pak smyčka konopná vyzdvižena, tělo zahoupalo se s hlavou na prsa skloněnou, s okem vytřeštěným v tu stranu, kde Mizera stál ...

Toho přešel zrak i sluch, a co v prsou cítil, bylo, jakoby srdce jeho tlukoucí bylo vyrváno rukou plamennou ... Rukoma divoce ve vzduchu zamával nad hlavou a ze rtů, rudou pěnou oblitých, vyrážel ryk divoký, pronikavý, pln hrůzy, že diváku při tom úlekem tuhlo srdce ...

Sešílel.

XIV.

S věže Svatogotthardské zahlaholilo udeření hodiny deváté . . .

Počasí za posledních dnů valně nezměnilo se, leda že teplý vítr bláto na rynku a v pobočných ulicích vysušil . . .

Dnes ještě ranní mlha po zemi takořka plazila se, a nebe zahaleno bylo jakoby šedavou clonou. Zrovna jakoby se k padání sněhu chystalo.

Ale s nebe ani jediná vločka sněhu nespadla, jen chvílí vítr se střechy kus sněhu dolů svál . . .

Tou dobou, kdy jindy za takové nepohody ulice liduprázdny byly, dnes vymínečně živo bylo.

Tu rychlým ubíraje se krokem kmitl se na ulici měštěnín v kožich či plášť zahalený, tu žena z chudiny nuzně oděná s dítětem sotva prsu odrostlým. Zřídka chodci chodce druhého potkati bylo, a tu sotva křesťansky jeden druhého pozdravil, a dále s hlavou svěšenou kvapil, dojista pohroužen v myšlenky neveselé . . .

A všem jediný cíl cesty byl.

Každý k domu radnímu mířil z náměstí i z postraních ulic. Tam již kupilo se množství lidu; lid chudý zde valně převládal. Měštěnínové po domech svých ukryti byli, aby snad objevivši se na ulici, znovu od té bohopusté láje žoldnéřské týráni nebyli. Jinak ovšem bylo s chudinou. Oč ta měla se báti? O jmění? O tu skyvu chleba tvrdou, neslanou, ani nejposlednější ze žoldnéřů neshýbne se. O svobodu? Otrok králem slouti by mohl oproti jim svobodným. Snad o život? Však svým milým, kteří pod ztuhlou hrudou hřbitova Svatogotthardského věčný dřímali sen, záviděli z té duše!

Ničeho nedávali v sázku chtějíce vyplniti

svou svatou povinnosť — aby rozloučili se naposled s mileným pastýřem, kterýž pro ně vše obětoval: zdraví, blaho a snad i život!

Žel Bohu jen že to všeckno bez výsledku obětováno!...

Lid v hlubokém tichu vyčkával, až vraty radního domu farář Doubravský vyveden bude. A kde několik vespolek jich pohovořilo, každou chvíli někdo se kolem rozhledl, jest-li nikdo nepovolaný nenaslouchá...

V takých dobách pohnutých řemeslo to zlolajné zkvétá nejvíce. I Jidáš Iškariotský Krista zradil za mrzkou mzdu třiceti stříbrných! Bohužel že pokolení to nevymírá...

Téměř jen výhradně o faráři se hovořilo...

Kdosi před větříkem úžeji se hale v chudobný plášť k nebi pohledl a hlavou zavrtěl.

„Jen aby jim Všemohoucí pěkné udělil cesty!“

„Dejž to Pán Bůh! — Ale nepodobá se! Nebe zahaleno, a oznobené nohy ne nadarmo mne pálí.“

„A jak s Dorničkou. Ta zde zůstane, pravda-li?“

„Ta také s otcem k vyhnanství věčnému odsouzena.“

„Jakže? V té nepohodě! Nepravdu mluvíš,“ tak dolehala na mluvčího žena chudě oděná.

„Ba, už je tomu tak! Včera u tří jelenů tak městský dráb vypravoval.“

„Jesu Kriste!“ zabědovala žena, a dítě, jež na rukou měla, úžeji přivinula.

„A kdyby i faráři našemu povolili, aby dcerušku tu zanechal,“ tázaný dále pokračoval, „nepoužil by prý té milosti! Trpkých nabyl již dosti zkušeností. Moudrému a rozvážnému muži svěřil dcerušku svoji — a hle, přece ocitla se ve spárech setníkových. A kdyby Hospodin usoudil — toť vlastní jeho slova — aby na cestě do vyhnan-

ství zemřela, alespoň duši svoji nevinnou na otcovských prsou vydechne!“

„Ubohý muž!“

„Ubohá děvečka!“

„A jak s Šimonem hospodářem?“ otázal se hlas z lidu, jenž kolem mluvčích nakupil se.

Byl to černý Vojta, čeledín, sluha u hospodáře dlouholetý.

„Také na tom spočinula těžce ruka Hospodinova. U vězení sedí a div si nezoufá. Vinu celého toho neštěstí dává si. A pustiti ho nechtí ne a ne!“ — — —

Teď stařík s hlavou sklopenou, vlasem bílým jako sníh, jenž na výšinách Třemošenských dosud ležel, o hůl podepřen zástupem k mluvčímu se prodíral. Lid uctivě ustupoval a místo mu dělal.

„Jářku, a čí to vina, že tohleto celé neštěstí nás stihlo. Jářku, pověz mi to, Machulko, nebo ty Bartoníčku! — Vy mlčíte?! — A dobře děláte, protože na sebe samy byste žalovati musili. — Vy tím jste vinni! Ruce v klín nečinně jste založili a teď jako ovce volně se stihati necháte ... Jářku, místo pláče a kvílení měli jste cepu se chopiti a hrr na vrahy, hrr, a nikoho jste živiti neměli ... Proto teď Hospodin za zbabělost vaši vás tresce ...“

„Probůh, stařečku, ustaň, život-li ti milý!“ nesměle ozval se starý známý z hospůdky ode tří jelenů, soused Pískora.

Stařík po Pískorovi se ohledl.

„Tys také jedním z těch, kteří mrzké mamoně holdujíce i Krista by zapřeli. — Co tu chceš? Raději v prachu před vrahy se plaz, ruce, které tě ubíjejí, lízej jako pes!“

„Tak alespoň k vůli nám mlč, starochu. Tys sám, ale většina z nás ženu má, dětí capartů jak

kuželek. Kam s nimi bychom se poděli? Lépe podlézti, když zpříma nemůžeš. Proto když nám poručí do kostela jít — jdem, když ku zpovědi — poslechnem. A proto přec mohu zůstat vyznavačem víry své, hodným člověkem, a při tom i život i blaho si zachovám.“

„Pravdu mluví soused!“

„Tak, tak!“

„Hlavou zeď neprorazíme!“

Takové ozývaly se z hloučku toho hlasy ...

Teď vrata u domu radního otevřela se a městský písař s drábem a oddělením rejtharů vyběhl.

„Z cesty, z cesty!“

„Právu ustupte!“

Mezi rejthary farář Doubravský byl. Za těch několik dnů sestaral nadobro. Šel jako tělo bez ducha, a když na lid pohledl, kolem rtů jeho ssinalých úsměv pohrál ...

Podál za smutným tím průvodem vozík jedním koněm tažený jel ...

Smutný průvod pozvolna až k hranicím městským se bral ...

Tu městský písař za hrobového ticha přečetl patent, dle něhož farář Doubravský hned českou zemi opustiti měl, a kdyžby ve čtyřech dnech v tomto českém království přistižen byl, hrdlempropadl ...

Všickni přítomní v pláč vypukli ...

Nastalo loučení ...

Farář Doubravský k bývalým svým ovečkám promluviti chtěl, ale po dvakráte hlas selhal mu v hrdle, a z očí vytrysklo dvé palčivých slz ... Jen ovečky své požehnal.

Nebylo vyhnutí, písař i rejthaři nutkali.

Farář musil vsednouti na vůz a dva rejthaři ještě na kus cesty ho doprovázeli za město.

* * *

Na táhlém hřebeni pohoří Brdského, jenž řídkým, mladým lesem smrkovým byl porostlý a poslední výhled do nižiny Mníšecké poskytoval, zvolna jel vozík plachtou krytý a jedním koníkem tažený. Nepatrný kousek cesty po klikaté silnici do vrchu vyčerpal asi veškery jeho síly. Dostihnuv vrcholu, koník zastavil se. Vozka — farář Doubravský — nechal ho oddychnouti. Sám pak ještě obrátil se, aby obraz Mníšku naposled spatřil . . .

Byl farář Doubravský na cestě do vyhnanství, na hůl žebráckou přivedený, s dceruškou těžce raněnou, bez naděje v lepší budoucnost. —

Před chvílí teprvé opustili ho oba rejthaři, znova na mysl mu přivedše, že na vždycky města Mníšku i země české má býti prázden.

A to prý mu ještě veliká milost udělena, pro revoltu že hrdla zbaven býti měl. Jen z ohledu na starobu jeho a dítě nešťastné ortel ten proměněn byl u věčné vyhnanství. —

Poslechl, ortelu se podrobil.

Mohl ještě více ztratiti?

Ne, ne! Ztratiltť již všecku naději v lepší budoucnost, i důvěru v lidi.

Viděl, že marně pro Mníšecké se chtěl obětovati! Viděl jasně jejich mdlobu, lhostejnosť! Tušil, že i víra pravá u nich ztracena! Horlivější víry pravé vyznavači, obyvatelé Chaloupek, tiť již v dálné cizině bloudí, z Mníšeckých pak, kteří víře pravé věrni zůstanou, na prstech bys spočetl. Naposled i oni podati se musí, anebo — půjdou také ve vyhnanství . . .

Viděl a poznával jasně, že lesk kalicha ve Mníšku bledne, až snad konečně shasne nadobro . . .

To jen ho hnětlo nevýslovně, že nedopřáno mu ve starobě, aby v domácí zemi složil kosti své. — — —

Nuže s Bohem buď, dome otcovský, sídlo radosti a muk!

Farář pobídl koníka.

Brzy ztratila se z obzoru štíhlá věž Svatogotthardská.

Cesta vedla teď hustým, starým lesem smrkovým. Nebe bylo jediná chmura barvy šedavé jak olovo a sychravý chlad až na tělo samé dolehal.

Farář starostlivě pohledl k nebi, neboť obavy o raněnou dcerušku duši mu naplňovaly.

Zastaviv, do vozu se zadíval, kdež šatem pernatým Dornička spící všecka byla zakryta. — — —

Kolem hodiny šestnácté počal poletovati sníh. Zprvu drobounký, později pak v celých chomáčích bez přetržení padal, že brzy všecky zavál cesty. K tomu přidružil se prudký vítr, který náramně dech i jízdu stěžoval. I koník, podkovu ztrativ, pokulhával, a chvílemi zastaviv se hlasitě zařičel. A sněhu stále výš a výše . . .

Koník s napínáním veškerých sil jen pomalu dále se bral. Cesta, potud znatelná, pro hustou mlhu a neproniknutelnou clonu padajícího sněhu ani na dva kroky viditelna nebyla.

Bloudili . . .

Farář zas do vozu nahlédl. Podobalo se, že Dornička spí . . .

Pak k nebi zraků svých pozvedl, jakoby s němou výčitkou.

Snad zde ubohé, nevinné dítě uprostřed téhle pouště zahynouti má!

Nikoliv! Nemůže tu Dornička zahynouti! Té oběti, těžší všech ostatních, Bůh nejvýš spravedlivý na něm žádati nebude. Avšak, nevyzpytatelné jsou cesty Nejvyššího. — — —

Na zdař Bůh teď pustil se hledat dalšího cesty pokračování. Všemi směry ji probádal. Místy

až po pas do strže sněhové zapadl, že stěží ven se dostal. Však vzpomínka na drahé dítě byla vzpružinou, která ho pudila, aby znovu cesty hledal.

Marně.

Okolí křížem křážem prošel, ale cesty nenašel. Bez dechu a na smrť unaven k vozu se navrátil . . .

„Tatíčku, co jsi mne opustil?“ z vozu naň mdlým hlasem zavolala Dornička, jež před chvílí ze spánku procitla.

„Neboj se, děvuško zlatá, již tebe ani na krok neopustím!“

„Zůstaň, tatíčku! Bylo mi tak blaze ve snu. Ruky mi podej, ať s tebou své blaho sdělím. — Snilo se mi o Vácslavovi. — Viď, tatíčku, že se s ním brzy sejdu?“

„Sejdeme se s ním všickni co nevidět! — Tenť na věčnosti. A nás od ní jen krok jediný dělí — — —“

V tom koník klesl k zemi, a vrstva sněhová ho skoro celého zakryla . . .

Zařičel bolestně . . . Marně ho farář k povstání pobízel. — — — V ruce svoje pojav něžnou stydnoucí ručku Dorniččinu, ve zrak se jí zahleděl mdlý, hasnoucí, v němž vání perutí anděla smrti již již bylo zříti . . . A ona, ještě jakoby ve snu zřela, s úsměvem a hlasem mdlým zašeptala: „Tatíčku, tatíčku, všickni se tamo sejdeme . . . Ó Vácslave můj!“

A s nebe bez ustání padal sníh v těžkých vločkách . . .

PŘEHLED DĚJIN

VĚKU NOVÉHO.

NAPSAL

RUDOLF KNAUS.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 2.

(Běžné číslo 110.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

Díl první.

Dějiny věku nového.

I. Události přechodné.

Dějiny věku nového připravovány jsou mnohými událostmi, z nichž v první řadě jest objevování nových cest do Indie.

A. Objevování nových cest do Indie.

Když moc mongolská po porážce u Olomúce r. 1241. počala klesati, zmohla se opět moc turecká za vůdce Osmana (r. 1300.) a opanovala všechnu přední Asii a části polouostrova balkanského.

Panství turecké přerušilo obchod s Indií, totiž — jak té doby Indii se říkalo — s veškerou jižní Asií a Čínou.

I hledány proto byly nové cesty do Indie, k prameni bohatství, z níž již staří Řekové se zásobovali vonidlem, kořením, hlavně pepřem, perlami a drahokamy, slonovinou, dřevem vzácným, šatem bavlněným a hedvábným.

V čelo podniků těchto postavili se Portugalci a Španělové.

a) Pokusy Portugalců.

Portugalci hledali cestu do Indie podlé břehů jihoafrických.

Král Jindřich Plavec, vrstevník českého krále Václava IV., nadchl pro tuto myšlenku mysl všeho národa portugalského tou měrou, že i po smrti jeho v díle počatém neunavně bylo pokračováno přes všechny obtíže a nehody.

Dostati se kolem břehů jihoafrických do Indie nebylo věcí snadnou.

Té doby se vůbec ještě nevědělo, že může se Afrika objeti na jihu, nad to však i plavba byla podlé břehů velmi nesnadna.

Dokud plavba se dála podlé břehů marockých nebyly ovšem obtíže značny. Ani moře ani podnebí nepostavilo se plavcům v cestu.

Když však se objevil břeh saharský, pustý a mělký a horký, počalo přibývati nesnází.

Plavba stala se zvláště za doby bouřlivé poblíže písčin saharských nebezpečnou a povážlivou pro nepohostinný břeh, který neposkytoval ani potravin ani vody pitelné.

Na čtyřicet roků proto uplynulo, než se Portugalci přiblížili za panování českého krále Jiřího až k jižním mezím pouště saharské.

Spatřivše opět po pouti dlouhé a smutné kraj v zeleň oděný nazvali proto mys z kraje toho do moře se tlačící mysem zeleným r. 1445.

Když Diniz Dias blížil se břehu se svou lodí, obdivovali se domorodci té plovoucí nestvůře.

Uzřevše však na lodi lidi ihned na kvap utíkali do vnitra země.

U mysu zeleného počíná se již říše černochů a říše bujné květeny a zvířeny.

Opanováním mysu tohoto vyvráceno bylo mínění, jakoby pás horký byl neobydlen a pust a odvaha k výpravám novým byla zvýšena. Lidé počínali více věřiti svým zrakům než spisům starých Řeků.

Rychle chtěl bráti se dále na cestě své král portugalský Jindřich Plavec, ana jej smrť v 67. roce jeho věku zachvátila 13. listopadu r. 1460 v Sarges'u, z něhož veškeré proskumy řídil.

Nástupcové jeho neustáli v podnicích Jindřichových. Za Alfonsa V. († r. 1481.) objevena byla Sierra Leona (= lví horstvo, nazváno po kruté bouři zde zažité), pobřeží zlaté (r. 1471.) a ostrov guinejský nazvaný po objevovateli Fernando de Po (r. 1482.).

Za Jana II. (od r. 1481.) objevil Diago Cão r. 1484. řeku Kongo, kterou tak nazval po sousedním státu, ač domorodci jí říkali Zaïre, a Bartoloměj Dias přiblížil se téměř až k nejjižnějšímu místu africkému, kdež jej bouře zahnala na východ.

I nazval proto Dias místo ono mysem bouřlivým. Král portugalský Manuel Veliký (od r. 1495.) změnil však název tento a pojmenoval mys, že loď směrem východním tedy k Indii puzena byla, mysem Dobré Naděje, domnívaje se, že cesta do Indie jest již umožněna.

Manuel Veliký vypravil r. 1497. Vasca da Gama s třemi loďkami, aby cestou Diasovou se ubíraje, dostal se k břehům indickým, neb politika státní nesvěřovala žádnému plavci více podniků.

Manuel Veliký nesklamal se ve své naději, že cesta do Indie byla již otevřena.

Vasco da Gama trávil již čtyři měsíce na

cestě, ano mužstvo počalo reptati, všechno jsouc již umdleno a zimou na jižní polokouli mořeno.

Vasco nedal se však v díle podniknutém nikterak zastrašiti. Ani spiknutí proti jeho osobě nepřimělo jej k návratu do Portugalska.

Za těchto nesnází dostihl Vasco v lednu r. 1498. již řeku Zambezi, u kteréž popřál námořníkům vítaného oddechu, a 20. května téhož roku dostal se po mnohých půtkách s obyvatelstvem pobřežním u břehů afrických do Kalikuta v říši Samudrina (pána nad mořem) v přední Indii.

Příchod Evropanů ke břehům Kalikutským nemile působil v mysl tuzemců i obchodníků cizích, neb v Kalikutě odbývaly se hlavní trhy na koření, z nichž i zásobována byla jižní Evropa.

Zároveň vedlé zájmů obchodních i víra mohamedanská jevila se býti příchodem křesťanů ohrožena.

I vypraveni byli proto dva námořníci mohamedanští k Vascovi se slovy: „Kliďte se odtuď opět k čertovi, který Vás sem donesl.“

Samudrin též se poděsil, domnívaje se, že řevnivosť obchodní a různosť víry mezi domácími a cizinci poruší všechen obchod, z něhož měl stát hlavní své příjmy.

Nepřátelská mysl tuzemců byla proto Vascovi výstrahou a příčinou, že zakotvil několik mil od Kalikuta, aby odtud teprv se Samudrinem o volný obchod vyjednával.

Na štěstí pro Portugalce skládala se Indie té doby z více států řevnivých a mezi sebou nepřátelských a hlavní doba obchodní byla již u konce.

V Kapokati, kdež Vasco na to prodléval, objevili se záhy rybáři, nabízejíce ke koupi ryby a kuřata a skoumajíce hodnotu utržených stříbrňáků zubama.

Vasco žádal z Kapokate na Samudrinovi prostřednictvím Coelha o volný obchod se skvělým výsledkem.

Po návratu Coelhově nastalo veliké utišení mysle všech Portugalců a Vasco sám vstoupil na pevninu a odebral se ve svátečním rouše a ve slavném průvodu ku králi.

Kleče odevzdal Vasco Samudrinovi list Manuelův, třikráte list políbiv a na oči a hlavu přitlačiv. Za odpověď dostal list králi Manuelovi svědčící, v němž i tato slova byla:

„Vasco da Gama, šlechtic z Vašeho domu, navštívil říši mou k mému nemalému potěšení. V říši mé jest skořice, zázvor, pepř, jsou perly a drahokamy. Přeji si od Vás zlato, stříbro, koraly a nach.“

Listem tímto byla říše Samudrinova obchodu portugalskému otevřena.

Portugalci vystavěli si v říši zvláštní skladiště, v nichž hromadili nakoupené koření.

Obchod rychle se zmahal, neb hodnota stříbra byla v Indii mnohem větší než v Evropě.

Vzrůst obchodu zbudil však u domorodců zášť proti Portugalcům.

I podezříváni jsou u krále, jakoby loupežníky námořskými byli.

Samudrin obeslal proto Vasca, aby se omluvil z podezření, v něž upadl.

Vasco se dostavil s družinou, získav rukojmě. Záhy však pozoroval zrádu a jak domorodci přepadali skladiště portugalská. Stěží dostal se Vasco na svou loď a dal se na další plavbu, na které 60 loďmi indickými pronásledován byl.

V říjnu nastoupil Vasco svou cestu zpáteční maje na lodích hojnosť koření a po 11 měsících přistál v Lissabonu, kdež přijat byl od hodnostářů

státních skvěle a povýšen do stavu šlechtického a poctěn titulem admirala moře indického.

I peněžitý dar doručen byl Vascovi (asi 25.000 zl.) a každému námořníkovi.

Takto přání Portugalců, dostati se kolem jižní Afriky do Indie, jest dovršeno.

Šlo toliko o upevnění obchodu s Indií. Za tím účelem ubíral se Cabral touž cestou jako Vasco da Gama do přední Indie.

Obávaje se mělčin afrických držel se více západně od břehů a uchvácen jsa proudem golfským dostal se ke břehům posud neznámé jižní Ameriky. Takto objevena byla Cabralem země, která nazvána pro množství dřeva barvířského brasil zvaného — Brasilie.

Na to přistál Cabral u jižního cípu afrického a zakotvil pak s loďstvem co do počtu stenčeným břehů předoindických.

Po celý den střílel Cabral na Kalikut a zničil mnoho lodí, aby potrestal Samudrina za zrádu na Vascovi spáchanou.

Zásobiv lodi kořením, perlami a drahokamy, dal se v lednu r. 1501. na zpáteční cestu do Evropy.

Zatím strojil se Vasco ke druhé výpravě do Indie, kterouž podnikl 10. února 1502. s 20 loďmi a 800 vojáků.

Na své cestě zastavil se u mysu zeleného pro vodu a u afrického břehu mozambického, aby zde skladiště zařídil a s králem (Šeikem) mozambickým uzavřel spolek přátelský.

Po mnohých nehodách přistál u břehů předoindických.

Když se Samudrin dozvěděl o příchodu Vascově, poslal mu vstříc posly, nabízeje přátelské urovnání sporů svých.

I žádal Vasco náhradu za zničení skladišť portugalských a za zrušení mohamedánského obchodu.

Když k žádosti této Samudrin nesvolil, blížil se Vasco Kalikutu. Zajatci indičtí jsou ukrutně usmrceni, město jest bombardováno. Vasco nepřál si přátelství, nýbrž podmanění Samudrinova.

Samudrin počal válku národní proti Portugalcům a jejich spojencům v Indii. Na 60.000 vojínů ozbrojil a Portugalce porazil, tak že Vasco nucen byl, ustoupiti ke Goji s 21 lodí r. 1510.

Goa má na západním břehu předoindickém polohu velmi příznivou pro obchod, jsouc uprostřed břehu řečeného a ve vojenském ohledu polohu velmi pevnou, jsouc na plochém a mělkém ostrově, který jest tří míle dlouhý a dvě míle široký.

Goa byla po boji krutém od Portugalců dobyta a na rychlo opevněna.

Přes to bylo Portugalcům z Goje ustoupiti a ještě jednou o Goji bojovati, než stala se střediskem moci portugalské v Indii.

Po pádu Goje učinili mnozí knížata indičtí i Samudrin spolek přátelský s Vascem.

Takto objevena jest cesta kolem jižní Afriky do Indie a položen jest základ k námořské velmoci říše portugalské na počátku věku nového.

b) Pokusy Španělů.

Než Portugalci svého cíle dosáhli a v Goji se upevnili, objevil se nový smělý návrh, jehož provedením by se do Indie cesta proklestila.

Christofero Colombo čili po latinsku Columbus navrhl totiž hledati cestu do Indie směrem západním přes okeán atlantický.

Columbus byl Vlachem, rodilým z Janova.

Rok narození jeho klade se mezi r. 1436.—1456. a o čest, míti Columba mezi svými krajany pře se deset měst, ač Columbus sám o sobě praví, že v Janově se narodil.

Vlachové byli za středověku v námořnictví mistry a zvlášť Janované byli proslaveni a všude hledáni.

O Columbově mládí nevíme, než že již od 14. roku trávil svůj život na moři.

Širý okeán uzřel Columbus poprvé asi v 30. roce věku svého, když navštívil Anglii a Portugaly.

Postup proskumů portugalských zimničně působil v mysl všech námořníků. Každý přemýšlel Portugalce výsledky svými překonati.

I učenci zabývali se otázkou, jak by se mohla Indie směrem jiným dostihnouti.

Mezi těmito učenci drží první místo Florenčan Paolo Toscanelli od r. 1397.—1482., který jsa lékařem a učencem na slovo vzatým hlavně se zeměpisem se zabýval, sbíraje zprávy ode všech cestovatelů o krajinách, kterými byli cestovali. Též cestopis znamenitého Benátčana Marca Pola byl mu velice znám. Marco Polo byl kupec benátský, který ve věku XIII. (mezi r. 1254.—1369.) za panování Mongolů v Číně a v Přední Asii po 24 roky na cestách meškal, hlavně v Číně a v Japaně se zdržuje. Cestopisy Polovými Evropa **poprvé** dozvěděla se o bohatství Číny a Japanu. Polo viděl písčiny perské, traviny a rokle himalajské, skvělý dvůr v Pekingu, dav lidu ve městech a přístavech čínských, první zočil paláce japanské a bohaté kraje císařství Birmy a ostrovů sundajských, hlavně Javy, Polo uzřel i na skořici bohatý ostrov Cejlon, přístavy indické.

Popis Číny, v níž 20 roků strávil, byl tak

hledaný, že přeložen z francziny i na jazyk latinský, vlašský a německý a značně působil v mysl Paola Toscanelliho a Columba.

Marco Polo psal úplnou pravdu o Číně, ač v Evropě nikdo mu uvěřiti nechtěl. Teprv za této doby podniků portugalských opět přicházel k platnosti a jeho spisem jsa veden, podal Toscanelli obšírný spis králi portugalskému, v němž vyvodil, že cesta do bohaté Indie — do Japana a Číny by se dala rychleji pro kulovitost země vypátrati, kdyby se jelo z Lissabona směrem západním přes okeán atlantický, neboť jest vzdálenost od Lissabona až k Japanu toliko prý jedna polovice objemu zemského.

Portugalci nebyli sice té doby již u mysu Dobré Naděje, ale proskumy jejich pokračovaly tak šťastně, že se jim nevidělo tento nový, fantastický a nejistý podnik podstoupiti.

Návrh Toscanelli'ho podobal se jako nějaké vymyšlenině a zavržen byl.

Columbus dozvěděl se o přípisu tomto a prosil Toscanelliho o opis.

Toscanelli vyhověl žádosti Columbově a připojil k opisu i námořskou mapu.

Columbus byl o pravdě Toscanelli'ho úplně přesvědčen a byl odhodlán myšlenku Toscanellim projádřenou i provésti, ač věc nebyla snadna.

Cesta směrem západním přes atlantický okeán byla mnohem nebezpečnější než cesta, kterou se brali Portugalci.

Na cestě této zmizela pevnina úplně zrakům a plavcům hrozily v moři úplně neznámém neznámé proudy vzdušní i mořské.

Bohatyrská mysl Columbova nelekala se však překážek těchto.

Již r. 1483. předložil Columbus svůj plán

v Portugalsku. Král dal plán skoumati, ale znalci uznali, že osnova Columbova jest smyšleninou mající původ ve spisech Marca Pola. Columbova štěbetavosť nepřispěla návrhu jeho. I oslyšán jest proto Columbus.

Mysl Columbova nedala si však pokoje.

Ve Španělích očekával Columbus pro řevnivosť na Portugalce lepšího výsledku.

Arabské panství na Granadu zatlačené chýlilo se té doby ve Španělích právě již svému konci a všechna mysl obrácena byla k válce.

Nebyla proto žádosť Columbova u dvora španělského tak rychle vyřízena.

R. 1486. byl Columbus prostřednictvím kardinala a arcibiskupa toledského Mendozzy připuštěn před královnu Isabellu a přijat do služby královské.

V Salamance na universitě byl návrh Columbův skoumán a Columbus zde, že odvolával se též pro svou věc na písmo sv., do velikých nesnází uveden. Toliko Diego de Deza, později arcibiskup v Seville, ujal se zde Columba.

Sedm roku strávil již Columbus ve Španělích, aniž by byl pro válku mohl pomoci k svému podniku obdržeti.

I odhodlal se proto Španěly opustiti a odebral se se svým synem z Palosa do františkánského kláštera Rabidy, který jest poblíž břehu. Zde unaven klesl a prosil mnicha o vodu a chléb pro svého syna.

Neobyčejný zjev prosícího (byl Columbus rudovlasý a o modrých očích) a nářečí cizí zbudily pozornosť a mnich Juan Perez de Marchena, titularní zpovědník královny, uvedl cizince do kláštera a do příbytku převorova.

Zde vypravoval Columbus o svých plánech, o svém sklamání.

I psal Juan Perez, domnívaje se, že se škodou by bylo pro království, kdyby muž, jakým Columbus byl, služby jinému státu věnoval, královně ve věci Columbově.

Ve 14 dnech obdržel Juan Perez odpověď od královny, kterouž vyzván byl k jejímu dvoru.

Odjezdem Perezovým změnila se věc úplně ve prospěch Columbův.

Juan Perez přiměl královnu, že dala Columbovi 3 lodi na jeho podnik, a 53 dukáty a šat, aby před ní než odjede předstoupiti mohl.

Válka s arabskou Granadou chýlila se již ku konci. Každý den očekával dvůr královský v táboře Santafé pokoření Granady.

Přes tuto příznivou okolnosť podobalo se, že podruhé věc Columbova vezme konec špatný pro přílišné požadavky Columbovy. Chtěl ť býti Columbus místokrálem s mocí královskou v zemích nových a nejvyšším šlechticem španělským!

Bylyť požadavky tyto ovšem nemístné, neb ještě ničeho nepodnikl Columbus a ničím své požadavky byl neospravedlnil.

Dlouho se španělský dvůr zdráhal přistoupiti k požadavkům Columbovým, konečně k nemalému neštěstí pozdějšímu pro Columba přistoupil.

V Palosu děly se přípravy k podniku Columbově. Ze tří lodí plachtových, které Columbovi dány byly, byla jen jediná opatřena krytou palubou. Santa Maria, Pinta a Niña — toť jména oněch lodí — ozbrojeny byly 120 námořníky.

Když mužstvo se k výpravě přijetím svátosti oltářní připravilo, nastoupil Columbus 3. srpna r. 1492. svou světodějnou cestu, zaznamenávaje na

ní hned od prvopočátku do svého deníku veškeré údaje a zjevy na cestě pozorované.

Deník tento jest v opise většinou posud zachován. Columbus dal se ke Kanarským ostrovům, kdež kormidlo Pinty bylo mu napraviti, což vyžadovalo čtyřnedělní zastávku. Teprv 6. září hnul se od Kanarských ostrovů a počal od 9. září dvojí deník psáti. Jeden, který s pravdou se snášel, drahý který pro mužstvo určen jsa namnoze vzdálenosť od Evropy zmenšoval.

Takto se stalo, že v deníku druhém délka cesty 10. září vykonaná místo na 60 toliko na 40 mil ceněna jest, aby mužstvo znepokojováno nebylo.

Větry příznivé od severo-východu vanoucí rychle popoháněly lodi Columbovy, až nastala obava, že pro pravidelnosť jich návrat stane se asi nemožným.

Když spousta travin mořských se objevila a bezvětří nastalo, počalo u mužstva zjevné reptání a Columbovi bylo rozličných slibů činiti, aby opět mužstva
mysl utišil.

Přes to nepokoj mužstva tou vzrostl měrou, že Columbus přislíbil toliko ještě tři dny bráti se směrem západním. Nenaskytne-li se na to známky po pevnině, že obrátí se zpět do Evropy.

Ptactvo, které Columbus uzřel, svedlo Columba z původní plavby západní a vedlo jej k jiho-západu.

Prvnímu, který by spatřil zemi, byla odměna 25 dukátů přislíbena a když na to vícekráte mužstvo voláním, že pevnina jest jiz patrna, potěšeno bylo, ač pevnina nikde nebyla, tu poručil Columbus, že kdož by vyvolal, že pevninu vidí, aniž by tomu tak bylo, právo na oněch 25 dukátů pozbývá, i kdyby pak pravdu měl.

Známky země se ukazovaly. Dne 11. října byla vylovena zelená ratolest, na to hůl, a spatřena od Columba zář, jako by pocházela od pochodně.

Z rána 12. října o 2. hodině několik hodin od té doby, v které Columbus onu zář spatřil, uzřel Rodrigo z Pinty písečnatý břeh pevninský.

Výstřel z děla oznámil událost tak radostnou oběma lodím zadním a za dne byl před zraky všech utěšený ostrov zelený, k němuž se po 32 dnech z ostrovů Kanarských dostali.

Majíce v očích slzy radostné, zapěli všichni Tedeum a všichni obklopili svého vůdce Columba, proti kterému ještě před dobou krátkou byli povstali, vzdávajíce mu svou úctu a čest.

Odměny 25 dukátů nedostalo se však Rodrigovi, Columbus sám si onu odměnu pro sebe vyžádal, že první byl spatřil onou záři stopu lidskou.

Vstoupivše na pevninu poklekli všichni, políbili ji a nazvali ji San Salvador na počest vykupitele. Domorodci ostrovu říkali Guanaham či Guanahani.

Domácí lid netuše ničeho zlého, přívětivě přidružil se k cizincům, „z moře vyrostlým mužům“ a Columbus dal mezi ně rozdati mnohé dárky, skleněné perly, jehly, zvonečky, aby mysl jejich ukonejšil.

Oděvu domorodci neměli, toliko u některých uzřeli Evropané zástěry z lupenů a z bavlněné látky, též neměli kovu a zbraní.

Záhy počali Evropané s hnědými domorodci obchod výměnný. Zvlášť zlaté náušnice a ozdoby nosní lákaly Španěly.

Dozvěděv se, že ony věci zlaté jsou od jihozápadu, dal se Columbus ze San Salvadora oním směrem a objevil mnohé ostrovy antillské hlavně

Cubu (Colbu u domorodců), domnívaje se, že Japanska byl dostíhl.

Cubu dal Columbus zvláštním sborem prozkoumati a dozvěděl se, že domorodci všude přívětivě cizince byli přijali, že jim políbili nohy i ruce, jakoby posly z nebes byli. Pohlavaři nesli je na ramenech k největším budovám. Na cestě této poznali Evropané poprvé kouření. Závitkům, které se kouřily, nikoliv rostlině, říkali tuzemci tabaco.

Ve svém denníku mluví Columbus nadšeně o bohatství Cuby.

Na další cestě dostal se Columbus k ostrovu Haïti, na němž uzřel množství zlatých věcí u domorodců a úrodná pole. Zde zařídil první osadu, neb pozbyv jednu loď bouří a nemohl všechno mužstvo vésti na dvou lodích do Evropy zpět. Novou osadu nazval Navidad (vánoce) a zalidnil ji 39 Španěly.

V lednu r. 1493. opustil Columbus Haïti a dal se na cestu zpáteční, na které krutou bouří byl stížen. Již se mužstvo na vzájem zpovídalo ze svých hříchů, již činěny mnohé sliby chrámům, budou-li zachráněni, již Columbus do sudu zabednil své zápisky, aby v případě, že zahynou všichni, aspoň popis jeho cesty časem se objevil!

Však bouře minula a mužstvo se zachránilo šťastně na ostrovech azorských 17. února r. 1493.

Dne 24. února hnuly se lodi k Evropě a přistály bez úrazu v Lissaboně, vezouce s sebou Indiany a mnohé v Evropě neznámé plodiny a zvířata.

Král portugalský Jan II. obeslal Columba ke svému dvoru, aby mu o cestě zprávu dal. Columbus dostavil se 9. března před krále a ušel jen velikomyslností královou smrti, neb velmožové

radili králi, cizince Columba zabiti a jeho výskumy si přivlastniti.

Dne 15. března přistál Columbus v Palosu, z něhož byl cestu podnikl.

Lid jásal radostí vida Columba, an šťastně z výpravy se vrací. Rychlí poslové nesli zprávu o jeho návratu do Barcelony ke králi a královně.

Slavnostně ubíral se Columbus se vším, čeho byl v objevené zemi nalezl, ke dvoru královskému, u něhož v dubnu velmi lichotivě byl přijat.

Při rozmluvě s králem dovoleno bylo Columbovi zůstati seděti.

Dne 28. května 1493. stvrzen jest za admirala a místokrále zemí objevených, kteréž měl za Indii.

Na druhé své cestě objevil Columbus menší Antilly a na třetí jižní Ameriku. Na cestě této spozoroval Columbus smutný stav osady své na Haïti, kterou za jeho nepřítomnosti řídil bratr Bartoloměj.

Jsa místokrálem zemí objevených dbal Columbus všude pořádku a bránil přechmatům španělským.

I nelíbilo se počínání toto lakotným Španělům, kteří na škodu domorodců rychle a nesprávně se chtěli obohatiti.

Každá loď do Evropy se vracející přinášela proto o Columbovi zprávy křivé, až i král jim uvěřil a Bobadillu do nových zemí poslal, aby vyšetřil vinu Columbovu r. 1500.

Columbus byl obeslán do Sv. Dominga a zde zatčen a uvězněn.

Vědom jsa si své neviny, snášel Columbus vše s myslí vznešenou.

Sv. Domingo plnil se dobrodruhy, vyvrhelem

evropským, který na bezbranného Columba žaloval a do něho si stěžoval.

Mrzkosť a podlosť lidská slavily vítězství nad počestností Columbovou.

V říjnu r. 1500. poslán byl Columbus od Františka Bobadilly za radostného pokřiku chátry španělské ze Sv. Dominga v poutech do Španěl.

Na lodi kázal admiral Villejo odníti pouta Columbovi. Tento však pravil: „Nechte mne v poutech, v kterýchž jsem na rozkaz Bobadilly plnou mocí Jeho Veličenstvem obdařeného. Ponesu pouta, až Jeho Veličenstvo přesvědčivši se o mé nevině, samo mne jich sprostí. Budouť pouta tato mně upomínkou na odměnu, které se mně za mé zásluhy dostalo.“

Takto přistál Columbus v Cadixu a pobouřil svým osudem tak mysl všech, že král ihned kázal Columba pout sprostiti a mu 2000 dukátů doručiti.

Dne 17. prosince r. 1500. předstoupil Columbus před krále oděn jsa v oblek bohatý a doprovázen jsa četnou družinou.

Na kolena padnuv před krále a hojné prolévaje slzy, nemohl ke slovu.

Snadně se Columbus z viny mu kladené očistil a v přízeň královskou uveden odcházel od krále z Granady, ač titulu místokrále více již nenabyl.

Původce neštěstí Columbova Bobadilla nespatřil více Evropy, zahynuv bouří na cestě zpáteční.

Osud Columbův zaviněn byl hlavně Columbem, že vymínil si tento titulu místokrále, který jej uvedl u Španělů jakožto Vlacha v nenávisť.

Columbus vydal se ještě na jednu cestu do země nové, na čtvrtou a zároveň poslední r. 1502.

Na cesté této objevil část střední Ameriky

a dozvěděl se zde o okeánu tichém, do něhož hledal cesty u šije panamské.

Navrátiv se nemocen zemřel 21. května r. 1506. ve Valladolidu ve Španělích.

Svět neznal již Columba. I pohřben byl proto ve veškeré tichosti a bez vší slávy.

Tělo jeho po přání Columbově převezeno bylo do Sv. Dominga na Haïti, kdež odpočívalo až do francouzské revoluce r. 1795., kteréhož roku převezeno bylo admiralem Donem Gabrielem d'Artizabel na Havanu, aby mrtvola Columbova nezůstala v rukou francouzských.

Columbus žil a zemřel v té důmněnce, že objevil cestu do *východní* Indie.

Teprv později patrno bylo, že země objevené jsou Světem Novým, dosud neznámým.

Ostrovní části Světa Nového dostalo se jména západní Indie a pevnina nazvána byla Amerikou.

Původcem jména tohoto stal se Martin Waltzemüller svou kosmografií r. 1507., v níž praví, že Nový Svět proto nazván jest Amerikou, že Amerikem objevena byla.

Americo Vespucci byl rodilý z Florence a znám mnohými cestami do Nového Světa, znám však hlavně popisem nově objevených zemí, z něhož znalosť o zemích nových hlavně se čerpala. Mělo se proto za to, že Americo tyto země objevil. Nad to i název Amerika hodil se dobře co do zvuku k názvům Asie a Afrika.

Za Columbem brali se do Nového Světa i jiní odhodlaní objevovatelé, z nichž nade všechny vynikli Balboa, který objevil tichý okeán, a Ferdinand Cortez, který vydobyl Mexika.

Zlato lákalo Columba k výskumům, stříbro

Ferdinanda Corteza, který panství španělské o Mexiko byl rozšířil.

Cortes narodil se ve Španělích v Madelinu r. 1485. a studoval v Salamance po dvě leta.

Dobrodružství lákalo jej již r. 1504. do San Dominga, odkud odebral se na Cubu a vydobyl r. 1519. město Mexiko.

Nad 120.000 lidí prý při dobývání města zahynulo ze strany tuzemců.

Cortez stal se místokrálem v Mexiku a objevil r. 1535. Californii.

Osud Columbův zastihl i Corteza. I tento zbaven byl své hodnosti. Zemřelť však bohat nikoli chud jako Columbus ve vesnici jakési u Sevilly.

Zlatonosné Peru objevil Španěl Pizarro, Chile Almagro.

Zlato- i stříbronosné kraje byly výpravami španělskými objeveny a částečně i dobyty, kraj nesoucí však koření posud objeven nebyl.

I učiněna byla proto výprava nová, aby nalezeny byly Molukky, ostrovy bohaté na koření.

V čelo výpravy této postaven jest Portugalec Ferdinand Magalhaens, který se řadí mezi nejznamenitější plavce všech dob.

Magalhaens zúčastnil se již výpravy do přední Indie ve službách portugalských a bojoval u Goje. Vstoupiv do služeb španělských podnikl 20. září r. 1519. výpravu k Molukkám. Přes ostrov Tanarifu, přes ostrovy Zelené ubíral se ke břehům brasilským a utišiv bouři námořníků proti němu sosnovanou ubíral se průlivem po něm zvaným do tichého okeánu. Dne 6. března r. 1520. přistál u ostrovů ladronských.

Na Ladronech své lodi opravuje, pozoroval, že tuzemci zde velmi jsou zlodějské povahy. Povaze této děkují ostrovy tyto svůj název.

Když tuzemci Magalhaens'ovi i loď odvésti chtěli, dal Magalhaens jednu vesnici zničiti, a 7 lidí usmrtiti.

Tři dni na to odebral se na Filippiny, na nichž vešel v přátelství s králem na ostrově Zebu, který se stal poplatným.

Když ostrované na Matau poplatnosť uznati nechtěli, počal Magalhaens s nimi boj, v němž byl raněn a usmrcen.

Družina Magalhaensova dokončila cestu kolem zeměkoule, první toho druhu, na niž tři roky potřebovala.

Cesta Magalhaens'ova jest nade všechny cesty pro poznání velikosti zeměkoule důležita. Nyní teprv byl objem zeměkoule znám a plán Columbův proveden.

c) *Pokusy jiných národů.*

Pozorujíce vzrůsť moci portugalské a španělské za příčinou zařizování osad zámořských, počali i jiní národové u širého okeánu sedící, výpravy činiti směrem jiným do Nového Světa a k bohaté Indii.

Angličané hledali k Indii cestu směrem severozápadním na pokyn Vlacha Giovanni Cabotta či po anglicku Johna Cabota a objevili Labrador a Nový Foundland.

Francouzové týmž směrem se beroucí objevili Cartierem řeku Sv. Vavřince.

Směrem severo-východním brali se Holanďané a Rusové. Oni objevili Špicberky a moře Karské, tito ústí Dviny.

Od této doby pokračovalo se neustále v objevování nových zemí. Objevení sev. Ameriky a

Sibiře urychlilo bohatství zvěře, jejíž kožešiny v Evropě dobře se platily.

Neobyčejně rychle objevena jest ohromná Sibiř. Donští kozáci utekli se ze strachu před velkoknížetem moskevským vedeni jsouce Jermakem r. 1577. přes Ural do Sibiře k řece Irtiši.

Zde vládli té doby Tataři. Kozáci dobyli r. 1581. jejich hlavní město Sibiř. Po smrti pak Jermakově Sibiř opět byla ztracena a od Tatarů vydobyta.

Před tím však zadal již Jermak k velkoknížeti prosbu o milost, nabízeje mu veškeré své výboje v Asii.

Právě když velkokníže takto učiniti chtěl, vyrvána byla Sibiř Kozákům a velkokníže odhodlal se sám výboje šťastně od Kozáků započaté obnoviti r. 1586.

I překročil proto velkokníže Ural a založil město Tobolsk r. 1587. Tataři jsou poraženi a dolní Irtiš uveden v držení Rusů. Nebylo na to již nepřátel v Sibiři — jak se celému kraji pak říkalo — pro Rusy nebezpečných. Lovečtí národové Sibiř obývající nemohli se Rusům postaviti.

Řeky byly překročeny a v 50 letech octla se moc ruská již u tichého okeánu, kdežto Sibiři podobná severní část Ameriky teprv po 250 letech úplně objevena byla.

Kdekoliv Rusové v Sibiři svoj řek nalezli, tu vystavěli tvrz, z které záhy město vyrostlo. Tak povstala města nynější Tobolsk (r. 1578.), Tomsk (r. 1604.), Narym (r. 1596.) a Netskoj Ostrog (r. 1596.)

Břeh severoasijský podobně rychle byl objeven a prozkoumán.

R. 1639. byli Rusové již u ústí Indigerky, r. 1649. objeli již polouostrov čucský.

Na jih od Sibiře činili Kozáci též značné proskumy. R. 1620. přišlo již první poselství z Ruska do Pekingu.

K objevením těmto druží se pak ve věku 17. objevení Australie, která na počest holandských objevovatelů nazvána byla Novým Hollandem.

V proskumech zeměkoule na sklonku věku středního započatých pokračuje se až na naše dny. Až podnes neznáme zemi, kterou obýváme, úplně a celou.

Domorodci američtí a Španělové.

Domorodci američtí byli za příchodu Evropanů na nerovném stupni vzdělanosti.

Na stupni nejpokročilejším byli obyvatelé Mexika, kde podnebí většinou mírné nejvíce pokrok usnadňovalo.

Evropané divili se pořádku a vzdělanosti mexické. Váhy, míra, zvláštní soud tržní byly zde zavedeny.

Na nejnižším stupni stáli Karibové, kteří loupeží námořskou život svůj trávili, ostrovy obyvajíce.

Příchodem Španělů změnil se ihned život Američanů. Dokud domorodci za věci nepatrné Španělům výměnou dávali zlato a stříbro, zacházeno bylo s nimi dobře.

Když však lakota španělská všechno stříbro a zlato pohltila, nuceni byli domorodci k prácem těžkým v dolech zlato- a stříbronosných.

Za stříbrem šli Španělové do Mexika a do nynějších jižních republik jihoamerických, za zlatem do Californie.

Domorodci nejsouce pracem zvykli hynuli tělesně a utíkali dovnitř země do lesů.

Díl druhý.

Dějiny věku nového.

Ferdinand I. od r. 1526.—1564.

a) Ferdinand I. panovníkem zemí alpských.

Ferdinand I. byl z rodu habsburského, který na počátku věku nového byl rodem nejmocnějším a nejslavnějším.

Bratr Ferdinandův císař Karel V. vládl, nastoupiv dědictví dědouškovo a otcovo r. 1519. nad korunou španělskou, ku které náleželo mimo Španěly i království obou Sicilií, Nízozemsko (nynější Belgie a Holland) a osady americké, z nichž Mexiko, větší Antilly a jihoamerické republiky nynější nejvíce vynikaly; Karel V. byl též pánem zemí alpských a císařem německým.

Panství tak ohromné tížilo Karla V.

I postoupil proto země alpské smlouvou v Bruselu r. 1522. svému bratrovi Ferdinandovi.

Smlouvou touto rozštěpil se rod habsburský na starší větev ve Španělích, jejíž hlavou byl Karel V. a na mladší větev v zemích alpských, jejíž zakladatelem se stal Ferdinand I.

Toliko čtyři roky uplynuly po smlouvě brusselské, když Ferdinand I. byl povolán i na stolec královský v Čechách a Uhrách r. 1526.

b) Volba Ferdinanda I. na království české.

Ferdinand I. zvolen byl po smrti bezdětného Ludvíka jednomyslně na sněmě v Praze za krále českého 24. října r. 1526.

Čechové uvítali Ferdinanda r. 1527. na hranicích českých u Jihlavy na louce královské. Stranou pod mostem z Moravy přes Jihlavku do Čech vedoucím stojí podnes pomník na památku té události.

Po té byl Ferdinand i u bran pražských slavnostně přivítán a korunován v Praze ve chrámě svatovítském 14. února 1527.

Ferdinand I. stvrdil při své korunovaci všechny výsady koruny české, zvláště kompaktata a prohlásil stavům, že volbou se stal králem a nikoliv právem dědičným.

c) *Volba Ferdinanda I. na království uherské.*

V Uhrách nebyl Ferdinand I. zvolen jednomyslně králem jako v Čechách.

Mnozí velmožové uherští libujíce si v nepořádku, který za posledních králů z rodu Jagelova byl v Uhrách zavládl, a nepřejíce Ferdinandovi, panovníku vůle pevné a neoblomné, zvolili si za krále Jana Zápolského, velmože uherského.

Bylo tedy Ferdinandovi zápasiti se vzdorokrálem i zároveň s Turky o království uherské.

d) *Válka proti Zápolskému a proti Turkům.*

Válka proti Zápolskému rychlý vzala obrat. Zápolský byv poražen, přinucen byl utéci do Polska. Poraženého ujali se však Turci.

Soliman, vítěz u Mohače, daroval Zápolskému korunu uherskou lénem tureckým a hnul se se svým vojskem k Vídni, k níž po dobytí Buda-Pešti r. 1529. přirazil.

Vídeň byla v největší tísni. Obrana města byla u přirovnání k moci turecké nepatrna, zeď na mnohých místech toliko 2 metry široká a v nejhorším stavu.

Za těchto poměrů pokoušeli se missionáři se zdarem nepatrným o pokřestění domorodců.

Strach ze Španělů byl nepřekonatelnou překážkou pro šíření víry křesťanské.

Missionář Las Casas ustrnul se nad nešťastnými Indiany a doporučil Španělům k práci v dolech otužilejší a silnější černochy africké.

Záhy po radě jeho vyměněno bylo jedno zlo zlem ještě hroznějším.

Černoši afričtí byli jímáni a ze svých vlastí vozeni v otroctví do Ameriky.

Přes to ujímala se víra křesťanská jen zvolna u Indianů.

Matky zabíjely dítky své, aby nemusily otročiti Španělům.

O zášti domorodců ke Španělům a spolu i k víře jimi šířené svědčí tento příběh:

Jakýs pohlavar Indianů, jsa připravován missionářem ke křtu, tázal se, když mu o nebi, které křesťany očekává, vypravováno bylo: „I budou v nebi též Španělové?“ „Ovšem, neboť jsou křesťany,“ pravil missionář. „Pak nechci býti křesťanem,“ děl pohlavar, „neb ani po smrti nepřeji si býti s nimi pohromadě.“

Pomůcky plavců a objevovatelů nových zemí.

Námořníci za doby Columbovy podporováni byli vydatně na svých cestách magnetickou střelkou, střelným prachem a knihtiskařstvím.

Drahnou dobu byla střelka magnetická již známa Číňanům. Teprvé však na sklonku věku XIII. vynalezena jest i v Evropě.

Původně objevil se vynález její u břehů severní Francie.

Původní její upravení bylo velmi jednoduché. Střelka uložena byla v stéblu, které se s ní uložilo do tiché vody, měla-li se strana světová jí určiti. Později nastrčila se teprv na bodec jemný. Ještě r. 1258. uložena byla v stéblo.

Vynález tento dlouho byl tajen, neboť snadno by byl námořník v držení střelky jsoucí upadl v podezření, že s čertem jest ve spojení, neb že čaruje.

Později objevila se střelka i v moři středozemním a dostalo se jí po r. 1270. již i růže větrné.

Střelka magnetická dodávala plavcům odvahy, vydati se i na moře neznámé, do okeánu šírého, na nějž svítily hvězdy neznámé.

Střelkou magnetickou opatřen byl Columbus a všichni plavci, o kterých jsme se dočetli.

Prach střelný byl Číňanům dávno již znám, kteří ho však toliko k ohňostrojům a k oslavám užívali. Teprve v Evropě stal se prach střelný pomůckou válečnou.

O prvním kuse smrtonosném čteme v popisu bitvy u Kreščák, kdež padl český král Jan Slepý. I Žižka užíval prachu střelného v bojích měrou značnější než za doby té obyčejem bylo.

Střelný prach doprovázel i plavce a objevovatele. Střelným prachem stali se objevovatelé nových zemí postrachem domorodců.

Ferdinand Cortez dobyl r. 1519. Mexika, maje toliko 500 vojínů, 16 jezdců a 14 pušek a několik děl po ruce.

Zbraň střelná zahnala i sebe větší počet tuzemců ozbrojených lukem a šípem a podmanila je.

Knihtiskařství na sklonku středověku vynalezené podporovalo značně objevovatele nových cest a zemí, rozšiřujíc o zemích objevených zprávy a lákajíc účastniti se výprav podobných.

Za středověku byly knihy psány na pergamen a papír hadrový.

Než kniha napsána byla, uplynulo mnoho měsíců i roků, a když i napsána byla, naplněna byla mnohými chybami.

Písař opisuje přeskočil mnohdy slova neb i řádky, nebo změnil i slova. Nehledě k těmto vadám, byly knihy psané příliš drahé a vzdělanost proto nemohla se šířiti mezi lidem.

Tu povstal Jan Guttenberg, vrstevník českého krále Jiřího a vynalezl knihtiskařství.

Původně vřezal veškerá slova jedné stránky v prkénko a otiskl pak celou stránku na papír.

Vida, že prkénka se bortíce, k tisku stávají se nespůsobilými a že řezba jednotlivých stránek vyžaduje příliš času, dal Guttenberg litery jednotlivé z olova a cínu líti.

První kniha Guttenbergem vytištěna byla ve Strassburce, kde památka Guttenbergova pomníkem jest zvěčněna.

Knihtiskařství rozšířilo se rychle po západní a střední Evropě.

Do Čech dostalo se již za Jiřího Poděbradského, za něhož v Plzni knihtiskárna byla zařízena. Za Matyáše Korvína, vrstevníka Jiřího v Uhrách, zřízena první knihtiskárna v Buda-Pešti.

Tiskem rychle se zprávy o nových zemích šířily a dobrodruhů vždy více a více přibývalo. Tak se stalo, že podniky zámořské, skvěle započaté, nikdy již nevyhasly.

Objevením Ameriky r. 1492. počíná se věk nový svým letopočtem.

Objevení Ameriky jest událostí světodějnou. Všechny poměry jsou jím v Evropě změněny.

V politickém ohledu utrpěly nejvíce státy u středozemního moře.

Až do r. 1492. bylo moře středozemní mořem hlavním. Všechen obchod soustředil se u břehů středomořských a první obchodníci středověčtí byli synové národů při moři středozemním žijících.

Objevením Ameriky se věci značně změnily. Moře středozemní pozbylo své převládající váhy a hlavním mořem obchodním stal se okeán atlantický a hlavními národy obchodními stali se Španělové, Portugalci, Francouzové, Hollanďané a Angličané, národové u okeánu atlantického žijící.

Ve vědy působilo objevení Ameriky všestranně. Přírodopis rozšířen byl měrou netušenou. Mnohé rostliny a plodiny staly se po objevení Ameriky denní potřebou Evropanův.

Z Ameriky dovážena byla do Evropy bavlna, cukrová třtina, kukuřice, tabák a brambory.

Poslední tři jmenované plodiny v Evropě zdomácněly a staly se nutnou potřebou.

Zeměpis rozšířen byl a dějepis přestal býti kusým, zabývaje se od té doby dějepisem všech plemen lidských.

Bohužel i otroctví černošské vzniklo, rovněž i mnohé války v Evropě vzaly svůj počátek z objevení Ameriky; šlo často válčícím o osady zámořské.

Následky objevení Ameriky jsou tak dalekosáhlé, že dějepisci rok objevení 1492. položili mezníkem mezi věk střední a nový.

B. Humanismus a renaissance.

K přechodním událostem z věku středního do věku nového lze řaditi též humanismus a renaissanci.

Učenci řečtí prchali před Turky ze sídel svých do Italie, kdež vír válečný činnosti jejich nepřekážel, vyučujíce Italy jazyku řeckému a klassikům řeckým.

Přičiněním mnohých rodin velmoženských, které přály uprchlíkům řeckým, nastala na polouostrově apenninském neobyčejná činnosť vědecká.

V čele rodin vlašských, které přály Řekům, stojí rodina medicejská ve Florenci.

Spisy starořecké byly čteny a vykládány a hledány i památky z doby starořímské za podobným účelem.

Lidstvo evropské, které za věku středního jako ve spánku hrobovém dlelo, počalo čerpati z pokladů duševních věku starého.

K vzdělanosti věku starého sáhla doba nová.

Mnohé pravdy, mnohá mínění za věku starého již uznaná, za věku středního však v zapomenutí upadlá opět draly se na povrch a k platnosti.

Činnosť duševní, která studiem staroklassických řečí počala, sluje humanismem a jeví dvoje stránky v životě národů.

Jedni učenci oddali se studiu klassiků, aby psali a mluvili jejich jazykem, jiní aby pomocí studia staroklassického vytříbili řeč domácí.

Z mužů, kteří humanisté sluli, a kteří tříbili jazyk domácí pomocí studia klassiků, vyniká u Vlachů Dante Alighieri, který se stal svými spisy původcem nynějšího spisovného jazyka vlašského,

Petrarca a Bocaccio — vrstevníci českého krále Karla IV.

Snahy humanistů šířily university, které té doby svůj počátek vzaly.

Té doby založeny byly university v Praze (r. 1348.), v Krakově (r. 1364.), ve Vídni (r. 1365.), v Heidlberce (r. 1386.), v Kolíně nad Rýnem (r. 1388.), v Erfurtě (r. 1392.), ve Vürcburce (r. 1402.), v Lipsku (r. 1409.), v Rostocku (r. 1419.), v Lövenu (r. 1426.), v Treviru (r. 1450.), ve Freiburce (r. 1456.), v Greifsvaldě (r. 1456.), v Basileji (r. 1459.), v Ingolstadtě (r. 1492.), v Tubinkách (r. 1477.) a v Mohuči (r. 1477.).

V Čechách počal se humanismus jeviti již za panování českého krále Jiřího.

Té doby šířil Jan z Rabštejna lásku k studiím klassickým a Řehoř Pražský jal se vykládati klassiky latinské zvlášť Virgilia na universitě Karlově v Praze.

Hádky náboženské, které však větším dílem po válkách husitských opanovaly činnost universitní, nepřály rozvoji humanismu v Čechách.

Toliko jednotlivci, nikoliv sbor, jakým byla universita pražská, a hlavně katolíci pěstovali humanismus.

Z jednotlivců těchto vynikají mužové z dob panování Jagelonců, za nichž nastalo užší spojení země české s Italií pro jejich víru katolickou.

Mezi humanisty českými té doby lze rozeznati jako mezi humanisty vůbec dva druhy.

Jedni, poznavše výtečnosti spisů klassických, zejména jejich jadrný obsah a uhlazenost slohovou, nepřestávali se kochati v nich, ano snažili se jazykem latinským i nápodobovati slavné vzory literatury starořímské.

Učencům těmto bylo studium klassické účelem

nikoliv pomůckou, kterou by zvelebili jazyk domácí.

V popředí humanistů těchto byl Bohuslav z Lobkovic a na Hassišteině v Žatecku, vrstevník králů Jiřího a Vladislava II.

Bohuslav narodil se asi r. 1462., studoval v Bononii, cestoval po Italii, Syrii, Palaestině, Aigyptě, Řecku, Sicilii a uzřel i zříceniny Kartaginy.

Za své nepřítomnosti vyvolen byl za biskupa olomúckého, jehož hodnosti však nikdy byl nedosáhl.

Po svém návratu z cest vešel ve služby královské a prodléval v kruhu svých přátel rovně pro klassiky římské a řecké nadšených u dvora královského v Buda-Pešti.

Dvůr královský byl bohatému Bohuslavovi příliš skromný a chudý i opustil proto Bohuslav Buda-Pešť a odebral se na svůj hrad Hassištein, kdež založil knihovnu přebohatou.

Ve všech velkých městech vydržoval Bohuslav své agenty, kteří pro jeho knihovnu knihy kupovali.

Hassištein podobal se školám vysokým.

Všechny spisy vynikající hleděl Bohuslav zakoupiti. Za jediný rukopis Platonův zaplatil 1000 dukátů.

Knihovna hassišteinská proslavena byla po všem Německu a básně latinské Bohuslavem složené čteny a vykládány byly na universitách.

Sláva Bohuslavova byla tak značna, že i učenci jako Jan Šlechta ze Všehrd mu své spisy dávali na posouzení.

Dne 13. listopadu r. 1510. zemřel Bohuslav Hassišteinský.

K humanistům, kteří neměli studium klassiků za účel, nýbrž za prostředek, kterým by zdoko-

nalili jazyk svůj rodný, patří v první řadě dva právníci Viktorin Kornel ze Všehrd a Ctibor Tovačovský z Cimburka.

Všehrd, rodilý z Chrudimi, byl vlastenec na slovo vzatý. Ač uměl důkladně latinsky, přece dokládá se na jednom místě spisů svých, že přece toliko česky psáti bude, an Čechem jest řka: „Ačkoliv bych mohl latinsky snad tak, jako jiní mně rovní psáti, ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti.“ —

Tím nejlépe naznačil svůj poměr k studiu řeckých a římských klassiků.

Ze spisů jeho vyniká hlavně spis nazvaný devatero knih atd.

Ctibor Tovačovský z Cimburka, vrstevník Všehrda, jest Moravan od Přerova.

Oba právníci jsou svými spisy podnes vzorem názvosloví právnického. Žádný právník doby naší bez spisů jejich se neobejde.

Vedle těchto humanistů z dob Jagelovců stojí mnoho jiných vysoce zasloužených mužů, kteří vydatně působili ve vývoj řeči české.

S podobným úspěchem, s kterým se potkala snaha, hledati a studovati spisy klassické, setkalo se i hledání zbytků a památek stavitelských a sochařských na půdě italské, majících původ svůj v době starořímské.

I nastal následkem toho nový sloh — nazvaný renaissanční či obrozený.

Z Italie dostal se sloh renaissanční záhy i do Čech. Již za krále Vladislava II. vystavil Beneš Lounský slohem renaissančním „sál Vladislavův“ v Praze, též chrámy lounský a mostecký, ač oba ještě jeví silně známky slohu gotického.

Nejpřednější stavba renaissanční v Čechách jest belveder v Praze, který vystavěl český král

Ferdinand I. pro svou manželku Annu, sestru Ludvíka II.

Téhož slohu jsou v Praze paláce Thunův, Švarcenberkův, chrám sv. Mikuláše v Praze, zámky v Mělníku, v Jičíně, v Zákupech a mnohé chrámy jezovitské v Čechách.

Rovněž jako stavitelství obrozeno bylo na půdě italské i sochařství a malířství.

C. Zbudování velmoci rakousko-uherské.

K přechodním událostem nový věk připravujícím druží se též zbudování velmoci rakousko-uherské.

Zbudování toto souvisí těsně s postupem moci turecké.

Turci, kteří za válek křižáckých již Evropanům známi byli, pozbyli své moci ve věku XIII. návalem Mongolů, ale již asi r. 1300. za vůdce Osmana opět se zmohli, opanovavše Malou Asii.

Již vnuk Osmanův Soleiman překročil r. 1357. za panování českého krále Karla IV. Hellespont a vstoupil u Gallipole na půdu evropskou.

Na to rychle se šířilo panství turecké na poloostrově balkanském.

Ze států pobalkánských, jichž bylo více, učiněny byly napřed státy poplatné a na to teprv kraje Turkům podrobené.

Křesťanům odňatí a ve službě vojenské vycvičení hoši, jimž říkalo se Janičaři, nejvíce napomahali Turkům panství šířiti.

Srbsko kleslo r. 1389. na poli Kosově a Cařihrad, který dlouho se držel, padl r. 1453. v moc tureckou.

Soliman II. ohrožoval již r. 1526. Uhry.

Vojsko křesťanské vedl mladý král česko-uherský Ludvík II. a setkal se u Mohače s brannou mocí tureckou. Ludvík II. podlehl a na útěku v rozbahněném potoku zahynul.

Smrtí Ludvíkovou uprázdněn byl trůn český a uherský.

Příležitost a pokus zříditi veliký podunajský stát, jakým jest nynější mocnářství rakousko-uherské, objevují se nám v dějinách před bitvou u Mohače častěji.

Vycházel podobný pokus z Čech za Otokara II. a z Uher za Matyáše Korvina.

Teprv tentokráte však pokus onen z Vídně učiněný se zdařil a trvanlivosti nabyl.

Vzájemné smlouvy dědičné mezi rody panujícími v Čechách, v Uhrách a v zemích alpských, vzájemné příbuzenstvo rodů těchto, neb bezdětný král Ludvík byl svatem Ferdinanda I., jenž v Rakousích vládl, nad to i zeměpisný celek zemí rakousko-uherských, neb patřily země tyto téměř vesměs k poříčí dunajskému, připravovaly již vznik mocnářství rakousko-uherského.

Vpád Turků do Uher a úmrtí bezdětného krále Ludvíka II. po porážce u Mohače r. 1526. však přinutily ohrožené a osiřelé země uherské a české, se spojiti se zeměmi alpskými k vzájemné obraně v jeden celek veliký, v jednu velmoc.

Takto zvolen jest od stavů českých i uherských za krále svat Ludvíkův Ferdinand I., panovník nad zeměmi alpskými.

Spojení toto trvá od oné doby až na naše dny a jest počátkem nové doby dějin českých, uherských a rakouských.

Země, které až do oné doby činily státy druhé třídy, tvoří po jich sloučení jednu velmoc, které nyní říkáme mocnářství rakousko-uherské.

Mysl branců byla však pevna a udatna. V čele posádky 20.000 mužů čítající stáli falchrabě rýnský Filipp, vévoda bavorský a hrabě Mikuláš Salm.

Vojsko Solimanovo čítalo na čtvrt millionu vojínů, kteří až k Linci na lup vyjížděli, a mělo na 300 děl.

Třikráte útočili Turci trhlinou ve zdích spůsobenou, jsouce podporováni i loďstvem na Dunaji, marně a i poslední, čtvrtý útok se nezdařil.

Tu kázal Soliman, nejsa na delší oblehání připraven a obávaje se času podzimního, ustoupiti do Uher.

Českou pomoc brannou ve Vídni řídili té doby Arnošt z Brandensteina, Hardegger, Vilém Kinský a Petr z Proseče.

Po 18denním oblehání (od 26. září do 14. října) zachráněna byla Vídeň a Ferdinand přenesl válku do Uher.*)

Soliman hnul se, sesíliv voje své, opět r. 1532. k Vídni.

Malá pevnůstka Kysek u jezera neziderského zadržela však postup všeho vojska na čtvrt millionu vojínů a na 300 děl čítajícího.

Marně vyzval Ibrahim Paša posádku, aby se vzdala, marně utočil po tři dny, marně Soliman Ibrahimovi na pomoc přikvapil.

Hrdinský vůdce posádky Mikuláš Jurišič odrážel mužně všechny útoky, ač branná moc v pevnůstce toliko 700 mužů čítala.

Solimanovi bylo od Kyseku s nepořízenou odtáhnouti. Ustupuje Štyrskem, kdež Hradec marně oblehal, a pustoše krajiny u Mariboru, za-

*) V této válce poskytly Ferdinandovi pomoci:
Čechy 40.000 mužů pěchoty a 20.000 jezdců;
Morava 25.000 mužů pěchoty a 16.000 jezdců,
Slezsko a Lužice 10.000 mužů pěchoty a 300 jezdců.

stavil se v srbském Bělehradě, čině přípravy k výpravě nové.

Jako Kysek bránila se i jiná města hrdinsky proti Turkům.

Hrdinstvím proslavila se r. 1552. města Temešvar a Jager.

I válčeno jest dále a dlouho, než umluven byl r. 1556. jakýs takýs mír mezi Ferdinandem a jeho spojenými nepřátely.

Ferdinand podržel západní a severní Uhry za roční poplatek 30.000 dukátů, Sigmund, syn Jana Zápolského, podělen byl od Turků Sedmihradskem a Soliman podržel střední část Uher se Slavonií a Chorvatskem.

Část turecká činila nový pašalik, jehož hlavní město byla Buda-Pešť.

e) Vývoj a průběh reformace.

Nejdůležitější událostí světodějnou za Ferdinanda I. stala še reformace čili vznik novot náboženských.

Nejbližší příčinu reformace lze hledati v Římě.

Umění, které ve věku XIV. nalézalo přízeň vzácnou a podporu u rodiny medicejské ve Florenci, pěstováno bylo za panování Ferdinanda I. hlavně od papežů v Římě.

Řím byl hlavním sídlem umělců té doby.

Papežové Julius II. a Leo X. stali se mecenáty umělců a soustředili jejich činnost, budujíce v Římě velkolepý chrám sv. Petra.

Po 20 roků byl Řím slavným sídlem a středem všeho umění.

Sochařství, stavitelství i malířství v krásném souladu na vzájem se zde doplňovalo.

Zakladatelem této slávy římské jest Bramante

z Urbina (od r. 1444.—1514.), který mnohými paláci Řím okrášlil a plán k velkolepému chrámu sv. Petra byl sosnoval.

Nejvýtečnějším jeho žákem a na vždy nedostižitelným umělcem jest Florenčan Michelangelo Buanorotti (od r. 1475.—1564.)

Michelangelo byl umělec stavitel, sochař i malíř. Ze stavitelské činnosti jeho zrodila se ohromná kopule, která trůní nad chrámem sv. Petra, kterou bezplatně byl vystavěl „ku poctě Boží".

Jakožto sochař vytesal na náhrobek papeže Julia II. mimo jiné sochy i vynikající sochu Mojžíšovu. Mojžíš drží desatero Božích přikázaní, která byl na hoře sinajské od Hospodina obdržel a sestupuje ke svému lidu. Tu spatří, ani židé klaní se zlatému teleti. Svatý hněv, kterým jest Mojžíš nad modlářstvím svých krajanů jat, vyznačen jest v tváři Mojžíšově. Okamžik tento Michelangelem jest žasnoucímu diváku z mrtvého kamene vykouzlen.

Svou činností malířskou ozdobil hlavně chrám sv. Petra. Kaple sixtinská v chrámě svato-petrském hlásá jméno Michelangelovo. Zdobí ji obrazy představující stvoření světa, osvobození lidu israelského a podobné. Hlavně však v ní vyniká Michelangelův obraz oltářní, který znázorňuje poslední soud.

Známe obrazy tohoto druhu ze středověku pocházející. Však jaký tu rozdíl v myšlénce a v ponětí uměleckém!

Tak představuje ku př. jeden středověký obraz poslední soud nehledě k uměleckému provedení, hledě toliko k myšlence obrazu asi takto:

Obraz velikosti asi 2 metrů výšky a 3 metrů délky rozdělen jest na tři pole. Střední pole jest velikosti dvou ostatních, levého a pravého.

V středním poli odbývá se soud. Lidé vstávají tu ve své nahotě z hrobu a dívají se kolem. To jsou oni, kteří ještě Bohem souzeni nebyli.

Na poli pravém a levém vidíme zástupy, nad kterými rozsudek již pronešen byl.

Na poli levém vidíme biskupy v ornátech vedle mnohých bezoděnců kráčeti k bráně nebeské, u které sv. Petr s tváří veselou, drže ohromné klíče v rukou, stojí a příchozí vítá.

O nejapnosti této koncepce malířské netřeba se šířiti slovy.

Na poli pravém zříš pravý opak té radosti, kterou jsi na poli levém byl uzřel.

Zde mají čerti se svými vidlemi ohromnou práci. Jest zde jako v nějaké veliké kuchyni. Jedni přikládají pod ohromné kotly dříví, jiní odsouzence napichují a do kotlů vrhají.

Byl-li jsi na poli levém na cestě do nebe, jsi na poli pravém uprostřed pekla horoucího. Vidíš nešťastníků houf, ani si rvou vlasy a lomí rukama.

Tak a podobně maloval malíř ve středověku poslední soud. Viz obraz Michelangelův v kapli sixtinské!

Uprostřed obrazu jednotného nikoliv na pole rozděleného trůní vykupitel s Pannou Marií.

Panna Maria, orodovnice u svého syna vždy a za všechny, má tentokráte tvář odvrácenou od vzneseného vykupitele, neb právě on ve svém svatém hněvu byl již pronesl osudná slova: „Jděte ž ode mne, zatracenci.“

Víť orodovnice, že by již všechno její orodování bylo marné.

Odsouzení odění ve svá roucha dle své viny vnitřní svou zoufalost na tvářích jeví. Obraz jeví

velebný klid. Není tu posměchu a radosti na jedné a bezmezného zoufalství na straně druhé.

Jaký to rozdíl v myšlence malířské!

Též Rafael Santi (od r. 1483.—1520.) z Urbina byl do Říma od Julia II. povolán a ozdobil Vatikán, obydlí papežů, obrazy nehynoucí krásy. Mezi jinými vyniká zde zobrazení theologie, básnictví, filosofie, právnictví.

Nad to se stal Rafael tvůrcem našich vynikajících obrazů Panny Marie.

Jedna z těchto vynikajících madon umístěna jest ve zvláštní komnatě obrazárny drážďanské.

Neopomeň nikdo jsa v Drážďanech navštíviti obrazárnu královskou i kdyby se takto stalo jen pro sixtinskou madonu Rafaelovu.

Uzříš tu obraz vznešené krásy.

Panna Maria drží v náruči děťátko Ježíše. Kolem ní spousty jsou andílků, stranou v rohu pravém jest sv. Cecilie a v rohu levém papež Sixtus.

Závoj právě byl rozestřen, abychom viděli, jak sv. Cecilie a papež Sixtus klaní se malému vykupiteli.

Tu i dva čtveračiví andílci prodrali se v popředí dívajíce se okem zvědavým na nemluvňátko. Jeden starší drží si na ústech už už k řeči otevřených prst, jakoby chtěl říci, vím, vím, že ono nemluvňátko bude spasitelem světa.

Panna Maria ač hlavní jest na obraze tomto osobou, nikterak nestojí v popředí celku, nýbrž nejmenší osoba celého obrazu — Kristus. Toť docíleno hlavně mistrovským provedením zraku.

Panna Marie — hleď s které strany chceš — nikomu do očí se nedívá, kdežto malý Kristus všem svým významným okem v tvář patří.

Tito umělci pracovali na chrámě svatopetr-

ském a na jeho ozdobách, netušíce, že chrám tento stane se příčinou reformace, kterouž veliká část věřících od Říma odpadne.

Náklad na stavbu a ozdobu chrámu, který měl všechny stavby věku pohanského zastíniti, byl ohromný a přesahoval značně důchody papežovy.

I dal proto Lev X., aby důchody rozmnožil, hlásati odpustky. Celé křesťanstvo mělo přispěti na stavbu tak velkolepou, kterou byl chrám sv. Petra.

Nebylo věcí neobyčejnou, že papežové z rozličných příčin dávali hlásati odpustky.

Způsob však, kterým tentokráte odpustky hlásány byly, urážel cit kněží i nekněží.

Zvlášť vyznamenal se svým kramářským způsobem prodávaje odpustky, dominikán Jan Tetzel, který Sasko v této věci měl na starosti.

Arcibiskup mohučský totiž najal si od papeže všechny odpustky v Němcích a měl své zřízence, kteří pak se přičinili, z odpustků vytěžiti více než jejich pán za ně byl dal.

Jeden z těchto zřízenců byl Jan Tetzel v Sasku. V jiných zemích byli jiní řeholníci, kteří podobně si vedli.

Tu povstal proti tomuto kramaření i dr. Martin Luther, professor na nově (r. 1502.) zřízené universitě ve Vittenberce a člen řádu sv. Augustina 31. října r. 1517. a připevnil 95 článků na dvéře chrámu, v nichž nebroje sice proti odpustkům, toliko způsob, kterým se udílí, kárá.

Články tyto rychle se rozšířily po Německu a těšily se ze zvláštní přízně.

Hlavně rytířům líbilo se brojení Luthrovo proti vydírání země Tetzlem, neboť císař Maxmilian zakázal přísně rytířům právo pěstní, které oni měli za zvláštní příjem jakoby oprávněný.

I pravili rytíři: „Nám císař zakazuje odírati obchodníky, ač přece peníze námi vydělané zůstaly v zemi. Tetzel však ještě hanebněji odírá lid a peníze posílá do Říma.“

Ve Španělích opřeli se stavové podobnému vydírání peněz, ve Francii parlament, v Němcích však nikdo o věc se nestaral, ani císař ani stavové, kteří zřídka se scházeli.

Obchod Tetzlův byl Luthrem značně poškozen. Důchody se menšily a odpustky málo šly na odbyt.

I povstal proto Tetzel proti Luthrovi, tvrdě, že Luther, an bojuje proti odpustkům papežem nařízeným, bojuje proti papeži samému.

Obratem tímto docílil Tetzel, že mnozí duchovní odvrátili se úplně od věci Luthrovy, bojíce se, aby nepřišli v nepřízeň u papeže a že celý řád dominikánský rázněji se ujal věci Tetzlovy, za to i řád augustinský věci Luthrovy.

Takto zrodila pře mezi Luthrem a Tetzlem rozepři dvou řádů.

Luther nezůstal pak při své původní věci, on šel vždy dále ve věcech církevních, řka, že toliko písmo svaté ve věcech sporných rozhoduje, nikoli ústní podání a j.

Papež Lev X. dostal zprávu o rozepři v Němcích. Nepřikládal však věci větší váhy, domnívaje se, že jest to pouhá pře mezi dvěma řády, jaká již mnohdy před tím se vyskytla.

Teprv když císař Maxmilian I. sám na věc papeže upozornil, líče nebezpečný směr rozepří německých, tu pohnal papež r. 1518. Luthra před stolici papežskou do Říma.

Mocný ochrance Luthrův, kurfiřt saský Fridrich Moudrý, přiměl však papeže, aby věc Luthrova v Němcích na příštím sněmě projednána byla, k němuž by se dostavil i vyslanec papežský.

Sněm nejbližší odbýval se v říjnu r. 1518. v Augsburce. Luther i vyslanec papežský kardinal Cajetan dostavili se na místo.

Záhy však spozorována veliká protiva mezi Luthrem a Cajetanem. Cajetan přišel, aby Luther před ním všechno své učení odvolal, Luther však, aby od Cajetana z bludů svých napřed byl vyveden.

Poměr mezi Luthrem a Cajetanem i tím byl zostřen, že Cajetan byl dominikánem, Luther však členem řádu augustinského.

Luther obávaje se, že snad zatčen bude, prchl, odvolávaje se od papeže méně dobře zpraveného k papeži lépe zpravenému.

Kurfiřt saský nevěděl z počátku, co činiti. Konečně rozhodla náklonnosť a vděčnosť k Luthrovi, který jeho universitu ve Vittenberce zvlášť byl zvelebil, ve prospěch Luthrův.

Mezi tím zemřel císař Maxmilian roku 1519. a papež nepřál si dalšího kroku proti Luthrovi, domnívaje se, že jeho ochrance kurfiřt saský stane se císařem.

Papežský nuncius upravil proto věci tak, že Luthrovi na pokyn kurfiřtův zakázáno bylo o věcech církevních více se rozpisovati. Podobný příkaz i Tetzlovi zaslán byl.

Luther v tomto svém slibu sice stál a když na to i Tetzel zemřel, mělo se za to, že všechna věc sporná jest vyrovnána.

Nebylo tomu však takto.

Stoupenec Luthrův Ondřej Bodenstein z Karlstadtu franckého obnovil při Luthrovu, chovaje se vyzývavě k professorovi theologie v Ingolstadtě Drovi Eckovi.

Dr. Eck byl muž velice učený a neobyčejné

paměti. Známa mu byla všechna místa z písma svatého i ze spisů otců církevních.

Vida Luther, že stoupenec jeho při obnovuje, objevil se opět sám na zápasišti veřejném v Lipsku r. 1519., kdež Bodenstein s Drem Eckem náboženskou půtku byl zahájil.

Po 17 dní trvala náboženská hádka mezi Eckem, Bodensteinem a Luthrem a rozčilila zápasníky měrou tak značnou, že i nadávek šetřeno nebylo. Posluchače však rozmluva tato tak unavila, že mnozí pro nudnost i usnuli.

Únava všeobecná položila meze této hádce náboženské a obě strany, jsouce na mysli mnohem roztrpčenější, rozešly se bez vyřízení věci.

I počali po disputaci soupeři spisy se potírati. Mezi tím přišel nově zvolený císař německý Karel V., bratr Ferdinandův, do Němec r. 1521. na sněm ve Vormsu.

Mysl všech obyvatelů byla té doby již nanejvýše rozčilena, neb bullou papežskou byly všechny spisy Luthrovy za kacířské prohlášeny, hlavně přičiněním Eckovým a Luther byl spisy Eckovy i bullu papežskou před branou města Viltenberka v průvodu studentů spálil.

Luther počal i zuřiti proti papeži, nazývaje jej ve spisech svých antikristem, zavrhl i svátost svěcení kněžstva a j.

I stal se proto sněm ve Vormsu pro nového císaře velice nemilým.

Nevěděl, má-li uposlechnouti papeže, nebo rozhněvati se s lidem v Němcích.

Konečně obeslán jest Luther do Vormsu, aby zde teprv projádřil, čemu učí, ač tím císař vykročil proti papeži, který svou bullou Luthra byl již odsoudil.

Jsa obdařen listem průvodním od císaře i od

pánů, jejichž územím se bral, dostavil se Luther na sněm vormsský. Kudy Luther šel, všude mnoho zvědavců se mu stavilo v ústrety.

Když Luthrovi na sněmě vormsském spisy jeho předloženy byly, aby přiznal se, je-li jich původcem, přisvědčil ochotně a když na něm žádáno bylo, aby blud svůj odvolal, vedl si jako ondy Hus, žádaje, aby z bludů usvědčen byl.

Císař Luthrem v nemilé jest uveden postavení. Pro svou osobu byl s tělem i s duší stoupenec učení starého, pro zájmy státní nebylo mu však možno ostře proti Luthrovi vystoupiti a dáti jej do klatby říšské, aby i hrdlem svým propadl.

Ač mu mnozí domlouvali, aby ve svém slově nedostál a list průvodní zrušil, neučinil takto císař Karel V., nechaje volně Luthra odtáhnouti ze sněmu.

Kurfiřt sasský, stoupenec Luthrův, obávaje se úkladů na Luthra svého miláčka strojených, zabavil na cestě Luthra a tajně jej odvezl na Vartburk v Thurinsku.

Po odchodu Luthrově vyrčena jest nad ním i klatba říšská. Každý mohl Luthra beztrestně usmrtiti.

Luther stal se takto psancem a cítil dvojnásobně jistotu svého života na Vartburce.

Zatím skonal Lev X. r. 1522. a nástupce jeho Hadrian VI. přičinil se všemožně, aby kleslou autoritu papežskou opět povznesl.

Již před svým nastolením psal Hadrian VI. o odpustcích a snažil se veškeré nedorozumění odvrátiti. Jsa papežem zamezil prodej odpustků a vystoupil proti mnohým zlořádům v Římě, kdež všechna společnosť vzdělaná lnula přespříliš k pohanským klassikům.

Svou činností nedošel však Hadrian VI. ani

v Němcích, ani v Římě uznání. V Němcích, kdež na sněmě v Norimberce r. 1522. svým nunciem Charigatem prohlásiti dal, že mnohé jsou zlořády v církvi, považován byl za muže příliš málo rozhodného, v Římě však, kdež klassikům římským nepřál, za muže nevzdělaného.

V Němcích slova nunciova došla všeobecné obliby, všude hlásáno, že i papež uznává mnohých oprav církevních. Toť vodou bylo na mlýn novotářů v Němcích.

Hadrian VI. zemřel, papežovav jeden a půl roku, nad nezdarem svého počínání.

Zatím se náboženské novoty Luthrovy a jiné rychle po Němcích šířily, neb císaři nebylo možno pro války francouzské větší pozornosť věnovati věcem německým, ač nově zavedené novoty silně se rozcházely od novot Luthrových.

Laikové přijímali po přání svátosť oltářní pod spůsobou dvojí, kněží se ženili, kláštery se prázdnily, a členové jejich se sprostili celibatu.

Luther nebyl počátečně přítelem těchto novot, záhy však změnil — jak často u něho se dělo — své přesvědčení a vzal si bývalou jeptišku za manželku.

Zatím mysl rozpoutaného lidstva počala přerůstati opravovatele církevního.

Lidé nebyli již spokojeni s opravou zlořádů církevních, chtějíce opraviti všechen život státní.

K druhu těchto lidí patří novokřestěnci, kteří v rudohoří saském pod vůdcovstvím soukenníka Mikuláše Storcha se objevili.

Bodenstein, stoupenec Luthrův, stal se jich hlavní podporou.

Všechny spisy církevní prohlásili novokřestěnci za padělané a věřili toliko ve vnuknutí božské.

Dali se, že křest za dětství udělený neplaten jest, poznovu křtíti a nazváni jsou proto novokřestěnci.

Té doby prodléval ještě Luther na Vartburce, když novokřestěnci spůsobili ve Vittenberce velikou bouři, rušíce a vynášejíce z kostelů obrazy svatých a zpovědnice, a zavrhujíce všechnu správu státní.

O bouři této dozvěděl se Luther. I spěchal proto, nedbaje bezpečnosti své, do Vittenberka a obnovil svým vlivem zde řád a pořádek. Na cestě této seznal však Luther, že jeho opravy církevní rozšířily se i na pole politické a socialní.

Na tisíce spisů probíhalo Německem, které psány byly slovy nejpříkřejšími, neb censury té doby ještě nebylo. Sám Luther neznal míry ve svých spisech. Císaře a stavy říšské přirovnává k nepřátelským Turkům a papeže nazývá antikristem.

Činnost Luthrova zavedla i sedláky k povstání. Luther, kázaje svobodu evangelickou, neměl nikdy na mysli, že sedláci té doby velmi sužovaní vynechají ze slov jeho slovo „evangelickou“ a hlásati budou svobodu státní, žádajíce na pánech svých r. 1524. u jezera bodamského a ve Švábích povolení 12 artikulů, z nichž jeden obsahoval svobodnou volbu kazatelů, jiný odstranění desátků, opravu soudní, úděl na lovu a honu a pod.

Pleníce a drancujíce postoupili sedláci až do Frank.

Za takových okolností přestal Luther přáti hnutí sedlskému a vyzval rytíře, aby sedláky jako zvěř divokou pronásledovali a skolili.

Sedláci, majíce za vůdce Götza z Berlichink, rytíře o jedné ruce, hnali se na Vürcburk.

Na 25.000 sedláků útočilo na opevnění marně, neb neměli děl dostatečných.

Přes to šířila se moc sedlská v Porýnsku. Mnozí páni nuceni byli přijati 12 artikulů.

Nekázeň ve vojště sedlském urychlila však jeho zhoubu. Páni se spojili a potřeli sedláky po dvoudenní krvavé bitvě, v níž hlavně děla zázraky působila.

Na postrach bylo mnoho sedláků snímáno a pověšeno neb stato. Na 100.000 lidí páčí se ztráta lidstva v boji tomto, rok toliko trvajícím.

Ještě hroznější následek učení Luthrova, než bylo hnutí sedlské jest hnutí lidu v Turinsku za vedení Tomáše Münzera.

Sedlákům šlo hlavně o úlevu, o napravení stavu hmotného; Tomáši Münzerovi však a jeho lidu šlo o odstranění veškeré vrchnosti a všeho představenstva. Nad to zamýšlel Münzer zavésti společné jmění — jedným slovem kommunismus.

Hnutí toto bylo čistě socialní a čelilo proti veškeré společnosti lidské. Lidstvo se zvrhlo částečně v divokou zvěř.

Naproti těmto myšlenkám spojili se páni staré víry i nového učení v jeden celek a učinili celému hnutí konec r. 1526.

Sotva však bylo společné nebezpečenství pánů odstraněno, vystoupili přívrženci víry staré a novotáři ostřeji proti sobě, což hlavně se jevilo již na sněmě ve Speiru r. 1526., tak že sněm bez usnesení se rozešel, stanoviv toliko ve věcech náboženských, aby každý ze stavů se ve věcech církevních řídil svým svědomím.

Rozhodnutím tímto byla prohlášena největší snášelivosť náboženská.

Shovívavosť tuto ze strany císaře a Ferdinanda I. lze si vysvětliti událostmi politickými, neb právě té doby ohrožovali Turci země rakouské.

Krok zpáteční v této svobodě náboženské učiněn již tři roky na to na sněmě ve Speiru r. 1529. Vidouc, že páni nové víry nutí své poddané k novotářství, že ruší kláštery a jměním jich se obohacují, určila většina na sněmě tomto, že nikdo pro náboženství nemá býti pronásledován neb k novotářství býti nucen.

Novotářům se rozhodnutí toto nelíbilo, neb nešlo jim toliko o to, aby víra jejich trpěna byla, nýbrž aby i panující se stala.

I protestovali novotáři proti usnesení sněmu ve Speiru a nazváni jsou proto protestanty.

Deputace, kterou protestující k císaři do Italie poslali, nemilostivě jest přijata a očekávalo se, že boj mezi starověrci a novotáři již vypukne.

Nestalo se však takto.

Císař Karel V. ukončiv válku francouzskou, přišel do Němec a zahájil sněm v Augsburce r. 1530., aby novotářství náboženské ukončil a aby získal pomoci proti Turkům pro bratra Ferdinanda I.

Neobyčejně mírně počínal si Karel V.

Chtěje odkliditi spor náboženský, vyzval novotáře, aby předložili své učení. Protestanté tak učinili, předloživše učeným Melanchthonem zpracované vyznání své.

Od té doby slují protestanty vyznání augsburského. Ve vyznání tomto zavržen byl primat papežův, celibat kněžstva, zpověď a j.

Karel V. snažil se marně náhledy ve vyznání augsburském uložené vyvrátiti. Nemohl nikterak sjednotiti protestanty se starověrci.

I poručil proto ze své moci císařské, aby všichni protestanté navrátili se k víře dřívější, neb říši o dvojí víře nelze prý spravovati.

Za těchto poměrů vytratili se páni protestantští

jeden po druhém ze sněmu, zůstavivše starověrce dalšímu jednání.

Císař a sněm sice rozhodli, aby všichni protestanté přestoupili k učení dřívějšímu. Těžko bylo však rozkazy tyto provésti, neb protestanté spojili se ihned ve spolek branný v Šmalkaldech (v Turinsku) r. 1531.

Takto rozštěpilo se Německo ve dva tábory nepřátelské. Karel V., nemoha podniknouti pro věci zahraničné boj proti Šmalkaldským, a potřebuje jejich pomoci proti Turkům a hlasy jejich při volbě Ferdinanda I. na císařství německé, smířil se s nimi v Norimberce 23. července r. 1532. na základě druhého sněmu ve Speiru.

Sněm, proti jehož usnesení protestanté tenkráte protestovali, byl nyní sněmem vítaným!

Sněmovní usnesení ve Speiru z r. 1529. nebylo však od protestantů zachováno. Kdekoliv se jen příležitost naskytla, šířili i násilně víru svou, zřizujíce k obraně své vojsko a uzavírajíce smlouvy s cizinou.

Zároveň s Luthrem vystoupili i ve Švýcařích kněží Oldřich Zvingli v Curichu a Jan Kalvin ve Ženevě; a v Anglii král Jindřich VIII. proti učení církve římské.

Učení švýcarskému říká se vyznání helvetské a učení anglického krále vyznání episkopalní či anglikanské.

V době překrátké odštěpilo se severní Německo, část Švýcarska, Dánsko, Švédsko, Norvežsko, Anglie se Skotskem a i mnozí věřící v jiných zemích evropských od Říma.

f) Kroky proti novotářům náboženským v Němcích.

Když sněmy nevedly novotáře v Němcích v lůno církve katolické, pokusil se Karel V. o to mečem,

jsa pevně přesvědčen, že stát o dvojí víře trvání míti nemůže.

Válka, kterou proto podnikl, sluje, že proti spolku šmalkaldskému vedena byla, válkou šmalkaldskou.

Mračna válečná stahovala se nad Německem již od zřízení spolku šmalkaldského.

Karel V. však nechtěl válku sám počíti, aby neuvalil na sebe vinu, že porušil mír. Nad to se také s papežem rozcházel v náhledu, jakého rázu válka má dostati.

Karel přál si, aby válka měla ráz politický, chtěl vystoupiti proti protestantům nikoliv, že novověrci jsou, nýbrž že spolčili se proti císaři.

Papež Pavel III. naléhal však na císaře, aby válku se Šmalkaldy prohlásil za válku náboženskou, přislibuje k ní značnou podporu peněžní (200.000 dukátů) a hmotnou (na 10.000 vojínů).

Šmalkaldští znali dobře záměry císařovy a vědouce, že má na ně namířeno mocí válečnou, rozhodli se císaře válkou překvapiti, majíce tu výhodu, že již ozbrojeni byli, kdežto císaři voje teprv sebrati bylo.

Takto počala se válka se strany Šmalkaldských, jak císař dávno si přál.

Na straně šmalkaldské v popředí stáli kurfiřt saský Fridrich a landhrabě Filipp hesský, duše všeho hnutí.

Na straně císařově byl bratr jeho Ferdinand I. a i jeden z pánů protestantských Moriz, vévoda saský, který zradil své souvěrce, aby v boji snad nabyl kurfiřství saské.

Vojsko šmalkaldské zamýšlelo pevně se usaditi u Dunaje, aby jednak spojení Karla s Ferdinandem znesnadnilo, jednak i spojeným městům jihoněmeckým podporou bylo.

Rychlost a soustředivost podniků Karlových v nivec však uvedly osnovu šmalkaldskou.

Z Nizozemska, z Italie, z Čech a z vévodství saského hnula se soustředivě všechna moc Karlova na kurfiřtství saské.

Tu bylo kurfiřtovi saskému od Dunaje hnouti se na pomoc svých poddaných.

U Mühlberka dostihlo jej však vojsko Karlovo. Labe dělilo obě vojska nepřátelská, než jeden venkovan císaři blízký brod naznačil, kterým Karel veškeré vojsko převedl proti kurfiřtovi.

Po krutém boji jest kurfiřt raněn, zajat a jeho vojsko rozprášeno (24. dubna 1547.).

Porážkou u Mühlberka vzala moc Šmalkaldských za své. Toliko pevnost vittenberská se ještě držela, když však Karel jí pohrozil, že, nevzdá-li se, kurfiřt zajatý usmrcen bude, vzdala se posádka její.

Zrádný vévoda saský Moric získal kurfiřství a přimlouval se u císaře o milost pro landhraběte hesského, svého tchána.

Podmínky císařovy byly dosti mírné.

Zemi landhraběti Karel sice ponechal, potrestal jej však peněžitě a žalářem, ač jako vzbouřenec hrdlem i statky byl propadl.

Města se Šmalkaldskými spojená za peněžitou pokutu nalezla též milosti u císaře, tak že válka v době kratinké byla u konce.

Šlo teď o to, jakým způsobem císař svého vítězství použije k utlačení novot náboženských.

Ve věci této spoléhal se hlavně na sněm církevní, který již od roku 1545. v Tridentu byl se odbýval.

Na neštěstí Karlovo rozpustil papež právě za této pro císaře příznivé doby sněm církevní pro mor prý, který v Tridentu zuřil.

Císař na nejvýše se rozhněval nad počínáním

papežovým, nevěda čeho má ve věcech náboženských v Němcích jakožto pán světský stanoviti, ač něčeho po svém skvělém vítězství stanoviti musil.

Za tou příčinou povolal tři bohoslovce, biskupa naumburského Julia Pfluga, světícího biskupa mohučského Michala Heldunga a dvorního kazatele kurfiřta braniborského Jana Agricolu, z nichž posledně jmenovaný byl protestantem, aby vypracovali prozatímní články, s kterými by se katolíkům i protestantům spokojiti bylo.

Výsledek práce těchto bohoslovců bylo Interim, které na sněmě v Augsburce Karel předložil a jeho provedení nařídil.

S články Interima záhy ani katolíci ani protestanté spokojeni nebyli. Katolíkům byl ústupek protestantům činěný, že totiž mohou přijímati pod obojí spůsobou a že kněží jejich se ženiti mohou, po skvělém vítězství u Mühlberka ústupkem příliš velikým, protestantům však ústupkem nedostatečným.

Nejvíce vystoupil proti Interimu i papež, neb prý se císař nemá míchati do věcí církevních.

Takto věc Karlova na všech stranách nových měla nepřátel. Města Kostnice a Magdeburk rozhodně odepřela, říditi se Interimem.

Proto nucen byl Karel, aby svou vůli prosadil, opět chopiti se meče.

Obě města dána byla do klatby říšské a Moricovi saskému, novému kurfiřtovi, uloženo bylo trest říšský nad Magdeburkem provésti.

Moric saský té doby však úplně se v srdci svém byl již přeměnil.

Zráda věci protestantské a zráda i tchána Filippa hesského a Fridricha saského, jehož kurfiřtstvím se obohatil, tížila jeho srdce.

I sbíral proto, aby napravil své dřívější počínání, moc brannou jako na potrestání Magdeburka, ve skutku však, aby zradil císaře, svého bývalého spojence.

Za pomoc francouzskou vydal králi Jindřichovi II., ač žádného práva k tomu neměl, Mety, Toul a Verdun a rychlým pochodem místo na Magdeburk hnul se na císaře, který trápen jsa dnou v Insbrucku meškal.

Vítěz u Mühlberka nucen byl na rychlo za doby noční utéci do Běláka v Korutansku a propustiti zajatého kurfiřta saského Fridricha, kterého měl při sobě, aby jakožto soupeř Moricův nejlepší mu byl oporou.

Též Filipp hesský ihned dán na svobodu.

Bol neobyčejně silný uchvátil srdce císařovo, ano cítilo, že snad i bratr jeho Ferdinand mu se odcizuje, aby se stal dědicem císařství německého a nikoliv Karlův syn Filipp.

Rozmrzen nad nezdarem věcí a nad nevděkem, odevzdal Karel ukončení a urovnání věcí německých svému bratrovi Ferdinandovi, vzdav se myšlenky, viděti syna svého Filippa na trůně německém.

Ferdinand I. umluvil pak s protestanty smlouvu v Passově r. 1552., kterouž i císař pak schválil.

Interim smlouvou touto bylo zrušeno, všeobecná amnestie byla prohlášena a volnosť náboženská uznána.

Na to byl v Augsburce r. 1555. všeobecný mír náboženský na základech smlouvy passovské uzavřen těmito články:

1. a 2. článek praví, že pro různosť náboženskou nemá v Němcích ani spolků nepřátelských ani války býti.

3. článek praví, že mír náboženský táhne se toliko k stoupencům vyznání augsburského.

4. Každý biskup neb hodnostář církevní, odstoupí-li od víry staré, pozbude svůj úřad duchovní a příjmy s ním spojené.

5. Statky přestoupením hodnostářů církevních na víru novou až do r. 1552. církvi odcizené zůstanou v držení nových svých pánů.

6. Protestantští poddaní biskupů podléhají soudům světských pánů.

7. Každý ze stavů říšských může svou víru změniti a má i právo ke své víře své poddané nutiti. Nechtějí-li někteří z poddaných na víru svých pánů přestoupiti, musejí se ze země vystěhovati.

8. V článku osmém praví se, že mír tento proto jest učiněn, aby národ německý před záhubou zachráněn byl. Mír tento má i trvati, kdyby sněm církevní ve věcech náboženských jednoty nedocílil.

Karel V. nepřežil dlouho mír augsburský.

Vida, že protestanté dosáhli všeho, čeho si přáli, přes porážku u Mühlberka, zanevřel na všechen svět a odevzdav koruny své jednu po druhé synu svému Filippovi, odešel do samoty kláštera sv. Justa v provincii estremadurské.

Zde zabývaje se modlením, pracemi zahradnickými, hodinářskými a soustružnickými skončil svůj život r. 1558.

Povaha Karlova od různých dějepisců různě jest líčena.

Španělové vychvalují Karla do nebe, Němci však opovržlivě o něm se projádřují.

Byl-t Karel V. panovník veliký, ve všem měl dobrý úmysl pro blaho svých národů, nepochopil však ducha času, v němž žil. Chyba tato byla příčinou jeho nezdaru, jeho omrzelosti a konečně i jeho samotářského života klášterního.

Karel stavěl se proti proudu časovému a proud jej s sebou strhl. Toť tragika v jeho životě.

Po smrti Karlově stal se bratr jeho císařem německým.

i) Následky bitvy u Mühlberka pro Čechy.

1. Seslabení moci městské.

Porážka protestantů u Mühlberka byla osudnou pro Čechy.

Když Karel V. zbraně se chopil, aby učení protestantské v Němcích utlačil, vyzváni byli i Čechové od Ferdinanda, aby mocí brannou ve válce pomocni byli.

Čechové, jsouce sami většinou smýšlením na straně protestantů německých, počínali si s pomocí velmi loudavě, vyhýbavě ba i zpupně.

Zatím zvítězil Karel u Mühlberka i bez pomoci stavů českých a vítězný bratr jeho Ferdinand hnul se s mocí brannou na potrestání stavů neposlušných v Čechách.

Šlechta spěchala o překot prositi krále za milost, města však, která hlavně žádosti královské byla na odpor, trvala v odboji.

I pokořil Ferdinand I. Prahu 8. července r. 1547. Praze bylo vydati všechnu zbraň a potřeby válečné, všechny výsady, z nichž král dle libosti některé Pražanům vrátil, všechny spisy, které o spojení s kurfiřtem Fridřichem svědčily a všechny statky v desky zemské zapsané.

Mimo to i jednotlivci v Praze na majetku jsou trestáni.

Podobně počínal si Ferdinand i v městech s Prahou spojených.

Žatci bylo položiti kop grošů 8000, Litoměřicům 6000, Táboru 8000, Králové Hradci 8000, Klatovům 6000, Kouřimi 2000, Českému Brodu 2000, Kadani 5000, Lounům 3000, Slanému 2500, Domažlicům 3000, Stříbru 2000, Berounu 2000, Písku 4000, Vodňanům 1000. Kolínu 1500, Čáslavi 2500, Nimburku 4000, Sušicům 1500, Chrudími 1000, Jaroměři 2000, Mělníku 2000, Vysokému Mýtu 2000, Králové Dvoru 1500, Poličce 1000.

Ze šlechticů byli čtyři na hrdle trestáni a ihned po zahájení sněmu v Praze popraveni.

Nazván byl proto sněm tento sněmem krvavým. Panství v Litomyšli, v Turnově, v Rychenburce, v Brandýse nad Labem, a v Mladé Boleslavi byla šlechticům zabavena.

Celkem byl po bitvě u Mühlberka nejvíce postižen stav městský a nezpamatoval se po této ráně již více.

Jako bitva u Lipan byla hrobem svobodného stavu sedlského v Čechách, jest bitva u Mühlberka začátkem úpadku moci měst českých.

Do měst dáni byli na dozor nad měšťanstvem rychtáři královští, aby si města budoucně zpupně proti králi počínati nemohla.

Z plné moci své těšila se potom jen ještě dvě města v Čechách, Plzeň a Budějovice, že Ferdinandovi věrnými se za války šmalkaldské osvědčila.

2. Změny ve věcech náboženských v zemích českých.

a) Ferdinand I. zakročil proti českým bratřím.

Ferdinand I. užil svého vítězství nad stavem městským i k změnám náboženským v Čechách.

Obyvatelé Čech různili se za Ferdinanda I. náboženstvím.

Čtyři vyznání byla v Čechách zdomácněla: Vyznání římsko-katolické či pod jednou, vyznání pod obojí, vyznání česko-bratrské a protestantské.

Přísahou byl Ferdinand vázán, trpěti toliko první dvě vyznání v zemích českých.

I zakročil proto Ferdinand po vítězství u Mühlberka rázně proti bratřím a protestantům, kteří byli hlavními strůjci odboje stavovského proti němu za války šmalkaldské.

Původ bratří českých sahá do doby Husovy a válek husitských.

Bitva u Lipan r. 1434. méně prospěla jednotě církevní než všeobecně se za to mělo.

Bitvou touto rozprášeny jsou zbytky Taboritů, zvlášť po vzetí Tábora r. 1453., do všech končin světových.

Sektářství či rozkolnictví rozšířilo se takto po veškeré zemi české. V každém koutě, v němž uprchlíci táborští útulek nalezli, šířilo se zvláštní mínění náboženské.

Nemile nesli stoupenci Žižkovi a Prokopovi, že chrámy za válek husitských zničené se opět obnovují, ač nemohli boj proti vítězům u Lipan obnoviti.

Z nauk té doby pronesených nejvíce stoupenců dostalo se Petru Chelčickému, vrstevníku Husově, ve Vodňansku, ač nelichotilo učení jeho povaze lidské, hlásajíc sebezapření, snášení protivenství z lásky k bližnímu.

Nevíme kde Chelčický se narodil a kde skonal. Známo nám toliko, že Chelčický knězem nebyl.

V zásadách svých vystoupil rozhodně proti mísení se moci světské ve věci církevní. Od té

doby, co vmísil se císař Constantin ve věci církevní, počíná prý úpadek církve. Chelčický zatracoval přísahu, učil míru.

Učení Chelčického ujímalo se na místech mnohých.

Teprv zeman Řehoř vymohl, že povoleno jest bratřím českým, jak stoupencům Chelčického se říkalo, usaditi se na méně zalidněném panství lititckém v Kunvaldě u Žamberka ve východních Čechách a zříditi tu na zásadách svých první osadu českobratrskou za panování krále Jiřího Poděbradského.

Vzrůst osady Kunvaldské naplnil Jiřího obavou, zvlášť když i papež nařídil stíhati pikarty jak českým bratřím se též říkalo.

I stíhal proto Jiří bratry české, aniž bratrství jejich zničiti mohl.

Válka křižácká proti Jiřímu podniknutá zastavila činnost Jiřího proti bratrům a počet bratří, kteří neuznávajíce papeže, biskupy sami si volili, množil se patrně.

Bratří rozšířili se záhy tou měrou, že v Čechách i na Moravě měli množství svých sborů o více střediscích.

Litomyšl byla střediskem bratřím ve Skutči, v Rychmburce, v Landškrouně, v Brandýse nad Orlicí, v Mýtě Vysokém, v Chrudimi a v Chocni.

Pardubice byly středem bratří žijících v Žamberce, v Rychnově, v Potstýně, v Kostelci, v Hradci Králové, v Městě Novém nad Metují a v Jaroměři.

I v Písecku a v Žatecku byli bratří čeští silně rozšířeni.

Celkem počítalo se na 300 až 400 obcí českobratrských v Čechách.

Střediskem bratří na Moravě byla města Přerov, Prostějov a Ivančice.

Nejstarší obcí českobratrskou na Moravě byl Fulnek.

Bratří čeští opovrhovali původně vší učeností. Později stali se však hlavními její pěstiteli v Čechách a na Moravě, majíce své knihtiskárny v Mladé Boleslavi a v Litomyšli již za doby krále Vladislava z rodu Jagejlova.

Za Ferdinanda I. byl hlavou bratří českých Pražan Augusta, řečník věhlasný a té doby senior či biskup jejich v Litomyšli.

Za války šmalkaldské, že stranili bratří kurfiřtovi saskému Fridrichovi, postiženi jsou i oni trestem.

Všechny sbory jejich byly na rozkaz Ferdinandův zavřeny v Čechách, na Moravě však, že se bratří králi neprotivili, popřán jim pokoj a klid.

Bratří, kteří v Čechách nechtěli přestoupiti ke straně pod obojí nebo ke straně pod jednou, byli nuceni zemi českou opustiti.

Augusta, hlava bratří, byl jat, do Prahy zavezen a třikráte na smrť mučen, než uvězněn jest na Křivoklátě.

Takto snažil se Ferdinand I. připravovati jednotu církevní v Čechách.

b) Ferdinand I. zakročil proti protestantům v Čechách.

Po vítězství u Mühlberka zakročil Ferdinand I. podobně jako proti bratřím českým i proti protestantům, kteří se též zdráhali ve válce šmalkaldské na pomoc mu přispěti.

Protestantství ujalo se v Praze již za Luthra přičiněním Havla Cahery, faráře týnského.

Martin Luther sám psal do Prahy stavům českým, aby přiměl je k učení svému.

Tu nastalo neobyčejné hnutí náboženské v Čechách, jehož v míře té pamětníci byli toliko vrstevníci válek husitských.

V každém městě, v hradech, v městečkách, na vesnicích i téměř v každém místě dálo se křiklavé hádání o náboženství. Každý chtěl býti učeným, žádný v umění nechtěl býti posledním. Ano i ženy veřejně hlásati chtěly. Veliký i škodný zlořád v zemi z toho povstal.

Též v Brodě Německém nacházelo učení Luthrovo mnohých přívrženců, libujících si hlavně v prostotě bohoslužby protestantské.

Mnozí z vyznavačů strany pod obojí spřátelili se se zásadami Luthrovými a přestoupili k jeho učení, zvolivše si Caheru svým administratorem.

Nově na to zvolená rada pražská, v níž Pešek měl vrch, protivila se však tomuto odštěpení se od strany pod obojí, kterým prý odloučení od Říma stává se skutkem bezzákonným.

Nepořádek a rozklad společenský započal tím v Praze. Za této doby smutné nastoupil Ferdinand vládu svou v Čechách.

Ferdinand I. jsa ve Španělích vychován a zásad přesně katolických nemile nesl rozkol náboženský v zemích českých. Na ten čas nemohl však provésti, čeho si přál. Proto prozatím činil vše, což k jednotě církevní v Čechách půdu klestilo.

Cahera jest ze zemí dědičných vypovězen na věčné časy, neb on byl nepokojů v Praze hlavním strůjcem.

Po vítězství u Mühlberka zakázáno bylo však úplně protestantství v Čechách.

c) *Ferdinand chápe se i prostředků proti utrakvistům.*

Vyznání strany pod obojí či utrakvistů byl Ferdinand I. přísahou královskou vázán trpěti v zemi vedle vyznání římského.

Přes to, že Ferdinand I. nemohl násilně zakročiti proti straně pod obojí, chopil se přece prostředků, kterými by utrakvisty seslabil.

Za tou příčinou povolán byl do Čech řád jezovitský, té doby Španělem Ignácem Loyolou proti novotářům zařízený a odevzdáno mu bylo vysoké učení v Klementině, které mělo býti protiváhou proti učení vysokému strany podobojí v Karolině.

Ignác Loyola byl vojínem, který se súčastnil za Karla V. boje proti Francouzům.

Byv raněn u Pampelony, stal se služby vojenské neschopným a odebral se do Paříže na studia bohoslovecká.

V Paříži setkal se Ignác Loyola s mnohými muži rovného hož s ním smýšlení.

I zapřísahali se všichni (asi 6), že věnují život svůj službě církevní, že v Jerusalemě budou opatrovati nemocných a šířiti víru křesťanskou.

Záhy však pozorovali, že nadšení jejich pro věc křesťanskou nedá se provésti, pozorovali, že Jerusalem jest příliš daleko, a že Turci by je ihned po příchodu asi zajali a uvěznili.

Proto změnili své původní usnesení a stanovili, že věnují služby své papeži. Na cestě do Říma vysvěcen byl Ignác v Benátkách a ustanoveny byly jakési stanovy řeholní.

V Římě líbil se jejich život skromný a přísný, jejich kázaní a obětavost, která značně se lišila od přepychu v Římě.

Předstoupivše před papeže přislíbili, že chtějíce zříditi řeholi, přidají ke třem slibům oby-

čejným i čtvrtý slib řeholní, kterým se zavazují k neobmezenému poslušenství k papeži.

Papež Pavel III. stvrdil milerad řeholi Ignácovu r. 1540. Takto povstal řád jezovitský, který hlavně hleděl ke kázání, k zpovědi a k cvičení a vychovávání mládeže.

Jezovité neuzavřeli se v kláštery jako jiní řeholníci, nýbrž vystoupili v život činně a rozhodně, spojujíce ve své řeholi učenosť Benediktinů s obětavostí Františkánů.

Rychle se řád jezovitský šířil po Italii a Španělích, po Portugalích hlavně přičiněním Františka Xaverského. Řád jezovitský dostal se i do Indie, Francie a Německa.

Nejvíce chváleno bylo tohoto řádu vychovávání mládeže. Kdož vstoupil do řádu, neznal již otce a matku a příbuzných svých, nýbrž žil toliko pro řád svůj.

Svým zřízením pevným stali se jezovité postrachem protestantů. Žádný řád neodňal tolik půdy jinověrcům v Evropě jako jezovité.

Když Ignác Loyola r. 1556. zemřel, čítal řád jezovitský již 11 provincií, z nichž některé byly i v Americe a v Indii.

Jezovité působili i v Číně, v Japaně a v Africe, šíříce s úspěchem víru křesťanskou.

Nebylo proto věcí lhostejnou, když Ferdinand I. řád tento i do Prahy povolal na potlačení novot náboženských.

Jezovité udělovali pak sami svátosť oltářní pod obojí spůsobou, aby přivedli utrakvisty ke straně pod jednou.

Ferdinand sesílil i katolíky v Čechách tím, že obsadil r. 1561. Moravanem Antonínem Brusem z Mohelnice arcibiskupství v Praze, které od válek husitských osiřelo, a že podporoval spisovatele

jako dějepisce Hájka z Libočan, kteří psali ve smyslu církve římské.

Přes všechnu tuto snahu po jednotě církevní nevyhubil a neuvedl Ferdinand v nivec ani učení českých bratří ani učení protestantské ani utrakvistské v Čechách.

Umíraje uzřel Ferdinand I. jako Karel V., že snahy jeho v ohledu církevním nevedly k cíli.

j) Některé zákony Ferdinandovy.

Přes válku tureckou a šmalkaldskou pečoval Ferdinand o pořádek v zemích svých, všímaje si všech stránek života lidského.

Svědectví o tom dávají mnohé zákony Ferdinandovy, jakož jest řád hasičský, řád služebný, zákon o nádheře, kterýmž se látka na šat, počet hostí u hostiny stanovuje, zákon o kletí, zákon o šaščích a o pěvcích kočovních.

k) Rozdělení zemí Ferdinandových.

Ferdinand I. rozdělil na sklonku svého života země své mezi tři syny své.

Nejstarší syn Maxmilian, nástupce Ferdinandův v císařství německém, obdržel Rakousy hořejší a dolejší a země koruny české, totiž: Čechy, Moravu, Slezsko (nynější rakouské i pruské) a Lužici, jakož i Uhry, jak dalece je měl Ferdinand.

Mladšímu synu Karlovi připadly Štýrsko, Korutany, Krajina, Gorice a Terst.

Nejmladšímu synu Ferdinandovi dostalo se Tyrolsko a území habsburské ve Švýcařích, v Elsasku a Švábích.

Roku 1564. odebral se Ferdinand I. na věčnost a pohřben jest v Praze v chrámě svatovítském.

Mikuláš Koperník, vrstevník Ferdinandův.

Za Ferdinanda I. způsobil Mikuláš Koperník, rodilý z Toruně, značný obrat v názorech zeměpisných doby své.

Národové věku starého měli mínění různá o podobě zemské.

Herodot i Perikles v Řecku myslili, že země jest plochou rovinatou, okrouhlou, již okeán oblévá a nad níž se pnou nebesa se sluncem a hvězdami.

Řekové Pythagoras a Archimedes učili však, že země jest tělesem kulovitým.

Pohyb zemský kolem osy znali Řekové Filolaus r. 450 př. Kr. a Niketa r. 380 př. Kr.

Za věku středního věřilo se, že země jest plochou čtyrhrannou, později, že jest plochou okrouhlou a okeánem oblévanou, nepohnutou.

Z plochy této vystupovala po názoru věku středního země jako nějaký kopec homolovitý nebo nějaká hora sopečnatá do výše.

Slunce obcházelo kolem této hory — jak se domnívali — nehybné.

Arabové za věku středního dodělali se, stavíce na zkušenostech národů starověkých, ovšem jiného konce.

Již v XII. věku neměli Arabové ani pochybnosti, že země jest tělesem kulovitým a že volně se vznáší ve všemmíře.

Století však uplynula než pravda tato po celé Evropě se rozšířila.

Mikuláš Koperník, vrstevník Ferdinandův, obnovil a upevnil teprv pravdu že země se otáčí kolem své osy a kolem slunce přes všechny námitky činěné.

Namítalit totiž mnozí, že Koperník pravdu míti nemůže. Pohybuje-li prý se země — narazí

se každý, když ve světnici vyskočí, o zeď, proto že země pod nohama mu zatím uběhla.

Koperník umřel bez pronásledování pro své učení, teprv jeho stoupenec Galileo Galilei stal se mučedlníkem pravdy této.

Maxmilian II. od r. 1564.—1576.

a) Válka turecká r. 1566.

Maxmilian, syn a nástupce Ferdinanda I. v císařství německém záhy stižen byl do víru válečného, když Jan Sigmund Zápolský ohrožoval, spojiv se s Turky proti Maxmilianovi, panství habsburské v Uhrách.

Po dvanácté vedl stařičký sultan Soliman, jehož jsme už u Mohače r. 1526. poznali, voje své proti křesťanům. Víra mohamedanská mu tak kázala, stavíc mezi nejzasloužilejší činy věřících boj proti nevěřícím.

Přes Bělehrad a Zemuň valila se bouře na Uhry a zastavila se po přechodu přes Drávu u Sigeta, blíž Pětikostelí v Uhrách.

Nad veškeré očekávání zastavila pevnůstka Siget proud turecký hrdinskou myslí svých obhájců, zvlášť svého velitele Chorváta Mikuláše Zrinského.

Siget se skládal z Města Starého, z Města Nového a z tvrze, z níž strmila věž zdí obehnaná.

Potravinami a nábojem byla posádka dobře zásobena. Náspy však byly slabé a počet obhájců příliš byl malý.

Před příchodem Solimanovým dal Zrinský náspy pokrýti látkou jako k přivítání slavnostnímu

a vystřeliti Solimanovi na pozdrav z děla největšího.

Obhájci Sigeta zapřisáhli se, že setrvají do poslední krůpěje krve v odboji a v obraně nejtužší.

Se tří stran útočili Janičáři na pevnost. Již bylo křesťanům opustiti Město Nové a spáliti je, již i z Města Starého bylo brancům se odebrati.

Přes to byli mysli pevné Zrinský a jeho lid, soustředíce všechny své síly na obranu tvrze sigetské.

Soliman nabízel Zrinskému za zrádu tvrze království chorvatské. Rozhodně však odmítl Zrinský nabídnutí a setrval ve věrnosti k vlasti a králi.

Když obléhání tvrze se protahovalo, učinil Soliman, všecek jsa již rozmrzen, vzkaz k velkovezíru: „Kdy pak bude konečně ten komín (tvrz sigetská) vypálen a kdy uslyším troubení vítězné?“

Neuslyšel Soliman troubení toto, nedočkav se vzetí pevnosti.

Téže noci, kteréž svůj vzkaz byl učinil, zemřel Soliman na své poslední výpravě proti křesťanům.

Velkovezír tajil smrť Solimanovu, až tvrz pro nedostatek potravin dobyta byla.

K poslednímu zápasu vystrojil se Zrinský jako oni Spartané u Thermopyl, oděv se v roucho sváteční. Opásav se mečem po otci zděděným, otevřel brány pevnostní, z nichž poslední branci na 600 mužů čítajíce se vyřítili.

Bojovali všichni až padli.

Tvrz takto dobytá měla podobu zřícenin, u nichž na 20.000 Turků padlo.

Vezouce mrtvolu Solimanovu v průvodu slavnostním do Cařihradu, loučili se Turci se Sigetem r. 1566.

Nástupce Solimanův, Selim, ukončil rychle válku s Maxmilianem, který po celou dobu s voj-

skem u Vídně nečinně dlel, za podmínek míru dřívějšího.

Vojsko u Vídně meškající bylo na to rozpuštěno, aniž by bylo v průběh války činně zakročilo.

b) Věci náboženské vůbec a v zemích českých zvlášť.

Maxmilian II. lnul, než vlády se chopil, vřele k náboženství protestantskému.

Jeho vychovatel Horák z Hasenburka, ač knězem katolickým byl, vedl mysl Maxmilianovu k takové snášelivosti, že po celou svou vládu nikdo pro náboženství od něho pronásledován nebyl.

Ba mluvilo se i, že Maxmilian stane se protestantem.

Ohledy politické, zvlášť ohledy ke Španělsku nedovolovaly mu však takto učiniti.

Potřebovalť pomoci katolíků proti Turkům a kojil se nadějí v dědictví španělské.

I oddechli si proto po smrti Ferdinandově zvláště bratří čeští v Čechách, jichž biskup Augusta již za živobytí Ferdinanda byl z vězení na Křivoklátě propuštěn na svobodu.

Papež Pius V. hrozil Maxmilianovi pro jeho snášelivosť klatbou církevní a sesazením s trůnu německého.

Maxmilian II. nedal se však nikterak od svého mínění odvrátiti.

Čechové ctili neobyčejně vysoko svého snášelivého krále, který místa v Čechách vesměs jen domorodci obsazoval.

Utrakvisté a čeští bratří, kteří činili většinu obyvatelstva v zemích českých, prosili Maxmiliana, aby přísahaje na práva zemská, nepřísahal též na kompaktata, nýbrž aby toliko stvrdil, že brániti

bude rovněž jako katolíky i ony, kteří v jeho zemích přijímají pod obojí způsobou, čili náleží k české konfessí.

Takto jsou kompaktata po 131letém trvání zbavena své platnosti a svoboda náboženská rozšířena konfessí českou i na protestanty i na bratry české.

Strana pod obojí vzala na to záhy i za své, a přívrženci její přidali se ke katolíkům, většinou však k protestantům a českým bratřím.

Nejvýtečnějším mužem strany česko-bratrské za Maxmiliana byl na Moravě Blahoslav.

Svou činností povznesl Blahoslav hlavně Ivančice za doby svého pobytu ve městě tomto (od r. 1550.—1570.).

Spisovatelská činnosť Blahoslavova jest velmi rozsáhlá a zachovaly se nám od Blahoslava sepsané 22 spisy.

Blahoslav napsal první českou knihu o hudbě, mluvnici českou,*) zpěvník česko-bratrský a j.

Nejvýtečnějším dílem jeho jest překlad nového zákona na jazyk český.

Bylo sice té doby již 16 překladů českých zákona nového, ani jeden však z překladů těch nerovná se překladu Blahoslavově co do protříbenosti řeči.

Překladem tímto počíná se řada klassických spisů českých.

I co do formatu vyniká překlad tento, neb výtisky jsou ve formatě kapesním.

Několik let po smrti Blahoslavově doplněn byl překlad písma svatého a vydán nákladem

*) První mluvnici českou napsal vrstevník Blahoslavův Moravan Benedikt Optat.

Jana staršího ze Žerotína o 6 dílech v Králicích u Náměště na Moravě.

Úplný překlad tento sluje biblí králickou a jest vzorem češtiny a vzorem překladů pozdějších.

Nejslavnější školy českobratrské za Maxmiliana byly školy na Moravě v Ivančicích, na nichž šlechtici i cizozemci studovali, a školy ve Velikém Meziříčí.

Maxmilian II., panovník neobyčejně dobrosrdečný a ode všech milovaný, rozloučil se r. 1576. se světem, zůstaviv šest synů Rudolfa, Matyáše, Arnošta, Maxmiliana, Albrechta a Václava.

Nejstaršímu připadlo panství otcovo.

Války náboženské ve Francii za Maxmiliana II.

Hledíme-li ze zemí českých do Francie, jeví se nám v řízení země této v ohledu náboženském veliký rozdíl. V zemích Maxmilianových uzřeli jsme neobyčejnou a příkladnou snášelivost, ve Francii však pozorujeme, že se zde té doby odehrává ta nejkrvavější válka občanská pro různost náhledů náboženských.

Dokud král František I., vrstevník Karlův, panoval, nezmohlo se nikterak novotářství ve Francii.

Teprv po jeho smrti (r. 1547.) počalo se pro pikle dvorské novotářství i ve Francii šířiti.

Novotářům říkalo se ve Francii Hugenotti.

Za Karla IX. (od r. 1560.—1574.), vrstevníka Maxmiliana II., zmohli se Hugenotti tou měrou, že na sněmě říšském r. 1560. žádali za svobodu náboženskou.

Proti tomu rozhodně postavili se však katolíci a dvůr královský, neb za doby oné ještě my-

slilo se, že stát, v němž dvoje jest náboženství, za své vezme.

R. 1562. dán byl však Hugenottům patent toleranční, v němž jim dovoleno bylo toliko mimo město konati bohoslužbu svou.

Od této doby neuplynul téměř den, na němž by se nějaká rozepře mezi Hugenotty a starověrci byla nestrhla.

Jedna z největších rvaček toho druhu byla ona ve Vassy v Champagni.

V jedné stodole odbývali Hugenotti ve Vassy svou bohoslužbu, ani byli zbraní od starověrců přepadeni a na 60 z nich bylo pobito.

Tím znamení dáno jest ke všeobecné válce náboženské.

Válka se rozšířila po vší zemi, i cizina počala se míchati do věcí francouzských ve prospěch Hugenottů.

Angličané jali se výbojně postupovati ve Francii, tak že u dvoru královského za dobré uznáno bylo, s Hugenotty se smířiti a povoliti jim svobodu náboženskou také ve městech vyjímaje v Paříži.

Tím docílili Hugenotti ještě více než měli ediktem tolerančním za právo.

Válka však náboženská ještě dvakráte propukla a teprv po válce třetí podobalo se, že nesnášelivost náboženská ve Francii vezme za své a že vír válečný na vždy umlkne, když Jindřich bourbonský, náčelník Hugenottů a král navarský, se zasnoubil se sestrou panujícího krále Karla IX.

Všichni předáci Hugenottů dostavili se ke svatbě beze zbraně do Paříže, kojíce se nadějí, že ze sňatku toho jim vzejde na vždy pojištění svobody náboženské.

Zmýlili se však značně.

Záhy po příchodu Hugenottů učiněn útok na admirala Colignyho, který se však nezdařil.

Coligny jest toliko raněn.

Tímto činem způsobeno bylo veliké jitření mezi Hugenotty, kteří v útoku na jednoho ze svých vůdců viděli útok na všechny stoupence hugenottské.

Král navštívil těžce raněného admirala a vyslovil své nejhlubší politování nad činem spáchaným, slibuje přísné potrestání vinníků.

S těží se však drželi Hugenotti, aby nevzali pomstu na matce králově Kateřině, majíce ji za původkyni útoku na Colignyho.

Nepokoj mezi Hugenotty rostl tou měrou, že strana dvorská, která Hugenottům nepřejíc, původně toliko Colignyho usmrtiti chtěla, nyní obávajíc se povstání Hugenottů v Paříži, strašné myšlénky se chopila.

Jedným dnem rozhodla se strana tato úkladně skoliti všechny Hugenotty.

Králi předložena jest osnova tato k schválení a předpovídáno mu, nesvolí-li k osnově, že trůn jeho i víra jsou ohroženy, nepočne-li prý on boj proti Hugenottům dříve než oni se ozbrojí.

I snadno se dal Karel IX. zastrašiti, jsa povahy slabé a nerozhodné. Mlčky osnovu předloženou schválil.

Zatím přípravy v Paříži a v městech francouzských byly již ukončeny a v noci z 24. na 25. září r. 1672. dáno jest znamení k hromadnému vraždění neozbrojených Hugenottů v Paříži a ve Francii.

Noci této říká se noc bartolomějská čili krvavá svatba pařížská.

V noci této zavražděni byli všichni náčelníci Hugenottů i churavý Coligny.

Karel IX. prý sám se hnal s puškou do příbytku svého nastávajícího svata a přinutil prý jej zříci se víry hugenottské.

Jako nějaká šílenosť uchvátila všechen lid katolický. Nebyli toliko Hugenotti ve vášni této pobíjeni, nýbrž i katolíci.

Na tisíce Hugenottů noci této jest povražděno v Paříži a mimo Paříž.

Karel IX., zhroziv se druhého dne z výjevů noci uplynulé, zapíral, že k činu dal své svolení. Věc nedala se již nikterak odčiniti.

Nová válka (čtvrtá) náboženská vzplanula ve Francii a ukončena teprv za nástupce Karlova mírem, kterým Hugenottům svoboda náboženská opět jest dána.

Teprv však po válce páté pojištěna jest svoboda náboženská Hugenottům úplně a nahraženo jest všechno utrpení noci bartolomějské.

Hugenottům dáno vedle svobody náboženské i právo na všechny úřady v říši. Hlavní však výhodou jim bylo, že obdrželi osm pevností pro svou jistotu.

Jedna z těchto pevností byla Rochelle u břehu mořského. Z pevnosti této mohli snadné spojení Hugenotti udržovati se státy protestantskými a na vzájem se podporovati.

Od této doby od r. 1576. činili Hugenotti stát ve státu a lépe postaveni byli v ohledu politickém než vyznavači víry dřívější.

Když náčelník jejich Jindřich bourbonský, svat Karla IX., dosedl trůnu francouzského r. 1589. přestala, ač Jindřich z ohledů státních se stal katolíkem, všechna obava pro Hugenotty v ohledu náboženském ediktem nantesským r. 1598., kterým svoboda náboženská a jejich moc jest na novo stvrzena.

Nikde v Evropě nebyly války náboženské vedeny s takovou vášní, nikde poměrně nepohltily tolik životů lidských jako ve Francii, než lid ve Francii prohlásil snášelivosť náboženskou.

Tak pomalu a tak nesnadně klestí si cestu myšlénka, o jejíž oprávněnosti věk pozdější ani nepochybuje!

Rudolf II. od r. 1576.—1611. (1612.).

Rudolf II. nejevil, jsa ve Španělích vychován, onu mysl snášelivou, která zdobila Maxmiliana II.

Na počátku svého panování nedal však náboženskou nesnášelivosť znáti, zabývaje se malířstvím, sochařstvím, prací mosaikovou, hvězdářstvím a sbíráním starin. Nejmilejší zábavou Rudolfovou byla i alchymie.

a) O alchymii.

Za Rudolfa II. zabývali se mnozí mužové pokusy, utvořiti z kovů málocenných kovy drahé.

Mužům těmto říkalo se alchymisté a snaze jejich alchymie.

Jako nějaká nemoc zachvátila alchymie Rudolfa II., velmože české i jiné panovníky evropské.

Praha byla za Rudolfa II. střediskem alchymistů všech národů a zemí.

Zlatonosné doly v Jílovém u Prahy, které z Čech ve věku XIV. učinily malou Kalifornii, byly již za Rudolfa vyčerpány a stříbronosné doly kutnohorské již zatopeny.

I přičinil se Rudolf cestou alchymistickou nabýti, čeho příroda zemi byla již neposkytovala.

Hlavní články učby alchymistické zněly:

1. Jest přípravka, která i v nejmenší míře vylita jsouc na tekutinu jinou, tuto ihned ve zlato promění. Přípravce této říkali lapis philosophorum — kámen mudrců.

2. Táž přípravka v menší míře jsouc požita omlazuje život a prodlužuje věk lidský. Této přípravce říkali aurum potabile — pitelné zlato.

3. Jest též přípravka třídy druhé, která proměňuje každý kov ve stříbro.

Jak se však tyto zázračné přípravky připravují, o tom neměl nikdo z alchymistů tušení. Právě snahou jejich bylo rozličnými pokusy podobnou vymýšlenou přípravku najíti. Každý z alchymistů bral se jinou cestou, aby přípravku tuto nalezl.

Snaha tato nebyla úplně nová. Již ve XIV. věku zmiňuje se o ní Flaška z Pardubic v jedné básni z r. 1394. V básni té radí se, aby se nezabýval nikdo s alchymií, která hotovým jest nesmyslem.

Tedy již té doby upadli alchymisté v posměch u lidí pokročilejších.

Přes to se již té doby vznešení páni alchymií zabývali.

Mladší syn krále Jiřího měl pro své alchymistické pokusy na Horách Kutných zvláštní laboratoř, která až podnes ve svém zřízení původním se udržela.

Za Rudolfa II. stala se alchymie modou u všech velmožů. Rudolf II. sám byl vášnivým alchymistou, odměňuje alchymisty odměnami královskými, značným služným a i povýšením do stavu rytířského.

Praha byla vždy plna alchymistů.

Rádcové Rudolfovi přáli alchymistické snaze Rudolfově, aby sami věci státní vyřizovati mohli.

Angličan Dr. Dee, alchymista u dvora Rudol-

fova, měl služné ohromné, neb když ruský car Feodor mu 2000 liber šterlinků a ministr jeho nad to ještě 1000 liber ročního služného nabízel, aby dvůr Rudolfův opustil, neučinil takto, maje se patrně v Praze ještě lépe.

Konečně když se Dr. Dee pletl i do věcí politických, byl z Čech vypovězen a zemřel v nuzotě.

Na místo jeho přišel Angličan Eduard Kelley, který u Viléma z Rožmberka v Krumlově měl 300.000 zlatých ročně. Muže tohoto povýšil Rudolf do stavu rytířského.

Když však Kelley z podvodu usvědčen byl, dal Rudolf jej uvězniti. Podobný osud zastihl i Jindřicha Müllera, který též povýšen byv do stavu rytířského s příjmím z Mühlenfelsu, uvězněn byl.

Celkem byl trest od Rudolfa II. alchymistům podvodníkům určený velmi mírný. Obyčejně Rudolf je dal uvězniti a za několik let pak propustiti.

Teprv v cizině byli propuštění alchymisté obyčejně na hrdle trestáni.

Tak dal kníže würtemberský podobného podvodníka oběsiti na zvláštní k tomu účelu zhotovené šibenici, kterou s nákladem 3000 zlatých pozlatiti dal.

Všichni panovníci té doby zabývali se alchymií. I osobní lékař Rudolfův Hájek z Hájků byl alchymistou.

Z velmožů českých, kteří alchymií hleděli svého obohacení, vyniká za Rudolfa II. Vilém z Rožmberka, pán jižních Čech a původce nynějšího rybaření v Třeboňsku.

R. 1563. měl Vilém alchymisty v laboratoři v Krumlově, v Prachaticích a v Třeboni.

Jeden z alchymistů Vilémovi namluvil, že zlato — zahrabe-li a zalévá-li se patřičně — i roste!

Vilém dal Krištofovi Hiršberkovi — tak jmenoval se onen šibal — za tím účelem 80 dukátů vyplatiti.

Hiršberk dukáty v zahradě krumlovské zasil a po čas jich zaléval.

Z čista jasna zmizel však a zaseté dukáty s ním. Anglický alchymista Kelley, o němž zmínka se již stala, ošidil Viléma o 300.000 zlatých.

Celkem se páčí ztráta, kterou Vilém alchymováním utrpěl, na 8 millionů zlatých.

Umíraje zanechal Vilém svému synu Petrovi Vokovi, poslednímu potomku mužskému z rodu toho, panství zadlužené, tak že nucen byl tento panství krumlovské Rudolfovi II. prodati.

Řídíce se příkladem svého pána proalchymovali i úředníci Vilémovi značné sumy peněz.

Jakob Krčín ze Selčan, ředitel rybníků třeboňských, patří mezi nejvášnivější alchymisty z úřednictva Vilémova.

Ještě po smrti Rudolfově zabývali se nástupcové Rudolfovi alchymií.

Teprv Františkem I., manželem Marie Terezie, vzal tento blud za své.

Zlato a stříbro alchymisté sice nedovedli vykouzliti, přes to však posloužili vědě nové — lučbě nynější, jejíž zakladatelem se stal na sklonku věku osmnáctého Lavoissièr.

b) O astrologii a astronomii.

Podobně jako alchymistům přál Rudolf II. i hvězdářům.

Hvězdářství té doby mělo do sebe něco alchymistického. Jako alchymisté přičinili se vykouzliti zlato a stříbro a prodloužiti život, šlo hvězdářům netoliko o to, běh hvězd a těles nebeských po-

zorovati, nýbrž i po jejich vlivu v život lidský pátrati.

Snaze této říká se astrologie, která se má k vědě hvězdářské jako se má alchymie k lučbě nynější.

Prvním hvězdářem za Rudolfa II. v Praze byl Tycho de Brahe, rozený Dán, jemuž se dostalo záhy k výpomoci i Jana Keplera, hvězdáře na slovo vzatého.

Jan Kepler byl rodem a smýšlením Němec. Ve vlasti jeho ve Švábích (nar. r. 1581.) nebylo pro něho místa. Po ukončení svých studií v Tubinkách odebral se proto jako professor mathematiky, astronomie a dějepisu na protestantské učení ve Štýrském Hradci s ročním příjmem 150 zl.

Zde zahloubal se do hvězd nebeských.

Záhy se věci ve Štýrsku silně změnily v neprospěch protestantů. Vévoda štýrský Karel, který toliko obranně se měl proti protestantům, povolávaje Jezovity do země a zařizuje universitu v Hradci Štýrském r. 1586. zemřel, a jeho syn a nástupce Ferdinand (pozdější císař Ferdinand II.) vydal přísné rozkazy proti protestantům, kterýmiž r. 1598. zrušena byla svoboda náboženská, otcem jeho jinověrcům udělená.

Tím jest i protestantskému učení v Hradci a jeho učiteli Keplerovi odňata půda. I bylo se Keplerovi vystěhovati jako jeho souvěrcům, kteří nepřestoupili na víru katolickou.

V nouzi své s radostí přijal místo pomocníka slavného hvězdáře pražského Tycha de Brahe a odebral se do Čech.

Za pobytu svého v Praze položil Kepler základ ke svému učení o oběhu oběžnic, k učení, které až podnes jeden z hlavních článků hvězdářství tvoří.

Po smrti císaře Rudolfa II. odebral se Kepler, potvrzen byv novým císařem Matyášem v úřadě svém jako císařský mathematik, za professora mathematiky do Lince, z něhož často do Prahy ke svým známým byl zavítal.

Později proslavený Albrecht Valdštýn objednal si u Keplera prorokování svých osudů čili svůj horoskop.

Po zavedení náboženství katolického Ferdinandem II. ve všech zemích rakouských opustil Kepler na dobro Linec a zemřel v Řezně r. 1630.

c) *Rudolf II. a jeho bratří.*

Rudolf II., zabývaje se alchymií a jinými libůstkami, neměl mnoho času, starati se o věci státní. Mnohé věci, které rychlého vyřízení vyžadovaly, zůstaly dlouho ležeti, nebo bývaly i vyřizovány od komorníků královských, z nichž hlavně jakýsi Lang se proslavil.

Tím hynula velice říše Rudolfova a nastal nepokoj u bratří jeho.

Největší obavu z bratří měl Matyáš, který měl první právo na posloupnost po bezdětném Rudolfovi.

Zájem rodu habsburského spojil bratry k společnému kroku proti Rudolfovi.

I žádali jej, aby učinil pořádek v posloupnosti a prohlásil Matyáše, bratra nejstaršího, dědicem panství svého.

Žádostí touto byl Rudolf nejvýše popuzen a jeho duševní choroba nabývala větších rozměrů.

Pevná myšlénka Rudolfa opanovala, že jest pronásledován a že zavražděn bude.

Za těchto poměrů smutných zapletl se Rudolf ve válku tureckou.

d) Válka turecká.

Půtky pohraničné i za doby míru jsouce věcí všední, staly se za Rudolfa II. příčinou nové války proti Turkům.

Věc císařská nabyla rozhodně ve válce vrchu, když i sedmihradský vévoda Sigmund Bathory na stranu císaře přestoupil.

Těžce nesla úspěchů Rudolfových šlechta uherská, obávajíc se, že císař použije svých vítězných zbraní na potlačení moci její.

Obava šlechty měla úplně svého místa, neboť stav sedlský a městský byl nad svým ujařmením se strany šlechty nespokojen a k zakročení proti šlechtě nakloněn.

Mžikem se však nepřátelská mysl sedláků a měšťanů se šlechtou vyrovnala počínáním Rudolfovým.

Rudolf II., chtěje svého vítězství využitkovati ve prospěch víry katolické, vydal přísné nálezy proti protestantům, nařizuje, aby všechny obce protestantské v katolické se přeměňovaly.

Tím stav sedlský a městský většinou protestantského jsa vyznání v náruč jest hnán šlechticům k společné obraně víry své a všechny úspěchy Rudolfovy v nivec jsou obráceny.

Boj zjevný vypukl na všech stranách a vojsku císařskému bylo všude ustupovati.

V době kratinké byly téměř celé Uhry a Sedmihradsko pro císaře ztraceny.

Takto bylo bojovati Rudolfovi proti dvěma nepřátelům, proti Turkům a proti vzbouřeným Uhrům.

Turci, Tataři a Kumani plenili Rakousy, Štýrsko a východní Moravu.

Všech zemí zmocnila se hrůza a zraky všech byly obráceny do Prahy k císaři o pomoc a spásu.

Rudolf II. však trávil život nečinný, všímaje si věcí státních té doby ještě méně než činíval před tím.

V této době osudné spojil opět zájem rodu habsburského bratry Rudolfovy k jednání společnému v Linci.

I žádáno na Rudolfovi, aby svěřil věci uherské bratru Matyášovi.

Pánovitosť Rudolfova zamítla však i tento skromný požadavek.

Nemělo-li panství habsburské o Uhry skráceno a země rakouské v plen tlup surových vydány býti, nutno bylo jednati rychle.

Tu nucen byl Matyáš jednati i bez svolení Rudolfa, ba i proti němu.

Uhři, nahlížejíce, že proti dvěma nepřátelským táborům, proti Turkům a vojům rakouským zápas na dobu delší nevydrží, klonili se více k míru s Rakouskem než k přátelství tureckému.

I podařilo se Matyášovi za poměrů těchto Uhry utišiti a uzavříti s nimi mír, když poskytnuta jim byla svoboda náboženská r. 1606.

Zároveň smluvil se Matyáš s Uhry, že bude jejich místodržitelem s veškerou mocí královskou.

Na to smířil se Matyáš i s Turky v Žitva-Toroku.

Turci zřekli se poplatku 30.000 dukátů jim až do té doby odváděného, uspokojivše se s odbytným 20.000 dukátů.

Nevděk byl Matyáši odměnou za činnosť jeho, kterou zájmům rodinným byl věnoval.

Rudolf II. odepřel stvrzení míru s Uhry i s Turky za podmínek Matyášem vyjednaných a strojil se k válce.

Zemím hrozila nová válka.

Tu nelze se diviti, že Matyáš chopil se meče proti svému svéhlavému bratrovi, aby k míru jej donutil.

Půda pro Matyáše byla všude již upravena. Zvlášť na Moravě hleděli všichni vlastenci k Matyáši jako k svému vykupiteli.

Vláda Rudolfova popudila na Moravě všechny strany proti sobě.

Nejvíce té doby šlo o dobro vlasti Karlovi ze Žerotína, vlastenci na slovo vzatému.

Aby muže tohoto nepřátelé se zbavili a jej k nečinnosti odsoudili, obvinili jej z uražení Veličenstva.

Po několik roků udržen takto Karel ze Žerotína v neobyčejném rozčilení.

Za vpádu Uhrů do Moravy očekávali všichni spásu od Karla ze Žerotína, hlavy protestantů.

Když Matyáš tasil meč proti bratru Rudolfovi, postavil se Karel ze Žerotína na stranu jeho a s ním i stavové moravští, jsouce většinou vyznání protestantského.

Též Karel z Lichtensteina, nejbohatší šlechtic té doby na Moravě, hlava strany katolické, přistoupil k Matyáši, tak že se Matyáš stal bez odporu pánem Moravy.

Podobně stal se Matyáš pánem i Rakous a nesl zbraně své ke Praze.

Rudolf II. byl přinucen učiniti mír v Libni r. 1608. a postoupiti Matyášovi všechny země své vyjímaje Čechy, Lužici a Slezsko.

I Čechy strojily se přistoupiti na stranu Matyášovu. Dostavše však slibu od Rudolfa, že stavům dá svobodu náboženskou a jiné svobody, zůstaly tiše.

Sotva však byla bouře Rudolfovi hrozící od-

straněna, hledal Rudolf prostředků, aby ve slově stavům českým daném státi nemusil.

Tu shlukli se stavové a přinutili Rudolfa II. k svobodám, které obsaženy jsou v majestátu z r. 1609.

Podobně rozsáhlé svobody náboženské, kterou na Rudolfovi vynutili čeští stavové, sbírajíce hotovost zemskou a volíce 30 direktorů, získali i Slezané, Kladští, Chebští a Lužičané.

Nad svobodami protestantskými bděli v Čechách dle majestátu 24 defensoři po 8 z každého stavu zemského.

Čeští bratří měli v počtu defensorů 8 členů. Od této doby tvořili protestanté v Čechách stát ve státu, majíce vedle vlády císařské vládu defensorů.

Ačkoliv Rudolf viděl, že stavové hotovost zemskou, kterou k vynucení majestátu sehnali, nerozpustili, zanášel se tou nerozumnou myšlénkou mocí brannou stavům českým i bratru Matyášovi vzíti, čeho byl povolil z nouze a z tísně.

Za tou příčinou vešel Rudolf ve spolek se svým bratrem Leopoldem, biskupem passovským, dávaje v zemi jeho najímati vojsko k svým záměrům.

I dalo se vojsko passovské na pochod k Praze, řádíc nemilosrdně v Budějovicích, v Krumlově, v Berouně a po vší zemi.

Již zmocnilo se vojsko passovské i Malé Strany pražské, když Matyáš s pomocí od stavů českých žádanou přikvapil Praze a zemi na pomoc.

Rudolf jest donucen zříci se všeho panování a vojsko passovské rozpustiti r. 1611.

Takto stal se Matyáš pánem všech zemí bratrových a zatoužil i po titulu císařském, který posud zdobil Rudolfa.

Smrť vysvobodila však císaře r. 1612. od nové potupy této.*)

e) Vzdělanosť v Čechách a na Moravě za Rudolfa II.

Přičiněním bratří českých dostoupila vzdělanosť v Čechách a na Moravě za Rudolfa II. výše nevšední.

Za Rudolfa vydán úplný překlad písma svatého biblí králickou, kteráž jest památkou skvělou vysokého stupně, na němž stála řeč česká na sklonku věku šestnáctého.

Historické spisy Adama Daniela z Veleslavína podobně vynikají svou mluvou klassickou.

V lékařství proslavil se té doby Hájek z Hájků, osobní lékař Maxmiliana II. a Rudolfa II., v botanice Zalužanský ze Zalužan, který první upozornil, že rostliny mají pohlaví.

Největšího podílu na rozkvětu věd neslo vzorné školství té doby.

Nebylo městečka, které by nebylo mělo řádně zřízené školy.

Města větší měla i více škol.

V Praze bylo škol 16, v Mladé Boleslavi 2, v Hradci Králové 6, z nichž mnohá měla 3 až 5 učitelů vzdělaných a po spůsobu té doby universitou pražskou dosazených.

---

*) Za války turecké čítala pomoc:

z Čech	6000	pěších a	2660 jezdců,
z Moravy	2000	„	1500 „
ze Slezska	1000	„	500 „
z Lužice	1000	„	500 „

Mimo to svoleny v zemích jmenovaných vysoké berně a za týmž účelem sbírány byly příspěvky při kostelích. Dle Dačického byla však branná moc toliko ze země české r. 1594. 22.000 pěchoty a 2000 jezdců.

V městech českých čítány byly spisy Virgiliovy, Ovidiovy, Horaciovy, Homerovy, Anakreontovy v jazyku původním.

Školství české za Rudolfa předčilo nad všechno školství v Evropě doby té.

I nazvána jest doba Rudolfova pro množství učenců u přirovnání k době předešlé a pozdější a pro protříbenosť jazyka českého dobou zlatou literatury české.

Odštěpení Nizozemska od koruny španělské za Rudolfa II.

Odštěpení Nizozemska od koruny španělské jest nejdůležitější událostí světovou za Rudolfa II.

Nizozemsko činilo již za dob Maxmilianových následkem jeho svatby s Marií burgundskou, dědičkou Nizozemska, část panství habsburského.

Po smlouvě v Brusselu r. 1522. ponecháno jest Nizozemsko starší větvi habsburské, jejíž hlavou byl Karel V.

Za panování Karla V. neměli Nizozemci příčiny stěžovati si do panství španělského.

Karel V., jsa rodilým Nizozemčanem z Genta, přál upřímně svým krajanům, dosazuje jich na všechny úřady nizozemské, ba i na úřady v ostatních zemích španělských.

Za Filippa II., syna a nástupce Karlova, se však věci nizozemské valně v neprospěch Nizozemčanů změnily.

Filipp byl již za svého mládí v chování svém opatrným, tajivým i málomluvným. Nikdy neobjevil oné bujné mysli, kteráž bývá údělem povahy smělé, odvážlivé a často i šlechetné. Jeho cho-

vání vyznamenávalo se vážností, kteráž mnohému zádumčivostí se býti jevila.

Přirovnáme-li vlastnosti Filippovy k přívětivému chování otce jeho Karla, jenž se uměl tak dobře obyčejům rozličných pod svým žezlem žijících národů přispůsobiti a jenž se zdál dokonale rozuměti jejich povahám, chytré povaze vlašské, domácí sprostnosti německé i o čest a slušnost pečující mysli španělské, daleko různil se Filipp od svého otce, jsa Španělem toliko v každém ohledu.

Nizozemí bylo mu zemí cizí, ku které měl malou náchylnost. Radové i společníci jeho všickni byli Španělé.

Lid nizozemský poznával, že jednou pod vládou Filippovou malá přízeň mu bude prokazována a hleděl k těm časům, až Filipp trůnu dosedne, s velikou obavou.

Čas bolně očekávaný konečně po smrti Karlově se dostavil.

Nastoupiv vládu říše španělské byl Filipp II. prvním panovníkem v Evropě.

Byl† králem španělským, králem země neapolské a sicilské, vévodou milánským, pánem svobodného hrabství burgundského a krajin nizozemských, držících nejvíce kvetoucí a nejlidnatější kraje křesťanstva, jichž obyvatelé v rolnictví, v řemeslech i v obchodu nejvyššího pokroku se dodělali.

V Africe vládl Filipp II. mysem Zeleným, ostrovy kanarskými a Tunisem, Oranem.

V Asii držel ostrovy Filippiny a Molukky a v Americe Mexiko, Peru a nekonečné země, kteréž dobrodruzi španělští objevovali.

Na všech stranách světových rozkládalo se panství Filippovo.

Nad to byla pěchota španělská nejstrašlivější v Evropě, skládajíc se ze starých vojínů a vycvičených generálů, kteříž byli bojovali ve všech zemědílech, a loďstvo ve spojení s nizozemským nejčetnější na zeměkouli i co do počtu i co do velikosti lodí i co do rozsáhlosti hladiny mořské, na níž se pohybovalo.

K vydržování moci této byly Filippovi po ruce rozsáhlé poklady Nového Světa, stříbro a zlato mexické a peruské.

Nad touto mocí ohromnou vládl Filipp samostatně a neobmezeně, jako žádný panovník evropský od dob císařů římských.

Vůle Filippova byla všem zemím jeho zákonem. Ze svého paláce v Madridě vysílal své rozkazy, kteréž platily až v nejvzdálenějších osadách evropských.

Toliko Nizozemsko zachovalo ze všech zemí Filippových jakýsi stín samostatnosti.

Hned po smrti svého otce přibyl Filipp do Nizozemska, aby přijal hold od stavů.

Nemohla se mu nahoditi lepší příležitosť, za které by si získal náklonnost lidu, než doba tato.

Příchod jeho vítán jest všudy slavnostmi a obecným veselím. Veškerému národu byla doba tato dobou radosti a plesání.

Oko Filippovo zůstalo za obecného radování tohoto pošmourné. Uzavřen jsa ve svém voze komorním, vyhýbal se zrakům svých poddaných, kteří vůkol se tlačili, aby spatřili svého mladého panovníka.

Chování Filippovo bylo jako potupou nadšení Nizozemska.

Cesta tato, která všech srdce mohla Filippovi získati, zatvrdila a odvrátila je od Filippa.

Kdykoliv Karel navštívil Nizozemsko, bývalo

jako když otec přichází do své vlasti rodné — do své rodiny. Mluvil řečí lidu, nosil se jeho krojem, připodoboval se ve všem k jeho zvykům a obyčejům.

Filipp byl však naskrze Španělem.

Hořce poznával lid nizozemský, že žije pod žezlem cizozemským.

Hned za svého příchodu ukázal, že mu jde hlavně o katolické náboženství v zemi, zřizuje nová biskupství a arcibiskupství a obnovuje zákony proti jinověřícím a o inkvisici.

Vladařkou v zemi učinil svou nevlastní sestru Markétu parmskou, přidruživ jí za rádce cizozemce kardinála Granvellu, ač v Nizozemsku mnohý úřadu toho hoden byl.

První nevole lidu nizozemského nad počínáním Filippovým ukázala se hned na prvním sněmě všeobecném, který Filipp v Gentě byl odbýval.

Lid velice se lekal, že trvá vláda na cestě náboženského pronásledování, čím obchod velice trpěl a že drží moc brannou proti zřízení zemskému v zemi.

„Což to jest," zvolal proto na sněmě jeden zástupce, „že vidíme cizí vojsko u nás tak rozložené, s patrným rušením svobod našich? Což náš vlastní lid válečný není s to, aby zemi proti nájezdu nepřátelskému obránil?"

I podána proto jest ku králi v Gentě žádost, aby ráčil svobod národních milostivě dbáti a cizí vojsko domů poslati.

Filipp, jenž s Markétou na sněmě tomto zasedal, nebyl na takovou svobodomyslnost občanů nizozemských nikterak připraven. Málo bylo ucho jeho takové řeči dotíravé uvyklo. Nemoha či nechtě nechuti své zatajiti, sestoupil Filipp s trůnu a shromáždění náhle opustil.

Aniž by na to Filipp hněv svůj jinak byl ukázal, přislíbil, že vojsko z Nizozemska odvolá a potvrdiv správce nad okresy v úřadě, opustil Nizozemsko.

Té doby uznána byla již víra Luthrova v Němcích, v Dánsku a ve Švédsku, téměř i ve Francii a v Anglii, v Nizozemsku však válčily ještě rozličné strany náboženské o své uznání.

Filipp II. nepřál nikterak novotářství náboženskému ve svých zemích, stíhaje jeho přívržence žalářováním, mučením a upalováním.

Byl‘ Filipp muž neméně nesnášelivý, než byl té doby i každý jinověrec k věci katolické.

Když Filipp přes dané slovo své vojsko z Nizozemska neodvolal a nová biskupství hojně obdařoval a Granvella z rady Markétiny odstoupiti nechtěl, učinila šlechta jednotu, žádajíc na králi, aby Granvellu odstranil.

Mnohou řečí líčila šlechta ve svém podání ke králi žalostný stav věcí, kterýž všecken kardinálovi Granvellovi přičítala. Pravila, že nemožno jest, aby záležitosti zemské prospívaly, an ministr je spravující u lidu jest v obecné ošklivosti.

Po čtyrech měsících přibyla odpověď dávno očekávaná.

Filipp děkoval pánům za jejich horlivé a věrné služby jemu činěné. Avšak po dobrém věcí rozvážení, že nenalezl žádné stížnosti, aby svého ministra propustil.

Lze se domýšleti, že páni s touto odpovědí málo spokojeni byli. Durdili se nad ní a ujednali, nový list k Filippovi učiniti a podati Markétě dobrozdání o stavu zemském hlavně v příčině náboženské.

I propuštěn jest konečně Granvella. Radosť

nad jeho odchodem byla obecná a páni ujistili krále co nejopravdověji svou věrnou poddaností.

Po té nejvíce popuzeni jsou katolíci i protestanté přísným prováděním inkvisice. R. 1564. podstoupilo 17 osob smrť pro své mínění náboženské a pohled na mučedlníky, v plamenech písně zpívající, rozněcoval nenávisť k utlačitelům.

Důchody zemské poznávaly následky tohoto obecného nepořádku a fanatismu v zemi. Obecný dluh, prvé již veliký, vzrostl tak, že roční schodek 600.000 zl. činil.

Za stavu tohoto poslán byl hrabě Egmont do Španěl, aby věci nizozemské králi vylíčil a o svobodu náboženskou se zasadil.

Egmont sice přívětivě přijat jest a i propuštěn milostivě, aniž by však byl čeho dosáhl.

Hned po návratu Egmontově dostala i Markéta zapečetěné rozkazy z Madridu, v nichž stran víry Filipp praví: „Raději bych sto tisíc životů, maje jich tolik, ztratil, nežli abych jediné změny v náboženství dopustil.“

Nepokojný duch, podřímav poněkud, opět se po odpovědi této probudil. Inkvisitoři všudy byli tupeni, kdežto jejich vězňové od těch, kteří je na popravu vésti spatřili, slovy útrpnými pozdravováni byli. K zamezení nakažlivého příkladu byly popravy proto tajně ve vězeních vykonávány, čímž hrůzy toliko přibývalo.

Když Filipp novým přípisem oznámil, že inkvisici nezruší, nastalo v zemi pohnutí málem menší toho, kteréž by z opovědění války bylo nastalo.

Naděje na svobodu náboženskou byla tím zmařena. Lid zašel na pokraj zoufalosti. Schůzky tajné držány jsou v lesích a na předměstích velikých měst, kdež fanatičtí kazatelé k odporu vy-

zívali. Na tisíce pobuřujících cedulí obíhalo mezi lidem, z něhož i ten nejsprostší čísti uměl.

Markéta se poděsila z těchto znamení nespokojenosti v zemi. Cítila, že půda pod ní se třese.

Tu povstali šlechtici a učinili mezi sebou jednotu. Král prý jest od zlých radův, na větším díle od cizozemců naveden, aby s porušením své přísahy inkvisici v zemi ustanovil, soud, který odporuje všemu zákonu božskému i lidskému, a všechnu ukrutnost, od tyranův kdy páchanou, přesahuje. Soud tento povede prý ke zkáze zemské a uvrhne obyvatele v bídné otroctví.

Proto zavazují se šlechtici slibem slavným, že se inkvisici opírati a jeden druhého až do hrdel a statkův svých brániti budou.

Jednota šlechty nalézala v zemi všeobecného souhlasu a předložila své stížnosti deputací 200 členů čítající Markétě.

Dne 3. dubna 1566. dorazila deputace na koních do Brusselu.

Příchod její vítán byl s obecnou radostí od obyvatelů, pozdravujících je jako sbor vlastencův horlivých, aby za svobody zemské bitvu podstoupili.

Brederode, zvolen byv k podání žádosti, pronesl k Markétě napřed několik slov. Pravil, že přišli v takovém počtu, aby tím lépe projevili vladařce svou úctu, jakož i velikou účast, kterou se ujímají věci zemské.

Markéta přijala na to psanou stížnost šlechticů a vyzvala je, aby si 6. dubna přišli opět pro odpověď.

V odpovědi své praví Markéta, že všechnu svou moc vynaloží, aby bratra krále pohnula žá-

dosti jejich vyhověti. Ona však že nemá žádné moci, zákony o inkvisici zastaviti.

Týden, kterýž jednota v Brusselu trávila, byl dobou obecného veselí. Když při jedné hostině jeden šlechtic vypravoval, že prý při příchodu šlechticů Marketa zbledla, tak že jí srdce Balaimont dodával slovy: „Kdyť jest to houf žebráků“, připito bylo na zdraví žebráků a Brederode, předseda hostiny, vyšel a navrátil se se žebráckou mošnou a dřevěným šálkem, s odznaky žebráků.

Mošna a šálek šly kolem stolu a sině se rozléhaly jásotem „ať žijí žebráci“.

Název Gueux, totiž žebrák, stal se pak názvem přívrženců šlechty této.

Návštěva šlechty v Brusselu učinila netoliko v hlavním městě, nýbrž i po celém kraji veliké pohnutí. Posavad jednala šlechta tajně, nyní však vystoupila na denní světlo, směle se představivši před vladařku a žádajíc za odstranění bezpráví, pod kterým národ byl sténal. Lid nabýval mysli, vida tento široký štít nad sebou a jeho naděje se zmahala.

Vladařka vypravila brzy po odjezdu šlechty, která stálý výbor za svým účelem v Brusselu zůstavila, poselstvo do Madridu, dávajíc zprávu králi o událostech nových a prosíc o přivolení k opravám od šlechty žádaným.

Zatím nabyla Markéta zvláštním spisem podvrženým lásky obyvatelstva.

Složen byl totiž spis, jakoby pocházel od rytířů Zlatého Rouna, v němž se tito zaručují šlechtě, že nikdo v Nizozemsku pro své náboženství nebude obtěžován, dokud král a stavové jináče nerozhodnou.

Spis tento, ač nepravý obsah jeho do očí bil,

čten byl dychtivě a koloval mezi lidem, jenž rád tomu věří, čeho si žádá.

Obsah spisu podvrženého srovnával se s prostředky snášelivými, kterých vláda se chopila a důvěra ve vládu se v mysl lidu vštípila. Někteří, již byli odešli do vyhnanství, opět do vlasti se vrátili. Mnozí, již byli nové učení tajně přechovávali, nyní veřejně vystoupili. Reformace se tím rychle v zemi rozšířila.

I nastala veřejná kázání se strany novotářů. Všechen obchod přestal, mnozí kupci ukryli své zboží a někteří se chystali, aby co možná nejrychleji na útěk se dali, obávajíce se výstupů a loupeží se strany veřejných táborů novotářských.

Duch reformační se zmahal i u dvora Markétina. V Brusselu chodil lid v noci ulicemi, žalmy zpívaje a válečné heslo: „Nechť žijí Gueuxové“ provolávaje.

Markéta nařídila za těchto bouřlivých časů veřejné modlitby v kostelích za odvrácení hněvu božího od země a napomínala úřady k vykonávání povinností a dobré měšťany k podpoře úřadů. Cizozemce nezabývající se s obchodem vypověděla. Všude dala rozvěsiti plakáty, v nichž uvedla strašné pokuty na kacířské učitele ustanovené, a sesílila posádky městské.

Král ve všem schvaloval počínání Markétino, aniž by nových prostředků na upokojení země naznačil.

Věci nizozemské dospěly k takové krajnosti, že státní rada Filippovi v Madridu radila, chce-li pánem Nizozemska zůstati, aby zemi navštívil a prozatím povolným se ukázal.

I rozkázal proto Filipp inkvisici odstraniti, za ni však dal plnomocenství inkviziční biskupům, žádaje v náhradu zrušení jednoty šlechtické.

Ústupky tyto přišly pozdě a byly i příliš skrovné, než aby jeho věci byly posloužily. Nad to se záhy ukázalo, že ústupky nebyly ani upřímně míněny.

Byla slova Filippova jen určena k omámení lidu, neb držel se Filipp zásady, že kacířům v slibu se státi nemá.

Zatím se udála věc, která celému hnutí dala nový ráz. Veřejná kázaní popudila lid proti bohatě nadanému kněžstvu katolickému, proti jeho životu, proti nádherným obřadům církve římské, proti ctění obrazů, že 14. srpna 1566. rota asi tří set mužů čítající vrazila, jsouc kyjemi, sekyrami ozbrojena, do chrámů v okolí St. Omera ve Flandřích. Zkácela oltáře, zničila obrazy a rozbořila za krátkou dobu co vzácného a krásného bylo ve staveních. Jsouce sesíleni i jinými lotry, táhli tito obrazoborci od města k městu, všude hlavně v Antorfě podobně řádíce.

Loupežení a pustošení kráčelo takto po zemi.

Chrámy a kaple, kláštery mužské i ženské, duchovní domy druhu rozličného vydány jsou této luze.

Násilní skutkové obrazoborců byli provázeni i jinými nešlechetnostmi, kteréž ukazovaly jejich opovržení víry římské. Mnozí oblekli se v roucha z chrámů ukradená a běhali na posměch kněží víry římské po ulicích, jiní pálili knihy kostelní a jiné.

Škoda z toho byla v zemi převeliká.

Toliko ve Flandřích bylo na čtyři sta chrámů od buřičů zloupeno, Škoda, kterouž chrám antorfský utrpěl, páčila se na 400.000 dukátů.

Vše to stalo se během 14 dnů!

Zprávy o těchto zločinech těžce padly na váhu porad brusselských.

Markéta obávala se již i o svou osobní bezpečnost a činila všechny přípravy k útěku do Monsa.

Státní rada její postavila se ve věci této rozhodně na odpor a i zástupcové Brussela prosili Markétu, aby bezbranných neopouštěla a nepřátelům na milost nevydávala.

I ustoupila Markéta od svého úmyslu a šlechtická jednota a první páni v zemi zasadili se o obnovení pořádku v zemi.

Katoličtí členové jednoty opustili, vidouce cestu, kterou obrazoborci a novotáři na ujmu jejich kráčeli, jednotu.

Filipp obdržev o všem na rychlo zprávy, popuzen jest hněvem nejzuřivějším a rva si vousy, zvolal: „Toto draze Nizozemci zaplatí při duši mého otce.“

I činil Filipp válečné přípravy na potrestání obrazoborců a všech Nizozemčanů a jednota šlechtická též na odpor Filippovi.

Vzpoura Nizozemčanů byla však Markétou utlačena během několika neděl a do všech měst vložena královská posádka.

Na to vydala Markéta rozkaz, psaný krví.

Všichni, kdož veřejně kázali nebo náboženské obřady protestantské konali, všichni, kdož usnadňovali shromažďování lidstva nebo kazatele přechovávali a jim pomáhali, všichni tiskaři kacířských spisů i umělcové, již štětcem svým římské církvi posměch učinili — slovem všichni, kdož se některak provinili spůsobem podobným, mají potrestáni býti na hrdle nebo na statcích.

Když král toto nařízení zavrhl, bylo záhy zrušeno, neboť nebylo nařízení toto po náhledu Filippově dosti přísné.

Nařízením Marketiným není prý kacířství z kořene vyvráceno.

I nastalo proto veliké stěhování ze země do Francouz, do Němec a do Anglie, neb Filipp poslal vévodu Albu s velikým vojskem na potrestání Nizozemska.

Marně líčila Markéta králi, že země jest už uspokojena a že příchodu Albova není již zapotřebí.

U Janova přistálo vojsko s Albou a dalo se ve třech odděleních na den cesty od sebe vzdálených, aby snadněji se opatřiti mohlo, do Nizozemska.

Cesta, kterou Alba táhl, vedla přes horu Cenis, na níž bylo s velikými překážkami zápasiti.

Albův pochod, který z Janova do Nizozemska téměř 12 neděl trval, ukončen byl bez neštěstí, a téměř bez jediného skutku nekázeňského. Žádný statek cizí nebyl vyloupen, žádná chalupa porušena. Skot pásl se bez překážky na polích a brav táhl bezpečně po horních pastvinách. Jeden toliko případ proti kázni vojenské se uvádí o třech vojácích, kteří dvě neb tři bludné ovce na cestě lotrinské odvedli. Alba byv však o tom zpraven, rozhodl, aby všichni tři oběšeni byli, ač změnil svůj nález na přímluvu zeměpána lotrinského, že ze tří toliko jeden losem určený odpraven byl.

Kázeň vojska Albova spůsobovala všude pravý a oprávněný obdiv v době, kde slovo voják znamenalo tolik jako loupežník.

Dne 22. srpna 1567. vjel Alba do Brusselu a bral se přímo do paláce, aby vzdal úctu vladařce.

Dva dni na to podal Alba státní radě králův přípis, jímž jmenován jest vrchním kapitánem v Nizozemsku a učiněn správcem občanských i válečných věcí a postaven nad vladařku Markétu.

Od té doby byl Alba pánem Nizozemska.

Prvním jeho skutkem bylo, že dal do všech měst posádky španělské místo posádek tuzemských. Potom jal se stavěti pevnosti a povolil vojákům svým rozvázanější život, který v odporu byl s dřívější kázní na cestě.

Španělé kradli, kde mohli.

Lidé se stěhovali po tisících a desíti tisících, nesouce sebou vedle jmění i dovednost svou v řemesle a v umění. Kdož zůstali, podjati byli děsnou obavou.

Ulice v živém ondy Brusselu byly tiché a pusté. Zatím měl Alba úmyslem, přivábiti k sobě pány, kteří v bouřlivém hnutí zapleteni byli, svou mírností na odiv stavěnou.

I podařilo se mu takto přilákati Egmonta, miláčka lidu i Hoorna, jakoby jejich rady ve věcech jejich země rodné potřeboval, a je zatknouti.

Na to zaveden jest „soud krvavý“, zvaný Albou „rada nepokojův“.

Komisaři do provincií poslaní stíhali podezřelce na soud tento. Kdož kázal, kdož kazatele přechovával, kdož hanobil chrámy katolické, kdož stavěl chrámy protestantské, předveden býti měl před soud krvavý.

Ženy ponoukány byly k svědectví na své manžele, děti na své rodiče. Žaláře byly brzy plny, jakby je nacpal a úřadové měli vyšetřovati případy a zprávy dáti o tom do Brussela.

Brzy bylo patrno, že při soudech těchto obohacení bylo cílem soudců.

Nevole rostla, když i všem vystěhovalcům poslány jsou obsílky, aby se ospravedlnili z viny své.

Zatýkání a popravování nemělo konce a dělo se houfně, vypovídání a do klatby dávání vystěhovalců nepřestávalo, jakož i pobírání statků jejich. Egmont i Hoorn jsou popraveni.

Ubohý lid nizozemský pohlížel mezitím k princi Orangeskému jakožto k jedinému útočišti kromě Boha. Uprchlíci většinou stavu vyššího radili se, kterak by vlast svobodě navrátili.

I vydal princ Orangeský, než branně proti Albovi vystoupil, „ospravedlnění“, v kterémž sebe před Albou hájí.

Nejvíce prospělo chování Albovo věci Nizozemska. Katolíci i protestanté spojili se proti němu k společnému odporu, vidouce, že Alba ruší zákony zemské, rozpisuje berni vysoké ze všech statků movitých i nemovitých.

Protestanté i katolíci společně jali se Albovi odpírati, až tento vzdal se svého úřadu.

Alexander Farnese, nově jmenovaný místokrál v Nizozemsku, dal věcem nového obratu, uchlácholiv stranu katolickou samosprávou a obnovením svobod dřívějších.

Proti protestantům však Farnese rozhodně vystoupil, neb nemohl činiti i ústupků náboženských.

Takto rozštípilo se španělské Nizozemsko ve část katolickou (v Belgii nynější) králi věrnou a v část protestantskou (v Holland nynější), která se králi protivila.

Bylať to smělost neobyčejná, postaviti se králi Filippovi, v jehož zemi slunce nezacházelo, na odpor.

Odvaha tato byla tím nebezpečnější, podnikl-li ji národ nepatrný, kterým byl národ hollandský.

Odštěpenci nizozemští nalezli přátel u protestantů anglických. Královna Alžběta sama jim přála a sílila odpor jejich, k čemuž neměla nemalých důvodů.

Když totiž Marie, nazvaná pro pronásledování jinověrců Krvavou, sestra Alžběty, zemřela,

zamýšlel Filipp vzíti v manželství po smrti své manželky Marie nevlastní sestru její Alžbětu.

Alžběta přijala poselství Filippovo za tím účelem do Anglie poslané s největší šetrností a vyjednávání tak dlouho protahovala, až se na trůně dosti byla upevnila.

Byla to se strany Alžbětiny hra, v kteréž srdce nepochybně ani na jedné ani na druhé straně nerozhodovalo. Královna Alžběta však v této hře předčila nad Filippa.

O upevnění trůnu svého neměla Alžběta nemalou práci, neb měla mocnou soupeřku v Marii Stuartovně, jejíž tetou byla.

Právo Alžběty na trůn anglický bylo se strany papežovy neuznáno a mělo připadnouti Marii Stuartovně.

Marie Stuartovna byla královnou skotskou, která provdána byla za francouzského krále Františka II. Po smrti svého manžela navrátila se Marie do svého království, kdež jakýsi náboženský novotář Jan Knox zemi její úplně podryl a pořádek porušil, vydávaje proti Marii spisy, které její autoritu ničily.

Mnoho se dělo ve Skotsku na pokyn Alžbětin. Víra katolická vzala zde za své a všechen řád biskupský zrušen tu jest zavedením církve presbiterianské či knězské.

Marie Stuartovna, jsouc katoličkou, upadla v nenávisť svých poddaných.

Za těchto poměrů není divu, že s důvěrou hleděla toliko ke svému rádci Davidovi Ricciovi, rozenému Vlachu, kterého z Francie byla přivedla.

Přítomnosť Riccia popudila Skoty, kteří v něm viděli agenta papežského, usilujícího o pokatoličtění Skotska.

Potřebujíc opory proti svým poddaným, pojala Marie svého příbuzného Jindřicha Darneley'e za manžela.

Darneley byl sice mužem velmi sličným, za to však surovým a lihovinám příliš oddaným.

Surovost jeho nejvíce se ukázala, když vlastnoručně před Marií Riccia zavraždil, že tento ony sumy peněz Darneley'ovi vyplatiti se zdráhal, kterýchž na své hýření potřeboval.

Činem tímto rozhněval Darneley nejvýše svou něžnou manželku, která mravům jemným ve Francii se byla přiučila.

Nepřátelství tohoto mezi Marií a Darneleyem využitkoval Marie nevlastní bratr Murray, muž ctižádostivý, ke svým panstvíchtivým záměrům.

I rozhlásil v zemi, že Marie ve svém přísně katolickém smýšlení se tajně zasazuje o zničení novotářství ve Skotsku. V čele nespokojenců stál sám král Darneley, domnívaje se, že jemu pak samostatné vladaření připadne.

Věc tato se však Darneley'ovi nezdařila, na místo rádce nastoupil po zavraždění Riccia hrabě Jakub Bothvell.

Okolnost tato jevila se Murrayovi velmi příznivá, aby zvrhl i Darneley'e i Bothvella. Snadno mu bylo roznítiti vášeň Darneleyovu, jako by byl milostný poměr mezi Marií a Bothvellem.

Za této doby roznemohl se král Darneley na neštovice a byl z Edinburgha odvezen na hrad venkovský. Marie navštívila svého manžela, ošetřovala jej a něžně se k němu prokázala.

Aby se Darneley po své nemoci úplně zotavil, zavezen byl do osamělého domu venkovského, v němž i Marie svůj příbytek měla. Té doby odbýval se v sousedství 10. února r. 1567. ples skvostný, na nějž se i královna odebrala. O dvou

hodinách v též noci vyhozen jest příbytek, v němž uzdravující se král dlel, do povětří. Ráno se však ukázalo, že napřed král byl zardousen jakož i jeho komonstvo a na to že teprv vyletěl dům do povětří.

Veřejné mínění ukazovalo na Bothvella jakožto na původce vraždy této.

Vyšetřena věc tato nikterak nebyla a Marie pojala Bothvella za manžela za krátkou dobu po smrti Darneleyově.

Tu ozvali se hlasové, že Marie jest spoluvinnicí Bothvellovou.

Povstání nastalo v zemi a Bothvellovi bylo utéci do Norvežska a Marii do Anglie.

V čele všeho tohoto hnutí byl hrabě Murray, který po těchto událostech se stal poručníkem mladého prince Jakuba, ač mnozí poznávali, že Marie jest nevinna a Murray strůjcem všeho zla.

Alžběta, teta Marie Stuartovny, přijala chladně královnu Marii, které málo nakloněna byla, že její panování neuznávala po právu a že svou krásou nad Alžbětu daleko předčila.

I usneseno konečně s Marií naložiti jako s uvězněnou a ve při její nález učiniti.

Ovšem příčilo se počínání toto svrchovanosti královny, ale odpovídalo vášni Alžbětině proti její sokyni.

Přes to, že soud Marii z viny usvědčiti nemohl, držána Marie i dále ve vězení.

Té doby měla Alžběta mnohé nepokoje v Anglii a vždy se ozývali hlasové, jakoby Marie původkyní hnutí byla, kteréž by směřovalo k odstranění jejímu.

Věc nabývala tím více váhy, když té doby Nizozemci byli povstali a spiknutí v Anglii od ka-

tolíků učiněno jest proti Alžbětě, aby Nizozemce nepodporovala.

I jest proto pohnána Marie Stuartovna před soud, aby se vypátralo, jak dalece Marie s povstáním srozuměna jest.

Ač nemohlo se ničeho dokázati, byla Marie předce popravena 8. února r. 1587.

Tu povstal Filipp II., aby pomstil smrť Marie Stuartovny a zničil zároveň i Nizozemce i Alžbětu, která je podporovala.

I vystrojil proto Filipp ohromné loďstvo v Lissabonu na 130 lodí válečných čítající. Na 8000 námořníků bylo na nich a 2500 děl a 20.000 vojínů otužilých.

Nevidělo moře do té doby tak ohromné loďstvo válečné.

Všichni byli tak jisti svým vítězstvím, že loďstvu se dostalo názvu armády nepřemožitelné.

Všechna Evropa byla ve velikém napnutí a očekávala touženlivě výsledek výpravy. Mnozí třásli se již nad vzrůstem moci španělské.

Anglie uznávala hrozící nebezpečenství. Jsouc v držení toliko malého počtu lodí válečných, ozbrojila všechny lodi obchodní k účelům válečným. Všechny různice stran náboženských na čas utichly, neb rovněž báli se všichni Angličané panství španělského. Na ochranu břehu jest nařízena všeobecná hotovosť, neb neznáma byla osnova válečná ze strany španělské a nevědělo se, kde přistojí hrůzná armáda Filippova.

Již na počátku činnosti bylo doznati armádě ztráty. Zemřelť jí její vůdce, a nástupce Medina Sidonia byl sice na zemi dobrým vůdcem, nikoliv však na moři. Též bouří trpěla armáda, tak že jí bylo zakotviti v severním Španělsku a lodi porouchané opravovati.

Anglický admiral Hovard očekával armádu v Kanalu Lamancheském, když ale Alžběta o oné bouři se dozvěděla, měl Hovard se odebrati na rozkaz její ze svého stanoviska, jako by roku toho armáda se již nepřiblížila.

Přes to setrval Hovard na svém místě a ustupoval armádě přece téhož ještě roku se blížící.

V okamžiku tomto osvědčil se spolek Anglie s Nizozemskem.

Lodi španělské blížily se břehům nizozemským, aby odtud se sesílily ještě 40.000 vojíny. Lodi jejich, jsouce však příliš veliké, nemohly do ústí řek hollandských, tak že mnoho času strávily, než úloze dostály, a příhodný čas k dobytí Anglie promeškaly.

Již blížila se doba bouří podzimních a proto admiral španělský rozhodl se k návratu do Španěl podle břehů norvéžských a kolem severního Skotska, aby vyhnul se bouřlivému Kanalu.

Ovšem si admiral tímto směrem mnoho zajel, ale pro plavce, jako byli Španělové, nebyla cesta tato příliš dlouhou a nebezpečnou.

Sotva však přiblížila se armáda Orknejským ostrovům, strhla se ohromná bouře, právě na místech písčitých, skalnatých a úskalím a ostrovy rozervaných.

I vzala zde většina lodí pyšné armády za své. Živel zničil ji, nikoliv hmotná přesila neb duševní převaha nepřátel.

Klidně přijal Filipp zprávu o tomto neštěstí se slovy: „Poslal jsem armádu proti lidem, nikoliv proti živlům. Jméno Hospodinovo budiž pochváleno.“

Angličanům a Hollanďanům bylo neštěstí španělské nevýslovnou radostí, neb zachráněni byli nikoliv svou pěstí, nýbrž prozřetelností božskou.

Nekrvavé vítězství oslavila Alžběta památnými penězi a slavnostním vjezdem do Londýna.

Rozmetení nepřemožitelné armády jest mezním kamenem slávy a moci španělské. Od té doby nezmohla se již říše španělská.

Holland zůstal nezávislým a vkročil na cestu vyššího rozkvětu, Španěly však klesaly, až se staly zemí bídnou a u všech národů probudilých zemí nenáviděnou pro nesnášelivost národní, náboženskou i politickou.

Nedivme se však nesnášelivosti španělské. Souvisíť těsně s jejich životem národním.

Jsouce v ustavičném boji s mohamedanskými Araby, měli nesnášelivosti té zapotřebí, aby se z panství jejich vymanili a pány se stali všeho polouostrova, své domoviny.

Nesnášelivosť tato však i na ostatní národy přenešená byla příčinou mnohých válek a trampot národů evropských a počátkem úpadku moci španělské.

Matyáš od r. 1611.—1619.

Válka třicetiletá od r. 1618.—1648.

I. Povstání české.

K velikému neštěstí zemí českých a rakouských byl spor Matyáše a Rudolfa II.

Moc stavů většinou protestantských jest za sporu bratří těchto na ujmu moci královské přespříliš sesílena.

V neobyčejném vzrůstu moci stavovské v Čechách spočívá zárodek povstání českého, kterým válka třicetiletá se počíná.

Císař Matyáš dožil se toliko počátku války této.

Dosednuv po pádu bratra svého Rudolfa II. trůnu všech zemí bratrových pomocí odbojných stavů, nemohl proti moci svých spojenců přímo vystupovati.

Upraviv nástupnictví v Čechách ve prospěch svého bratrovce Ferdinanda, odebral se z Prahy do Vídně r. 1617.

Vládu po té řídili zvláštní místodržitelé v Praze, kteří co do víry většinou k víře katolické se klonili.

Za této doby vystupovali mnozí z předních velmožů katolických zjevně proti protestantům.

Takto učinili arcibiskup pražský Lohelius, opat broumovský Selanger, Vilém Slavata, Jaroslav Martinic a na Moravě olomúcký biskup Dietrichštein.

Odvaha mužů těchto proti protestantům rostla, ani věděli, že dědicem zemí českých jest Ferdinand Štýrský, na království České již korunovaný, muž rozhodně katolický.

Za příkladem duchovenstva vyššího šli i nižší duchovní katoličtí.

Tak nepřipustil r. 1617. katolický farář v Ústí nad Labem protestanty do chrámu Páně a vypovídal kazatele jejich z města, až učiněn útok na jeho faru a on s okna jest shozen a usmrcen.

Nejvíce pobouřena jest mysl protestantů v Čechách, když arcibiskup pražský dal chrám protestantský v Hrobě zbořiti a opat broumovský chrám protestantům v Broumově uzavříti.

Ihned ozývali se hlasové, že majestát Rudolfův jest porušen a věc defensorům jest předložena.

Defensoři, kteří nad svobodou náboženskou po zákoně bděli, svolali hlučný sněm do kolleje Karlovy v Praze.

Stížnosť, kterou defensoři Matyáši na to předložili pro rušení svobody náboženské, byla zamítnuta a defensorům byly schůze zakázány.

Za původce těchto přísných nálezů císařských prohlášeni jsou katoličtí místodržitelé Slavata a Martinic.

Všechna zášť protestantů českých obrátila se proti mužům těmto.

Přes zákaz císařův byl nový svolán sněm od defensorů, na němž Slavata i Martinic, prohlášeni byvše za rušitele pokoje a dobra obecného a za odbojníky království českého, k smrti odsouzeni byli.

Na to odebrali se šlechtici do hradu královského, kdež Martinicovi i Slavatovi nález stavovský přečetli a oba v pláštích a s rapíry s oken smetli do příkopu na 18 metrů hlubokého.

Tomuto vyhazovu či této defenestraci přítomen byl v kanceláři i místodržitelský tajemník Fabricius.

Vida, co se děje, dovolil si uvésti stavům na paměť, kde jsou a čeho počínají.

I vyhozen proto od rozčilených stavů za místodržiteli (dne 23. května 1618.).

Defenestrací touto, kterouž náhodou ani jednomu z vyhozených na životě uškozeno nebylo, vypovězen jest od stavů boj moci královské.

Vědomi si jsouce, že císař zločin na svých místodržitelích spáchaný bez trestu nenechá, jali se stavové u císaře Matyáše ze svého počínání se omlouvati a hotoviti se k válce.

Třiceti direktorům zvoleným svěřen jest odboj stavů českých.

Ihned nařízena jest všeobecná hotovosť a Matyáš z Thurnu jmenován velitelem branné moci stavovské.

V dopisech ku králi dokládají se zbouřenci,

že ničeho proti Jeho Veličenstvu bráti před se nechtějí, prosíce jej, aby proti nim branně nevystoupil, neb nemíní se nijak vytahovati z věrné a poslušné poddanosti k němu a činí vše k dobru a užitku jeho.

Po defenestraci prchli z Čech arcibiskup pražský, opat strahovský a broumovský.

Direktoři vypověděli jezovity z Čech a ve při Hrobských a Broumovských učinili své nálezy. Arcibiskupovi pražskému nařízeno jest jím zbořený chrám nově protestantům vystavěti a dokud se to neprovede, že protestanté budou svou bohoslužbu konati v katolickém chrámě hrobském, v Broumově nařízeno chrám zavřený opět otevříti.

I počala za těchto poměrů válka stavů českých s císařem.

Hrabě Dampier překročil s vojskem císařským hranice české 12. srpna r. 1618. s 6000 jezdců, dobyl Bystřice Nové a hnul se k Hradci Jindřichově.

Matyáš Thurn zatlačil však záhy Dampiera z Čech a přinutil Bouquoie, který přes Budějovice postupoval, v Budějovicích se po své porážce uzavříti.

Stavové vzbouření pozorovali, že k válce počaté jsou příliš slabi. I psali proto do všech zemí evropských, své jednání odůvodňujíce a o pomoc prosíce.

Zahraničné pomoci potřebovali stavové tím více, čím liknavější sami byli.

Často si stěžovali direktoři, že stavové za tak veliké obecné potřeby a za takového nebezpečenství ani osobně se vší mocí svou se do táborů nevypravují, ani na místě svém osoby hodné ze stavův neposílají.

Nejvíce naděje kladli stavové na pomoc protestantů německých, kteří strojíce se k válce proti

katolíkům v Němcích ve spolek unií zvanou se zapsali.

Unie nepočala však válku s katolíky, kterouž by ovšem nejvydatněji byla moc císařská ohrožena, nýbrž učinivši na přímluvu Francie s katolíky příměří, poslala toliko hraběte Mansfelda s 5000 mužů vzbouřencům na pomoc. Věc stavovská trpěla značně, že nebyly celé Čechy jí nakloněny.

Mnozí stavové, mnohá města nepřála stavům a nepřešla k odboji proti císaři.

Mezi městy císaři věrnými zabírá první místo Plzeň.

Dobývání Plzně.

Stavům českým šlo o to, získati pro svou věc Plzeň, město katolické a panovníkům vždy věrné.

I pokusili se o to po dobrém, vyzývajíce Plzeň ihned po defenestraci, aby se přidala k odboji, a když odpověď zápornou obdrželi, činili přípravy mocí brannou Plzně se zmocniti.

Plzeň strojila se k odporu, vypálivši předměstí své Skvrněnské, velmi nákladně vystavené a úrodami hojně naplněné.

Hraběti Arnoštu Mansfeldovi jest vzetí Plzně od direktorů nařízeno.

Dne 28. září r. 1618. počalo se s obléháním města, které na to sedm neděl a šest dnů trvalo.

Mansfeld dal tři náspy vně vyhrnouti a střelbu proti zdem městským zasaditi.

Po té vyjednávali direktoři opět s Plzní, opět však marně, ač se dokládali, že škody a záhuby města žádostivi nejsou.

Tu počala střelba. Věž kostelní jest zbořena a zdi městské jsou na mnoha místech široce zvrtány.

Obležení vyvrhli však za mezerou učiněnou příkopy a zasadili proti mezerám své kusy, bráníce se velmi udatně.

První útok jest šťastně odražen.

Teď měli Plzeňští dvoje srdce a činili výpady na Mansfeldské.

V noci dne 28. října spálili Mansfeldští, přebrodivše se, mlýny u zdí městských, obecní pivovar, vodárnu, papírnu a prachárnu.

Činem tímto značně jest seslabena moc obležených.

I poslali tu direktoři opět obleženým přátelské napomenutí, zůstavujíce je při víře a svobodách, vzdají-li se dobrovolně.

Plzeň se pronesla však, že v povinné a poddané poslušnosti k Jeho Veličenstvu zůstane.

Tu střílelo jest na město 2. listopadu dnem i nocí. Část zdí jest rozhozena podkopem a trhlin ve zdích přibývalo. Až za Rakovníkem bylo slyšeti střelbu.

Po těchto přípravách hnáno bylo útokem hlavním na město 21. listopadu.

Plzeňští bráníce se statečně metali na útočící kamením, věnci smolnými.

Konečně vedral se nepřítel do města, kdež počal boj ukrutný. Plzeňanům klesalo srdce. Zatlačeni byvše až ke klášteru bosáckému, počali vyjednávati o 2. hod. v noci s nepřítelem.

Plzni bylo se vzdáti. Všechna zbraň, všechen náboj staly se kořistí nepřátel.

Najatí žoldnéři plzeňští byli propuštěni, nebo přijali službu u Mansfelda.

Vítězství oslaveno jest slavnou bohoslužbou v jazyku německém a po způsobu protestantském.

Takto se dostalo město, které posud ve svých zdích nepřátel (ani Žižky) nevidělo, do rukou di-

rektorů a mše sv. Mansfeldem slavená byla první toho druhu, kterou český Řím, jak katolické Plzni se říkalo, zažil.

Zanechav posádku ve městě, odebral se Mansfeld k Budějovicům na Bouquoie.

Čtvrt roku po vzetí Plzně rozloučil se se světem Matyáš, zůstaviv vládu svému bratranci Ferdinandovi II. ze větve štýrské r. 1619.

Ferdinand II. od r. 1619.—1637.

Bitva na Bílé Hoře 8. listopadu r. 1620.

Ferdinand II., již korunovaný král český, oznámil stavům českým, jakož i stavům zemí ostatních úmrtí Matyášovo, nabízeje jim ruky k smíření.

Stavové čeští, obávajíce se jeho přísného katolického smýšlení, hlavně však trestu pro defenestraci zaslouženého, odmítli smíření té doby sotva již možné a strojili se k dalšímu boji vším úsilím, žádajíce na všech národech protestantských i na Turcích pomoci proti císaři.

Aby stavové moc svou v zemích habsburských rozšířili, hnul se Matyáš z Thurnu se svým lidem branným na Moravu, chtěje stavy moravské ke věci české nakloniti, třeba-li i mečem.

V Brně měl Thurn důtklivé rozmlouvání se stavy moravskými, z nichž hlavně kardinal a biskup olomúcký Dietrichštein a Karel ze Žerotína se žádosti jeho rozhodně postavili na odpor.

Ač hrozil Thurn oběma osudem Martinice a Slavaty, netoužil přece po jejich škodě a uspokojil se, že stavové moravští, ač bez Dietrichšteina a Žerotína, kterým na rozmýšlenou lhůta vyrčena byla, se stavy českými konfederaci učinili.

Na to vypověděli i stavové moravští jezovity ze země a nařídili všeobecnou hotovost.

Učiniv spolek se stavy moravskými, hnul se Thurn k Vídni, kdež i měšťané protestantští se proti Ferdinandovi vzbouřili a do samého hradu se shlukli, žádajíce svobod náboženských.

Ferdinand byl v tísni nemalé, ana přikvapila pomoc pod velením Dampierovým.

I bylo vzbouřencům rychle hrad císařský opustiti a po domech se ukrýti.

Neprospěli takto protestanté vídeňští Thurnovi, jemuž bylo záhy na to pro porážku Mansfelda u Budějovic od Vídně zpět do Čech se navrátiti. Po odchodu Thurnově odebral se Ferdinand II. do Frankfurtu nad Mohanem a zvolen tu jednomyslně ode všech shromážděných kurfiřtů i evangelických i katolických za císaře právě té doby, když dne předešlého 26. srpna r. 1619. Frídrich Falcký na sněmě generalním v Praze učiněn jest králem českým.

Stavové čeští uznávajíce své skrovné prostředky a nechtějíce Ferdinanda za krále uznati, nuceni byli zvoliti si pána nového.

Nejvhodnější osobou pro korunu českou myslili, že jest Frídrich, kurfiřt Falcký, který byl náčelníkem spolku protestantského v Němcích.

S Frídrichem očekávali stavové, že získají i pomoc všeho vojska protestantského.

Ve věci této úplně se však stavové přepočítali, Frídrich pomoci branné jim nedonesl a svými skutky záhy ukázal, že věci stavovské uškodil.

Již měsíc po volbě vykonané (25. října) byl Frídrich s manželkou svou od stavů českých ve Waldsassu v Bavořích uvítán a provázen odtud přes Cheb, Falkenov, Kysibl, Žatec a Slané na

hrad pražský, všude jsa slavnostně poctěn a obdarován.

U Hvězdy před Prahou očekávali Frídricha všichni v Praze přítomní direktoři se svým komonstvem uprostřed četného zástupu šlechty a davu obecenstva.

Spatřiv direktory, skočil Frídrich s koně, snal klobouk a vítaje se s nimi, tiskl všem pravici.

Průvod do Prahy byl velmi slavnostný a pestrý. Na 2000 jezdců v rozličném kroji malebném doprovázelo Frídricha.

Na 152 koních seděli oděnci v bílé a modré livreji se 4 trubači a s bubeníkem v čele.

Proti klášteru strahovskému rozestaven byl zástup sedláků, opatřených zbraní husitskou a praporem, na němž bylo lze spatřiti kalich.

Korunovace děla se ve chrámě svatovítském způsobem velmi slavnostným.

Na to jel Frídrich přes Český Brod, Polnou, Třebíč a Krumlov do Brna, kdež si dal holdovati od stavů moravských, a do Slezska, kdež mu holdováno bylo ve Vratislavi.

Sláva dvaceti a tříletého krále netrvala však dlouho a jásot stavů též záhy umlkl, když patrny byly skutky Fridrichovy.

Jsa přívržencem víry Kalvinovy staral se Frídrich více o zavedení obřadu vyznání svého do Čech než o vojsko a válku.

Především snažil se chrámy přispůsobiti bohoslužbě Kalvinově.

Hlavní oltář v chrámě sv. Víta jest odstraněn a postaven na jeho místo jednoduchý stůl.

V celém království měly býti zvony z chrámů a věží odstraněny a do Prahy zavezeny, oltáře vyměněny býti za stoly okrouhlé o černém pro-

stěradle, a obrazy Svatých odstraněny býti, jak vyznání Frídrichovo to žádalo.

Počínáním svým způsobil Frídrich velikou nevoli mezi lidem, jehož svědomí urážel.

Jen jednou ukázalo se zbraním Frídrichovým štěstí, když Betlen Gabor, kníže sedmihradský, spojiv se se stavy s Thurnem Vídně se jal obléhati.

Ferdinand II. vrátil se z Němec, aby řídil obranu města.

Počasí nepříznivé, nedostatek potravin a nezřízenost vojska Thurnova a Betlenova zmařily naděje na vzetí Vídně a Thurnovi i Betlenovi bylo s nepořízenou odtáhnouti.

Spolek s Betlenem vzal na to i za své, když tento s císařem příměří učinil.

Za doby zimní strojil se Ferdinand k válce všemožně.

Španělsko, papež, Maxmilian, vévoda bavorský a Jan Jiří, kurfiřt saský, a Sigmund, král polský, se stali spojenci Ferdinanda II.

Stavové čeští byli bez spojenců korunovaných, na straně jejich byli toliko vzbouření stavové moravští, slezští, lužičtí, dolnorakouští a hornorakouští.

Na mnohých místech počali se sedláci bouřiti pro své útisky proti svým pánům, aby využitkovali tísně stavovské ku svému prospěchu.

Zatím hnul se na jaře r. 1620. Maxmilian se svým vojskem pomocným podle Dunaje k Linci a odtud k Budějovicům, jsa, spojiv se zde s Buquoiem, co do počtu svého vojska (25.000) o polovici silnější, než bylo vojsko Frídrichovo.

Písek vzat byl útokem a v popel obrácen. Obyvatelé branní i bezbranní, mužové i ženy i děti byli nemilosrdně pobiti.

Pádem Písku zastrašena jsouce, vzdala se i města Strakonice, Sušice a Klatovy Maxmilianovi.

Vojsko stavů českých, vedeno jsouc Anhaltem, mělo za to, že císařští budou Plzně dobývati, střehlo proto města.

Když však vojsko Maxmilianovo rychle se ubíralo přímo na Prahu, bylo Anhaltovi dáti se na pochod a spěchati Praze na pomoc.

Jen o několik hodin dorazilo vojsko stavovské dříve ku Praze než vojsko Maxmilianovo a počalo se na Bílé Hoře opevňovati.

Po delší poradě rozhodl se Maxmilian k útoku na vojsko stavovské 8. listopadu r. 1620.

Mezi dvanáctou a jednou hodinou o polednách učinilo vojsko císařské první svůj útok s hudbou zvučnou a křikem velikým ale s nezdarem. I útočeno opět a vojsko Frídrichovo na hlavu bylo poraženo. Nejdéle drželo se vojsko stavů moravských.

Větší díl poražených dal se na útěk ke bráně strahovské.

Bojiště pokryto jest 1600 zabitých. Ležení Čechů upadlo v moc nepřátel.

Frídrich zatím meškal v Praze za tabulí skvostnou s pány a paními, vítaje posly od svého tchána Jakuba I., krále anglického, an jej posel od Anhalta ze zábavy vyrušil, nesa naléhavé napomenutí, aby na bojiště pospíšil a svou přítomností k udatnosti vojíny své povzbudil.

Po hostině teprv sedl Frídrich na kůň a ujížděl k bráně strahovské, u níž mu však přišli již v ústrety vojínové prchající se zprávou, že bitva jest již úplně ztracena.

I bylo Frídrichovi proto vrátiti se zpět do Prahy a raditi se.

Pro netečnost obyvatelstva pražského ke věci

Frídrichově bylo věcí nemožnou, v Praze se uzavříti a přes zimu se brániti.

I usneseno proto, aby především manželka Frídrichova s novorozeňátkem město opustila. Král manželku na oko doprovázeje koňmo, sedl za branami též do povozu a odjel přes Nimburk do Vratislavi a odtud do Hollandska.

Čechy „zimní král“, jak Frídrichovi, že jednu zimu toliko panoval, se potupně říkalo, více již nespatřil.

Útěk králův dal znamení k všeobecnému stěhování šlechty z Prahy. Každý boháč uložil své zboží na vozy a uháněl z města.

Věc stavů vzbouřených byla na dobro ztracena. Praha vzdala se vítězi na milost a nemilost.

Již den po bitvě bělohorské měl Maxmilian svůj vjezd na Hradčany, kdež oslavil vítězství své slavným Tedeum v chrámě sv. Víta.

Maxmilian ukončiv porážkou stavů českých úlohu svou, odebral se po osmidenním pobytu v Praze do svého vévodství bavorského.

Správa Čech a jejich úplné utišení bylo svěřeno na to knížeti Karlu z Lichtenšteina.

O potlačení stavů moravských staralo se vojsko císařské pod Buquoiem a o ono stavů slezských kurfiřt saský, získav za pomoc svou v zástavu Lužici, která se ke koruně české více nenavrátila.

Následky bitvy bělohorské.

Odboj stavů českých zastihl v prasmutných následcích svých netoliko odbojníky, nýbrž i všechen národ československý.

Následky bitvy bělohorské lze roztříditi v následky stavovské, náboženské i národní.

a) Následky stavovské.

Porážka stavů na Bílé Hoře jest hrobem moci stavovské a stupněm k neobmezené vládě královské v zemích českých.

Hned po porážce bělohorské opustili mnozí šlechtici se zbožím svým movitým zemi českou.

Většina však odbojníků, odevzdavši se bezpečnosti a kojíc se nadějí, že při hrdlích a statcích zůstavena bude, setrvala v Čechách.

U dvora císařského zatím činily se rozsáhlé porady, jakým spůsobem se vítězství má využitkovati a jak se vzbouřenci potrestati mají.

Porad těchto účastnil se i Slavata, který učinil první návrh na pobírání povstaleckých statků.

Nebyloť to lakomství, které v něm všecku útrpnost bylo udusilo, stalť se skrze svou paní neskonale bohatým; ale obavy, že by se svým statkům nemohl těšiti, kdyby protivníci víry jeho při moci a při zbožích svých zůstali.

Nad to podporován tento návrh i jezovity passovskými, kteří se v Čechách mohli k velikému majetku jen tenkráte dostati, když dosavadní vlastníci byli vyhnáni.

Boj vypuklý rozplamenil zášť protivníkův tou měrou, že jen úplným zničením jednoho z nich mohl se uspokojiti druhý.

I byla proto ode všech rádců vídeňských schválena rada Slavatova, aby se všickni protivníci pobráním statků zničili a vypracován k tomu konci podrobný návrh.

Všichni vinníci rozděleni byli na tři třídy: Za nejméně vinny pokládáni ti, kdo se ničeho

jiného nedopustili, nežli že uznali kurfiřta falckého za krále. K této třídě patřili většinou katolíci, kteří v Čechách zůstavše z bázně se Frídricha přidrželi.

Tito se měli hmotně uvésti na poměry méně příhodné.

Do třídy druhé počítali se, kdo před vypuknutím povstání nějaký úřad zastávali a kteří tedy svým pozdějším uznáním povstaleckého hnutí svou povinnost k Ferdinandovi jakožto poddaní a jakožto úředníci porušili. Rovněž vysoký trest měl zastihnouti i ty, kdo byli ve službě povstalecké vlády, avšak ve službě nikoliv zvlášť vynikající.

Všem těmto měl sice život býti darován, všechno však zboží jejich se mělo zabaviti.

Nejhorší osud měl stihnouti třetí třídu vinníků, ku kterým patřili vynikající účastníci povstání.

Těmto sáhnouti se mělo na všechny statky i na hrdla.

Patrno, že při neztenčených statcích ponecháni býti měli toliko, kdož za doby povstání v Čechách nežili. Všichni ostatní obyvatelé země měli na jmění zkráceni býti, poněvadž ani katolíci nebyli jisti, že se jim nějaké příznivé jednání s povstaleckou vládou za vinu klásti nebude.

Pobraných statků mělo se použíti k vydržování vojska a k odměně věrných služeb přívrženců císařových.

Když toto ve Vídni ujednáno bylo, šlo o způsob provedení.

Vídeňští radové doporučovali císaři k provedení usnesení svého vévodu bavorského Maxmiliana, aby zášť, kterou opatření tato zajisté v zápětí míti mohla, svezla se na vévodu. Teprv

když tento tak neučinil, svěřena byla věc knížeti Karlu z Lichtenšteina.

Přípravné kroky k exekuci děly se po několik měsíců.

Účastníci povstání, kteří v slepé důvěře své v Praze byli zůstali, byli potaji střeženi, všechno odvážení zboží z Čech bylo zakázáno, aby nic konfiskaci neušlo, měšťané byli odzbrojeni, nejpřísnější censura knih byla zavedena.

Všechna tato a jiná opatření byla ve Vídni schválena, ale naléháno na Lichtenšteina, aby rychle s processem započal.

Lichtenštein však nedal se ukvapiti. Dne 6. února r. 1621. poslal teprv Lichtenštein seznam osob, které chtěl dáti zatknouti. Mezi nimi byla jména direktorů a 32 jiných lidí. Všichni z těchto ovšem nemohli býti zatčeni, poněvadž mnozí v čas utekli. Strany těch bylo knížeti uloženo, aby je vyzval, by se dostavili a statky jejich aby zabavil.

Teprv 20. února byl přišel přípis císařův, schvalující návrhy Lichtenšteinovy.

Sesíliv na to posádku pražskou, přikročil kníže ihned k exekuci.

Páni a rytíři, kteří se zatknouti měli, obesláni byli, aby se dostavili o druhé hodině odpolední, poněvadž jim jakýsi dekret císařský oznámen býti má. Totéž bylo uloženo císařským rychtářům v městech pražských, aby předvolali na touž hodinu pod stejnou záminkou osoby ze stavu měšťanského, jichž se věc týkala.

Všecky obeslané osoby, které v Praze byly a nemocí stiženy nebyly, dostavily se v určitou chvíli u knížete z Lichtenšteina anebo před císařskými rychtáři a tu vyslechly, že pro velezrádu zajati jsou.

Beze všech poznámek přijali všichni oznámení

toto a dali se klidně do žalářů odvésti, jedni do Bílé Věže, jedni na staroměstskou radnici.

Toto zatknutí učinilo v Praze skličující dojem, ovšem nejbolestnější na zajatce. Jen přesvědčení, že se jim nic v Praze nestane, jak od vévody bavorského bylo slíbeno, přimělo je k tomu, že v Praze zůstali. Zatknutí zlomilo všechnu odhodlanost jejich, několik dní vazby stačilo, že se z pyšných pánů stali náhle úpěnliví prosebníci, kteří k rozličným osobám o pomoc psali.

Na to sestaven mimořádný soud, kterémuž přiděleni i soudcové cizí, a kníže Karel z Lichtenšteina jmenován předsedou soudu tohoto.

Soud počal svou činnost tím, že prohlásil statky 22 osob, které se povstání súčastnily, ale zatím zemřely, za zabavené.

Dne 29. března počalo na hradě pražském jednání soudní proti zatčeným.

I zavoláni byli nejdříve direktoři v pořádku takovém, jak se to na jejich stav a stáří jejich rodu slušelo: nejprvé Vilém z Lobkovic, pak Pavel z Řičan, Václav Budovec a t. d.

Dvorní říšský rada Melander ujal se slova, promluvil o příčinách tohoto soudního jednání, načež Dr. Kapr jeho řeč jazykem českým opakoval.

Na to čteny jsou každému dříve již sestavené otázky, zaznamenány byly odpovědi a obvinění odvedeni do zvláštních komnat.

Konečně vynesen byl rozsudek od soudního dvoru, kterýmž všechny osoby obviněné jsou pokutovány ztrátou statků a 27 z nich i ztrátou života, což mělo na některých vykonáno býti způsobem více méně ukrutným. Divišovi Černínovi měly se před popravou dva prsty u pravé ruky useknouti a doktorovi Jesseniovi a Martinovi Früweinovi jazyk vyříznouti a j.

Rozsudek tento předložen jest císaři k schválení. —

Císař udělil Vilémovi z Lobkovic a ještě čtyřem osobám, jež pražský soud k smrti odsoudil, milost, změniv trest tento v žalář doživotný.

Také zmírnil trest Ottovi z Losu, uznav, aby nejdříve mečem popraven byl a potom teprv čtvrcen a ne naopak, jak se z Prahy navrhovalo.

Podobně i u jiných osob zostření trestu smrti jest zmírněno.

Lichtenštein odkládal popravy přes rozkazy císařské až do 21. června.

Dne 19. června jsou vězňové přiváděni jeden po druhém opět do též síně, v níž se výslech konal, a zde jim oznámeno, že 27 osob jest odsouzeno k smrti.

Na to byli odsouzenci odvedeni do svých vězení a od té chvíle bylo přátelům dovoleno, navštěvovati je. Ženy a děti uvězněných učinily ještě poslední ale marný pokus, aby životy svých manželů a otců zachránily, prosíce Lichtenšteina o milost.

Když se po Praze roznesla pověst o nastávající exekuci, změnilo se v lidu mínění k odsouzeným: neboť kdežto dosud bylo hlavám povstání jakožto původcům tolika svízelů spíláno, vzbudil strašný osud jejich útrpnost ve veřejném mínění. Lidé se styděli dávati nešťastníkům těmto na jevo své opovržení. Někteří neohrožení kazatelé vyzývali věřící k modlitbám za odsouzené.

Zatím navštěvovali kazatelé odsouzence, ba i jezovité se k mnohým dostavili, aby přivedli je v tomto slabém okamžiku na víru katolickou.

V neděli večer rozestaveno bylo na místech

vhodných vojsko a lešení na staroměstském náměstí bylo ukončeno.

Vězňové byli pozdě večer a časně z rána převedeni do radnice staroměstské, kdež strávili noc na lavicích, stolech, na zemi, neb o lože postaráno nebylo.

Modlíce se a žalmy zpívajíce a těšeni jsouce svými kazateli, očekávali osudné ráno.

Udeřením páté hodiny ranní oznamoval výstřel z děl, že doba poprav se přiblížila.

První k popravě zavolán byl hrabě Šlik. Byl v černý hedvábný oděv oblečen a nastoupil krátkou tu cestu k popravišti v průvodu kazatele Lippacha. Zcela volně a bez pout vstoupil Šlik na lešení, odbyv jezovity, kteří na cestě poslední pokus učinili k obrácení jeho.

Kat své dílo vykonal, stav hlavu Šlikovu a useknuv mrtvole pravou ruku.

Mrtvola pak zahalena do sukna a od šesti zakuklenců odnesena jest.

Podobně se dálo i s ostatními osobami. Všechny popravy odbyl jeden kat ve čtyrech hodinách za odměnu 634 tolarů.

Zpráva o odpravení tolika vynikajících osob, z nichž dvanácti hlavy byly vystaveny na staroměstské věži mostecké po deset let, než Švédové, Prahy se zmocnivše, je k pokoji uložili, spůsobila v Čechách hrůzné zděšení a roztrpčení myslí, které při nejmenší nehodě zbraní císařských mohlo míti v zápětí obecné povstání. Vždyť věk desíti popravenců činil byv sečten 700 roků!

Na to prohlášen jest pardon generální, když na konci r. 1621. nabyl Ferdinand přesvědčení, že Čechům žádných spojenců se nedostane a že finanční nesnáze jeho více a více rostou.

Generální pardon pojistil sice všem život, nikoliv však jmění.

Kníže Lichtenštein, který na dobu krátkou do Vídně se odebral k císařskému dvoru, pozbyl za doby této všechnu umírněnosť, kterouž jevil až do toho času.

Až posud zadržel si jen peníze, jež byl v pražské mincovně zanechal falckrabě Frídrich celkem asi 29.000 zl. Od té doby však nevyhnul se žádné z přečetných a lákavých příležitostí a obohacoval se způsobem v pravdě pohoršivým, tak že za nástupce Ferdinanda II. bylo proti němu zavedeno soudní jednání a syn jeho byl nucen, nahraditi sumy, jež si byl otec bezprávně přivlastnil.

Stavové moravští mírněji byli potrestáni, mající za přímluvčího Karla ze Žerotína, který, ač českým bratrem byl, povstání stavovského se nesúčastnil a svého času i od něho rozhodně zrazoval.

Přes přímluvu Žerotínovu byli přece 23 páni odsouzeni na Moravě k smrti. Trest však vykonán na nich nebyl, nýbrž přeměněn jest v žalář a zabavení statků.

Stavové slezští, kteří se podrobili kurfiřtu saskému, nejlépe ze vzpoury vyvázli. I svoboda náboženská jim byla ponechána.

Ohromný byl trest, který zastihl odbojníky na statcích.

Statky všech popravenců byly zabaveny a i statky těch, kdož byli po výnosu uvedeném vinnými uznáni.

Celkem pozbylo v Čechách 480, na Moravě 146 pánů statků svých. Cena statků těchto v Čechách páčí se na 30 millionů a na Moravě na 3 milliony.

Nehledě k nápravě financí státních, naložil Ferdinand II. se statky zabranými po radě svých rádců.

Díl statků daroval císař řádu jezovitskému, arcibiskupství pražskému, dvořenínům a cizozemcům, díl však dal rozprodati.

Martinic si zakoupil pro sebe sedm statků, pro choť svou dva statky, Adam Valdštein statků jedenácte, jezovité šest, biskup Dietrichštein v Olomúci dva, Lobkovic a jeho choť čtyři, Slavata dva, Albrecht Valdštein — šedesáte pět!

Šlechta stará jest uvedena zabavením tolika statků v ochuzení neb i docela na mizinu.

Moc šlechty na sněmě zemském též jest zlomena.

Praha přestala býti sídlem panovníků. Správa zemská svěřena byla nejvyšším úředníkům zemským či místodržitelstvu.

Věci české zastupoval na to u dvora císařského nejvyšší kancléř český, jímž císař své rozkazy do Prahy uděloval.

Právo sněmovní, činiti návrhy na zákony, bylo sněmu odňato a sněmy staly se záhy sněmy postulatními totiž svolujícími k tomu, čeho král si přál.

Stav duchovní, který té doby na sněmě nezasedal, povýšen byl na první místo mezi stavy.

Počet měst královských byl ze 42 stenčen na čtyři: na Prahu, Kutnou Horu, Plzeň a Budějovice.

Od té doby věc stavovská v Čechách se nezmohla.

b) Následky náboženské.

Po bitvě bělohorské bylo násilně změněno náboženství velké většiny obyvatelstva v zemích českých.

Před povstáním byli nejpřednější šlechtici čeští, až na nepatrnou část šlechty v kraji plzeňském vyznání nekatolického.

Též všechna města královská, jichž 50 se počítalo, byla vyjímaje Budějovice a Plzeň nekatolická! Toliko v Ústí nad Labem, v Mostě, Kadani a v Praze bylo i katolické obyvatelstvo, ač v menšině.

Hned po vítězství bělohorském radili se ve Vídni o poměrech náboženských v Čechách.

V příčině té měli se požádati za míněnÍ své arcibiskup pražský a někteří bohoslovci; ale již doby té mělo se za to, že by se některá základní pravidla v záležitosti té vytknouti mohla. Především měla se vážnosť stavu duchovního pozvednouti tím, že se mu mělo dáti právo zasedati na sněmě, jehož za válek husitských pozbyl, a že se mu měly vrátiti statky po dobu povstání mu odňaté. Nad to se měla všechna správa zemská a soudnictví toliko katolíkům odevzdati.

Všechny kostely od Bratří českých a od Kalvinistů znovu vystavené měly se strhati, staré pak kostely vesměs katolíkům postoupiti. Proti protestantům české konfessí nemělo se zatím přímo vystupovati. Na všech statcích královských a v městech měla se uváděti protireformace, jaká se již léta 1617. proti znění majestátu prováděti počala.

Carolinum, v němž hlavní schůzky nekatolíků se odbývaly před defenestrací, mělo splynouti s katolickou universitou.

Náhledy tyto, které počítaly s množstvím

a silou obyvatelstva nekatolického, se však změnily. Nejkrutší vášeň uchvátila rádce císařovy proti nekatolíkům a dosti bylo jezovitů po ruce, kteří rozhodně se přičinili o zničení jinověrectví v Čechách a v ostatních zemích nekatolických.

S největší přísností počala se provozovati protireformace či pokatoličtění Čech.

Náboženská svoboda v majestátě Rudolfově obsažená jest na dobro zničena. Ferdinand II. sám prý rozřízl pergamenovou listinu tuto.

I nařízeno na to, aby se vystěhovali všichni kazatelé kalvinští a českobratrští. Po jejich vypovězení i faráře evangelické zastihl týž osud.

Když lid byl takto vůdců svých zbaven, nařízena byla reformace katolická v městech i ve vesnicích: všechno obyvatelstvo mělo se takto státi šmahem obyvatelstvem katolickým.

Katolíkům byly všechny chrámy odevzdány a jezovité počali v nich rozvíjeti svou činnost.

Jaký to rozdíl mezi tímto opětným příchodem do Čech se strany jezovitů a oným povoláním jich před 70 roky Ferdinandem I.!

Tenkráte přišli, aby odumírajícímu katolictví v Čechách pomohli k životu, tentokráte však, aby je učinili jedině panujícím náboženstvím v Čechách.

Za Ferdinanda I. bylo katolictví již v takovém úpadku, že si v jednom listu stěžuje Píšek z Horšova, probošt kapituly na hradě pražském a správce arcibiskupství, k biskupu naumburskému, Juliu Pflugiovi, těmito slovy na úpadek víry katolické v Čechách: „Nemáme žádných učených kněží, nemáme též žádných ředitelů škol víry katolické, tak že větší část škol našich řídí buď Husité neb Lutheráni: což nejvíce škody církvi přináší, když od takových učitelů útlá mládež se

napájí jak pravidly mluvnickými tak i náhledy nekatolickými.“

Roku 1618. (1. června) byvše od direktorů z Prahy a z Čech vypovězeni, vrátili se nyní jezovité pod ochranou vojska vítězného do Čech zpět, nemilosrdně si počínajíce s obyvatelstvem víry nekatolické.

Do Prahy vjeli slavnostně a nově chrám sv. Víta vysvětili, též arcibiskup Lohelius navrátil se okázale do Prahy.

Kdož nestal se katolíkem, neměl právo měšťanské, nebyl pohřben na hřbitově, ač knězi, jakoby pohřben tam byl, zaplatiti musil. Žádný nekatolík nebyl k řemeslu co mistr připuštěn, a nebyl přijat do chudobince neb jiného dobročinného ústavu.

Když účinek rozkazů nebyl rychle patrný, byli měšťané nekatoličtí na úřad voláni, aby poučeni byvše na víru katolickou přestoupili.

Nepohnula-li domluva, byli vynikající mužové na postrach jiným vypovídáni a ostatní tak dlouho ubytovaným vojskem týráni, až se stali katolíky.

Španěl Martin Huert byl mistrem reformačním. Králové Hradec a Žatec staly se jím v době kratinké pomocí vojska katolickými městy.

V Hoře Kutné sáhli jezovité na všechny památky nekatolické.

Kalich pozlacený na chrámě sv. Barbory sňat byl, náhrobky s poprsím a jmény kněží nekatolických rozmeteny byly, obraz Husův na jednom obraze oltářním zničen a kalich na jedné hrobce v chrámě sv. Barbory vylomen byl.

Staří duchovní byli z měst vypovídáni a noví katoličtí obyčejně v processí do měst uváděni.

I nastupováno všemožně na nekatolíky, aby na víru katolickou přestoupili.

Když se však válka protahovala a všechnu pozornost vyžadovala, nebylo možno na rychlo všechno obyvatelstvo nekatolické uvésti na víru katolickou, ač s největší přísností se proti němu pokračovalo.

Za války třicítileté, kterou válka česká splodila, obzvláště při vpádech nepřátelských, saském a švédském, vraceli se přemnozí vystěhovalci stavu vyššího a městského s vojskem nepřátelským do země, ujímajíce se zde statků odňatých pomocí vojska nepřátelského a šíříce na nich opět víru nekatolickou.

Tak vrátilo se s vojskem saským r. 1631. a 1632. 335 vystěhovalců, mezi nimi 16 stavu panského, 128 stavu rytířského, 157 měšťanů pražských a 34 měšťané litoměřičtí, v držení berouce statky, o něž zabavením přišli.

Jakmile mírem válka třicítiletá vzala za své, tu teprv přikročeno neúprosně a všemožně k utlačení nekatolictví v zemích rakouských.

Caramuel, generalní vikář arcibiskupa pražského, vypracoval za tím účelem osnovu, která i schválena byla.

Caramuel, rodem Španěl a člen řádu cisterciánů, té doby opat kláštera Emauského, byl příčinou, že proti nekatolickým obyvatelům a poddaným uvězňováním, vypovídáním ze země a vkládáním vojska, i odnímáním statkův a trestáním na hrdle se zakročiti mělo.

Sotva patent tento však vyhlášen byl, utíkali zvlášť na pomezí českém houfně lidé nekatoličtí do sousedního Saska, do Lužice a Slezska.

Tu počínali si na hranicích jezovité poněkud opatrněji, vystupujíce tím příkřeji uvnitř země proti nekatolíkům.

Po ukončení války třicítileté byla větší část

kraje kralohradeckého nekatolická a i podobně se mělo v ostatních krajích.

Tu ustanoveni byli zvláštní missionáři, kteří by kraje projížděli a na víru katolickou obraceli i třeba-li trestem na hrdle, kterýmž prý po výroku nejvýtečnějších theologů ke kacířům přikročovati jest dovoleno.

Missionáři počali svou činnosť v kraji kralohradeckém, kdež po svém výkazu uvedli na víru katolickou 46.492 osoby, toliko 560 zůstalo při víře své a 5477 uteklo do Slezska.

Z kraje hradeckého odebrali se missionáři do kraje boleslavského, kdež před nimi 10.817 osob od statků svých ze země odběhlo. Ostatní pak všichni až na osm osob celkem 26.543 k víře katolické hlavně však vkládáním vojska jako v Hradecku přivedeni byli.

Obrátivše i kraj boleslavský takto k víře katolické, odebrali se missionáři do Litoměřicka, kdež jim bylo však činnosť zmírniti pro přehrozné utíkání lidu.

Podobně vítáni byli v Žatecku a Loketsku. Všechno hornictví v krajích těchto činností missionářů bylo by vzalo za své pro všeobecný útěk obyvatelstva ze země.

Ze všech zpráv missionářů vysvítá, že r. 1652. v krajích kralohradeckém, boleslavském, žateckém, slanském, podbrdském, vltavském a kouřímském bylo nekatolických lidí 115.560, z nichž největší díl připadá na Hradecko (52.529 osob).

Celkem se může říci, že doby té jedna čtvrtina obyvatelstva českého byla ještě nekatolická a těžko bylo pro nedostatek duchovenstva katolického poměr tento změniti.

V kraji slanském bylo r. 1652. kostelů far-

ních 47 a filialních 45, z nichž toliko 8 far řádnými duchovními opatřeno bylo.

V Loketsku bylo 25 farních a 2 filialní kostely, z nichž toliko 7 řádnými faráři obsazeno bylo.

V Žatecku, kdež bylo 166 kostelů, měly jen 52, v Kralohradecku, kdež 187 kostelů bylo, toliko 42 fary své řádné faráře.

V Chrudimsku bylo 33 far bez farářů. Podobně se věc měla i v jiných krajích. Lid vyrůstal bez veškeré duchovní správy.

Za takových okolností ovšem nemohlo důkladně býti provedeno obrácení lidu k víře katolické. Nekatolíci, na oko stavše se katolíky, scházeli se tajně, ač proto uvězňováni byli.

Bylo záhy patrno, že málo prospěli k obrácení lidu missionáři.

Tu počalo ještě jedno období krutého pronásledování nekatolíků na počátku minulého století.

Tak jsou r. 1717. na panství litomyšlském, hraběti Václavovi z Trautmansdorfu náležejícím, mnozí poddaní ze vsi Javorníka, kteří u svého souseda Martina Kalaše z písma sv. se vzdělávali, od vrchnosti do vězení uvrženi, tam nemilosrdně trýzněni a tak dlouho strašně biti a mrskáni, že větší díl jich na zdraví utrpěl, potom i někteří z nich na vojnu odvedeni byli.

Podobně se dělo i v jiných vesnicích panství tohoto. Poddaní panství, u nichž nalezeny byly knihy evangelické, do žaláře byli vsazeni, tam krutě mrskáni a trýzněni, pak ke službě vojenské nuceni, též statky byly jim odňaty, neb veliké pokuty na penězích uloženy; tak ve vsi Nedošíně vedle mnohých jiných zejména Mikuláš a Václav Hajný o statek jsou zkráceni, v Heřmanici České mnozí lidé mladí (z nichž přes 30

na vojnu vzato a jich manželky v žaláři držány), jmenovitě Jan Hajný, Mikuláš a Jan Andrle, Mikuláš Marchulík, Jiří Ostrovský, Matěj Precký, Václav Kavka a Jan Jiřický v tuhém žaláři přikováni a skrze vojáky až do zakrvácení biti byli, tak že v jejich ranách, poněvadž jich nikdo neošetřoval, červi jen se hemžili, obzvláště Jiřický ve zvláštní bedně, do níž hlavu a nohy strčiti musil, tak že jenom zadek z ní vynikal, tak dlouho řezán byl holí, až smyslů pozbyl. Mimo to i pokutou trestán byl, jakož i ostatní.

Trýznění lidu podobně dělo se i v krajích ostatních.

Mimo to missionáři po kraji chodíce mnoho poddaných z pouhého podezření nekatolictví udávali vrchnostem světským, od nichž pak takové osoby žalářovány, mrskány a pokutovány byly.

Přes všechno toto mučení a ochuzování lidu a země jednoty ve víře docíleno nebylo. Obyvatelé měli přes všechnu bedlivost vlády přece neustále spojení s jinověrci v cizině, od nichž knihy a poučení se jim dostávalo.

Takovým rozprodavačem knih kacířských v Litomyšlsku byl Václav Litochleba z Morašic, který své hlavní odbíratele měl v Sloupnici a v Oujezdě.

Spůsobem tímto stalo se, že mnoho rodin zachovalo čistou víru evangelickou i reformovanou i učení českých bratří. Ale poněvadž missionáři i ostatní duchovní po knihách zapovězených pátrali a kdekoliv na ně dopadli, ihned je pobrali, a majitele jich soudům k potrestání odevzdávali, ukrýval každý všemožně knihy své jako poklad nejdražší a nedůvěřoval si jich ani svým příbuzným zapůjčiti.

Mnohé rodiny, jimž se však knih takových nedostalo, zůstaly drahný čas beze všeho vyučo-

vání a obmezeny byly v náboženství svém toliko na ústní podání hlavy rodiny, až u nich bludařství vzniklo.

V každé rodině bez vyučování u víře ponechané vzniklo zvláštní učení bludařské.

Byla takto snaha jezovitů opakem, čeho docíliti chtěli.

Nejlépe ušli oni tomuto pronásledování, kteří zemi rodnou opustili.

Na 480 rodin šlechtických a na tisíce lidu jiného, učeného, bohatého odebralo se do ciziny. V Čechách, kdež před válkou třicítiletou 3 milliony obyvatelů žilo, zůstalo po válce toliko 800.000!

Když po smrti Lohelia r. 1622. nový arcibiskup čtyřiadvacetiletý hrabě Arnošt z Harrachů dosedl stolice arcibiskupské, pečoval snažně o rozmnožení duchovenstva katolického, zařizuje za tím účelem seminář v Praze a přičiňuje se o zřízení nových biskupství v Čechách, z nichž r. 1664. jedno v Hradci Králové, druhé r. 1656. v Litoměřicích v život vstoupilo.

Zároveň s vírou evangelickou zničeno bylo v Čechách i vysoké učení přívrženců jejich.

Universita Karlova spojena byla s Klementinem v universitu jednu, v universitu Karlo-Ferdinandskou r. 1654.

Obrácení lidu k staré víře katolické bylo provedeno s utrpením velikým všeho národa českého a bylo u mnohých po celou dobu toliko povrchné.

c) *Následky národní.*

Národnosti české počalo se po bitvě bělohorské dařiti zle a hůř než zle.

Pohlaváři její byli popraveni, nebo byli v žalářích, nebo v cizině, nebo ve skráceném držení

svých statků. K všeobecnému úpadku hmotnému přidružil se změnou víry úpadek duševní a mravní. Z mužů mnohých stali se pokrytci, udavači a vyzvědači, tak že i co do povahy národu uškozeno bylo.

Šlechta cizí, která na statcích zabavených se usazovala, mluvila a úřadovala německy a neměla citu k lidu porobenému. Též úřadové císařští a vojsko šířilo v zemi jazyk německý, který byv po bitvě bělohorské na roveň postaven s českým, záhy český jazyk úplně odstranil.

Kdož z domácích se chtěl dostati k vyšším úřadům neb k vyšší službě vojenské, byl nucen národu se odciziti.

I domácí šlechta podlehla tomuto vlivu.

Tu nastala ona doba, o níž básník pěje: Čech zapřel vlast i krev i mluvu svoji.

České knihy byly vyhledávány a páleny, upomínky na děje minulé kaleny.

Vzdělanci čeští bloudili v cizině a nová doba, která v Čechách nastala, nepřejíc volnému bádání a vzdělávání rozumu, aby víra ujmu neměla, o vzdělání lidu českého vůbec se nestarala.

Takto se stal národ československý tolik o trupem národa.

O exulantech českých.

Vystěhovalci či exulanti čeští živili se ze svého jmění zachráněného, neb prací ruční, neb že se dali na vojnu.

Z vystěhovalců, kteří o zvelebení jazyka českého se zasadili, vyniká nad jiné Amos Komenský.

Amos Komenský narodil se 28. března r. 1592. v Uherském Brodě na Moravě. Rodiče záhy mu zemřeli a hoch dlouho ponechán osudu.

Jsa mladíkem šestnáctiletým jal se teprv učiti latině.

Učení doby té bylo mučením.

Žáci se učili na paměť slovům, neznajíce pojmy jejich. Čeho bylo možno pochopiti za rok tím mučena byla mládež 5 až 10 a více roků. Uchytil-li kdo drobet latiny neb němčiny, dosáhl již mnoho a měl se za učence. Mnozí sestárli při samých slovíčkách a nedostali se ani ke čtení klassikův a k poznání ceny jejich.

Komenský prošed též školami podobnými, nesl se touhou, opraviti, v čem bylo při vyučování pochybeno.

Výsledkem činnosti jeho byla úplná oprava školství.

Komenský stal se původcem vyučování názorného, které teprv za našich dnů si získává všude větší a větší platnosti, stavíc ke slovům i předmět slovem naznačený.

Opravě školství věnoval Komenský všechen svůj život.

Roku 1616. byv na kněžství vysvěcen, počal činnost kněze českobratrského v Přerově, pak působil i ve Fulneku jakožto kazatel a správce školy.

Po bitvě bělohorské utekl se Komenský ke Karlu ze Žerotína, který pro svou věrnost k císaři ze země se pro víru vystěhovati nemusil.

Na panství Žerotínově v Brandýse nad Orlicí dlel Komenský s jinými kněžími, až i odtud mu prchnouti bylo r. 1628.

Na Růžovém Paloučku u Litomyšle měli prý čeští bratří poslední svou mši svatou na rozloučenou. Ze slz zde prolitých vyrostly dle pověsti růže, které zdobí nynější Palouček.

V Polsku nalezl Komenský se svými souvěrci útulku.

V Lešně jal se vyučovati mládež a nabyl záhy takové pověsti co učitel, že povolán byl do Anglie, do Švéd, do Sedmihradska, aby tamější školství opravil a zvelebil.

V Lešně byl Komenský zvolen od českých bratří biskupem českobratrským r. 1648.

Až do poslední chvíle války třicítileté kojil se Komenský nadějí, že mírem bude i vystěhovalcům českým popřáno návratu do otčiny a svobody náboženské.

Když však takto se nestalo, loučí se Komenský dojemnými slovy na vždy se svou vlastí, prose Boha o smilování.

„Živ buď," praví ve své závěti, „národe posvěcený, neumírej, muži tvoji ať jsou bez počtu. Požehnejž, o Hospodine, národu! Přijdiž čas tvůj, aby říkali národové: Blahoslavený jsi národe český, kdo jest podoben tobě, lide vysvobozený skrze Hospodina."

Teprv po dvou stech letech vyplňuje Hospodin prosbu Komenského.

Z Lešna odebral se Komenský na sklonku svého života do Amsterodama, kdež skončil svůj činný život 15. listopadu r. 1691. Komenský byl posledním biskupem českobratrským.

Ze spisů jeho nalezeno posud 105. Mnohé jsou přeloženy do všech jazyků evropských, ba i na jazyk turecký, mongolský a arabský.

Z exulantů umělců*) vynikl v Anglii rytec Holár, z dějepisců Jan Skála ze Zhoře.

*) Z českých umělců pobělohorských vyniká v Čechách malíř Karel Skreta, český Apelles zvaný, který válkou spustlé chrámy svými obrazy zdobil. Mnohé z jeho obrazů najdeš v „Museu Města Prahy".

II. Válka dánská od r. 1625.—1629.

Válka od stavů českých počatá nevzala bitvou bělohorskou za své.

V Čechách kladli ještě Mansfeldští odpor zbraním Ferdinandovým v Plzni, v Táboře, v Lokti a ve Falkenově.

Odpor v Čechách i v ostatních zemích Ferdinandových byl však záhy utlačen a vůle císařova všude byla provedena.

Válka o větší míře z povstání českého se zrodila, když Ferdinand II. zbavil kurfiřta Frídricha falckého, dav jej do klatby říšské, kurfiřtství a zemi tuto Maxmilianovi bavorskému odevzdal, aby obdržel zpět Hořejší Rakousy, které za pomoc proti Čechům poskytnutou onen byl od Ferdinanda v zástavě měl.

I ujali se věci Frídrichovy jeho tchán Jakub I., král anglický, Francouzové i Hollanďané, jejichž přispěním se odhodlal dánský král Kristian IV. mečem ve prospěch Frídrichův zakročiti.

Takto počala se válka dánská, druhý díl války třicítileté r. 1625.

Kristianovi bylo doznati porážky u Luttera r. 1626. a ustoupiti před mocí císařskou až na ostrovy.

Ve válce této poprvé služeb platných vykonal císaři Albrecht Valdštein, té doby na vévodu frídlandského povýšený.

Albrecht Valdštein byl rodilý z Heřmaníc v Kralohradecku. Rod jeho byl starým rodem šlechtickým a víra jeho byla českobratrská. Po smrti rodičů svých byl jakožto hoch od svého strýce Albrechta Slavaty dán do škol jezovitských v Olomúci, kdež přestoupil na víru katolickou.

Po mnohých cestách v Hollandsku, v Anglii,

v Němcích a v Italii vstoupil do služeb císařských. Již za doby poprav pobělohorských byl náčelníkem oddílu vojska, který pořádek v Praze udržeti měl.

Bohatě se oženiv, kupoval statky (65!) české šlechtě zabavené a dodělal se tak značných příjmů, že žil ve svém sídelním městě Jičíně jako nějaký vladař.

Komonstvo jeho bylo přečetné. Z 24 komorníků, kteří jej obsluhovali, byli čtyři rodu šlechtického.

Palác Valdšteinův v Praze, zbudovaný po vzoru paláce Borghesova ve Florenci, držel 100 koňů, kteří z mramorových žlebů se krmili.

Válka dánská vyrušila Valdšteina z obvyklého života, když císař, chtěje býti nezávislým na vojsku bavorském a majitelem vojska vlastního, Valdšteina vyzval, aby mu vojsko vystrojil.

Valdštein takto učiniv, pronásledoval Kristiana až na ostrovy a získal si za své zásluhy titulu knížecího a v míru s Kristianem v Lubecku roku 1629. učiněném i vévodství Meklenburské za války dobyté.

Takto vyšel po porážce Kristianově Ferdinand z války dánské o větší ještě moci, než o které byl na počátku jejím. Ve válce však se neustálo.

III. Válka švédská od r. 1630.—1635.

Moc Ferdinandova vzbuzovala strach po celé Evropě.

Za této doby chopil se Valdštein zámyslu velmi smělého, chtěje podrobiti císaři Německo, aby jím vládl jako zemí dědičnou.

Ferdinand II. nebránil u věci této Valdšteinovi, vyznamenávaje jej vždy skvěleji.

I nastala proto proti Valdšteinovi, zvlášť že na vévodu meklenburského povýšen byl,

všeobecná nevole v Němcích a proti Ferdinandovi nepřátelství švédského krále Gustava Adolfa, příbuzného vypuzených vévodů meklenburských.

Nepřátelská mysl Adolfova vypukla v zjevný boj, když císař, chtěje čerpati z vítězství svého ještě vyššího prospěchu, nařídil ediktem restitučním, aby všechny statky církevní po míru augsburském přestupem duchovních na víru protestantskou církvi odcizené katolíkům zpět vráceny byly.

Rozkaz tento pobouřil mysl všech protestantů. Od míru augsburského r. 1555. byly již 74 roky uplynuly. Za té doby odcizen jest katolíkům způsobem naznačeným veliký počet far a klášterů zvlášť v severním Německu. Statky ty přešly však od té doby již v majetek osoby druhé neb třetí.

Není proto divu, že mysl držitelů byla rozčilena výnosem císařským.

Nehledě však ani k hmotné stránce otázky této, byla rozkazem uvedeným ohrožena i věc protestantská v Němcích.

Provedl-li se rozkaz, připadlo mnoho statků do rukou katolických, čímž moc protestantů by byla utrpěla.

I ujal se proto věci protestantské král švédský, Gustav Adolf, jehož rod víře protestantské své nastolení děkoval a počal válku s Ferdinandem, domnívaje se, že jí i dopomůže k vládě vypuzeným vévodům meklenburským, svým příbuzným.

Ferdinand II. byl nucen, aby si naklonil nedůvěřivá knížata německá, propustiti osočovaného Valdšteina z velitelství právě v době, kdy jej velice potřeboval.

Na březích ostrova Rujany přistál Gustav Adolf se svým vojskem a postupoval na jih.

Knížata německá v severních Němcích stala se jeho spojenci a i Sasové, když Tilly po dobytí Magdeburku byl u Breitenfelda r. 1631. poražen.

Vítězstvím breitenfeldským byla Adolfovi cesta do zemí císařových otevřena.

Sasové, spojenci Adolfovi, vtrhli do Čech a zmocnili se Prahy, v níž kurfiřt saský se ubytoval.

Zatím nesl Adolf své zbraně do Bavorska, aby postupuje podle Dunaje se Sasy u Vídně se spojil a zde Ferdinanda k míru přinutil.

Ferdinand II. uveden byl do největšího nebezpečenství.

V této tísni utekl se ke svému poddanému Albrechtu Valdšteinovi, žádaje na něm pomoc brannou.

I zdráhal se Valdštein dlouho, žádosti císařově vyhověti. Teprv když obdržel plnou moc ve věcech válečných a právo jednati o mír, k pomoci se uvolil.

Za dobu krátkou sehnal Valdštein u Znojma nové vojsko o 20.000 mužů, vytlačil jím Sasy z Prahy a z Čech a táhl přes Cheb na Gustava Adolfa do Bavor.

Švédský král opevnil se v Norimberce a Valdštein blíž tohoto města na návrších.

Devět neděl stáli oba vojevůdcové proti sobě, aniž by byl jeden druhého mohl z opevnění vytlačiti.

Pokus Adolfův o vzetí opevnění Valdšteinova byl krvavě odražen.

I dal se proto Adolf na jih, domnívaje se, že Valdšteina z opevnění vyláká a bitvu s ním svede. Nestalo se však takto.

Valdštein hnul se do Saska, aby kurfiřta ke spolku s císařem přinutil a od Adolfa odvrátil.

Tu bylo Adolfovi spěchati Sasům na pomoc.

I svedena byla mezi Adolfem a Valdšteinem bitva u Lützena r. 1632.

Švédové zvítězili sice, ale krále svého v boji pozbyli.

Poražený Valdštein ustupoval na to do Čech, aby zde přezimoval.

Pro zbabělost u Lützena na jevo danou bylo na rozkaz Valdšteinův v Praze na staroměstském náměstí 15 důstojníků popraveno.

Roku 1633. obnovil Valdštein své polní tažení a zvítěziv v Němcích severních, vrátil se opět na zimu do Čech.

Zatím vyjednával s nepřátely o mír. Sokové Valdšteinovi však vzali si z toho příčinu, očerniti jej u dvora císařského a ze zrády jej viniti.

Dvůr císařský uvěřil nepřátelům Valdšteinovým, když tento se hnul z Plzně k Chebu, jakoby se chtěl spojiti se Sasy.

V Chebu umluvili se Buttler s velitelem města Gordonem a s Lesliem a zavraždili v noci Valdšteina a jeho věrné při kvasu (25. února r. 1634.).

Statky bezdětného Valdšteina jsou zabaveny a většinou rozděleny mezi jeho soky a nepřátele.

Gallas obdržel Frídland u Liberce, Piccolomini Náchod, Leslie Nové Město nad Metují, Colloredo Opočno.

Byl-li Valdštein zrádcem, nebyl-li jím, o tom nemůže dějepisec posud žádné zprávy dáti.

Tolik jest jisto, že neobyčejná moc Valdšteinova zavinila jeho rychlý pád.

Nový vrchní velitel vojska císařského, arcikníže Ferdinand III, syn císařův, porazil na to Švédy u Nördlink v západních Bavořích.

Tu opustili Sasové věc švédskou a ujednali s císařem mír v Praze r. 1635., v kterém Lužici, dědičné léno koruny české, obdrželi.

I jiná knížata v Němcích klonila se na tō k míru.

Moc císařská byla ještě o větší slávě a o větším rozsahu než před válkou.

Tu bylo vystoupiti odvěkému nepříteli rodu habsburského, moci francouzské, zjevně na bojiště.

Až do té doby ponoukala Francie jiné mocnosti proti císaři, nyní byla však nucena sama dáti se v boj s císařem, aby válka nevyhasla ve prospěch císařův.

Na počátku této nové vichřice válečné zemřel Ferdinand II. r. 1657., zůstaviv vládu synu svému Ferdinandovi III.

Ferdinand III. od r. 1637.—1657.

IV. Válka švédsko-francouzská od roku 1635.—1648.

Poslední tento oddíl války třicítileté, válka švédsko-francouzská, byl nejsmutnější a nejzáhubnější všech dřívějších let válečných zvlášť pro země české.

Nebylo města v zemích českých, kteréž by Švédové byli nevydrancovali, nebo na něž by byli neútočili.

Nejstrašnějším vojevůdcem švédským pro Čechy stal se Banner, který r. 1639. podruhé do Čech vtrhnuv, Prahy se jal dobývati.

Menší sborové váleční dobývali Chrudími, Německého Brodu a Mostu.

Když Mostečtí vyzváni byli Bannerem, aby spíži dali vojsku, odpověděli: „Brüx gibt nichts“ — Most ničeho nedá.“ Tu odpověděl Banner: „So werde Brüx nichts“ — „Most budiž tedy zničen.“

Nad tři čtvrtiny Čech spustošil Banner.

Nástupce jeho od r. 1641. Torstenson stal se Slezsku a Moravě podobně jako Banner Čechám osudným.

Roku 1642. dobyl Hlahova, Nisy, Ratiboře, Krnova, Opavy, Olomúce a spáliv Prostějov, Kroměříž postupoval až k mostům vídeňským.

Po porážce císařských u Jankova r. 1645. vrátil se Torstenson do Čech, aby dobyl Prahy. Zatím obleháno i Brno od Švédů r. 1645.

Měšťanstvo brněnské, spojeno jsouc se studenty, osvědčilo se stkvěle za této doby a Švédové byli po 16tinedělním oblehání k odchodu donuceni.

Za svou statečnosť obdrželo Brno nový erb o dvouhlavém orlu s písmeny F. III. (Ferdinand III.) a o zlaté koruně a ještě jiné výsady.

Velitel města hrabě Ludvík Raduit, rodilý Francouz z Rochelles'a, pohřben byl v chrámě sv. Tomáše v Brně, kdež náhrobek zdobí jeho hrob.

Téhož ještě roku odevzdal Torstenson ochraněv své velení Wranglovi a druhý velitel Königsmark pokoušel se r. 1648. o vzetí Prahy.

Dobyv Hradčan zmocnil se zradou za doby noční i Malé Strany.

Staré a Nové Město se však udatně bránilo, až jim přišla zvěst milá, že mírem v Münstru a Osnabrücku ve Vestfalsku byl válce zhoubné učiněn konec r. 1648.

Hrdinnosť studentstva pražského vyznamenal císař dvěma přípisy pochvalnými a doba naše upomínkou postavila v nádvoří universitním sochu studenta v kroji té doby.

Mír vestfalský r. 1648.

Válka třicítiletá ukončena byla mírem v Münstru a Osnabrücku r. 1648. neb, že obě města ve Vestfálsku jsou, mírem vestfálským.

Rakousko mírem tímto nepozbylo vyjímaje Lužici žádné země.

Německo rozdrobeno bylo v tolik samostatných knížectví, kolik knížat čítalo (240). Moc císařská neměla v Němcích váhy.

Bavorsko dalo kurfiřtství falcké zpět synovi vypuzeného zimního krále a uspokojilo se s titulem kurfiřtským.

Francie vyšinula se během války na první velmoc západoevropskou, kterouž až do té doby Španělsko bylo.

Švédsko získalo přední Pomořany s Rujanou a stalo se první velmocí evropskou v severní Evropě na místo Polska.

V mravném ohledu trpěla pod následky války třicítileté všechna Evropa, zvlášť Evropa střední. Pití kořalky vešlo v obyčej, kouření tabáku a surovosť mravů se zmohla.

I v hmotném ohledu trpěla hlavně Evropa střední, zvlášť země české, kdež na tisíce vesnic bylo spáleno a spustošeno, na sta měst vydrancováno a vylidněno.

Nad 100 roků uplynulo, než se země české počaly opět zotavovati.

Ferdinand III. přežil mír vestfalský toliko o 9 roků a skonal r. 1657.

Již za války dal svého prvorozeného syna Ferdinanda IV. a po jeho smrti svého druhorozeného syna Leopolda I., kterýž se stal i jeho nástupcem, korunovati na království české.

Galileo Galilei.

Cestu zpátečnickou, na kterou se Evropa dala po bitvě bělohorské, nejlépe poznati lze z osudu učení Galilea Galileje.

Galileo Galilei byl Vlach, rodilý z Pisy (r. 1564.) a proslavil se hvězdářstvím takovou měrou, že patří k nejpřednějším učencům století sedmnáctého.

Kniha Koperníkova o pohybu těles světových roku 1543. vydaná zůstala v následujících letech věku XVI. celkem nepovšímnuta, jelikož nebyla pro vědecký ráz a mathematický základ svůj každému přístupna, ba i na počátku století XVII. byla soustava Koperníkova jen zřídka předmětem rozprav universitních.

Jinak se však věci obrátily, když asi r. 1609. vynalezen byl dalekohled a když jím objevil Galilei mezi 7. a 10. lednem r. 1610. čtyři družice Jupiterovy, kteréž kolujíce kolem hmoty ústřední, velmi dobře představovaly v malém obíhání těles nebeských kolem slunce.

O objevení tomto vydal Galilei spis, v němž objevené družice nazval jmény vynikajících osob rodiny medicejské a sice Katharina, Maria, Cosimo major, Cosimo minor. Okolnosť tato byla příčinou, že se stal professorem u dvora toskanského ve Florenci.

Obíhání družic kolem ústřední hmoty potvrdilo názor Koperníkův, že všechna tělesa světová kolem ústředního slunce obíhají.

Každý, kdož měl dalekohled, mohl se pokochati pohledem na pravidelné ono obíhání družic, jakož i stopovati jich vzájemné zatmění.

Téhož roku 1610. objevil Galilei i skvrny sluneční a jich postup na povrchu slunce.

Objevy Galileje vzbudily city dvojího druhu. S jedné strany upřímně vyjadřovalo se radostné podivení, jež nejvíce jevil nám známý již Kepler, s druhé strany však vzbuzena jest nedůvěra a závisť proti Galileji.

Clavius nejpřednější mathematik v Římě, smál se jen výzkumům Galileje, řka, že arci dalekohled ukazuje věci, které prý byly dovnitř od zhotovitele jeho vloženy, Magini, slavný astronom boloňský, byl závistí tak podrážděn, že se jal vyvraceti drze a nejapně objevy Galileje.

Nejen odborníci i filosofové popírali pravdivosť objevů těchto, nechtějíce se dalekohledem ani na nebe podívati.

I snažil se proto Galilei, aby i v Římě mohl ukázati všem, kdož by chtěli viděti, co dalekohledy jeho se na obloze spatřuje nového. V Římě pak samém mnozí hodnostové církevní a přátelé jeho byli zvědavi nové objevy spatřiti.

Proto odcestoval Galilei s dovolením dvoru florenckého dne 23. března 1611. do Říma, kdež pak shromážděným kardinálům a učencům dalekohledem ukázal, což posud mnozí měli za nemožné.

Od té doby byl Galilei miláčkem vznešených kruhů římských, ano byl i papežem Pavlem V. rozličně vyznamenán.

Se strany jezovitů vzrostlo mu však z tohoto oslavování v Římě mnoho nepřátel.

Od této doby počíná rozsáhlejší brojení proti soustavě Koperníkově a všem objevům novým, že nesrovnávaly se s biblí.

Od té doby neustálo se v tajných přípravách k umlčení Galileje a jeho učení.

Bouře se stahovala nad Galilejem již z mnoha stran a jednalo se jen o to, kde a jak má vypuknouti.

Počátek učiněn byl ve Florenci, kdež závistníkům nelíbilo se, že Galilei se těší přízni u dvoru.

I vystoupil zde dominikán P. Caccini z kazatelny proti Galileji, vylíčiv bezbožnost učení jeho a končiv zatracením veškeré mathematiky, ana prý jest vynálezem ďábla, tak že by všichni mathematikové, jelikož od nich vychází všeliké kacířství, měli ze všech křesťanských států býti vypuzeni.

Galilei nedal se však do pře, aby protivníkům nedal příčinu k dalším útokům.

Když takto protivníci sklamáni byli, chopili se jako všichni zbabělí nešlechetníci tajného udavačství.

I udána věc Galilejova inkvisici.

Inkvisice prohlásila ovšem všechno učení Galileje za kacířské a připsala mu i jiné bludy, o nichž Galilei neměl, jsa vzorným katolíkem, ani zdání. I bylo patrno, že nejednalo se již jen o pravdu, nýbrž o zničení i osoby Galilejovy.

Galilei, o ničem nevěda, dlel klidně zatím ve Florenci uprostřed svých výzkumů a když tu věc větřiti počal, odebral se dobrovolně do Říma r. 1615.

Když se zde však jal nauku Koperníkovu hájiti, popudil všechny kruhy římské nejen proti sobě, nýbrž i proti věci vřele hájené, neb nešlo kruhům těmto o poznání pravých zákonů přírodních, nýbrž o autoritu církevní a vlastní.

Galilei byl jako mnohý přítel pravdy před ním a po něm na omylu, očekávaje, že Řím se dá poučiti a vydá svědectví pravdě; čím horlivěji vykládal v předních salonech římských pravdivost soustavy Koperníkovy, tím více si škodil.

Inkvisice byla jen ještě více podrážděna a vy-

řkla opět, že učení Galileje jest kacířské a že odporuje písmu svatému.

Pročež napomenut jest Galilei na rozkaz papežův kardinálem Bellarminim, aby svého učení zanechal, pakliby se však zpouzel, nařízeno jest kardinálovi, aby před notářem a svědky Galileji poručil, že má se zcela zdržeti, takové učení a mínění šířiti, zastávati neb o něm pojednávati a kdyby se nedal upokojiti tím, aby byl uvězněn.

Galilei se podrobil a věc byla odbyta: Koperníkova soustava byla odklizena, nikoliv však na dobro.

Učení toto přivedlo Galileje konečně předce před inkvisici. Po své návštěvě v Římě trávil Galilei sedm roků ve svém letohrádku Segni u Florence, nevydávaje žádného spisu do veřejnosti, za to však pilně si dopisuje se svými známými.

Zatím zemřeli mnozí z přátel Galilejových v Římě a příležitost, zničiti Galileje, byla příznivější. Řád jezovitský, jsa svými úspěchy v střední Evropě povzbuzen, vystupoval vyzývavěji do veřejnosti v Římě a slavil zde prohlášením Loyoly a Xavera za svaté pravé triumfy, samá to nepříjemná znamení pro Galileje.

Zatím se dal Galilei do nové práce a vydal k zvýšení rozmrzelosti jezovitů na světlo rozmluvy, v nichž poučuje čtenáře mimo o jiných věcech i o staré a nové soustavě sluneční.

Spis tento, od něhož Galilei očekával zapuzení starého názoru světového, spis tento výtečný stal se příčinou jeho odsouzení!

Nepřátelé jeho pátrali ihned, zdali ve spise není ničeho závadného, snažili se především papeže přesvědčiti o nebezpečnosti celého učení, jelikož prý autorita církevní se jím podrývá, ba

dokazovali, že ve spise papež jest uražen, tak že papež dopustil řízení inkvisice proti Galilejovi.

Takto se dostal nenáviděný přítel pravdy do rukou svých nepřátel a nebylo pochybnosti o jeho odsouzení.

Kommisse vyšetřila hlavně tyto poklesky Galileje:

1. že překročil zápověď jednou danou a učil zcela určitě, že země se točí a slunce stojí;

2. že příliv a odliv moře odůvodňuje dvojím pohybem zemským, kteréhož vůbec není.

Galilei byl jakožto neposlušný syn církve před inkvisici povolán a nechtěl-li by dostaviti se dobrovolně, mělo se i pout a žaláře užiti.

Velkovévoda Ferdinand II. neměl tolik odvahy, aby se zastal svého slavného hvězdáře, nýbrž snažil se toliko osud neúprosný mu trochu usnadniti, propůjčiv mu nosítek na cestu a v Římě příbytku v domě svého vyslanectva.

Dne 20. ledna r. 1633. vydal se Galilei bolestnou dnou ztýraný na cestu a dostal se 13. února do Říma, což 27. t. m. papeži jest oznámeno.

Dne 12. dubna byl Galilei od inkvisice poprvé vyslýchán, při čemž se podvoloval všemu, jen aby brzy mohl z nešťastného svého osudu uniknouti.

Ve vazbě vyšetřovací jest ponechán a vykázán mu řádný byt o třech pokojích a ponechán mu vlastní sluha.

Po druhém výslechu byl pro svou povolnost a ochotnost, vyhověti inkvisici ve všem, propuštěn do svého prvního příbytku v paláci vyslance z Toskany.

Zatím však se připravovalo rozhodnutí o osudu Galileje v tajné poradě za předsednictví papežova.

Stalo se tu usnešení za 1., aby se Galilei vyslechl stran přesvědčení svého s výhrůžkou mu-

čení, aby za 2. odpřisáhl učení bludné a byl dán pak do vězení, za 3. aby kniha jeho zapovězena byla.

Po svém výslechu opětném (21. června) ponechán pak v paláci inkvisice. Zdali byl tu zase tak dobře ubytován jako poprvé, neví se s jistotou. Smí se však přímo tvrditi, že ani tělesně mučen ani žalářován nebyl.

Druhý den po tomto výslechu veden jest Galilei do kostela kláštera dominikánského, kdež mu bylo slavně odpřisáhnouti učení své a zapřisáhati se, že bude vždy věřiti a že věří vše, co římská církev k věření ukládá.

Představme si starce sedmdesátiletého, tělesnými i duševními útrapami stýraného, an tu v slavném shromáždění před oltářem kleče a rukou sv. písma se dotýkaje přisáhá, že nijak nechce zastávati své bludné učení, jakoby slunce stálo a země se pohybovala, kdežto v skutečnosti země se všemi v kostele rychlostí 4 mil v sekundě na dráze kolem slunce všemmírem postupovala a sama klidně kolem své osy se točila, tu není divu, že každému tane na mysli „A přece se točí“ („E pur si move“), slova, která prý po odvolání svého učení Galilei, dupnuv si, zvolal.

Galilei tato slova nepronesl, nýbrž podrobil se co věrný syn církve a odebral se do letohrádku velkovévody toskanského blíž Říma, kdež jej inkvisice prozatím internovala.

Galilei vyprosil si dovolení záhy od papeže, že dovoleno mu bylo odebrati se do Sieny, aniž by však svobody dosáhl, neb i na letohrádku Arcetri u Florence, kdež skončil život svůj, nesměl přijímati návštěvy a daleko se vzdáliti.

Jen pro lékařskou pomoc směl jednou Arcetri opustiti.

Dne 8. ledna r. 1642. zemřel Galilei, zaopatřen svátostmi umírajících a požehnáním papeže Urbana VIII.

Teprv r. 1835. směly se knihy učící dvojímu pohybu zeměkoule vydávati.

Leopold I. od r. 1657.—1705.

a) *První válka turecká od r. 1663.—1664.*

Po celou dobu války třicítileté nepoužili Turci, doma a v Asii jsouce zaneprázdněni, příležitosti příznivé a neobnovili boj proti Rakousku.

Teprv za Leopolda I. počaly se opět války turecké s větším však úsilím se strany turecké než před tím.

Příčinou první války turecké byly věci sedmihradské. Leopold ujal se od Turků sesazeného knížete sedmihradského Jana Kemena a počal boj proti Turkům.

Válka tato v době kratinké se ukončila. Turci, byvše od Montecuculiho r. 1663. u sv. Gottharda nad Rábou na hlavu poraženi, učinili mír s císařem ve Vasvaru nad Rábou r. 1664.

Podmínky míru nebyly příznivy císaři. Kníže Kemeny stolce knížecího neobdržel, a Leopold, jenž jej podporoval, nedomohl se též ústupků se strany turecké.

Jediný prospěch císařův z války této byl, že zemím svým získal pokoje.

b) *Nepokoje v Uhrách.*

S mírem vasvarským nebyli Uhři spokojeni, že bez jejich svolení uzavřen byl.

Zároveň se stavové uherští obávali, že byl mír jen proto tak na rychlo a v neprospěch císařův učiněn, aby císař vojskem neseslabeným mohl utlačiti svobody stavovské i náboženské, jakož se stalo v Čechách po bitvě bělohorské.

V obavě této jsou stavové uherští utvrzeni, když vojsko císařské i po ukončení války v Uhrách jest ponecháno.

I spikli se proto nejvyšší úředníci uherští proti vládě císařské.

Mezi spiklenci byl palatin Veševeleni, nejvyšší hodnostář v Uhrách, jenž měl právo, první při volbě nového krále hlasovati, býti poručníkem nezletilého krále a správcem země, klásti sněmy za nepřítomnosti královy, a býti rozsudím mezi králem a stavy. Mimo palatina byli i Petr Zrinský, ban chorvatský, Tattenbach, místodržitel štýrský, a jiní šlechtici uherští na straně spiklenců.

Věc pánů těchto jest však prozrazena a náčelníci spiknutí byli ve Vídeňském Novém Městě popraveni.

Tu teprv se stalo, čeho se spiklenci obávali. Císař jal se moc šlechty skracovati a jako v Čechách zaváděti vládu neobmezenou.

Úřad palatinský byl zrušen a Kašpar Ambringer byl vyvolen, aby vůli císařskou v Uhrách pomocí vojenskou provedl.

Ambringer počínal si bezohledně a ukrutně, tak že přinutil Uhry svou surovostí k povstání.

Dvacetiletý Emerich Tökely postavil se v čelo povstalců a povolal, jsa proti císařským příliš sláb, Turky na pomoc.

Turci pomoci poskytli. Takto počala se druhá válka turecká.

c) *Druhá válka turecká r. 1683.*

Turci vedeni jsouce Karou Mustafou přispěli povstalcům uherským s ohromnou silou válečnou (250.000) na pomoc proti císaři Leopoldovi a valili se přímo na Vídeň.

Ve Vídni zatím zmahaly se strach a hrůza. Dne 7. července r. 1683. odpoledne okolo 4. hodiny přicházeli kurýrové již jeden po druhém do císařského hradu, posléze přiběhli tam i Montecuculi, Kaplíř a jiní, přinášejíce žalostnou zprávu, že mužstvo Montecucula jest na útěku a že pěchota jest obklíčena na ostrově Žitném. I prosili pro Bůh, aby J. M. Cís. ucouvla.

Císař svolal na kvap tajné rady, kteří jednomyslně radili k ústupu jeho.

I naklonil se císař Leopold k radě této a odejel 7. července o 8. hodině večerní z Vídně k Linci; za ním hned hnalo se houfně a úprkem zámožné měšťanstvo, šlechta a duchovenstvo. Jezovité jsou pak na útěku u sv. Hipolyta a jinde zbiti a krutě týráni, i pokřikováno prý na ně od lidu venkovského: Vy taškáři jste příčinou našeho neštěstí, měli jste zanechati rušení svobody náboženské v Uhrách.

Celkem prý uteklo z Vídně asi 60.000 lidí a v městě na obležení naprosto nepřipraveném zavládl zmatek neslýchaný, vždyť hradby byly neúplny a zanedbány, příkopy neprohlubeny a na hradbách bylo toliko 12 děl a ve městě obsádka 1000 mužů. Nad to byly i zásobárny i skladiště prázdny.

Ve svrchované tísni této obrátil císař Leopold zření své k osvědčenému důvěrníku a důmyslnému generalu Čechovi hraběti Kaplíři ze Sulevic, jehož

děd jsa 86 roků věku svého, dne 21. června 1621. na náměstí staroměstském byl popraven.

Kaplíře učinil Leopold I. hlavou mimořádné vlády vídeňské, která za nepřítomnosti císařovy věci říditi měla.

Velitelem vojenským stal se ve městě Arnošt Rüdiger, hrabě ze Starhemberka.

Hlavním a jediným úkolem hraběte Kaplíře a hraběte Starhemberka byla obrana města, znesnadněná nedostatečnými přípravami a chabostí velké části obyvatelstva.

Dne 13. června, když již předměstí vídeňská po poradě Kaplíře se Starhemberkem byla spálena, dorazila k Vídni četná armáda turecká i sevřela město poloukruhem, jenž sahal na západě od Nussdorfa na východ až ke Švechatu. Na severu poloukruhu tohoto tekl Dunaj.

Veliký vezír, Kara Mustafa, maje čtvrt millionu vojínů z rozličných až i z nejodlehlejších krajin říše turecké (z Malé Asie, z Mesopotamie a z Bosny, z Valachie a z Multanska) se 400 kusy děl a hmoždířů, množství velbloudů a bůvolů, chtěl prý pouze na jediném místě průlom do hradeb vídeňských způsobiti a do města takto vtrhnouti.

I vyhlídl si za tím účelem hradby obklopující hrad císařský.

Před tím přitáhla též do města část armády ze Žitného ostrova i odjinud, celkem asi 14.000 mužů na pomoc. Připočteme-li k vojsku tomu ozbrojené měšťany, řemeslníky, obchodníky a studenty, činí úhrnný počet branců Vídně r. 1683. přibližně asi 22.000 mužů a poměr posádky vídeňské k armádě turecké má se tudíž jako 1 : 12.

Vídeň byvši od Turků obklopena, byla skaliskem v moři nepřátelském.

Kaplíř staral se neunavně o potřeby válečné, o potraviny pro vojsko a město, o nemocnice, o lid, který by opevňoval a opravoval hradby městské. Ba velel i vojsku, když Starhemberk, byv v boji raněn, na čas vojsku veleti nemohl.

Bylať u Kaplíře vytrvalosť železná, trpělivosť, neumořitelnosť a mírnosť nevšední, když mu bylo s tuláky a jiným lidem netečným zápasiti, aby přiměl jej k práci a k činnosti veřejné.

Turci rozdrtili již zeď podkopem na pět sáhů široce, kdež hnali se o 4000 mužů po půl druhé hodiny zuřivě na baštu hradní, avšak přítomnosť Starhemberka a Kaplíře a jiných generálů roznítila ve vojště císařském takovou chuť k boji a k statečnému odporu, že útok vítězně odražen a Turkům veliká ztráta střelbou připravena byla.

Přes to stával se však stav Vídně velmi smutný, ba nanejvýše povážlivým v měsíci září. Počet obranců města klesl té doby z 22.000 již na 4000. Mužstvo toto bylo tělesně a duševně zemdleno a unaveno, jen naděje na sproštění nedala klesnouti mysli sklíčené.

Měšťanstvo jevilo té doby částečně již i ochotu, vzdáti se Turkům!

Teď bylo ovšem velice potřebí moudrého, opatrného a věhlasného prostředníka, jakým se osvědčil Kaplíř, aby kleslou mysl osvěžil.

Již hrozila záhuba Vídni obležené, již hotovili se rekovní obráncové její k hrdinnému ale zoufalému boji pouličnímu, vyzývajíce raketami na věži sv. Štěpána vypálenými vojsko pomocné k největšímu spěchu — tu přiblížilo se vojsko spojenců.

Přes šest neděl bránila se posádka vídeňská útokům tureckým pomocí měšťanů a studentů.

Potraviny dostoupily již ceny nad příliš vy-

soké a nouze dosáhla stupně nejvyššího. Libra hovězího masa byla prodávána za 6 krejcarů, kdežto před obležením $3^1/_2$ kr. stála, libra telecího za 9 (dříve za 4 kr.), vepřového za 8 (dříve za 5 kr.), otep slámy za 4 (dříve za $1^1/_2$ kr.), libra másla za 24 (dříve za 8) kr.

Pomocné vojsko skládající se z Němců a Poláků bylo proto velmi vítané. V čele vojska německého byl Karel, vévoda lotrinský a v čele vojska polského král Jan Sobieský.

Posila polská hnula se o 27.000 mužů z Krakova, kdež zbraním požehnáno bylo, přes Opavu, Brno, a Horn k Tulnu, všude jsouc vítána a potřebami štědře obdařena.

Přes Dunaj dal Sobieský u Tulnu vystavěti tři mosty, přes které vojsko, nikterak nejsouc od Turků znepokojováno, na pravý břeh Dunaje přešlo a s vojskem německým se spojilo.

Po spojení tomto stal se král Jan Sobieský vrchním velitelem všeho vojska pomocného.

Přes neschůdnosť půdy nebyla vojska spojená od Turků nikterak na postupu k Vídni zadržována a zmocnila se bez boje i důležitého vrchu Kahlenberka u Vídně.

Od Kahlenberka spatřil Sobieský Vídeň a u Vídně spoustu stanů zdobených půlměsíci a prapory různé velikosti a barvy — město vedle města.

Nekleslo však proto srdce Sobieskému. Důvěřuje v Boha, připravil sebe i vojsko modlením a svátostí oltářní k boji rozhodnému.

Vojsko spojené čítalo na 85.000 mužů. Ráno dne 12. září sloužil Jan Sobieský ke mši sv. kapucínovi Marku Avianovi a pasoval syna svého na rytíře v upomínku na nejpamátnější den, jehož prý vůbec se může dočkati.

I počal se boj rozhodný pod Kahlenberkem.

Turci jsou rozhodně v bitvě krvavé poraženi a o 6. hodině večerní již úplně na útěk přinuceni.

Bohatá kořist, čítající mezi jiným 15.000 stanů, 2 milliony zlata, 10.000 volů a bůvolů, 5000 velbloudů padla v moc vítězů.

Předmostí křesťanstva, bašta střední Evropy — jak Vídni se říkalo — takto zachráněna a osvobozena byla přispěním dvou Slovanů, polského krále Jana a českého šlechtice hraběte Kaplíře.

Dne 13. září přibyl do Vídně za obecného jasotu král Sobieský, který prohlížeje s vévodou lotrinským a kurfiřty bavorským a saským hradby městské, nemálo obdivoval se rozumné obraně, chování, zkušenosti, přičinění a chrabrosti velitele a všech těch, kteří pod ním, vedlé něho a s ním tak hrdinsky odpírali a za zachování zápasili.

Při hostině téhož dne k poctě králově a Starhemberka spořádané scházel Kaplíř.

I jel po ukončené hostině král polský k unavenému kmetu koňmo a navštívil jej.

Dne 14. září vítali již Vídeňané radostně svého panovníka.

Za působení tak mocné a obsáhlé, jímž hrabě Kaplíř platně přispěl k obraně Vídně, docházel proslavený předseda mimořádné vlády ve Vídni drahně důkazův uznání.

Císař Leopold I. povýšil jej na polního maršálka a městská rada vídeňská usnesla se, že věnováno bylo vedlé slušné vzpomínky (na pamětních penězích ražených bylo i Kaplíře vzpomenuto) Kaplíři 1500 zlatých ve zlatě, Starhemberkovi 1000 dukátů.

Nikdy před porážkou Turků u Vídně neobdržel kříž tak stkvělého vítězství nad poloměsícem.

Osvobození Vídně jest událostí světodějnou.

Od porážky u Vídně klesá moc turecká až na naše dny.

Vojsko křesťanské přešlo po vítězství u Vídně ihned k výboji, pronásledujíc prchající voje turecké do Uher, ba až za Dunaj, kdežto zatím Sobieský, vrátiv se do své říše, z Polska na Turky dorážel.

V čelo vojsk císařských postaven byl Karel lotrinský, později vévoda Ludvík badenský.

Karel lotrinský dobyl Buda-Pešti, která po 150 roků byla v držení Turků, a Szegedina, Ludvík badenský Srbska a části Albanie.

Po Ludvíkovi převzal velení vojska princ Eugen savojský, který již u Vídně byl bojoval.

Úkolem mu bylo, vypuditi Turky z jižních Uher, do kterých se byli opět vedrali.

Úloze této vyhověl Eugen, zvítěziv u Zenty r. 1697., tak že Turci k míru v Karlovicích byli donuceni r. 1699.

Mír Karlovický jest prvním mírem slavným, v kterýž vešlo Rakousko s Tureckem.

Celé Uhry, vyjímaje banat temešvarský a celé Sedmihradsko přešly mírem tímto v držení Rakouska.

d) Potrestání odbojných stavů uherských.

Za vítězného postupu zbraní císařských v Uhrách odehrávala se veliká truchlohra v Uhrách.

Odbojní stavové byli v Přešově r. 1687. za své povstání a spolčení s Turky na hrdle i na statcích trestáni a na sněmě v Prešburce sáhnuto i na práva stavovská vůbec.

Dědičnost trůnu v rodě habsburském po meči a po přeslici jest zákonem prohlášena, jakož se stalo po bělohorské bitvě v Čechách.

Takto jsou Uhry jako Čechy podobným osudem ač 50 roků později postíženy.

e) Zřízení vojenské hranice.

Když zbraně rakouské vítězně i jižně od Dunaje a Sávy postupovaly, zmocnila se Jihoslovanů balkanského polouostrova naděje, že jejich jařmo turecké zlomeno bude.

I chopili se proto mnozí Srbové balkanští meče na podporu vojska císařského.

Když však mírem Karlovickým v moci turecké ponecháni byli, obávali se trestu a pomsty se strany turecké. I přestěhovali se proto na 40.000 rodin čítajíce na území císařské té doby právě dobyté za tou podmínkou, že braniti budou v čas potřeby hranice říšské.

Takto zřízena byla z území jimi zabraného podle jižních hranic uherských vojenská Hranice, která až na naše dny trvala.

f) Počátek války o dědictví španělské.

Za Leopolda I. shasla Karlem II. r. 1700. starší větev habsburská ve Španělích.

Na dědictví činil si právo Leopold I. ve prospěch svého druhorozeného syna Karla.

Francouzský král Ludvík XIV. přiměl však skrze svého poslance krále Karla II., že dědicem všech zemí španělských závětí byl učiněn Filipp z Anjou, vnuk jeho.

Z toho vzplanula válka o dědictví španělské mezi císařem Leopoldem a králem Ludvíkem.

V pátém roce války této zemřel Leopold I. r. 1705., zůstaviv vládu svému prvorozenému synu Josefovi I.

Josef I. od r. 1705.—1711.

a) Válka o dědictví španělské.

Josef I. zdědil po svém otci válku o dědictví španělské a bojoval až do své smrti ve prospěch svého bratra Karla (III. ve Španělích), maje za spojence kurfiřta braniborského, kterémuž již císař Leopold za pomoc poskytnutou udělil titul krále pruského, Anglii a Holland.

S Francií, která hlavním soupeřem Karlovým byla, spojeno bylo toliko Bavorsko.

Bojováno bylo v Belgii, nad středním Rýnem, v severní Italii a ve Španělích.

Z vojevůdců vynikl na straně císařské Eugen, princ savojský, a Angličan Marlborough.

Ludvík XIV. byl zbraněmi nepřátel vehnán do takové tísně, že i o mír se jal žádati.

Požadavky vítězů byly však přílišné. I bojováno proto dále, až smrť Josefa I. r. 1711. Ludvíka XIV. ze všech nesnází vybavila.

Josef I. zemřel bez synů a dědictví rakouské připadlo po závěti Leopoldově jeho bratrovi Karlovi, který mečem trůnu španělského se domahal, jsa po smrti bratrově i císařem německým jakožto Karel VI.

Rovnováha evropská nepřála takovému nahromadění moci v rukou jediných.

I odstoupili proto Angličané a Hollanďané od císaře Karla VI. a smluvili se s Francií o mír v Utrechtu r. 1713. na těchto článcích:

Říše španělská se pro udržení rovnováhy evropské rozdělí takto:

Císař Karel VI. obdrží Belgii, Milan, Neapolsko a Sardinii;

Anglie Gibraltar a některé osady americké (Akadii);

Filipp V., vnuk Ludvíka XIV., Španěly a osady americké.

Karel VI. bojoval po míru v Utrechtě ještě rok o celé dědictví španělské, než přistoupil k míru již ujednanému v Rastattě v Badensku r. 1714.

Válka severní od r. 1700.—1721.

Po celou dobu války o dědictví španělské trvala válka severní.

Onať udržovala po 14 roků téměř všechnu Evropu západní, střední a část Evropy jižní, tato všechnu Evropu severní a východní ve zbrani.

Bylať tedy po r. 1700 téměř všechna Evropa v boji.

Válka severní počala se r. 1700. z příčin sobeckých a z pramenů nekalých.

Dosedlť té doby ve Švédsku trůnu mladistvý šestnáctiletý Karel XII. Mládí jeho chtějíce sousedé k rozšíření svého území využitkovati spojili se a sice ruský car Petr Veliký, Frídrich král dánský, a král polský August II. a počali společně boj proti Karlovi.

Rusko si přálo za války té nabýti území pobaltické Karelii, Dánsko Šlesvik, a Polsko Estony a Livony u moře baltického.

Když Karel XII. zemí těchto dobrovolně nepostoupil, vzplanula válka.

Karel zmařil rychlými postupy naděje svých nepřátel.

Překročiv zamrzlý Sund, stanul u bran polekané Kodaně na Seelandu a přinutil krále dánského k míru.

Na to hnul se s vojskem na půdu ruskou a porazil u Narvy pětkráte silnější vojsko ruské v bitvě rozhodné: (8000 Švédů proti 40.000 Rusů).

Maje za to, že Petr z porážky své se nezotaví, postoupil Karel rychle na třetího svého odpůrce do Polska.

V době kratinké stáli Švédové se svou mocí ve Varšavě.

August II., volený král polský, byl s trůnu sesazen a dosazen Karlem Stanislav Leščinský r. 1704.

Nedbaje neutrality rakouské, stíhal Karel Augusta až do jeho dědičného kurfiřtství saského územím rakouským a donutil jej k míru v Altranstädtu u Lipska a k uznání nového krále polského.

Po těchto úspěších odebral se Karel opět na Rus, aby i Petra k míru donutil.

V Petru se však Karel XII. zmýlil. Nebylť Petr vladařem, jakým si Karel jej představoval.

Hned po svém nastolení (r. 1689.) nesl se Petr za tou myšlenkou, přetvořiti moskevské carství v říši evropskou zavedením vzdělanosti západoevropské.

Jeho rádcové Gordon ze Skotska a Lefort ze Švýcarska působili ve směru tomto na Petra.

Zvlášť zajímalo Petra moře šíré.

V Archangelsku dal vystavěti velikou loď a poslal ji se zbožím ruským do západní Evropy. Byla to první obchodní výprava ruská na západ.

Na to odhodlal se Petr, osobně seznámiti se se vzdělanou Evropou a podnikl za tím účelem rozsáhlou cestu, na níž $1^1/_2$ roku v cizině strávil.

Nejvíce věnoval se na cestě této námořnictví, chtěje s větším úspěchem někdy na Turky udeřiti.

Dne 6. prosince r. 1696. dal Petr zprávu poslancům v Moskvě, že učiní poselství ku králům anglickému, dánskému, k papeži, do Nizozemska, do Braniborska a Benátek, aby své přátelství utvrdil a vydatněji proti Turkům bojovati mohl.

Poselství toto čítalo 200 hlav, k nimž patřilo i 30 dobrovolníků, kteří ve tři skupiny jsouce rozděleni, se k poselství přidali, aby na této cestě se přiučili námořnictví a loděnictví.

Mezi těmito dobrovolníky byl i Petr, na zapřenou cestuje. Teprv po desíti měsících vyzrazena byla přítomnost Petrova.

Za nepřítomnosti Petrovy řídili věci ruské Naryčkin, Boris Golicyn a Prosorovskij. Nad Moskvou dozor měl kníže Rodomanovskij.

Dne 10. března r. 1697. opustil Petr s poslanectvem Moskvu a dorazil do Rigy, kdež od Švédů málo důstojně přijat byl.

Tu uzřel poprvé moře baltické, nevěda té doby, že v několika letech ruské loďstvo zde vodní hladinu prorývati bude.

S kurfiřtem braniborským setkal se na to právě v době, když byl na krále pruského povýšen od Leopolda I. v Královci. Uvítání Petrovo bylo zde stkvělé. Vyžadovalo prý 150.000 tolarů. V Královci dal se Petr cvičiti v dělostřelbě od Steitnera ze Sternfelda, od něhož dostal i vysvědčení na pergaméně napsané, v němž se praví, že Petr Machailov (tak si dal Petr na cestě říkati) se vyučil důkladně střelbě a dělostřelství. Až podnes se zachovaly sešity Petrovy z učení tohoto.

Na to odebral se Petr přes Berlín do Amsterodama, kdež se té doby soustředil obchod, průmysl a vědecká činnost Evropy.

Zde dal se Petr cvičiti ve fysice, anatomii, přírodovědě. Zde se naučil dělati průplavy, které v Rusku

pak zaváděl. V Zaardamu u Amsterodama strávil osm dní, pracuje na lodi jakožto obyčejný tesař. Dům, v němž bydlel, byl později navštíven Josefem II., Gustavem III., Napoleonem I., Alexandrem I. a od jiných velmožů. Básník Šukovský opěvoval dům zaardamský jakožto kolébku evropského Ruska.

V Zaardamu byl jeho učitelem v loděnictví Lynst Treuwizsoon Rogge. Po práci navštěvoval Petr příbuzné oněch, kteří do Moskvy se byli vystěhovali, továrny, lisy na olej, přádelny, pily, provazárny, dílny zámečnické, a podnikal mnohé kratochvilné plavby na lodích, které byl zakoupil.

Vrátiv se ze Zaardama do Amsterodama, pracoval na jedné lodi pět a půl měsíce, která pak nazvána byla Petr a Pavel, při práci jsa v kroji obyčejném.

Zde obdržel vysvědčení od Klaas'a Poola, že od 30. srpna r. 1697. až do 5. ledna r. 1698. jakožto tesař lodní pod jeho dozorem pracoval a že všem pracím se přiučil.

Škola hollandská nedostačovala však Petrovi. Naučil se sice zde dělati lodi, ale nepoznal zde příčiny, proč rozměry lodní jsou takové a nikoliv jiné.

I odebral se proto do Anglie 7. ledna r. 1698. V průvodu desíti soudruhů přistál v Londýně v obleku námořníka hollandského, a přesídlil odtud do Deptforda, aby byl loděnici více na blízku. Zde teprv ukončil Petr svá studia o loděnictví a odebral se pak přes Holland do Vídně, kdež setkal se s císařem Leopoldem.

Z Vídně měl na mysli odebrati se do Benátek. Cestu tuto však nepodnikl, neboť bylo mu pro povstání střelců, vyhejčkané části vojska ruského, kvapně odebrati se zpět do Ruska.

Povstání střelců bylo uduseno.

Na této cestě neučil se Petr toliko sám, nýbrž i celé poslanectvo, na této cestě najímáni i lidé učení a dovední ze všech odborů lidského vědění a posýláni do Ruska.

Cestou Petrovou počíná se nová doba dějin ruských. Neúprosně a nemilosrdně počínal si na to Petr, aby všechno, co dobrého, prospěšného byl spatřil, do Ruska zavedl.

Sedm rozličných sborů reformačních bylo zařízeno, z nichž jeden zabýval se osvětou národní, druhý zařizováním stok a průplavů, odvodňováním a zdokonalováním půdy, třetí obchodem, čtvrtý obecnou mravností, pátý šířením křesťanství, šestý zákonodárstvím a sedmý šířením cizích jazyků, hebrejského, perského, tatarského, arabského, čínského.

Tito sborové měli po celé Rusi podřízené menší sbory toho druhu.

Výsledkem činnosti sborů těchto bylo zřízení universit, zvelebení školství, založení akademie věd, zbudování průplavů a p.

Petrovy reformy týkaly se i zevnějšku. Až do té doby byl kroj ruský úplně orientalní. Jako u orientalů mody není, nebylo jí proto i u Rusů. Kroj jejich nebyl krásný ani praktický ani z ohledů zdravotních přiměřený. Již Srb Jurij Krišanič (r. 1660.) káral Rusy z kroje tohoto, ač byl přítelem jejich. Pravilť jim, že dlouhý kabát jim dává vzezření ženských, a že musejí si, nemajíce kapes, dávati nože, psaní do bot, šátky kapesní do čepice a peníze mnohdy i do úst. Též pestré barvy jsou odporny a úzké rukávy a nohavice zamezují všechnu volnost v pohybu.

Petr, neznaje výčitek onoho Srba, prováděl, co uznal za dobré. I nařídil změnu kroje ve smyslu zá-

padoevropském, holení brady, ač patriarcha rozhodně proti tomu z kazatelny povstal, dokládaje, že holiti bradu jest kacířstvím a že muž bezvousý vypadá jako pes neb kocour, nikoliv však jako člověk.

Počátek s těmito zákazy a rozkazy učinil Petr ihned po svém návratu z cest.

Přijímaje na svém hradě Preobraženskú blahopřání velmožů ruských k šťastnému návratu, chopil se Petr nůžek a ustřihl mnohým z přítomných především polnímu maršálkovi Scheinovi vousy. Toliko patriarcha a ještě dva staří páni šli od audience této se svou bradou.

Tento útok na bradu opakoval Petr několikráte. Jednou dal se do holičského řemesla místo Petra jeho šašek dvorní.

Když však Petr poznal, že všeobecně se jeho rozkaz stran holení brady provésti nedá, vypsal na vousy velikou daň. Přednější obchodníci zaplatili ročně až 100 rublů daně za svou bradu, občané 30 rublů. Sedláci o bradě musili při vchodu do města zaplatiti kopejku.

Uvážíme-li, že za Petra 100 rublů se rovná nynějším 1500 rublům čili nad 1500 zlatým, byla daň tato zajisté ohromná.

Z vyšších kruhů vytratil se však záhy po návratu Petrově způsob, nositi vousy, a nová doba uzřela velmože ruské ve vlásenkách a oholené jako pány západoevropské.

Úkazem ze dne 4. ledna r. 1700. nařízen byl všem úředníkům i kroj západoevropský a sedlákům kroj uherský. U bran městských byly vzory nového kroje vyvěseny a kroj dopodrobna v úkazu popsán.

Výsledkem cest Petrových byl úkaz, kterým se kouření a šňupání tabáku, dříve pod trestem

smrti zakázané, dovolilo, úkaz, kterým se změnil kalendář zpracovaný dle letopočtu od stvoření světa v kalendář západoevropský od narození Krista Pána čítající, úkaz, kterým se dovoluje ženám choditi do zábav, úkaz, kterým se zakazovalo padati před někým na kolena, nebo před císařským palácem hlavu obnažiti, úkaz, kterým se žebraví řádové odstranili.

Tiskárny byly založeny, překlady cizozemských spisů byly mařízeny.

Ovšem nebyli poddaní ochotni spřáteliti se s opravami Petrovými. I vlastní syn Petrův, Alexej, protivil se činnosti Petrově. Když Petr chtěl svého syna zkoušeti z kreslení, prostřelil si tento ruku, aby nemohl kresliti, aby zkouškám se vyhnul, často i léky škodné požil. Alexej sám pravil, jak mu činnosť otcova jest protivna a že pobije všechny cizince, až se dostane k vládě.

Petr prohlásil proto Alexeje, jenž opakem byl otce svého, za neschopna vlády, řka ve svém listě: Lépe nechť vládne znamenitý cizinec, než domácí ničema.

I utekl Alexej před svým otcem do ciziny a přilákán byv do vlasti, uvězněn, mučen a k smrti odsouzen byl pro spiknutí proti otci. Poprava však provedena nebyla, neb Alexej zemřel následkem mučení.

Tak neúprosně jednal Petr ve svém přesvědčení, že poddané k dobré budoucnosti vede a vzdělává.

Porážka Petrova u Narvy nebyla proto porážkou Petra ničící, nýbrž porážkou, která všechny síly Petrovy napnula, aby chyby učiněné se více neopakovaly.

„Dostali jsme za vyučenou," pravil prý Petr po porážce u Narvy.

Všechna snaha Petrova obrátila se ihned

k opravám vojenským, jejichž výtečnosť záhy se osvědčila.

Petr použil zároveň velmi rozumně doby, za které Karel XII. v Polsku a v Sasku meškal, k rozšíření svého území.

Na půdě Švédům odňaté dal vystavěti nové hlavní město Petrohrad spůsobem rychlým a neobyčejným, zakazuje za tím účelem všechny stavby v celé říši, a nařízuje každému šlechtici, vystavěti si na místě vykázaném jmění přiměřený dům dle osnovy stavební.

Petr sám přesídlil do svého nového hlavního města a i všichni úřadové státní, aby i šlechta za příkladem tímto podobně učinila.

Dne 16. května r. 1703. počato se stavbou Petrohradu, který měl býti jedním oknem, z něhož Rusko hledělo na západní Evropu. Téhož dne položen i základ k petropavlovské tvrzi, která jsouc původně ze dřeva, teprv r. 1706. z kamene vystavena byla. Marně pokoušeli se Švédové stavbu tuto přerušiti.

Vojensky i hmotně jsa připraven na obnovení útoků na Rus, očekával Petr vojsko švédské. Karel XII. měl namířeno přímo na Moskvu, aby zde Petra přinutil k míru.

Té doby byla právě Petrem bouře kozácká na Malé Rusi již utišena. Hetman kozáků byl do té doby nezávislým panovníkem kozáků maloruských, jsa toliko údělným pánem cáře ruského. Za války švédské protivila se mu však tato závislosť a počal boj o svou úplnou nezávislosť na Petrovi.

Rychlým jednáním Petrovým zmařeno bylo však povstání tohoto hetmana jmenem Mazepy a přívrženci jeho byli krvavě potrestáni. Mazepa sám k útěku byv přinucen, hledal útulku u

Karla XII., vyzývaje jej k výpravě na Malou Rus, kde prý se všichni kozáci na stranu svého bývalého pána přidají.

Karel XII. i Mazepa zmýlili se však.

Karel, neznaje krajiny ukrajinské, hnul se s vojskem do Malé Rusi krajinou neschůdnou a téměř neobydlenou, očekávaje od kozáků nové posily proti Petrovi.

Kozáci neznali však více Mazepy a zůstali věrni svému císaři.

I pomýšleje na zachránění sebe a svého vojska, jal se Karel obléhati Pultavy, aby potravin a potřeb válečných získal.

Tu setkal se Karel po devíti letech opět v hlavní bitvě s Rusy r. 1709. Tentokráte osvědčila se však činnosť Petrova ve prospěch země. Karel XII. jest úplně u Pultavy poražen a donucen, hledati pro sebe a pro zbytky svého vojska útulku v Turecku, utrpěv na útěku ztrátu 17.000 vojínů a 1200 důstojníků.

Opevniv se v tureckém Benderu jal se Karel ponoukati Turky k válce proti Rusům.

Vítězstvím u Pultavy byly teprv opravy Petrovy stvrzeny. Sám Petr pravil po tomto vítězství: „Teprv nyní položil jsem základ k Petrohradu.“

Turci dali se konečně Karlem přemluviti a počali s Ruskem válku, v kteréž vojsko Petrovo byvši obklíčeno u Pruta, jen poškozením vojevůdce tureckého se strany Kateřiny, manželky Petrovy, osvobozeno bylo.

V míru, který válku tuto ukončil, pozbyli Rusové toliko město Azov.

O obnovení války marně však Karel usiloval, až jej Turci ze země vypověděli.

Přes výpověď tuto potrval Karel v Benderu,

až se dozvěděl, že ve Švédsku o jeho sesazení ve prospěch sestry jeho Eleonory se pracuje.

Tu rychle sedl na kůň a doprovázen na části cesty dvěma soudruhy ujel nepozorovaně Rakouskem do Stralsunda u moře baltického a odtud do Stokholma.

Země švédská utrpěla za jeho dlouholeté nepřítomnosti značně.

I hleděl proto Karel nahraditi poněkud ztráty tyto, a strojil se dobývati Norvežska. Na výpravě této však byl úkladně zavražděn r. 1718.

Jeho sestra Eleonora dosedla na to trůnu švédského a ujednala mír s nepřáteli.

Švédsko pozbylo všechny země, které mělo u moře baltického mimo polouostrov skandinavský a zbaveno tím i náčelnictví v severní Evropě, jehož se zmocnilo Rusko.

Petr, který válkou touto a svými opravami povznesl Rusko na říši evropskou a na velmoc, nazván jest Velikým.

Karel VI. od r. 1711.—1740.

a) Ukončení války o dědictví španělské.

Za Karla VI. ukončena byla válka o dědictví španělské r. 1714.

Císař získal z dědictví španělského Belgii, Milán a Neapolsko. Na oko byla říše rakouská zeměmi těmito značně rozšířena, v pravdě však byla přírůstkem tímto seslabena, držíc země nesouvislé a vzdálené.

b) Pragmatická sankce r. 1713.

Rozdělení říše španělské způsobilo v Karlovi obavu, aby i jeho říše, nezanechá-li mužských potomků, nebyla rozdělena mezi příbuzné a členy rodu habsburského a aby tím národové rakouští nebyli uchváceni vírem válečným.

I předložil proto své radě zákon o posloupnosti v říši své r. 1713. a když jeho syn záhy po narození zemřel i všem zemím, všem státům evropským a členům rodu habsburského ke schválení.

Zákon tento sluje pragmatickou sankcí a obsahuje:

1. Všechny země rakouské činí nerozdílný celek.

2. Zemře-li Karel VI. bez synů, nastoupí po něm vládu jeho prvorozená dcera Marie Terezie a její potomstvo po meči i po přeslici.

3. Vymře-li rod Marie Terezie, nastoupí vládu dcery bratra Karlova Josefa a jejich potomstvo.

Sankcí přijata byla ode členů rodu habsburského, od sněmů zemských a ode všech velmocí evropských. Jest tedy sankcí tato skupinou listin, táhnoucích se k těmž věcem, nikoliv však listinou jedinou.

Manželé dcer Josefových, z nichž jedna Marie Josefa provdána byla za kurfiřta saského a krále polského Augusta III., druhá mladší Marie Amalie za kurfiřta bavorského Karla Alberta, činili později námitky proti tomuto zákonu. Pro jejich nepatrnou moc brannou nebylo však se kurfiřtů těchto báti.

Spoléhaje na všeobecné uznání sankcí pragmatické, měl Karel VI. za to, že po jeho smrti dcera Marie Terezie bez odporu trůnu dosedne.

c) Prvá válka turecká od r. 1714.—1718.

Po míru karlovickém (r. 1699.) žilo Rakousko v přátelském styku s Tureckem. Ani za doby války o dědictví španělské nevystoupilo Turecko nepřátelsky proti císaři.

Roku 1715. počal se však poměr tento měniti, když benátské loďstvo mnohé lodi turecké, které zbožím pro císaře tureckého naplněny byly, zabavilo, a když Benátčané vladyku černohorského v Kotoru po jeho porážce vlídně přijali.

Válka, která z toho mezi Tureckem a Benátčany vznikla, klonila se ve prospěch turecký. Turci zmocnili se polouostrova Moreje, který mírem karlovickým Benátčanům postoupen byl.

I obrátili se Benátčané ve své tísni k císaři, žádajíce jej, aby vystoupil proti Turkům, jakožto rušitelům míru karlovického.

Když prostřednictví Karlovo o mír u Turků bylo zamítnuto, počal Karel VI. první válku tureckou.

V čele vojsk císařských byl věhlasný Eugen savojský. Jméno jeho přilákalo do tábora všechny, kteří účastni chtěli býti boje proti odvěkému nepříteli křesťanstva. Tak dostavil se k Eugenovi princ portugalský, syn krále Sobieského, vítěze u Vídně r. 1683., dva princové bavorští a j. s velikým komonstvem.

Dne 5. srpna 1716. porazil Eugen poprvé Turky ve válce této u Petrvaradina a dobyl na to i pevnosti této. Dobyv vítězstvím tímto celého Banatu, jal se obléhati Bělehrad.

Tu přispěli Turci Bělehradu s 100.000 mužů na pomoc. Eugen vytáhl vojsku tomuto vstříc a porazil je blíž Bělehradu. Na to vzdala se i posádka v Bělehradě 30.000 mužů čítající a Eugen

stal se pánem Bělehradu, klíče k polouostrovu balkanskému od severu (16. srpna 1717.).

Vítězství u Bělehradu jest nejstkvělejším vítězstvím Eugenovým a opěvováno jest písněmi. Na to dobyta byla Ršava, část Valachie a Bosny a Srbska. Mezi tím postupovali Benátčané v Albanii a v Hercegovině vítězně proti Turkům.

Však náhle bylo císaři vítězný pochod tento na polouostrově zastaviti a na škodu všeho křesťanstva a vší vzdělanosti obrátiti zbraně vítězné do Italie, aby tam se ubránilo držení Neapolska, kteréž z dědictví Španělského bylo Rakousko dostalo. Tu ukázala se nejlépe zhoubnost tohoto dědictví.

Přes to byl mír po vítězstvích Eugenových v Požarevci r. 1718. učiněný nejvýhodnějším mírem pro císaře ze všech mírů tureckých.

Karel VI. získal Srbsko s Bělehradem, část Bosny, část nynějšího Rumunska až k Oltě (Menší Valachii) a všechny kraje, které Turci do té doby v Uhrách drželi, hlavně Banat temešvarský.

Nikdy před tím nebyly rozšířeny hranice Rakouska tak na ujmu říše turecké.

Spojencům Karlovým, Benátčanům bylo však oželeti ztráty Moreje, ač císař pro ně meče se chopil.

d) Druhá válka turecká od r. 1737.—1739.

Ještě za živobytí Karla VI. byly hranice rakouské ke straně turecké změněny druhou válkou tureckou. Tentokráte však na ujmu Rakouska.

Karel VI. podnikl válku tuto ve spojení s Ruskem, očekávaje velikých výbojů z podniknutí svého.

Té doby nebylo však již Eugena a válka nyní započatá ukázala světu, jak znamenitého muže Rakousku smrť urvala.

Ve třech bitvách jest Rakousko od Turků poraženo a hanebný mír v Bělehradě r. 1739 učiněný, vyrval císaři veškeré území jižně od Sávy a Dunaje.

Od té doby až na naše dny činila Sáva a Dunaj hranice rakouské.

Spojenec Rakouska, císař ruský, obdržel od Turků pevnost Azov.

e) Stenčení území rakouského za Karla VI.

Karel VI. utrpěl za svého vladaření i jiného ještě stenčení území, než byla ztráta zemí jižně od Dunaje a Sávy.

Bylo mu vyměniti i království obou Sicilií ve prospěch španělského rodu bourbonského, který Filippem V. svou vládu ve Španělích započal, za Parmu a Piacenci a zeti jeho Františkovi lotrinskému bylo vzíti za vévodství lotrinské v držení vévodství toskanské s Florencí.

f) Vnitřní správa za Karla VI.

Karlem VI. končí se dějiny starého zřízení v zemích rakouských.

Jest nám proto se poohlédnouti po správě, která až do té doby byla v zemích císařských v platnosti.

Říše rakouská nečinila té doby správou svou říši jednotnou, nýbrž skládala se z pěti skupin zemských, které svou zvláštní správou se honosily.

První skupinu činily země starohabsburské či Rakousko v užším slova smyslu. Tedy Rakousy Dolejší a Hořejší, Štýrsko, Korutany, Krajina, Terst, rakouská část Istrie s Goricí a Gradiskou, území s Rěkou, Tyroly s Vorarlberkem

a s předním Rakouskem čili s územím po pravém a levém břehu rýnském v Elsasku a ve Švábsku.

Druhou skupinou byly země koruny české: Čechy, Morava a Slezsko (pruské s Vratislaví i Slezsko rakouské) s Kladskem.

Třetí skupina tvořena byla zeměmi koruny uherské: Uhrami, Banatem temešvarským, Sedmihradskem, Chorvatskem a Slavonskem.

Čtvrtou skupinou byly země italské (až do r. 1735. Milan, Neapolsko se Sicilií a od r. 1735. Milan, Parma a Piacenca).

Pátou skupinou konečně bylo rakouské Nizozemsko (nynější Belgie).

Každá z těchto hlavních skupin byla rozdělena na více menších správních okresů, tvořených většinou ze zemí jednotlivých skupin.

V čele každé skupiny byla dvorní kancelář ve Vídni, které byly podřízeny úřady jednotlivých skupin.

Každá téměř země měla až do té doby svůj zvláštní zákonník. Toliko věci vojenské byly všem skupinám společné a řízeny byly dvorní radou vojenskou ve Vídni, jediným té doby ministerstvem pro všechny země habsburské.

Přes velkou rozsáhlost říše žilo v ní té doby jen asi 20.000.000 obyvatelů.

g) Některé stránky kulturní.

Za Karla VI. povýšeno bylo biskupství vídeňské Frídrichem III., vrstevníkem českého krále Jiřího r. 1480. zařízené, na arcibiskupství r. 1722., vystaven byl ve Vídni chrám Karlův, akademie orientální, Belveder, dvorní bibliotéka, první ka-

sárna, palác Švarcenberkův, otevřen byl Prater, zahrada císařská, obecenstvu.

Za Karla vycházely toliko jedny noviny dvakráte týdně ve Vídni, tištěné na papíře pijavém.

Jednotlivé třídy obyvatelstva lišily se od sebe zvláštní barvou svého šatu.

Mlynáři měli šat šedý, pekaři světlomodrý, jirchářihnědý, židé měli na kabátě žlutý soukený pásek, všichni nosili kordiska, střevíce a těsné punčochy vysoké až ke kolenům, těsné nohavice a kabáty a dvourohaté klobouky.

Zvláštní panoval té doby mrav na plesích. Mladíkovi bylo čekati, až jej dívka k tanci vyzvala. Na první a druhou žádost dívčiny bylo mu se omluviti svou neobratností taneční. Teprv když po třetí požádán byl, mohl se dáti do tance, nebo dívčinu doprovoditi do prostřed dvorany, nechtěl-li porušiti dobrý mrav doby své.

Za Karla šířilo se též přes všechny zákazy šňupání, kouření tabáku a požívání kávy.

h) Karlova péče o obchod.

Obchod těšil se z přízně Karlovy.

Karel zřídil, aby otevřel tržiště zámořské výrobkům rakouským, v Ostende (v Belgii) východoindickou společnost a když společnost tuto pro uznání sankcí pragmatické se strany Anglie a Hollandu zrušil, povýšil pro zvelebení obchodu přístavy v Terstu a v Řece na přístavy svobodné r. 1725.

Obchod vnitřní trpěl však přes všechnu péči Karlovu značně velikým počtem mýt pohraničných mezi jednotlivými skupinami říšskými. Tak bylo mýto mezi Rakouskem a Uhrami, Uhrami a

Sedmihradskem, Moravou a Rakouskem, Čechami a Rakouskem.

Ku zvelebení obchodu zřídil Karel i poštu v Rakousku, opravil a vystavěl silnice, které té doby byly tak zanedbané, že cesta z Prahy do Vídně vyžadovala 7 dní.

i) Karlova smrt.

Karel VI. zemřel r. 1740. Jím vymřel rod habsburský po meči, který v zemích rakouských od r. 1282., tedy 458 roků již panoval, a za té doby říši německé 15 císařů byl dal.

Rod habsburský po přeslici počal panovati.

Marie Terezie od r. 1740.—1780.

a) Marie Terezie.

Marie Terezie narodila se 13. května 1717. a vychována byvši jako princ ve všech věcech státních, stala se 11. dubna 1736. manželkou velkovévody Františka lotrinského a r. 1740. po smrti otcově panovnicí zemí rakouských za okolností trudných a vážných.

Marií Terezií a jejím manželem Františkem I. počíná se panování rodu habsbursko-lotrinského.

b) První válka o Slezsko a o dědictví rakouské.

Sotva které nastolení bylo tak zabezpečeno a listinami již napřed uznáno, jako nastolení Marie Terezie. Přes to neměl žádný panovník ihned po svém nastolení takového zápasu a takových nesnází o své země, jako jich zažila Marie Terezie.

První útok na Marii Terezii učiněn od kurfiřta bavorského na pokyn Francie.

Kurfiřt bavorský Karel Albert protestoval proti nastolení Marie Terezie skrze poslance Perusino, a dohodl se již s Francií o rozdělení Rakouska ve 4 části. Čechy a Tyroly měly připadnouti Bavorsku, Morava Sasku, Slezsko Prusku a ostatní země Marii Terezii.

Pro své záměry získala Francie mnohé státy, mezi nimi i království pruské, v němž právě dosedl bojechtivý Frídrich II. trůnu královského.

Plány Francie napomahaly úmyslům Frídrichovým, rozšířiti říši svou na útraty Rakouska.

Ve Vídni nebyl na tuto neočekávanou bouři, která nad Marií Terezií se stahovala, nikdo připraven. Vojsko, které za Eugena bylo se proslavilo, bylo zanedbáno, ve špatném stavu a o malém počtě (asi 30.000 mužů), a na mysli pro své porážky sklíčeno. Nad to nemělo vůdců a hmotné podpory.

První stát, který nepřátelství proti Marii Terezii zahájil, byl král pruský, Frídrich II., nazvaný Veliký a Jediný.

Zdědiv po otci značné vojsko a plné pokladny, vystoupil Frídrich s požadavkem, že mu po právu patří větší část Slezska rakouského.

Takto stržena byla Marie Terezie, nechtíc dobrovolně země žádané se vzdáti, ve válku o Slezsko.

Vojsko rakouské, jsouc ve stavu bídném, bez dobrých vojevůdců a bez pokročilejších zbraní, neb vojsko rakouské mělo dřevěné a pruské železné nabijáky, bylo u Molvic r. 1741. poraženo.

Štěstí zbraní pruských dodalo i jiným nepřátelům srdce k zjevnému boji proti Marii Terezii.

Karel Albert, kurfiřt bavorský, i August saský, majíce v manželství dcery Josefa I., bratra Karla VI., počali si činiti bližší právo k zemím rakouským a počali ve spolku s Francií, Španělskem a Sardinií válku o dědictví rakouské.

Takto rozšířila se válka o Slezsko i ve válku o držení zemí rakouských.

Karel Albert vtrhl s vojskem do Lince, kdež si dal holdovati od stavů hornorakouských a odtud táhl ku Praze.

U Prahy spojilo se vojsko bavorské s vojskem francouzským, které přes Cheb se blížilo, a s vojskem saským k oblehání hlavního města českého.

Pomoc Praze poslaná přitáhla teprv k Benešovu, když Praze se bylo již vzdáti nepřátelům.

Karel Albert dal si ihned od svolaných stavů českých holdovati a se korunovati na krále českého.

Již se byli nepřátelé umluvili, která ze zemí habsburských každému připadne.

Té doby hrozilo Čechám hrozné nebezpečenství, býti odloučeny od družné Moravy.

V této době osudné osvědčila se opět životní síla říše habsburské.

Již za války třicítileté podobalo se několikráte, že rozpadne se říše rakouská ve samé drobty, již praskaly základy říšské na všech stranách a přes to se udržela říše ve své celistvosti.

A i tentokráte neopustila síla životní říši starobylou, když šlo opět o udržení celistvosti říšské a o udržení slavného rodu habsburskolotrinského na všech trůnech zděděných.

Té doby, kdy zdoben byv korunou českou, Karel Albert slavil vrchol svého štěstí, meškala Marie Terezie se svým 13. března r. 1741. narozeným princem korunním Josefem v Prešburce na sněmě uherském.

Jsouc pro smutek za svého otce oděna v šat smutečný a zdobena korunou uherskou, vystoupila Marie Terezie v pravici meč držíc na svůj trůn, aby přednesla sněmu svou žádost o pomoc proti svým nepřátelům.

Řečí dojemnou a vznešenou svou osobou dojala srdce všech tou měrou, že hotovost zemská a dobrovolničtí sborové jsou proti nepřátelům povoleni.

Po ukončení tohoto sněmu památného odebrali se stavové do hradu královského, aby popřáno jim bylo, uzříti budoucího krále Josefa.

Kníže Esterházy vyzdvihl prince Josefa z kolébky, ukázal jej velmožům, kteří tasíce mečů svých, zvolali: „Moriamur pro rege nostro“ — „Život za svého krále“ —.*)

Pomoc od stavů uherských poskytnutá změnila ihned průběh války.

S Frídrichem se Marie Terezie zatím smluvila, aby jednoho nepřítele se zbavila, po nové porážce u Chotusic blíž Čáslavi v míru vratislavském (28. července r. 1742.) postoupivši mu Slezsko dolejší s Kladskem, území velikosti Moravy a nynějšího Slezska rakouského o $1^1/_2$ milionu obyvatelů.

Na to vrhla se všechna branná moc rakouská proti Bavorům a jejich spojencům.

Bavoři byli vypuzeni z Lince a stiháni pomocí uherskou až do Bavor. Trenk se svými pandury zmocnil se i Mnichova (12. února r. 1742.) již před mírem s Frídrichem.

Po míru vratislavském jest i nepřítel z Čech a z Prahy vytlačen.

---

*) Úřadní řeč té doby byla v Uhrách latinská.

Již 12. května r. 1743. jest Marie Terezie slavnostně v Praze korunována.

Svým rytířským jednáním způsobila Marie Terezie obdiv veškeré Evropy. Proslavený básník francouzský Voltaire opěvoval té doby Marii Terezii pro její mysl statečnou zvláštní básní.

Bojiště rozšířeno bylo do Porýnska a do Italie. Na všech stranách vítězily zbraně Marie Terezie.

c) *Druhá válka o Slezsko r. 1744.—1745.*

Frídrich zhrozil se netušených úspěchů, kterých se Marie Terezie dodělala a započal, obávaje se, aby vítězné vojsko rakouské neobrátilo se proti němu na dobytí bezprávně ztraceného Slezska, novou válku.

Válka tato sluje druhá válka o Slezsko. Přes Kladsko vtrhl Frídrich do Čech a opanoval (17. září r. 1744.) Prahu.

Karel lotrinský, bratr Františka I., spěchal ihned z Bavor, kdež s hlavní silou vojenskou posud meškal, přes Domažlice do Čech a vypudil svými pochody zdařilými krále pruského bez bitvy přes Hradec Králové z království českého.

Úspěchy bavorské braly však po odchodu Karla lotrinského z Bavor za své. I nucen byl proto Karel lotrinský opět se vrátiti z Čech do Mnichova (23. října r. 1744.).

Zatím zemřel Karel Albert, hlavní odpůrce Marie Terezie a císař německý r. 1744.

Se synem jeho Maxmilianem Josefem učinila pak Marie Terezie mír ve Füssenu blíž hranic tyrolských.

Maxmilianovi Josefovi vráceny byly Bavory, že zřekl se práv na dědictví rakouské a že při-

slíbil dáti svůj hlas kurfiřtský při nové volbě císaře německého Františkovi, manželi Marie Terezie.

Pomocí hlasu toho zvolen jest František lotrinský r. 1745. císařem německým, jmenem Františka I.

Válka s Frídrichem neměla však ještě konce. Všechno vojsko rakouské odtáhlo po míru ve Füssenu z Bavor na bojiště ve Slezsku.

Po porážkách u Hohenfrídberka v pruském Slezsku a u Zárova mezi Trutnovem a Dvorem Králové učinila Marie Terezie i s Frídrichem mír v Drážďanech r. 1745. za podmínek míru prvého ve Vratislavi učiněného.

Jen spojenci Bavorska setrvali na to ještě ve zbrani, až i s nimi (se Sardinií a s Francií) ujednán byl mír v Cáchách r. 1748., kterýmž Marie Terezie obdržela zpět Belgii od Francouzů již obsazenou.

Takto skončila válka o Slezsko a o dědictví rakouské. Marie Terezie držela sice o Slezsko pruské území své stenčené, za to však nezdařil se hlavní úmysl Francie, zničiti a rozdrobiti říši habsburskou.

d) Třetí válka o Slezsko či válka sedmiletá od r. 1756.—1763.

Příčinu třetí války o Slezsko či války sedmileté hledati sluší ve změně zahraničné politiky rakouské.

Po druhé válce o Slezsko pozorovala Marie Terezie, že spolek s Anglií ve válkách posud vedených k malému byl prospěchu pro Rakousko.

Obyčejně docházela Marie Terezie od Angličanů toliko pomoci peněžité a při uzavírání míru

bylo jí pozorovati, že Anglie prospěchu Rakouska si nikterak nehledí.

Kníže Václav Antonín Kounic, šlechtic český, pracoval proto v Paříži o spolek Rakouska s Francií, až se snaha jeho i zdařila.

Dlouholeté nepřátelství Francie proti rodu habsburskému (již od dob Karla V.) ustoupilo nyní spolku přátelskému obou velmocí na podporu vzájemnou.

Uzavřev spolek tento, vrátil se Kounic zpět do Vídně, kdež jmenován byl kancléřem státním a kdež stal se prvním rádcem Marie Terezie po celou dobu jejího panování.

Fridrich II. ulekl se spolku tohoto, maje za to, že proti němu spolek namířen jest a že mu Slezsko zabrané odníti má.

Aby o záměrech Rakouska a spolku s Francií učiněného rychle získal dostatečného objasnění, vtrhl s vojskem do Saska, kteréž se též ke spolku onomu přidalo, a počal takto třetí válku o Slezsko, ani ji neopověděv.

V Drážďanech marně se přičinil Fridrich smlouvy onoho spolku se týkající vypátrati.

Sasko bylo Fridrichovým vpádem překvapeno a saské vojsko nuceno proto, ukrýti se v pevnosti Perně a očekávati pomoc rakouskou.

Fridrich nečekal, až pomocné vojsko rakouské k Perně dorazí, nýbrž šel mu vstříc a porazil je u Lovosic v Čechách.

Tu bylo vojsku saskému v Perně Fridrichovi se vzdáti.

Na bojiště vstoupili i Francouzové, počavše válku s Anglií o nadvládu nad okeany, čímž počala se válka světová.

Ve všech zemědílech zuřil na to boj o osady

mezi Anglií a Francií a Prusko ze čtyř stran bylo od nepřátel přepadeno.

Švédové tísnili Prusko z Pomořanska, Rusové od východu, Rakousko od jihu a Francie od západu.

Nikdy před tím nebylo Prusko v takovém nebezpečenství. Přes to nepodlehl Frídrich nepřátelům pro neodhodlanost a liknavost spojenců Rakouska.

Nejkrutší bitvy pro Frídricha za války této byly bitvy u Kolína a u Kunnersdorfu.

Bitva u Kolína r. 1757.

Po porážce vojska rakouského u Lovosic a po vzetí Perna hnul se Frídrich ku Praze, v níž se po své porážce uzavřel a bránil Karel lotrinský.

Zatím táhl již Daun Karlovi lotrinskému na pomoc, dal se však pro slabý počet vojska svého na cestu zpáteční, když o porážce Karlově se v Českém Brodě dozvěděl a ustoupil až za Horu Kutnou.

Tu byly na rychlo Daunovi posily poslány. I vídeňské posádce bylo město opustiti a svěřiti je ozbrojeným měšťanům.

Sesíliv takto své vojsko až na 50.000 vojínů, hnul se Daun obležené Praze na pomoc (12. června r. 1757.).

Prusové dříve jej stihající ustupovali nyní jeho přesile až ke Kolínu, kdež k nim dorazil král pruský s hlavní mocí svou, zanechav jen oddíl vojska před Prahou.

Dne 18. června počal se boj krvavý. Na straně pruské i rakouské bojováno bylo s veškerou udatností.

Plukovník hrabě Oldřich Kinský vynikl nad jiné svou obratností. Dávaje zprávu o činnosti hraběte Kinského, praví Daun, že na prapor pluku jeho by se měl vyšíti řád pro udatnost.

Přes to počalo se však vítězství kloniti na stranu pruskou.

V této době rozhodné přikvačil plukovník pluku dragounů prince de Ligni k Daunovi, prose jej, aby se svými mohl se vrci v boj s nepřítelem. „Co chcete počíti se svými holobrádky", pravil mu Daun, znaje mladistvé vojíny jeho. Konečně svolil a pluk holobrádků rozhodl bitvu ve prospěch Rakouska.

Na památku čestnou nenosili proto vojínové pluku „holobrádků" kníry.

Po celou dobu bitvy této trval Frídrich na návrší u Kolína, zvaném po něm Frídrichov.

I přišlo sem za Frídrichem mnoho sedláků z okolí, aby krále viděli. Když vítězství se klonilo konečně na stranu Rakouska, pravil prý Frídrich česky: Gukaj, gukaj, sedláci, jak královna vyhrává.

Vítězství Daunovo bylo úplné. Frídrichovi bylo na rychlo ku Praze ustoupiti, spojiti se zde s vojskem Prahu oblehajícím a Čechy opustiti.

Marie Terezie zvěčnila památku na vítězství u Kolína, kterým Praha osvobozena a Čechy prosty byly nepřítele, zařídivši nový řád Marie Terezie, který toliko za výtečné zásluhy vojenské se udílí a se zvláštními peněžitými požitky spojen jest.

První řádem tímto zdoben byl Daun.

Po vypuzení Prusů z Čech přenesena jest válka na půdu pruskou.

Karel lotrinský vytáhl z osvobozené Prahy, aby zmocnil se Berlína.

Polní maršálek hrabě Hladík překvapil s 5000 mužů Berlín a donutil jej k dávce 600.000 tolarů.

Až do srdce Pruska nesen byl takto postrach z Rakouska.

Dvě léta po vítězství u Kolína obdrželo Rakousko opět pole nad Frídrichem u Kunnersdorfu r. 1759.

Bitva u Kunnersdorfa r. 1759.

General Laudon, spojiv se s Rusy pod velením Soltykova, zvítězil nad Frídrichem u Kunnersdorfa tak rozhodně, že Frídrich měl věc svou již za ztracenou.

Tu naléhal Laudon na Soltykova, aby ve spojení s ním Frídricha pronásledoval a vítězství k úplnému zničení Frídrichově využitkoval.

Ruský vojevůdce však omlouvaje se, takto učiniti, pravil Laudonovi: „Mám toliko rozkaz Frídricha poraziti, rozkazu jej zničiti mne nedošlo.“

Obrat ve věci Frídrichově.

Obrat ve věci Frídrichově nastal úmrtím carevny ruské Alžběty. Nástupcem jejím stal se Petr, který jsa příznivcem Frídrichovým, válečně proti Prusku nepostupoval.

Zatím chýlil se hlavní boj, který se odehrával na okeánech, svému konci.

Všude ustoupila námořní moc Francie mocnému Albionu (Anglii).

Proto brala i válka vedlejší na pevnině evropské za své a ukončena byla mírem v Hubertsburce severně od Drážďan r. 1763.

Prusko podrželo Slezsko s Kladskem přes všechny nehody válečné.

Rakouské zbraně marně vítězily. Hlavní úspěch z války sedmileté měla však Anglie, které při-

padlo panství nad okeány. Od té doby jest Anglie první velmocí námořskou.

f) Péče Marie Terezie o stav sedlský.

Již první dvě nešťastné války o Slezsko poučily Marii Terezii, že nutno jest v Rakousku provésti mnohé opravy, neboť podlehlo Rakousko, ač mnohem větší bylo, přece malému Prusku.

I jala se proto Marie Terezie prováděti mnohé opravy na zvýšení moci rakouské.

Nejvíce pomoci vyžadovali ujařmení sedláci. Nerovně dařilo se té doby sedlákům v rozličných zemích rakouských.

Nejlépe se měli sedláci v Tyrolsku, kde zasedali i na sněmě zemském vedle duchovenstva, šlechty a měšťanstva.

Nejhůře dařilo se však sedlákům českým následkem bitvy bělohorské.

Český sedlák byl nevolníkem. Jemu bylo robotiti pánovi, odváděti desátky a dávky zemské.

Úpadek stavu sedlského počal se po bitvě u Lipan r. 1434. Před touto bratrovražednou bitvou byli čeští sedláci svobodníky a sílu jejich pocítili několikráte křižáci za válek husitských.

Od té doby klesal stav sedlský v Čechách, až následky bitvy bělohorské jej o poslední zbytky jeho svobody připravily.

Na tisíce vesnic zničila válka třicítiletá a chudoba a nad ní krutší zášť nových milostivých vrchností k domorodcům úžila pouta, kterými svírán byl stav sedlský bez viny vlastní. Nebyliť sedláci odbojníky císařskými za povstání českého, ba protivili se zřejmě proti vzbouřeným stavům českým.

Přes to zastihly nejtrpčeji následky nerozumného počínání stavovského jádro národa.

I měli za Marie Terezie páni všechnu moc nad sedláky. Páni byli jim jedinou vrchností nadřízenou ve všech věcech sporných i hrdelných. Páni byli nejvyššími soudci pro sedláky.

Chtěl-li dáti sedlák syna na řemeslo neb na vyšší vzdělání, bylo mu se doprošovati o dovolení u své vrchnosti.

Všechen lid sedlský zavázán byl pánům robotiti. Mužové od 18.—55. roku a ženské od 17.—50. roku robotili pět až šest dní v témdni pánům svým za doby letní i zimní, toliko noc a a neděli majíce ku vzdělání pozemků vlastních.

Děti sedlákovy byly rozenými pastýři a hlídači dobytka a drůbeže.

Výtěžek z pozemků sedlákových, beztoho pro nedostatečné vzdělání půdy malý, stenčován byl desátky vrchnostenskými a dávkami zemskými.

Sedlák byl hotovým nuzákem.

Sebe menší reptání jeho bylo skroceno neúprosně zlopověstným karabáčem, po němž celé té době říkáme až podnes doba karabáční a přívržencům její karabáčníci.

Všechny prosby sedláků byly marny. Mnozí se pro bídu svou usmrtili, mnozí ze zoufalství povstali proti svým vrchnostem.

Za Leopolda I. udála se první veliká vzpoura lidu sedlského v Čechách.

V kraji čáslavském totiž srotilo se na 10.000 sedláků českých i německých. Ze Slezska, z Moravy, Rakous Hořejších posláni byli k nim od sedláků vyslanci, přislibující brzkou vzpouru sedlskou v zemích, z nichž vysláni byli.

Vzpoura v Čechách však byla krvavě utla-

čena a sedlákům bylo se opět tiše chovati a snášeti utrpení svá.

Teprv mor r. 1770. v Čechách panující, kterým Čechy o čtvrť milionu obyvatelstva připraveny byly, dodal sedlákům opět srdce, prositi lidumilného císaře Josefa II. o úlevu pro sebe.

Na přímluvu Josefovu dala Marie Terezie upraviti robotu. Když však úřady vrchnostenské meškaly s uveřejněním nařízení císařského, roznesla se pověst v Čechách, že vrchnosti upravení roboty proto neprohlašují, protože jest robota vlastně úplně zrušena, což vrchnostem se však nelíbí.

I učinili proto sedláci vzpouru v Broumovsku a Trutnovsku, důvěřujíce ve zprávy rozšířené, nepravé ale lichotivé.

Jakýsi Chvojka byl vůdcem sedláků a táhl přímo s nimi ku Praze, aby u místodržitelství se o zrušení roboty dozvěděl.

Když však se jali sedláci na cestě obléhati Chlumec a proti vrchnostem násilně si počínati, záhy se věc jejich v rub obrátila.

V Chlumci byli sedláci přemoženi a všichni zjímáni. Nebylo ani žalářů pro takové množství lidí. Proto uřezány byly jim u nohavic knoflíky, aby nuceni jsouce nohavice držeti, na útěk pomýšleti nemohli.

I posměch pak tropen jest ze sedláků a pořekadlo nastalo: Vyhráli jste jako sedláci u Chlumce.

Vůdcové povstání tohoto byli přísně potrestáni. Chvojka byl po osm roků držán ve vězení, než svobody dosáhl.

Na to vstoupilo nařízení Marie Terezie o upravení roboty robotním patentem v platnosť r. 1775.

Robota byla sedlákům zmírněna a dovoleno jim zakoupiti si pozemky, jichž té doby drželi. Též na dávkách uleveno bylo sedlákům a oni po-

staveni byli pod dozor úřadů krajských, té doby zřízených, aby jim od vrchnosti ubližováno nebylo.

g) Péče Marie Terezie o vzdělanost.

Marie Terezie utvořila nové školství v Rakousku, které pak beze změny potrvalo až do r. 1848.

Hlavní obrat ve školství nastal po zrušení řádu jezovitského r. 1773., který až do té doby téměř všechno školství byl řídil.

Ve městech, městečkách i vesnicích zřízeny byly Marií Terezií obecné školy normalní, hlavní a trivialní.

Gymnasia obdařena byla novou osnovou a universitní studium upraveno dle pokroku časového.

Až do té doby byly university na nízkém stupni vzdělanosti.

Professorům bylo vyučování věcí vedlejší, neb služné jejich bylo pramalé.

Na právnické fakultě měl professor práva církevního toliko 120 zl. ročního služného.

Na fakultě lékařské byla pytva mrtvol velmi řídkou událostí. Nebyloť ještě té doby všeobecné nemocnice a professoři lékařství měli k pytvě toliko oběšence a stať a to jen po zvláštním povolení. Když těchto mrtvol nebylo, pytvána byla prasata.

Nebylo proto lékařství vědou pokročilou. Hlavním prostředkem lékařským bylo pustiti žilou. Ani modřinami zubožení Slavata a Martinic neušli tomuto prostředku lékařskému po svém pádu s oken r. 1618.

Prázdniny universitní byly tak dlouhé, že professoři právnické fakulty pražské toliko 60

hodin do roka přednášeli a že na universitě v Trnavě, která za Marie Terezie do Buda-Pešti převedena byla, mnohý professor se svým předmětem ani za 6 roků hotov nebyl.

Prázdniny byly totiž takto rozděleny:

Hlavní prázdniny trvaly 60 dní, psí dnové 21 den, vánoce 14, masopust 11, velikonoce 14, svatodušní svátky 17 dní.

Mimo svátky tyto bylo týdně v neděli, ve svátek, ve středu a v sobotu po celý den svobodno, nad to i na onen den, kterého některý kandidát povýšen byl na důstojnosť doktorskou.

Těmto zlořádům učinila Marie Terezie konec. Počet dnů svobodných byl zmenšen a služné professorům bylo zvýšeno.

Aby fakulta lékařská zkvétati mohla, zařízena byla všeobecná nemocnice ve Vídni, v níž by professoři žáky poučovati mohli.

Pro Halič té doby získanou zřídila Marie Terezie universitu ve Lvově.

Školy byly po odstranění jezovitů svěřeny piaristům nebo i osobám světským. Přestavše býti ústavy výhradně společností duchovních, dostaly se všechny školy pod dohled státní.

Marie Terezie zřídila i školy odborné: akademii vojenskou ve Vídeňském Novém Městě, akademii orientalní pro služby zahraničné, Terezianum pro služby státní a později pro lékaře vojenské Josefinum, kteréž na počesť císaře Josefa nazváno bylo.

Červánky nové doby dějin rakouských počaly se již za Marie Terezie jeviti v rozličných odborech vědeckých a uměleckých.

Osvícený Sonnenfels, rodem z Mikulova na Moravě, byl příčinou, že zrušena byla tortura při soudním řízení; Dobrovský a Pelcl počali v Če-

chách pěstovati dějepis a jazyk český; farář Prokop Diviš vynalezl v Telči na Moravě hromosvod dříve než Franklin, Krištof Gluck, z Falcí rozený v Čechách však vychovaný, stal se zakladatelem nynější opery; Josef Haydn z Rakous Dolejších komponoval mimo jiné i naši hymnu rakouskou, Wolfgang Mozart ze Salcburka vynikl svým Requiem.

Rakousko, které po bitvě bělohorské a po válce třicítileté ulehlo do hluboké dřímoty a od Evropy se odloučilo, počalo opět se probouzeti.

h) Marie Terezie získala Halič, Bukovinu a čtvrť nad Innem.

Za Marie Terezie rozšířeno bylo území rakouské o Halič, Bukovinu a o čtvrť nad Innem.

Halič a Bukovinu získala Marie Terezie takto: Halič nynější tvořila té doby část samostatného království polského, které bylo o velikosti nynějšího mocnářství rakousko-uherského.

Království toto bylo však uvnitř pro svou rozervanosť slábo. Šlechta držela tam všechnu moc a králové od ní volení nesli toliko jméno královské.

Vetchosť říše lákala sousedy k výbojům. Carevna ruská Kateřina II. (od r. 1762.—1796.) vytkla si za úkol, zničiti sousední království polské a připojiti je k Rusku a na to vypuditi Turky z Evropy.

Příležitosť k provedení úmyslu svého nalezla carevna snadno.

Nekatolíci polští, jimž se dissidenti říkalo, byli, že stranili za války severní Švédům protestantským, zbaveni rovnoprávnosti a vyloučeni ze všech úřadů.

I ujala se Kateřina dissidentů, žádajíc na sněmě polském rovného pro ně práva s katolíky.

V Polsku se učinily dvě strany následkem toho, které proti sobě zdvihly zbraně.

Kateřina přispěla slabší straně dissidentské na pomoc a počala takto válku o Polsko.

Za této války vniklo oddělení vojska ruského na půdu tureckou, plenic ji.

Z toho vzala si Vysoká Porta turecká záminku a vypověděla Rusům válku.

Takto bylo Rusům válčiti v Polsku i proti Turkům.

Ruské loďstvo vyplulo z Kronstadta u Petrohradu a dostalo se Kanalem až ke břehům maloasijským, kdež u ostrovu Chia zničilo loďstvo turecké. Praskot hořících lodí tureckých slyšen byl až v Athenách.

Zároveň postoupila pěchota ruská vítězně do tureckého Multanska, Valašska, ba až do Bulharska.

I lekala se všechna Evropa úspěchů ruských a Turci prosili pruského krále Fridricha II. a Marii Terezii za zprostředkování míru.

Všechna náhrada za vítězství ruská měla se vzíti z Polska a aby rovnováha evropská netrpěla, usneseno bylo, že i Prusko i Rakousko rovně tak velkou část Polska dostane jako Rusko.

Takto padlo Polsko za oběť Turkům a rozděleno jest poprvé r. 1772.

Rusku přirčeno bylo území velikosti dvakrát větší, než Čechy jsou, Prusku území velikosti dvou třetin Čech (ale lidnatější) a Rakousku území velikosti zemí koruny české o 2.700.000 obyvatelích s titulem království haličsko-vladimírského.

Marie Terezie neschvalovala toto počínání

naproti Polsku a odporovala tomuto bezpráví. Nechtěla-li se však proti Rusku a Prusku ve prospěch Polska se zbraní postaviti, byla nucena přijati, čeho jí dáno bylo.

Sousedé polští zmocnili se na to území, jim na úkor Polska přiděleného, a přinutili sněm ve Varšavě schváliti čin tento.

Záhy po prvém rozdělení vojska získala Marie Terezie i Bukoviny.

Válka proti Turkům od Rusů vedena byla ještě dále i po rozdělení Polska. Teprv na přímluvu Rakouska byl mezi Tureckem a Ruskem ujednán mír v Kučuk-Kajnardži r. 1774. (blíž Silistrie).

Turecko postoupilo v míru tomto Rusku území mezi Buhem a Dněprem a Azov, uznalo volnou plavbu na moři černém a prohlásilo Tatary krimské za nezávislé.

Rakousku se Turecko za toto dobré zprostředkování odměnilo Bukovinou, územím, které klínem zabíhalo mezi Haličí a Sedmihradskem v území rakouské r. 1776.

Území toto nazváno jest pro množství lesů bukových Bukovinou.

Čtvrť nad Innem připadla Rakousku na sklonku panování Marie Terezie, když v Bavořích Maxmilianem Theodorem zhasla starší větev panujícího rodu bavorského.

Marie Terezie, jsouc tetou zesnulého Maxmiliana Theodora, činila si právo na dědictví bavorské, podobně jako ondy otec Maxmilianův, kurfiřt Karel Albert si činil právo na dědictví rakouské.

Fridrich, král pruský, opřel se však mocí brannou požadavkům Marie Terezie, obávaje se rozšíření moci rakouské v Němcích.

I bylo se proto v míru v Těšíně r. 1779. Rakousku zříci práva na dědictví bavorské a uspokojiti se čtvrtí nad Innem, v níž jsou Freyburk, Mattinghofen, Ried, Schaerding.

Rok po míru těšínském zemřela Marie Terezie, zůstavivši vládu svému synu Josefovi II.

Utvoření americké Unie severní za Marie Terezie r. 1776.

První muž, který pro Anglii vydal se na výpravu, hledati cestu do Indie směrem severozápadním, byl, jak již bylo pověděno, Vlach Giovanni Caboto či po anglicku John Cabot.

Cestu do Indie muž tento sice neobjevil, stal se však objevitelem polouostrova Labradora r. 1497. Od té doby pokoušeli se mnozí jednotlivci půdy americké ve svůj prospěch se zmocniti, činíce o své újmě výpravy do severní Ameriky.

Výpravám těmto se však nedařilo. Bylať moc jednotlivců příliš nepatrna, než aby mohla s úspěchem podniknouti boj s Indiany u břehů severoamerických žijícími.

I utvořeny jsou proto dvě veliké společnosti pro osazení břehů severoamerických, společnost londýnská a plymouthská.

Společnosti londýnské připadla jižní část břehů severoamerických, společnosti plymouthské část severní k zalidnění.

V obou těchto obvodech povstalo oněch třináste osad, které se potom staly jádrem obcí sjednocených.

Osadníci v krajích těchto byli Angličané a těšili se i přes to, že v Anglii nežili, všem prá-

vům každého občana anglického, podrobujíce se pro větší ochranu svou vrchnímu dozoru v Anglii.

Když však společnost londýnská vymohla si práva na králi, kterých si král pro ochranu osad sám byl vyhradil, byli vrchní radové v osadách dosazováni od společnosti, nikoliv však od krále.

Zařízením tímto nastoupena jest dráha k odštěpení osad od země mateřské.

Čím dále tím více ukazovala zkušenost, že ke zdaru osad amerických nevyhnutelně jest zapotřebí, aby osadníci sami se zúčastnili správy osadní.

Takto vymohly osady na společnosti londýnské první svůj parlament, který se sešel r. 1609. v Jamestowně, skládaje se z 22 zástupců. Usnesení parlamentu mělo k dosažení platnosti potvrzeno býti od společnosti.

Účinek tohoto svobodnějšího zřízení osad jevil se brzo u zvýšeném jejich rozkvětu a roku 1621. zaveden ve Virginii porotní soud v trestních věcech a psaná ústava, dle které nemělo žádné nařízení společnosti platnosti bez povolení osadnického parlamentu.

Když král anglický Jakub I., zrušiv r. 1624. společnost anglickou, zamýšlel sáhnouti na takto vymoženou svobodu osadní, setkal se s důrazným odporem a viděl se nucena ponechati osadám ústavu.

Zatím vedli osadníci šťastné boje s Indiany a zatlačili je od břehů severoamerických do vnitra zemského na západ.

Společnost plymouthská pečovala o zalidnění severnějšího pobřeží, jsouc hlavně od nespokojenců náboženských ve své činnosti podporována, kteří se vystěhovali z Anglie a ze Skotska, aby v Americe nalezli svobody náboženské.

I zde zavedena všude větší i menší samospráva.

Za panování Jakuba II. byla sice samospráva všech obcí amerických na čas utlačena, avšak ihned za Viléma III. (vrstevníka Leopolda I.) opět obnovena.

Samospráva osad obmezovala se však pouze na věci vnitřní, o věcech vnějších rozhodovala vláda mateřské země, bohužel ke škodě osad.

Vláda anglická jala se proti všemu právu ustanovovati osadám vladaře. Odpor osadníků proti tomu snadno se dá pochopiti, uvážíme-li, že vladařové od mateřské země dosazení si počínali jako rychtáři, hledíce hlavně k prospěchu svému a své země mateřské.

Nejvíce však popudilo osady, když si Anglie osobovala práva, ukládati i daní osadám.

Bylať totiž válka sedmiletá příliš nákladná pro Anglii a proto chopila se tato tohoto prostředku, aby poněkud důchodům svým napomohla.

Osadníci, nemajíce svých zástupců v Londýně, cítili se rozkazem tímto jako Anglií v porobu uvedený lid.

Počínání vlády anglické bylo zjevným rušením samosprávy. Osady sice ukázaly svou ochotu přispěti Anglii peněžitě, aby mohla tato náklad na válku sedmiletou kryti, vzdorovaly však rozkazu, podrobiti se dani.

Všechny osady jednomyslně opíraly se ve věci této Anglii.

Tu uzavřel r. 1764. parlament anglický, aby cla, jen na čas osadám uložená, na vždy zůstala v platnosti a kdokoliv by se jim protivil, aby nebyl více souzen od poroty domácí, nýbrž odvezen do Anglie a tam postaven před soud.

Všeobecné rozhorlení pojalo nad tím obce americké a protesty z mnohých stran poslány byly

do Londýna, neb nebyla toliko svoboda obcí, nýbrž i svoboda osobní a svoboda příbytku ohrožena.

Mnozí hlasové v Londýně ozývali se proto proti parlamentu, plukovník Barne ujal se rázných slovy obcí amerických a káral ostře vládu pro nespravedlivé k nim se chování, konče slovy: „Lid americký skládá se z tak věrných poddaných, jaké má král zde ve vlastní zemi své; ale onen lid jest žárliv na svobody své a bude je sobě uměti zachovati.“

Všechno mluvení a napomínání bylo však marné.

Vláda kročila ještě dále, zavádějíc kolkový papír do Ameriky. Žádná listina neměla od té doby míti platnosti, která by nebyla psána na papíru přiměřeně kolkovaném.

Zákonem kolkovým na novo jest uražena svoboda osadníků.

Když zákon kolkovní vejíti měl v platnosť, zvoněno jest po veškerých osadách na znamení smutku a na mnohých místech se staly výtržnosti. V Bostoně spálil lid obraz Andrewsa Olivera, ustanoveného výběrčího nové daně a pobořil i jeho dům a p.

Pozdě uznala mateřská země svou chybu a propustila ministerstvo, které zákon kolkový vypracovalo. Nové ministerstvo nezměnilo však zásady své a chtělo jako ono vlásti osadami a dávati jim zákony.

I ustanoveno po odvolání zákona kolkového clo na dovoz čaje, skla, papíru a jiného zboží, které bylo nevyhnutelnou potřebou osadníků.

Nové jitření a nové hnutí nastalo z toho v Americe. Všeobecné sjednocení učiněno, nekupovati žádné zboží, z něhož clo vybíráno bylo.

Parlament povolil a odvolal všechna cla, toliko clo na čaj v platnosti zůstavuje.

Ale tenkráte nespokojili se Američané touto povolností, vidouce v ní slabost země mateřské a postavili se tím urputněji proti zásadě samé, upírajíce parlamentu vůbec všechno právo, ukládati osadám daně.

Ve všech osadách tvořily se spolky a jednoty ku vzájemné podpoře při obraně svobody. Ve Filadelfii nedovolili osadníci lodím s čajem veplouti do řeky, v Novém Yorku zabraňoval lid veškerému prodeji čaje. Nejrozhodnější skutek stal se však v Bostoně. Tam bylo zakotveno v přístavě několik lodí s čajem, i bylo se obávati, aby to zboží nebylo potají v malých částkách dopraveno do města, v němž by pro nízkou cenu snadno nalezlo kupců. Jedné noci tedy slezl zástup lidí za Indiany přestrojených ty lodi a vházel 342 bedny čaje do moře.

Tu odhodlal se parlament anglický ku přísnému zakročení proti odbojnému městu, kázal zavříti jeho přístav, pokud by do posledního krejcaru nebyla nahražena škoda učiněná a obnovil nařízení, aby političtí provinilci dodáváni byli soudům v Anglii.

Zavření přístavu bostonského velice popudilo osadníky a obec massachusetská svolala bez meškání krajinský sněm svůj. Výsledek činnosti její bylo svolání kongressu všech obcí amerických do Filadelfie na obranu svobody. Všecky osady kongress obeslaly, vyjímaje Georgii, osadu nejmladší, která později přistoupila.

První jednání kongressu směřovalo k volbě presidenta a k upravení hotovosti zemské. I zvolen jest 15. června r. 1775. Jiří Washington za vůdce vojska. Volba tato postavila

v čelo revoluce muže, jemuž jediné povinnovány jsou obce americké za svou samostatnost a který vším právem považován bývá za zakladatele tohoto světového státu.

Jiřímu Washingtonovi bylo 43 roky, když se stal vůdcem vojska obcí amerických. Jeho vychování bylo jednoduché, klassického vzdělání se mu nedostávalo, kromě své mateřštiny nemluvil žádným jiným jazykem. Zabýval se zeměměřictvím, prozkumem pustin a službou vojenskou. Se svou manželkou obdržel vysoké věno, tak že mohl se oddati životu bezstarostnému.

Volba muže tohoto byla pro obce velmi šťastna.

Washington nastoupil úřad svůj v okolnostech tak nesnadných, jako málo které kdy byly. Nebylo ani vojáků, ani peněz. Washington, nejsa však ctižádostivcem, nedbal těchto nesnází a konal svou povinnost.

Po mnohých půtkách svedeny byly hlavní bitvy u Saragoty, kdež Angličané ke kapitulaci přinuceni byli a u Yorktowna, kdež vojsko anglické i s vůdcem Cornwallisem zajato bylo.

Za války prohlásily obce svou nezávislost r. 1776. na Anglii, aby se jim dostalo podpory z Francie.

Po úspěchu amerických zbraní nuceni byli Angličané uznati ve Versaillei r. 1783. svobodu amerických obcí.

Účel dlouhého boje byl takto dosažen.

Vojenská dráha Washingtonova došla svého cíle, i umínil si, srdečně a přátelsky rozloučiti se od svých válečných soudruhů v Novém Yorku. Shromáždiv všecky důstojníky rozcházejícího se vojska v jednom hostinci, vstoupil mezi ně s naplněnou číší v ruce a takto je oslovil: „Se srdcem lásky plným loučím se s vámi, i přeji upří-

mně, aby vaše budoucnost byla v též míře radostna a šťastna, jak byla minulost vaše čestna.“ Napiv se doložil: „Nemohu jíti ku každému z vás, abych mu ruku svou podal, ale bude mně milo, přijde-li každý z vás ke mně a podá mně své.“ S hlubokou tichostí a v největším pohnutí jali se důstojníci mu po řadě podávati ruku a doprovodili jej na to k lodi, s níž odplul do Filadelfie.

Ve Filadelfii předložil Washington účty za celou válku a složiv moc svou, odebral se do soukromého života.

Washington nepřijal za své platné služby žádného služného, vlast se mu odsloužila tím, že pojmenovala město, v němž říšský sněm zasedal, jmenem jeho Washington.

Takto zařízeny jsou samostatné obce americké či Unie, která až podnes trvá a blahodárně ve svém řízení republikánském rozkvétá.

Josef II. od r. 1780.—1790.

a) Josefova činnost před nastolením.

Josef II. stal se po smrti svého otce Františka I., který, byv raněn mrtvicí v Innsbruce, v jeho náručí byl skonal, císařem německým a spoluvladařem Marie Terezie r. 1765.

Než v zemích rakouských samostatně se jal panovati, vykonal Josef II. mnohé cesty po svých zemích dědičných a po Evropě.

Na Moravě zvěčnil se u Rousinova, východně od Brna, že oral.

V Čechách pomahal za velikého hladu rukou štědrou.

Z měst mimorakouských navštívil Josef Moskvu, Řím, Paříž a j.

Zvlášť v Paříži, kdež meškal u své sestry, později nešťastné králové, Marie Antoinetty, byl Josef osobou nad míru vzácnou a obdivovanou. Francouzům líbila se jeho jednoduchost a jeho snaha, poznati užitečné závody a továrny.

Když ve francouzském Brestu byl pozván k zábavě jemu na počest ustrojené, odřekl hostitelům slovy: „Nepřijel jsem do Francie pro tanec, nýbrž abych rozšířil své vědomosti.“

Svou péči o dobro svých poddaných stal se Josef miláčkem lidu dříve, než trůnu svého byl dosedl.

b) Josef II. samovládcem v zemích rakouských.

Josef II. byl za svého mládí příliš mořen učením dějepisným.

Dějiny rodu habsburského bylo mu studovati z 15 foliantů, dějiny uherské z díla proň zvlášť psaného, v němž bylo více mluveno o Hunech a Avarech, než o vznešených předcích jeho.

Nechuť k dějepisu takto vzbuzená zavinila i mnohé činy jeho.

Josef II. nešetřil proto dějepisného vývoje žádné země, žádného stavu. Jediná myšlénka, která jej ovládala, byla, zříditi ze zemí rakouských za vzorem francouzským stát správou, jazykem úplně jednotný.

Této myšlénce podřídil Josef všechna práva obyvatelstva rakouského.

Nešetře jednotlivých skupin říšských, spojil dvorní kancelář českou s rakouskou ve Vídni, sněmů nesvolával a korunovati se nedal.

V práva duchovenstva sáhl Josef, zapověděv

hodnostářům duchovním přímo s Římem jednati a podřídiv bully papežské svému stvrzení.

Počet klášterů zmenšil o 730 s 36.000 řeholníků. Přes to však se ještě čítalo 1425 klášterů v zemích jeho.

Jednotu říšskou připravoval Josef II. společným zákonníkem říšským a zavedením řeči německé do všech škol a úřadů.

Své srdce šlechetné osvědčil Josef II. *ediktem tolerančním*, kterýmž i protestantům a židům popřána jest svoboda náboženská, a *zrušením nevolnictví*. Sedláci stali se svobodnými a mohli se volně stěhovati ze statku na statek, se ženiti bez svolení pána, voliti povolání pro děti své, děditi a odkazy činiti.

Poslední zbytky roboty bývalé jsou však teprv r. 1848. odklizeny.

Josef II. všímal si všech stránek lidského života a hleděl všude opravy, které za dobré uznal, provésti.

Posvícení, která mnoho času strávila, přeložil vesměs na touž neděli. Posvícení tomu říká se císařské a slaví se podnes. Posvícení dřívější záhy po smrti Josefově však opět oživla. Počet svátků zmenšil, pouti přespolní zakázal.

Za Josefa II. bylo zařízeno r. 1784. biskupství v Budějovicích, jakož již r. 1777. biskupství brněnské a arcibiskupství olomoucké. Osvícenci té doby vítali opravné rozkazy Josefovy s jásotem, lid však méně vzdělaný a stavové v právech stenčení reptali a tajili svou nevoli, čekajíce na příležitost k zjevnému odporu.

Příležitost se naskytla, když Josef II. ve spojení s Ruskem nešťastnou válku počal proti Turkům r. 1788.

Tu nastaly nepokoje v Belgii, v Uhrách a i hnutí mezi stavy českými.

Císař vrátil se churav z výpravy proti Turkům, zanechav velení Laudonovi, který se zmocnil Bělehradu, a odvolal mnohé novoty, aby utišil Uhry.

Úplného pokoje v zemích svých se však nedožil, skonav (20. února) r. 1790.

Josef II. vyburcoval svým vladařením všechny národy rakouské ze spánku, v němž dleli po válce třicítileté, k činnosti nové a blahodárné v hmotném i duševním ohledu.

Vděčná říše proto postavila lidumilovnému císaři pomník ve Vídni a i v jiných městech.

Pomník vídeňský v hradě císařském drží slova: Josephus II., qui saluti publicae vixit, non diu sed totus. (Josef II. žil pro blaho obecné krátkou dobu, ale úplně.)

Leopold II. od r. 1790.—1792.

Po bezdětné smrti Josefa II. nastoupil vládu jeho bratr Leopold II., který již od smrti svého otce Františka I. byl velkovévodou toskanským.

Leopold II. utišil Belgii a Uhry, a i s Turky se smířil ve Svištově*) r. 1791., získav na nich Starou Ršavu a část Chorvatska nad Unou, že zřekl se spolku ruského.

Za Leopolda II. ohrožen byl trůn jeho sestry královné Marie Antoinetty ve Francii revolucí francouzskou, která již r. 1789. se počala.

Než však Leopold ve prospěch své sestry zakročiti mohl, zemřel r. 1792. (1. března).

---

*) V Bulharsku.

František II. (I.) od r. 1792.—1835.

Nástupcem Leopolda II. byl jeho nejstarší syn František II. Polovici svého panování zaměstnán byl s hnutím, kterému revoluce francouzská říkáme.

Vznik a průběh revoluce francouzské.

Revoluce francouzská počala se již za panování císaře Josefa II. r. 1789.

Půda k ní byla té doby velmi připravena a třeba bylo jen jiskry nejmenší, aby hořlavá látka vzplanula.

Po celý věk XVIII. nebylo války větší, které by i Francie se byla nezúčastnila. Francie bojovala po 13 roků o posloupnost španělskou, po 7 roků o panství nad okeany a pomáhala americké Unii v odboji proti Anglii.

Války tyto uškodily značně financím státním.

Nádhera a znemravnělost při dvoře královském urychlily úpadek financí.

Spisovatelé francouzští, zvaní encyklopaedisté, podryli všechnu vážnost k představenstvu vůbec a k náboženství zvlášť.

Za těchto poměrů nebylo více možno králi Ludvíkovi XVI. pomýšleti na nové berně.

Státní důchody nevystačovaly na běžné výdaje, ba i na zapravení úroků ze státních půjček bylo již učiniti novou půjčku státní.

Dluh státní činil na 4000 millionů zlatých. Mravně i hmotně byla neobmezená vláda Ludvíkova v koncích. Nebylo jiné pomoci, než opět sáhnouti k umlčeným stavům říšským, svolati je a žádati o radu a o pomoc.

Stavové říšští. Zahájení sněmu.

Svolaní stavové říšští sešli se 5. května roku 1789. ve Versaille'i.

Zástupců šlechty a duchovenstva bylo po 200, zástupců stavu městského však 400.

Od roku 1614. nezasedali stavové říšští. Neobmezená vláda panovníků jich úplně utlačila.

Po tak dlouhé přestávce obnoveny byly bývalé řády. Schůze stavů říšských zahájena jest po zvyku starodávném obřady církevními.

Král a jeho rodina, ministři a poslanci tří stavů říšských odebrali se, jsouce oblečeni v kroj starodávný, na slavnostní mši svatou do chrámu sv. Ludvíka ve Versaille'i.

Nesčíslný dav lidu přihrnul se ze všech stran, aby očitým byl svědkem tak dlouho nevídaného divadla. Blahopřání všech nepřítomných Francouzů doprovázelo náčelníky národa v naději na lepší budoucnost.

Den po Tedeum zahájil král osobně schůze stavů říšských.

Vyslanci byli jmenem voláni a do sněmovny uváděni.

Vyslancové duchovenstva byli vedeni na pravici, šlechtici na levici a vyslanci stavu třetího do středu sněmovny.

Potlesky vítaly mnohého z uvedených poslanců. Když poslanci a ministři svá místa byli zaujali, vkročil král v průvodu králové, princů a vybrané družiny za všeobecného potlesku radostného do sněmovny a zabral místo své na trůně.

Za všeobecného ticha přivítal král stavy říšské, žádal je o svornost, přál jim blahodárné působení pro dobro a blaho království, neuváděje

prostředků, kterých by se stavové za tím účelem chopiti měli.

Tím byl zahájen sněm stavů říšských.

Spor stavů říšských. Sněm národní.

Mezi stavy říšskými objevil se však záhy spor o způsob hlasovací.

Šlechta a duchovenstvo přáli si, aby se hlasovalo po způsobu starobylém po stavech, stav třetí, aby se dodělal většiny a oprav umožnil, naléhal však na hlasování po hlavách.

Pět neděl trvala již neplodná rozepře tato, aniž by předvídati se dalo jakéhosi dorozumění.

Tu odloučil se stav třetí od šlechty a duchovenstva a utvořil se sněmem národním.

Král navštívil zasedání sněmu národního a pokárav počínání jeho, vyzval shromážděné, aby se rozešli.

Poslancové stavu třetího neuposlechli však rozkazu královského a počali po slovech Mirabeau'ových: „Dvacet pět millionů obyvatelů očekává od nás své blaho, nerozejdeme se, než dáme Francii ústavu a ustoupíme jen bodákům“ jednati *o nové ústavě pro Francii.*

Náprava financí byla takto pošinuta od sněmu národního do pozadí, neb prý jest proto stav financí bídný, že bídné jest zřízení státní.

Král neměl té odvahy, pomocí brannou získati průchodu svému rozkazu, neb silná většina Francie souhlasila s poslanci stavu třetího, a povolil.

Sněm národní uchvátil pak veškerou moc a stavové říšští přestali existovati. Též duchovenstvo i částečně šlechta přestoupila do sněmu národního buďto dobrovolně neb na rozkaz králův.

I hlasováno napotom po hlavách.

Pro svou činnost sluje sněm národní *sněmem ústavodárným.*

Král sbírá vojsko na rozehnání sněmu národního.

Povolnost proti sněmu národnímu zabolela záhy krále. I umínil si mocí brannou sněm rozehnati a svou poškozenou autoritu obnoviti.

Versaille podobala se táboru vojenskému. Sněmovna byla obklopena stráží a vstup do ní nesněmovníkům zamezen.

Též Paříž byla vojskem obklíčena a dělostřelectvo spěchalo až od hranic k městu.

Pluky, hlavně z cizinců se skládajíce, prozrazovaly zjevně záměry dvoru královského.

Sněmovna i lid jsou uvedeny v nepokoj. Tu podali poslanci po návrhu Mirabeau'ově králi adresu, aby vojsko odstranil a mysli utišil.

Král odvětil, že vojsko svolal toliko pro větší bezpečnost sněmovny.

Odpověď tato ovšem neuspokojila nikoho. Nedůvěra k zámyslům královským ještě vzrostla, když propuštěno bylo ministerstvo Neckrovo.

Král propustil ministerstvo Neckrovo.

Necker byl miláčkem lidu a přál snahám sněmovny.

Propuštění ministerstva jeho a rozkaz, aby Necker sám ihned království opustil, rozjitřilo mysl sněmovny i Pařížanů.

V Paříži scházívali se zástupové lidu do Hradu Královského (Palais Royal) a nebylo téměř hodiny, aby se tam schůze neodbývala.

Dozvěděvše se o pádu Neckrově sešlo se na 20.000 lidí do zahrady onoho hradu, nevědoucích čeho činiti, ač k činu odhodlaných.

Tu vrhl mladík odvážlivý Camille Desmoulins oheň v shromážděné, řka: „Občané, čas kvapí! Propuštění Neckrovo jest znamením k noci bartolomějské pro všechny vlastence. Všechny pluky švýcarské opustí dnes večer svůj tábor na poli Martově, aby nás zardousily. Nezbývá, než chopiti se zbraní!“

Hromový potlesk doprovodil řeč tuto.

I usneseno, ozdobiti se kokardou zelenou na znamení souhlasu.

Camille Desmoulins sestoupil se stolu, na němž byl mluvil, a zastrčil si lupen zelený ze stromu zahradního za klobouk svůj.

Po něm činili i ostatní a za chvíli krátkou byly všechny kaštany téměř úplně o své lupení oloupeny.

Záhy na to tekla již krev na ulicích pařížských.

Srážka krvavá mezi lidem a vojskem v Paříži a její následky.

Zástupové zdobení lupeny kaštanovými hrnuli se z Hradu Královského k sochaři Curtiovi pro poprsí Neckrovo, kteréž pak nesli slavnostně po ulicích. Zástup rostl při každém kroku. Tu zakročilo vojsko.

Na náměstí sv. Ludvíka byl dav lidstva obklíčen dragony a po krátkém odporu rozehnán. Mladík poprsí Neckrovo nesoucí byl usmrcen a i jeden dragon.

Prchající lid byl od dragonů stíhán mečem obnaženým. I raněn byl mnohý nevinný, který

náhodou tou cestou se ubíral. Nevole nastala všeobecná nad touto přenáhleností vojska.

Všude voláno „ke zbrani“ a lid rozjitřený hrnul se k radnici, žádaje, aby se zvonilo na poplach a aby se lid ozbrojil. (12. července.)

I stalo se tak.

Den po oné osudné srážce lidu s vojskem zvoněno na všech věžích na poplach a bubenníci probíhali ulicemi, svolávajíce občany.

Každý se ozbrojil zbraní, kterou mohl dostati. V době krátké měli puškaři vyprodáno.

Přes to ještě zbraní se nedostávalo.

Tu valili se ozbrojení občané do invalidovny, a mocí opatřili si na 28.000 pušek ve sklepích ukrytých.

Na obranu Paříže proti vojsku učiněna všechna opatření. Ozbrojení sestoupili se v městskou obranu či gardu o 48.000 mužů*) a opevňovali se dnem i nocí.

Toť vše bylo výsledkem několika hodin. (13. července.)

Dobytí Bastilly.

Za všeobecného ozbrojování občanů a opevňování města zpozorováno bylo, že děla z tvrze Bastilly, která město ovládala, obrácena jsou na Paříž.

Zpráva tato rychle se roznesla, a zraky všech obráceny byly k místu tak strategicky důležitému.

Když velitel posádky švýcarské děla byl neodstranil, stal se pokřik: „Vzhůru na Bastillu.“

V době krátké jest tvrz zástupem lidu ozbro-

*) Místo kokardy zelené vyvolili si kokardu nesoucí barvy Paříže, červenou a modrou.

jeného obklopena. Na tvrzi stráž byla rozestavena a mosty byly zdviženy jako za doby válečné.

Jeden most byl stečen. Krev tekla a mnoho poraněných bylo odneseno. Přes čtyři hodiny trvalo již dobývání Bastilly, když část gardy francouzské s dělem přišla obléhajícím na pomoc.

Tu jest Bastilla dobyta a posádka pobita. Každou chvíli očekávalo se, že vojsko královské zakročí. Nestalo se však tak.

Činnosť sněmovní ve Versaille'i.

Co Paříž se ozbrojovala a Bastilly dobývala, zasedal sněm ústavodárný uprostřed poplachu a nepokoje.

Rychlí poslové donášeli každé půl hodiny sněmovně zprávy z Paříže. I dva vyslanci městští se dostavili do Versaille'e, aby sněmu o počínání vojska proti lidu bezbrannému bližší podali zprávy.

Všeobecné rozhořčení uchvátilo sněmovnu nad počínáním vojska a ihned odebrala se deputace ku králi, žádajíc na něm, aby vojsko od Paříže odvolal.

Král upustil od svého úmyslu, použíti nepokojů v Paříži mu před několika hodinami ještě vítaných a nerozehnal sněmovnu, přislíbiv deputaci, že vojsko odvolá a sám Paříž navštíví, aby mysl utišil.

Návštěva králova v Paříži.

Sněmovna unesena byla radostí, dozvěděvši se, že král vojsko od Paříže odvolá a sám Paříž navštíví.

Sto sněmovníků připravovalo Paříž na příchod králův.

Městská rada za dnů bouřlivých zřízená, garda pařížská s velitelem Lafayettem v čele, vyšly králi (27. července) v ústrety.

Řadami gardistů ubíral se král, jsa ode všech radostně vítán. „Sláva králi“ znělo ze všech stran a Paříž byla opět smířena, když garda a zřízení městské králem bylo stvrzeno.

Necker zpět povolán.

Vrátiv se ze své návštěvy opět do Versaille'e, propustil král ihned své ministry a povolal Neckra z vyhnanství.

Za všeobecného jásotu přijel Necker z Basileje do Paříže. Cesta jeho byla cestou slavnostní.

Činnosť sněmovní ve Versaille'i.

Po této změně záměrů královských oddechla si sněmovna a počala rychleji pracovati.

Daně uvaleny byly rovně jako na stavy ostatní i na šlechtu i duchovenstvo, nevolnictví bylo zrušeno, před soudem rovnosť občanů prohlášena a stanoveny byly meze moci královské.

Sněm prohlásil, že Francie jest královstvím ústavním, v němž sdílí král moc svou se sborem zákonodárným, trvalým. Králi přiřknuto toliko veto po dvě zasedání sněmu a odňato mu právo, návrhy na zákony činiti.

Král pomýšlí sněmovnu opět rozehnati.

Činnosť sněmu ústavodárného pobouřila opět dvůr královský.

Nemile nesl král přílišné stenčení své moci. I sesíleno bylo vojsko ve Versaille'i a ustrojena

mu veliká hostina, při které vojínové, šlapajíce po kokardě gardy, zjevně dali na jevo svou sněmovně nepřátelskou mysl.

Opět nastala obava, že sněm bude mocí brannou rozehnán.

Mysl všech sněmovníků i Pařížanů opět byla rozjitřena.

Nouze o chléb v Paříži.

Rozechvění mysli nabylo v Paříži stupně nejvyššího, když se jednoho dne nedostávalo chleba. Jakási dívčina pobouřila lid, bubnujíc a volajíc ulicemi pařížskými: „chleba, chleba!“

Ženy se k ní družily a záhy zástup žen hrnul se do Versaille'e, žádaje na krále, aby do Paříže přesídlil a nedostatku chleba odpomohl.

Rozzuřené ženy vnikly až do hradu královského. Po výstupech krvavých přinucen byl král, odebrati se do Paříže.

Od této doby byl král zajatcem Pařížanů.

Sněm ústavodárný v Paříži.

Po odchodu královně do Paříže přesídlil tam i sněm, aby v blízkém byl spojení s králem.

V Paříži rozdělil sněm Francii v 83 departementy (kraje) o téměř rovné velikosti a o rovně velikém zalidnění. Každý departement měl svého biskupa a činil malý stát sám pro sebe.

V Paříži teprv pomýšleno na odstranění bídy finanční. Když dobrovolná půjčka nedostačovala, prohlášeny byly všechny statky církevní za majetek národní a vydluženy na ně potřebné miliony penězi papírovými (assignaty).

Důstojnost biskupská i úřednická udělovala

se volbou. Duchovní stali se nařízením úředníky té které obce neb departementu.

Nespokojenosť duchovních rostla.

Přisaha na ústavu.

Rok minul, co utvořil se sněm národní.

Výroční den (14. července) byl dnem pro všechnu Francii velmi slavnostním, neb král přísahal na ústavu.

K oslavě větší dne tohoto přijala sněmovna k návrhu jednoho šlechtice zákon, kterým se tituly šlechtické, erby i řády zrušily.

Deputace ze všech departementů dostavily se do Paříže i deputace všech gard, které za příkladem města hlavního všude zřizovány byly.

„Sire," pravil náčelník deputace bretonské, poklekna na jedno koleno, a dávaje kord svůj králi, „Sire, odevzdávám ve Vaše ruce věrný meč udatných Bretonů. Nebažíť než po krvi Vašich nepřátel."

Král pozdvih a objav řečníka, odevzdal mu meč podaný, řka: „Lépe jest mu, býti v rukou mých milých Bretonů. Nepochyboval jsem o jejich lásce a věrnosti. Řekněte jim, že jsem otcem, bratrem, přítelem všech Francouzů."

Na poli Martově vypínal se oltář a kolem něho trůn pro krále a jeho rodinu. Po boku mu byla místa pro sněmovníky a radu městskou.

Kruh uzavíraly deputace, pluky a gardy se svými prapory.

Diváků počítáno na 400.000.

Po ukončení slavnostní mše svaté, při které assistovalo 400 kněží, zdobených tříbarevnými stužkami, vykonal za všeobecného ticha napřed Lafayette přísahu jmenem všech gard království

slovy: „Přísaháme, že věrni budeme národu, zákonu a králi, že seč jsme zachováme ústavu sněmovnou danou a králem stvrzenou a že bratrsky žíti budeme se všemi Francouzi.“

Výstřel z děl a „sláva národu, sláva králi“ rozléhal se po slovech těchto.

Po Lafayetteovi přísahal na ústavu král a 83 prapory vzdána mu čest.

Radovánky po této slavnosti na poli Martově neměly konce. Několik dní byla Paříž a Francie v radostném naladění.

Král dal se na útěk z Francie.

Po králově přísaze na ústavu opustila veliká část šlechty Francii, čekajíc na hranicích na krále.

Všichni mocnáři přislibovali Ludvíkovi na radu emigrantů (vystěhovalců) francouzských pomoc brannou.

Král strojil se proto k útěku, aby vymanil se z moci lidu a ústavu zrušil.

V noci 20. června r. 1790. unikl král s královou pozornosti gard a odebral se ze svého hradu na boulevardy, kdež kočár naň čekal.

Přes Chalons sur Marne ujížděl k Montmédy na hranice francouzské.

Již blížil se Ludvík cíli své cesty, když neopatrnost v jeho jednání jej prozradila.

I poznán a zatčen jest ve Varennesách den po svém útěku z Paříže.

Paříž byla, dozvěděvši se o útěku krále, jako omráčena. Vpád vojsk nepřátelských viděl každý již v nejbližší blízkosti.

Obava tato vzala však za své, když o zatčení králově sněmovna byla zpravena. Tři komissaři králi v ústrety poslaní doprovodili jej zpět do Paříže.

Útěkem královým byla mysl sněmovníků velice pobouřena. I ozývali se hlasové, kteří sesazení královo doporučovali.

Když však král po svém návratu všechna usnesení sněmovní v celek sebraná stvrdil a doložil: „Přijímám danou ústavu, budu ji uvnitř zachovávati a na venek brániti“, utišila se opět mysl a všechno nedorozumění mezi králem a Francií bylo odklízeno.

Za přízně královské ukončil sněm ústavodárný svá zasedání.

Sněm zákonodárný. Překážky jeho činnosti.

Po ukončení sněmu ústavodárného, sešel se sněm zákonodárný, aby dal ústavě přiměřené zákony (1. října 1791.)

Činnost sněmu byla však téměř věcí nemožnou. Vystěhovalci šlechtičtí děsili Evropu a štvali ji proti Francii. V čele jich stáli bratří krále Ludvíka.

Uvnitř strojeny byly úklady proti řádu zavedenému od nespokojeného kněžstva a přívržencův doby dřívější.

Král zakročil proti rejdům emigrantů, vyzývaje sousední panovníky, aby neposkytli jim podpory. Když vyzvání jeho bylo marno, vypověděl Ludvík XIV. válku Františkovi, králi uherskému a českému*) (20. dubna r. 1792.)

I. První válka francouzská r. 1792.

Válkou Ludvíkem vypovězenou počíná se řada let válečných, která po čtvrt věku Evropu sužujíce, základy státními úplně zatřásla.

*) František nebyl ještě císařem německým.

Tři vojska poslala Francie proti vojsku rakouskému a s ním spojenému vojsku pruskému.

Jedno vojsko vtrhlo o 40.000 mužů do rakouské Belgie a dvě vojska na východ k Rýnu.

Štěstí válečné nepřálo zbraním francouzským.

Z Belgie bylo Francouzům ustoupiti a rakousko-pruská vojska ohrožovala Francii.

Tu měla sněmovna ku králi žádost, aby pro ochranu Paříže *sebral vojsko* a učinil u Paříže *opevněný tábor.*

Král oslyšel žádost tuto.

I utekl se lid *k peticím ozbrojeným.*

Na tisíce lidu ozbrojeného hrnuly se do hradu královského.

Král stoje ve výklenku u okna, byl svědkem rozpoutané vášně lidu sprostého, který zpívaje jeho komnatami se hrnul, až purkmistr Pétion lid z paláce vyklidil.

Autorita královská takto již podkopaná ještě více utrpěla nerozumným počínáním vojevůdce vojska nepřátelského, Frídricha, vévody brunšvického.

Jsa na půdě francouzské, vydal Frídrich *manifest* ve prospěch krále Ludvíka.

Manifestem jest prohlášeno, že vojsko rakousko-pruské táhne do Francie, aby učinilo bezvládí konec, aby získalo králi svobodu a bezpečnost a obnovilo jeho moc.

Města, která se brániti budou, pravil manifest, budou zemi vyrovnána a bude-li králi ublíženo, bude i Paříž vyvrácena.

Král uchránil se do sněmovny.

Manifest Frídrichův připravil Ludvíka o všecku důvěru.

Každý měl za to, že král francouzský jest v dorozumění s nepřátely.

I stečen byl hrad královský od lidu a král byl přinucen, zachrániti svůj život útěkem do sněmovny.

Sněm králi a rodině jeho na tu chvíli sice život zachránil, ale nedůvěru k němu ani u sebe ani u lidu utlačiti nemohl.

I přerušil sněm zákonodárný činnost svou a ustoupil conventu, který byl svolán, aby vyšetřil vinu královu.

Convent.

Nový sněm, convent řečený, sešel se (20. srpna r. 1792.), zrušil ihned království a prohlásil Francii *republikou.*

Na to přistoupeno k vyšetření viny královy. Dvě veliké strany zápasily v conventu o vrch.

Mírná strana Girondistů zápolila se stranou výstřední Montagnardů či Hory.

Výstředníci obdrželi pole a král stal se obětí jejich vítězství. Většinou 26 hlasů (ze 721) byl Ludvík uznán vinným zrády a odsouzen k smrti.

Tři dny vyžádal si Ludvík, aby k smrti se připraviti mohl.

Okamžik, v kterém se Ludvík loučil se svou nešťastnou rodinou, byl srdcelomný.

Slovy: „Umírám nevinně, odpouštím svým nepřátelům a i tobě, nešťastný národe," skonal guillotinou král dobrosrdečný v 39. roce věku svého, jsa obětí doby vášnivé.

Válka prvá rozšířila se.

Po popravě královně dostalo se válce Rakouska a Pruska proti Francii nového rázu.

Hrůza pojala nad popravou královou všechny lidi dobrých mravů. Všechna Evropa se zhrozila a téměř všechna přidala se k Rakousku a Prusku.

Tím bylo Francii bojovati proti koalici (spolku) téměř všech států evropských.

K nebezpečné válce vnější přidružila se i vnitřní vzpoura. Města Marseille, Toulon, Lyon, Bordeaux, Nimes a celá Vendée postavily se proti conventu.

V této tísni zvolil convent ze svého středu „výbor pro obecné blaho“, který by ukázal vnějším i vnitřním nepřátelům čelo.

Výbor tento zmocnil se záhy veškeré moci státní. On dosazoval a sesazoval vojevůdce, řídil vojska, zmocnil se zákonem o podezřelcích života a zákonem o dávkách i jmění všech občanů.

Vládě výboru říkalo se vláda třicíti tyranů.

Nemilosrdně počínal si výbor, maje v čele Robespierra, Dantona.

Girondisté (22 osoby), všichni podezřelci jsou snímáni a popraveni.*)

Všeobecná hotovost byla nařízena, neb pravil Danton: „Děly jest nám nepřítele přinutiti k podepsání ústavy.“

Všichni muži od 18.—25. roku jsou k praporům svoláni. V době krátké měla republika 14 vojsk o 1,200.000 vojínů.

Toho docílil výbor svou hrůzovládou.

---

*) Lasource, jeden z odsouzených Girondistů, pravil soudcům: „Umírám v době, v níž pozbyl národ rozumu, až jej opět nabude, umřete Vy.“

Hrůzovláda vítězí uvnitř i vně.

Přesilou brannou utlačil výbor pro obecné blaho všechno povstání měst až na Toulon, který povolal Angličany na pomoc.

Vendée, která nad pádem svých poslanců se vzbouřila, byla nejhrozněji přivedena ke klidu.

„Sborové pekelní“ prohánělі se krajinou nešťastnou, mečem i ohněm vše hubíce a ani lesů nešetříce.

Též nepřítel vnější byl za hranice zapuzen.

Carnot, člen výboru pro obecné blaho a ministr války, hned po prohlášení všeobecné hotovosti branné přivedl věci válečné takto ke koncům dobrým pro hrůzovládu.

Vítězné hrůzovlády činnosť vnitřní.

Za přemahání svých nepřátel vnitřních a vnějších dala hrůzovláda, aby učinila Evropě kousek, popraviti královnu Marii Antoinettu, tetu císaře Františka II.; počala letopočet od založení republiky 22. září 1792; zrušila kalendář křesťanský, a rozdělila kalendářem republikánským rok na 12 rovně dlouhých měsíců o 30 dnech, měsíc na 3 dekády, z nichž každá počítala od 1. do 10.*), dala měsícům jména z výjevů přírodních**) a zasvětila z roku slunečního zbývajících pět dnů: Nadání, Práci, Činu, Odměně a Veřejnému Mínění.

Proti výstřednosti hrůzovlády postavila se městská rada pařížská s ještě větší výstředností.

Hrůzovláda uznávala předce ještě Boha, na-

*) Měl tedy každý měsíc třikráte prvního, druhého ... desátého.

**) Podobně jako v češtině.

řízujíc ctění „Nejvyšší Bytosti“, městská rada však hlásala ctění „Rozumu a Přírody“, dávajíc se na cestu úplné bezbožnosti.

Přívrženců městské rady přibývalo nápadně. Chrámy křesťanské záhy staly se místy hanebností všeho druhu.

Tu povstal výbor pro obecné blaho proti radě městské, obávaje se, že strhne rada městská všechnu moc na sebe.

„Občané,“ pravil Robespierre, „zástupcové národa! Králové bojují silami společnými proti nám se zbraní a s pletichami. My jsme proti jejich vojskům postavili vojska přeudatná a proti jejich pletichám bedlivosť a hrůzu před soudem národním. Nyní však přičiňují se nepřátelé podvrátiti republiku republikány onoho druhu, kterého jsou přemrštěnci rady městské. Vám jest učiniti konec těmto výstřednostem, které prospívají nepříteli.“

I zastavena jest pošetilosť rady městské. Po té jali se vůdcové hrůzovlády sami proti sobě zuřiti.

Danton a Camille Desmoulins, kteří výbor k mírnosti napomínali, byli jati a popraveni.

Convent neopovážil se proti všemohoucímu Robespierrovi vystoupiti. Každý postoupil rád diktatorovi hlav jiných i třeba nevinných, jen aby ušetřil hlavy své.

Když však vojska francouzská i za hranicemi počala vítěziti a mezi lidem hlasové proti Robespierrově výstřednosti se počali ozývati, vyplnila se slova, kteráž Danton před svou popravou pronesl, řka: „Robespierre'e jdu napřed, Robespierre půjde za mnou.“

Ve výboru nastala roztržka a convent obžaloval, chopiv se této příležitosti, Robespierre'a, že baží po samovládě.

I popraven jest Robespierre s jinými zuřivci přes to, že přívrženci jeho učinili, aby jej zachránili, vzpouru.

Smrtí jeho končí se hrůzovláda ve Franci a počíná se nové období republiky.

Prvé války ukončení.

Po smrti Robespierre'ově chopil se opět convent věcí a veškeré moci nad Francií.

Věci válečné klonily se rozhodně na stranu republiky francouzské.

Pichegru opanoval Belgii a Nizozemsko, z nichž učinil republiku batavskou.

Po tomto úspěchu smluvilo se Prusko o mír v Basileji r. 1795. Záhy na to ujednalo i Španělsko mír s republikou.

Koalice se takto počala drobiti a rozdrobena úplně a k míru přinucena byla vítězným vojevůdcem, Napoleonem Bonapartem.

Napoleon Bonaparte v Italii.

Napoleon byl synem Karla Bonaparte, právníka v Ajacciu na Korsice.

Mládí své strávil ve školách vojenských v Brienne'ě*) a v Paříži, nejvíce libuje si v studiu mathematiky a dějepisu věku starého.

První svůj čin znamenitý provedl, vypudiv r. 1793. Angličany z Toulona.

Convent jmenoval jej generalem vojsk uvnitř Francie a svěřil mu velitelství nad vojskem vlašským r. 1797.

---

*) V departementu Aube.

Napoleon, odebrav se k vojsku do Nizzy, nalezl je ve stavu bídném.

Přes to věci příchodem jeho záhy se změnily a umožnily Napoleonovi podniknouti smělý pochod přes Alpy do Italie, kterýmž odříznuto bylo vojsko rakouské od vojska sardinského.

Klínem postavil se Napoleon mezi obě vojska, rozprášil v několika dnech přesilu nepřátelskou *u Montenotte, Millesima a u Mondovy* a přinutil Sardinii k míru a ke ztrátě Savojska a Nizzy.

Na to postoupil do rakouské Lombardie, dobyl Milana a vnikl i do Tyrol.

Po krátkém odporu padla Mantova a Francouzové hrnuli se územím republiky benátské a údolími alpskými směrem k Vídni.

Zatím překročili Jourdan a Moreau Rýn, aby podle Dunaje též k Vídni se brali.

Za těchto poměrů přinuceno bylo Rakousko k míru v Campu Formiu r. 1797.*)

Mír v Campu Formiu r. 1797.

Mírem v Campu Formiu r. 1797. postoupilo Rakousko Francii Belgii a Milan.

Ona stala se částí republiky batavské, tento částí republiky předalpské.

Náhradou za ztráty tyto bylo Rakousku území Napoleonem zrušené republiky benátské: Benátky, Dalmacie a Istrie.

Výprava do Aegypta.

Mírem v Campu Formiu byly všechny státy s Francií smířeny vyjímaje Anglii.

---

*) Blíž Udine v Benátsku.

Aby i Anglie k míru donucena byla, podnikl Napoleon výpravu do tureckého Aegypta, do země úplně neutralní.

Aegypt měl se státi mostem, z něhož by Francie sáhnouti mohla do přednější Indie na pramen moci anglické.

Hlučné přípravy proti Anglii konaly se na oko v přístavech severních, tajně se však neustále pracovalo v Toulonu, z něhož Napoleon 19. května r. 1798. tajně se svým loďstvem (400 lodí) na výpravu se vydav, Malty se zmocnil a u Abukira na půdě aegyptské stanul.

Po vítězství u pyramid stal se Napoleon pánem hořeního a doleního Aegypta.

Zatím bylo loďstvo francouzské u Abukira od anglického admirala Nelsona zničeno a Francie od druhé koalice ohrožena.

II. Druhá válka francouzská r. 1800.

Za nepřítomnosti Napoleonovy dala vláda pěti direktorů*) podnět k nové koalici Evropy proti Francii.

Direktoři odňali Švýcarům Ženevu, donutili Švýcary učiniti ze své republiky republiku helvetskou dle ústavy francouzské, zbavili papeže území, z něhož učinili republiku římskou, a učinili ze zrušeného království neapolského republiku parthenopejskou.

Toto počínání přinutilo Evropu k druhé koalici.

Vojsku francouzskému bylo z Italie ustoupiti.

V této tísni unikl Napoleon z Aegypta hlídkám anglickým a přistál na půdě francouzské.

Postaviv v čelo státu místo 5 direktorů tři

*) Conventem volených.

konsuly, z nichž dva měli toliko hlas poradní a zvolen byv konsulem prvním na 10 roků, hnul se s vojskem francouzským přes Veliký Bernard do Italie. (6. května r. 1800.)

Ve 40 dnech stal se Napoleon po stkvělém vítězství *u Marenga**) opět pánem Italie.

Zároveň bylo rakouské vojsko poraženo od Moreau'a u Hohenlind blíž Mnichova.

Po těchto pohromách rozpadla se koalice druhá a František II. ujednal mír v Luneville'u**) r. 1801. (8. ledna).

Mir v Luneville'u r. 1801.

Mírem luneville'ským postoupena jsou Rakousku säcularisovaná biskupství v Tridentu a Brixenu v Tyrolích.

Činnosť Napoleonova po míru luneville'ském.

Po míru luneville'ském věnoval Napoleon všechnu svou péči rozvoji vnitřnímu a hmotnému blahu Francie.

Svou mírností získal si přízeň, svou slávou válečnou úctu a důvěru všech Francouzů. *Emigrantům* popřál amnestií návratu do vlasti, stavbou průplavů, přístavů, mostů, silnic poskytl *chudším* výživy, obnovením kalendáře křesťanského zavděčil si *duchovenstvo*, a zřízením čestné legie (nové šlechty) i *šlechtu*.

Vojska již před tím byl Napoleon *miláčkem*. Stoje na tak pevném základě všeobecné přízně, rychle postupoval Napoleon od slávy ke slávě.

---

*) Ves blíže Alessandrie v Piemontu.
**) Jihovýchodně od Nancy.

Za své zásluhy byl Napoleon jmenován konsulem doživotním, postavena mu byla socha na počest a vyslovena mu „důvěra, láska a obdiv národa“.

Tajné spiknutí proti Napoleonovi mělo v zápětí, že Napoleon byl zvolen r. 1804. (27. března) „pro blaho národa“ dědičným císařem všech Francouzů.

Papež Pius VIII. sám přijel do Paříže a korunoval Napoleona 2. prosince po spůsobu králů francouzských.*)

Po tomto svém povýšení pracoval Napoleon tím důrazněji ku blahu Francie.

Nový titul Napoleonův přiměl Františka II., že se nazval r. 1804. „dědičným císařem rakouským“.

III. Třetí válka francouzská r. 1805.

Vnější činnost Napoleonova stala se předmětem nové bouře proti Francii.

Napoleon jsa císařem přeměnil sousední republiky v království. Z republiky předalpské stalo se království lombardské, jehož králem se Napoleon stal.

Republiku ligurskou připojil jmenem tří departementů k Francii.

Kroky těmito popuzena byla Evropa návodem Anglie k třetí koalici. V čele její bylo opět Rakousko.

Jak obyčejně tak rozplašil a zničil Napoleon i koalici tuto rychlými pochody svými.

---

*) I v tak vysoké hodnosti nezapřel Napoleon cit ke své matce, ubytovav ji v Paříži a učiniv ji hlavou všech ústavů dobročinných.

Rakousko postavilo tentokráte tři vojska na bojiště.

Jedno, jsouc vedeno arcivévodou Ferdinandem a Mackem, vytlačilo kurfiřta bavorského, spojence Napoleonova, z Bavor, druhé opanovalo Tyroly, aby dle nutnosti buď do Němec neb do Italie se odebrati mohlo, a třetí postupovalo podlé Adiže do Italie.

Nad to táhla dvě vojska ruská Rakousku na pomoc.

Napoleon jednal však s úžasným kvapem. Překročiv 1. října r. 1805. se 160.000 mužů Rýn, octl se v několika dnech v Mnichově a přinutil Macka v Ulmu nad Dunajem obklíčeného ke kapitulaci s 80.000 mužů.

Po tomto úspěchu v Bavořích bylo vojsko rakouské v Tyrolích a v Italii nuceno spěchati zpět na ochranu Vídně.

Vídeň byla však přes to již 13. listopadu opanována od Napoleona a zbytky vojska rakouského byly nuceny, ustoupiti na Moravu, aby se spojily s pomocným vojskem ruským.

Napoleon porazil spojená vojska u *Slavkova* *) 1. prosince, ač byla silnější.

Takto vzala ve dvou měsících třetí koalice za své a smluven mír v Prešburce.

Mír v Prešpurce r. 1805.

Francie získala mírem prešburským od Rakouska: Benátky, Istrii, Dalmacii a ostrovy, Bavory obdržely rakouské Tyroly, Würtembersko rakouské statky ve Švábsku (Breisgav a Ortenav).

*) Východně od Brna.

Za to dáno jest Rakousku Salcbursko a Berchtesgady.

Francie přivtělila nově získané země ku království italskému.

Následky míru prešburského.

Následkem šťastného míru prešburského poctěn byl Napoleon názvem Velikého, povýšeny byly Bavory a Würtembersko na království, dáno bylo království hollandské bratrovi Napoleonově Ludvíkovi, knížetství nevšatelské generalovi Berthierovi, knížetství beneventské ministrovi Talleyrandovi a utvořen byl ze 14 jihoněmeckých knížat spolek rýnský, jehož protektorem se Napoleon stal.

Spolkem rýnským vzalo bývalé císařství německé za své a císař František II. zřekl se proto titulu císaře německého r. 1806.

Válka Pruska a Ruska proti Francii r. 1806.

Když Napoleon byl po míru prešburském pánem buď přímým neb nepřímým veškeré Evropy západní, spojilo se Prusko, které třetí koalice se nezúčastnilo, s Ruskem ve koalici čtvrtou proti Francii.

Napoleon rozprášil svým rychlým postupem vojsko pruské u Jeny*) (14. října), opanoval Berlín (již 25. října) a porazil Rusy u Jílova a Frídlanda r. 1807.**)

Mír v Tilži ukončil tuto válku r. 1807. Francie mírem tilžským rozšířena byla územím podle břehu moře severního.

---

*) V Turinsku.
**) V Pruském Královecku.

Prusko zřeklo se téměř polovice svého území a zaplatilo značnou peněžní náhradu válečnou.*)

Z území postoupeného zbudováno bylo proti Prusku nové království vestfálské, které dáno bylo v držení Jeronymovi, bratru Napoleonově, a rozšířeno na království povýšené Sasko.

Rusové nepozbyli ničehož.

Systém kontinentalní.

Všechny státy evropské dovedl Napoleon přinutiti k míru až na Anglii.

Aby i tuto seslabil, vymyslil si zvláštní způsob zbraně, zapovídaje státům evropským obchoditi s ní.

Rusko, Dánsko, Španěly i Holland řídily se rozkazem Napoleonovým, uzavírajíce přístavů svých loděm anglickým, čili, jak se říkalo, zaváděli systém kontinentalní.

IV. Čtvrtá válka francouzská r. 1809.

Kontinentalní systém ostýchalo se Portugalsko zavésti.

I počal proto s ním Napoleon válku a odstranil na své výpravě do Portugal královskou rodinu španělskou.

Na trůn španělský dosadil Napoleon pak svého bratra Josefa, té doby krále Neapolska, kteréž převzal v držení snach Napoleonův Murat.

Španělové a Portugalci statečně odporovali zbraním francouzským a způsobili Napoleonovi velikých nesnází.

---

*) Bylo pak Prusko velikosti $^1/_4$ Rakouska o 5 millionech obyvatelů.

Tu uchvátilo nadšení k nové válce všechnu střední Evropu. Rakousko opět postavilo se v čelo odboje a počalo čtvrtou válku francouzskou, aby osvobodilo Evropu od tyranství francouzského r. 1809.

Rakousku dodávalo vzbouřené Španělsko, Portugalsko, vzbouřené Tyrolsko a Vestfalsko naději na vítězství.

Nad půl millionu vojáků čítala branná moc Rakouska.

Všechny přípravy a naděje Rakouska zničila však vojenská genialnosť Napoleonova.

Z Madrida přikvapil Napoleon do Francie, opustil 12. dubna Paříž a již 13. května byl pánem Vídně!

Byv poražen u *Asperna* od arcivévody Karla, zvítězil u *Vagrama.**)

Po čtyřech měsících vzala válka za své mírem ve Vídni r. 1809. (14. října).

Mír vídeňský r. 1809.

Mír vídeňský jest nejsmutnějším mírem Rakouska, ujednaným za válek francouzských.

Rakousko mírem tím bylo úplně od moře odloučeno a stalo se státem druhé třídy.

Všem sousedům bylo něčeho postoupiti.

Francii: Terst, Krajinu, kraj bělácký v Korutansku, část Chorvatska po pravém břehu Sávy.**)

Bavorům: Berchtesgady, Salcbursko a část Hořeních Rakous.

**) Na moravském poli.

*) Území toto bylo pak částí nového království illyrského.

Knížetství varšavskému, *) nově zřízenému: Západní Halič s Krakovem;

Sasku: Věličku ve společné držení; a

Rusku Tarnopolsko.

Celkem bylo Rakousko skráceno o území velikosti dvou Čech a Moravy a o $3^1/_2$ millionu obyvatelů. **)

Nejvíce zabolelo Rakouska, že vzbouřené Tyrolsko bylo za svou věrnost k rodu císařskému od vítězů nemilosrdně trestáno.

Vůdce Tyrolanů, Ondřej Hofer, vedl i po míru vídeňském nerovný boj proti Bavorům a Francouzům dále, chtěje zemříti v Tyrolsku habsburském, až jat a zastřelen byl v Mantově na rozkaz Napoleonův.

Císaři věrní Tyrolané ctili památku svého „diktatora".

V Innsbrucku byl mu postaven náhrobek a obraz jeho najdeš ve všech chýších tyrolských.

Po míru vídeňském připojil Napoleon Oldenbursko a pruh pobřežní mezi dolní Emží a Labem k Francii.

Počet departementů vzrostl na 130. Od Lübecka až k Terstu šířilo se panství francouzské.

Po těchto skvělých výsledcích dal se Napoleon rozvésti se svou manželkou Josefínou a vstoupil v manželství s Marií Louisou, dcerou císaře Františka I. r. 1810. (1. dubna).

---

*) Po prvém rozdělení Polska r. 1772. jest zbytek rozdělen od Rusů a Prusů podruhé r. 1793. a i tento zbytek upadl r. 1795. v držení Rusů, Prusů a Rakouska. Rakouská část sahala až k Varšavě a byla velikosti $^1/_5$ Čech. Napoleon učinil takto pokus o vzkříšení Polska, zřídiv velkovévodství varšavské.

**) O $^1/_5$ svého povrchu.

Zájmy Napoleonovy byly od této doby postaveny nad zájmy Francie.

V. Pátá válka francouzská od r. 1812. až 1814.

Válka Francie s Ruskem.

Pátá válka francouzská vznikla z války Francie proti Rusku, k níž Rakousku bylo ve prospěch Napoleona přispěti s 30.000 mužů.

Válka Napoleona proti Rusku od r. 1812. až 1814. vedená jest šestou velikou válkou Napoleonovou a pátou válkou francouzskou pro Rakousko.

Příčiny války mezi Francií a Ruskem hledati lze v přílišné moci Napoleonově. Všechna střední a západní Evropa poslouchala hlasu jeho.

Týž osud hrozil i Rusku. Mimo to popudil Napoleon, odstraniv meklenburské vévody s trůnů, ruského císaře Alexandra, neb vévodové byli jeho příbuzní.

Přípravy k válce konalo Rusko i Francie již po r. 1810., až ji Francie r. 1812. Rusku vypověděla.

Válečná síla obou soupeřů.

Na straně Napoleonově bylo Rakousko s 30.000, Prusko s 20.000 mužů, spolek rýnský, Italie, Španěly, velkovévodství varšavské, na straně Ruska toliko Švédsko.

Síla válečná páčila se na straně Francie na 500.000, na straně Ruska toliko na 200.000 vojínů.

Pochod vojska francouzského až k Moskvě.

Utvořiv k ochraně Francie obranu zemskou z vojínů starších, odebral se Napoleon v květnu r. 1813. ke své „veliké armádě“.

V Drážďanech jej očekávala všechna knížata spolku rýnského, král pruský, saský, vyslanec Rakouska Metternich, aby učinili všemožnému pánu svou poklonu, důvěřujíce v miláčka štěstěny.

Překročiv s armádou Němen, octl se Napoleon na půdě ruské, zmocnil se Vilna, kdež Poláci jej vítali za obnovitele říše polské.

Po porážce Rusů u Smolenska odhodlal se ruský vojevůdce Kotuzov teprv u Borodina přijati boj.

Proti 140.000 Francouzů stálo zde toliko 100.000 Rusů. Bitva byla strašná. Nebylo od vynalezení prachu střelného až na tu dobu bitvy tak krvavé.

Na prostoře asi 25 kil.^{2} bylo téměř čtvrť millionu pěchoty, 60.000 jezdců a 1200 děl. Vojáci ze všech končin západní Evropy pod vojevůdci velmi zkušenými zápasili s nezkušenými vojíny Evropy východní, Sibiře a Kavkazu.

Rusové byli po ztrátě 60.000 mužů úplně poraženi 26. srpna. Zbytek ustupoval v nepořádku k Moskvě.

Ztráta Napoleonova byla však též značna a války schopných vojínů zbylo mu po bitvě u Borodina už jen asi 100.000.

Rusové ponechali Moskvu, nemohouce ji brániti, nepříteli.

I vystěhovalo se proto na rychlo všechno téměř obyvatelstvo z města se vším, čeho odvézti mohlo.

Guvernér města Rastapčin dal i stříkačky od-

vézti a zničiti všechny potraviny a nápoje, které odstraniti se nemohly.

Sotva vojsko ruské městem prošlo, již mu za patama přitáhl přední voj francouzský.

Napoleon meškal po nějaký čas před městem, domnívaje se, že přijde mu deputace z města v ústrety.

Nemálo se však podivil, uslyšev, že město téměř úplně jest vyklizeno a že hlavně pro plen a lup zůstalo v městě asi 3000 osob. Tu dal povel k všeobecnému postupu.

Jako hustá mračna valili se sborové nepřátel ze západu na Moskvu.

Jízda ujížděla plným cvalem, pěchota dala se do běhu. Dupot koňů, skřípání kol u vozů dělostřeleckých, řinčení zbraně, hovor a jásot vojska — vše mísilo se v hrozný lomoz.

Napoleon ubytoval se na Kremlu, v starobylém sídle cářů ruských.

Pád Moskvy.

Sotva se Francouzové v Moskvě usadili, nastal požár. Na počátku myslilo se, že vznikl z neopatrnosti, záhy však o jiném jsou Francouzové poučeni.

Sluhové policejní*) běhali ulicemi s pochodněmi, zapalujíce domy moskevské, že oheň na více stranách vypukl.

Žháři sice byli lapeni a popraveni, ale Moskva se stala spáleništěm.

Rusové sami zapálili svou „matičku“, aby zachránili Rus. Z 9257 domů zbylo toliko 2761!

V plamenech Moskvy zničena jest sláva Na-

*) Nikoliv propuštění vězňové.

poleonova. Plán jeho, v Moskvě přezimovati, byl zmařen a Napoleon donucen k smutnému a záhubnému ústupu.

Ústup Napoleonův z Moskvy.

Z Moskvy vyjednával Napoleon s Alexandrem I. o mír. Vyjednávání se však protahovalo, až Napoleon 19. října se odhodlal k zpátečnému tažení z Moskvy.

Ústup byl věcí velmi nesnadnou. Jednak obklíčeno bylo vojsko francouzské se všech stran od ruských sborů dobrovolnických, jednak i počasí neobyčejně záhy počalo se měniti.

Z Moskvy táhla „veliká armáda“ asi 100.000 mužů čítající v úplném pořádku.

Dělostřelectvo, vozy s prachem, nemocní, potraviny a stáda dobytka, kořist, nábytek, pohybovaly se mezi dvěma řadama pěchoty cestou touž, kterou se postupovalo k Moskvě, tedy cestou úplně spustošenou.

Zimy přibývalo. Francouzové byli nuceni mnohou kořist i vozy spáliti, aby se zahřáli.

Sněhem a za zimy 17—22° dostali se Francouzové v listopadu do Smolenska.

Kotuzovo vojsko trpělo též velmi.

Přechod přes Berezinu 26.—27. listopadu.

Nejvíce utrpělo vojsko Napoleonovo od Rusů na svém ústupu z Moskvy při přechodu přes řeku Berezinu.

Již před východem slunce odebral se Napoleon, ač poněkud churavý, (26. listopadu) na přehlídku krajiny k Studánce, kde přechod provésti zamýšlel.

Tři mosty dal zde zbudovati. Práce tato byla velmi nesnadna. Voda byla ledovitá, řeka u břehů částečně zamrzlá a šířka její na 1000 metrů veliká.

Přes to pracovali pionéři dnem i nocí, aby armádu zachránili.

Přechod počal se v noci z 26. na 27. den listopadu.

Část vojska na levém břehu ponechaná zabrala místo opevněné, aby přechod kryla.

Mnoho vojska a nemocných dlelo ještě na levém břehu, když vojsko toto, udatně se bráníc Rusům, na pravý břeh v noci se uteklo a mostyza sebou zničilo.

Tu nastal ohromný zmatek a tlačenice mezi zbytky vojska na levém břehu. Mnozí vrhli se do Bereziny, aby se zachránili, a zahynuli plovouce na břeh pravý.

Na 10.000 mužů pozbyl Napoleon při přechodu přes Berezinu.

Na to opustil Napoleon vojsko a sednuv do saní, ujížděl přes Varšavu do Paříže, kdež zprávou o jeho smrti nepokoje nastaly.

Po odchodu Napoleonově rozpoutána byla kázeň ve vojště. Vojáci odhazovali zbraň, nemohouce ji pro zimu nésti, a utíkali v tlupách, aby teplo více udrželi, do sousedních pevností, do Gdanska, Toruně, Marienburka a Varšavy, pokrývajíce cestu zmrzlými soudruhy svými.

Na 80.000 mužů toliko vrátilo se z Ruska z onoho půl millionu vojáků, které Napoleon na Rus byl vystrojil, ostatní zůstali na bojištích, neb ve sněhu na zpátečném útěku.

Rakousko počíná pátou válku francouzskou.

V zimě r. 1813. strojily se obě strany k novému zápasu.

Rakousko, které až do té doby bylo spojencem Francie, vystoupilo za prostředníka míru. Napoleonovi bylo nabízeno, aby zřekl se panství východně od Rýna a když tak se nestalo, odpadlo Rakousko od Francie a stalo se spojencem Ruska.

Zatím bylo i Prusko se již přidalo k Rusům. Válka, kterou takto Napoleon r. 1813. podnikl, nebyla již toliko válkou proti Rusům.

Přes to zvítězil Napoleon, sebrav nových 300.000 mužů u Drážďan, až v dvoudenní bitvě u Lipska 16., 18. října r. 1813. byl přesilou nepřátel poražen a k zpátečnímu ústupu přinucen.

Již na bojišti odpadli od Napoleona Sasové a Würtemberští, na pochodu zpátečním i Bavoři, zaskočivše mu cestu.

V nepořádku dostaly se zbytky vojska Napoleonova k Rýnu.

I bylo teď brániti Francouzům vlast, jako ondy r. 1792. před spojenými vojsky nepřátel.

Tentokráte nenalezlo se ve Francii již ono nadšení, které ondy bylo zavládlo.

Francie byla již bojem umdlena a válka tato neplatila již zemi, nýbrž věci Napoleonově, pro kterou lid již byl pozbyl vřelosti.

Spojení nepřátelé vtrhli do Paříže. Napoleon byl s trůnu sesazen a dosazen bratr popraveného krále, Ludvík XVIII. Území Francie bylo stenčeno na hranice z r. 1792. (až k Rýnu) a Napoleon byl uveden v držení Elby s titulem císařským a s roční dávkou peněžní.

Kongress vídeňský r. 1814.

Po odstranění Napoleona od vlády ve Francii sešel se kongress ve Vídni, aby upravil mapu Evropy.

Vídeň stala se kongressem městem neobyčejně hlučným a hledaným.

Cář Alexander I., Frídrich Vilém III. dostavili se s dvorem svým do Vídně a jiní mocnáři dali se svými vyslanci zastoupiti.

Radovánky neměly tu konce.

I dělo se proto vyjednávání mezi státy velmi pozvolna.

Když zásadou bylo zjevnou, že vypuzení rodové panovničtí opět na své trůny dosazeni budou, ulekl se neapolský král Murat a počal proti kongressu válku, spoléhaje se i na rovné obavy se strany dřívějších spojenců Napoleonových.

V době krátké byl však Murat přemožen, jat a zastřelen.

Tím pokazil Murat značně úmysl Napoleonův, kořistiti z nedorozumění mezi státy ve Vídni a obnoviti své panství ve Francii.

Napoleonův pokus o obnovení panství svého.

Přes nehodu Muratovu opustil Napoleon, nejsa od anglického loďstva pozorován, Elbu a přistál u břehů francouzských.

V době krátké stal se opět pánem Francie. Vojska na jeho zničení poslaná vítala jej a pochod jeho od břehů francouzských do Paříže byl nekonečným vjezdem slavnostním.

Králi Ludvíkovi XVIII. bylo na rychlo Paříž opustiti. Napoleon ujal se opět vlády r. 1815.

Čin tento vybouřil však kongress vídeňský. Všechno nedorozumění bylo utlačeno neb odročeno a spojenými silami byl nařízen útok na Napoleona.

Po stodenním vladaření byl Napoleon u Vaterloo'a blíž Brusella úplně poražen a donucen k útěku z Francie.

V Rochellu vstoupil na loď anglickou, aby se dostal do Ameriky. Angličané jej však jali a kongressu vydali, který jej v zajetí dal odvésti na skalnatý ostrov sv. Heleny na jižní polokouli.

Napoleon skonal na ostrově sv. Heleny r. 1821. a teprv, když jeho bratra syn Napoleon III. dosedl ve Francii trůnu, vyplněno jest jeho poslední přání, že pohřben byl „u břehů Seine'y, v srdci toho národa, který neskonale byl miloval."

Neobyčejně nádherný náhrobek krášlí nyní hrob jeho v invalidovně v Paříži a ukořistěné prapory všech zemí a národů zvýšují hroznou velebnosť hrobky této.

Výsledek činnosti kongressní.

Po jetí Napoleonově ukončil kongress své práce ve Vídni a upravil mapu Evropy co do hranic takto:

1. *Rakousku* vráceno bylo všechno území, které bylo válkami francouzskými pozbylo, vyjímaje Belgii, za kterou mu dány byly Benátky, Istrie a Dalmacie.

Mimo to ponecháno Rakousku Brixensko, Tridentsko a Salcbursko.

Panství rodu habsburského v Toskaně a Modeně bylo obnoveno, a Parma s Piacencí připadla Marii Louise, manželce Napoleonově.

2. *Velkovévodství varšavské* bylo zrušeno a dřívějším pánům vráceno, až na tu změnu, že Rakousko obdrželo místo severní části západní Haliče kraj tarnopolský.

Toliko Krakov s okolím byl republikou učiněn.

3. *Nizozemsko* bylo spojeno s Belgií v jedno království.

4. *Státy německé* (38) sestoupily se ve spolek

německý a odbývaly svůj sněm spolkový ve Frankfurtě nad M.

Celkem obnovena byla mapa Evropy z r. 1789.*)

Kulturní stránky doby císaře Františka I.

Doba císaře Františka I. jest velmi bohata na vynálezy rozmanitého druhu.

Jiří Steffenson vynalezl r. 1815. lokomotivu a deset roků na to jel již první vlak železniční z Liverpoola do Manchestra.

Robert Fulton vynalezl v Novém Yorku první paroloď r. 1808.

Paroloď tato byla hnána dvěma kolama veslovýma, která stranou byla upevněna.

Bylo-li jedno kolo veslové poškozeno, nebo nemohlo-li v čas bouře zasáhnouti rovně s kolem druhým do vody, klonila se loď na tu neb onu stranu.

I zdokonalil Josef Ressel, rozený Chrudiman, paroloď onu vynálezem šroubu parního.

Místo kol veslových dal na dno lodi veliký šroub, který parou byl uveden v pohyb. Šroub zarýval se do vody a hnal loď ku předu.

Tím stala se paroloď i pro vojsko velmi vítanou zbraní, neb nebylo věcí snadnou motora ukrytého zničiti.

Též telegraf byl za císaře Františka I. vynalezen.

Lučba stala se vědou a přišla na surrogaty cukru kolonialního, kávy, indiga, jsouc systémem kontinentálním k bádání ve směru tomto nucena.

---

*) Viz mapu Evropy z roku 1789. a přirovnej ji k mapě z r. 1815.

Angličan Dr. Jenner stal se té doby původcem očkování.

Německá literatura slavila té doby svou dobu klassickou. Nejznamenitější básníci němečtí, Frídrich Schiller a Volfgang Goethe, proslulý přírodozpytec Alexander Humboldt, zeměpisec Karel Ritter, filosof Immanuel Kant, dějepisec Berthold Jiří Niebuhr, filolog Vilém Karel Grimm a jeho bratr, těsnopisec Xaver Gabelsberger žili za císaře Františka I. připravujíce novou dobu vědám a národnosti německé vymanění z područí francouzského.

Literatura česká slavila té doby svého obrození objevením rukopisu královédvorského r. 1817., zřízením musea království českého péčí učených hrabat Kašpara a Františka ze Šternberka r. 1818., vznikem Matice České r. 1831. a Dědictví Svatojanského r. 1833.

Za Františka vystavěli stavové čeští v Praze divadlo zemské (r. 1798.), v němž i česky se hrávalo ob čas, a r. 1802. vyšší technický ústav, prvý toho druhu v Rakousku.

Nejdůležitější změny mapy evropské po kongressu vídeňském až ke sklonku života Františka I. r. 1835.

Nad udržením mapy, jak ji kongress byl upravil, bděla „svatá aliance“, skládající se z Rakouska, Ruska a Pruska.

Přes všechnu bedlivost a brannou moc svaté aliance provedeny jsou tyto změny v Evropě:

1. Multansko, Valašsko a Srbsko staly se státy samosprávnými a Turecku toliko poplatnými.
2. Ve Francii odstraněn byl za Karla X.*)

*) Za Karla X. přešel Alžír v držení Francie.

nástupce a bratra Ludvíka XVIII. rod bourbonský s trůnu r. *1830.* a dosazen byl na trůn Ludvík Filip z rodu orleanského.

3. Řecko vymohlo si brannou pomocí Ruska samostatnosť r. *1830.* a stalo se královstvím.

4. Téhož roku *1830.* odtrhlo se i Nizozemsko od Belgie a obě země na království povýšené staly se státy samostatnými.

Patrno, že rok 1830. byl rokem nejbouřlivějším v Evropě po kongressu vídeňském za panování Františka I.

Císař Ferdinand I., (král Ferdinand V. Dobrotivý) od roku 1835.—1848. (1875.)

Císař František zanechal umíraje dva syny, Ferdinanda a Františka Karla.

Ferdinand stal se nástupcem a nazván byl v císařství rakouském prvým a v království českém pátým toho jména.

Nesnadno bylo panovati v době, v které žil císař Ferdinand I.

Všude se jevilo v Rakousku následkem novot francouzských veliké hnutí.

Marně krotil Ferdinand hnutí to, zrušiv censury, prohlásiv konstituci*) a stvrdiv zřízení gard národních.

Vzpoura nastala v Uhrách, v Lombardii, Benátkách, ve Vídni i v Praze r. 1848.

Stát rakouský octl se opět na pokraji své záhuby.

Windischgrätz utlačil nepokoje v Praze a ve

*) Konstitucí vzali sněmové stavovští, kteří po bitvě bělohorské ještě živořili, za své.

Vídni, Rusové vzpouru v Uhrách, zvítězivše u Világoše r. 1849. a snahy odstředivé v Italii udusil stařičký maršál Radecký.

Za těchto nepokojů vzdal se Ferdinand I., jsa bezdětek, svého vladaření v Olomouci 2. prosince r. 1848. ve prospěch syna bratra svého arciknížete Františka Karla, Františka Josefa.

Za Ferdinanda I. rozšířeno bylo Rakousko o území zrušené republiky krakovské r. 1846.

Též první telegraf a první dráha železná*) byla v Rakousku vystavena. Dráha tato nazvána byla na počest císařovu dráhou Ferdinandovou (r. 1836.).

Císař František Josef I. od r. 1848.

Císařem Františkem Josefem I. počíná se nová doba dějin rakouských.

Po utlačení vzpoury v zemích rakouských nebylo lze pomýšleti za všeobecného roztrpčení myslí na zdárný rozvoj ústavný v Rakousku.

I zrušena byla proto konstituce a obnovena vláda absolutní r. 1852.

Za vlády absolutní bylo Rakousko strženo ve *válku s Italií* a jejím mocným spojencem Napoleonem III., císařem francouzským r. *1859.*

V bitvách rozhodných u *Magenty***) a *Solferina****) bylo Rakousko poraženo a přinuceno, postoupiti Lombardii králi sardinskému, Viktoru Emanuelovi.

Po této pohromě obnoven byl v Rakousku opět život konstituční *diplomem říjnovým r. 1860.*

---

*) První dráha na pevnině evropské jest dráha koňská z Lince do Budějovic vedená (r. 1825.—32. vystavená).

**) Západně od Milána.

***) Severně od Mantovy blíž jezera gardského.

Říšská rada byla do Vídně ze všech zemí rakouských svolána a přiřknuto jí patentem z 26. února roku 1861. právo, navrhovati zákony pro všechnu říši a právo povolovati daně.

Ústava však daná nedošla souhlasu všech zemí rakouských.

Uhři se ani na říšskou radu do Vídně nedostavili.

Za těchto neurovnaných poměrů vnitřních válčilo Rakousko ve spojení s Pruskem za říši německou, aby vyrvalo Dánům *Šlesvik* a *Holštýn*, země většinou německé r. *1864.*

Šlesvik a Holštýn jsou sice dobyty, ale o vládu v nich se vítězové nedohodli.

Rakousko chtělo vlásti s Pruskem společně nad zeměmi dobytými, Prusko však osobovalo si samo pro sebe vládu, chtějíc Rakousko 10 miliony odškodniti.

Nedorozumění toto bylo příčinou války roku *1866.* Na straně Pruska byla i Italie.

Takto bylo Rakousko ze dvou stran napadeno, na severu od Prusů a na jihu od Vlachů.

V Italii zvítězil *arcivévoda Albrecht* u *Custozzy**) a loďstvo rakouské pod admiralem *Tegethofem* u dalmatského ostrova *Visu.*

V Čechách bylo však vojsko rakouské u *Hradce Králové* (3. července) úplně poraženo.

V nepořádku ustupovalo vojsko poražené směrem k Vídni, která na straně severní na rychlo byla opevňována.

Když Prusové činili přípravy k přechodu přes Dunaj, aby od jihu Vídně se zmocnili, tu zprostředkoval Napoleon III., nepřeje přílišnému vzrůstu moci pruské, *mír v Praze.*

---

*) Záp. od Verony naproti Solferinu u jezera gardského.

Rakousku bylo postoupiti Benátky, které připadly Italii, zříci se bez peněžité náhrady panství nad Šlesvikem a Holštýnem, zaplatiti 10 millionů zlatých a vystoupiti ze spolku německého.

Aby Uhři smířeni byli, učiněno s nimi *narovnání r. 1867.*, kterým jim dána byla úplná samospráva se zvláštním ministerstvem.

Vyrovnáním tímto nabylo císařství rakouské zřízení dualistické, skládajíc se napotom z rovně oprávněných polovic, z polovice rakouské a uherské.

Polovice uherská řídí své věci na říšském sněmu uherském v Buda-Pešti, a polovice rakouská na říšské radě ve Vídni.

Toliko věci vnější a vojenství jsou vedle téhož panovníka oběma polovicem společny.

Tato změna v řízení státním zavinila i změnu titulu říšského. Titul „císařství rakouské“ ustoupil novému titulu „mocnářství rakousko-uherské“.

Po vyrovnání s Uhry obrácena byla všechna péče k vývoji hmotnému i duševnímu.

Školství vůbec těšilo se z neobyčejné přízně panovníkovy.

Zvelebením školství českého stal se *císař František Josef I. obroditelem národa českého.*

Řeč česká diplomem říjnovým r. 1860. na roveň s jazyky ostatními v Rakousku postavená uvedena byla opět do úřadů, do škol národních a středních a r. 1882. slavil národ český zařízení i nejvyššího učení — university české.

Pokrok v ohledu hmotném jest všude patrným. Nesčíslné továrny od r. 1848. zařízené, tisíce nových železničných kilometrů, telegrafů a pošt hlásají rozkvět v průmyslu i v obchodu.

Nejstkvělejší svědectví o pokroku Rakouska od r. 1848. dala světová výstava r. 1873. ve Vídni uspořádaná.

Důstojně řadilo se zde mocnářství vedle nejpokročilejší státy evropské.

Mír, kterým mocnářství jest od r. 1866. požehnáno, napomahá rozkvětu všeobecnému jak patrno bylo i na výstavě elektrické ve Vídni r. 1883. v ohledu pokroku na poli elektřiny.

Toliko na čas krátký bylo mocnářství po roku 1866. nuceno, chopiti se meče ve prospěch křesťanů v Bosně a Hercegovině r. 1878.

Až podnes drží vojsko rakousko-uherské zemí těchto.

Hlavní události mimorakouské za císaře Františka Josefa I.

1. *Prusko* za panování rodu hohenzollerského největších dodělalo se po r. 1848. úspěchů.

Jsouc již po válce sedmileté vedle Rakouska velmocí německou, vytlačilo Prusko r. 1866. Rakousko ze spolku německého a připojilo k svému území až do té doby samostatné království hannoverské, kurfiřství hesské, vévodství nassavské, svobodné město Frankfurt nad Mohanem a Šlesvik a Holštýn.

Šťastnou ale krvavou válkou proti Francii roku 1871. spojilo Prusko veškeré Německo v jednotný celek — v císařství německé a rozšířilo je o Elsas a Lotarinky Francii odňaté.

Prusští králové jsou od té doby císaři německými.

2. *Francie* byla r. 1848. prohlášena republikou, jejíž protektorem se stal Ludvík Napoleon, syn bratra Napoleonova, krále Ludvíka.

Kouskem státním přeměněna byla republika 2. prosince r. 1852. v císařství, v jehož držení se Napoleon jmenem třetí uvázal.

Aby mysl Francouzů od věcí vnitřních odvrátil, vedl nový císař neustále války.

Hned po svém nastolení počal, spojiv se s Anglií, s Italií a s Turky, válku proti Rusům od r. 1853.—1856.

Rusko bylo u Sebastopolu poraženo a donuceno, postoupiti Multansku část území při ústí Dunaje a zříci se plavby na moři černém.

Poníživ Rusko, dal se Napoleon do války s Čínou a Japanem a přinutil je popřáti Francouzům přístupu do přístavů čínských.

R. 1859. pomáhal Napoleon králi sardinskému a přinutil Rakousko zříci se Lombardie.

I v Mexiku bojoval r. 1861. a zmocnil se země, kterou nešťastnému Maxmilianovi, bratrovi císaře Františka Josefa, postoupil.

Konečně zničila Napoleona III. válka, jako jeho strýce Napoleona I., když počal nepřeje jednotě německé pod vůdcovstvím Pruska, r. 1870. válku proti Německu.

Spojená vojska německá zvítězila a zajala Napoleona III. u Sedana.

Tu prohlásila se Francie opět republikou a počala boj národní proti Němcům. Přes všechno úsilí nové republiky bylo se však Francii smířiti s Německem za podmínek velmi krutých a podepsati ztrátu Elsaska a Lotarink (na $1^1/_2$ millionů obyvatelů) a zaplatiti 5000 millionů franků vítězům.

Od té doby jest Francie republikou.

3. *Italie* dožila se od r. 1848. velikých změn. Všechna rozdrobenosť v království, vévodství atd., jak ji kongress vídeňský způsobil, vzala za své. Italie se sjednotila v jedno ústavní království pod královským rodem sardinským a učinila r. 1870. Řím hlavním svým městem.

4. *Balkanský polouostrov* nabyl též jiné tváře.

Multansko bylo s Valašskem spojeno v jedno na Turcích nezávislé ústavní království.

Srbsko přestalo Turkům poplatek platiti a učiněno samostatným ústavním královstvím.

Nad to utvořilo se na polouostrově samostatné ústavní knížetství bulharské a Turkům poplatné knížetství Východní Rumelie.

Posledních tří změn dodělal se polouostrov pomocí a válkou ruskou od r. 1876.—1877.

5. *Rusko* zničilo r. 1863. nevolnictví stavu sedlského, čímž nad 20 millionů přibylo Rusku svobodníků, rozšířilo svých hranic k Indii a k Číně a dobylo r. 1877. opět ústí dunajské.

Všechny státy evropské, vyjímaje Rus a Turecko, jsou státy ústavními.

Přehledná tabulka mocnářů rakousko-uherských.

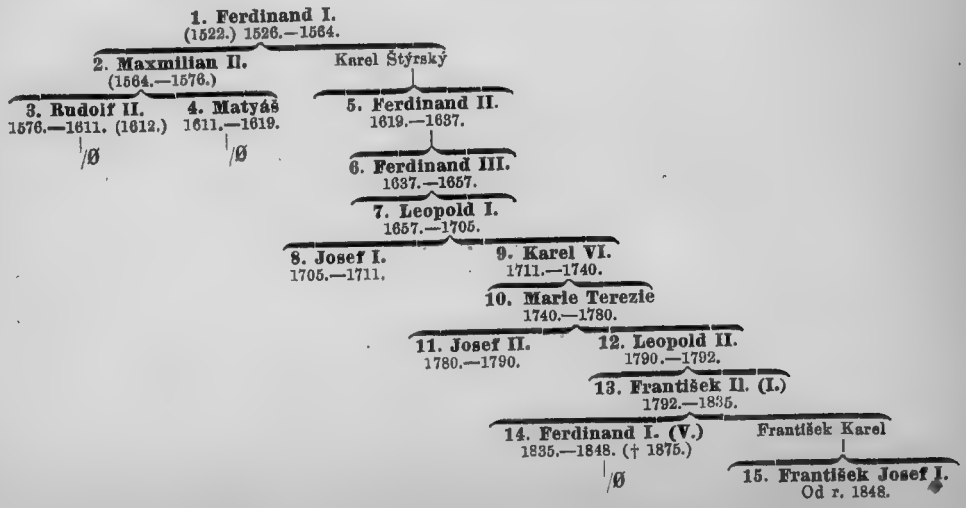

Obsah.

Stránka

Díl první.

Události přechodné z věku středního do věku nového:

A. Objevování nových cest do Indie . . . . 1—27
B. Humanismus a renaissance . . . . . 28—32
C. Zbudování velmoci rakousko-uherské . . 32—33

Díl druhý.

Ferdinand I. . . . . 34— 64
Mikuláš Koperník, vrstevník Ferdinandův . . 65— 66
Maxmilian II. . . . . 66— 70
Války náboženské ve Francii za Maxmiliana II. 70— 74
Rudolf II. . . . . 74— 85
Odštěpení Nizozemska od Španělska . . . . 85—104
Matyáš . . . . . 104—110
Ferdinand II. . . . . 110—140
Ferdinand III. . . . . 140—142
Galileo Galilei . . . . . 143—149
Leopold I. . . . . 149—159
Válka nordická . . . . . 159—168
Karel VI. . . . . 168—175
Marie Terezie . . . . . 175—193
Utvoření americké Unie severní . . . . . 193—199
Josef II. . . . . 199—202
Leopold II. 202
František I. . . . . 203—239
Nejdůležitější změny mapy evropské po kongresssu vídeňském až ke sklonku života Františka I. r. 1835. . . . . 239—240
Císař Ferdinand I. . . . . 240—241
Císař František Josef I. . . . . 241—244
Hlavní události mimorakouské za císaře Františka Josefa I. . . . . 244—246
Přehledná tabulka mocnářů rakousko-uher. . 247

Markvart z Vartemberka.

1387

Historická povídka z času Václava IV.

Sepsal

Edvard Herold.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 3.

(Běžné číslo 111.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

I.

Pěkná a pevná silnice, nyní z Čáslavi přes Žleby, Ronov, Běstvinu atd. vedoucí, za času Václava IV. byla kostrbatá cesta lesní, kterážto jen u Ronova podél úrodných polí se zatáčela, pak ale hustým lesem se táhla, až blízko k městysi Žlebům dosahujícím.

Byl krásný letní večer v měsíci srpnu roku 1387. Na západní straně byla po obloze rozlita nachová zář, v nížto táhlé zamodralé, červeně obroubené obláčky plouly. Vzdálený Kaňkovský vrch a ještě vzdálenější hora Vysoká mdle se objevovaly v růžové páře na zlaté půdě. Dolejšek onoho vrchu zahalovaly bílé kouřové prouhy, znamení to, že tam zajisté mnoho lidských obydlí se nalézá, což i několika světelnými známkami se potvrdilo, když noc temný plášť svůj vůkol rozložila.

Na cestě, od Běstviny úpatím skály hradu Lichnického k Ronovu se táhnoucí, ubírali se toho večera tři pocestní. Dle kvapu jejich dalo se souditi, žeby ještě před úplným setměním někam na nocleh rádi dorazili.

Nejstarší z nich, hlavní to osoba, byl zaobalen do velkého pláště, na způsob ženských pláštíků žlutými prouhami lemovaného, a že je z kmene israelského, bylo ve tváři jeho ostře vyznačeno. Na hlavě měl okrouhlý klobouk s vel-

kým žlutým knoflíkem nahoře. Ačkoliv byl v nejlepším věku mužském, přece již shrbeně kráčel. Chvílemi ohlížel se na osla, jejž za uzdu vedl, vlastně ale na to, co na něm bylo naloženo, a zamyšleně pokyvoval hlavou, jakoby nějaké počítání spojoval s nákladem tím.

Na druhé straně osla šel mladší člověk, souvěrec onoho, také tak oděný, ba skoro taktéž si vykračující.

Za nimi pachtila se osoba třetí, na nížto patrně bylo pozorovati, že je jí chůze již velmi obtížná. Byl to ozbrojenec těla tučného, kterýžto, aby unavenosti své trochu nadlehčil, o kopí své jako o hůl se podpíral.

„Zůstaneme tamto noclehem, ujče Ebruši?“ tázal se mladší žid staršího, když byli z hustého, cestu docela zatemňujícího stromoví vyšli na skrovné návrší a nedaleko před sebou domy spatřili.

Byl to Ronov.

Tázaný pozdvihl sklopené oči a zavrtěl hlavou.

„Ne, Šavle,“ odpověděl; „naše cesta jde ještě dále, ještě skoro dvě hodiny dále, až na druhou stranu řeky, které říkají tu Doubravka.“

„Aj, tak daleko ještě?“ vzdychnul žid mladší.

„Hm!“ zahučel starší, a ostře pohlédnuv na náklad na oslu, opět hlavu sklonil a k rychlejšímu kroku se nutil.

„A jak se to tam jmenuje?“

„Čáslav jmenujou to město; nu a tam musíme dorazit, mám tam od Pinkasa ještě dostat tři kopy a . . .“

„I aby vás ďas na rohy nabral!“ vpadnul mu do řeči tělnatý ozbrojenec, dechu sotva již popadaje. „Já dále nepůjdu, než tamto do Pravnova, nebo jak tomu teď lidé přezdívají, do Ronova;

ani nohou dále nehnu. K vůli tobě, žide, neuhoním si souchotiny.“

Židy tato řeč nemálo překvapila; oba s podivením na něj se ohlídli.

„Aj!“ zvolal starší, „co je to? Co to mluvíš, příteli? Což pak jsi zapomněl na svou povinnost? Zapomněl jsi, že jsem výběrčí komorního důchodu, a že mě máš doprovodit z Čáslavi do Seče a ze Seče zas do Čáslavi? A že opatrovati a střežiti máš mne, peníze a osla, který je nese, a toho mladíka, kterýž se jmenuje Šavel, a je syn z mé sestry? Zapomněl jsi, že nás máš chrániť, mne a osla, před každým neštěstím, jako jest vražda, loupež a zneuctění, kteréž by se nám státi mohlo?“

Ozbrojenec, ostatně dobrá duše, začal pro sebe bručet, a též potichu hubovat, aby nevrlosti své aspoň trochu uzdu popustil. Když ale přes kámen klopýtnul, tu nemohl se více zdržeti, nýbrž dosti hlasitě zahučel:

„I aby tě ďas na rohy nabral i s tím tvým komornictvím, a rychtáře také, kterýžto mě přinutil, abych takového hastroše doprovázel!“ A notně si několikrát zafuněv doložil odhodlaně: „E co! mně je moje zdraví milejší, než ty i rychtář i celý svět! V noci se trmácet a ještě k tomu hlad a žízeň trpět — to by se mi chtělo! Ďas aby to všecko na rohy nabral! Člověk není dobytek, a i ten dobytek nedělá víc, než co snésti může. Jen co někam pod střechu se dopachtím, kde bych trochu zotavit se mohl, ani nohou pak nehnu!“

Sotva že to dopověděl, trhnul sebou, jakoby mu něco bylo o nos zavadilo, a sice něco příjemného; natáhnulť otylý krk a začal čenichati, jako když ohař zajíce větří. Na to si zamlasknul

a vraziv kopí do země, plným nosem ssál do sebe vůni pečeně, vanoucí z hospody, k níž byli právě dorazili.

„Nu?!“ ozval se Ebruš, ohlídnuv se a spatřiv, že ochranný průvodce jeho z místa se nehýbe.

„Dál ani kroku neučiním!“ zvolal tento s úplnou odhodlaností.

Žid, jak se podobalo, byl v nemalé nesnázi. I domlouval mu, představoval mu všemožné neštěstí, všemožné nehody, jakéž by jej, peníze vezoucího, potkati mohly, kdyby bez ozbrojeného průvodu musel v noci dále cestovati.

„Nemusíš; zůstaň tu taky,“ prohodil chladně ozbrojenec, jejž hospoda neodolatelnou mocí k sobě přitahovala.

„Nemohu, nemohu!“ zaječel Ebruš, začal zvláštní a to dobrou odměnu slibovat a nemoha slibováním ničeho vymoci, dal se do vyhrožování, že si povede stížnosť, a tu že zbrojnoš zajisté velmi přísně potrestán bude za to, že vykonávání povinnosti své tak svéhlavě na odpor se postavil.

Všecko však bylo marné, jako když hrách na stěnu hází. Ozbrojený průvodce komorního výběrčího, místo co měl na takovéto domlouvání a vyhrožování ku předu sebou hnouti, spíše zponenáhla stranou — k hospodě se zatáčel, a když mu to židovo brebentění již dlouho trvalo a od splnění vroucí touhy jej zdržovalo, rozzlobil se a velmi zostra se na Ebruše obořil.

„A nejsi ty sám vinen, že se cesta naše až do noci protáhla?“ zvolal. „Kdyby ses byl k vůli šmejdům a lichvě v Běstvině tak dlouho nezdržel, mohli jsme již dávno v Čáslavi být!“

„Nu, nu,“ ozval se Ebruš trochu mírněji, uznávaje pravdivosť výčitky té, „tak dlouho to nebylo, sotva čtvrt hodinky . . .“

„I aby tě ďas i s takovou čtvrť hodinkou na rohy nabral!“ vskočil mu ozbrojenec do řeči.

„Musel jsem se zastavit na hradě,“ omlouval se žid dále; „mám tam mnoho peněz, dlužní úpisy již prošly a já peníze již potřebuju, na cestu potřebuju, na kterou se vydati musím do cizozemska na rozkaz samého krále. Dej si jen říci, příteli, a pojď jen dále, aspoň až do Žlebů; tam zůstanu noclehem u jednoho z našinců a ty si tam také víc odpočineš a líp se posilníš, než kde jinde, mnohem víc a mnohem líp, nežli zde.“

„Do Žlebů?“ opakoval táhlým hlasem svéhlavý zbrojnoš; „no, budiž! Tam tedy ještě dorazím, ale dříve ne, dokud si trochu žaludek neupokojím a trochu chřtán nepropláchnu, sice se tím prachem zalknu, jejžto jsem do sebe nalykal.“

„A to bude trvat až do rána, a já bych měl zde venku tak dlouho čekat — aj?“

„Nemusíš čekat; jdi napřed, vždyť já tě . . .“

„Napřed? Ne, to neučiním. Co to mluvíš? Pojď jen taky, milý brachu, bude to bezpečnější. Není se sice — díky přísnému zakročení krále Václava — na cestách co obávati luzy lupičské; já to ale přece nechci na zdařbůh zkusiti. A proč bych to dělal, když toho není potřeba, když tebe mám?“

„Jdi jen, jdi. Pancéř už dávno hnije, a pokoj a bezpečno panuje v zemi.“

„Pravdu máš,“ odpověděl žid, „všady je bezpečno; avšak, když se i nemusím báti, že bych byl okraden, anebo dokonce zavražděn, což by se nemohlo státi, že by se někdo někde vyskytl, kdo by mě bezbranného člověka týrati nebo trýzniti mohl? Aj, byla by to hrůza! Proto, příteli, jen pojď, sice stížnost si povedu na tebe u svého i tvého představeného. Aj, ano, stížnost, velkou

stížnost," doložil ještě ostřeji, vida, že svéhlavec, na všecko to nedbaje, do hospody odchází. „Tu jde do krčmy, jakoby na světě neměl jiné starosti, a nás tu nechá pod širým nebem samotné!" doložil pak, k Šavlovi se obrátiv. „I aby mu chřtán se scvrknul tak, aby ani drobtu, ani kapky požíti nemohl! Pojď, milé dítě, sami se odvážíme dále, a Bůh Abrahamův provodí nás lesem, tuto před námi se rozkládajícím."

Bezpečnost na cestách za desítiletého panování Václava IV. byla tak velká, že vskutku, jak v přísloví vešlo, mohlo toho času dítě se zlatou korunou celé Čechy bez ublížení projíti. Základ k této bezpečnosti položil již Václavův slavný otec, a Václavova přísnost, spojená s rychlým, nezlomným vykonáváním spravedlnosti, v zemi bezpečnost udržela i utvrdila. Proto ale předce jak jsme viděli, neměl Ebruš chuti na další cestu bez ochranného průvodu se vydati, a jen uvážení, že král Václav nejen křesťanů, nýbrž i židů mocným jest ochráncem a pak že do Žlebů daleko není, konečně jej k tomu pohnulo. Strachu měl ale dost.

Šavel, jenž nyní osla vedl, pobízel ho k rychlejšímu kroku, a Ebruš, vůkol opatrně se ohlížeje, při mocném a chvatnějším vykračování ještě více se shrboval, jakoby hlavou celé tělo za sebou násilně táhnul a chvílemi pomumlával, jakoby si větší zmužilosti dodával, nebo zamyšleně hučel, jakoby své záležitosti příštího dne do pořádku uváděl.

Les, nynější Žlebský háj, byl onoho času velmi hustý a táhnul se od kolmého břehu řeky na horu až na blízko k Ronovu. Cesta, jím vedoucí, byla na některých místech velikými duby docela zatemněna.

Ebruš a Šavel, dílem z přirozeného strachu, dílem aby brzy odpočinout si mohli, velmi hbitě si vykračovali, ač chůze po cestě nerovné byla dosti obtížná. Tu najednou Šavel sebou trhnul, osla zastavil, a děsné „Vaj!“ z úst mu vyklouzlo.

„Nu?“ ozval se tázavě Ebruš, hlavou rychle vzhůru trhnuv.

Šavel pln ouzkosti ukazoval, že se na blízku na zemi něco pohybuje.

„Oděnec boží Gabriel budiž s námi, dobře máš, hochu!“ zašeptal Ebruš hlasem úzkostí se třesoucím, a přiskočiv k oslovi, nazpět jím trhnul. „Kdo je to? co je to? Šavle, zrak tvůj jest ostrý, napni jej a pověz mi . . . komorní daň bratří mých osmdesát kop po devadesáti kusech na hřivnu . . . dej pozor, Šavle, nejde-li to k nám . . . dělá a můj dlužní úpis od Zoula z Ostředka dvě stě kop . . . snad jsem jej neztratil? . . . a tu je! Ach, jaké to strachy, cestovati s penězi, a byť i bezpečno bylo . . . a ten nadutý měch, ten nedopita, má nám být ochranou a on . . .“

Další potichu vedenou řeč přetrhnul mu Šavel oznámením, že to, čeho se zděsili, je jezdec, jenž s koněm upadl.

„Jezdec s koněm upadlý? Tedy snad . . .“

„Hrom a peklo!“ zahřmělo to najednou. „Což pak nikdo na blízku není, aby mi pomohl? He, hola! Ha, tamto je někdo!“

„Myslí to nás, Šavle?“ tázal se Ebruš úzkostně a oběma rukama vrhnuv se na osla jako k ochraně toho, co na něm bylo naloženo.

„Ano, nás, ujče Ebruši,“ přisvědčil tázaný; „pojďme tedy a pomozme mu.“

„Aj to ne! co to mluvíš? Vždyť ani nevíme, kdo to je! Bohatý není, sice by nejel sám, měl by by s sebou nějakého zbrojnoše; a je-li chuďas,

co z toho budeme mít, co nám to vynese, když mu přispějem ku pomoci?“

„On nás ale již zpozoroval!“ namítal Šavel. „A je předce moudřejší, zavděčiti si jej přispěním, které nic nestojí, nežli na sebe ho popudit a později zkusit, kdyby sem někdo se nahodil. Nu a tu přec nemůžeme zůstat stát a horších věcí očekávat; musíme tou cestou dále jíti.“

„Hm, hm!“ pohučoval a přisvědčoval Ebruš, uznávaje, že Šavel dobře má, načež natáhnuv k němu krk, velmi opatrně zašeptal: „Dej ale na peníze dobrý pozor, slyšíš? a kdyby jsi zpozoroval i ten nejmenší kvalt, hned se dej do křiku a s oslem na outěk!“

„A vás bych tu měl bez pomoci nechat?“ tázal se Šavel.

„Aj, proč bys nenechal!“ odpověděl Ebruš. „Což pak se mi stát může? Co by z toho kdo měl, kdyby starého chuďasa žida zabil?“

Oba pospíchali k jezdci, opět hřmotně o pomoc volajícímu. Byl pod skleslým koněm tak sevřen, že bez pomoci židů nebylby se hned tak brzy z tísně té dostal. Mezi tím, co se s ním hmoždili, klel a nařizoval, jak a kde se ho mají uchopiti.

„Netahej tak silně za plášť!“ volal, „sic mi jej přetrhneš anebo mě uškrtíš . . . prokletý kabát že je tak těsný . . . nezatínej mi tak drápy do těla, ničemo! tyť do mne drápeš jako nějaký žid.“

Konečně stál na nohou, umazán a rozedrán a sem tam i pokrvácen. Smutně hleděl na padlého koně, jenž do výmolu klopýtnuv, nohu zlomil.

„Ubohý Merlíne!“ vzdychnul, „tys mě donesl k mnohému turnaji, kdežto mnohé kopí se zlomilo a mnohá číše dobrého vína se vypila, a nyní takový osud tě potkal!“

Obrátiv se pak k židům, tázal se, kdo jsou?

„Aj, dobrý známý jsem statečného pána rytíře Mikuláše Zoula z Ostředka," odpověděl Ebruš, kteréžto jej byl již poznal. „Jsem Ebruš, výběrčí komorních důchodů."

Zoul zahučel několik nesrozumitelných slov.

„Byl jsem dnes u vás, statečný urozený pane, za příčinou jistého, již půl leta prošlého úpisu, a doma v Běstvině jsem vás nenalezl."

Zoul opět zahučel, z čehož tenkráte mohlo se vyrozuměti, že někde pozván byl.

„V Čáslavi zdržím se nějaký čas," mluvil žid dále, „a zítra odpoledne se opovážím, vaši statečnou urozenost navštíviti a o zapravení dluhu požádati."

„Dluhu? Co dluhu?" obořil se naň Zoul. „Čert aby tě vzal i s dluhem, špíno židovská!"

„Aj, snad byste nechtěl . . ."

„Hnáty ti spřerážím, opovážíš-li se do mého hradu vkročiti?" vskočil mu on do řeči. „To ti přísahám, jako že Zoul se jmenuju!"

„Ale statečný, urozený . . ."

„Mlč, ničemníku, a buď spokojen se ctí, a děkuj za ni Bohu, že se rytíř tak snížil, aby od tebe peníze přijal."

„Vaj! jaká to řeč?" zvolal žid s velikou prudkostí. „Já chci peníze, své krásné peníze — i s úroky. Dost dlouho jsem čekal, nežli jsem z Prahy šel k vám."

„Hubu drž, lichváři! sic ti ji zacpu, že na věky věkův němým a hluchým zůstaneš!" obořil se naň Zoul, načež mírněji doložil: „Avšak nadarmo mně tě náhoda sem nepřivedla, a pro tu náhodu, kteráž ti dopřála, mně pomocí přispěti, zapomenu na to, co jsi s hrubou opovážlivostí tu mluvil, žide, a dám ti opět důkaz své snižující-se

laskavosti tím, že ti dovolím, abys mi odkoupil mého miláčka Merlína, jmenovce to pověstného čaroděje při stolování krále Artuše. Kolik kop mi dáš za toho koně?“

„Již nastala noc, pane,“ odpověděl žid pokorně, „a pro smlouvy líp se hodí den a světnice. Tuty dny vás navštívím, statečný rytíři; nyní do Žleb pospícháme.“

„Dobře máš, lichváři. Já právě domů jel, když mě toto neštěstí potkalo, a nyní nezbývá mi jiného, nežli těch několik set kroků k Vartemberkovi se navrátit a od něho si koně vypůjčit; nebo počkej, žide: tys v Žlebech známý — kdež by žid nebyl znám? — musíš mi na svoje jméno opatřit nějakého koně, který by mne do Běstviny donesl.

„Uvidíme, co se dělati dá, pane,“ odpověděl Ebruš na toto nabídnutí, načež opět rychle cestou svou dále se ubíral. Dříve byl ale pomocí Šavlovou s padlého koně vzal sedlo a ohlávku, a na osla to naložil a připevnil. Zoul kráčel za nimi chvílemi na špatnou cestu hubuje, chvílemi opět vesele si prozpěvuje. Nemajíce do městyse daleko, brzy k němu dorazili. „Žide,“ pravil Zoul, „já zajdu na nějakou chvíli do hospody, a ty mi zatím jak jsi přislíbil, pěkného koně opatři, a to osedlaného, rozumíš?“

„Aj, stateč...“

„Neodmlouvej, prašivče! A to ti povídám, ať nemusím na koně dlouho čekat, přiveď mi jej do hospody a vezmi s sebou hned také půl druhé kopy Pražských grošů, rozumíš. Poslyš ale, starý šibale! Když jsem byl u tebe v Praze, přišlo mi černooké děvče otevřít; je to tvá příbuzná? neboť aby to byla tvoje dcera, to ani možno není!“

„Ano tehdáž, před dvěma léty, když jste se

druhých dvě stě kop u mne vydlužil," odpověděl Ebruš rychle a jaksi úzkostně; „ano ... a ten dlužní úpis mám tuhle ..."

„Jdi k čertu s takovým tlachem, ďáblova podšivko," zařval Zoul a prudce žida odstrčiv, zaměřil cestou do městyse, do tamní hospody se ubíraje.

Ebruš zavrtěl povážlivě hlavou, a za odcházejícím hledě z hluboka si vzdychnul, načež Šavlovi pokynul, aby stranou z cesty zahnul.

„Po dobrém to asi nepůjde, jak to vůbec bývá u pánů tohoto druhu," hučel pro sebe, za oslem kráčeje; „já ale neupustím od práva svého!"

Dům žida, u něhožto Ebruš uhostiti se obmýšlel, byl několik set kroků vzdálen od cesty na pahorku, proti Žlebům se vypínajím.

Kdyby Ebruš byl měl smysl pro krásu romantickou, byl by, nežli do domu vkročil, zajisté nějakou chvíli krásnému pohledu obětoval. Dole vinula se Doubravka, od jižní strany přicházející, okolo skály, na nížto stál starý městys se svým gothickým kostelem a cisterciánským probošstvím, od Markvarta z Vartemberka vystaveným. Za domy, v jejichž oknech všady světla se leskla, strmě do temnoty noční vypínal se věžatý hrad, od hrdého rodu pánů Lichnických založený. Vůkol obíhala lesnatá sráz vysočiny, částečně nad městys i nad hrad vynikající. Zponenáhla rozlil se po údolí bledý svit měsíce jemně a snivě.

Nenadálý Ebrušův příchod celý dům souvěrce jeho pobouřil. Osel doveden byl do chléva a drahocenný náklad jeho donešen do sklepa, kdežto cizozemské zboží bylo uloženo. Teprvé když všecko v nejlepším pořádku bylo uloženo, dopřál si Ebruš odpočinutí po cestě a s vděčností přijal skromnou večeři, jakéž mu hostinsky poskytnuto.

Při tom svěřil příteli a hostiteli svému, co jej na cestě potkalo a co Zoul opět od něho žádá.

Oba to náležitě rozvažovali, a neopomenuli též dlužní Zoulův úpis prohlednouti, a znova přepočítati. Když i to bylo odbyto, odebral se Mojžíš se Šavlem do lesa a na ono místo, kde Zoulovi kůň byl sklesnul, aby se podívali, zdali by mu pomoci nebylo a zdali by za to stál, aby se s ním obírali. Šavel nesl svítilnu, aby si na cestu a na koně posvítit mohli. Shledali jej tak, že uznali za dobré, na káru jej naložiti a domů k vyhojení odvézti. Na to, aby se Zoulovi zadost učinilo, přinutili Mojžíšovu bídnou herku, aby vstala, pěkně ji pak vyhřebelcovali, vyhřebelcovanou osedlali a konečně i něco pro posilněnou a osvěžení jí do chřtánu nalili. Takto upravenou a vystrojenou dovedli do hospody a odevzdali ji Zoulovi.

Zoul si byl zatím zasedl ke stolu v hospodě v zadní světničce, kdežto rychtář, kostelník a hradní rozmluvou se bavili, popíjejíce a sušené a nasolené ryby k tomu přikusujíce. Jej co rytíře ze sousedstva znali velmi dobře; ve vážnosti jej ale neměli, požívaltě špatné pověsti pro svůj prostopášný a hejřivý život, pro svou úštěpačnost a svárlivost, a pověst ta poněkud jen tím se mírnila, že byl při vší své nevázanosti člověk veselý a dobrosrdečný.

Když uslyšel, že koně mu přivedli, vzchopil se a pospíchal ven, s pevným předsevzetím, že na něj sedne a bez prodlení domů pojede. A také skutečně sednul na herku, kterouž osedlanou Ebruš mu přivedl. Když pak na ostré požádání dostal peníze za padlého koně čili vlastně za kůži jeho, začal přemýšleti, zdali, jako obyčejně, nezůstal

krčmáři něco dlužen a zda-li by se neslušelo, aby dluh ten zapravil, a v takovémto rozjímání ponořen, přejel i přes most, z městyse na druhou stranu řeky vedoucí. Tam to šlo do kopce, což pro zmořeného, dychavičného koně bylo úlohou velmi obtížnou, tak že se loudal, jen co noha nohu mine. Zoul takovouto loudavostí z myšlének vytržen, najednou koněm trhnul, a obrátiv jej, uzdu mu popustil, načež kůň zrychleným krokem brzy doběhl tam, kde byl jezdce na hřbet přijal. To bylo příčinou, že Zoul opět v krčmě se objevil mezi hostmi, od nichž byl před nedávnem na kvap odešel. Zasednuv si ke hře v kostky, bavil se až do svítání.

Mezi tím časem umlouvali se Ebruš a Mojžíš, čeho by se měli uchopiti, aby půjčené peníze i s úroky od Zoula nazpět obdrželi. Mojžíš ujišťoval, že po dobrém to nepůjde, že se bude muset sáhnouti k mocným prostředkům, neboť kdyby Zoul i platit chtěl, že nemůže, protože nynější jeho důchody jsou nepatrné a polovička pozemního vlastnictví již velmi draze prodána jest několika známým v sousedstvu, jimž ve hře byl dlužen zůstal.

Ebruš se ustanovil na tom, že ještě jednou se pokusí, zda-li by se to po dobrém dalo spořádati, a bude-li i tento krok marný, potom teprv že útočiště vezme k soudům, jimž tehdáž zvláštním královským rozkazem bylo nařízeno, aby věřitelům, a to bez rozdílu všem, jakéžkoli víry jsou, při vymahání dluhu byli důrazně nápomocni. Mojžíš měl za to, žeby snad potom, až by to přišlo k nejhoršímu, bohatí Zoulovi příbuzní sami o zapravení dluhu se postarali, aby od něho hanbu odvrátili, jako to před nedávnem učinili příbuzní Zdeňka z Lukavic a Puty z Nalžova.

„Václav co do spravedlnosti podobá se mou-

drému Šalomounovi, synu Davidovu, aniž je tak nádhery milovný, jako byl on," pravil Mojžíš, „je spravedlivý a moudrý a chrání rozptýlený a utiskovaný lid Páně; dejž Jehova, aby dočkal se stáří Methusalemova!"

„Dobře's mluvil, Mojžíši," odpověděl Ebruš, „ty ale neznáš svět tak, jako já, kterýž mnoho co jednati mám s pány velkými. Oni nás chrání jen tak, jako chrání řezníci jehně před ostrými zuby žravého vlka. Obávám se, že říše jeho rozpadne se po smrti jeho, jako se rozpadla říše naše za krále Roboama; on je příliš slabý a příliš dobrý naproti těm mnohým pánům přepychu a zpupnosti plným v říši německé. Já to sám na vlastní uši slyšel, když jsem tam byl, abych na rozkaz pana Jíry (Jiřího z Roztok), nejvyššího lovčího, na Křivoklátě, koupil tam pro krále několik krásných psů."

„Znám tuto královu libůstku; při tom mi však, Ebruši, napadá, že bratr náš, jenž bydlí v Holici, mně vzkázal, že má na prodej dva takové krásné psy, nu, tu by se snad dalo něco dělat."

„Podívám se na ně a promluvím o nich," odpověděl Ebruš, „a uvidíme, co se dělat dá; neboť od toho času, co v měsíci kislevu stalo se to neštěstí s královnou Johankou, nedrží král již více tak mnoho na tu divokou psinu; nu ale uvidíme. Teď musím přede vším do Moravy s knihami pro markraběte Jošta a tu zastavím se i pro dceru svou Juditu a přivezu ji, aby mohla v Praze slaviti svatbu s bratrem naším Šimonem."

„Přiveď ji k nám, bratře Ebruši," pravil Mojžíš, „ať moje staré oči ještě jednou se potěší touto růží z Jericha, nejkrásnější to pannou našeho vyvoleného, avšak přísně trestaného národa."

Pozorujíce, že noc již valně pokročila, ukončili rozmluvu a odebrali se na odpočinutí.

Časně ráno přišel z Ronova Ebrušův ozbrojený průvodčí, a všichni pak společně dále k Čáslavi se ubírali.

Po několika dnech, v kterémžto čase Ebruš zaměstnával se vypočítáváním a sháněním komorních důchodů, odebral se do Běstviny k rytíři Mikuláši Zoulovi z Ostředka, aby požádal jej o zaplacení toho, co dlužen mu byl. Špatně tam ale pochodil. Z počátku jej chtěl dát psy z hradu vyštvati, později chtěl jej dát přivázati na herku, kterouž mu byl oné noci opatřil, což všecko s velikým proklínáním hlučně bylo provázeno, až pak konečně se smíchem vyzval a přinutil zděšeného žida, aby s ním o tu herku a o ty dlužní úpisy v kostky hrál.

„Já vsadím tu tvou mrchu, a ty vsadíš ty mé úpisy!“ zvolal, rozpustile se chechtaje. „Honem, měj se k tomu, prašivče!“

Ebruš se zpouzel, načež Zoul vtisknuv mu kostky do ruky, sám mu ji k hození vedl. Kostky padly, Zoul prohrál. Zlostně poručil pacholkům, aby žida na herku přivázali a z hradu jej pak vyhnali.

Rozkaz ten byl vykonán s jásotem. Kůň, smíchem a křikem hradního lidu provázen, z počátku nutil se do klusu, pro něj velmi trapného a namahavého, zponenáhla však zmiňoval krok, až i konečně stát zůstal a pásti se začal. Při této příležitosti zprostil se Ebruš vazby, jížto ne příliš pevně ke koni byl přivázán, načež chvílemi jeda, chvílemi pěšky jda, k Žlebům zaměřil. Byl velmi rozhorlen na Zoula a též jeho přítel Mojžíš, když mu pověděl, jak Zoul s ním jednal. Oba usnesli se na tom, že musí nezbedný opováž-

livec ten co nejdříve býti s náležitou přísností potrestán.

Několik dní na to byl Ebruš s vybranou daní na cestě ku Praze.

II.

Uplynulo osm dní. Ebruš jel s dvěma soudními posly z Čáslavi do Běstviny. Když dojeli k hradu Mikuláše Zoula z Ostředka, zatroubil soudní posel, žádaje, aby jim hradní bránu otevřeli.

Trvalo to ale dlouho, nežli se kdo ukázal. Konečně objevil se starý šedivý mrzout, kterýž rozličné úřady a služby na hradě zastával, byltě hradním, nadsklepním, komorníkem a při tom i zbrojnošem. Vyšel malou postranní brankou, aby se podíval, co jest příčinou troubení; choval se ale tiše, jako by nechtěl, aby zpozorován byl. Ebruš si ho ale předce všimnul, a hned průvodčí své naň upozornil. „Nu, lenochu!“ zvolal jeden z těchto zostra, „což stojíš a zevluješ na nás? Hni se a otevři bránu, abychom tam vjeli a svou povinnosť vykonati mohli.“

„Brána je všem vítaným hostům otevřena,“ ušklíbl se vyzvaný; „kdo si vědom jest, že bude vítaným, vejdiž!“

Slova ta provázel pronikavým smíchem. Byl to Jan, nemanželský bratr Mikuláše Zoula z Ostředka; vesnický lid obyčejně nazýval jej pravicí ďábla.

Poslové se durdili, vyhrožujíce, že násilím do hradu vejdou, nebude-li jim po dobrém otevřeno.

„Hahaha!“ zněla odpověď Janova.

Poslové, tím ještě víc popuzeni, začali sil-

nými koňmi opírati se o bránu, kterážto vlastně jen přivřena byla, a při útoku tak náhle povolila, žeby jeden z násilníků bez mála byl hlavu srazil.

Jan se smíchem vrátil se do nevelkého hradu, aby po několika minutách co hradní ve jmenu Zoula z Ostředka zeptal se vetřelců po příčině příchodu jejich.

„S tebou nám není co jednati," odpověděl mu jeden z průvodčích Ebrušových, o němžto dle toho, že za širokým pasem zastrčený měl kalamář, mohlo se souditi, že jest soudní písař; „přicházíme et in causa proti pánu tvému na žalobu tohoto kreditora; pošli nám sem tedy pána svého anebo nás k němu doveď, aby se k svému dluhu přiznal, totiž je-li doma."

„Děkujte Bohu, že můj rytíř je na hodech ve Žlebech u pána z Vartemberka, sice by vás dal šeredně z hradu vyprovoditi, že byste do smrti na to pamatovali."

„Lžeš!" odpověděl rychle Ebruš, vida, že průvodčí jeho jsou jaksi na rozpacích. „Rytíř Zoul je doma, a nikoliv u pána z Vartemberka, kterýž v Žlebech ani není, nýbrž v Praze." A obrátiv se k svým průvodčím, doložil: „Protož žádám, abyste činili, co vám nařízeno."

„Mlč, žide!" pravil písař poněkud rozpačitě a jaksi nesměle, ačkoliv všemožně se snažil vážnosti si dodati. „My víme, co víme, a dle toho také učiníme. Protož, Vaňku, zatrub ještě jednou, aby rytíř Mikuláš Zoul z Ostředka hned a to bez prodlení, sine mora se objevil."

Vaněk zatroubil ještě jednou, načež písař přečetl vyzvání, jež byl napsal, a v němž Mikuláše Zoula vyzýval, aby věřiteli svému, Pražskému židu

Ebrušovi, zadost učinil, a co mu dle úpisu dlužen jest, zaplatil, sice že bez prodlení proti němu co nedbalému dlužníku obyčejným způsobem se zakročí. Na konec zavěsil a trhnutím hlavy doprovodil důrazné „Dixi“!

Mezi tím shromáždila se okolo nich nemalá část hradního i vesnického obyvatelstva pohlaví mužského i ženského, a jejich tváření a počínání se židovi ani dost málo nelíbilo, ba nemalým strachem jej naplňovalo. Úsměšně a s opovržením hleděli na něho, ba mnozí mu i pěstěmi vyhrožovali a hlasitě mu nadávali. Také písař trochu se zarazil, když po hřmotném Dixi se ohlednul a hrozebný zástup spatřil.

Ebruš vida a slyše to, úzkostně tulil se k svým průvodčím.

„Ukažte jim pak rozkaz a podpis králův“, šeptal prosebně písaři. „Královský podkomoří Sigmund Huler z Orlíka, přítel a příznivec můj, měl by vám to za zlé, kdyby se zde ti lidé zprotivili mně a královu rozkazu, a snad i ruce na nás vložili.“

„Mlč, žide!“ odpověděl písař, k zmužilosti a neohroženosti se nutě. „Mlč a mne a lid ten nepopouzej! Já vím, co činiti. Vaňku, zatrub ještě jednou, aby Mikuláš Zoul z Ostředka se objevil; neboť což nám to platno, není-li doma.“

Vaněk uposlechl, a zavřeštěl troubou tak strašně, že ženy do křiku se daly a uši si zacpávaly, a děti s hlučným smíchem poskakovat začaly.

„Nenamahej si plíce tak příliš, trubači!“ ozval se starý bradatý muž. „Já polehtám žida kusem vepřoviny, jižto ostřím meče naberu, a on zavřeští ještě hlasitěji, než ta tvá trouba.“

Tato slova provázel všeobecný smích vůkol stojících, což Vaňka tak dopálilo, že hubovati a

nadávati začal. Na druhé straně se též nemlčelo, a tak házely se nadávky sem a tam, a ty čím dále tím větší hrubosti nabývaly. Ebrušovi se při tom strachem až brada třásla, obávalť se, že z hádky přijde ke rvačce, a tu že pak jemu asi nejhůře se povede.

„Hle, ten prašivec taky nadává!“ proniklo hlukem všeobecným.

„Já ani muk!“ zaječel Ebruš, a brada se mu ještě více třásti začala, tak že se skutečně podobalo, jakoby i on v tom zlořečení se zúčastňoval.

Konečně se i na písaře dotíralo slovy posměšnými a hanlivými, a tu i on začal se durditi.

„I ty holoto šibeničná!“ zvolal hněvem jen hoře, „ty se opovažuješ zneuctívati mne, kterýž jsem tu ve jmenu zákona? a tudíž ve mně zneuctívati a urážeti zákon?“

Durdění písařovo způsobilo smích a pokřik ještě hlučnější, a hulákavý chechtot nezbedné čeládky našel hodně silnou ozvěnu v jednom z hradních oken.

Ebrušův strachem naostřený sluch poznal, že smích ten pochází z hrdla Zoulova a řekl to rozdurděnému písaři. Ten pak bez prodlení vytáhl z kapsy druhý papír, v němž od královského úřadu vyřknuto bylo, že všecko movité i nemovité zboží Zoulovo v základ se béře.

„A tak v základ vše beru ve jmenu našeho starého zákona a ve jménu krále!“ doložil po přečtení hlasem silným. Vážně šel pak až k nízkému stavení, jehož střechy mohl rukou dosáhnouti, a vyraziv z ní šindel, odevzdal jej Ebrušovi se slovy: „Ve jménu zákona odevzdávám ti, Ebruši, věřiteli rytíře Mikuláše z Ostředka, všecko movité i nemovité zboží jeho, protože na soudní vyzvání dluh nezaplatil.“

„Nech té hračky, na nižto nikdo víc nedbá, písáku!“ zvolal Zoul z okna, když odevzdání to se stalo, „a pojď sem ke mně zavdati si. Má čeleď mezi tím místo šindele na to prázdné místo pověsí žida. Pojď u všech čertů, sice tě holí budu na rychtáře pasovati!“

„Pohrdám tvou hrozbou, Zoule!“ odpověděl písař takovýmto vyzváním uražen, „a zanesu na tebe žalobu co na buřiče, jenž se vzpouzí zákonu a králi. V žalobu tu zahrnu také vás, kteřížto nejen že mě v ouřední mé povinnosti nepodporujete, nýbrž i hanebné ousměšky ze mne si tropíte, ano i vy pohnáni budete k soudu co účastníci opovážlivé vzpoury jeho. Dixi! Vaňku, zatrub!“

Vaněk učinil, jak mu rozkázáno.

Mezi tím sešel Zoul dolů a motavým krokem k zástupu se přiblížil.

„I ty mizero písáku, ty padouchu!“ zvolal, obnaženým mečem hroze, „ty se opovažuješ mně v mém vlastním domě vyhrožovati? Chopte se ho!“ rozkazoval zástupu, „chopte se všech a na zem je strhněte!“

Shromáždění spíše ustupovali, nežli aby dle rozkazu Zoulova na soudního písaře a soudruhy jeho se vrhli, tu i tam mumlajíce: „Jsou tu ve jménu zákona, ve jménu krále.“

„Jakže?!“ zařval rozkacený Zoul, „vy psi! vy se zpouzíte pána svého uposlechnouti?“ A již i několikráte do nich mečem máchnul a to tak silně, že kdo zasáhnut byl, krváceje sklesnul.

Povstalo všeobecné reptání a všeobecný pokřik.

„Chopte se ho! — Prchněte! — Skolte ho!“ byla slova z hluku sem a tam vyrážející.

„Chopte se toho vražedníka! Vaňku, vytas meč!“ překřikoval všecky písař na koni mocně se vypínaje.

„Chopte se ho a vydejte ho soudu ve jménu zákona! Ve jménu zákona! ve jménu zákona!“ vyrážel ze sebe Ebruš rychle, avšak samým strachem jen tak málo hlasitě, že u všeobecném tom hluku sotva jej kdo slyšel.

„Ve jménu zákona a krále!“ doložil písař ještě výrazněji, a slova ta mocně působila na lid, kterýž bez toho mnoho nátisků snášeti musel od Zoula a jeho zbrojnošů, a nyní rozkacen byl krví přátel svých, krutou zpupností prolitou. I vybízeli se vespolek, aby se učinilo zadost tomu, k čemu soudní písař ve jménu zákona a krále je vyzývá a hrozebné to počínání lidu bylo pro Zoula tím nebezpečnější, když viděl, že zbrojnoši jeho buď nečinně na vše to hledí aneb dokonce ku straně lidu se přidávají.

„Peklo vás pohlť, holoto psí! Já vás naučím mne poslouchat! Sem, zbrojnoši! rozdrťte lebky těm ohavným buřičům!“ Tak řičel Zoul a jako vzteklý pádným mečem mlátil do zástupu, naň útokem ženoucího, nebo aspoň k útoku takovému se strojícího.

Křik a zmatek dosahovaly nejvyššího stupně, taktéž i nebezpečenství Zoulovi hrozící, byltě od nejodvážlivějších již tak obklopen, že nebylo vyváznutí. Právě ale když se ho někteří již chápali, přikvapil Jan s dvěma zbrojnoši, kteří Zoulovi vytrvali věrni, a ti Zoula takměř již z rukou zuřivého lidu vytrhnuvše, při couvání do hradu rázným mácháním mečů svých jej chránili.

„Za ním, vyvlečte ho ven!“ rozkazoval písař. „Vaňku, trub k útoku!“

Brzo byla celá vesnice shromážděna. Nářek a bědování, vztek a zuření v divé směsici široko daleko se rozlehaly, přítomné mocně rozplameňujíce. I pospíchali pro sekery a pro zbraň, a již

i outokem hnali, aby zatarasené uvnitř dvéře násilně vypáčili.

„Uprchnul! již uprchnul!“ zavznělo tu najednou. Někteří totiž, kteří chtěli z pozadí do domu se vedrati, spatřili, že Zoul postranní brankou vyklouznuv, s věrnými svými do polí utíká. Nežli ale při povyku a divém řádění lidu zpráva o útěku Zoulově došla všeobecné známosti a na jeho stíhání se pomyslilo, byli prchající již hodný kus uběhli. Vidouce pak, že nikdo je víc nestíhá, zmírnili rychlý svůj krok, až konečně unaveni a zemdleni v hustém olšoví si odpočinuli. Zoul, pokrvácený a zaprášený, seděl tam jako pitomý: vystřízlivěl z opilosti, v nížto se byl zpupně na odpor postavil. Jaksi pusto bylo nyní v hlavě jeho po náhlém tom vystřízlivění.

„Nu, Zoule,“ promluvil k němu Jan důvěrně, „co myslíš? co pak nyní dále počnem?“

Zoul naň vytřeštil oči s výrazem blbosti.

„I aby tě belzebub! tyť na mne vyvaluješ oči, jako to učinil král Karel na ono strašidlo na hradě Pražském! Mluv, co počnem nyní?“ dotíral naň levoboček ještě ostřeji.

Zoul ještě chvíli mlčel; pak ale naň se utrhnůl, řka:

„Učiň, jak ti libo; jdi třebas do horoucího pekla, jen mne nech již jednou na pokoji.“

„To bys musel jakožto bratr jíti se mnou!“ ušklíbl se Jan. „Díky Bohu, že aspoň mluvíš. Co to ale znamená? Ty — tak vášnivý milovník veselosti a radosti, milostného zpěvu a rytířské zábavy a při tom číše a kostek — ty smutný a sklíčeností poražený? Aj, jdižiž, ty žertuješ? Řekni jen slovo, že chceš opět svůj hrádek, a my židovi zaplatíme svými meči a vyhodíme ho; řekni jen slovo, řekni: Jděte a jednejte! a uvidíš zejtra

ráno žida ležeti na dobro košerovaného; tobě k vůli to učiníme, navzdor králi a všem zákonům.“

„Ustup ode mne, ďáble!“ obořil se naň Zoul. „Tys původcem zkázy mé! Tys mě uvedl do stanu nepravostí a neřestí, tys vecpal mi kostky do ruky, tys učinil mě marnotratníkem, špatným chlapem, jemuž i poslední šindel v základ vzat jest!“

„Křivdu mi činíš, bratře Mikuláši,“ odpověděl levoboček s líčenou zkormouceností. „Což pak je člověk proto na světě, aby v mládí svém na hřbitov se posadil, a myšlenkami na smrt se bavě, pro nic za nic pokání činil? Aj na to ještě dost času! Užívej dříve života plnými doušky, hleď si dříve toho, co rozkoš ti působí, potom aspoň věděti budeš, zač pokání činiti. Miluj, směj se, pij, hraj!“

„Milovat a smát se, Jene, k tomu není peněz zapotřebí,“ řekl Zoul vlídněji, a oči jeho se zajiskřily při vzpomínce na lepší časy; „avšak pít a hrát, když člověk vyhnán jest z vlastního domu a to proklatým židem!“ Tu se zamlčel a vztekle zuby zaskřípěl.

„Je to hanebné, že král tak nadržuje židům proti křesťanům!“ zvolal jizlivě levoboček.

„Ohavné!“ přisvědčoval Zoul. „Tu však nedá se jednati; či snad nechceš, ďábelský bratře, abych se králi zprotivil?“

„A proč ne? Vždyť pak je předce líp stoje, nežli leže, jako stará baba umříti! Zde bychom zakrněli a jako raněná zvěř bídně zahynuli, a to snad bys nechtěl? Ne, ne! Žít musíme, a to mocně a vesele!“

„Dobře máš, mocně a vesele, abychom se pak jako Pancéř v povětří pohoupali! U všech všudy veselých rytířů, kteří kupcům státi a kapsy obraceti rozkazovali, dej troubiti k odchodu!“

„A kam půjdeme?“ zaplesal Jan.

„Do Komorního Hrádku k ujci Václavovi!“ zvolal s hlasitým smíchem Zoul. Jan se zarazil.

„Do Komorního Hrádku vede cesta přes Zásmuky,“ pravil uštěpačně; „toť se můžeš u rytíře Tomáše ze Štítného, u toho mravokárce, zastaviti!“

„Ne, pro dnešek zaměříme do Hory, nikoliv však nejkratší cestou přes Žleby, nýbrž oklikou.“

Když dorazili na širokou voznici, do Hory vedoucí a přiblíživše se ke krčmě dobře jim známé u cesty té, veselé zvuky houslí a loutny z ní zaznívati zaslechli: ozvala se v nich žízeň tak mocně, že nemohouce jí odolati, bez dlouhého rozmýšlení do krčmy vrazili. Krčma ta jmenovala se vlastně „u zlaté mouchy“; hudebníci z blízké Cirkvice ji však v nápadu trpkého rozmaru nazvali „u slepé mouchy“, a tak se jí pak i často touto přezdívkou říkalo. Avšak slepá nebo zlatá, krčmář rozuměl prospěchu svému, jak mouchy se uchopit a ji držet, aby byla a zůstala zlatou. Hosté rozličného stavu, nízcí i vznešení, se tam zastavovali, a všecky vozy s nákladem do Kutné Hory jedoucí, obyčejně „u zlaté mouchy“ odpočívaly, aby něco z nákladu svého krčmáři postoupily.

Také tenkráte byla krčma četnými hostmi navštívena. Venku stálo asi deset statných koní skvostně osedlaných. Jiné, též s takovým sedlovím, pacholci prováděli. Jednotliví rytíři anebo počestní bohatí měšťané buď přicházeli, nebo na koních sedíce, ještě na rozloučenou si zavdávali.

Krčma byla jako nabitá obyčejným lidem. Mnozí bavili se hrou v kostky a karty, jiní opět pouze korbelů si hleděli, při tom poslouchajíce, jak slepý stařec na housle a jeho mladinká průvodkyně na loutnu hraje.

Zoul mrštiv ostrým chlípností planoucím zrakem na dívku, odešel do druhé, od vznešenějších

navštěvované světnice. Těch tam byl nemalý počet; pili víno a bavili se kostkami a hrou v šachy. Větší část jich ale byla shromážděna v pozadí světnice, kdežto nepochybně o důležitých věcech rozmlouvali.

Zoul, nejraději o víno, o hru a krásné pohlaví se staraje, jen zběžně na ně pohlednul a zasedl ke stolu, u něhož několik pánů v kostky hrálo. Z počátku se na hru jen díval; nečinné to dívání netrvalo ale dlouho; dal se do pití a též do hry, ačkoliv jen několik českých grošů v kapse měl. Na to on ale nedbal, byl vesel a zapomněl i na to, co se stalo, co z hradu jej až v tato místa vypudilo, a co by se státi mohlo, jen své rozkoši se oddávaje.

Mezi tím, co Zoul své vášni s celou duší se oddal, a u tohoto stolu jen rachocení kostek, zvuk číší a klení prohrávajících se ozývalo, nabýval hovor v pozadí rozmlouvajících čím dále tím větší živosti. Chvílemi hlučněji proskakovala slova hněvu a opovržení, provázená řinčením velkých ostruh a někdy i prudkým meče o zem zařinčením.

Hluk čím dál tím více se zmáhal. Někteří od skupení se odtrhnuvše, prudce rozmlouvajíce, po dlouhé světnici se procházeli.

„Pravím ti, pane Buriane z Anděla, člověk ten mi přichází podezřelý," podotknul jeden z procházejících se, jenž rytíř ze Svojšic se nazýval, a jehož rodinný hrad stál ve vesnici u Heřmanova Městce.

Burian něco do sebe zamumlal, což podobalo se jako přisvědčení.

„On zjevně nás štve proti našemu dobrému a spravedlivému králi," mluvil Svojšický horlivě dále; „co tomu říkáte, Jiříku z Řidké? Jak se

jmenuje ten člověk v tom ošumělém kabátci a v tom rozedraném osníři, kterýž proti Václavovi nás štve?“

„Jen pouhou pravdu mluví,“ tázaný chladně odpověděl. „Říšská knížata mrzí se na Václava našeho, protože nadržuje říšským městům, a zjevně na jejich stranu a tudíž nepřátelsky proti veškeré šlechtě se staví.“

„Co nám do těch cizozemců!“ odpověděl hněvivě rytíř ze Svojšic; „kdybych byl na místě králově, brzo bych zkrotil nepokojné ty, rozbrojů a lupičství hledící si pány!“

„Rovněž tak málo bys pořídil jako král,“ prohodil Jiří z Řidké. „Tímto shovíváním a nadržováním připraví se i o ten ostatek vážnosti, jakéž ještě v říši požívá, a tu, obávám se, k posledu jej i svrhnou a jiného panovníka si zvolí.“

„Prokleti buďtež i s tím tlachalem tamto! a s nimi všickni, kdož o našem dobrém králi zle smýšlí, není-li pravda, Buriane?“

„A ti, kdož špatně mu radí,“ připojil Jiří z Řidké, „a to je těch několik milostníků, kteří co jeho stín všady jej provázejí. Dle rady těchto se řídí a bohaté staré panstvo urážlivě od sebe vzdaluje.“

„Drzí, nestydatí opovážlivci jsou to!“ vmísil se jiný z přítomných do hovoru prudce vedeného. „Do prachu s nimi — s panem Jirou, Rabšteinem a s Čuchem! Zkáza jim!“

„Zadrž, ne tak rychle, pokud já ještě na nohou se udržeti a mečem vládnouti mohu!“ zvolal Zoul, jenž právě byl poslední groš prohrál. „Čuch jest můj příbuzný z matčiny strany, a já jmenuju se Mikuláš Zoul z Ostředka.“

„Jdi a vyspi se, příteli,“ pravil Jiří, na rameno mu klepaje, „vyspi se, abys vystřízlivěl, a

nejen mečem, nýbrž i jazykem vládnouti mohl.“ Mezi tím, co se Zoul zlobil, klel a již i v úmyslu měl, aby mečem se rozhodlo, nabývala hádka pánů, v pozadí světnice posud rozmlouvajících, vždy větší prudkosti. Někteří, stejného mínění s rytířem ze Svojšic jsouce, cizího rytíře, jenž nazýval se z Eschenbachu, též vinili, že proti králi je popouzí, aby, jak se Jan Třebomyšle vyjádřil, nepokojná cizí říšská knížata v kalném loviti mohla. I povstaly dvě strany, výčitkami na sebe metající. „Skolte toho cizozemského buřiče!“ znělo z úst jedněch.

„Zkáza hubitelům země!“ hřmělo ústy druhých. Jen ta okolnost, že jizba byla ouzka, zabraňovala, že rozjitřené strany k mečům nesáhly, aby smýšlení své s větším důrazem podporovaly, až pak konečně Zoul v opilosti své do tváře udeřil Jiříka z Řidké, jenž proti králi Václavovi a jeho milostníkům a rádcům zřejmě se prohlásil.

Nastal strašlivý zmatek. Zoul obnaživ meč, vrhnul se do přední velké jizby, aby se svými, tam chmelícími soudruhy se spojil.

Odporníci jeho hnali se za nimi, a v několika okamženích byla rvačka hotová, a jen břinkot mečů a divý pokřik slyšeti bylo. Krčmář, aby ke škodě nepřišel, jakž to při takových příležitostech bývá, všemožně se snažil, aby pokoj v domě svém zjednal, avšak nadarmo.

V boji tom účastnili se rozjitření páni a zbrojnoši jejich z té neb oné strany, z nichž jedna: „Sláva králi Václavu!“ a druhá: „Zkáza milostníkům!“ volajíc, přívržence své k boji rozněcovala. Jiní méně bojechtiví a více o své zdraví pečliví, raději rychle vzdáliti se hleděli.

Rvačka, kterážto konečně až ven se vyvalila, nebyla ostatně tak strašlivá, jak strašlivě na po-

hled vyhlížela. Meče ovšem udržovaly se v neustálém bleskotu a šramotu, a z obojí strany též hrozně se povykovalo a bušilo; proto ale předce nikdo těžce raněn nebyl, nýbrž ten neb onen pouze lehké poranění utržil. Nepochybně by to však bylo k horšímu přišlo, kdyby nenadálým výjevem vše se bylo rázem nezměnilo.

Přikvapil zástup dobře ozbrojených jezdců s takovou prudkostí, že prach z poklidu svého vybouřen v hustý mrak za nimi se vzdýmal. V čele zástupu jelo několik pánů skvostně oděných.

„Pokoj v zemi!“ zahřmělo tu v sluch bojujících, a již i jezdci mezi ně vráželi a je rozháněli.

„Markvart z Vartemberka!“ ozvalo se několik hlasů z ustupujících.

Obě strany stály nyní tiše a jako zaražené, ba na mnohém bylo pozorovati, že se hanbí, když pozoroval svého odpůrce. Unaveni byli všickni, někteří i zkrváceni. Markvart vjel mezi ně, a v temnomodrém oku jeho, jímž po nich mrskal, úsměšek a nevrlosť se jevily.

Markvart z Vartemberka, syn Václava z Vartemberka, nejvyššího číšníka slepého krále Jana, a sestřenec proslulého Ješka ze Stráže, byl dříve nejvyšším komořím Karla IV., a co takový vykonal mnohé od krále mu dané nařízení k nejúplnější spokojenosti vznešeného pána svého.

Po smrti Karla IV. vzdálil se na panství Žleby, od Anežky z Žlebů dědičně mu upsané, a po smrti manželčině bavil se rytířskými kratochvílemi, lovem, čtením rozličných spisů a učenými společnostmi. Markvart byl přirozenosti více vážné, flegmatické, ačkoliv bývaly časy, kdežto se i vášnivě té neb oné zábavě oddával. Byl to muž přísné spravedlnosti, při tom nedůvěřivý a někdy

i ukrutný a nezlomný, když se jednalo o provedení toho, co uznal za pravé, a byť i později jinak nahlížel. Tento ráz povahy jeho pocházel z nepravého studu, dáti na jevo, že se mýlil nebo citem příliš uchvátit se dal.

A tak co jednou začal, nezlomně před světem vykonati se snažil, ačkoliv jej to někdy rmoutilo, a on sám při sobě nucen byl uznávati, že nemoudré, pošetilé to jednání. To činilo jej těžkomyslným a zádumčivým; jeho tmavomodré blouznivé oko patrně o tom svědčilo.

Oděv jeho byl dle tehdejšího způsobu skvostný a velmi malebný. Měl na sobě těsně přilehající, na píď po pás dosahující kabát z červeně fialového aksamitu, zlatým lemováním a gothickými okrasami zdobený. Erb, kolmo rozdělený štít, perlami okrášlený, měl na prsou vyznačený. Široký jeho rytířský pás šperkem se jen skvěl; pás, jejž při slavnostech nosíval, byl ale ještě mnohem skvostnější a skvělejší. Po těsně přilehajících pestrých rukávech a nohavicích splývala mu brněná košile, z malých ocelových kroužků se skládající. Na ramenou nedbale mu visel krátký pláštík. Na stříbrném řetězu, s obojí strany prsou sbíhajícím, připevněny byly dlouhý meč a široká dýka. Na hlavě měl pestře ozdobený aksamitový biret s pávím peřím, a na nohou střevíce ohnutě do dlouhé špičky vybíhající. Takový byl zevnějšek jeho.

Ještě podotkneme, že vlasy měl zastřížené a v kadeř zatočené, vousy pak hojné.

Kůň i osedlání jeho též patrně svědčili o bohatství jezdcově.

Dva nebo tři mladší páni, rovněž skvostně vystrojení, jej vždy provázeli.

Markvart, jak již podotknuto, vjel mezi od-

porné strany, kteréžto před chvílí hlučně se byly potýkaly.

„Co to tropíte,“ zvolal s přísným pohledem, „že na veřejné královské silnici se rvete a řinkotem mečů a buřičským pokřikem sousedstvo obtěžujete? Jste šílení nebo opilí? či snad zákon neznáte? A jak vidím, nalezám tu i známé tváře mezi vámi. Jakže, jsi ty to, pane z Bakova, Hynku ze Skalice, pane ze Svojšic, a i ty, veselý kumpáne a toulavý dobrodruhu, Zoule z Ostředka? I ty místo kostek a číše chopil jsi se meče co nějaký takový, který na cestách a silnicích své hrdinství ukazuje?“

„Aj, pane Markvarte,“ odpověděl drze Zoul, „spravedlností krále Václava jsem donucen, že své rytířské umění na silnici, jako nějaký hudec, provozovati a po cestách se potloukati musím!“

„Jak tomu mám rozuměti, Zoule?“ tázal se rychle Markvart. „Mluv, kdo že tě přinutil, po cestách se potloukati?“

„Židovská spravedlnost čili vlastně přízeň, jakéž král lichvařům pod jmenem spravedlnosti propůjčuje,“ odpověděl Zoul s trpkostí. „Divím se jen, že žid také nechtěl, abych uvězněn byl; avšak to ještě mám meč a rámě, kteréžto jím vládnouti umí!“

„Styď se, Zoule, tak zpozdile mluviti,“ pravil Markvart z Vartemberka. „Jeď domů a vyspi se, máš přebráno; a je-li ti cesta do Běstviny příliš daleká, zastav se ve Žlebech, a odpočiň si na hradě mém.“

„Domu mám jeti?“ zasmál se Zoul. „U všech čertů! na čem pak? Koně mého má žid a postel mou také, všeho se zmocnil; pročež pozvání tvé s radostí přijímám.“

„Bartoši!“ zvolal Markvart na jednoho ze

svých zbrojnošů, „slez s koně a přisedni si prozatím k někomu. A ty, Zoule, tu máš koně.“

Načež obrátiv se k některým jemu známým pánům, pozval je na lov příštího třetího dne. Zoul sedl na postoupeného mu koně, a připojil se k družině pána z Vartemberka, jenž nyní k odjezdu pokynul.

Na cestě k Žlebům dověděl se Markvart, co na hradě Běstvinském se přihodilo, a jak neohrožený jindy rváč Zoul k útěku byl přinucen. I smál se tomu srdečně a nabídnul se pak Zoulovi, že jemu a třem jeho průvodčím poskytne v Žlebech hostinského přístřešku na tak dlouho, pokud mu statek jeho od soudu opět navrácen nebude.

Zoul nabyl opět své obyčejné veselosti, smál se, zpíval, hrubé, neslušné žerty prováděl, vychloubal se a klel, a pozoruje pak, že Markvart v trudné myšlenky se pohružuje, všemožně se snažil, jej obveseliti.

„Co u všech všudy čertů vjelo ti tak najednou do hlavy, že ji věšíš, jako zmoklá slepice?“ zvolal konečně, vida, že všecko snažení jeho marné jest.

„Tvoje nehoda, Zoule, upamatovala mě na mou vlastní, též nemilou záležitost, o nížto tuty dni nepochybně bude rozhodnuto,“ odpověděl tázaný.

„Těší mě, Markvarte,“ zasmál se Zoul, „že snad i ty, jako já, budeš z domu vyhozen pro několik mizerných kop špatných grošů Václavových, jež nebudeš moci zaplatiti. To tě aspoň donutí, je dovolíš, abych ti vděčnosť svou skutkem dokázal, totiž se svými třemi výtečnými chlapy s tělem i s duší na vykonání pomsty se ti propůjčil. Hoj, bude to pak slavný lov na ty prašivce židy,

na tvého a na mého! Dám jim po čertech na pamětnou, jak s panstvem se má nakládati.“

„Děkuji ti, příteli,“ pravil Markvart; „má záležitost jest ale druhu docela jiného.“

„Což je to tedy?“

„Komorní úřad žádá, abych navrátil hrad Zbirov, jenž před lety byl mi základem postoupen. Musíš ale věděti, že lenní držení hradu toho bylo mně a potomkům mým přiřknuto v té případnosti, kdyby se stalo, že by v osmi letech základ vyplacen nebyl; nyní ale již uplynulo devět let a měsíc, a protož právo komory propadlo.“

„Ano propadlo, na dobro propadlo!“ přisvědčil Zoul, jenž vůbec rád přisvědčoval, kde se o nějaký odpor jednalo.

„A předce mě chtěli nutit, mne pána starého slavného rodu, mne Markvarta z Vartemberka nutit, abych navrátil krásný ten hrad s tak krásnými lesy a se zvěří tak četnou!“

„Toť se tedy ovšem nedivím, že mně žida na krk poštvali!“ prohodil Zoul. „Přijít ale nejen o peníze, nýbrž i o hrad, to je už víc než příliš mnoho. To je ten čertův následek našich zákonů. A tys mlčel? Neopřel jsi se?“

„Opřel jsem se,“ odpověděl Markvart Zoulovou přílišnou drzostí poněkud rozmrzen. „Zamítnul jsem nabízenou mi výplatu, odvolávaje se na smlouvu a na právo z ní pro mne vyplývající. Odvolání to však nedošlo platnosti: byl jsem odsouzen, abych povolil, odsouzen já . . . Slavný můj praděd Beneš zachránil vlast, a kdež medle nebylo jmeno Vartemberků slavně jmenováno?!“

Při těch slovech vztýčil se v sedle a hrdě ve třemenech se postavil.

„A komorní soud již podruhé proti mně roz-

hodnul," doložil přidušeným, jaksi hrozně znějícím hlasem.

„Mám v ruce trhání, jakobych musel meče se chopit, Markvarte!" zvolal Zoul divě očima jiskře.

„Nech jen," odpověděl Markvart. „Já věc svou králi k rozhodnutí předložil, a každý den, ba každou hodinu odpověď očekávám."

„A jest-li . . ."

„Ať mě nepopouzejí, sice mě poznají, na to památky prvního Markvarta se dokládám!" zvolal Markvart, a vážná jeho tvář při tom zplanula.

„Dobře tak!" zaplesal Zoul. „Ať nás seznají a se přesvědčí, že nesmějí s námi jako s holotou nakládati. Ta tvá pře a ten můj žid mohou jim po čertech draze přijíti!"

Za takovouto a podobnou rozmluvou dorazili až do Žlebů na hrad pána z Vartemberka. Zoulova veselosť zapudila zádumčivosť, chvílemi na tváři Markvartově se rozkládající, tak že i Markvart zponenáhla se rozveselil, pil, smál se, kostkami a jinými kratochvílemi se bavil.

Přiblížil se den k společnému lovu určený. Již den před tím bylo na hradě mnohem živěji nežli obyčejně: hosté se sjížděli, síně a komnaty se naplňovaly, a též konírny. Markvart byl v dobrém rozmaru; čím více hostů se sjíždělo, tím více jej to těšilo. Kromě blízkého příbuzného jeho, Ješka z Vartemberka, byli tam Slavata z Chlumu, jenž měl hrad nedaleko Jenikova, Jan z Choltic, Jan z Kolovrat, pán na Mšeci, odtud i z Mšece nazván, a mnozí jiní.

Lov začal časně ráno. Vesele zněly zvuky lesních rohů; psi štěkajíce netrpělivě smečkami potrhovali, až pak puštěni letmo za zvěří se hnali a po stopě ji stíhajíce štěkotem ji děsili.

Již byl večer, když lovci unavení a zemdlení do hradu se navrátili. Okna velké síně byla jasně osvětlena; tam zalítnul mnohý toužebný zrak, neboť chladné říjnové povětří a dlouhé trmácení dovedlo spůsobiti, že se u každého nejlepší kuchař, hlad, dostavil.

Markvartovi tenkrát na lovu štěstí nepřálo. Vrátil se tedy jaksi mrzut. Když pak do komnaty své vkročil, oznamoval mu panoš, že mezi tím, co na lovu byl, přišel posel od komorního soudu z Prahy, a že čeká, aby mu důležité písemnosti odevzdal.

„Dej zavolati kaplana," rozkázal Markvart, „ať přijme od posla písemnosti; odpověď dá se mu zejtra."

Panoš odešel, aby rozkaz vyplnil.

„Jak bije mi srdce," pravil Markvart, „jakoby v těch písemnostech obsažen byl ortel smrti mé, a předc se týká pouze mrtvého statku, hmoty kamení na skále vystavené, lesem s četnou zvěří obklopené, věcí to, jížto bych milerád dal za úsměch slávy. A kdož jsou ti lidé, kteří právo mé popírat mi chtějí? kdo jsou? Kdo je ten Oto z Bergova, ten Škopek z Dubé, ten Markolt a ti mnozí jiní? Kdo jsou ti lidé, že srdce Vartemberkovo při pohledu na jejich pečeť bezvolně se chvěje? Chvěje? To nikoli! Mé oko může se chmuřiti, protože zvyklé jest čísti podpisy mužů poctivých, mé srdce může rychleji se pohybovati, protože čistá vřelá Markvartovců krev je probíhá rychleji při pomyšlení na potupu a opovržení, jakéž se mi dostalo; chvít ale, chvít se Vartemberk nemůže! Ať mě nepopouzejí!" zvolal, rychlým krokem po komnatě přecházeje; „mohuť opět lva (rod Vartemberků dříve měl v erbu přímo stojícího lva Markvartovcův, později teprv štít kolmo

rozdělen) postaviti do pole. Ať mě nepopouzejí ... násilí za násilí, oko rytířské za oko kněžské.“ (Karel IV. dal oslepiti rytíře, který knězi dal oko vypíchnouti.)

Domněnka, že bezpráví se mu děje, víc a víc jej naplňovala a pobuřovala. Tu se mu oznámilo, že večeře již připravena, a hosti že hostitele již toužebně očekávají. Šel tedy do večeřadla. Zasedlo se k dlouhému stolu, a hosté dokazovali s patrnou horlivostí, že v kuchyni bylo o dobrou a vítanou pochoutku postaráno.

Z počátku neměla ústa hostů jiného zaměstnání, nežli s pokrmy: když ale první útok hladového žaludku odražen a utišen byl, začal hovor a smích přehlušovati klepot lžic a nožů a celé večeřadlo nabývalo nového života. Markvart hleděl si vína, aby jeho pomocí lepšího rozmaru nabyl. Teprv ale po šesté neb sedmé číši začala se tvář jeho vyjasňovati, ačkoliv se dříve dosti snažil, aby chmury její před hostmi ukryl. Pilo se na zdraví, mezi jiným a především také na zdraví hostitele, při čemž se neopominulo podotknouti, aby možno bylo brzy i píti na zdraví choti jeho. Konečně stala se i zmínka o jeho při jižto vedl s královskou lenní komorou, a hned byly všecky číše povznešeny a na šťastné ukončení pře té vyprázdněny.

„Děkuji vám, přátelé!“ pravil šlechetný hostitel. „Na to již déle čekati nemusíme; rozhodnutí, a sice poslední, nezvratné rozhodnutí je už zde na hradě mém. Přečtěte pak nám, otče duchovní, co komorní soud nám věděti dává.“

„Odpusťte, šlechetný pane ...“ omlouval se hradní kaplan rozpačitě.

„Čtěte jen, čtěte,“ přerušil ho Markvart; na

nic se neohlížejte, buďsi obsah jakýkoli, ať všichni to vědí.“

„Nemohu čísti. Posel jest nepochybně nováček ve službě své a nechce poselství svoje svěřiti jiným rukoum, leč vašim.“

„Hoho!“ zvolal Zoul, a bylo patrno, že ohebnost jazyka svého již v číši utopil, „toť se ten osel posel snad bojí, že by o zpropitné přišel!“

„To ať se nebojí,“ usmál se Markvart, načež rozkázal, aby posel do síně byl přiveden.

Posel od komorního soudu přišel s tváří vážnou, jakoby cos velmi důležitého vykonával, a vyzván od pána z Vartemberka, odevzdal mu velké psaní též velmi vážně.

„Tu, čtěte, otče duchovní,“ pravil Markvart, když byl psaní otevřel.

„Víno mi již vstouplo do hlavy, a tu bych ty kliky háky sotva v náležitý smysl uvedl.“

Duchovní jaksi se strachem pohledl na Markvarta, a hlasem trochu se chvějícím četl konečně soudní rozhodnutí. Nastalo všeobecné ticho; všichni s napnutostí poslouchali. Četl, že Markvart z Vartemberka při svou dokonce prohrál, a že není víc jakého odvolání.

Všickni byli obsahem tím patrně zaraženi, všickni posud mlčeli; Zoul byl první, jenž děsné to mlčení zuřivě přetrhl.

„K čertu se soudem i zákonem!“ zvolal.

„Mlč!“ zakřikl jej Markvart, jenž byl rázem plnou číši do sebe vlil.

„Čert ať mlčí jako pes!“ zahučel pro sebe okřiknutý.

Markvart si z hluboka oddechl, potom vzal rozsudek a na dva kusy jej roztrhnul.

„Posle od komorního soudu,“ pravil pak po

krátkém pomlčení, „tu máš jednu tu polovici, druhou si podržím já — rozumíš?“

Posel zavrtěl hlavou, nevěda, co počíti.

„Osle!“ zvolal Markvart, „tu vezmi tu škrabaninu, a odevzdej ji svému představenému s tím doložením, že druhou polovici já sám mu na špici meče přinesu. Teď jdi!“

„Počkej ještě, ničemo!“ zadržel jej Zoul, „a vyřiď velemoudrému soudu také něco ode mne, od Mikuláše Zoula z Ostředka, řekni mu, že mu toho žida neodpustím, že mu . . “

„Ať žije král Václav!“ zvolal v pozadí Slavata z Chlumu a pozdvihl číši.

Divoce ohledl se Markvart po původci toho nevčasného přípitku.

„Král Václav!“ pronesl zdlouha temným hlasem, „má o jednoho věrného poddaného méně.“

„A ďábel o jednu duši víc!“ prohodil Zoul k ostatním.

„Vlastislav, kníže Lucké, slavný praděd můj, jest můj svědek,“ zvolal Jan z Mšece, „že bych měl chuť ty komorní soudce jednoho po druhém sebrati a v kulaté věži s kládou je seznámiti.“

„Jen neukřivdi nevinným, pane Mšecký!“ ozval se Jiří z Řidké. „Což nemusejí tančit, jak Václav jim hude? A dejme tomu, že by něco učiniti chtěli dle svého náhledu, Václav se tomu opře, a byť se neopřel i sám, potlačí tajní rádci jeho všecko, co jim po chuti není.“

„Dobře máš, bratře; těla tys hubeného, ale tučných myšlenek!“ zvolal se smíchem Zoul; „řekni ale jen také, co tu počíti?“

Všickni mlčeli, s napnutostí čekajíce, co dále bude následovati.

„Nuže, nechce-li nikdo mluviti, promluvím já!“ zvolal Mšecký. „Příteli Markvarte, kdybych

já byl pánem z Vartemberka, nejvyššímu pánu soudů hodil bych rukavici se slovy; Pomsta, pomsta! zhyň . . .“

Další slova zanikla v povyku a hřmotu, jejž způsobili páni králi oddaní.

„Zrádce zhyne! chopte se ho!“ zaznělo tu a tam a již s řinkotem meče se obnažovaly.

„Zavolejte zbrojnoše! obsaďte dvéře!“ zvolal Markvart a popadnuv meč na stůl jej hodil.

„Neposkvrňuj pohostinství!“ zvolal pan z Chlumu a s ním někteří jiní. „Takové hanebnosti mohl by se dopustiti Vartemberk?!“

„Nikdo nesmí z hradu vyjíti!“ rozkazoval Markvart zbrojnošům.

Tu předstoupil Slavata, šedivý kmet, vzdor stáří však zmužilejší než mnohý mladík a pravil: „Markvarte, zlé slovo jsi pronesl, zpouru proti pánu a králi svému jsi mluvil; já odejdu z domu, kde pohostinství nohama se šlape a život hostů v nebezpečenství jest.“

„Nikdo nesmí odejíti,“ odpověděl Markvart chladně.

„Já to učiním,“ zvolal Slavata s vážnou neohroženosti, „a se mnou všickni přátelé králové!“ I odešli někteří z hostů, aniž jim jaké překážky kladeno.

Jen malý počet menších chudších rytířů, nemajících ničeho nebo aspoň ne mnohem více, nežli své jednoduché pásy rytířské, zůstal na hradě, kteřížto buď ani nevěděli, anebo ani nedbali o to, co se stalo a co by ještě státi se mohlo.

Po odchodu přívrženců královych sesedli se pozůstalí hosté v hloučky, dílem jak náhoda, dílem jak známost a povaha je svedly. V jednom takovém hloučku byl Markvart, Jan z Mšece, Jiří z Řidké a Zoul. Rozmlouvali o tom, jakých tu

přede vším učiniti kroků v záležitosti Markvartově, jelikož všickni byli odhodláni, že záležitost tu co svou vlastní budou považovati.

„Jsem pevného úmyslu," pravil Markvart z Vartemberka zasmušile, „pomstít se za potupu, jakéž se mému starému rodu a mé důstojnosti co českému pánu a dědičnému číšníku v království českém dostalo, na to přísahám, dokládaje se cti matky své a slavné památky praděda svého. Za heslo si zvolím přísloví Hynka (Hynka z Valdšteina, pána na České Skalici) s železnou tabulí: „Bohu přítelem, celému světu nepřítelem, králi pak nepřítelem úhlavním!" Nyní tedy mne i úmysl můj znáte, a protož na odpočinutí se odeberte. Kdo se ke mně přidružiti chce, bude mi vítaným; kdo nechce, odejdiž ráno v pokoji."

„Já věren ti vytrvám až k šibenici, Markvarte, neboť takové živobytí jsem si už dávno přál!" zvolal Zoul pravici mu podávaje. „Chceš-li, pojedu zejtra s troubou až k branám Pražským, a zahřmím těm tvrdohlavým měšťákům do duše, že Markvart z Vartemberka celému světu válku ohlašuje. Sláva Markvartu z Vartemberka!"

Nyní teprv začalo hejření, a když první paprslek ranního slunce do večeřadla nahlídl, spatřil většinu shromážděných, buď na zemi nebo na sedadlech spících.

III.

Když Markvart z Vartemberka druhého dne ráno po divém snění vstal a na příhody minulého večera se upamatoval, tu sice chladnější rozvaha, s ní ale zároveň i těžce raněná ctižádost před duši se mu dostavila. Uznával, že v rozjitřenosti příliš daleko pokročil, a že nemůže více couvnouti, nechce-li, aby co pouhý vychloubač a žvastal za-

hanben nebyl. I uváděl si na mysl každou urážku, každé příkoří, jakých od krále nebo strany jeho utrpěl, nebo že utrpěl, aspoň se domníval, a takměř násilně se rozčiloval. K tomu družila se též myšlenka na činy ujce jeho Ješka, jehož bojovnosť ve zmatcích válek občanských a v následujících nepokojích a spiknutích proti rytířskému Janovi znamenitě vynikala.

„Jen slabá žena," pravil sám k sobě, „nemůže těm, kdož ji uráží a jí příkoří činí, na odpor se postaviti; silný muž však, vnuk dědů slavných, jest povinen, aby čest předků svých rovněž tak bez poskvrny potomkům svým zůstavil. Potomkům svým . . .?"

Tu zachvěla se duše jeho pod tíží bolesti, touto poslední myšlenkou vyděšené z dřímoty. Rozhořčenosť jeho bezvolně nabývala rázu jemnějšího, a v jemnosť tu mísil se i zvuk, kterýžto zněl co daleká ozvěna dob blaženějších. Sepnuv ruce zašeptal jmeno, načež sebou trhnul a zubama zaskřípal.

„Ano," vyrážel pak ze sebe s divou rozčilenosťí, „nyní znám luk, jenž jedovatý šip vyslal do útrob života mého; jest to lupič lásky mé, kterýžto nemůže zapomenouti, že ona ke mně vzala své útočiště, ona . . když slabou tu a mně láskou oddanou ženu trýznil, a já jej pak mečem pokáral . . ano, ten slaboch Václav jest všeho schopen, a ten komorní soud jest též zbabělý, že lichotně před ním v prachu se plazí. Avšak poznají mě, pocítí veškerou tíži moci Markvarta z Vartemberka!"

Pevně odhodlán, že králi na odpor se postaví, dal zavolati pány věrně při něm vytrvalé, aby s nimi se umluvil, co by k vyvedení pomsty jeho bylo zapotřebí.

Jan z Mšece čili z Kornhúsu byl první, jenž z pouhé lásky k nestálému romantickému životu ochoten byl, odříci se obyčejného života svého, a hned začíti nepřátelství proti Václavovi, a to tím způsobem, že z hradu svého a Mšece co sup vrhati se bude na okolojdoucí kupce nebo na známé královy přátele. Zoul ale především musel s levobočným bratrem svým Janem a s Jiříkem z Řidké branný lid sebrati, což při tehdejší bojovnosti lidu ovšem dalo se v krátkém čase vykonati.

Mezi tím, co Zoul ozbrojence sbíral a na Žleby je posýlal, bylo několik zbrojířů pilně zaměstnáno opravováním a hotovením zbraně, i hrad bedlivě byl opevňován, aby útoku nepřátelskému statně mohl odolati.

Když všecko již bylo připraveno, a Jan z Mšece branný lid, jejž byl pro sebe sebral, na Mšec odeslal, vydal se jednoho dne Mikuláš Zoul z Ostředka, několika trubači provázen, na cestu do Kutné Hory, aby, jak se vychloubal, králi a všem, kdož se ho přidržují, poslušnosť vypověděl a válku prohlásil.

Mikuláš Zoul z Ostředka tedy jel do Kutné Hory, aby králi a všem jeho přívržencům poslušnosť vypověděl a válku prohlásil.

Když s houfcem svým dorazil ke krčmě „u zlaté mouchy“ nazvané, u cesty stojící, napadlo mu, že by v tomto útočišti žíznivých mohl první vítězství slaviti. I dal tedy silně zatroubiti, tak že nejen lidé, nýbrž i všecka drůbež v domě se zděsili, a hřmotným hlasem četl pak odpovědní list.

Na doklad opět zaznělo silné zatroubení, načež jezdci až k samé krčmě zajeli a velmi zostra o víno a pivo žádali.

Krčmář, jejž toto podivné počínání podivením

a zvědavostí naplnilo, objevil se a velmi zdvořile se pokloniv, blížil se k jezdcům, aby své zvědavosti a jejich žádosti zadost učinil.

„Aj,“ zvolal najednou, když Zoula poznal, „jste vy to, pane Zoule? Nu buď Bohu dík?“

Zoul byl tímto laskavým uvítáním všecek zaražen, tak že v okamžení ani promluviti nemohl.

„Když jste tu posledně byl,“ mluvil krčmář dále, „odjel jste, aniž jste zaplatil, a tu zajisté, pane z Ostředka, nyní přicházíte, abyste dluh zapravil,“ doložil s úsměvem.

„I aby tě čert i s tou tvou slepou mouchou, ty tlachale opovážlivý!“ rozdurdil se Zoul. „Což pak jsi neslyšel, že šlechetný můj pán z Vartemberka králi válku vypověděl? a že od dneška nic víc se neplatí, nýbrž všecko jen beře?“

„I pro Pánaboha!“ zvolal krčmář, „toť vám v mozkovici nepochybně straší, a protož by vás měli pod zámek dáti! A Bůh je můj svědek, nezaplatíte-li hned, co jste dlužen, zavolám čeládku a několik hostí v jizbě sedících, a zatočím s vámi, vy blázne, že vám kosti v těle praskat budou, a že vám zajde chuť, poctivé lidi tak drze okrádat!“

Zoul, jemuž hrozba ještě nikdy strachu nenahnala, chopil se meče a rozkázal svým průvodčím, aby totéž učinili. Což když krčmář spatřil, nechal odporu a uskočiv do domu, uzamknul jej. Zoul rozkázal zbrojnošům svým, aby na krčmu útokem hnali, k čemuž oni, útěkem krčmářovým nabyvše větší zmužilosti, také srdnatě se měli. Sotva že ale ke dvéřím dorazili, již opět odskočili; byliť podivně uvítáni, a sice vařící vodou a jinými tekutinami, ježto na ně s hořejších oken vhrstli. Od dobývání krčmy proto ale předce neustáli, nýbrž novým útokem hnali; tenkrát ale

na velká do dvoru vedoucí vrata, a po nedlouhém namahání také skutečně je prolomili. Krčmář, jenž byl strachem do pece zalezl, byl zajat, načež vítězové po víně a pivě se sháněli, a vítězství svoje pak udatně zapíjeli.

Zoul vkročiv do jizby kromě několika hostů, s ustrnutím na tak neobyčejné násilí hledících, též slepého hudce tam spatřil. Znal jej dobře, neboť skoro neustále po krčmách se potloukaje, často tu i tam se s ním setkával. I přikročil k němu co k starému známému.

„Tu máš, slepejši," pravil, cínovku s vínem mu podávaje, „napij se, ty stará, proto ale předce pořád žížnivá hrachovino! A kde je to tvoje kotě, ty starý kocoure?"

„Moje vnučka? O tu je už dobře postaráno," odpověděl slepý hudec zdlouha a povážlivě.

„Snad není mrtvá?" zvolal Zoul v návalu citu.

„Tolik jako mrtvá," přisvědčil slepec. „Radilo se mi, abych dítě to, v spanilou pannu rozkvetající, nenechával na očích zlého a zkaženého světa, nýbrž je odstranil, aby neřesti do rukou neupadlo."

„A kde, kde je to roztomilé děvče?" vyzvídal Zoul.

Hudec místo odpovědi začal hráti chorální nápěv.

„Nech hraní," osopil se naň Zoul, „sice ti skřípky rozbiju! A bez prodlení mi pověz, kde je tvá vnučka, ta roztomilá holubička, jížto milostivě jsem nakloněn. Mluv a nepopouzej mě k hněvu, slepejši!"

Stařec křečovitě sevřel rty, a pravicí bezvolně sáhnul na levý bok a na okamžení se podobalo, jakoby tam něco hledal; brzy však opět předešlý poklid na tváři se mu rozložil. Rty jeho

se pohybovaly, jakoby něco pronesti chtěly, slova však jen tiše branou jejich prokluzovala.

„Váháš?“ zvolal Zoul, a v očích se mu silně zajiskřilo. Okamžení byl na rozpaku, má-li k násilí přikročiti, aby došel zprávy žádané; na to ale prudkosť svou zmírnil a pomyslil si: „Taj si to, taj, já předce vypátrám, kde rozmilá ta dívčina se skrývá, abych touhu srdce svého upokojil.“ A zavolav Jana, levobočního bratra svého, něco do ucha mu pošeptal, načež tento, pokynuv hlavou, odešel.

Když něco víc než půl hodiny uplynulo, uznali násilníci za dobré, z krčmy se vykliditi, aby tam snad přepadeni a chyceni nebyli, kdyby se zpráva o vytlučení krčmy roznesla. Nežli ale od lahví a džbánů chutným nápojem naplněných odtrhnout se mohli, přikvapil do jizby Jan.

„Rychle na koně, Mikuláši!“ zvolal. „Krčmář uprchnul, a po silnici blíží se houf jezdců. Snad jsou to městští žoldnéři z Čáslavi, jež ten proklatý krčmář na nás poštval.“

„I aby čert toho nadutého krčmáře!“ zvolal Zoul; „neměl zapotřebí někam pro pomoc se trmáceti, my bychom mu tady nebyli přimrzli, aniž jemu ublížili. Chtěliť jsme mu jen dopřáti cti, aby nás vyčastoval.“

„Neváhej! neváhej!“ napomínal Jan.

„Vezmi tedy tohoto starce na koně,“ rozkázal mu Zoul, „rychle s ním odjeď a dobře mi jej na hradě opatruj, slyšíš, dobře. Máť někde v skrytosti předrahou perličku, a ta musí být má,“ doložil šeptem, načež hlasitě dokončil: „Rychle s ním tedy na koně, a pryč! My se zatím těm neznámým a snad i nezvaným hostům na zuby podíváme.“

Hlahol trub a řehtot bujných ořů přetrhly

další umlouvání. Jan na koně se vyšvihnuv, uháněl se slepým hudcem přímo k Žlebům. Zoul pak v čele zástupu svého vyjel naproti blížícím se jezdcům, aby vyzvěděl, co v úmyslu mají.

Víření prachu vždy víc a víc se blížilo. Již mohl Zoul rozeznati počet ozbrojených jezdců, a mezi nimi tlustého krčmáře, držitele „zlaté mouchy“.

„Hm! je jich pouze hrstka!“ zvolal Zoul, při čemž s opovržením máchnul rukou proti přijíždějícím. „Jen asi dva přijdou na každého z nás, a těm snad předce odoláme!“ doložil se smíchem. „Seberte veškerou zmužilost svou!“ napomínal houfec svůj: „tu uzeninu a ty ostatní pletky, kteréž jste v krčmě ukořistili, stranou odhoďte a chopte se mečů. Tu dáme první důkaz své udatnosti a neohroženosti.“

Když oba zástupy již docela na blízku si byly, zadržel Zoul koně, aby krok zmírnil. Ve vůdci protějších jezdců poznal pána z Chlumu, kterýžto nyní přímo k němu zaměřil.

„Jsi ty vůdce té roty lupičské?“ zvolal naň.

Zoul odpověděl máchnutím meče, jemuž ale pán z Chlumu se uhnul a znamení k útoku dal. V okamžení zařinčely meče pádnými ranami. Boj byl brzy rozhodnut. Na zemi leželo několik raněných a jeden zabitý. I Zoul byl raněn a tak obklopen, že zajetí nemohl ujíti. Ostatní vidouce, že vůdce jejich zajat, rychle na útěk se dali.

Když prchající dohonili Jana s hudcem ujíždějícího, a co vůdce jejich potkalo, mu zdělili, on nemálo se zarazil, načež rozhodnuv se, poručil jim, aby se slepcem rychle zajeli do lesíka, jenž nedaleko před nimi byl, a tam aby s ním počkali. Sám pak, ukryv barvy a znaky pána svého, aby poznán nebyl, vrátil se, aby vyzvěděl, co se

Zoulem dále díti se bude. Přimísiv se mezi zástup zvědavého lidu, dověděl se, že oni jezdci byli zbrojnoši pána z Chlumu, jenž na návštěvu do Kutné Hory se ubíraje, od držitele „zlaté mouchy“ na cestě byl zadržen a o pomoc požádán, a ten že se mu k ní ochotně propůjčil.

Slavata z Chlumu poslal zajatého a dobře střeženého Zoula na svůj hrad nedaleko Jenikova, a sám pak dále do Kutné Hory se ubíral.

Markvart z Vartemberka, dověděv se o zajetí přítele svého, bez prodlení uzavřel, že této události použije k tomu, aby ku konci přivedl starou rozepři, jakouž měl před lety s Prokopem Slavatou z Chlumu a Košumburku. Pouze přísnost krále Karla a krále Václava, spojená s laskavou smířlivostí pána Slavaty, byla příčinou, že výbuch nepřátelství zdržován byl tak dlouho, až konečně se i podobalo, že na všecko již zapomenuto. Slavata velmi zřídka kdy navštívil hrad Žlebský, a poslední návštěva byla osudná tím, že mstižádost pána z Vartemberka, potají posud doutnající znova byla roznicena.

Markvart z Vartemberka dal hrad vyzvědači bedlivě střežiti, a za několik dní na to vyjel v čele nemalého počtu ozbrojenců, aby on první z pánů království českého vydobyl si pověsti, že první byl, jenž zpupně zrušil desítiletý pokoj, první dobu vlády Václava IV. vyznačující.

Bylo to v noci, když nepřátelský zástup k hradu pána z Chlumu se ubíral. Markvart rozestavil ozbrojence své na blízku cesty, za vesnicí Chlumem vzhůru se táhnoucí.

Stařičký pán z Chlumu seděl ve velké síni u prostřed četné rodiny své, jejížto ženská část pilně předením se obírala, mužská pak rozličně se bavila; dva totiž hráli v šachy a ostatní buď

šípy ostřím opatřovali anebo kuše prohlíželi. Dolejší část síně zaměstnávala čeleď; ženské předly neb oděv spravovaly; mužští pak sítě pletli nebo jinými pro domácnost potřebnými věcmi se zanášeli. Při tom ale mluvili a smáli se, avšak nikoliv tak hlasitě, aby panstvu na druhé straně síně v hovoru překáželi.

V obyčejnou hodinu dal hradní pán znamení, že již čas, aby na odpočinutí se odebrali, což se i bez odkladu stalo. Rovněž tak bezstarostně, jako dole pán hradu, počínal si nahoře i hlásný na kulaté, nepříliš vysoké věži. Když dole noční zvonek dozněl, vyšel hlídač hradu, pohodlně do pláště zaobalen, na cimbuří věže, dle obyčeje svého podíval se zívaje na měsíc, trochu sebou zatřásl a okem již ospalým vůkol se rozhlednuv, po úzkých schodech pokojně sestoupil do svého věžního obydlíčka. Tam pomodliv se za blahý pokoj v zemi panující, lehnul si, a nedlouho na to byl již v hlubokém spaní pohroužen.

Brzy však nejen on, nýbrž všickni na hradě vyděšeni byli ze spaní a to způsobem strašlivým. Vzdálenější vesnice Vlkaneč a tamní panský poplužní dvůr stály v plamenu, rudou září oblohu barvícím. Křik a bědování lidí, řvaní dobytka a štěkot psů pojil se s praskotem ohně a trámů padajících, a daleko a široko se rozléhal. Trvalo to nemalou chvíli, nežli se na hradě o neštěstí tom dověděli, protože všecko v prvním a to pevném spaní bylo pohrouženo. Konečně rozlítla se hradní brána, a mladí i staří, sluha i pán ku pomoci pospíchali.

Na toto okamžení čekal Markvart a jako ostříž na svou kořist, tak on s lidem svým vrhnul se do otevřeného hradu, když byl návrší před ním takměř přeletěl.

Na hradě dal svázati všecky, kteří tam byli zůstali.

Potom hledali Zoulu a nalezše ho ve vazbě, osvobodili jej, načež do drancování hradu se dali. Jedinká služka šťastně vyvázla a pospíchala, aby pánovi strašnou tu zprávu donesla.

Pán z Chlumu, doraziv k hořícímu dvorci, uslyšel od pacholků, že dvorec násilně přepaden a dobytek loupežně odehnán byl. Někteří z čeládky byli se za lupiči pustili, a posud se nenavrátili; ostatní stáli kolem hořícího stavení, rady si nevědouce. Slavata nařizoval, co činiti, aby dalšímu zmahání ohně se zabránilo. Tu najednou zmocnil se ho velký nepokoj, a víc a víc děsila jej myšlenka, že hrad beze vší mužské obrany zůstal, a žeby snad i tam nějaké neštěstí stát se mohlo, Rozkázav tedy některým ze zbrojnošů svých, aby se s ním vrátili, pobodnul koně a uháněl k hradu.

Tu potkal služku, kterážto děsné tušení jeho dotvrdila.

„Věčný Bože!“ zhrozil se pán z Chlumu, „a kdo to učinil? Mé děti! moje manželka!“

„Pro milosrdenství Boží! hrad hoří!“ zkřiknul zbrojnoš, ukazuje na okna hradu, z nichžto plameny vyšlehovaly.

„Rychle za mnou!“ zvolal Slavata, a bodnul koně tak silně, že se až vzepnul, a uháněl pak cestou do návrší tak rychle, že mu pod kopyty jiskry sršely. Zbrojnoši pospíchali za mileným pánem. Mnozí sahali po meči, avšak nenalezli ho, neboť v kvapu, s jakýmž ze spaní vyděšeni k hořící vesnici pospíchali, nebyli na zbraň pomyslili, a se zbraní spáti, byli již zapomněli.

Tu nedaleko před sebou spatřili z hradu se

již vracející. S povykem a výskotem přijížděli jezdci Markvartovi s velkou kořistí.

Slavata všecku svou mysl jen na hrad obracel, a bylo mu, jakoby jen nářek dětí jeho v uších mu zaznívalo; proto si ani nevšimnul přijíždějících jezdců nepřátelských, aniž slyšel varovné pokřiky zbrojnošů svých.

„Tu někoho potkáme," pravil Zoul k Markvartovi.

„Ha, to je Slavata, můj věznitel! Toho mi dopřej, Markvarte, musímeť spolu něco do pořádku přivesti."

A sotva to pověděl, již vrazil do něho děsně kvapící pán z Chlumu tak silně, že Zoul až v sedle poskočil; starý Slavata ale nenadálým tím srázem sletěl s koně, a tak prudce sebou o kamenitou půdu mrštil, že omráčen ležeti zůstal. Nežli Zoul se zpamatoval, byl již Markvart s koně seskočil a k Slavatovi přistoupil.

„Ubohý! nyní tu ležíš přede mnou v prachu krváceje a omráčen, jako já před dvaceti lety na Zvikově u nohou tvých ležel. Tehdáž i dnes tys byl toho příčinou. Nerytířským úskokem vrhnul jsi mě do prachu k nohoum mé lásky ... avšak on žije ... pomozte mu vstáti!"

„Vzdej se, Slavato!" pravil Zoul, jenž byl mezi tím též přikročil, „vzdej se mně anebo tuto Markvartovi."

„Ha!" zastenal pán z Chlumu, „Markvart je můj vražedník! O nebohé mé děti! Nenávidím tě, Markvarte, jako celý rod tvůj jsem nenáviděl, proklínám tě ... zhyň v zoufalství jako já umírám v zoufalství nad neštěstím dítek svých nyní osiřelých! Ty — tys toho příčinou! Vyzývám tě proto před soud Boží, Markvarte z Vartemberka!"

Poslední slova násilně ze sebe vyraziv, sklesnul.

S plesáním a s mnohou kořisti vrátili se Markvartovi jezdci na hrad Žlebský. Markvart sotva dechu popadaje vrhnul se do své komnaty svitem světlošky slabě ozářené. Oldřich, oblíbený panoš jeho, mladík sotva devatenáctiletý, vešel tam za ním, aby pomohl mu brnění sundati. On při noční té výpravě nebyl. Markvart se ostýchal jej při tom zúčastniti.

„Rychle, rychle!“ pobízel ho Markvart, „pryč s tím! sic se zalknu!“ A zproštěn těžkého brnění sklesnul do vysokého ozdobnou kožích potaženého sedadla.

„Nic se tu nepřihodilo?“ tázal se po chvíli s patrnou roztržitostí.

„Nic,“ odpověděl Oldřich chladně.

„Nic? A proč na mne upíráš zraky jako strašidlo? jakobys viděl mě dnes ponejprv?“

Oldřich neodpovídal, posud ještě jako ustrnule zrak na pána z Vartemberka upíraje.

„Proč nemluvíš? Tedy nic se tu nepřihodilo?“

„Nic, než . . .“

„Co než?“

„Bylo by dětinství o tom se zmíniti,“ odpověděl Oldřich; „ale i mne to nemálo poděsilo!“

„Co tě poděsilo?“

„Seděli jsme dole v čeledníku,“ vypravoval panoš, „dílem rozmlouváním, dílem jinak se bavíce a chvílemi skoro již podřimujíce. Tu najednou hřmotně se rozlítly dvéře, že jsme se až lekli. Lampa začala temněji hořet a nás skoro hrůza obešla. Otevřenými dveřmi vešla žena se svazkem klíčů, hospodyni se podobajíc.“

„Hlouposti!“ vskočil mu Markvart do řeči. „Když jsou děti a baby pohromadě, tu se vždy báchory vypravují.“

„To je pravda: stará Dorota vypravovala o nebožce paní Anežce . . .“

„Tu to tedy máš, nemoudrý hochu! Snad je ale už prostřeno; musím do večeřadla si pospíšit, sice mi společníci moji nenechají nic, než kostí.“

„Nechte mě dopověděti, pane,“ prosil Oldřich.

„Ještě něco? Nuže, vypravuj tedy, když tě to těší. Pospěš si ale, mám již hlad.“

„Ona,“ pokračoval Oldřich ve vypravování, „blížila se ke dveřím, jež ke schodům jdou; tu zaznělo proti ní chvějícím se, temně znějícím hlasem: Markvarte z Vartemberka, vyzývám tě . .“

Markvart sebou trhnul, hrůza jej obešla; s vytřeštěnýma očima vrhnul se na mladíka, a za ramena jej chopiv, dokončil přetržené zvolání: „Vyzývám tě před soud Boží! Nebylo to tak? Před soud Boží — ha!“

V tom okamžení oba ustrnuli; při posledních slovech Markvartových rozlítly se po silné ráně dvéře.

„Markvarte z Vartemberka! vyzývám tě před soud spravedlnosti Boží!“ zaznělo, a s výkřikem tím vrhnul se do komnaty muž, „Markvarte! lupiči cti!“ doložil kolem sebe hmataje.

Markvart se při pohledu na výjev ten sice zarazil, rychle se však opět zpamatoval, a odstrčiv panoše stranou, z ostra se obořil na podivného vetřelce slovy: „Kdo jsi? a co chceš v komnatě mé?“

On se zachvěl, a obrátiv se tváří k Markvartovi, zajíkavě a bázlivě odpověděl. „Jsem starý slepý muž, znám pod jmenem slepý hudec, a byl jsem . . .“

„Pryč, nešťastníče!“ zahřměl naň pán z Vartemberka. „Co tu chceš na hradě mém? Pryč

s ním! odveď ho!“ rozkazoval Janovi, levobočnímu bratru Zoulovu, jenž právě za slepým starcem přikvapil. „Do kuchyně jej doveď, žádostiv-li jídla neb nápoje, a pak z hradu ven s ním!“

Takto pověděv, hrdě odešel; bylo patrno, že se hanbí, že před mladíkem dal strach na sobě znáti.

Jan přivolav jednoho z pacholků, s pomocí jeho odvlekl slepého starce nazpět do vězení, z něhož náhoda jej vyvedla.

Ve večeřadle bylo hlučno. Po noční výpravě všem dobře chutnalo, všickni byli veselí, jen tvář Markvartova nechtěla se vyjasniti, ačkoliv se snažil, aby zapudil chmury, po ní mermoci se rozkládající. Zoul pilně držel se číše a rozpustilé radosti se oddával jako člověk, který před patrnou smrtí zachráněn byl. Od Markvarta žádal, aby mu tři milosti dopřál.

„Předně,“ pravil, „prosím tě, abys více pil; za druhé, abys mi půjčil hrstku zbrojnošů, abych s jejich pomocí žida a náhončí jeho z hradu svého Běstviny vyhodil; a za třetí, abys všecko to mi daroval, co cestou ulovím.“

Markvart k tomu přivolil a protož Zoul hned ráno v čele vybraného houfce Žleby opustil a cestou k Běstvině zaměřil.

Asi hodinu před hradem Lichnicí, obyčejně Lichtenburk zvaném, na staré Sečské cestě, příjemnou Běstvinou vedoucí, stál tehdáž hrad Běstvina, na svahu vrchu, hradu Lichnickému za základ sloužícího. Nyní již skoro ani památky po něm není: nepochybně ale stál na návrší, kdež pozůstatky zřícenin roštím zarostlé se spatřují, a jež vůkolní obyvatelé Hradislov nazývají.

Zoul s průvodem svým zastavil se v lese za Žleby, aby se poradili; věděltě dobře, že Krušina

na Lichtenburku sídlil, a že jej okolo hradu toho nenechá pokojně jeti, ví-li již o příhodě na Chlumu. Uznali tedy za dobré, jinou cestou se dáti; objeli návrší, a unaveni dostali se konečně na konec hluboké cesty. Tam spatřili sedláka, an dříví porážel.

„Hej, příteli!“ zvolal Zoul, „kam to tady přijedem.“

„Tento les vede do Vildšteina, pane,“ odpověděl tázaný.

„Hrom a peklo!“ rozhorlil se Zoul: „tedy jsme předce zabloudili. A která cesta vede do Seče?“

„To se musíte držet silně v levo, a potom zas v pravo. Kdybyste byli přijeli před půl hodinou, byl bych s vámi byl svého kluka poslal; ten ale musel jít s nosítky.“

„S nosítky?“ tázal se zvědavě Zoul. „S jakými? kam? jak vyhlížela.“

Sedlák začal vypravovati, avšak tak obšírně, že Zoul pozbyv trpělivosti, notně zaklel a zaměřil v poukázanou stranu s úmyslem, zda-li by nebylo možná, nosítka dohoniti.

Ačkoliv Zoul v těchto lesích na blízku hradu svého ležících nebyl neznámý, předce tu mezi těmi četnými roklinami zabloudil. Slunce se již schylovalo k západu a posud ještě nedojeli žádného lidského obydlí. Zoul byl již všecek pomaten, zlobil se, klel a k posledu mu předce jiného nezbývalo, nežli s hladovým žaludkem za chladné podzimní noci pod širým nebem přenocovati. Odsedlavše koně, sedla pod hlavu co podušky si dali, těšíce se aspoň nadějí, že si nepohodlí to co nejdříve opět vynahradí.

Mrzutě si lehli, a mrzutě hned při svítání vstali, notně zkřehlí, tak že se hodnou chvíli mu-

seli protahovati, nežli údy opět do pořádku přivedli. Rychle pak koně osedlavše, jeli dále.

Tenkráte byl ale Zoul opatrnější. Jednoho jezdce vyslav na výzvědy, s ostatními pomalu za ním se ubíral pln nevrlosti, že tak špatným noclehem a ještě špatnější večeří, proto že žádnou, musel za vděk přijmouti. Vyzvědač brzy se vrátiv. vesele oznamoval, že nedaleko, co by kamenem dohodil, je lesní cesta dosti široká, kterážto, jak se podobá, k nějaké znamenité dědině vede. Bez prodlení tam dorazili. Nyní ale nastala otázka, mají-li se dát v pravo nebo v levo.

„At los rozhodne!“ zvolal Zoul, „a sice mým posledním bohatstvím — tímto mizerným grošem. Koruna nebo lev! Koruna v pravo, lev v levo! Na zdar a štěstí!“ I vyhodil peníz do výšky.

„Koruna! v pravo!“ zvolali všickni.

„Tiše! pozor!“ pravil zbrojnoš, jenž s koně seskočil, aby to poslední Zoulovo bohatství zvedl; „neslyšíte nic?“

Všickni napnuli sluch. Ze vzdáli ozýval se psí štěkot a koňský dupot.

„Honem do houští!“ rozkázal Zoul. „Jedni sem, a druzí tam, at cestu z obojí strany v moci své máme. Snad nám štěstí k snídaní dopřeje vítané kořisti.“

Rozdělivše se na dvě části, zajeli z obojí cesty do temna lesního, čekajíce co jim náhoda přivede. Dupot přijíždějících se víc a víc blížil.

Konečně se pocestní objevili. Napřed šli dva muži, kopími ozbrojení, za nimi jeli tři jezdci v pláštích docela zahalení, a pak opět dva ozbrojenci, veliké psy na provaze vedoucí. Jezdci jeli docela tiše, ani slova nemluvíce, a chvílemi jaksi úzkostně v pravo i v levo se ohlíželi, jakoby nějakého nebezpečenství se obávali. Za to ale tím

mluvnější byli ozbrojenci napřed jdoucí, kteřížto, aby se zahřáli, hezky zostra vykračovali.

„Přál bych si, Vítku," pravil onen v pravo jdoucí, „abychom již za stolem seděli, a trochu žaludky si zahřáli, takhle číši dobrého vínka, jet dnes zpropadeně chladno."

„To si ještě počkáš," odpověděl druhý; „do nejbližšího místa máme ještě dobrou hodinu."

„Proklatí psi s tím svým neustálým štěkotem. Má-li Markvart z Vartemberka tenké uši, toť až na Žleby štěkot ten uslyší."

„Je to zajisté hrdina ten pán z Vartemberka, že se opovážil, králi se opříti a válku mu prohlásiti. Hned bych k němu šel do žoldu!"

„Ano, ten si umí vážnosti dodati; ostatně má zbrojnošů dost a dost, nebo toť víš, který pán šarvátky miluje, ten vždy dost branného lidu dostane. Tam je asi jiné živobytí, než jaké my vedeme!"

„Víš co, nechme žida i to psovstvo zde v lese a dejme se k pánu z Vartemberka; není nad veselé živobytí!"

„Tak já také myslím, bratře; ale dříve musíme co poctiví chlapi svému slovu dostát a žida s jeho lidmi a psy do Chrudimi dopravit."

„Proč pak ale asi ten žid tak na kvap na cestu se vydal? Včera přišel a hned v noci již opět ve vší rychlosti vyjel."

„To je tak: za velké peníze vzal v základ hrad; protéže ale žid dle moudrých zákonů našich nesmí žádný statek mít, smluvil se s křesťanem, aby za jistou náhradu v držení jeho se uvázal. Včera slyšel žid od našeho pána o počínání Markvarta z Vartemberka, a tu tedy s největším kvapem a nemalým strachem do škorni prásknul, aby co nejdříve na bezpečnější cestu

k Praze se dostal, protože, jak pravil, velký poklad s sebou veze.“

„Nu a . . .“

Další rozmluva zbrojnošů rázem přetržena byla zahvizdnutím, kteréž z blízkého houští pronikavě zaznělo, a Zoulovi ozbrojenci již se i z obou stran na cestující vyhrnuli.

„Stůjte!“ zahřmělo z úst zákeřníků, kteříždto je ihned obklopili.

Úzkostné zkřiknutí bylo to jediné, čím jezdci na přepadnutí to odpověděli.

„Odhoďte kopí, zbrojnoši!“ rozkazoval Zoul, „sice . . . ach! ach! hodní chlapi jste!“ doložil, vida, že zbraň bez odporu skládají.

„A vy,“ pravil k jezdcům, „kdo jste? co vezete? jaké poklady?“

Jezdci místo odpovědi ještě víc se zakuklili pláštěmi, a to tak, že jim ani tvář viděti nebylo. Zoul tedy, doraziv k nim, jal se tváře jim odhalovati.

„Kýho čerta!“ zvolal nemálo překvapen a potěšen, když byl prvnímu, navzdor odporu jeho, plášť s tváře strhnul. „Tys to, milý můj Ebruši? Victoria! Ale jaký jsi to nehostinský člověk! Já tě jedu navštíviti na hradě Běstvině, a ty se touláš po lesích. Abys ale neřekl, že jsem též takový nevlídník jako ty, dovedu tě k nám na náš hrad a poučím tě o hostinnosti.“

Ebruš si žalostně vzdychnul.

„Nu a což ty?“ obrátil se Zoul k druhému jezdci, kterýžto, jak se podobalo ještě úzkostněji do pláště se zahaloval. „Pryč s tím zakuklením! ukaž nám předc také, máš-li jakou tvář!“

Strhnuv mu plášť, úžasem sebou trhnul a zvolal:

„Přisámbůh, toť roztomilá tvářinka!“

„Má dcera! mé dítě!“ zvolal Ebruš žalostně. „Urozený pane! statečný pane Zoule, nechte nás, prosím, pokojně dále jeti, nechte dále jeti dceru mou, dám vám výkupné za ni, žádejte . . .“

„Mlč žide!“ zakřikl ho Zoul s opovržením, „za takovou krásnou dívčinu, byť i židovku . . .“

„Je to dcera moje!“ bědoval žid; „já vám hrad váš ještě dnes vrátím, a všecko vám odpustím, co mi dlužen jste.“

„Čert vem hrad, já žádný nepotřebuju, a to ostatní spořádáme na Žlebech. S námi pojedeš! A vy chlapi, kdo z vás chce k nám do žoldu vstoupit?“

„Já!“ zaznělo ze čtvera úst najednou.

„Dobře tak, je vidět, že rozum máte. Prozatím ale zůstanete našimi zajatými, je to tak obyčej, považovat každého za nepřítele, dokuď barvy naše nenosí. A jeden z vás půjde a bude nám cestu ukazovat. A ty nejkrásnější ze všech krásek, sem ke mně se přidruž, a vy, zbrojnoši, vezmete si žida mezi sebe, a bude-li se zdráhat a ječet, někdy ho trochu polehtejte, a ty psy dobře opatrujte, přijdout Markvartovi právě vhod.“

„Nic Markvartovi!“ zvolal Ebruš, „tomu nepřipustím, nemohu připustit, jsouť to psi pro Jeho Milost krále, poslal mě pro ně do cizích zemí.“

„Pro krále že jsou, žide?“ zasmál se Zoul. „Totě právě dobře, my s králem válčíme a co jeho jest a do rukou nám padne, podržíme.“

„O proč jsem k tobě se uchýlil, cesto nářku a strasti, z Jihlavy do Čech sem, proč jsem raději nezvolil k tomu cestu přes Chrudim! Běda mně! teď jsem zničen!“

Židovka ani slova nepromluvila, jen s ustrnutím na vše vůkol hleděla, a opět do pláště pevněji se zahalivši, pokojně na koni seděla.

Též Šavel, třetí to jezdec v plášti zahalený, tiše a pokojně se choval, leknutím a strachem jako blbý před sebe hledě.

Zajatí musili se podrobiti a s násilníky svými na hrad Žlebský jeti. Hlavní osoby dle povahy své pohroužily se v přemýšlení o tom, jakých asi následků bude míti zajetí to. Ebruš dvojí hrůzou se děsil: strachem o dítě své a myšlenkou na velké výkupné, jakéž zajisté bude muset za dceru dáti. Chvílemi pronikla jej nevýslovná úzkost, žeby Zoulovi snad mohlo napadnouti svévolně jej usmrtit, aby se věřitele a spolu žalobníka zprostil, neboť žeby pán z Vartemberka to učinit rozkázal, zdálo se mu býti nemožné, když na jeho vznešený rod a na jeho příbuzenství s nejvyšším vzdělaným panstvem pomyslil. A Zoulovy myšlenky se skutečně týmž směrem braly; myšlénka, aby Ebruše ze světa sprovodil, vznikla v něm však teprv tenkrát, když mu napadlo, že by Markvart s králem se smířiti mohl, a on pak na holičkách zůstal. — Dívka samým zděšením skoro ani myslit nemohla, co se to s nimi děje.

Vjezd Zoulův do hradu Žlebského byl hlučný.

Markvart z Vartemberka, jenž s několika přátely svými se umlouval o dalších záměrech proti pánu a králi svému, hlasitě se zasmál, když vjezd ten spatřil. Poslal panoše svého Oldřicha na náhradí, aby se zeptal, co Zoul ulovil. Tento, když byl židy odevzdal bratru svému Janu, sám pak do síně k Markvartovi pospíchal, a jak štěstí mu přálo, vypravoval.

„Nuže, Markvarte," pravil se smíchem pán ze Švábenic, nový spojenec a rádce jeho, „dej si od žida vyplatit hodnou sumu výkupného a žida pak vyhoď z hradu ven, nebo tam dole hoď ho

do vody; židovku ale nech, ať sama se vyplatí svou krásou, a dej ji mě, bratře!“

„Hoho, jen ne tak kvapně!“ zvolal Zoul, řečí tou trochu popuzen, „žida a dceru jeho zajal jsem já, a proto také mně patří; psy, kteréž jsem též zajal, daruji tobě, Markvarte.“

„Aj,“ ozval se pán ze Mšece, „Markvart králi a kupcům válku prohlásil, my mu věrně pomáháme, a protož co kdo ukořistí, jest všech nás společné, patří do všeobecné pokladnice.“

„Ani žid ani židovka nepřijdou do pokladnice, ani do tvé, pane Mšecký, ani do tvé, pane Švábenický, nýbrž já oba si podržím; ou musí dát peníze, ona polibky. A je-li vám na tom tak velice záleženo, abyste nějakého žida měli, vezměte si Šavla, toho vám dopřeju.“

„Nu, pane Švábenický,“ smál se pán ze Mšece, „vezmi si tedy Šavla, a udělej si z něho Havla nebo Pavla, jak chceš.“

Pán ze Švábenic něco mrzutě zahučel.

Pán z Řidké pokynul Švábenickému a ostatním, aby se hádky nechalo, načež hovor jiného směru nabyl. Přineslo se víno, pak i kostky, a brzy na to nebylo slyšet nic jiného, než rachot kostek, řinkot číší a výkřiky zlosti neb radosti.

Zoul byl vášnivý milovník hry té, štěstí však mu zřídka kdy bylo příznivo; i tenkráte skoro pořád prohrával, a nemaje již co vsaditi, dal stý díl žida do sázky, a tak to šlo dál a dál, až konečně pán z Řidké celého Ebruše na něm vyhrál.

IV.

Brzo se rozneslo, že Markvart z Vartemberka Chlum nepřátelsky přepadl, a pán z Chlumu že

životem to zaplatil, a v celém království velkého hluku to způsobilo. Že by to ale začátek byl zpoury proti králi a přívržencům jeho, to se nemyslilo; byloť skoro všeobecné domnění, pověst o zajmutí dobytka že jest nepravdiva, oheň že vyšel náhodou, a přepadnutí hradu a smrť pána z Chlumu že byly následkem nějaké malé rozepře Slavaty s Markvartem.

Bylo to i králi přednešeno; dcera pána z Chlumu prosila za ochranu a spravedlnosť, a král oboje jí přislíbiv, rozkázal, aby Markvart z Vartemberka před jeho soud do Prahy byl obeslán. Markvartovi vznešení příbuzní však nalezli prostředků, aby shlukující se nad ním bouři tenkráte na krátký čas od něho odvrátili, žalobnice zmizela, posel k Markvartovi vypravený onemocněl, a král Václav byl s nepokojnými knížaty svaté římské říše a s městy jejími tak velice zaměstnán, že nejednou mrzutě se vyjádřil, že by břemeno to milerád s krku zbyl.

Mezi tím Mikuláš Zoul z Ostředka a pan z Řidké ve společnosti s pánem ze Švábenic skoro každodenně na vše strany vyjížděli, číhajíce, kde by se co uloviti dalo. Pevné komnaty ve věžích na hradě Žlebském brzo byly naplněny zajatými, kteřížto dříve nebyli na svobodu propuštěni, dokud znamenité výkupné za ně se nesložilo.

S Markvartem z Vartemberka stala se velká změna, vymknuv se z mezí dřívějšího způsobu života svého, oddal se náruživě pití a hře, a v čele a ve společnosti svých soudruhů napadal a vytloukal dvory pánů, o nichž bylo známo, že krále se přidržují.

Tak vyjížděl až k Brodu Německému, podél Labe přes Pardubice a jižně až k Benešovu. Zbirohy a Rohozec, hrady to po otci zděděné, a

Zbirov, jejž základem a posud lidem svým obsazený měl; všecky tyto tři hrady též nemálo přispívaly k rušení pokoje obecného.

Časté žaloby a stížnosti, k sluchu buď krále samého nebo oblíbenců jeho docházejíce, konečně krále pohnuly, proti takovým svévolnostem ostře zakročiti. Byl tedy nový posel, tenkrát pán z Wildenfelsu, vypraven, aby Markvarta z Vartemberka do Prahy k soudu vyzval.

Pán z Wildenfelsu byl muž velmi hrubý. Od mladosti skoro ustavičně na bojišti se prohánět, až stáří a rány, kterouž poslední znamenitou utržil při oblehání Nového Hradu v Dalmátsku, ve válečném tažení krále Sigmunda proti udatnému Horvátovi, konečně jej přinutily k tomu, že do vlasti se vrátil, kdež přičiněním přátel svých ke dvoru se dostal.

V Kutné Hoře přenocoval a ráno pak přes Čáslav k Žlebům zaměřil, aby poselství své Markvartu z Vartemberka vyřídil. Na cestě dorazil k několika sedlákům, kteřížto s poděšenými tvářemi vypravovali si o násilí, jakéž před nedávnem se bylo přihodilo.

Wildenfels dojel až k nim a ptal se na nejbližší cestu do Žlebů.

„Hledáte-li pána z Vartemberka," odpověděl mu jeden z tázaných, „nemusíte tak daleko se trmácet, neboť tamto přijíždí v čele lidu svého."

Wildenfels tam pohlednul a na cestě z Čáslavi do Milína vedoucí spatřil v mocných kotoučích prach se zdvihati. Zůstal tedy stát a dvěma jej provázejícím zbrojnošům poručil, aby za něj se postavili. Takto Markvarta očekával.

Když tlupa se přiblížila, zmírnila poněkud krok, a jeden z předních jezdců odtrhnuv se do ostatních, zajel k Wildenfelsovi. Byl to Zoul.

„Co tu stojíš jako sloup, příteli anebo nepříteli?“ tázal se a pozdvihl meč.

„Kdo jsi?“ prohodil na otázku posel Václavův.

„Kdo jsem, do toho ti nic není, starej se jen o sebe, a odpověz, co tu chceš. Tu však je Vartemberk, on ti . . .“

„Vartemberk?“ padl mu Wildenfels do řeči a hřmotným hlasem doložil: „Ve jmenu krále, stůj, Markvarte z Vartemberka!“ Na to poručil jednomu ze svých průvodčích, aby zatroubil, což se ihned stalo.

„Co je to?“ zvolal Markvart a pobodnuv koně rychle se přiblížil.

„Ticho!“ rozkazoval králův posel. „Ve jmenu nejmilostivějšího krále Václava IV. vyzývám tě, Markvarte z Vartemberka, pane na Žlebech, Rohozci, Zbirozích a Zbirově, dědičný číšníku království českého, vyzývám tě, abys pro rušení obecného pokoje, pro loupež, vraždu a žhářství . . .“

„I aby tě tisíc ďáblů, padouchu!“ rozkřikl se Zoul.

„Mlč!“ zakřikl ho Markvart, „nech tu straku doštěbetat. — Mluv dále!“ pobídnul posla.

„Nemám ti víc co říci, než abys se v osmi dnech do Prahy před královský soud dostavil,“ odpověděl mu hrdě Wildenfels.

„Dobře,“ zasmál se Markvart, násilně potlačuje hněv v něm se zmahající.

„A nedostavím-li se?“

„Budeš odsouzen a za psance prohlášen.“

„Musel by to být dlouhý meč, aby až na hrad Žlebský dosáhnouti mohl, a Čuchova palná zbraň musela by státi na pevnějších nohou, aby svobodného orla z říše jeho sestřelit mohla! Budiž svědkem, jak sobě vážím hrozby královy a

hrozby soudu; půjdeš s námi, a na nejkrásnějším volu, jejž ukořistím, vjedeš do Žlebského hradu mého.“

„A jeho trubači musejí také při tom být, aby při slavném vjezdu tom řádně mu zatroubili!“ zvolal Zoul, načež rozkázal, aby Wildenfelsa svázali. To však nedalo se snadně vyvesti. Wildenfels byl tak nepovážlivý, že tak velké přesile na odpor se postavil. Nastal boj krátký sic, avšak krvavý. Wildenfels poranil dva zbrojnoše, kteříž to na Zoulův rozkaz k němu se blížili, a hnal se na Markvarta. Také jej, ale jen lehce poranil, a byl by ho byl snad usmrtil, kdyby Zoulův meč nebyl rychlejší býval. Wildenfels byl poraněn a musel se vzdáti.

Markvart, nedbaje na poranění své, jel s částí tlupy po cestě dále. Zoul s ostatními dal se v pravo, směrem k výstavnému, hradu se podobajícímu dvorci Ovčárům, kteryžto patřil klášteru Sedleckému. Dorazivše tam, bez dlouhého namáhání se tam násilně vedrali, a ačkoliv pacholci udatně na odpor se stavěli, předce brzy všecky chlévy tam vypráznili. Markvart měl v úmyslu něco lepšího, než je pouhé lupičské násilí; musel ale na poloviční cestě obrátiti a domů se vrátit. Rána, jížto si z počátku skoro ani nevšimnul, byla předce povážlivější, než jak se byl domníval.

V hořejší části kulaté, na východní straně stojící věži Žlebské byly dvě jizby velkosti prostřední. Dlouho stály prázdné a pusté; tu ale najednou opatřeny byly nejpotřebnějším nářadím, a jednomu ze zajatých se tam obydlí vykázalo.

Byla to Judita, sličná dcera Ebrušova, dlící tam ode dne zajetí svého v trapné nejistotě, co

s otcem jejím se stalo. První dva dni viděla jen svého lupiče, Zoula, kterýžto se vždy zdvořile vyptával, jak se jí daří, že ale nikdy žádné odpovědi neobdržel, třetího dne tam víc nepřišel.

Judita, kteráž ve svém dětinství slýchala o loupežných rytířích jen jako báchorky vypravovati, skoro ani pochopit nemohla, co se to s ní stalo, tak přepodivné jí to přicházelo. Viděla, že se zde s ní nakládá velmi šetrně, a z toho soudila, že se zde o něco jiného jedná, nežli o pouhé výkupné. Její ženský ostrovtip také skutečně tušil, co by to bylo, protož patrné opovržení na jevo dávala, když Zoul se k ní lichotil a o své zvláštní náklonnosti ji ubezpečoval. Zoul, jemuž hra v kostky byla nade všecko jiné vyražení, musel, prázdnou kapsou přinucen, Juditu na několik dní opustiti a pro novou kořist si vyjeti, aby opět něco do hry měl. Naděje, že nemalá část jmění Ebrušova co výkupné mu připadne, nechtěla se vyplnit tak rychle, jak si přál a z počátku očekával. Ebruš totiž domnívaje se, že Markvart z Vartemberka od krále co nejdříve pohnán bude, aby z jednání svého se zodpovídal, zdráhal se rodině své v Praze bydlící psáti o zaslání výplatného, i byl tedy uvržen do temného žaláře, kdežto též slepý hudec byl uvězněn.

Mezi tím, co Zoul ve vůkolí po kořisti se potloukal, snažil se Jiří z Řidké, zda-li by on u hezké židovky přízně nedošel. Byl to muž ještě mladý, zevnějšku příjemného; též vzdělanější a mravů uhlazenějších, nežli Zoul, a snažil se, aby si skvostným oděvem ještě větší půvabnosti dodal.

Judita, když Jiří do jejího vězení vkročil, seděla u okna smutně hledíc do údolí, ježto Doubravka probíhala. Vážnost a pohrdání rozložily se po tváři její, když neznámého rytíře spatřila.

„Proč kloníš tak smutně hlavinku, růže z Jericha," pravil útrpně, hlasem jemným. „Tvoje tvář jeví hoře a zoufalství; rci, černooká dcero kmene israelského, zda-li bych mohl něčím k tvému upokojení přispěti?"

Judita, kteráž posud jen hrubá, a byť i k lichocení se nutící, předce neohrabaná slova Zoulova slýchala, nemohla odolati, aby na tuto přívětivosť neodpověděla.

„Jste vy pán hradu tohoto?" tázala se.

„Nejsem Markvart z Vartemberka," odpověděl on jaksi s podivením, a tak, jakoby otázkou tou uražen byl, „proto ale předce jemu roveň, a tak udatný a věrný, jako on."

„Udatný a věrný?" opakovala trpce Judita. „Jest to udatnosť, starého muže a slabou dívku na veřejné cestě zadržeti, oloupiti a uvězniti?"

„Musíš považit, že je to v čase rozbrojů, kdežto každý, kdo není s námi, proti nám a protož náš nepřítel jest, a ty," doložil s úsměvem, „tys nebezpečný nepřítel s tím plamenným zrakem svým."

„Nechte lichocení, pane, a nejste-li pán hradu, tedy buďte tak laskav a přimluvte se za mne a za otce mého, abychom bez ublížení mohli odtud odejíti."

„To je pro Markvarta z Vartemberka, a což mně, jenž nemám hrad, aspoň ne tak velký, jako jest tento Markvartův?"

„Vám, pane," odpověděla dívka, „budiž vědomí, že jste ubohému otci dítě navrátiv, dobrý skutek vykonal."

„Bez výplaty tě Markvart odtud nepustí."

„Ať ji tedy udá," pravila Judita chladně.

„My o kořisť se dělíme; já ale pohrdám pe-

nězi, a protož si přeju, aby podíl můj za sladší náhradu vyměněn a tvými rty mně vyplacen byl.“

„Neopovažte se ke mně se přiblížiti!“ zvolala dívka vážně a s pevnou odhodlaností; „sic mě poznáte!“

„Sama jsi pravila, že jsi slabá dívka.“

„Slabá co do síly tělesné, nikoliv ale co vůle se dotýče; ta pevná jest, tu shledáte mě co pravou dceru Makkabovu (Makkab v hebrejském: kladivo).

„Aj, krásná dcero Makkabejská,“ mluvil rytíř dále, s úsměvem k ní se blíže, „což platna zajatému vůle pevná bez síly tělesné? A zajatá jsi, s mečem v ruce dobytá, na tento hrad odvedena a mně do silných rukou dána.“

Sotva že poslední ta slova domluvil, již ji i za ruku chopil a násilně k sobě přivinouti chtěl.

„Věčný bože! chraň mě ubohou!“ zkřikla Judita v úzkosti své hlasem přežalostným a zoufale na odpor se postavila.

Ve věži té, jak jsme již podotkli, byly dvě jizby vedle sebe; jen do první vcházelo se z venku z hlavního stavení, do druhé pak šly dvéře z první. Judita ustupujíc, hleděla se dostati až ke dveřím, do druhé menší jizby vedoucím, aby, kdyby toho byla potřeba, tam se utekla, ačkoliv by to bylo nadarmo bývalo, neboť dvéře ty nedaly se zamknouti a dále uprchnouti nebylo možno. Rychlé přepadnutí pánem z Řidké ji ostatně tak překvapilo, že nemohla než křičeti a se brániti.

Při tomto prudkém a násilném zápasu nepozorovali ani on ani ona, že někdo tam přišel a zápas jejich pozoroval. Byl to Oldřich, Markvartův panoš oblíbený.

„Pane rytíři!“ zvolal hlasem rozjitřeností se

se chvějícím, „pán z Vartemberka žádá, abyste k němu . . .“

Pán z Řidké trhna sebou, Juditu pustil.

„Zachraňte mě!“ zvolala ona; „vy jste mladý a milostí boží jeví se ve zraku vašem srdce útrpné, zachraňte mne . . . anebo mi aspoň půjčte dýku, abych sama se zachránila!“

I sklesla mu k nohoum a tmavé, zaslzené oči k němu pozdvihla. Ozdobná, drahocenná sítka, kterouž vlasy měla sepjaté, s hlavy jí spadla a vlasy, pouta svého zproštěny, jako aksamitový plášť splynuly jí vůkol těla, zvláštní dojemné půvabnosti takto jí dodávajíce.

Oldřich zběžně na prosící pohlednuv, sklonil se k ní a zašeptal: Neboj se, u pána z Vartemberka jsi v bezpečnosti.“

To vše dělo se ale tak rychle, že pán z Řidké sotva se byl zpamatoval, když Oldřich k němu se obrátiv, opakoval poselství své, že pán z Vartemberka chce s ním promluviti, aby tedy k němu jíti nemeškal.

„I aby tě blesk z čista jasna, bídný pacholku!“ obořil se naň Jiří, hněvem jen hoře, „ty se opovažuješ sem se vedrati a do vlastních mých záležitostí se míchati? Pryč odtud!“

„Jsem sluha, ne ale váš, nýbrž pána z Vartemberka,“ odpověděl Oldřich s hněvem sotva tajeným, „poslaný k vám, abyste . . .“

„Tedy počkej venku, pse!“ zuřil Jiří, a pěstí jej udeřil, „nebo řekni pánu svému . . .“

„Pse?!“ zahřměl Oldřich a vytrhnuv dýku, máchnul po něm.

Jiří ale ještě dosti rychle stranou uskočil, tak že ráně se uhnul, při tom ale klopýtnul přes schůdky přede dveřmi do jizby vedoucí, čehož Oldřich použiv, vší silou k zemi jej stiskl.

„Přisámbůh!“ pravil zuby skřípaje, „kdybyste nebyl host pána mého, živ byste odtud neodešel. Chraňte se však . . .!“

Pustiv jej, ukázal mu, aby šel.

Jiří, jsa bez zbraně a nahlížeje, že by rozvzteklený mladík byl s to, aby hrozbu svou vyvedl, zvedl se na nohy a stavě se, jakoby jím pohrdal, odešel. Oldřich na dívku ještě jednou útrpně pohlednuv, šel za ním a dal dvéře z venku na závoru. Jiří z Řidké, dvojí porážkou rozzuřen, jako šílený vrhnul se do komnaty Markvarta z Vartemberka. „Žádám od tebe zadostučinění!“ zvolal. „Ten ničemný kluk, jejž jsi pro mne poslal, se opovážil . . .“

„Tiše, probůh, tiše,“ prosila jej stará klíčnice Alžběta, úzkostně k němu přiskočivši, „ať jej nevyděsíte; tu patřte.“

Při tom ukázala na lože, kdežto Markvart horečkou z rány sklíčen, se zavázanou rukou odpočíval. Vůkol stála ženská čeládka, k posluze připravená, co pán nebo Alžběta a lékař jej ošetřující jim rozkáže.

Za několik dní popustila horečka tak, že Markvart opět mohl lože opustit. Jiří z Řidké, jehož vztek posud se nezmírnil, ostře si stěžoval na opovážlivosť a drzosť Oldřichovu, všemožným způsobem se snaže, aby vypudil jej z přízně Markvartovy.

„Aj, příteli,“ usmál se Markvart, „tyť až příliš horlíš na mladíka toho, a on předc dokázal, že dbá na čest, a to se mi líbí.“

„Snad bysi se mi nechtěl ještě vysmívat,“ durdil se Jiří. „Hrom a peklo, příteli Markvarte . . .“

„Nech hromy své pro ty, kteří se bojí, příteli, mne nepoděsíš. Ostatně nesmí se státi, aby

v domě mém někdo z hostů mých od lidu mého, ba ani ode mne samého uražen byl; na tom měj dosti. Abychom ale opět na příčinu sváru toho přišli ... je ta židovka skutečně tak spanilá, tak krásná, jak se praví?“

„Jako anděl!“ zvolal Jiří, zpomínkou na ni roznícen. „Havraní vlasy, černé oči, ohnivé jako žhavé uhlí, plamenně pronikavé ... Markvarte, přisám Bůh! kdyby byla křesťankou, mečem bych tě proklál a hrad tvůj zapálil, abych jí mohl z plamenů vysvobodit. Avšak,“ doložil s hlubokým povzdechnutím, „ona jest židovka.“

Markvart vypukl v hlasitý smích, načež řekl: „Děkuji ti, příteli, za tvou upřímnost, hahaha! A to všecko bys chtěl učiniti k vůli ženské sukni? Toť tedy skutečně musí býti krása neobyčejná, že o ní tak ohnivě mluvíš a dychtivost po ní u jiných vzbuzuješ!“

„Snad bys nechtěl ...“

„Spatřiti tu krásu do nebes vynášenou! Ano, to chci! Či mám být jejím věznitelem a ani jí neznat? Tu mi i ti ostatní chuďasové na mysl připadají — ten starý žid, její otec, a ten proklatý Wildenfels, jenž způsobil, že jsem několik dní musel nečinným zůstati, a právě v tom čase, kdežto jsem tak krásný kus práce před rukama měl! Nyní je už po všem; zajíc, jemuž jsem chtěl kůži trochu vyklepat, zajisté již upláchnul, není-li pravda, Jiříku?“

Jiří dával jen z počátku pozor na řeč Markvartovu, a z ponenáhla pak ponořoval se v myšlenky na spanilou Juditu, až pak v duchu jeho objevil se obraz její a leskem svým všecko ostatní zatemnil, tak že neviděl než jí, a neslyšel neztlukot rozjařeného srdce svého. I bylo mu ne

milé, že prudkou otázkou Markvartovou vytržen byl ze sladkého blouznění svého.

„Ona musí být má! ...“ zvolal. „Co chceš ...“

„Pomstít se chci, pomstít!“ vpadl mu do řeči pán z Vartemberka, „všem a každému! Kde je Zoul a ten levoboček?“

„Ďas ví, kde ti se potloukají,“ odpověděl mrzutě pán z Řidké; „ráno vždy se zbrojnoší vyjedou, a teprv až večer s kořistí se navrátí. Věž na straně západní jest skoro již přeplněna zajatými, kteřížto vykoupit se mají.“

„A to všecko na moje jmeno, ti ničemníci!“

„Tvé jmeno je ale také již nejen ve vážnosti, nýbrž i postrachem v celém okolí.“

„Mají uctivost, třesou se strachem a bázní, když prapor pána z Vartemberka povětřím se vznáší. Postarám se, aby zvuk meče mého ještě dále donešen byl, až do měst Pražských, aby ten milovník Norimberských psů z toho svého Žebráckého hnízda vyděšen byl.“

„K tomu jest ale ozbrojenců a peněz zapotřebí, příteli. Kdyby jen ten proklatý žid s výkupným vytasit se chtěl!“

„Chtěl? musí!“ odpověděl rozjítřený Markvart.

„Svolíš-li k tomu, v krátkém čase budeš míti peněz, že dle libosti můžeš nových statných zbrojnošů do žoldu vzíti.“

„Učiňte, jak vám libo, jen o můj podíl mě neošiďte, slyšíte, vy katové?“

Po těch slovech odebral se do své ložnice, a později pak do věže, do jizby spanilé židovky.

Jiří přemýšlel, jakým způsobem by nejsnadněji možno bylo Ebruše donutiti, aby znamenitou část velkého jmění svého složil co své výkupné. Až posud bylo od Markvarta přísně zakázáno, se

zajatými špatně nakládati, nebo dokonce je trýzniti, pohrozil, že toho, kdoby neuposlechl, mečem prožene. Žeby slovu dostál, bylo známo, a poněvadž všickni ho milovali a se ho báli, nemohli si zajatí stěžovati, že se s nimi nakládá hůře, než vůbec tehdáž byl obyčej se zajatými nakládati. Jiří měl při tom ještě i jiný úmysl; těšil se, že se mu na tento způsob podaří, Juditu vůli své podrobiti, neboť, myslil si, dcera asi tak daleko přijíti to nenechá, aby otec v mučírně skonal.

Žid Ebruš a slepý hudec společně v jednom vězení byli. Leželi na otepi slámy, kterouž jim tam hodil zbrojnoš, za žalářníka ustanovený. Vězení to bylo nízké a silně klenuté. Světlo do něho padalo úzkým zamříženým oknem, avšak jen tak slabě, že jen pološerem se tam rozplývalo, a temnou tu prostoru jen tak osvětlovalo, že u prostřed bylo pozorovati pouze obezděnou studni a nad ní v klenutí upevněný okov.

Oba byli v okovech, a v myšlenkách pohrouženi leželi na slámě. Ebruš konečně přetrhl smutné mlčení.

„Toť jsi ovšem k politování, ubohý!“ pravil. „A stáří své musíš nyní tímto způsobem tráviti!“

„Těžce na mně kletba spočívá,“ vzdychnul si nevidomý stařec.

„Jsi slepý a nešťastný, jako Zedekia, poslední král israelský,“ mluvil žid dále, „proč ale odloučil jsi se od ubohého dítěte, dcery své?“

„Nevím, žide, zda-li mi porozumíš, když ti řeknu, že moje milá vnučka vodila mě tak dlouho, až paní z Chlumu, kdežto jsem se každý měsíc zastavoval, konečně upozornila mě na krásu a stáří toho děvčete, a doložila řkouc; že naše pan-

stvo jest lehkomyslné, a že mu nezáleží na cti děvčete a zoufalství starého děda . . .“

Tu se zamlčel, tváře se jakoby sluch napínal.

„Slyš!“ pravil po krátkém pomlčení, „nepřichází někdo po schodech? Zdá se mi . . .“

„Nikdo nepřichází!“

„Tak tedy mi pravila ta dobrá, milostivá paní,“ pokračoval hudec ve svém vypravování. „Já při své slepotě nejsem s to, abych dítě náležitě opatroval a chránil, a protož na výslovnou žádost vznešené té paní odevzdal jsem jí nábožné řeholi na Horách Kutnách, aby tam na marnost a prostopášnost světa zapomněla a bohu milý život vedla.“

„A kdo tě pak vodil?“

„Dítě člověka rovněž tak nešťastného, jenž od milosrdenství jiných žíti musel . . . avšak, slyš! předc někdo přichází, já mám jemný sluch.“

Dvéře zarachotily a otevřely se. Jimi vešel žalářník s lucernou v ruce, a jej následoval pán z Řidké a Jan, levoboční bratr Zoulův. Jiří z Řidké, jda přes náhradí, potkal Jana a pobídnul ho, aby s nim šel a při konání velkého díla byl mu nápomocen.

Na rozkaz Jiřího byl slepý hudec odveden, Ebruš se třásl jako osyka.

„Židе,“ pravil k němu pán z Řidké hlasem velitelským, „dnes ti svítí poslední den!“

„Jsem starý, a vlhkost žalářní otupila paměť mou.“

„Oheň ti ji opět naostří, prašivče,“ ušklíbl se Jan. „Mlč a tiše vyslechni, co ti pan rytíř oznámí.“

„Již poslouchám, již poslouchám,“ zajekal úzkostně žid.

„Spanilá dceruška tvá je v našich rukou,“

jal se opět mluviti pán z Řidké, „chceš-li, aby ti opět byla navrácena, slož za ni dvacet tisíc zlatých, slyšíš? a za sebe nemusíš pak dát výkupného nic víc, než deset tisíc.“

„Třicet tisíc!“ zděsil se Ebruš. „Celý národ náš nemá tolik peněz; kdyby celý Israel stloukal tu sumu, nestlučeme jí, Pánbůh ví, nestlučeme!“

Jan se zamračil a ukázal na otvor u prostřed žaláře.

„Buďto bez prodlení složíš, co se od tebe žádá, nebo do Prahy kmenovcům svým pošleš úpis k zapravení sumy té, anebo . . .“

Žid se zachvěl.

„Vol!“

„Vyjednej to s ním Jene,“ pravil Řidký, „ty takovému trapičství rozumíš líp, než-li já; já mám příliš měkké srdce. — Nedělej ale velkých okolků,“ doložil do ucha mu šeptaje: „potřebujeme peníze, já a Švábenický, nevyhnutelně; tedy se přičiň, abychom nebyli nuceni jinde po něčem se ohlédnouti.“ A opět k Ebrušovi se obrátiv, pravil: „Tento má plnomocenství s tebou vyjednávati; bude-li životu tvému v rukou jeho hroziti nebezpečenství, pamatuj aspoň na dceru, než duši vypustíš.“

„Neodcházejte, pane rytíři, pro Bůh, neodcházejte!“ prosil žid. „Vraťte mi dítě mé, vraťte mi je tak čisté a neposkvrněné, jako bylo v domě mém.“

„Zaplať a navrátí se ti; neučiníš-li to hned, za nic ti nestojím.“

Ebruš prosil, volal za odcházejícím, avšak žádné odpovědi víc od něho nedostal.

„Neječ mi tu!“ obořil se naň Jan a kopnul ho; „budeš-li povykovat, tamto dolů tě hodím,“ doložil hrozebně, na prohlubeň ukazuje.

„Mějte milosrdenství se mnou! Já rád všecko dám, co mám, všecko — je to pět tisíc zlatých, dám je, Pánbůh ví, dám; jen mi navraťte dítě, mou dceru mi navraťte! Vždyť je to židovka, opovržená židovka; snad by se křesťan nechtěl tak zhanobit, aby opovrženou židovku miloval.“

Jan, vida židovu úzkost, úšklebně se chechtal.

„Já vám povím o jiné dívce, Pánbůh ví! krásné to dívce,“ mluvil Ebruš úzkostně dále, „a je to křesťanka, vnučka slepého hudce, jenž tady se mnou byl uvězněn.“

„Tak? aj!“

„Jest v Kutné Hoře a to v domě, v němž přebývají bekynky — ano!“ domluvil takořka v jednom dechu s prudkostí člověka hynoucího a po ochraně sahajícího. A nyní po celém těle se chvěje upřel zrak na Jana s polootevřenými ústy toužebně očekávaje, jaký účinek slova jeho míti budou.

„Tedy,“ odpověděl levoboček s ledovou chladností, „třicet tisíc dáš za sebe a za dceru; za stravu a příbytek mně co hlavnímu žalářníku pět set, Zoulovi za jeho přičinění, že tě na Žleby bezpečně přivedl, také pět set; úhrnkem tedy 31.000. Teď rychle se rozhodni; chceš anebo nechceš?“

„Nemohu, Pánbůh ví, nemohu! To by byla má smrt!“

„Nuže tedy,“ rozkazoval pacholkům, na pokynutí jeho připraveným, „svažte ho, a spusťte na několik dní tuto dolů.“

„Tam dolů? vaj, běda!“ naříkal Ebruš, a rval si bradu.

„Jedenatřicet tisíc zlatých červenčíků, anebo tam dolů?!“

„Hm, tam dole snad nebude tak zle, aby to

člověk nemohl vydržet, hladem zahynout mě tam snad nenechají, a s Vartemberkem to nemůže dlouho trvat, král Václav nebude, nemůže váhati, aby předce konečně pohnal jej k zodpovídání.“

Větší část této řeči mumlal jen pro sebe, když pacholci jej svazovali. Zatím, co v podzemních místnostech levoboček na Ebruše násilně dolehal a použitím mučidel předc konečně na něm vynutil, že upsal se k vyplacení částky od něho žádané, ubíral se Markvart z Vartemberka po temných chodbách a došed ke dveřím, kdež Judita byla uvězněna, odstrčil závoru a vešel tam. Nalezl ji u okna sedící smutnou a zamyšlenou.

„Židovko,“ pravil Markvart, „pohledni na mne, abych plamen hvězd tvých spatřiti mohl.“

Dívka žalostně, při tom ale předc s jakousi hrdostí naň pohledla.

„Přisám Bůh! jsi spanilá,“ zvolal Markvart po několika okamženích, když byl pohleděl na uzardělou tvář její.

„Posměch si činíte z ubohé židovky zajaté,“ odpověděla ona.

„Své rytířské cti se dokládám, že to nečiním!“ pravil rychle pán z Vartemberka; „ostatně není to můj vlastní úsudek, nýbrž jen potvrzení úsudku jiného.“

Judita nemohla na to ničeho odpověděti, Markvart byl v pohlížení na ni takořka ponořen.

„Kolik let je ti, dívko?“ tázal se, a z hluboka si vzdychnul.

„Pátého dne měsíce nisamu devatenáct let, pane.“

„Moje děvčátko,“ zašeptal Markvart pro sebe

jaksi tesklivě, „nebylo by o mnoho mladší bývalo. Byla by to bývala páska, kteráž by mě mocně na svět poutala; nyní stojím zde samoten a opuštěn, žádné vroucí srdce nevítá mě při návratu, žádné laskavé oko na mne se neusmívá.“

„Toť jste tedy k politování!“ pravila Judita též potichu, nyní polo s podivením, polo útrpně naň hledíc.

„K politování?“ trhnul sebou on, jakoby náhle ze snu byl vytržen. „Pohrdám útrpností jiných, a nejvíce útrpností tvou, židovko! Bůh dal hadu pestrou zlatoskvoucí kůži, a vám ženám dal krásu zevnějška. Běda nezkušenému, kdož vám věří!“

„Vy jste tedy nešťastně miloval, pane?“ řekla dívka hlasem něžné útrpnosti. „Já posud lásku nepoznala: jakž by také mohla dcera národu kletbou stíženého, žádného domova nemajícího, jakž by mohla sladký cit ten vzbuditi a seznati?“

Tu dotklo se sluchu jejího tiché vzdychnutí z vedlejší jizby, a tvář její rázem zbledla. Markvart jen na slova její pozornost svou obraceje, nezaslechl ničeho, nýbrž jen zblednutí jejího si povšimnul, a slova její vykládal si tak, jakž jí ani na mysl nepřišlo.

„Tuším ale velikost posvátného, od Jehovy nám vštípeného citu,“ pokračovala v řeči své, myšlenkou tou hluboce dojatá, a čím dále mluvila, tím více rozplameňovala se tvář její, tím ohnivějšími stávala se slova její, a vůbec celé její počínání, — „tuším její posvátnost, tuším blaženost a zplanutí dvou duší v jeden plamen, a bití dvou srdcí věčně jedním tlukotem. Já nikdy nepřemýšlela o lásce, dívka židovská smí náležeti jen muži onomu, jejž jí rodiče za manžela ustanoví. Béře se tu ohled na lásku, náklonnost, vážnost? Nikoli! Dcera štvaného, komorního po-

sa, den ke dni neustále v úzkostech žijící, může a musí za svého ochrance zvoliti jen toho, kdo sílu má a nejvíce prostředků, aby mrzkou nenasytnou ziskuchtivost křesťanů upokojil. Kdybych směla, zvolila bych smrt, anebo křesťanský váš klášter, a nechala pomalu dokrváceti srdce, jemuž se neporozumělo.“

Nastalo pomlčení. Markvart z Vartemberka byl v patrném rozjitření, rychlým krokem přecházeje pojizbě. Konečně se před Juditou zastavil. „Judito!“ pravil k ní chvějícím se hlasem, v němžto se jevil hluboký cit, s trpkostí pohrdlivé hrdosti, „co ti nyní svěřím, již dvacet let dřímalo v hlubinách duše mé. Někdy z hrobu jejího vystupují postavy, stavíce se před zrak můj, a tu rozpalují mi krev, že jako plamenný proud žíly mé probíhá a k mozku mi vystupujíc, k šílenosti mě dohání.“

Zamlčel se na okamžení, načež pokračoval: „Co statný lovec často, velmi často procházel jsem lesy, královský hrad Křivoklát věčně temným zelenem obkličující. Jednou jsem tam zabloudil, a všecek unaven konečně jsem přišel k hnědým tokům Mže, kdežto na příkře vybíhající skále lovecký hrad se vypínal. Zatroubil jsem na lovecký roh a brána se mi otevřela. Tam jsem spatřil Boženu, dceru rytíře nehodami pronásledovaného, kterýž tam na Heskově co kastelán konečně trochu poklidu nalezl. Zahořel jsem k ní láskou, a ona též srdečně se mi naklonila. Já však co pán z Vartemherka, nejvyšší komoří krále Karla, nemohl jsem dceru schudlého bezejmenného rytíře, dceru pouhého kastelána, veřejně za manželku pojmouti. Ne, ne, to jsem nemohl. A předce, když v loktech mých spočívala, a temně-

modrým, láskou zaroseným zrakem, z něhož zíral celý svět blaženosti, na mne pohlížela, tu . . .“

Na okamžik se zamlčel a lomil rukama, načež silně pohnutým a chvějícím se hlasem doložil: „Vídali jsme se často, bohužel! až příliš často. Ona úplně se mi oddala. Tu volala mě trouba válečná; vytáhl jsem do boje proti Bavorskému vévodovi Bedřichovi, jenž byl Brandebursko obsadil. Byl jsem poranění a následkem toho nějaký čas na lůžko upoutan. Když jsem konečně po roce se vrátil, byl na Heskově již jiný kastelán. Všecko mé snažení, abych milenku svou nalezl, bylo marné. Po několika letech nalezl jsem ji co manželku nízkého rytíře bez slavných předků, bez slavného jména, kterýž ale právě proto od krále Václava, jenž milostníky své jen z nejnižší třídy volí, nejvyšším lovčím a purkrabím na Křivoklátě učiněn jest. Ona mě poznala a nemohouc snésti hrubé s ní nakládání, ke mně na Zbirov utekla. Já surovce potrestal, avšak tím byla má někdejší vroucí známost s Boženou manželce mé, již jsem byl v těch letech pojal, vyzrazena. O byl to trapný, nešťastný, výčitkami ztrpčovaný život!“

„Nebohý, politování hodný muži!“ zašeptala Judita. „Ty, jenžto jsi tak vroucně miloval, zajisté budeš milosrdný a neuzavřeš sluchu před prosbami mými.“

„Nyní to ale musí jinak býti, přisám Bůh, jinak!“ zvolal Markvart všecek rozčilen. „Pomstím se mu, krvavě se mu pomstím a potom, potom . . . Judito,“ doložil, z hlubokého zamyšlení se vytrhnuv, „odhoď lživou víru národa potlačeného a kletbou stíženého, dej se pokřtít a buď mou milenkou . . . Ha, nejsme tu sami; tu vedle je někdo!“

Tak zvolal prudce a vytasiv dýku vztekle hnal se ke dveřím do vedlejší jizby vedoucím. — Judita úzkostně vykřikla a zaskočivši mu cestu vrhla se na kolena a sepjaté ruce k němu prosebně pozdvihla.

„Židovko!“ řekl Markvart hlasem hněvivým a s tváří zamračenou, „ty se opovažuješ mě klamati? Za to bude tvá i tvého otce hlava trčeti nad branou hradu Žlebského!“

„O můj ubohý, nešťastný otec!“ zabědovala Judita, zoufale rukama lomíc.

Markvart zlostně odešel a hřmotně závoru zastrčil.

„Bože otců mých!“ zvolala dívka, „neuvrhuj mě v šílenství!“ Načež slabým hlasem volajíc doložila: „Oldřichu! předrahý Oldřichu! musíme ubohého starého otce z vězení vysvobodit, a pak útěkem se zachránit. Oldřichu! miláčku duše mé, slyš mě! Ach, již odešel, opustil mě.“

Bolestí zklamané lásky přemožena, bez sebe na zem sklesla. Když Markvart z Vartemberka chladnější krví vše rozvážil, uznal, že by nehodně bylo ednáno, kdyby vykonal, čím v návalu hněvu byl slabé, bezbranné dívce pohrozil. City ale, jakéž při pohledu na spanilou Juditu v srdci jeho zplanuly, nemohl udusiti, ba plamen jejich čím dále tím mocněji se zmáhal. Aby před dotíravostí svých přátel ji zachránil, postoupil Zoulovi a Jiřímu část podílu svého z Ebrušova výkupného, a obávaje se, aby Judita snad neuprchla, rozkázal, aby jinam, do bezpečnější jizby ubytována byla, což ale pro ten čas státi se nemohlo, ježto ubohá, silnou horečkou sklíčena, lože opustit nemohla, a protož pod dohlídkou staré klíčnice tam zůstala. Žoul, jenž do ní též byl zamilován, zlobil se a klel, že nebude trpět, aby někdo jiný se

bavil s hezkou židovkou, kterážto od něho zajata, vším právem pouze jemu náleží. Konečně se ale předce upokojil dílem penězi, jež od Markvarta obdržel, dílem radostnou, od levobočka zdělenou mu zprávou, kde vnučka slepého hudce se zdržuje.

Juditin stav byl povážlivý; jen pevné své přirozenosti měla děkovati, že těžké nemoci nepodlehla. Když Markvart se dověděl, v jakém je nebezpečenství, byl tak mocně dojat, že vztekaje se jako šílený bloudil, načež v duševní i tělesní ochablost upadl. I nařídil přísně, aby nemocnou co nejbedlivěji ošetřovali, a také hned poslal do proboštství, od něho v Žlebech založeného, se vzkázáním, aby některý z duchovních, v umění lékařském zběhlý, nahoru do hradu přišel, a když tento přišed prohlásil, že židovku léčit nebude, rozkázal Zoulovi, aby vyjel a nějakého lékaře buď po dobrém, neb násilně přivedl.

Nemálo se podivil Markvart, když vkročiv do ložnice Juditiny spatřil tam všecko tak upravené, aby všemožného pohodlí nemocné se poskytlo, o čemž ani zdáni neměl. Na otázku, kdo to učinil, nemohl anebo nechtěl mu nikdo náležitě odpověděti. Na Juditě pozoroval, že patrně se nutí, aby návštěvu jeho laskavě přijala. Ptal se jí, zda-li se jí náležitě posluhuje a ochotně se vykonává, co si přeje a žádá, a kdo to až posud činil a kdo staré klíčnici při tom jest nápomocen. Judita při vyptávání tom přicházela čím dále tím do větších rozpaků, kteréž aby utajila, konečně prosila pána z Vartemberka, aby jí dovoleno bylo, otce spatřiti. „Budu hledět, aby žádosti tvé bylo vyhověno," odpověděl Markvart zamyšlen. „Všecko však záleží na tobě a na tvém brzkém uzdravení."

Nemocná byla, jak se podobalo, s odpovědí spokojena a Markvart odešel.

Zoul sháněl se po lékaři, jak mu bylo nařízeno. Po dlouhém doptávání a hledání dopadnul malého hrbatého človíčka, kterýž zuby trhal a nemocné navštěvoval a lidem elixiry prodával. To bylo však jen vedlejší jeho zaměstnání; chlubil se, že zná lék, jímžto každá horečka a zimnice dá se zapuditi.

Tohoto chlapíka ulovil tedy Zoul, či vlastně jeho levoboční bratr Jan, a přivedl na hrad Žlebský k pánu z Vartemberka, kterýž hned rozkázal, aby mu jej představili.

Vážným krokem vešel do komnaty k Markvartovi hrdě a hněvivě, jakoby jeho cti a důstojnosti velká urážka se byla stala.

„Salva venia," pravil hlasem pronikavým, „násilí se mi stalo, byl jsem sem dovlečen, a to bez mého přivolení, a přece jsem zvyklý, aby mě pacienti vyhledávali a uctivě o pomoc žádali, nikoliv aby co lupiči se mě zmocňovali a tak dále!"

Markvart z Vartemberka na vzdor svému nepokoji musel se hlasitě zasmáti, když titěrného mužíka před sebou spatřil, tak durdivě a hrdopyšně si počínati.

„Salve," odpověděl mu, „salve, jsi-li v lékařství tak proslulý, jako jsi šeredný: osvědčíš-li se ale co hlupec a nemotora, můžeš do smrti podřepěti si v některém z mých žbánů ve věžích hradu tohoto."

„Lente, zvolna, pane: vždyť ještě ani nevím, s kým mi dopřáno mluviti."

„Mlč, opičáku!" zakřikl jej Markvart. „Na hradě mém jest dívka nemocná ... mlč, když já mluvím," doložil, vida, že mužík opět začíná rtoma pohybovat.

Mužík si z hluboka vzdychnul.

„Dívku," mluvil Markvart dále, „vyléčíš prostředky jednoduchými, nikoliv způsobem dryáčnickým nebo nějakými čarami. Židovka je to děvče."

„Res valde seria — na pováženou, statečný a vysoce urozený pane. A jakou nemoc má ta dcera pokolení Abrahamova?"

„Horečku," odpověděl Markvart; „některý den leží jako mrtvá, jindy opět zuří až hrozno."

„Je to na pováženou, velmi na pováženou! Především musí se zachovávat přísná dieta, nic jíst, nic, pranic, potom safírový prášek nebo pravá perla orientalis rozpuštěná in aqua de . . ."

„Perla orientalní," opakoval pro sebe Markvart, „rozplývající se v slzách, obklopená havraními kadeřemi, s tím plamenným, mocně sálajícím okem, že srdce v šílené rozháranosti div se nerozskočí."

„Ano, to je můj modus procedendi, jak mistr Albík z Uničova to předpisuje a radí, totiž pro křesťanky; pro židovky budu muset něco vymyslit — a to je na pováženou, velmi na pováženou," ujišťoval mužík s velkou vážností.

„Nech marného tlachu!" zakřikl jej Markvart, načež na Oldřicha zavolal. „Kde asi vězí ten mladík?" doložil s podivením, když byl několik okamžení nadarmo příchod jeho očekával. „Již po nějaký čas, jakoby ani on to nebyl; není více tak pozorný a bedlivý, jako jindy býval. Přísně s ním nemohu nakládati, s tím ubohým, jenž matku a bohužel ani otce více nemá — mea culpa, mea culpa," zašeptal ještě tišeji, „ubohý Oldřich."

I dovedl tedy lékaře sám k nemocné. Nebyl nikdo u ní, bylať závora z venku zastrčena. Odstrčiv ji Markvart, vešel tam s lékařem, mrze se

na klíčnici, že nemocnou tak beze vší posluhy o samotě nechává. Ale podivno, i druhé dvéře, totiž dvéře do vedlejší jizby vedoucí, kdež Judita své lůžko měla, byly zavřeny, a když je Markvart otvíral, nemohl pro odpor uvnitř činěný.

„Kdo je to?“ ozval se uvnitř Juditin hlas.

„Já, Jakobus Myš . . .“

Ostatek nemohl mužík dopověděti, an Markvart sevřev mu chřtán řeč jeho přetrhl řka:

„Co se to opovažuješ, ničemníku! Mlč, sice!“ A obrátiv se ke dveřím, odpověděl hlasem jemným: „Já jsem to, Judito, otevři! — U všech ďáblů!“ zahučel pro sebe, „jaký to tam lomoz? a jaké šeptání?“

I přitlačil silněji na dvéře, ty se rázem otevřely a Markvart tam rychle vrazil, podezřením roznícen.

Nebyl tam nikdo, než Judita, na lůžku sedící. Krátkými slovy vysvětlil jí, co jej k ní přivádí, a požádal jí pak, aby dle předpisu lékařova ochotně se zachovala. Nyní začal tento vyptávati se a skoumati. Juditě bylo to však protivné, a protož jen nuceně odpovídala.

Když to bylo ukončeno, rozkázal Markvart lékaři, je-li mu život milý, aby nemocnou léčil bedlivě, jak se sluší a patří, při čemž jej vybídnul, aby pro lepší dohlídku ubytoval se v první jizbě a tam přebýval tak dlouho, dokud nemocná nebude úplně vyléčena. Na to se tázal Judity, zda-li služky, k posluze její ustanovené, povinnost svou náležitě konají, a proč žádná z nich tu není.

Judita byla patrně unavena a odpověděla, že požívá všemožného pohodlí a posloužení, a že služka právě před chvílí pro něco odešla. I pro-

sila konečně, aby jí dopřáno bylo, by v tichosti a pokojně mohla odpočívati. V tom okamžení přišla stará Dorota.

„Proč to děvče tu necháváš samotné?“ obořil se na ni hlasem hněvivým pán z Vartemberka.

Ona se tak ulekla, že ani srozumitelně nemohla odpověděti; jen něco o nevrlosti, o podivných nápadech bylo rozuměti, při čemž i několikráte slovo „židovka“ výrazněji pronesla.

„Od dneška budeš zde stále přebývati,“ rozkazoval Markvart; „nesmí tu být prázdno. Také lékař, tu ten člověk zůstane zde.“

„Zde u té židovky?“ divila se Dorota.

„Zde v přední jizbě,“ odpověděl Markvart, „zde u nemocné. A neopovažuj se, jmenovati ji židovkou, a to způsobem tak pohrdlivým, sice jazyk z úst ti dám vyříznouti!“ Laskavě s Juditou se rozloučiv, rozkázal lékaři, aby s ním šel, by se nařídilo, co k léčení jest zapotřebí.

„Poslyš,“ pravil k němu, „jsi ženatý? Avšak kteréž děvče by tě mohlo chtíti!“ doložil s opovržením.

„Račte dovoliti, jsem ženatý,“ zakoktal mužík všecek zaražen; „váš modus mecum loquendi jest . . .“

„Mlč mi se svou hloupou latinou,“ vpadl mu Markvart do řeči.

„Aj, hloupá není, nemůže být,“ durdil se mužík; „já se jí naučil na vysokém učení Pražském, založeném od našeho nezapomenutelného, slavného krále Karla . . .“

„Blázne, to vím líp, nežli ty. Leč k věci. Máš svou ženu a své děti rád?“

„Ach, můj Bože!“ zvolal lékař, vzpomínkou na opuštěnou rodinu hluboce dojat, „vždyť je to

žena lásky mé, a děti jsou naše krev a naše potěšení.“

Markvart si vzdychnul a jemněji pak dále mluvil, řka: „Jest-li ti tedy na štěstí tvé rodiny a na tvém vlastním životě záleženo, poslyš rozkaz můj. Dávej pozor, kdo k nemocné přichází, co ona mluví a co myslí, a to všecko mi pak oznámíš, aniž by kdo jiný toho se dověděl; za druhé, postarej se, aby dívka co nejdříve byla uzdravena. Učiníš-li to všecko, odměním se ti, jak si jen přáti můžeš, abys rodinu svou učinil šťastnou. Hleď se tedy dle rozkazu mého zachovati. — Oldřichu!“ zvolal pak a když Oldřich přišel, nařídil mu, aby lékaře dovedl k Juditě, a tam v první jizbě jej ubytoval, by k jejímu léčení mohl bedlivěji dohlížeti, načež doložil: „Potom mi dej koně osedlati, a ať někteří jsou pohotově k lovu včerejší lišky. Je Doubravka dosti pevně zamrzlá, aby koně i jezdce unésti mohla?“

„Je,“ přisvědčil Oldřich.

„Jdi tedy a pošli mi sem Zoulova bratra.“

Levoboček přišel s velikým svazkem klíčů.

„Žalářníku, kolik jest zajatých, kteří ještě nesložili výkupné?“ tázal se ho Markvart.

„Patnáct, pane.“

„Kolik těch, kteří složili?“

„Dvanáct, pane.“

„Kolik jich umřelo?“

Jan pokrčil rameny a chladně pak odpověděl: „Myslím, že čtyři a mezi těmi též pán z Wildenfelsu.“

„Vykoupil se Ebruš?“

„Posud jen částečně; zdráhá se druhý úpis dáti.“

„Ebruše musíme zde podržeti pro to děvče. Kde je Zoul, kde Švábenický a Jiřík ze Řidké?“

„Se čtyřiceti muži vyjeli na velký liščí lov.“

„Střežíš mi dobře mou holubičku? Obávám se, že by nějaký ostříž k ní se mohl přiblížiti.“

„Pokud já jsem žalářným, pane,“ odpověděl Jan, „bude jen vaše ta holubička.“

„Dobře, zůstaň věrným. Tu vezmi tento zlatý peníz. Životem svým ručíš mi za ni.“ Jan na důkaz věrné své oddanosti položil ruku na srdce a ukloniv se odešel. „Wildenfels tedy mrtev?“ pravil pro sebe Markvart v myšlénky se pohrouženo; „nová to rána, jižto jsem královské vážnosti zasadil.“

V.

Zima zponenáhla ustoupila zapuzena teplým dechem mocného slunce, a jarní bohyně Vesna líbáním vzbudila spící své dítky, květiny, především svou zvláště milou dcerušku, libovonnou fialku vyvolala ze zemní postýlky její po dlouhém spánku na lahodný jarný vzduch. Všecko se těšilo z návratu jara, všady radost a plesání zaznívaly mezi lidem, jenž šťastně a spokojeně žil, jako pod jemným žezlem laskavého otce vlasti, Karla IV.

Jen na hradě Žlebském nenalezla bohyně vše znova oživující ani jedinkého srdce, kteréž by bylo z příchodu jejího se těšilo jakž toho zasluhovala. Bylo tam ovšem také hlučno a veselo a též mnohá číše vyprázdnila se na uvítání příjemnější povětrnosti; přípitky ty ale pronášely se vlastně nadějí že opět na lup a pro kořisť bude se moci pohodlně vyjížděti. Povětrnosť se změnila a zmírnila, jen srdce lidská zůstala chladnými.

Markvart z Vartemberka vrhnuv se do proudu náruživostí násilně potlačil v sobě lepší stránku svou a celé příbuzenstvo se od něho odtrhlo. I stál jako snící na výši závratné bez pevné půdy.

Mnozí ze zajatých byli ještě uvězněni; jen kteří úplně se vykoupili, byli propuštěni. Ebruš byl mezi oněmi s dcerou svou Juditou, kterážto sice již z lůžka byla povstala, posud ale tak slába byla, že čerstvého povětří ještě snésti nemohla. Markvart byl velice potěšen, že se uzdravila; radost tu však poněkud kalilo to, že Oldřich, oblíbený panoš jeho, nešťastnou náhodou k úrazu přišel a následkem toho na lože upoután byl. Avšak i s ním se brzy polepšilo a protož Markvart i z této strany zproštěn nepokoje a starosti, náklonnosti své ku spanilé Juditě úplně se mohl oddati. Zoul a páni z Řidké a ze Švábenic, když pro nepohodlí zimního počasí zřídka kdy pro kořisť se vyjížděli, mrzutosť svou dílem zaspali, nebo hrou a pitím zapuzovali a když pak na cestách začalo býti trochu živěji a posud ani od popravce Čáslavského ani od krále ničeho k jejich potrestání nebylo učiněno, stávali se čím dále tím odvážnějšími, zamýšlejíce nový rok 1388 začíti nějakým rázným výstupem, který by mnoho hluku způsobil. Za touto příčinou bylo zimního času mnoho nových zbrojnošů do žoldu vzato a náležitě cvičeno.

„Můj návrh jest," zvolal Zoul při společném hodování, kdežto se radili, co by podniknouti se dalo, „můj návrh jest, abychom především nějakou přátelskou návštěvu učinili, a sice v klášteře Sedleckém, kamžto se naši, od Markvarta nadaní mniši i se svým proboštem odebrali, nás zde nevěrné opustivše a samotě a zoufalství zůstavivše."

„Chraň se, Zoule," usmál se Jiřík z Řidké,

„aby ti Sedlecký Jan (Jan II., opat kláštera Sedleckého) Petrovy klíče o hlavu neotloukl!“

„Anebo ty supí hlavy (erb arcibiskupa Jana z Jenšteina) neužraly několik coulů tvé velikosti,“ doložil pán ze Švábenic.

„Ti dva Janové jsou po kozlech divocí, když se jich někdo chce dotknouti,“ pravil pán z Řidké. „Čuch z Zásady mohl by o tom vypravovati.“

„Ach ten tancíř!“ smál se Zoul. „Odtud až do Roudnice jest daleké volání.“

„Ten tancíř má ale dvě brněné košile na sobě, jednu zrovna na těle, a druhou přes kněžské roucho,“ vážně podotknul pán z Řidké.

„Jest skrz na skrz samé železo.“

„A navzdor tomu, byť i svou palnou zbraň, ty štěkavé psy na nás poslal, Zoul ani o coul neucouvne!“ chlubil se Mikuláš z Ostředka. „Co ty tomu říkáš, Markvarte?“

„Učiň, co budeš moci zodpovídati,“ odpověděl tázaný. „Já sice všem příznivcům krále Václava pomstu přísahal; sluhů Páně, duchovenstva, však až posud vždy ušetřil. Proč medle svrhli bychom jasně hořící majáky s věží kaplí Sedleckých? Na Sedlecký klášter útok neučiním.“

„Nuže, což abychom tedy navštívili pána z Lorce?“ pravil Zoul. „Lorec nebo Sedlec, do jednoho z nich musíme vraziti, sice nezvaní hosté nám na krk přijdou.“

Všickni se hlasitě zasmáli.

„Ano, tvoje brnění řinčí sice mocně a hrozebně, ale ani děcko se tě nebojí,“ řekl Jiřík.

„I vy darmotlachové!“ rozdurdil se Zoul. „Myslíte, že se snad bojím s těmi Kutnohorskými krtky něco začíti? Přisám Bůh, to jste na hroznem omylu! Zde se vám slovem svým zaručuju, že o velikonočních svátcích dojdu si do Hory pro

nevěstu, a přivedu si jí navzdor Petru nebo Pavlu z Písku, královskému mincmistru.“

„Budiž tvá, Zoule!“ pravil Markvart.

„Ano, tvá!“ ušklíbl se on, „a bude-li o něco hezčí, než-li je židovka, tu hned zase řekneš: Já jsem pán hradu, zajatá patří mně!“

„Přisám Bůh, jak jsem pravil, tak bude!“ ujišťoval pán z Vartemberka.

„Dobře, to by tedy bylo v pořádku; jakž to ale bude s Lorcem čili Pirkenšteinem? Pirkenštein by ti měl již k vůli tvému ujci Ješkovi do očí bíti.“

„Vilibald Pirkner odpočívá na Moravě, tak jako můj ujec Ješek v Čechách, tedy pokoj jim oběma. Navštívíme Lorec.“

„Tak budiž!“ zvolali všickni.

I umluvili se ještě o ostatním, k výpravě té potřebném, a určeno k ní pondělí velikonoční.

Druhého dne představil se panu z Vartemberka hrbáček s prosbou, aby mu již dovolil odejíti, protože nemocní, Judita i Oldřich, již tak jsou uzdraveni, že další pomoci jeho víc nepotřebují. Markvart se z počátku zdráhal jej propustiti, po dlouhých lékařových prosbách předce to však konečně učinil. Doručiv mu slíbenou odměnu, nařizoval mu, aby o ničem nikomu se nezmínil, co na Žlebech viděl, sice že běda mu! a aby vždy bez prodlení na hrad se dostavil, kdykoliv by se pro něho poslalo, což on přislíbiv s hradem se roz- loučil.

Jest známo, že původce blahobytu Kutné Hory, nábožný Václav II., skoro každého jitra z Kutné Hory navštěvoval cisterský, od českého pána Miroslava založený a hojně nadaný klášter

Sedlecký, kdežto v tamním chrámu Páně pobožnost svou vykonával. Na památku byla pak od toho času v pondělí velikonoční na prostranném klášterním nádvoří odbývána velka slavnošť, kterážto vždy velké množství lidí z blízka i z daleka přilákala, jakož až posud se stává.

O této slavnosti Zoul tedy zamýšlel úmysl svůj vyvesti. Uzavíral docela dobře, že větší část obyvatelstva na nějakou chvíli z Hory se vzdálí, při kteréžto příležitosti že se mu snadněji podaří únos bekyně nežli by to jindy možno bylo. Pro větší svou bezpečnosť přemluvil Markvarta, aby do blízkého dvorce nepřátelsky vpadl, a spolu i pánu tamního hradu, jenž co přívrženec králův znám byl, důtklivě se pomstil.

Markvart dlouhou zahálkou času zimního rozmrzelý a dosavádní nenáklonností a odporem Juditiným zarmoucený a někdy i zdivočilý, toužil po činnosti, v nížto by na všecku svou nevrlosť a na všechen svůj zármutek aspoň na nějaký čas mohl zapomenouti. Protož svolil k vykonání odvážného kroku toho, a v pondělí velikonoční v čele četné družiny z hradu vyjel. Jej následovali pán ze Švábenic a Jiří z Řidké, každý s průvodem různých jezdců. Zoul vypravil se jen s několika zbrojnoši, kteřížto měli na sobě pláště, aby jimi zakryli barvy pána z Vartemberka. Aby všemu podezření se vyhnuli, každý se svým houfcem v jinou stranu zaměřil.

Markvart dal se k straně severní, Švábenický a pán z Řidké zahnuli k Vilimovu, jediný Zoul s lidem svým ubíral se k Čáslavi, aby po nejbližší a nejlepší cestě do Hory se dostal.

Levoboček Jan zůstal na hradě Žlebském co hradní.

„Jene," pravil k němu Markvart, „dobře a

věrně mi střež tu perlu východozemskou, tu růži z Jericha, jak se zlíbilo pánu z Řídké jí pojmenovati, střež a hlídej jí veškerou duší svou, a kdyby snad ochuravěla, a byť i dost málo, v okamžení pošli aneb sám pro lékaře dojeď. Každý vlas na hlavě její opatruj co nejbedlivěji!“

Jan zkřivil tvář k úsměchu a přislíbil, že věrně bude jí opatrovati; uvnitř ale se mrzel a klel, že nemůže se zúčastniti při tak veselé výpravě, při kteréžto zajistě se mnoho ukořistí, a takové vycházky na lup bývaly jeho nejmilejší zábavou.

Mrzutě vrátil se Jan do hradu, dal vytáhnouti zdvihací most a poručil zbrojnošům, kteříž na hradě zůstali, aby na hradbách od věže k věži vedoucích, zvláště na slabších místech na stráž, a kdyby toho bylo zapotřebí, i k obraně se postavili. Sám pak, když všecko všudy dobře byl prohlídnul, do čelední jizby si zasednul, aby v pivě a víně mrzutosť svou utopil.

Dlouho tam ale nezůstal samoten. Přišel Oldřich, po nemoci ještě slabý, a sednul si ke stolu, u něhož Jan seděl.

„Pí, Oldřichu, a posilň se,“ pobídnul ho Jan, číši mu podávaje. „Píme, abychom — ty tu svou slabosť po nemoci, a já tu svou mrzutosť spláchli.“

„Jakou mrzutosť?“ divil se Oldřich.

„I čert aby nebyl mrzutý, když co hradní a co žalářný k tupé nečinnosti odsouzen jsem!“ zlobil se Jan. „Jiní se jdou poveselit, a já tu musím dřepět jako zakletý.“

Oldřich mu připil. Jan čím více vína pil, byl tím hovornější a pak i veselejší, zpíval, klel a rozličné žerty prováděl.

„Tedy žalářným jsi, a při tom i hradním?“

tázal se Oldřich. „Kde pak máš známky svých úřadů?“

„Tu co žalářný,“ odpověděl Jan, při čemž svazek klíčů vytáhnul, „a tu co hradní.“ Vytasiv meč, na stůl jej hodil.

„To jsou tedy ty tak důležité klíče!“ pravil Oldřich. „Který pak z nich uzavírá největší ze všech tu zavřených pokladů?“

„Tento,“ ukázal Jan na jeden z klíčů, „tento střeží ten největší a spolu i nejšerednější poklad v osobě žida Ebruše.“

Oldřich lhostejně pohledl na klíče, načež sebou zachvěl, jakoby mu zima bylo, a řekl: „Zde máš chladno, Jene; to já mám tepleji a příjemněji ve své komůrce. Pojď, zasednem si tam, a budeme pitím a hovorem se bavit. Klíče tu ale nenechávej, snadnoť by ti je někdo vzíti mohl.“

„Dobře máš, Oldřichu,“ odpověděl mu Jan již podnapilý, „mezi taškáři není ani kusa poctivosti. Tedy pojďme.“

„Aj, aj,“ usmál se Oldřich, když nahoru šli, „ty klíče tě jaksi mermomocí v levo táhnou, milý brachu. Dej je sem, já ti je ponesu.“

„Tys dobrá, citelná duše,“ řekl Jan, klíče mu podávaje.

Oldřichova komůrka byla na blízku komnaty pána z Vartemberka. Tam si zasedli. Oldřich přinesl kostky a víno a Janovi pilně nalévaje, hrál s ním a skoro pořád prohrával.

Jan byl již tak opilý, že sotva jazykem vládnouti mohl, proto ale přece pořád jednotlivá slova ze sebe vyrážel a radostí, že štěstí mu přeje, skoro až kňučel. Konečně pobízel jej Oldřich, aby si na jeho lůžko lehnul a trochu se prospal. Jan blbotal cosi o povinnosti hradního a žalář-

ného, Oldřich ale na to nedbaje skoro násilně jej tam složil.

Netrvalo to dlouho a Jan již tvrdě spal. Tu Oldřich vzal provazy a pevně jej ku posteli přivázal a na ústa připevnil mu šat, aby ani vstáti ani o pomoc volati nemohl. Takto ubezpečen, že svázaný ani vstáti ani o pomoc volati nemůže, vzal klíče a vykročiv z komnaty z venku ji zamknul.

Zapomněl na slabost, byl jako novězrozený, jako novou silou rozjařený a rychlým krokem pospíchal temnými chodbami, vedoucími k věži, kteroužto se na obě strany hradeb chodilo. Opatrně tam vešel, aby se podíval, na kterém místě stráže v pravo a v levo stojí. Jeden žoldnéř opíral se o zeď, střílnou do dálky hledě, druhý poddav se dřímotě, spal. Oldřich potichu vkročil do jizby a když byl přivřel malé, na otevřenou chodbu vedoucí dveře, odemknul klíčem druhou jizbu. Vešel tam, odstavil několik starých, chatrných kusů domácího nářadí a otevřel dvířka, těmito věcmi zakrytá. Tam se objevily úzounké schody točené. Po těch ubíral se Oldřich nahoru. Tam otevřel dvéře, též tajné, a vrhnul se Juditě do náručí; byloť to její vězení. „Podařilo se!“ zvolal a tvář jeho zplanula radostí. „Žalářník jest opilý a svázaný v mé komnatě.“

„A můj otec, můj ubohý otec?“ tázala se blahou proniknuta nadějí.

„Půjdu, abych jej osvobodil a do tvého náručí přivedl,“ odpověděl Oldřich.

„Učiň tak,“ prosila dívka hlasem něžné laskavosti, „učiň to, miláčku srdce mého!“

Oldřich pohledl na ni zrakem láskou planoucím. „Judito,“ pravil chvějícím se hlasem, „pro tebe dám — všecko — víru i blaženosť svou!“

Juditina tvář zbledla jako čerstvě padlý sníh, a hned na to mocně ruměncem zplanula.

„Svou víru dám za tvou víru," odpovídala ostýchavě, avšak s zrakem planoucím; můj Bůh jest tvůj Bůh, a můj život jest tvůj život. Jen otce mi zachraň!"

Mladík místo odpovědi vítězně pozdvihnul klíče, jež byl Janovi vzal, a odkvapiv po schodech dolů pospíchal. Oldřich znal vnitřek hradu lépe, nežli pán hradu sám. Již dávno byl zpozoroval tajné schody točené, z dolejška věže vedoucí do hořejších komnat. Jindy si jich ale nevšímal, až teprv nyní, když Judita byla v komnatách těch uvězněna, brával k nim outočiště, aniž kdo v hradě tušení měl o těchto tajných návštěvách jeho. Dobrá ta místní znalosť jeho i tenkráte byla mu velmi prospěšná. Takořka letmo proběhl dolejší chodby, a jistým způsobem stráže vzdáliv, otevřel žalář a vešel k Ebrušovi.

Ebruš právě měl ostrou hádku se slepým hudcem, jenž, jak nám již povědomo vězení s ním sdílel.

„Vzhůru, na nohy!" zvolal Oldřich na žida, „hodina tvého osvobození se přiblížila. Pospěš tak rychle, jak ti život milý, musíme prchnout."

„Vezměte mě s sebou," pravil slepec, „vezměte mě s sebou na čerstvé Boží povětří."

„Zůstaň jen zde, starče," prosil Oldřich, „my nemůžeme se zdržovati se slepcem, mámeť na spěch. Myslili jsme, že jsi už dávno propuštěn; nepochybně se na tebe zapomnělo. Pryč však a rychle! Žalářník Jan spoután leží v komnatě mé." Chopiv se Ebruše takořka násilně vedl jej ke dveřím.

„Slituj se nade mnou, mladíku!" zvolal opět slepec, „slituj se nad ubohým starcem slepým!

Jestli aspoň jiskra citu v srdci tvém doutná, doveď mne k pánu z Vartemberka, musímť mu sděliti něco důležitého; jen pro bůh tě prosím divokému Zoulovi mě nevyzraď.“

„Mladíku!“ přimlouval se Ebruš, „dopřej i ubohému slepci svobody, vyslyš prosbu jeho!“

„Nemohu to učiniti, i kdybych chtěl,“ odpověděl Oldřich netrpělivě; „na útěku by nám byl obtížný a k pánu z Vartemberka nemožno jej dovésti. Markvart vyjel si, aby Lorec přepadl mezi tím, co Zoul klášter Bernardinek překvapí, kdežto prý jistá jeho známá dívka . . .“

Dále nemohl mluviti; neboť tu slepec mocně sebou trhnul a strašně vykřiknul.

„Ha, ty padouchu židovský!“ lál Ebrušovi, „tys nebohé dítě mé vyzradil; ale boží pomsta . . .“

„Nech povykování!“ zakřikl jej hlasem přidušeným Oldřich, obávaje se, aby křik ten nějaké nevítané hosty na krk mu nepřivolal a násilně slepce odstrčiv vyšel z vězení a zamknul, načež zděšeného Ebruše více vlékl nežli vedl chodbami až k jizbě, kdežto aby počkal mu rozkázal, rychle odešel. Brzy na to vrátil se s Juditou, kterážto radostí plačíc otci do náručí se vrhla.

„Zůstaňte zde,“ šeptal Oldřich, „a chovejte se tiše; já zatím budu hledět stráže s hradeb odstraniti.“

Dlouho trvalo, nežli Oldřich se navrátil. Ebruš a Judita mezi tím časem víc a víc se děsili v úzkostech. A když i přišel, nebyli v trapném svém očekávání docela upokojeni; přineslť jim nemilou zprávu, že musejí až do poledne vyčkati, toho času že zbrojnoši na stráži stojící, poněvadž žádného nebezpečí není, ve velké síni k jídlu zasednou a tu že pak budou moci vyjíti z hradu

aniž si toho kdo povšimne. Ačkoliv do poledne nebylo daleko, přece se jim čas ten zdál býti věčností. Konečně zvonilo se poledne, a Oldřich odskočil, aby se podíval, zda-li všecko tak, jak si přál. Rychle se vrátiv, pokynul Ebrušovi a Juditě, aby šli. Opatrně a ve vší tichosti vyšli výpadní brankou z hradu ven. Most přes Doubravku do městyse vedoucí byl pro větší bezpečnost již dávno stržen, museli tedy po levém břehu jíti a zaměřili k Čáslavi.

„Jehova nás bude chrániti, abychom vracejícím se nevběhli do rukou!“ zvolala Judita úzkostně.

„Budeme v bezpečnosti, nežli oni z lupu se navrátí,“ těšil ji Oldřich. „A byt i dříve se vraceli, tady nepojedou, nýbrž nejkratší a nejbezpečnější cestou do hradu zaměří a to není tady.“

„Jestli jen ten lékař dostojí slovu svému.“ pravila dívka a starostlivě pohledla na otce, jemuž chůze při jeho slabosti byla velmi obtížná. „Zaručil se mi přísahou, že na konci tohoto háje čekati bude s koňmi tam, kde cesty se kříží,“ odpověděl Oldřich. „Jen si již pospěšte, abychom co možno nejdříve vzdálili se z okolí Žlebského.“

„Mé srdce jest tak úzkostně sklíčeno, jakoby tušilo, že ještě velké neštěstí nás očekává,“ podotkla Judita. „Pojď, ubohý otče, napni veškerou sílu svou, bychom rychleji kráčeti mohli. Ach, jak sešedivěly vlasy tvé v žaláři! Kletba těm katanům, tisícerá kletba! Ó kéž bych byla již na břehách Vltavských! Avšak — slyš! Není to zvonění na poplach?“

„Nic, nic to není,“ odpověděl Oldřich; „jen si pospěšme, ať co nejrychleji na umluvené místo se dostaneme.“

„Tebe bych i v kraj světa následovala,“ za-

šeptala Judita slovem citem se chvějícím: „kdyby nepoutala mě láska dětinská k starému otci, byla by cesta tvá cestou mou, nic více by mě od tebe neodloučilo, leč smrť.“ Z hluboka si vzdychla a všemožně k rychlejší chůzi se nutila.

Bylo jim nemilé, že mnoho lidí potkávali, mužských i ženských z vůkolních vesnic, kteříždto k slavnosti do Sedleckého kláštera šli. Nebylo jinak, nežli že pozornosť jejich na sebe obráceli, a vesničané byli by zajisté žida a židovku pokoušeli, kdyby nepospíchali, aby nezmeškali. Ten i onen prohodil mnohý žert i mnohý úsměšek. Oldřichovi bylo to nemilé obzvláště proto, že lid ten, třeba beze zlého úmyslu, snadně vyzraditi mohl cestu jejich, kdyby stíháni byli, nežli na bezpečné místo se dostanou. I pospíchali lesíkem až konečně dorazili k prostrannému místu, kdeždto jen tu i tam křoviny se vypínaly. Cesta tady se táhnoucí byla jezdci a pěšími takořka přeplněná.

„Zatím si tuto odpočineme, než to přejde,“ pravil Oldřich, a všickni tři ustoupili stranou mezi mlází na krají lesíka.

Ebruš všecek umdlen sklesl na zem.

„Děkuji ti, Jehovo,“ mluvil pro sebe, „neboť jsi mě zachránil a vyvedl z rukou nepřátel mých, aby před tváří tvou byli zahanbeni.“

Též Judita sklesla, a složivši ruce na prsa šeptala: „Smiluj se nade mnou, ó Bože, neboť v tebe důvěřuje duše má, a pod stínem křídel tvých bude doufati.“

Také Oldřich byl prudkým citem proniknut, nikoliv ale, jako oni, citem radosti, že vyvázliz e zajetí, a citem strachu a spolu i naděje, zda-li předce šťastně dojdou místa bezpečného, nýbrž citem lásky, jakouž tak mocně byl zahořel. Jeho celou duší naplňovala děsná myšlénka, žeby na

útěku mohli býti dostíženi, a on žeby pak uvězněn a tak od Judity odloučen byl. V prudkém tomto roznícení ustavičně vysílal pátravě své zraky na vše strany, a chvějící se pravicí k rukověti meče přiloženou měl.

Když byl Ebruš své dík̊činění došeptal a odpočinkem trochu se zotavil, začal opět na vezdejší statky mysliti.

„Judito, dcero srdce mého," pravil k ní potichu jazykem hebrejským, „opatrovalas věrně šperk, kterýžto jsi měla pod ochranou, a ty dlužní úpisy těch bezbožníků?"

„Nevím, otče," odpověděla dívka též hebrejsky, „zda-li ještě všecko pohromadě jest; moje hlava je zmatena změnou, jakáž s námi se stala a srdce mé zarmouceno, a předce tak blaženo, jako až posud nebylo nikdy, a duše má plesá a pláče . . ."

„Běda nám!" zabědoval žid, „snad tě neokradli a nevzali ti diamanty? O že jsem je raději neschoval já, neboť nebyly prohledány a vyprázdněny kapsy mé!"

„Zde jest balíček," odpověděla Judita roztržitě, načež k Oldřichovi se obrátila, řkouc: „Tvůj zrak nepokojně zalétá tamto v ono místo; neobáváš se, že nás lékař opustí, když jeho pomoci nejvíc máme zapotřebí? Nemýlím-li se, slíbil, že hned před polednem sem se dostaví a až do večera na nás čekati bude."

„Ano, tuto jest cesta a tu i místo, kdežto nás očekávati má, a již by tu dávno měl býti: avšak strachu si nepřipouštěj, můj meč . . ."

„Slyš!" zvolala Judita úzkostně, „koňský dupot!"

Oldřich vytrhl z pošvy meč.

„O vaj, běda nám!" zkřiknul Ebruš, jenž

blížicí se dupot též byl zaslechl. „Utecme se tamto k těm mužům.“

„Jsou to sedláci a ti by nám málo pomohli,“ odpověděl Oldřich.

„Pomohou, pomohou nám proti nepřátelům našim, já jim slíbím . . . vaj běda mně! vždyť já nic více nemám, jsem hotový žebrák?“

„Ha, nemohli bychom se někde ukrýti?“ pravila Judita. Oldřich se studem zarděl, viděl však, že nevyhnutelno jest dle návrhu toho učiniti, byltě on samojediný, jenž k obraně mohl se postaviti. Zašli dále do houští, a Oldřich se postavil tak, aby viděti mohl, kdyby lékař dle úmluvy k podporování útěku jejich se dostavil. Nedlouho na to hnalo se tady několik jezdců.

„Prchněme na druhou stranu lesa,“ šeptal žid, úzkostí zubama drkotaje, a již i-utíkaje, „tady nebudou moci za námi jeti.“

„Ha, to je Jan, ten surovec!“ zvolal Oldřich hlasem dušeným, na každé hnutí jezdců pozor dávaje. „Zastavil se tamto u houfu sedláků, a mluví s nimi. Díky Bohu, jedou dále! Stůj, Ebruši, nevzdaluj se!“

Mezi tím přišlo na blízko několik sedláků, a zvědavě zraky upírali na židovku, na žida a na Oldřicha.

„Hezká to židovka,“ pravil jeden z nich, „a také ten mladík je švarný hoch.“

„Co pak ti tu asi v lese dělají?“ smál se jiný.

„O zachraňte nás, dobří lidé,“ prosil Ebruš, „zachraňte nás od lupičů Vartemberkových pronásledované!“

„Ha!“ zděsili se oni, „od pána z Vartemberka!“

„Nikoliv od něho, nýbrž od Zoulova levobočního bratra, jejž nazývají pravicí ďáblovou,“

odpověděl chvějícím se hlasem. „Já a moje dcera byli jsme uvězněni na hradě Žlebském, ó pomozte nám, pomozte!“

„Jestli to ten levoboček, ta pravice ďáblová,“ pravili sedláci, „tedy ať i naší pravice okusí.“

„Bratří!“ zvolal jeden z nich, „nebyli jsme již dost často od toho padoucha trýzněni a okradeni? Což máme nadarmo meče a železné rukavice? (Že tu i tam bohatí sedláci tehdáž meče a železné rukavice nosili, aby také po pansku mohli si vykračovat, o tom Tomáš ze Štítného výslovně se zmiňuje,) „máme je snad nosit jen pro okrasu anebo proto, abychom jimi někdy v krčmě zablýskali?“

„Zadarmo se ale židovi k pomoci nepropůjčíme,“ prohodil jiný; „musí nám něco za to dát.“

„Ano to musí!“ přisvědčilo několik hlasů.

„Dá-li nám provaz z oběšeného žida, abychom si do domů štěstí přivolali, budiž, pomůžem mu,“ ozval se opět jiný,

„Ano, ano, učiní-li to, pomůžem!“ volali ostatní.

Ebruš si z hluboka vzdychnul, slyše cenu, za jakou mu chtějí ku pomoci přispěti.

„O nešťastná pověro!“ zamumlal pro sebe; těše se ale myšlenkou, že to nejsou peníze, přislíbil jim provaz takový.

Oldřich nevrle se odvrátil, protivilo se mu, že Ebruš takovýmto způsobem o pomoc žádá, že on sám nemůže být dostatečným ochráncem jejich, Judita pozorujíc tento jeho zármutek, srdečnými slovy těšiti jej hleděla.

Tu všickni, Ebruš, Judita, Oldřich i nově ti zjednaní ochrancové, nemile překvapeni byli náhlým prudkým přikvapením šesti jezdců. Vůdce jejich byl zbrojnoš, jemuž Jan nařídil, aby dvéře

Juditina obydlí střežil, a kterýžto nemálo užasl, když uslyšel, že zajatá uprchla. V prvním okamžení považoval to za věc docela nemožnou, poněvadž po celý ten čas ode dvéří žaláře jejího se nevzdálil. Byl to zmatek, bylo to zděšení na hradě, když se rozneslo, že žid i dcera jeho uprchli!

Slepý hudec, od Oldřicha odstrčen, začal volati a bědovati, a když vše nadarmo bylo, sklesnul bez sebe na zem, překonán zoufanlivým hořem při strašných myšlenkách na hrozné neštěstí, jakéž přemilé jeho vnučce hrozí surovcem Zoulem. Zpamatovav se po nějakém čase začal opět bědovati a plazil se pak sem a tam, až konečně domakal se dvéří, a tam přiloživ ústa ke dvéřím, vší silou volal, že žid a dcera jeho uprchli, doufaje, že takto spíše někoho přivolá, a chtěje se při tom i Ebrušovi pomstít za to, že skrýš vnučky jeho vyzradil. I toto volání bylo marné. Nevěda co počíti, začal na dvéře tlouci a jimi trhati, jakoby je násilně chtěl odtrhnouti a hle! dvéře povolily; nebylyť na zámek. Oldřich sice, s Ebrušem odcházeje zamykal, avšak ve spěchu dobře nezamknul. Tu slepý stařec, novou nadějí oživen hmataje, dychtivě vyšel a dostav se na chodby, plným hrdlem strašný povyk činil.

Zbrojnoši se zběhli a uslyšeli o uprchlých a o smutném stavu, v jakém se Jan nachází. I vyrazily dvéře u komnaty Oldřichovy a odvázali Jana, kterýžto leknutím byl již vystřízlivěl. Na to každý kout v hradě byl prohledán, a při tom nalezli i tajné schody, po nichžto Judita uprchla, aniž to zpozoroval žoldnéř, před dveřmi vězení jejího na stráži jsoucí.

Jan, jsa v nemalé úzkosti, kdykoliv na pána z Vartemberka si zpomněl, zuřil a zaklínal se, že uprchlé musí opět dostihnouti. Bez prodlení vy-

jeli, aby v zápětí je dopadli, a cestou se ptali lidí, jež potkávali, zdáli starého žida a mladou židovku někde od Žlebů jít neviděli, a obdrževše žádanou odpověď, prchající dále stopovali. Jan v divokém kvapu svém si jich v lesíku ani nepovšimnul; onen žoldnéř ale, jemuž střežení žaláře Juditina bylo uloženo, bedlivě na vše strany pátravý zrak svůj vysílal, a tak se stalo, že zahlídnuv je, k nim úprkem se přihnal.

„Ha, tu jsou!“ zvolal radostně.

„Zpátky!“ zahřměl Oldřich s mečem hrozebně napřaženým.

Ebruš pronikavě zaječel a klesnul; Judita po celém těle se chvějíc úzkostně na Oldřicha pohlížela, jakoby se víc o něho nežli o sebe bála.

Několik sedláků, mladých to silných chlapíků, když viděli zmužilou odhodlanosť Oldřichovu, dle příkladu jeho též stíhatelům na odpor se postavili. Nastal tuhý boj, Oldřich jednoho již na smrt poranil, sedláci počínali si udatně a žoldnéři začali již couvati a byli by zajisté podlehli nebo prchnouti museli, kdyby se jim nenadále pomoci bylo nedostalo, načež sedláci se rozutíkali a uprchlíci v ruce svých stihatelů upadli.

Byl to Markvart z Vartemberka sám s pánem ze Švábenic a s pánem z Řidké v čele valného zástupu. S nimi jel též levoboček Jan.

S tváří hněvem planoucí přirazil Markvart k zajatým. Zrak jeho hledal Juditu. Ona klečela u Oldřicha, kterýžto raněn na zemi ležel.

„Licoměrná, úlisná ještěrko!“ zahřměl na ni. „Tu klečíš u svého ničemného milána, toho prašivého psa, jejžto jsem na veřejné cestě nalezl a kterýž mne, svého dobrodince, hanebně zradil!“

Judita pohledla naň zrakem pohrdlivým.

„Ha, ty se opovažuješ tak na mne pohled-

nouti!“ zvolal zubami skřípaje, „ty frejířko, ty hanebnice židovská. Myslil jsem, že vy židovky jste cudnější, nežli jiné děvy, a tu vidím . . . ha, ty pokrytecká chlípnice!“

Judita se zpřímila a z temných očí jejích sršely pronikavé jiskry hrdého opovržení.

„Vždycky jsem říkal, že ten kluk je samá faleš!“ prohodil pán z Řidké.

„Tu to máš, Markvarte, teď i ta děvka má z tebe úsměšky veřejně přede vším lidem, a to on jest toho příčinou.“

Markvart křečovitě stisknul rty, a zlost všecku krev do tváře mu vehnala.

„Dnes jsi měl neštěstí, Markvarte,“ usmál se pán ze Švábenic; „špatně jsi pochodil v Lorci a tu ta židovka . . .“

Nemohl domluviti, neboť pán z Vartemberka mu železnou rukavicí takovou ránu do tváře dal, že omráčen s koně sklesnul.

„Tak staň se každému,“ zvolal Markvart hlasem vztekem se chvějícím, „každému, kdož se opováží, Vartemberka zlehčovati nebo podváděti. A ty,“ doložil k Janovi se obrátiv, „ty ožralče, jeď s těmi dvěma ničemníky do hradu tak rychle, jak nohy koně tvého stačí, a pověs žida na jednu a křesťana na druhou stranu, již rychle!“

Jan divým hlasem poručil, aby Ebruše a Oldřicha na koně přivázali, a tryskem pak s nimi ujížděli.

„A ty, židovko, budeš sloužit co děvka nejnižšího pacholka,“ hřměl Markvart dále.

„Přivažte ji k některému na koně.“ Tak pověděv, jel dále.

„Dej pozor, Markvarte,“ pravil Jiří z Řidké, „ať tě Švábenický neuštkne, až se opět zpamatuje.“

Markvart nevšímal si řeči jeho, nýbrž v myšlenkách pohroužen mlčky k hradu se ubíral.

Když sjížděli s návrší, zaslechli veselý pokřik a plesání, z údolí k nim zaznívající.

„To je Zoul!“ zvolali žoldnéři, a hlučně zavejskali, načež i výskotem z údolí jim odpověděno.

„Mikuláš opět je opilý,“ zasmál se pán z Řidké; „nepochybně slaví zasnoubení své s bekyní.“

Opět zazněl hlučný chechtot a jásot, a jim i psí štěkot pronikal. Žádostiví, co se tam děje, jeli tak rychle, jak možno bylo po cestě sbíhající.

Když přijeli k příkopu, jejž Doubravka pro větší bezpečnost hradu vodou opatřovala, teprv spatřili vlastní příčinu jásotu a chechtotu.

„Chutě, hoši!“ zvolal, rukama tleskaje, Zoul, „hezky z čerstva! Tu dostaneme nové diváky! Tam táhněte, jednou, dvakrát, třikrát, — tak!“

Opět zazněl radostný pokřik a hlučně rukama se tleskalo.

„Co se to tu děje?“ tázal se Markvart Zoula. „Co to tu taháte ve vodě?“

„Trestám zrádce,“ odpověděl Zoul se smíchem.

„Ten hrbatý mastičkář,“ smál se Zoul: „dopadl jsem jej v Sedlci, kdežto o slavnosti dryáčnictví své s velikým hlukem provozoval. Já se tam ráno na skok podíval na výzvědy. Ten chlap mne poznal, a svým útěkem byl by mě málem prozradil. To mě rozzlobilo: dal jsem jej tedy ven vylákat a odvest. Po několika štulcích se mi pak přiznal, že měl dnes na hořejším rozcestí čekat s třemi koňmi, a jestli jej propustím a nějakou náhradu za ty štulce mu dám, žeby mi mohl pověděti o věcech, které jsou pro tebe velmi důležité, a žebys ty zajisté kdo ví co za to dal, kdybysi se o tom dověděl. A tu na moje vyptávání z něho konečně vylezlo, že Oldřich s Judi-

tou uprchne, on že na ně s koňmi čekat měl, pro Sedleckou slavnost že na to ale trochu pozapomněl. Hahaha! vidíš ho tamto!“

Všickni se v stranu, kam ukazoval, podívali. Žoldnéři na druhé straně příkopu vytáhli z vody hrbáčka, na provaze přivázaného. Ubohý byl více mrtev nežli živ, celý mokrý a samé bláto.

„Nechte jej, ať si trochu oddechne,“ rozkazoval Zoul, „a potom jej znova vykoupáme.“

„Nechte ho! rozvažte ho!“ poručil pán z Vartemberka, „a do hradu jej doneste! Tam mu opatřte suchý oděv, dejte mu něco pro posilněnou, a pak ho nechte, ať jde, kam se mu líbí.“

„Toho zrádce bychom měli propustit?“ tázal se Zoul s podivením. „Já myslil, že jej při nejmenším aspoň oběsit dáš.“

Markvart se zachvěl, načež dále jeda, odpověděl: „Stane se, jak jsem pravil; dobře s ním nakládejte, a zejtra jej propustte.“

„Škoda, věčná škoda!“ pravil Zoul; „ten by se byl dobře hodil mezi ty dva tam, jižto na hradní bráně visí.“

„Oldřich mrtev?“ zděsil se Markvart.

„Oldřich i žid — ti již mezi nebem a zemí se houpají,“ odpověděl Zoul trochu vážněji.

Hluboce zamyšlen jel Markvart předhradím nahoru k hradu. Násilně k zemi upíral zrak, aby jím o mrtvoly nezavadil; smrt oblíbence jeho Oldřicha nevýslovnou bolestí srdce mu naplňovala.

„Já nejsem vinen hanebné smrti jeho,“ pravil k sobě v duchu; „aspoň celá ta vina mě netíží. Krev Vartemberků jest horká, mocněji a prudčeji probíhá žíly, nežli krev jiná. On smrt zasloužil, ač nikoliv tak hanebnou a nikoliv bez přípravy, jak na křesťana se přísluší. Bylo to přenáhlení od Jana. Ha, nyní to pochopuji!“

zvolal hlasitěji. „Ten ochotný kat chtěl svůj vlastní trestuhodný zločin zakrýti věčným mlčením spoluvinníka svého. Jest nepřízeň v tom a pokrytecká úslužnosť. Proč nečekal, až bychom byli do hradu vjeli? Tak to ale bývá: když v prachu zrozený otrok dojde moci, zuří co tygr. Ha musí opět do prachu sklesnouti ten syn matky nepoctivé.“

Takovými a těm podobnými myšlenkami hleděl vlastní vinu svou uvaliti na jiného. Prudký hněv jeho, rozličnými toho dne zběhlými se nehodami pobouřený po náhlém vypuknutí svém opět se utišoval, celým směrem svým nyní na příliš kvapného vykonavatele rozkazu se obráceje.

Z těchto myslének vytržen byl pronikavým, trochu přitajeným zkřiknutím.

Zkřikla to Judita, která k hrubému žoldnéři přivázaná za ním na koni seděla, a nyní na první bráně hradní mrtvolu otcovu a mrtvolu Oldřichovu viset spatřila.

Markvart bezvolně očí pozdvihnuv, spatřil hrozný ten výjev. Šediny starého žida a hnědé kadeře Oldřichovy, s nimiž večerní větřík jemně si pohrával, přebolestné zpomínky v něm vzbudily. Přitajené vykřiknutí Juditino proniklo útrobu duše jeho co ostrý dvousečný meč. I pobodl koně, a tryskem jel až k druhé bráně, kdežto Jan co nejpokorněji jej uvítal.

„Pse, horší ještě nežli každý pes! ty pancharte! obludo lože nepoctivého! ty jsi se opovážil rozkazu mého na takovýto způsob zle užiti? Chopte se ho a vrhněte jej do žaláře, v němžto tento zde — tento žid uvězněn byl — ten ubohý člověk!“

Rozkaz ten byl rychle vykonán, a překvapil

Jana tak velice, že ani slova pronesti, a sebou skoro ani hnouti nemohl.

Judita byla zas do svého předešlého obydlí uvedena. Jan mezi tím, co jej vedli do vězení, opět se zpamatoval a začal mluviti s jedním ze žoldnéřů, jej co vězně vedoucích.

„Beneši," pravil k němu, „nemýlím-li se, jsou ti zde dlužni žold za dvě neb tři neděle?"

Beneš přisvědčil.

„Je to smutné," mluvil Jan dále, „velmi smutné, že pán z Vartemberka na svůj lid tak zapomíná, kteryžto předc každodenně proň krev prolévá. A vedlo by se vám ještě hůře, kdybych já sám ze svých peněz nedával, rozumí se, že jen těm, kteří mně jsou věrně nakloněni. Kdyby mne nebylo, snad byste posud ani halíře nebyli obdrželi."

„Vy jste vždycky na nás pamatoval," přisvědčil Beneš s povzdychnutím.

„Ano, to jsem činil, a budu to činiti i budoucně věrně i svědomitě, neboť pán z Vartemberka je podivný člověk, který na mě nemyslí, nežli na svou milenku — na tu židovku. Inu," doložil mírněji, „on je ale předce jen pán, a my jsme jeho sluhové. Je-li dnes zle, bude zejtra líp; musíme těm urozeným pánům již něco prominont, nejsou-li vždycky, jak by dle spravedlnosti býti měli. — Tak! tu tedy jsme již, příteli. Přines mi trochu vína, Beneši, slyšíš? a mému bratrovi Zoulovi vyřiď, aby mě sem hned navštívil."

Beneš žádal, aby mu odpustil, že s ním takto musí nakládati, ačkoliv mu to velmi líto jest.

„Aj, milý příteli," usmál se Jan, „služba je služba, ty konáš, co ti poručeno, a já se proto nebudu na tě hněvati. Čiň jen, jak ti povinnost

káže, a prosím, nezapomeň na to víno, a Mikuláše Zoula mi sem pošli.“

Když Beneš odešel, poddal se Jan docela vzteku, jejž po celý ten čas v sobě tajil.

„Panchartem? obludou lože nepoctivého mě nazval? že horší nežli pes jsem, pravil? A to u přítomnosti všech sluhů a zbrojnošů? Ha, pomsta, pomsta Vartemberkovi!“ Toto poslední zvolal tak hlasitě, že to v celém sklepení tak zřetelně se ozvalo, že Jan se až zděsil. „Ano,“ zvolal ještě jednou, „pomsta Vartemberkovi!“

„Pomsta Vartemberkovi!“ zaznělo temně, jakoby to ze země přicházelo. Jan se zachvěl. „Duchové zavražděných,“ zašeptal s ustrnutím, „sami o pomstu volají. Ano, pomstím se, strašlivě se pomstím. — Avšak jak? a kdy? Rychle musí se to státi, sice by ten odmrštěný milán snadně mohl vinu svou na mne uvaliti, a kajicně a za úsměv hezké židovky mě dát oběsiti. To musím předejíti. Ha, kdo přichází?“

Byl to Mikuláš Zoul z Ostředka, jeho nevlastní bratr, jenž do vězení vkročil. „Nu u všech, všudy čertů, co mi chceš?“ zvolal již ve dveřích.

„Chci věděti,“ odpověděl Jan nevrle, „kdo Markvartovi dal právo, mne uvězniti. To nebudu trpět, přisám Bůh, nebudu!“

„Co pak je mně do toho?“ ozval se Zoul uštěpačně. „A proto, abys mi takovou hloupost říci mohl, proto jsem musel jídla a pití nechat, a tuto proklatou tmavou cestu k tobě konat? Toť jsi hotový blázen!“

„Styď se, Mikuláši,“ odpověděl Jan, „styď se takto se svým starším bratrem mluvit! Je to poděkování za mou vřelou pečlivost, jakou jsem vždy o tebe měl, ty nevděčníku?“

„S bratrem?“ ušklíbnul se Zoul.

„Ano, s bratrem," přisvědčil levoboček. „Moje matka byla děvka, to je pravda, ale rytíř z Ostředka byl otcem mým, to vím jistě, zdali i tvým, na to bys nemohl přísahati; vždyť víš, co si v Ostředku lidé o tvé matce šeptali."

„Čert tě vem i s těmi lidmi!" zvolal Zoul zlostně. „Ostatně ani dost málo nemohu pochopiti, co ti toto tlachání může pomoci. Co pak vlastně chceš?"

„Ty víš, že od tohoto člověka, kterýž pánem z Vartemberka se jmenuje, jsem znectěn a uvězněn. Veřejně nazval mne psem, nazval mne obludou lože nepoctivého, hrom a peklo a to před tou proklatou židovkou a před ostatním lidem, a před tím pánem z Řidké, kterýž beztoho za svého sluhu mě považuje. Pomstít se musím!"

„Pomstít? A co chceš učiniť? Co já mohu učinit? Veřejně se nesmím ani ukázat; dokud Vartemberk pevně stojí, stojím i já, pád jeho pohřbí také mne."

„A já — a já — nejsem nic, nežli pes, než bezejmenný panchart, a ty jen . . ."

„Ano, jen já mohu se postarat o to, aby potomstvo pánů z Ostředka nevymřelo, a jméno jejich i dále se udrželo, což tobě možno není. A protož chci se oženit, slyšíš? a nikoliv oběšen být. Nevěstu mečem jsem si vydobyl, je to roztomilé děvče! Jen mi trochu mnoho pláče, jakoby v hlavě celé moře slzí měla."

„Ty máš tedy v úmyslu tu bekyni za manželku pojmouti?" tázal se s podivením Jan.

„Ano, přisám Bůh! to mám, k tomu jsem pevně odhodlán, jen co plakat přestane."

„A ty se od tohoto Vartmberka nechceš nižádným způsobem odloučiti?"

„To nechci a nemohu! Dalť jsem mu slovo své a slovu svému dostojím, to víš?“

„A dá-li mě oběsit?“

„Dám za tebe sto mší číst, aby ti v pekle horko nebylo; trochu horka sneseš.“ Při tom se smál a ptal se, může-li již odejíti.

„Dobře, jdi,“ odpověděl Jan zamyšlen. „Pošli mi sem ale Víta; toho bych nejraději měl k svému posloužení. Ještě něco! Kdy hodláš svatbu slaviti?“

„Hm — až suchá povětrnost v jejích očích nastoupí, a já její přízně si dobudu.“

„A tvoje nevěsta jest zde na hradě?“ tázal se levoboček roztržitě.

„Ovšem že! Jsem ale velmi na rozpacích, kde bych ji slušně ubytoval, obávámť se, žeby Markvartovi mohla na oči přijíti, a tu by mu snad zas mohl čert napískat, aby mi ji vzal a sobě přivlastnil, jako to se židovkou učinil. V této případnosti mu nevěřím, ačkoli se mi slovem svým zaručil.“

„Dobře. A nyní, bratře, nebudu tě déle od jídla a od pití zdržovat. Dobrou noc! Nezapomeň na Víta.“

„Dobrou noc! Nu, to byl ten nejmoudřejší nápad od tebe, co tu jsem. Dobře máš, nezdržuj mě.“

Tak pověděv odešel. Jan, jako v hlubokých myšlenkách pohroužený, hodnou chvíli upřeným zrakem před sebe do pustého šera hleděl, načež pomalu sem a tam přecházel.

Tu přišel Vít, o něhož Jan Zoula požádal.

„Víte,“ zabědoval Jan, „již brzo budu se muset se světem rozloučit.“

„Aj, jděte ž!“ odpověděl Vít, „nebude tak zle. Smrt vám ještě z očí nekouká, a šibenice — nu,

tu ještě není upleten provaz, na němž byste se mohl pohoupati.“

„Tys byl přítomen a můžeš si pomysliti, že nemohu při takovéto urážce zůstati chladným a lhostejným.“

„Já na vašem místě bych jej byl mečem prohnal. Čert aby zůstal lhostejným! Napřed to poručil a potom trestá za věrné vyplnění rozkazu.“

„Tak to bývá; ale pomsta! pomsta Vartemberkovi!“

„Pomsta Vartemberkovi!“ zaznělo strašně temnou ozvěnou z hlubin země.

„Ha! co to?“ zděsil se Vít. „Vy zde máte podivnou společnost! Slyšel jste, jak to z hlubin země volalo: Pomsta Vartemberkovi?“

„Ano, slyšel jsem,“ odpověděl Jan též poněkud zarážen, „a vskutku nevím . . . avšak já hlupák!“ doložil kvapně, „nyní se pamatuji!“ A nahnuv se před zídku u prostřed žaláře prohlubeň co nějakou studni obíhající, trhnul několikráte provazem a křičel dolů: „Hej, slepče! jsi ty ta ozvěna?“

„Pomsta Vartemberkovi!“ odpověděl hlas z prohlubně vycházející.

„Pojď sem nahoru, krkavče! a budiž vítán ve spolku, jenž zkázu Vartemberkovu zamýšlí!“ Na to rozkázal Vítovi, aby kolem točil a slepého hudce nahoru vytáhl.

Ubohý stařec na celém těle zimou se třesa přijal číši, jižto pak Jan mu podal se slovy: „Především se tuto vínem posilni a trochu si odpočiň.“ Načež přistoupiv Jan k Vítovi, pošeptal mu, co činiti má, a když Vít odešel, chopil se číše, a vyprázdniv ji, začal se slepcem rozmlouvati. Z rozmluvy té vytržen byl příchodem tří osob. Nejprv vešel pán ze Švábenic, jej násle-

dovala Judita a za nimi šel Vít. Ten ale, když je tam byl uvedl, opět hned odešel, aby na chodbě nedaleko dvéří na stráž se postavil.

„Neodvracuj se ode mne," pravil Jan k Juditě, když byl pána ze Švábenic uvítal. „Co jsem učinil, učinil jsem na rozkaz Vartemberkův; já byl sluha, on pán. Jen on vinen jest smrtí otce tvého."

„Ty stojíš příliš nízko, aby v srdci mém nějaký hněv proti tobě povstati mohl!" odpověděla Judita s hrdým opovržením. „Jen slovo „pomsta"! dotklo se sluchu mého, a to pohnulo mě, že k sluhovi jsem kroky svými zaměřila."

Jan vnitřním vztekem se až chvěl, myšlenky na pomstu však všecko ostatní překonávaly, a protož uzdu mu nepopustil. Pán ze Švábenic zasmušile opřel se o chladnou vlhkou stěnu žalářní, a mlčky, co dále díti se bude, očekával.

„Hořkost tvou nemohu ti za zlé pokládati, spanilá Judito," pravil po kratinké přestávce Jan. „Zde jedná se hlavně o pomstu, a my všickni čtyři, jak tuto jsme, směřujeme k jednomu cíli, totiž pomstít se Vartemberkovi."

„Nejmenuj mě ani spanilou ani ošklivou, ani hodnou ani špatnou, nýbrž jen přímo židovkou! a oznam, co v úmyslu máš."

„Co v úmyslu mám? Pomstu! nic než pomstu! Pomstu svou, pomstu vaši! Dříve ale musíte mi všickni tři — ty, židovko, vy rytíři, a ty, slepče — přísahati, že ničeho ani slovem nevyzradíte a věrně se mnou vytrváte, dokud nepomstíme se tomu, kterýž tak hrubě nás urazil."

„Dej si přísahati tuto od rytíře a od slepce toho," pravila Judita, „nikoliv ode mne; já sama pomstu svou vykonám."

Stařec a Švábenický přísahajíce, vložili pravice své do pravice Janovy.

„Přísahám jak žádáš!“ pravil pán ze Švábenic, levicí bezvolně sáhna si na tvář, kteráž při zpomnění na Vartemberka mocně mu zplanula. „Pomsta Vartemberkovi!“

„Ano, pomsta, pomsta mu!“ doložil stařec chvějícím se hlasem. „K té přísahou se zavazuji!“

„Ty tedy nechceš přísahati?“ tázal se Jan na Juditu pohledna.

Judita pohnutím hlavy a ruky dala s opovržením na jevo, že v jeho ruku přísahu nesloží.

„Budiž, i bez přísahy ti věřit budu,“ doložil Jan; „tobě Vartemberk nejen otce, nýbrž i milána hanebně usmrtil, a kdy mnedle odpustila žena vrahovi milence svého?! A protož i ty nám budiž při pomstě nápomocná. — Poslyšte! Jest vám povědomo, že Vartemberk pohlaví ženskému zvláště jest nakloněn. Bratr můj, Zoul, zmocnil se roztomilé dívky, bekyně — mlč, slepče, nevytrhuj mě z řečí! Musí se hledět, aby Vartemberk spatřil dívku tu, kterouž Zoul před ním bedlivě ukrývá; on k ní zahoří láskou, a když už tak daleko jej míti budeme, musíte obě, ty židovko, i ta dívka uprchnout do Prahy ku králi Václavu. Tam se vám pak, tobě Judito, i té bekyni, zajisté podaří, krále Václava na Vartemberka popuditi, on pošle sem vojsko své, dá oblehnouti hrad a . . . to ostatní bude má starost.“

„Já nevzdálím se z tohoto hradu,“ odpověděla Judita chladně a odhodlaně.

„Pochybuji, žeby se takto něčeho docílilo,“ prohodil rytíř ze Švábenic.

„Nepochybujte,“ usmál se Jan, „a poslyšte dále. Slepče, vypravuj nyní příběh svůj, a já další věc pak vysvětlím.“

Stařec vypravoval a Jan doplnil a vysvětlil záměr úmyslu svého. Judita i pán ze Švábenic úžasem se zachvěli při tomto jeho vysvětlování.

„Ha! tebe nadarmo nenazývají ďáblovou pravicí," zvolala s ustrnutím Judita. „To je ďábelský úmysl! Avšak krev za krev!"

„A oko za oko," doložil úsměšně rytíř ze Švábenic, „jako na rozkaz krále Karla stalo se bázlivci Prostiborovi."

„Protibor nebyl bázlivec!" zvolal slepý hudec s neobyčejnou u něho prudkostí a rázem se vzchopil. „Kdo se odvažuje nazvati jej bázlivcem?„

„Tiše, tiše, starče!" napomenul jej Jan. „Jsi slepý a ruka tvá pro slabost nemůže mečem vládnouti; protož . . ."

„Kdo je ten stařec?" tázal se s podivením pán ze Švábenic.

„Dokud jsem byl vidomý," odpověděl slepec, „bylo jméno mé Prostibor; tomu však již dávno je. O mé dítě, mé ubohé dítě!" A sotva že slova ta z úst mu dochvěla, bez sebe na zem sklesl.

„Jste tedy s úmyslem mým srozuměni?" tázal se Jan.

„Jsme," odpověděl rytíř vážně.

„Nuže, tedy odejděte," pravil Jan, „aby se nic nepozorovalo." Když odešli, zavolal Jan Víta do vězení a rozmlouvajíce, až do rána spolu vyseděli. Bílý den již byl, když se rozloučili.

VI.

Bledý paprsek svitání nalezl Markvarta ještě bdícího a po komnatě sem a tam nepokojně přecházejícího. Zrak jeho byl těkavý a jakási divost z něho probleskovala. Tvář měl vpadlou, a bylo

patrno, že zármutek do ní se zarývá. Sám s sebou byl v rozbroji.

„Hlava mi jen hoří a ani nejsem s to, abych jasně mysliti mohl, jako jindy," mluvil temným hlasem pro sebe. „Řídecký musí mi radou přispěti. Hola, Oldřichu! Oldřichu! Kde vězí ten . . ." I zpomněl si na panošovu mrtvolu a na svůj rozkaz a klesl do sedadla.

Za chvíli vkročil do komnaty Jiří z Řídké.

„Vše jsem dobře rozvážil," pravil, když byl Markvarta politoval, že tak chorobně vyhlíží, „a shledal jsem, žeby svár se Švábenickým a s levobočním bratrem Zoulovým snadně mohl pro nás míti zlých následků. Přátel máme málo, a mocných nepřátel mnoho, a protož bychom jednali velmi pošetile a nesmyslně, kdybychom si ještě nové nepřátele, a to ve vlastním domě dělali. Musíš se s nimi smířiti, Markvarte, aspoň na nějaký čas, jiné pomoci není. Potlač jedenkráte svou hrdost na nějakou chvíli, dokud nezískáme přátel nových, abychom bez starých obejíti se mohli."

„Ha!" zvolal Markvart, „mám snášet úsměšky, a ještě pak prosit, aby se na mne nehněvali? Ne ne, přisám bůh, raději zahynu!"

„A též všecky své přátele v záhubu strhneš," namítnul Jiřík.

„Zapomněl jsi na sliby knížat říše německé, abychom jen tak dlouho udržet se hleděli, až i oni, spolčivše se, budou dosti silni, aby Václavu a městům opříti se mohli? Potom budou Václava tak zaměstnávati, že my ve spojení s mocnými pány budeme moci zřejmě vystoupiti. Zapomněl jsi, co vzkázal pán z Ryzmburka, co na srozuměnou dal učený markrabí Jošt a uherský Sigmund?"

Tu vzmužil se pán z Vartemberka a zvolal:

„Myslíš, Jiříku, že jsem proto proti králi povstal a meč svůj vytasil, abych těm cizím německým knížatům něco k libosti a k jejich prospěchu učinil? Ha, přisám Bůh, já jsem nepřítel Václavův, nikoliv však nepřítel vlasti, ta jest mi posvátná! A desetkrát dříve chtěl bych hrdé koleno skloniti před králem Václavem, než-li bych tomu úskočnému Joštovi a tomu uherskému Sigmundovi se poklonil!“

„Co tedy u všech čertů obmýšlíš?“ rozhorlil se Jiří. „Chceš, aby korouhev tvá byla veřejně zhanobena, hrady tvé rozbořeny a ty oběšen? Pevně a svorně musíme stát a čekat, až vláda těch nadutých milostníků Václavových — Strnada z Janovic, Čucha ze Zásady, Králíka z Buřenic, Rabšteinského, Jíry z Roztok a celé té chamradiny i ostatní pány omrzí a k odporu donutí.“

„Jíra, ten Jíra!“ zvolal Markvart divoce, „ten lupič ženy mé, ten vrah štěstí mého, ha — dobře máš, ten nesmí plesati, že pokořen jsem!“

„Tedy se smíříš?“ zaplesal pán z Řidké.

„Učiň, co dobré uznáš,“ odpověděl rychle Markvart.

„Dobře, tedy učiním přípravy, aby při společném kvasu stalo se smíření. Jsi s tím srozuměn?“

Markvart přisvědčil, načež mu pokynul, aby odešel.

Jiří pospíchal k pánu ze Švábenic, aby tuto radostnou zprávu mu zvěstoval.

S radostnou tou zprávou k pánu ze Švábenic se ubíraje, potkal Jiří Zoula, mrzutě z jedné z chodeb hradních přicházejícího. Hned mu vypravoval, že Markvart k smíření jest nakloněn a že i bratr jeho Jan na milost přijat bude.

„Jak to ale vyhlížíš, Mikuláši?“ zvolal pak s podivením.

„Tyť se tváříš, jakoby ti do pláče bylo! Vždyť jsi jako uplakaný!“

„Čerta uplakaný!“ odpověděl Zoul mrzutě; „poplakaný jsem! Když jsem ji začal těšit, dala se ta kachna do pláče, a to do tak prudkého, že to na mne, před ní klečícího, sršelo jako lijavec.“

Jiří se hlasitě zasmál.

„Vždyť není židovka!“ pravil, „a protož nebuď malomyslný, nýbrž doufej, že se ti podaří.“

„Ty se můžeš snadno smát, příteli; já ale ... ani pochopit nemohu, co se to se mnou děje! Když vidím to děvče plakat, jsem jako zmámený a nemohu ani slova promluvit.“

„Hahaha! tys tedy zamilován!“

„Jak chceš; aspoň na několik neděl, to jistě jsem.“

„A ona lásku tvou nezplácí opět láskou?“

„Ani pomyšlení; nic nemluví, nic nejí a pořád jen pláče.“

„To jsou tedy plačtivé blahosti lásky! A nebylo by tu pomoci?“

„Jaké ale? jaké?“

„Dej si od nějaké čarodějnice nápoj lásky svařit; ten by snad pomohl.“

Zoul něco pod sebe zahučel a šel dále. Zamyšlen kráčel přes náhradi; tu spatřil hrbatého lazebníka.

„Hej, příteli!“ zvolal naň, „pojď sem, zmoklá slepice, a poslyš, co ti řeknu.“

Lazebník se mrzutě přiblížil.

„Nehuč a netváři se, jakobys pelyněk polykal,“ pravil k němu Zoul s všemožnou laskavostí. „Na včerejší lázeň zapomeň aneb aspoň mysli, že ti ke zdraví bude sloužiti. Proto jsem tě ale ne-

zavolal; toho jest jiná příčina. Chci ti poskytnouti příležitosti, abys nějakou službu mně prokázati a tak přízeň mou si nakloniti mohl. Znáš tajnosti, jak se laskavec dělá, nápoj nebo prášek?“

„Laskavec?“ tázal se s podivením lazebník. „A proč? a nač? a k čemu?“

„Biázne, k čemuž jinému, než abych srdce láskou si naklonil!“

„Hm, a kdy jej chcete mít?“

„Za hodinu, za pět minut, třeba hned.“

„Dobře, já vám jej jsem tedy pošlu.“

„Nic to, tak mi nevyklouzneš! Postarám se, abys z hradu ven nemohl, dokud . . .“

„Dokud neučiním, co žádáte? Právě ale tím, že mě z hradu nepustíte, nebude mi možno, žádost vaši vyplniti.“

„Proč?“

„Nemám, z čeho bych divotvorné to arcanum udělal. Dopřejte mi dvakrát čtyřiadvacet hodin času, abych v lese mohl potřebného k tomu koření vyhledat a nasbírat, a potom uvidíme, seč bude nostra ars medica.“

„Budiž tedy, budeš mít lhůtu na dvakrát čtyřiadvacet hodin. Hej, Víte, doprovoď tuto lazebníka, kam jíti za dobré uzná, a dej na něho pozor, abysi se s ním opět do hradu navrátit mohl.“ Tak dopověděv, do své komnaty odešel.

Vít a lazebník několik slov spolu potichu promluvivše, též náhradí opustili, ale z hradu nevyšli, nýbrž temnými chodbami do vězení Janova rychlým krokem zaměřili.

Ve velké, goticky klenuté síni na hradě Žlebském bylo druhého dne hlučno a veselo. Mezi

hlahol trub a kotlův zaznával povyk a výskot plesajících hodovníků.

Markvart z Vartemberka a pán ze Švabenic seděli vedle sebe, jak se podobalo, již smířeni. Markvart lil do sebe číši za čísi, aby zlost svou ve víně utopil a Švábenický přemýšlel, jak by se pomstil, neboť smíření se strany Markvartovy stalo se takovým způsobem, že by byl Švábenický na ně co na novou urážku odpověděl, kdyby rytíř z Řidké nebyl smířlivě mezi ně vkročil a horlivou o to péči měl, aby jejich rozjitřenost výbuchem si neuvolnila.

„Tou svou proklatou hrdostí nám ještě všem vazy zlomí a sobě také!“ pošeptal rytíř z Řidké Zoulovi do ucha. „I ať si dělá, co chce,“ zahučel Zoul; „já mám svých záležitostí plnou hlavu, a o jiné se nestarám.“

„Bude-li to víno pořád tak do sebe lít, pomate si hlavu a potom chraniž nás Bůh hádky a sváru! V tom hluku ale bez mála na tvého bratra Jana byl zapomněl; kdepak je?“

„Tam, kde ho nechat můžete,“ odpověděl Zoul, „dole v žaláři. Nechce z něho na žádný způsob vyjít, leč by Markvart sám přišel a jej poprosil.“

„Je ten blázen také ďáblem nadutosti posedlý?“ zlobil se Jiřík. „Bohu díky, že jeho vzdor není nic, než myší hryz.“

„Chraňte se toho hryzu,“ řekl Zoul; „nenazývat se on nadarmo pravicí ďáblovou.“ V tom okamžení rozlítly se dvéře, a do síně přikvapila mladinká spanilá dívka, světle šedým šatem na způsob klášterní oděná.

„Vartemberku, ujmi se mě, zachraň mě!“ zvolala prosebně rukama lomíc, načež zrakem přelétla hodovníky, u dlouhého stolu sedící.

„Aj, ty Vartemberka hledáš, dívko," vzchopil se Markvart, jsa rád, že naskytla se mu příležitost, aby od Švábenického vzdálit se mohl.

„Jsi-li Vartemberk, zachraň mě! Ha, tu je! Před tímto drzým násilníkem mě zachraň!" Při tom ukázala na Zoula, kteryžto nenadálým příchodem jejím tak byl překvapen, že na okamžení seděl tam jako omráčený.

Mezi tím se byl Vartemberk k dívce přiblížil.

„Ha!" zvolal najednou a tvář jeho zableskla výrazem největšího úžasu, „klamou mě smyslové, či tys to Boženo, milenko má?"

„Božena," odpověděla dívka a plamenný růměnec zbarvil jí tvář, úzkostí a zármutkem vybledlou, „Božena, ano, to jest jméno mé; tebe však neznám."

„Tyto modré, něžné, snivé oči," mluvil Markvart dále, všecek pohroužen hledě na ni, „tento hlas — tak jemný a líbezný, jako hlas slavíka; ano, tys to, Boženo, přisám Bůh, tys to! není možná, aby to klam byl. O pospěš do mého náručí!"

„Zadrž! Zadrž!" zvolal Zoul, jejž žárlivost vytrhla z omráčenosti, „zpamatuj se, Vartemberku! Jsi na omylu, čertův člověče, to není židovka, to není Judita; je to má mečem vydobytá nevěsta, bekyně, vnučka slepého hudce. Hrom a peklo! on neslyší, i toť tedy mečem musím mu do uší zahřměti!"

„Nech meč na pokoji, šice i můj meč do žeber ti zarachotí!" napomenul jej rytíř z Řidké, nových rozbrojů se boje. „Nech všeho povyku, já ručím ti za to, že Vartemberk ani dost málo nemyslí na to, aby ti děvče odloudil."

„Vždyť ji ale chce obejmout!"

„Nech ho," pravím ti, „ať se obejmou, a chceš-li, můžeš již zejtra večer svatbu slavit, za to ti ručím. Vždyť pak vidíš, že Markvart vínem jest přemožen."

„Já ale nechci nic vidět! Jak ale u všech všudy ďáblů! dostala se z jizby tak dobře uzavřené?" divil se Zoul.

„Přisám Bůh, děvče!" pravil k ní Markvart hlasem jemně znějícím, „pohled tvůj mi celé moře minulých radostí opět živě před oči předvedl. K vůli těm tvým modrým, duchaplným očím, a ježto jejím jmenem se nazýváš, budu tvým ochráncem, děvče ubohé!"

„To je má poctivě dobytá kořist, Vartemberku!" zvolal Zoul! „Slyšíš? To není Judita. Aj, já nebojím se hněvu tvého, když o milenku mou se jedná. Nechci a neztrpím, abys mě již podruhé za blázna měl a straku na vrbě mi ukázal; i toť aby spíš všickni čerti do toho mlátili!"

Markvart obořil se naň slovy, plamenem hnévu sršícími; avšak sotva že mluviti začal, ozvalo se silné zatroubení hlásného a rázem další slova jeho přetrhlo.

Všickni vyskočili ze sedadel, a k oknům pospíchali.

„Co to? co se děje?" zvolali Markvart a rytíř z Řidké jako jedněmi ústy. Tu přišel zbrojnoš a oznamoval, že malá tlupa jezdců před branou je žádá, aby do hradu vpuštěni byli.

„Kdo jsou a co chtějí," tázal se Markvart nemálo překvapen.

„V čele zástupu jest královský hlasatel s bílým praporem a žádá ve jménu krále, aby vpuštěni byli," oznamoval druhý zbrojnoš.

„Pošlete jim na uvítanou několik šípů nebo několik kamenů!" zvolal pán z Řidké.

„Stůj!“ rozkázal Markvart zbrojnoši, jenž odcházel, aby se učinilo dle slov pána z Řidké. „Nesmí se pomlouvati, že by Markvart z Vartemberka někomu, kdo o přístup do jeho hradu prosil, žádost tu odepřel. Protož nechte ať vejdou sem v pokoji, zaveďte je do síně čelední, a jídlem a pitím je vyčastujte.“

„Pozbyls rozumu, Markvarte?“ zahučel mu nevrle do ucha Jiřík. „Chceš, aby ti chlapi celý hrad ti pobouřili?“

„Toho se snad obáváš? Marné strachy takové! Já jsem z rodu Vartemberků, a dovedu si vážnost zachovati. Koho s mečem v ruce jsem se zmocnil, ten co zajatý vejde do hradu mého; kdo však dobrovolně přichází, jest mi hostem vítaným.“

Opět vstoupil zbrojnoš do síně.

„Nuže,“ obrátil se Markvart k němu, „vjeli již do hradu?“

„Nevjeli,“ odpověděl tázaný. „Hlasatel žádá, aby pán hradu královským poslům v ústrety vyšel.“

„Já?“ zahřměl Markvart, a tvář jeho mocně hněvem zahořela, „já v ústrety?“

„Hlasatel ujišťuje,“ oznamoval zbrojnoš dále, „že velké zástupy vojska sem táhnou, a kdyby . . .“

„A kdyby všickni čerti z celého pekla sem táhli, na tom mi tolik záleženo, jako na této číši!“ A chopiv se číše, mrštil jí o zem s takovou prudkostí, že se docela rozpleskla.

„Mikuláši!“ zvolal Jiří, obrátiv se k Zoulovi, kterýžto číši za číši vyprazdňoval, jakoby nevrlost svou násilně spláchnouti chtěl, „již snad jsi chřtán dost navlažil; jdi na hradby a promluv s hlasatelem.“

„Ani z místa se nehnu,“ odpověděl Zoul, „pokud ta dívka zde bude. Ať jsem čertův!

tenkrát nebudu trpět, aby se mnou jako s nějakým klukem nakládal. Židovku jsem mu postoupil, vem ji čert! pro křesťana se beztoho nehodila; ale tuto, ne, přisám Bůh! tu nedám si vzít, raději viset chci, než bych od ní upustil!“

„Nech řečí nemoudrých, příteli! Tou svou prudkostí Vartemberka jen ještě více popudíš, a nedocílíš nic, docela nic. Jdi a učiň, jak jsem pravil, a já ti s tělem i duší stojím za to děvče. Jdi jen, jdi!“

Zoul něco do sebe zahučel, načež obrátiv se k Markvartovi, pravil: „Půjdu místo tebe, Markvarte, podívat se na ty rušitele pokoje.“

„Jdi, a jmenem Markvarta z Vartemberka, pána na Žlebech, Rohozci, Zbirozích a na Zbirově jim vyřiď, aby počkali před branou, že nyní právě u stolu sedím, a nemám kdy je uvítati.“

Zoul pohlednul ještě jednou významně na Jiříka, pak na dívku, a odešel, aby Markvartův rozkaz vykonal. Kvapně a s patrnou rozníceností vystoupil po stupních na přední hradby vedoucích, a mezi cimbuřím prohlížeje, zvolal dolů na královského hlasatele: „Kdo jsi? a co žádáš?“

„Jsi ty pán Markvart z Vartemberka?“ tázal se hlasatel.

„Jsem vyslán od pána z Vartemberka, abych ti oznámil, že nyní veselou pitkou zaměstnán, nemůže sluchu ti dopřáti.“

„Jsi-li od něho vyslán, tedy mu řekni, že Markvarta z Vartemberka vyzývám ve jmenu krále, aby brány hradu Žlebského otevřel mně, osobě nedotknutelné jakož i královským poslům: Pluhovi z Rabšteina, Chvalovi z Ravého a Štěpánu z Opočna, kteřížto od krále Václava k Markvartovi z Vartemberka vysláni jsou.“

„Jsou královští poslové také zde?“ tázal se Zoul.

„Jsou; asi pět set kroků odtud čekají, až jim budou brány otevřeny.“

„Aj, toť je zatím tedy pošli do krčmy, ať tam na můj řád tak dlouho jedí a pijou, pokud nebudou do hradu vpuštěni a nezapomeň krčmáři říci, že já, Mikuláš Zoul z Ostředka, ty hosti mu posýlám, aby je ve jmenu mém řádně vyčastoval.“

„Odlož žert na dobu příhodnější,“ odpověděl hlasatel nevrle; „mohlť by ti draze přijíti. Pánu z Vartemberka vyřiď, že královští ti poslové jen z pouhé lásky k svatému pokoji a z ohledu na to, že pán z Vartemberka jest potomek rodu tak staroslavného, asi na hodinu do proboštství se odeberou a tam počkají. Nepostará-li se pán z Vartemberka, aby pomoci královských poslů mír si zjednal, všech zlých následků sám bude příčinou.“

Zoul se zasmál a odešel, aby Markvartovi to vyřídil.

Hodina uplynula. Na hradě po celý ten čas bylo veselo a pilně se popíjelo; nějaké starosti nikdo si nepřipustil, jakoby královských poslů ani tu nebylo. Pán z Řidké zatím vzdálil dívku, o niž to se Zoul tak velice bál. Nebyla však, jak Jiří tomu chtěl, dovedena do komnaty, v níž až posud přebývala, nýbrž zvláštní pevná jizba vykázána jí za obydlí, a Zoul tam na stráž postavil zbrojnoše Beneše, jemuž naostřil, aby tam nikoho nepustil, a kdyby to i sám Markvart byl.

Smíření Markvarta se Švábenickým, jak již podotknuto, bylo jen na oko, žádného pravého základu nemajíc. Markvart dal rytíři ze Švábenic jistým přízvukem hlasu pocítit, že k smíření tomu více z milosti nežli z přesvědčení se snižuje. Švábenický přijal to chladně, a bylo patrno, že

se namahá, aby hněv z nova vyšlehující v sobě utajil. Pán z Řidké nevěděl jiné pomoci, než všemožně se přičiniti, aby novému pohoršení se zabránilo. Rozjitřeného Zoula bylo snadněji možno utišiti, jen když mu nechali víno, kostky a jeho dívku, byl spokojen a s věrnou oddaností se přičiňoval.

„Jeho silné, pevné rámě a jeho dobrá vůle desíti zbrojnošům se vyrovná," myslil si rytíř z Řidké. „Musíme hledět si ho zachovat a v něčem mu vyhovět, aby se od nás neodtrhl; není on tak vládychtivý a hrdý, jako Švábenický, je odvážný a obratný, podobaje se psu, jejž na každého poštvati možno."

Královští poslové, poněkud se občerstvivše, ostatní čas hodiny strávili tím, že vespolek se radili, co počíti, jestli Markvart z Vartemberka v odporu svém tvrdošijně vytrvá, pro kteroužto případnost i list zhotovili.

Nyní, když byla určená lhůta uplynula, opět k bráně hradu Žlebského ubíral se hlasatel a opodál za ním jeli královští poslové, Pluh z Rabšteina, Štěpán z Opočna a Chval z Řavého, několika ozbrojenci provázeni. Spatřiv je hlásný, zatroubením přibližování jejich oznámil. Hlasatel jako před hodinou, přiraziv ku bráně, zatroubil. Hodnou chvíli to trvalo, nežli se někdo ukázal. Konečně se Zoulova tvář objevila.

Hlasatel byl právě opět silně zatroubil.

„Milý brachu," volal Zoul dolů, „dobře to umíš! Chceš-li ke mně co trubač do služby vstoupiti, budeš . . ."

„Chceš-li ušetřit krve křesťanské a obzvláštně krve pána svého, nech nevčasných žertů, a počínej si se slušnou vážností ve věcech tak važných a hleď způsobit, aby Markvart z Vartem-

berka poslům, od Jeho královské Milosti k němu schvalně vyslaným, bránu otevřel a zkroušeně je uvítal.“

Zoul okamžení přemýšlel, načež hlasem též vážným odpověděl: „Příteli trubači, brána hradu Žlebského dá se snadno otevřít k vejití, ale těžko k odejití. Má upřímná rada jest, abys s královskými posly opět domů se navrátil.“

„Jest to poslední slovo tvé?“ tázal se hlasatel.

„Ve jménu pana z Vartemberka, poslední!“ odpověděl Zoul.

„Nuže, tedy staniž se!“

Tak pověděv s významným důrazem, dojel k poslům královským, opodál čekajícím, aby jim oznámil, jak vyzvání jeho přijato bylo, načež, jimi provázen, opět k bráně se vrátil. Zatroubiv, četl pak posýlací list, v němž prohlášeno, že Markvart z Vartemberka pro loupež a porušení všeobecného pokoje odsouzen jest ku ztrátě veškerého statku a veškeré důstojnosti své, a v němž pak vyzván byl, aby do Prahy ku králi se dostavil, by trestu svému se podrobil.

„Děkuji ti, milý brachu, za tu zprávu,“ zvolal Zoul se smíchem, „a prosím, abys mi ještě něco k libosti učinil.“

„Co tedy žádáš?“ tázal se dobromyslný hlasatel.

„Jsou tito zde oni královští poslové, o nichžto jsi byl mluvil?“

„Ano, to jsme!“ odpověděl jeden z nich. „Já jsem Hynek Pluh z Rabšteina. Co žádáš? Chceš-li tento loupežnický hrad opustit, já ti u krále milost vymohu.“

„Děkuji, děkuji, to by bylo příliš mnoho!“ řekl Zoul.

„Já budu dnes večer slavit své zasnoubení, a při takové příležitosti, jak víte, bývá tlampač pro obveselení hostů, a protož bych vás rád požádal, zdali by někdo z vás nechtěl ten úřad zastati.“

Hlasitý smích na náhradí byl důkazem, že bylo tam mnoho posluchačů, kteří celou tu rozmluvu vyslechli. Královští poslové neodpověděli na tento drze urážlivý úsměšek, nýbrž hněvem proniknutí obrátili se a pomalu odjížděli. Hlasatel přibil obsýlací list na bránu, načež též pomalu se vzdaloval. Zoul dal rychle malou branku otevříti, a nastrčiv list na šíp, vyslal jej při plesném povyku za odjíždějícími. Šíp zafičel okolo nich a vjel do země.

„Jest ztracen!“ pravil Hynek z Rabšteina; „jeho zpupnost jej odsoudila.“

„Kdyby jen král Václav brzy hotov byl s těmi zmatky v říši německé!“ podotknul Chval. „Tak ale z venku tísněn cizími knížaty, ba i vlastním strýcem a bratrem nevrle zalezá do Žebráku, aby pokoj měl, a nechává hrdé pány řáditi, jak se jim líbí.“

„Dejž Bůh,“ doložil Štěpán z Opočna, „aby těm zpurným knížatům a městům Německým buď tu jejich korunu hodil, aby si zvolili někoho jiného, kdo by lépe uměl na úzdě je držeti, nebo aby předce konečně se meče chopil a máchnul do toho, až by z toho jiskry sršely!“

Takto rozmlouvajíce dál a dál od Žlebů se vzdalovali.

Zoul se nadarmo nehonosil, že bude svatbu slaviti; podařiloť se pánu z Řidké Markvarta tak přemluviti, že ač nerad, konečně k tomu svolil.

S úzkostným hlasem byl se Vartemberk dívky tázal na jméno a stav rodičů jejích, načež jen to se dověděl, že Božena otce skoro ani neznala, matka že před pěti lety jí umřela a ona že pak se svým slepým dědem živa byla. Markvart si z hluboka vzdychl a rozkázal, aby dívku opět odvedli, při čemž podotknul, že nechce jí nikdy více viděti.

Na to pán z Řidké, aby Zoula ještě víc k sobě připoutal, učinil návrh, aby mu dívka opět byla navrácena, a když Markvart tomu nikterak nechtěl připustit, usnesli se konečně na tom, aby se Zoulem řádně oddána byla. Zoul stál urputně na tom, že oddavky ještě toho večera býti musejí, k čemuž Markvart a Jiří přivolili jen pro tu případnost, bude-li také nevěsta s tím spokojena. To přivedlo Zoula do velkých rozpaků a do nemalé nesnáze. On sice, co se krásného pohlaví dotýče, nebyl ani dost málo ostýchavý; tu ale, kdykoliv k mladé nevinné té dívce se přiblížil, vždycky jakási úctyplná ostýchavost jej pronikla a sklíčila, že ani možno nebylo, aby nějaká neslušná myšlénka v něm se ozvala. Ani tolik smělosti neměl, aby o ruku ji požádal, i musel tedy Jiří býti jeho námluvčím. Zoul byl ale při tom i velmi žárlivý, a protož jej tam, kdež zajatá bekyně přebývala, až ke dveřím doprovodil, a za dveřmi pak s tlukoucím srdcem poslouchal, jakou odpověď ústa spanilé Boženy pronesou. Obával se, že žádost jeho bude odmrštěna. Jak se ale zaradoval, ba ani sluchu svému věřiti nechtěl, když Božena, arci po nějakém zdráhání se vyjádřila, že tedy, an v tom vidí řízení Boží, svoluje, aby s Mikulášem Zoulem z Ostředka řádně byla oddána, a že jen o to žádá, aby oddavky až do druhého dne byly odloženy. Zoul radostí slzel,

a vraziv do jizby, s velikou ochotností k žádosti její přivolil. Božena ještě projevila přání, že by čas ten ráda strávila ve společnosti nějaké dívky z lepší třídy, aby se s ní poraditi, a k zítřejší té slavnosti připraviti se mohla. I v tom učinilo se jí po vůli a poněvadž na hradě nebylo jiných ženštin, leč služebných, byla Božena k Juditě uvedena a tam ubytována.

Kdož byl nyní nad Zoula blaženější! Radostí div neposkakoval, Markvartovi přísahal, že raději desetkrát zahyne, nežli by jej opustil, a vůbec si počínal jakož člověk, jemuž láska nejen srdce, nýbrž i mozek pomátla. Jeho bratr Jan by jej za to zajisté pokáral, kdyby byl jeho třeštivé počínání viděl; ten ale byl posud ve vězení, však nikoliv uzamknut; mohltě vyjíti, nechtěl však, dokud Markvart sám nepřijde, aby uznav přenáhlení své, sám jej vyvedl. Jiří i to chtěl zprostředkovati, nyní ale, svatební záležitostí Zoulovou se obíraje, na to pozapomněl. Vesele vykračoval si blažený ženich po náhradí. Tu přišel lazebník s Vítem a se ženou, kterážto nůši na zádech měla, a spatřiv Zoula, zaměřil k němu a dlouhou řečí mu vykládal moudrosti své.

„Děkuji ti za tvou radu a za tvé dobré mínění," odpověděl mu Zoul s úsměvem. „Máš-li u sebe klíč k pokladnici, jižto na zádech máš, dám ti do ní několik zlaťáků."

Při tom si kapsy prohledával. „A kdo je ta tvoje společnice? Není to čarodějnice, která při sváření toho nápoje lásky bude nápomocna?" tázal se, když byl v kapsách nic nenalezl.

„Stará žena je to, kterážto maso do kuchyně na prodej přináší," odpověděl lazebník.

Zoul se jí podíval do tváře a rázem odskočil; tak zhrozil se ošklivosti její. I pokynul jim, aby

šli, což oni s radostí učinili. Asi za půl hodiny odešel z hradu lazebník s onou starou ženou, s níž tam byl přišel. Vít a Zoul provázeli je, aby jim volného odchodu zjednali, kdyby je stráže snad zdržovat chtěly.

„Hle jak ta stará čarodějnice nyní ostrý krok má!“ pravil zbrojnoš na stráži stojící k druhému, hledě za lazebníkem a ženou, rychle od hradu se vzdalujícími. „Ten hrbáček jí sotva postačit může. Počkej, já za nimi pošlu šíp.“

„Věčná škoda šípu!“ namítnul druhý; „nech je jít.“

Mezi tím Markvart, v smutné vzpomínky ponořen, bloudil po protější, lesem porostlé stráni. Jeho láska, jakouž k Juditě zahořel, spíše ještě větší prudkosti nabyla, nežli aby byla sběhlými se okolnostmi ochábla. Nemohl ani uvěřiti, že by byla Oldřicha skutečně milovala: považoval to za pouhou přetvářku, kteroužto chtěla svobody dojíti.

Takovýmito myšlénkami se obíraje, přišel až na místo, odkudž na druhé straně úzké řeky celý hrad na nízké skále viděti bylo. Zrovna naproti vypínala se velká věž, kdežto v hořejším poschodí byla Judita uvězněna. Mocně byl dojat, když večerní vítr k němu zanášel smutné zvuky žalostného zpěvu zvláštního způsobu. Zpěv ten přicházel z obydlí Juditina.

„Ona běduje pro toho ničemného kluka!“ zvolal Markvart zlostně, „pro toho zrádce! Avšak nikoli,“ doložil mírněji, „nenaříká pro sluhu toho; je to nářek dcery, otce oplakávající. Musím k ní, musím ji upokojit, kdybych i na kolenou měl ji prosit za odpuštění!“

A náruživostí hnán, nehledě na cestu, nýbrž přímo zaměřil k řece, houštím cestu si klestě. Tam odvázal loďku a rychle na druhou stranu

ploul. Rychle vešel do hradu a pospíchal do věže, kdež Judita byla uvězněna.

Třesoucí se rukou otevřel dvéře, úžasné zkřiknutí vyklouzlo mu z úst, když vkročiv, Juditu spatřil.

U prostřed klenuté jizby, voskovými svícemi rudě osvětlené a hustým kouřem naplněné, stála v bílém rubáši prostovlasá. Zpívala žalostivou píseň v jazyku národa svého, jednoduchý, avšak srdcejemný nápěv její pohybováním hlavy i rukou dle taktu provázejíc.

Markvart byl zpěvem, ještě víc ale žalostí Juditinou velice dojat. Hodnou chvíli čekal jako v ustrnutí, až pak Judita nevýslovným hořem přemožená, vrhla se na bílé prostěradlo, kterýmž, jak se podobalo, něco podlouhlého zakryto bylo. „Judito“, přetrhl hrdý pán z Vartemberka pronikavý nářek její. „Judito, vzmuž se, a vlož nářek a bědování s mrtvolami do chladného klína země. Nech truchlení, a oddej se opět životu, a já věrně postarám se o to, aby jen rozkoše a radosti tě obklopovaly, a tak žití tvé vskutku blaženým činily. Pojď, Judito, já otci tvému dám v Praze postaviti náhrobek z bílého mramoru, a tobě skvělou budoucnost pojistím. Promluv jen slovo, truchlící růže z Jericha, a nepoddávej se přílišnému zármutku.“

Několik minut uplynulo, nežli Judita vstala, a Markvartovi, aniž na něj pohlédla, smutným hlasem vážně odpověděla, řkouc: „Lev prchá před mrtvolami, kat štítí se svých odpravených; co chce Vartemberk u mrtvého žida?“

„Přišel jsem tě potěšit, aby přílišná žalost neuškodila zdraví tvému; mrtvé vzkřísiti jest nemožno. Kdo přílišnému hoří a touze po nemož-

nosti se oddává, ten proti Bohu i proti lidem hřeší.“

„Hřeší?“ opětovala Judita s pronikavou ostrostí, „A ten nehřeší, kdo starce, jenž bezprávně zajat byl, a po dlouhém čase opět na svobodu se dostal, co nějakého lotra, co vzteklého prašivého psa oběsit káže?!“

Markvart si z hluboka vzdychnul a mlčel.

„A čím ti ublížil ten nevinný mládenec, že i on, jenž tvé nám učiněné bezpráví opět napravit chtěl, že i on tak mladý musel potupnou smrtí zahynouti?“

Tu odhrnula prostěradlo a zrakům Markvartovým objevila se mrtvola Oldřichova; hnula i prostěradlem, pod nímž ukryta byla mrtvola otce jejího.

„Vrahu!“ zahřměla mu do duše, strašně pronikavým zrakem naň hledíc a křečovitě napnutou rukou na mrtvoly ukazujíc.

Markvart maje za to, že mrtvoly již pohřbeny jsou, hrůzou se patrně zachvěl, když spatřil zsínalou a potupnou smrtí zohavenou tvář miláčka svého. Oči byly napolo otevřeny; podobalo se při plápolajícím světle, jakoby se pohybovaly. Rty Markvartovy se křečovitě sevřely, a bylo snad ponejprv, že prudce ozval se v něm hlas kárajícího svědomí.

Judita mezi tím opět žalostnému bědování se oddala. Když unavena umlkla snažil se Markvart ubohou zase těšiti.

„Judito,“ pravil mírně a outrpně, „já se na tebe nehněvám, že jsi sladkými řečmi mladíka toho, jeho pěknou postavou a jeho obětavou ochotností, s jakouž hleděl svobodu ti opatřiti, že si tím vším mocně dojata, místečka v srdci svém mu dopřála; doufám ale, že nenávist svou

ke mně proměníš v outrpnost, když poznáš, že vřelá láska má k tobě — a mocnost její můžeš poznati, uvážíš-li ten veliký rozdíl, jakýž mezi námi víra i stav činí — že tato vřelá a mocná láska má k tobě zradou mladíka toho tak strašně byla uražena, mladíka, jemuž jsem mnohých i velkých dobrodiní prokázal. Nalezl jsem jej co osiřelého, od celého světa opuštěného chlapce a postaral jsem se o jeho vychování. On požíval zvláštní přízně mé v Pánu zesnulé manželky a byl miláčkem mým. Mělť jsem se k němu co k vlastnímu dítěti. „Ach, vždyť nemám nikoho, kdoby sladkým jménem „otče!“ na mne volal; o samotě tu stojím, jako osamělý kmen na nejvyšším vrcholku skalním. Já jej miloval, a on splatil mi přízeň mou nevděkem a zradou; oklamal mě, ouskočně připravil mě o tvou náklonnost, o tvou lásku a...“

I zaskřípal zuby a jízlivým plamenem hněvu roznícen, dupnul tak silně, že to až děsně zaznělo.

Judita byla překvapena tímto prudkým výbuchem jeho vášně. Markvart podobal se v tom okamžení strašnému šílenci. „Ty mě tedy miluješ?“ tázala se ho uštěpačně.

„Tak prudce a tak vroucně, že až šílenost se mě zmocňuje!“ zvolal rychle Markvart.

„A já tě nenávidím, tebe vraha otce mého, vraha cti mé — či myslíš, hrdý pane, že židovka zapomněla, žes jí dopřál takové milosti, aby sloužila co děvka, co smílnice nejnižších z pacholků tvých? Ha, krev mého ubohého dobrého otce, jenž o mne tak pečlivě se staral, krev jeho volá o pomstu a já — já jej pomstím!“ doložila hlasem ledovým.

„Sluha, jenž rychlým vykonáním popravy chtěl si mě naklonit, abych mu prominul nedbalost,

s jakouž hrad střežil, jest k smrti odsouzen. Urči jen den a hodinu, a on s cimbuří věže svržen bude.“

„Nikoli sluhu, nikoliv nůž, nýbrž soudce, nýbrž toho, jenž nožem tím vládl, až na smrt nenávidím, a toho pomsta má zasáhne!“ Markvart stál zasmušile a mlčel. Judita vzala se stolku stříbrnou číši naplněnou a rychle s ní k Markvartovi přikročila. „Zde, dvojnásobný vrahu,“ pravila, „vezmi a pí! Je to jed,“ doložila a zachvěla se. „Pí, máš-li tolik zmužilosti!“ A po celém těle se chvějíc, odvrátila se od něho, a aby větší síly a zmužilosti si dodala, ještě více odhalila mrtvolu otce svého, nežli to byla dříve učinila.

S úsměvem vzal Markvart podanou mu číši. „Co tvoje ruka mi podává, nemůže býti leč nektar,“ odpověděl. „A kdybych ihned k nohoum tvým mrtev sklesnul, aspoň ty snad jediná útrpně řekneš: Byl nešťastný!“

I přihnul číši k ústům; tu ale s divokým vzkřiknutím přiskočila k němu Judita a vší silou číši z ruky mu vyrazila. Na to k mrtvolám se obrátivši obejmula otce a zvolala: „Odpusť, otče, dceři nezdárné, a mne — mne přijmi za oběť!“

Markvart sebou radostně trhnul, tvář jeho vzplála, avšak jen na okamžik, načež hrobová bledost ji pokryla.

„Judito,“ pravil Markvart vážným, temně znějícím hlasem, „je-li jed ten prudce účinkující přiblížila se poslední má hodinka.“

Ona pohlédla naň s ustrnutím. Rty její se chvěly, podobalo se, jakoby chtěla promluviti; nemohla však ani odpovědíti, ani nějakou otázku pronésti. On jí podal ruku; ona chvějíc se jako bezvolně se jí uchopila.

„Můj Bože! můj Bože! konečně ze sebe za-

jíkavě vynutila, „tedy jsi pil, a já přišla pozdě?! — Ha!“ zvolala náhle, „ještě je pomoci! Snad je tu ještě lazebník, kterýžto jed ten připravil, a kterýžto dceru tvou do Prahy nebo do Hory chce odvésti.“

„Mou dceru?!“ zhrozil se Markvart.

„Ano, tvou dceru Boženu.“

„Ha, tedy skutečně! Ona jest to, ona! ta modrooká dívka, ta bekyně! Její podoba, její jméno!“

„Ty tedy ještě nevíš, že jest to dcera milenky tvé? Což ti slepý hudec ještě nezjevil tajemství to? O, tedy pospěš, pospěš, nežli pozdě bude!“

Markvart, aniž slova promluvil, rychle odkvapil.

Judita stála chvilku nepohnutě jako socha, načež vůkol se ohlížela, jakoby se upamatovat chtěla, co se dělo. Zvedla pak stříbrnou číši a vážně k blízkému stolku s ní přikročila. Tam do ní celý obsah láhvice vlila a na jeden doušek to vypila.

„Stalo se,“ pravila hlasem temným, „židovka umře, protože neměla dosti síly, aby ještě déle žíti mohla.“ A opět sedla si k nohoum mrtvol a opět začala žalostivou píseň zpívati.

Po chodbách znělo Markvartovo volání: „Kde jsi, dcero má? Boženo! poslyš, otec volá! Chytte, zadržte lazebníka!“ Tu potkal Zoula, a chopiv jej za prsa zvolal: „Kde je ten lékař, kde je bekyně? moje Božena, dcera má!“

Zoul byl tímto bouřným jeho počínáním tak překvapen a pomaten, že zůstal jako socha, ani slova promluviti nemoha.

„Kde je bekyně, Zoule?“ hřměl Markvart dále, „kde je dcera má, nežli ji ten zlopověstník odvede! Dej koně osedlati!“

„Bekyně?“ vyrazil ze sebe konečně Zoul, „moje nevěsta? Což není tamto nahoře u židovky?“

„Nikdo tam není! Uprchla s tím ničemníkem! O Boženo, dcero má!“ Zaraženého ženicha stranou odstrčiv, pospíchal na náhradí, kdežto rytíř ze Švábenic vstříc mu přišel s tváří, na níž patrný úsměšek se jevil.

„Hledám tě, Markvarte,“ promluvil k němu, „již skoro celou hodinu tě hledám. Přepodivnou zprávu ti přináším.“

„Jakou zprávu? mluv!“

„Již dlouhý čas jest zde uvězněn jakýsi slepý hudec, ten vydává se za rytíře Prostibora, za bývalého kastelána na Heskově, a praví, že ti musí něco velmi důležitého sděliti.“

„Kde jest, kde?“ tázal se Markvart hlasem zajíkavým. „Kde jest Prostibor?“

„Ve tvé komnatě.“

Markvart, podpíraje se o rámě pána ze Švábenic, ubíral se do své komnaty tak rychle, jak při jeho prudké rozčilenosti možno mu bylo. Mezi tím navrátil se Zoul z příbytku Juditina, pln hněvu a nevrlosti; doufalť, že nevěstu svou tam nalezne, nalezl tam jen židovku žalostně zpívající, kterážto na otázky jeko ani slovem mu neodpověděla, a vůbec si počínala, jakoby ho tam ani nebylo. Konečně zpomněl si na lazebníka a na jeho průvodkyni, a rázem v mozku mu zasvitlo. Rychle dal si koně osedlati, a několika zbrojnoši provázen, úprkem se hnal za uprchlou nevěstou.

„Jsi ty Prostibor, kterýž před osmnácti lety na Heskově byl kastelánem?“ tázal se Markvart, když unaven na pohovku byl sednul, a slepý hudec před ním stál.

„Ano, jsem... jsem Prostibor z Podmokel,

někdejší lenní rytíř pánů ze Švamberka, a potom od nich vyobcován a vyhnán, kastelán na Heskově.“

„To není možná!“ zvolal Markvart. „A ta dívka byla by dcera má?“

„Ano, to dítě mé prokleté dcery, kterážto zhanobila jméno mé, a to tebou, tvou vinou! Tys všeho neštěstí příčinou!“

„Já? já?“ tázal se Markvart hlasem zdlouha plynoucím, vzpomínkami v minulost zabíhaje.

„Ano, ty!“ odpověděl slepec. „Tys byl svůdníkem dcery mé, a tak dům můj jsi zhanobil. Tys byl příčinou, že jsem, když o tom se pověst roznesla, a kněz pak s kazatelny dívkám před podobným pokleskem výstrahu dával, že jsem v rozhorlení dal mu oči vypíchati, on pak u krále Karla mě obžaloval, a já k ztrátě zraku odsouzen byl. Všickni, kdož mě znali, mnou pohrdali, i musel jsem prchnouti, a dcera má, ta prokletá, vrhla se na krk Jiřímu z Roztok, držiteli lena Křivoklátského. Dítě vyrostlo a ve vší tichosti vychováno bylo v chalupě jednoho z dřívějších mých sluhů na Podmoklech. Když umřel, vzal jsem dívku k sobě, a tu pak žebrotou jsme se živili, hrajíce, ona na loutnu, já na housle.“

„A dcera má uprchla z domu otce svého! Proč jsi mně dříve tajemství to nezjevil? Nešťastníče, proč teprv nyní? Nyní, kdežto tak nevýslovně nešťastný jsem! Mluv, proč?“

„I nyní bych to byl ještě zamlčel, kdybych nebyl doslechl, že ji přinutit chcete, aby tvého pro šibenici již dozrálého náhončího Zoula za manžela pojala.“

„Ha, to se nestane! Ne, ne! Usmrtím jej, opováží-li se na ni pomysliti! Hej, hola! koně mi osedlejte: rychle!“

Vyskočiv na koně, vyjel z hradu Markvart, a brzy na to potkal Zoula, jenž přinášel smutnou zprávu, že Božena pomocí lazebníka dohonila královské posly a pod jejich ochranou nyní dále do Prahy cestuje. Oba, Zoul i Markvart, byli velmi zarmouceni; onen truchlil pro milou nevěstu, tento pro dceru, tak nenadále nalezenou. Zoul byl ale tak moudrý nebo tak útrpný, že zármutek svůj podřídiv zármutku Markvartovu, nabídnul se, že pojede do Prahy a bude hledět Boženu přemluviti, aby do náručí otcova se navrátila, a slepého Prostibora, děda jejího, že co rukojmě a prostředníka ssebou vezme.

VII.

Božena skutečně, jak Zoulovi, ale již trochu pozdě, napadlo, vyšla za starou ženu přestrojena z hradu s lazebníkem, kterýžto srozuměn byl s Janem a ostatními od pána z Vartemberka odpadlými.

Vyšedše z hradu pospíchali rovnou cestou k Čáslavi, aby vracející se královské posly dohonili, s nimi do Prahy se odebrali a tam u krále o spravedlnost a pomoc pro ubohé, na hradě Žlebském uvězněné požádali.

Tak aspoň byl úmysl zajatých a od Markvarta odpadlých, k čemuž svolil i Prostibor, nedbaje na to, že dcera jde nevědomky na otce žalovati, maje na mysli jen to, aby Markvartovi se pomstil. Uprchlí také skutečně dohonili královské posly. Lazebník je požádal, aby se ubohé dívky ujali a slyšení u krále jí zjednali, načež Božena vypravovala o násilném únosu svém z kláštera a že ubohý slepý děd její beze vší viny již tak dlouho

na hradě Žlebském uvězněn jest, a že tedy jde, aby královské spravedlnosti se dovolala. Královští poslové, sami též nemálo na pána z Vartemberka rozhořčeni, ochotně k splnění žádosti její se naklonili. I jeli, ač pro slabost dívčinu často odpočívat museli, předce dosti rychle, aby brzy dorazili k oblíbenému sídlu krále Václava. Skoro úplné dva dni trvala cesta jejich. Konečně objevil se jim Točník, a brzo na to spatřili vysokou strážní věž nižšího hradu Žebráku.

Nemálo již unaveni jsouce, přejeli přes hráz, veliký rybník probíhající, a stáli před první branou hradní, kterážto jim ihned byla otevřena. Tam bez prodlení dali se u krále ohlásiti, a dostavše dovolení, aby předstoupili, ubírali se skalní cestou nahoru do hradu, nevelkého sice, avšak silně opevněného. Božena musela s lazebníkem čekati v předsíni, muselit poslové dříve králi oznámiti, jak ve Žlebech u Markvarta z Vartemberka pořídili. Lazebník dlouhou cestou nemálo utrmácen, tvářil se velmi smutně; bylt celý jako rozviklaný a o hlavu se mu závrať pokoušela. Sednul si a napomenuv Boženu, za jejíhož ochránce se považoval, aby bez něho ku králi nesla, začal podřimovati, až i pevně usnul. Brzy na to objevil se Pluh z Rabsteina, a vybídl ji, aby jej ku králi následovala. Božena po celém těle se třesouc, zapomněla na lazebníkovo napomenutí, a šla bez něho. Komnata, do níž vkročila, nebyla velká, ale vysoká a příjemná. Strop i stěny byly dle gotického slohu pěkně řezanými a hojně pozlacenými i dřevěnými tabulkami ozdobeny. V oknech bylo kamenné pažení a sklo s pestrými, z větší části znaky představujícími malbami.

Božena nevšímala si nádhery a skvostnosti, jakáž tam zrakům se objevovala: byloť jí, jakoby

zrak její byl rouškou zahalen, a slyšela jen úzkostný tlukot srdce svého, a poslouchala naučení, jakéž jí pán z Rabštejna dával, aby věděla co činiti a mluviti, až před krále předstoupí.

„Odlož nesmělost a bázlivost, děvče," pravil k ní Pluh z Rabsteina, „přednes stížnost krátce a srozumitelně, bez mnohého vzdychání, a vzláště pláče se chraň; to je králi tak odporné, jako bylo mňoukání koček králi Václavu II. slavné paměti. Postůj jen zde, až k tobě král promluví, a potom mluv jen směle, beze strachu; on není tak zlý, jak se dělá."

Poslední to podotknutí zaslechli i ostatní, kteří v komnatě byli a usmáli se. Seděli kolem velkého, zlatem ozdobeného stolu, na němž rozličné psací potřeby, pergamen, pečetidla a též džbány a číše se spatřovaly.

Král, pohodlně sedě ve vysokém křesle nedaleko okna u kulatého, bohatě ozdobeného stolu, maje před sebou džbán a číši, oboje z drahého kovu, chvílemi výraznou tvář svou obracel k velkému stolu. Byl tehdáž dvacet osm roků stár, silný a hřmotný a nemalé výšky. Oděv jeho trochu nedbale splýval mu po těle. Měl na sobě tmavomodrý, stříbrem hojně krumplovaný aksamitový kabátec, jejž bohatý, docela zlatý, drahokamy okrášlený rytířský pás objímal, úzké nohavice barvy fialové a černé, stříbrem ozdobené střevíce. Rusé kadeře obíhala zlatá čelenka co znamení důstojnosti jeho. Dva velicí psi leželi mu u nohou a spali.

„Hle, hle!" usmál se král, jenž byl poslední slova též zaslechl, „jak to polní nářadí, ten pluh, nás u naší přítomnosti zlehčuje v očích našich velmi věrných poddaných!"

„A k tomu v očích tak krásných!" doložil

jeden z přítomných. „A nemýlím-li se, pane Jíro, jest děvče to tvé paní Boženě, Bůh jí dej lehké odpočinutí, docela podobné, jakoby jí bylo z oka vypadlo, není-li pravda?“

Jiří z Roztok, králův nejvyšší lovčí a purkrabí na Křivoklátě, zběžným okem nevrle pohlednul na chvějící se dívku a potichu zahučel: „Celé to úskočné, falešné ženské plemeno bych rozdrtil!“

„Tyť bručíš jako starý medvěd!“ zasmál se král. „Toť bychom tě měli do naší medvědí jámy do Prahy anebo k našim mnohověrným, avšak bručivým pánům z Růže do Krumlova poslat! Tiše, Chytane!“ vzkřikl na jednoho z velkých psů, kterýžto vrčet začal. „Co ty tomu říkáš, Králíku? Či bychom měli toho bručála poslat na nepřátele do Němec?“

„Tam by asi mnoho nevybručel,“ odpověděl s usmáním Králík z Buřenic. „Přál bych Milosti tvé Bruncvikův meč, aby nebylo jiného, nežli říci: Všem hlava dolů! a již by všecky hlavy tvých i našich nepřátel k nohoum ti slítly.“

„Poněvadž ale meče toho nemáme,“ prohodil Pluh z Rabsteina, „abychom nepřátele vlasti a krále jím potrestali, musíme najatými žoldnéři pořádek zjednat, přede vším ale ve vlastní zemi. A protož prosím Milost tvou, králi, abys žalobu ubohého děvčete vyslechl a k pokoření zpupného Markvarta z Vartemberka konečně již rychle a vážně zakročil.“

„Aj,“ smál se král, „tyť bys ho nepochybně dal rád oběsit již za to, že tě tak nectně odbyl ústy toho svého šprýmovníka. Jak pak se jmenuje ta veselá kopa? Nezná ho nikdo?“

„Jest to prý Mikuláš Zoul z Ostředka,“ odpověděl Pluh z Rabsteina, „nemyslím však, aby mně k vůli potrestán byl ten potomek udatného

Sasobijce, nýbrž proto, že v mé a soudruhů mých osobě posvátnou královskou důstojnost drze a těžce urazil.“

„Dobře máš, fiat voluntas tua,“ pravil král. „Potrestám jej za to. Nuže ať předstoupí ta dívka žalobnice.“

Tu nalil si ze džbánu do číše, a právě ji k ústům přikládal, když Božena na pokynutí Rabsteinovo králi k nohoum se vrhla a zvolala: „Spravedlnost, králi!“

„Spravedlnost?“ opakoval král. „Toť jde přede vším i před napitím,“ doložil a nedotknutou číši stranou na stolek postavil. „Mluv, děvče, mluv, bez strachu a bez ostýchání.“

Božena vypravovala, z počátku slabým, čím dál ale tím pevnějším hlasem, vypravovala o svém únosu z kláštera Kutnohorského, o potupné smrti Oldřichově a Ebrušově, a ubohé Juditě, vypravovala, že někteří z přívrženců Markvartových, aby za učiněnou jim urážku se pomstili, od něho se odtrhli a pomocí těch že se jí poštěstilo z hradu uprchnouti. Konečně prosila o pomoc ubohému slepému dědu svému, kteréžto, aniž ví proč, již tak dlouho na hradě Žlebském jest uvězněn. Při tom podala mu i písemní žalobu, jižto Jan, rytíř ze Švábenic a lazebník Myška společně byli zhotovili. Vypravovala mu všecko s takovým citem a tak dojemně, že král Václav pěstí na stůl udeřiv, prudce vyskočil.

„Blesky Boží! takové tedy věci se dějí v zemi naší?“ zvolal a tvář mu jen hořela. „O ty proklaté zmatky v říši německé, ty rozmíšky se Římem, ten markrabí Jošt — všecko, všecko to nás zdrželo a zaneprázdnilo, tak že nemohli jsme bdíti a ostře zakročiti, aby přispělo se volajícím o pomoc, aby takovéto neřády již v zápětí se potlačily a vy-

kořenily! Přisám Bůh! to nesmí se déle ztrpěti! Já myslil, že ten Vartemberk jest pouhý ztřeštěnec, kterýžto na plano, jako ujec jeho, zpupný Ješek, chce na hrdinu si zahráti: on ale tak si počíná! Jako lupič, zákeřník vypadá na kupce, vytlouká statky. Blesky Boží! to je hanebné, víc než hanebné! Přisám Bůh, děvče! stane se ti spravedlnost, ujmu se tě, ujmu se těch všech ubohých — já král Václav! — Postarej se o její pohodlí, pane z Rabsteina, a nech ji pak jíti kam se jí líbit bude. — Jdi s Bohem, dívko!“

Božena, hluboce se poklonivši, ubírala se z komnaty. Ve dveřích ještě zaslechla jak král v největší rozhorlenosti mluvil a pro polního vůdce Mutinu ze Skalky poslal. Ještě za svého pobytu v Žebráce doslechla, že ku konci toho téhodne vytáhnou čtyry zástupy vojska, aby rozptýlené statky pána z Vartemberka a pána ze Mšece oblehly. Hlavní voj pod velitelstvím Mutiny ze Skalky byl určen, aby hrad Žlebský obklíčil a bude-li možno, Markvarta živého a v okovech do Prahy přivedl k dalšímu potrestání.

Lazebník se z počátku durdil, že nezachovala se dle rozkazu jeho a bez něho ku králi se dostavila; zaradoval se ale, když slyšel, že Markvart již brzy potrestán bude. Posilnivše se a několika zlaťáky obdařeni on a Božena opustili pevný hrad Žebrácký a na cestu do Prahy se vydali.

Zoul a slepý stařec stopovali uprchlé až do Žebráku. Teprv ale když Božena se svým hrbatým průvodcem a ve společnosti několika dvořanů do Prahy přijela, přístupu k ní si zjednali. Božena na nějaký čas pohostinsku bydlela v domě pána z Rabsteina. Tam k ní poslal Zoul zbrojnoše svého s poselstvím od jejího děda. Božena byla v nemalých rozpacích, neboť lazebník ujišťoval

že celé to poselství není nic, než úskok a past, do níž ji lapiti chtějí. Pluh z Rabsteina, co tu činiti o radu požádán, poslal jednoho z obratných sluhů svých do hospody, kdež dle poslova udání slepý stařec bydlel, a je-li tam skutečně, aby jej přivedl.

Prostibor vyzvání to milerád přijal, nelíbiloť se mu býti ve společnosti člověka, jako byl Zoul, a také neměl chuti, učiniti Markvartovi po vůli, kteryžto mu přikázal, aby Boženu do Žlebů přivedl. Zoul by rád byl šel s ním, nebylo ale radno, aby se u veřejnosti blýskal a dokonce již aby do domu pána z Rabsteina se odvážil a protož musel v skrytosti zůstat.

Shledání děda s vnučkou bylo dojemné. Božena visela mu na krku a slzami jej smáčela. Pluh z Rabsteina byl tak dojat, že dobrovolně se jim nabídnul, že všemožnou pomocí bude je podporovati. Božena děkovala mu za tuto dobrotivost jeho, načež doložila: „Račiž, pane, milost dopřáti mému ubohému slepému dědovi, aby opuštěn a beze vší podpory nestál na tomto širém světě; já opět vrátím se do Hory do své tiché komůrky klášterní.“

Teprv když pán z Rabsteina odešel a děd a vnučka zůstali samotni, jal se stařec vypravovati, co bylo příčinou, že tak rychle na cestu do Prahy se vydal. Nerad sice vyjevoval tajemství rodu jejího; ze strachu však, žeby opět od něho se odloučila a, jak pevně si předsevzala, do kláštera se navrátila, předce konečně k tomu se odhodlal. Božena na celém těle se chvějíc, zůstala na okamžení jako omráčena, když to slyšela.

„On tedy můj otec?“ zvolala konečně. „On! on! A já jsem jej zradila, já prosila, aby zničen a ty vysvobozen byl! O Bože! Bože! děda jsem

nalezla, abych otce navždy ztratila. Ha! nyní se pamatuji... když jsem přikvapila k němu, abych o pomoc a ochranu jej požádala; on mě poznal, poznal ve mně podobu mé předrahé matky... ach, ano, hlas srdce tu mluvil.“

Stařec vypravoval pak, jaké spiknutí jest na hradě Žlebském proti Markvartovi zosnováno, a co spiklí ti v úmyslu mají, aby se mu pomstili.

„O můj ubohý otec!“ zabědovala Božena „jest ztracen, bude zničen za to, co jiní ve jménu jeho spáchali! O můj ubohý otec!“

A nedbajíc na dědovy prosby a jeho domlouvání pospíchala k pánu z Rabsteina, aby na okamžení o radu a pomoc jej požádala. Ten ale byl již mezi tím z Prahy odjel, a Božena doslechla jen, že rychlé přípravy se činí, aby ještě toho téhodne Markvart z Vartemberka a Jan ze Mšece co rušitelé všeobecného pokoje a co lupiči zajati byli a hrady jejich s zemí se srovnaly.

„Ještě toho téhodne,“ přemítala na mysli Božena, „dnes je pondělek... rychle! ještě možno jej zachránit, já sama to učiním, dcera zachrání otce před smrtí potupnou.“ Ani slovem nezmínila se o svém předsevzetí a druhého dne ráno sotva svítat začalo, vyšla z domu i z Prahy a cestou k Hoře Kutné zaměřila.

Po odchodu Zoulově byl Markvart trapným nepokojem zmítán. „Vrátí se? spatřím jí ještě? a spatřím-li, vrhne se s láskou dcery do mého objetí, na otcovské srdce mé?“ Takovéto myšlenky dnem i nocí mysl jeho naplňovaly.

Jiří z Řidké slyše, že Zoul se slepcem chce do Prahy se odebrati, z počátku byl proti tomu, vida ale, že od svého předsevzeti nikterak upu-

stit nechce, dal mu aspoň na cestu moudrou radu: aby dal pozor, aby nikde za krk viseti nezůstal. Roznesla se pověst, že velké královské vojsko k Žlebům se blíží. Jiří vyslal tedy do vůkolí vyzvědače, a ti shledali, že pověst ta lživá jest: proto ale předce dal hrad lépe upevniti a zásobou potravy opatřiti. Zbrojnoši cvičili se ve zbrani a počet jejich rozmnožen luzou, kteráž prostopášným životem lákaná ze všech stran se tam sbíhala.

Markvart si ničeho nevšímal: jako zmatený chodil z místa na místo v trapných myšlenkách svých pohroužen, nikde stání nemaje, nikde pokoje nenalézaje.

Jed, jejž byla Judita vypila, byl nepochybně slabý a neusmrtil ji čili vlastně jen na polo ji usmrtil. Ubohá upadla v úplnou otupělost, kterážto jen časem byla přetrhována a to hrozným zuřením. Zuření začínalo být přílišnou prudkostí svou již i nebezpečné, a protož rozkázal Jiří, aby do některého z dolejších pevných vězení ji zavřeli a dobře střežili.

Tak uplynulo již několik dní. Markvart byl čím dále tím nepokojnější. Plamenná touha jeho po dítěti a přetrapná nejistota tak zhoubně na něho působily, že chodil již jako tělo bez duše, a někdy i prudká šílenost se ho zmocňovala, tak že již i o život jeho se obávali.

Týden skláněl se ku konci. Opět roznesla se pověst, že blíží se vojsko k obklíčení hradu Žlebského. Jiří dal na hradby stráže postaviti a všecko k mocné obraně připraviti, dnem i nocí nahlížeje, zdali rozkazy jeho náležitě se plní. I Markvart musel se podrobiti všeobecnému nařízení, dle něhož každý opověděti se musel, kdo z hradu vyjíti chtěl.

Byla noc. Markvart najednou vytrhnul se ze spaní a vyskočil z lože. Zdálo se mu o Boženě, slyšel, jak: „Otče!“ otče!“ naň volala, a protož procitnuv, z lože vyskočil.

„Těsno, dusno je tu!“ zvolal. „Musím ven, abych se tu nezalkl; hledat budu tu ubohou a oddechu si nedopřeju, dokud ji k otcovskému srdci svému nepřivinu.“ Silným trhnutím otevřel okno, aby noční vzduch horké čelo mu ochladil a jej občerstvil. „Ó, kde jsi, dcero má?!“ zvolal ven do tiché, světlem luny bledě ozářené noci. „Boženo! kde prodléváš? Ó pospěš do náručí otce svého!“

„Otče! Otče!“ zaznělo, jakoby ozvěna mu odpovídala.

Markvart sebou trhnul. „Ha, co to? Je to mámení obraznosti či . . .“

„Otče! otče!“ zaznělo to zřetelněji z dolejška.

„Ha, to je Božena! Ano, Božena!“ zaplesal Markvart. „Již jdu, jdu! Hej, hola! bránu otevřete! most spusťte! Jiříku, rychle! Postuj jen tam, kde jsi má holubičko! otec již přichází, aby tě k srdci svému přivinul.“

Jako šílený vyběhl z komnaty na chodbu, a pak na náhradí a když bránu mu otevřeli, pospíchal pro milou mu, tak toužebně očekávanou dceru.

S vítězným plesáním více ji do hradu a tam do své komnaty přinesl nežli přivedl. Ubohá byla po dlouhé obtížné cestě do umdlení unavená. Všecky služky byly svolány k posluze její a též Markvart ani na krok nevzdálil se od lůžka jejího. Druhého dne byla již opět tak zotavena, že vstáti a po komnatě přecházeti mohla.

Nevýslovná byla rozkoš šťastného otce, když dceru v kvetoucí, opět se vrácející půvabnosti

její, s očima uslzenýma před sebou státi viděl! Bez přestání líbal jí ty modré zarosené oči, ta růžová ústa a to hrdě vyklenuté čelo, radostí i sám slzel, a nemohl se na ni dost vynadívati. Ptal se jí na to a na ono, ptal se jí bez ustání, otázku za otázkou jí předkládaje, a to s takovou dychtivostí, jakoby se odpovědi ani dočkati nemohl, a předce jí ani k slovu přijíti nedal.

Konečně se prudká rozčilenost jeho poněkud utišila, a Božena vypravovala všecko, co se s ní dělo a jak se jí vedlo od dětinství, pokud paměť její sahala až po dobu nynější. S pláčem a naříkáním zmínila se též, že před krále Václava na kolena se vrhla a na něho, nevědouc, že to otec její, žalovala.

„Ó, veta po tobě, předrahý otče!“ zvolala a úzkostně jej objala, jakoby před blížícím nebezpečenstvím jej zachrániti chtěla. „A já — já jsem příčinou zkázy tvé, já nešťastná sama jsem smrtící ránu na tebe vyzvala!“ Nadarmo vynakládal otec všemožnou výmluvnost svou, aby s duše její svalil toto břímě přetěžké, nadarmo snažil se jí upokojiti: ona neustále nejtrpčí výčitky sobě činila. Blaženost i zármutek pronikal srdce Markvartovo.

„Nech mě ještě dojíti ku králi do Žebráku,“ prosila pak Božena; „král jest dobrý a spravedlivý, on zajisté vyslyší prosby mé, vyslyší dceru za otce prosící, a nepřipustí, abych sotva tě nalezši opět tě ztratila. Ó zajisté mě dobrotivě vyslyší a nechá mi tě, předrahý otče! Potom budeme zde na tom krásném hradě spolu bydleti a já budu se snažiti, abych v důkazech lásky dětinské ti vynahradila, co jsem odloučením od tebe promeškala. A snad máš ještě více hradů, jež bychom spolu navštívit a z krásného vůkolí jejich se potěšit mohli.“

„Ano, mám," vzdychnul si při pomyšlení. „Jak dlouho ale? Brzy snad budu mrtev nebo zajat a statky mé v plen vzaty ... Ubohá dívko, co potom?" Ponejprv jasně se mu před duší objevilo postavení, v jakémž se nacházel, a příčiny, kteréž tak daleko jej přivedly. Zhrozil se toho a malomyslnost začala se ho zmocňovati; tato slabost však dlouho netrvala. Opět jej pronikla jeho přirozená hrdost, ačkoliv nikoliv s takovou prudkostí jako jindy: obejmuv dceru, tázal se jí, zdali má radost, že z rodu Vartemberků pochází?"

Božena se zarděla a zbledla a pak opět jako temná růže zplanula. Přivinuvši se k srdci jeho, zakryla si obličej a plakala.

Najednou vyskočila a zvolala: „Slyš, otče! Neslyšíš nic? Jest mi, jakobych lomoz zbraně slyšela! O Bože, snad jsou již zde a chtějí tě usmrtit ... ha, nyní vím, co to jest, otce ztratit ... ne, ne, to nesmějí ... to se nesmí stát! Otče!" zvolala pronikavým, úzkostně se chvějícím hlasem a vrhla se mu k nohám, „pojď, prchneme spolu ... kamkoli ... jen pryč odtud ... zde jest nebezpečno ... daleko, daleko prchneme ... a kdybychom i v pustém lese v bídné chatrči bydleli, mně bude blaze, protože budu bydleti s tebou! Bože, ty váháš! O rychle, rychle, pryč odtud! Každé okamžení, kteréž tu meškáme, okrádá nás o naši blaženost! O pospěš, ještě bude nám možno, abychom nepozorovaně z hradu se dostali. Ach, dopřej mi, otče, abych s tebou žíti mohla, vždyť mi proto Bůh dopřál, abych s tebou se shledala!"

Markvart byl úpěnlivými slovy dceřinými hluboce dojat a všecek pomaten. V tom okamžení

mu přicházelo, že nemůže jinak, nežli s dcerou uprchnouti.

„Ano, ano," zvolal, „prchněme, pokud nám to ještě bez nebezpečenství možno!" Božena radostně zkřikla, a vyskočivši vrhla se otci okolo krku. Markvart nyní sám pobízel k rychlému útěku; chopiv se meče, pospíchal s dcerou ke dveřím. Prudkým pohybem stalo se, že rytířský pás se mu rozepnul a padati začal. Božena, zpozorovavši to, zvolala:

„Otče, rytířský pás ti padá!"

Markvart rychle po něm sáhnul a zachytil jej. Tato, ač nepatrná příhoda způsobila, že náhle v něm opět veškerá hrdost Vartemberků procitla. Zarazil se a celou výškou svou mocně se vzpřímil.

„Můj rytířský pás?" pravil. „Bohu díky, že nespadl!" a připevniv jej, doložil: „Ještě jsem rytíř, ještě jsem Vartemberk! Nebyl-liž Beneš, ten Sasobijce, můj praděd a Ješek ze Stráže, ten slavný bojovník můj strýc? A já ... což nechtěli mě násilím o mé právo připravit? Hrom a peklo! ještě jsem Markvart z Vartemberka!"

Božena nerozumíc těmto řečem jeho s úžasem naň hleděla, ba až se chvěla při tomto náhlém výbuchu ctižádosti jeho. Markvart hleděl jí vše vysvětliti a též v ní, co dceři jeho, dceři z rodu Vartemberků tuto hrdost mocně roznítit. Avšak nadarmo; ona v tichém soukromí vychovaná, nemohla to úplně pochopiti, předce ale, jako bezvolně, ke všemu přisvědčovala. Nový život proniknul Markvarta, novou silou zpružilo se tělo jeho, a rytířská hrdost mocně hlavu svou vztýčila. Sám opět chopil se velitelství na hradě, a Boženou a pánem z Řidké provázen sám dohlížel, zda-li k mocné obraně všady všecko jest náležitě při-

praveno. Byl mnohem bedlivější, mnohem čilejší, nežli kdy jindy. Všecko se radovalo, že vyrval se z náručí zkormoucenosti, kterážto jej po tolik dní tak mocně byla svírala. Jen rytíř ze Švábenic ač Jiří dosti mu domlouval, zůstal zasmušilý a vzdaloval se, větším dílem meškaje ve společnosti Zoulova bratra Jana, kterýžto přece konečně se odhodlal, na světlo vyjíti. Jiří z Řidké vrtěl hlavou a mnohé povážlivé slovo Markvartovi do ucha šeptal, ten však blažen, že dcerou potěšit se může a upevňováním hradu horlivě se obíraje, nedbal na to.

Bylo krásné letní jitro, skvěle povzneslo se slunce za mocným hradem Lichnickým. Plamenné paprsky jeho ozářily věže hradu Žlebského a lesem porostlý svah, zrcadlící se v Doubravce posud ještě temnem zahalené. Hluboké ticho, jakéž touto ranní dobou tam rozloženo bývalo, tentokráte vzrušeno bylo silným táhlým troubením, z rozličných stran zaznívajícím a na hradě opětovaným.

Bylo to vojsko, jež Mutina ze Skalky přivedl, aby hrad Žlebský jím oblehl.

Na výšinách k hradu přilehajících objevili se ozbrojenci, větším dílem lučištníci, jižto z úkrytů svých na nižší hradby šípy metajíce, brzy všecky obrance z nich zapudili. Mutina vtrhnuv tam s hlavním vojem svým, pevnými záseky se ohradil, a postavil tam své dvě jedinké palné zbraně, jimiž pak koule metal na hlavní hradby, ba i do hradu samého. Několikráte dal toho dne též útočiti na přední hradby, hledě se jich zmocniti; pokaždé však krvavé hlavy odnesli, s velikou udatností odraženi jsouce. Rovněž tak ale vedlo se i lidu Markvartovu, když k výpadu se odvá-

žili. Tak minulo několik dní, aniž která strana jaké výhody se dočinila. Smůly, vařící vody, kamení a jiných věcí, jakýmiž se nepřítel při slézání zdí obyčejně odrážel, již jakýsi nedostatek u obležených jeviti se začínal a konečně musil i Markvart uznati, že ve stavu velmi zlém se nacházejí.

„Není jiné pomoci," pravil, „zejtra musíme na ně vypadnouti, a to s veškerou silou svou a z dvojí strany. Ty, Jiříku, vypadneš se strany vodní; já a Švábenický se strany druhé. Jan bude zatím hrad střežiti."

„V kolik hodin?" chladně se tázal rytíř ze Švábenic.

„Z ranního spánku je vyburcujeme."

„Dobře, budiž!" odpověděli všickni a rozešli se.

Švábenický a levoboček Jan významně na sebe pokynuvše, stranou do předhradí spolu zašli.

„Tedy zítra den pomsty!" zašeptal Jan.

„Ano, zítra. Dáš jim o tom vědomost?"

„Dám, šípem."

Rozešli se, blížilť se právě pán z Řidké.

Téhož večera vletěl do nepřátelského tábora šíp, na němž kousek popsaného pergamenu připevněn byl. O půl noci zaznělo z venku silné zatroubení, na něž ihned hlásný též zatroubením odpověděl. Všecko skočilo na nohy; i Markvart chopiv se meče a štítu pospíchal na náhradí. Tu uslyšel, že před branou čeká posel, od Mutiny vyslaný a s pánem hradu mluviti žádá. „Pusťte jej sem!" rozkázal Markvart.

Stalo se. Při záři pochodní přistoupil posel k pánu z Vartemberka a vyřizoval, řka: „Velitel můj, statečný Mutina ze Skalky, tuto posílá ti důkaz, že na hradě zrádce máš." Při tom doručil mu kousek pergamenu.

S patrným úžasem přijal jej Markvart a pevně ba křečovitě rukou jej sevřel. Temné hlasy nevrlosti proběhly řady bojovníků. Jan a Švábenický zbledli, jakoby smrt ledovou rukou svou se jich byla dotkla.

„Čti! čti jména zrádců!“ zaznělo se všech stran.

Markvart hrdě se ohlédnuv, pravil hlasem pevným:

„Přátelé, důvěřujme v Boha!“ načež k poslovi se obrátiv, doložil: „Jdi a pověz veliteli svému, jak Vartemberk tresce!“ A přiloživ pergamen k ohni, spálil jej.

Posel propuštěn byl z hradu, aby se zprávou o následku poselství svého do tábora se navrátil.

Markvart smutně vešel do komnaty své. Božena s pláčem vrhla se mu okolo krku; těšil ji, nadarmo však bylo toto snažení jeho. Tu vkročil do komnaty rytíř ze Švábenic. „Markvarte, tys velikomyslností svou mě zahanbil; já byl ten zrádce! Zde můj meč.“ Markvart v prudkém rozčilení několikráte po komnatě přešel, načež podav mu ruku, pravil hlasem, vnitřním pohnutím se chvějícím: „Švábenický, tys veliké břímě svalil se srdce mého, já ti odpouštím, pod jednou však výminkou.“

„Vyslov ji, příteli, rychle ji vyslov, všemu se podrobím, všecko učiním!“

„Doprovoď tuto dceru mou Boženu ku králi Václavu. Tímto listem opatřen můžeš být jist, že ti odpustí. Václav jest srdce šlechetného a vezme dítě mé pod ochranu svou.“

„Ne, ne! od tebe se neodloučím!“ zvolala Božena. „Jsem-li dcera tvá, tedy jsem z rodu Vartemberků, a musíš-li zahynout, zahynu s tebou. Byla jsem až posud bázlivá a úzkostně jsem

se třásla; nyní shledáš mne pevnou, zmužile odhodlanou, jak se sluší na dítě z rodu Vartemberků?“

Markvart ji vřele k srdci přivinul, rytíř ze Švábenic sklesnul před ní na kolena a zvolal: „Slečno, jsem vám k službám s tělem i s duší: rozkažte jen, kdykoli . . .“

Další jeho slova přetrhl Jiří z Řidké, jenž vkročiv oznamoval, že k výpadu všecko jest připraveno.

Markvart rozdělil úkony jináče; rozkázal, Jiří aby vypadl malou brankou, Jan aby hrad střežil, Švábenický aby obsadil přední hradby a věže, jedno z nejdůležitějších míst, odkudž bylo možno hrad i vůkolí ovládati. Markvart sám hlavní bránu k výpadu si vyvolil a na dané znamení s lidem svým s takovou prudkostí na nepřítele vypadl, že královští žoldnéři, nemohouce strašnému meči jeho odolati, couvati začali, až pak i na útěk se dali. Také Markvartovi zbrojnoši bojovali se zoufalou zuřivostí, a královské vojsko bylo by jistě rozprášeno neb i dokonce zničeno bylo, kdyby byl i pán z Řidké, jak bylo umluveno, brankou nepříteli v bok vypadnul. Jakéž ale bylo ustrnutí Markvartovo, když řinkot zbraně a radostný pokřik za sebou zaslechnuv, rychle se ohlídnul a spatřil, že hrad již v rukou nepřátel jest! Náhlý útok, jakýž nyní naň učiněn byl, potvrdil to; nebylo jiné pomoci musel couvnouti. „Do předních hradeb! k Švábenickému!“ rozkázal hřmotným hlasem, a již i zástup jeho tam pospíchal. Markvart byl poslední, ustavičně mečem máchaje, tak že ještě při couvání skolil několik mužů nepřátelských, takměř v patách s velkou prudkostí jej stíhajících.

„Řidka a ten proklatý levoboček nás zradili!“

zvolal Švábenický všecek zakrvácený, když byl Markvarta spatřil.

„Kde jest Božena?“ zabědoval Markvart. „Uboha dcera má!“

„Přidružila se k našemu zástupu, protože, jak pravila, raději pod mou ochranou, nežli pod ochranou toho úskočného Jana býti chce.“

„Bohu díky! tedy v zajetí neupadla?“ tázal se Markvart, a odpovědí mu byla sama Božena, kteráž právě v tom okamžení k němu přikvapila.

Všecek umdlen sednul si Markvart, aby si odpočinul. Božena přivinula se k němu a Švábenický mezi tím prohlížel věž a přední hradby je obklopující.

Tu najednou zazněl pokřik, v nějž troubení a břinkot zbraně se mísily, Markvart, Božena a Švábenický pospíchali nahoru na věž, aby střílnami na náhradí se podívali. Zkřiknutí vzteku vyrvalo se Markvartovi z úst, a pěstě jeho se křečovitě zatřely. Na náhradí roztrhoval jeden katův holomek velký Vartemberkův prapor, a druhý potupu, hanu a kletbu hlasitě metal na Markvarta z Vartemberka.

„Do boje, Švábenický!“ zvolal Markvart hlasem hrozným, do boje posledního, do boje smrti!“ A obejmuv Boženu, vrhnul se po schodech dolů.

Výpad učiněn byl s nesmírnou zuřivostí. Markvart hledal smrt a nalezl ji, draze však zaprodal život svůj. Mrtev sklesl a kolem něho leželi věrní jeho, ležely i hromady nepřátel, strašnými jejich meči porubaných. Božena, jen na otce myslíc, vystoupila na cimbuří, aby podívala se na boj, dole vůkol věže zuřící. Viděla, jak otec bojuje co raněný lev, viděla, že padá, a tu zakryla si oběma rukama tvář. Při tomto pohnutí sebou

trhla, závrať ji pojala a ubohá spadla rozdrcena mezi bojující. Zoulův bratr Jan a též pán z Řidké, jenž tak nenadále zrádcem se stal, byli zajati, později však opět propuštěni. Když vítězové hrad Žlebský prohlíželi, nalezli v dolejším vězení Juditu, kterážto se smrtí zápasila.

Šílenost ustoupila od ní v tom okamžení, když Markvartovu mrtvolu okolo nesli; hned na to i ona skonala.

A Mikuláš Zoul z Ostředka? Ten jsa v Praze neupadl v zajetí, stal se pak hrozným pro mnohé násilí a lupičství, jakéhož s drzou neohrožeností se dopouštěl, a roku 1404 i s bratrem Janem v Praze byl oběšen.

Václav Beneš Třebízský.

Napsal

K. V. Rais.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 4.

(Běžné číslo 112.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

VĚNUJI

SLAVNÉ PAMÁTCE

VZORNÉHO KNĚZE,

vzácného Čecha, velkého člověka, nejnárodnějšího spisovatele,
přítele zlatého srdce, drahého

P. VÁCLAVA BENEŠE TŘEBÍZSKÉHO.

K. V. R.

Kniha tato vyrostla z lásky a obdivu.

Posýlaje ji do světa, mám za svou povinnosť připomenouti, že velký podíl má na ní bratr můj Jindřich, druhdy učitel na Klecanech, a denní host drahého Beneše Třebízského.

Bratr můj, měv příležitosť drahou tu duši blíže poznati, sdělil se mnou všecky své krásné vzpomínky! Děkuji mu za ně bratrsky upřímně!

Ve Hlinsku, v měsíci únoru, 1885 r.

Václavu Beneši Třebízskému.

Báseň

od J. V. Sládka.

Ta sláva, kterou lidstvo věnčí krále,
ten vavřín, který z krve vypučí
tisíců padlých v muce neskonalé,
ten jásot davů, jenž se rozhučí,
když v triumfu si vezou modlu svoji
za skutek dobrý nebo za zločin: —
ta sláva mělká, ta nebyla Tvojí,
Ty, který žil jsi — svého lidu syn
a pohřbens — v lidu svého náručí.

Sám dítě z lidu stál jsi v jedno s nimi
v jich práci, boji, slz i slastí proudu,
s tím srdcem, které kruhy železnými
jak přikováno bylo v každou hroudu,
kde česká síla zanechala sled
záplavou slávy, nebo mořem běd —
s tou duší čistou, velikou a vřelou,
nic neždající, než, by vlastí celou
zakmitlo slunce ještě jedenkrát,
jak Tys je viděl v dobách slávy plát. —

Jen ve svých snech! — a život Tvůj byl snem,
v němž na sebe jsi zapomínal zcela;
Ty's jenom děl: „Matičko osiřelá,
kdy tebe zase z prachu pozvednem?
Matičko, matko, domovino sirá,
což už ta noc nebude nikdy dnem? —
viz, matko má, jak mi to srdce svírá —
jsem chud a sláb — leč, co ti mohu dát,
je všechno tvé: můj život, moje snění,
má práce, moje každé pomyšlení;
vše, matko moje, vezmi nastokrát!“

Jak nocí táhne hejno labutí
v slunečný jih a jejich teskné pění
a šumot běloskvoucích perutí

poutníka vzbudí, který z unavení
kdes klesnul podél cesty, bez naděje
a zaslechnuv je dí: „To labuť spěje
tak vysoko a do úmoru v dál —“
a stane pak a jejich kráčí směrem: —
tak ten tvůj hlas se ozval neci šerem
a doslechlo jej srdcí na tisíc,
svůj celý stesk a celý v něm svůj žal
a pravili: „Hle také jeden z nás
a nezoufá! — jen slyšte jeho hlas,
jak vítězně teď letí v nebesa,
trpí co my, však v boji neklesá,
nuž, pojďme za ním — lepší době vstříc!“

Byls v světě sám, jak opuštěný kmen,
s nějž vítr urval lupen po lupeni,
a když jsi kles', — sám bouří vyvrácen,
to mohl Tobě záviděti král,
jak tisícové s Tebou ku temeni
tam šli těch svatých Vyšehradských skal! —
Neměls tu matky, bratra, sestry žádné,
však z cizího-li oka slza padne,
ta váží tolik, co ty krve svazky.
Tvůj lid Tě miloval a hrob Tvůj svlažen
byl tisícerou krůpějí té lásky —
Tvůj lid to cítil, kdo mu bouří sražen!

A ze rtů chudiny, těch lidí práce,
to znělo za Tebou: „Nuž, tak jdi s Bohem!“
a ze rtů dětí znělo to: „Spi sladce!“
a ze rtů soudruhů: „Po boji mnohém
jdi, příteli, a odpočiň tam sobě!“ — —

A přejdou léta — a tam na Tvém hrobě
snad růže svadnou, — ale zastaví
se poutník tam, to z těch, kdo věřit budou,
jak věřils Ty za ranní záplavy,
že nad tou českou, zrytou půdou
zasvitne slunko přec, — přes všechny mraky!
A půjde dál se zvlhčenými zraky,
byť u Tvých nohou postál jenom mžik,
a řekne: „*Tobě tady pod tou hrudou*
za vše, za vše, lidu Tvého dík!“

(Přednesena na Klecanech.) (Otištěna v „Lumíru“, 1884.)

(S dovolením básníkovým.)

Rukou chvějící se beru do ruky péro, abych upřímným duším českým vyprávěl o zlaté zakopané hlavě, která českou vlast a lid její měla převroucně ráda, která lidu českému v oběť přinášela požehnané své žití, plné práce horečné!

Nedivte se srdci, které duši tu poznalo, že při každé vzpomínce na ni v prsou žalobně zasténá, nedivte se ruce, že píšíc o něm, se chvěje.

Duchem zalétám na černé skály povltavské, ku klecanskému kostelíku, ku starobylé faře s prohýbanou střechou, do útulné klenuté světničky, jejíž jedním oknem otvírá se pohled na děsnou pláň bělohorskou, jejíž oknem druhým vane tajemný ševel půlstaletého ořechu, na jehož větve časem usedal černý pták havran Karlštejnský, starým zobem pročesával svoje lesklé peří a díval se do světničky na kněze předčasně ustaraného, který tam nad stolkem do dlaní skláněl bílou svoji hlavu a modrým okem díval se na divného hostě. Ten přinášel vzkazy nejdivnější, plné stenů a slz českého lidu dávno zakopaného, aby je bílá ruka knězova brkem napsala a poslala po českých luzích, do každého města, do každé chaloupky.

Vzpomínám na tu světničku den co den, ve spánku k ní zalétám a usedám vedle drahého muže, slyším milý jeho hlas, vidím blankytné oči.

Stále se domnívám, že ještě žije, že na klecanské kaplance je všecko tak, jak bývalo — — a přece nedávno stál jsem na vyšehradském hřbitově u hrobu zcela udupaného, v jehož hlíně tkvělo několik suchých kytic a žerď s nápisem: „*Dokonáno jest!*“

Doma ve Třebízi.

Měl jsem v ruce knížku, starou již, téměř zčernalou . . . Byla to jakási školní kniha mluvnická. Otevřev desku, četl jsem na prvém shnědlém listě tato slova: „Kdo tu knížku najde, ať ji vrátí Václavu Benešovi ze Třebíze, žáku druhé třídy školy v Kvílicích.“ Slova ta psána byla latinkou, rukou dětskou.

V duchu viděl jsem malého tmavovlasého hošíka, bleděmodrých očí; vydrovka seděla mu na temeni, přes kazajku, z dobrého tmavého sukna, které přece něco vydrželo, visela mu školácká taška, shotovená rukou tatíčkovou, lámasové nohavice zastrčeny byly do holinek. Klusal vesele od Třebíze do farní školy kvílické. — — Pospíchal, protože bylo slyšeti „Pětipejska“, volajícího na mši svatou.

Byl to Václav, syn krejčovského mistra Beneše ze Třebíze, vísky as dvě hodiny od Slaného vzdálené. Václav Beneš Třebízský narodil se v úterý, dne 27. m. února, roku 1849. ve Třebízi.“ Třebíz je nevelká dědina; nad ostatní vesničky vyniká tím, že má svou poštu. Náves je čtverhranná, rovná, tak že by se za ni styděti nemusilo ledakteré město. S předu je obvyklá nádržka, v zadní části poutá pozornosť příchozího malá kaplička — „ten náš útulný kostelíček Tře-

bízský“. Uprostřed pravé strany od kostelíka vystupuje malé stavení, chalupa. Zdálí zdá se nám, že je to jednotlivá budova, však přihlédneme-li blíže, seznáme, že se skládá ze tří čísel. A prostřední číslo je rodný domek Benešův. Nepatrný domeček s přístavkem, jehož střecha teprv nedávno taškami byla pokryta, kdežto ostatní část chaloupky je kryta ještě slaměnými snopky.

A v levo jest okénko do jizbičky, v níž Beneš se narodil. Jsou na něm ještě nyní dvě taštičky, pod které se schovával za mládí Benešova klíč ode dveří. Na zvyk tento Beneš nezapomněl a když jednoho času z Klecan do Třebíze přišel a našel dvéře zavřené, sáhl ihned pod jednu z tabulek, kde skutečně klíč nalezl.“*)

Jak maličkým jest ten rodný domek miláčka našeho, pozná čtenář, připomenu-li, že lonského roku odhadnut byl za 90 zlatých.**)

Slyšme, jak Beneš Třebízský na světničku rodnou vzpomíná:

„Vidím ji do dneska tak živě, tu milounkou světničku se začernalým dřevěným stropem, přes příč se třemi těžkými opěracími trámy, v levo as dva kroky ode dveří staré hodiny v pouzdře někdy jasně modře natřeném, vedle hodin krb s třínožkou, v průčelí celou délkou řada obrazů . . .“***)

Mistr Beneš, dobrák veselé, opravdu staročeské povahy, oženil se teprvé ve svém čtyřicátém roce s Marií Šarochovou, dobračkou ryzího srdce. Ze všech dítek zůstal jim jediný Václav, jemuž věnovali všecku lásku svoji.

---

*) „Zlatá Praha,“ 1884, č. 36.
**) „Ruch“, 1884.
***) „V podvečer pětilisté růže“.

V rodné chalupě se střechou doškovou, v nízké světničce při okně sedával na starém „verštátku“, který doposud uložen v domku tom na půdě, mistr Beneš, muž rázný, pořádku a starých zvyků veliký milovník, mistr krejčovského cechu městečka „Vraného“, vůdce processí poutnických na Tuřánka, pod Ročov a na Svatou Horu. Hotovil oděv pro staré i mladistvé obyvatele třebízských i okolních statků a chalup, při čemž mu věrná žena pomahávala.

Od božího rána do noci chaloupka chvěla se zpěvem; dopoledne zpívali písně náboţné, odpoledne nějakou tu světáckou zanotovali. Ku dvouhlasu přibyl pomalu hlásek třetí, hlásek malého Veníka, ze kterého brzy byl zpěvák dokonalý.

Nežli vedl ho tatíček do kvílické školy, znal Václav písní několik mandel, krásných modliteb mnoho, leccos také již seslabikoval, napsal a spočítal. —

A nyní poslyšme úryvky z „lístečků z dětských let“, kterými Třebízský zlatou dobu mládí svého, pouti do školy a pobyt v ní tak roztomile líčí:*)

„Je po páté hodině ranní. Ze svatomartinského kostelíčka rozléhá se stichlou naší dědinkou klekání. Venku všecko bílo, Ještě prý se poprašuje. Ale na roráty půjdeme přece. Půjdeme, i kdyby šídla padala.“

„Vstávej — slyšíš — jářku!“

Jak bych neslyšel! Vždyť jsem se probouzel každou chvilku a naslouchal pozorně, zda-li už nezvoní. Ale dosud všude ticho a ještě nekokrhají ani kohouti. Bylo tu starostí, abych nezaspal. — A potom bych neslyšel! Však mi do

*) „Roráty“. Lísteček z dětských let.

dneška zní v uších drahý, nezapomenutelný hlas, ač několik let tomu, co umlkl na věky.

Šipkou jsem byl dole s lůžka a oblečen okamžiknutím. Taška s řemenem na přasku byla již připravena, dva krajíce chleba v ní také velice starostlivou rukou uloženy a někdy i po jablíčku naděleno; návsí kmitají se již svítilny jako bludičky, sníh pod nohama skřípá, ozývá se veselý hovor, slyšeti i hvizdnutí, už jde Skůra, Šaloun, ve protějších statcích dvířka také vrzají, poštěkují psi — Voříška poznám mezi všemi, vybíhá si i na náves. —

„Dej Pánbůh dobrýtro!“

„Vítám vás na slovo Boží!“

„Taky vás!“

Otcové si podávají ruce, povídají o mrazu, že čekali podle včerejška větší a že to ještě ujde. A my si ohrnovali na pangrotkách kožešiny přes uši. Našim tatíkům pak tenhle mráz ještě ucházel. Nám bělelo se nad očima řasoví a tatíci čekali ještě tužší zimu. A hned byly zase ruce v rukavicích s jedním palcem, jež jsme měli přehozené ramenoma na šňůrkách.

Najednou ozve se mi zrovna do uší: „Haf — haf!“ Na očích ucítil jsem dvě ruce a zaslechl jsem tlumený smích. Byl to přítel Honzík, asi o dvě léta starší než já, ale nepoměrně vyšší; já mu tak dosahoval po bradu . . . Však dobrá duše; jediné, že nás trochu někdy škádlíval. Ale nepozastavovali jsme se nad tím, protože byl veliký, uměl dobře otloukati píšťaly, uměl zahvizdnouti na dva prsty položené do úst, nejdále dohodil, nejvýše dosáhl, každému okamžitě ruku sevřenou v pěst sebe pevněji rozevřel, znal všecky ptáky, věděl, kde jaký hnízdí, rozeznal je po vajíčkách, bouchačka jeho nejdále donášela, vydržel

státi na jedné noze, jak kdo dlouho chtěl . . . A ani jsme nevěděli, jak jsme se již octli na „Květnici“. Odtud dolů do Kvílic jediný skok. V kostele plno světel, všemi stezkami po stráních kmitají se svítilny, odevšad se ozývá hovor . . .

Oudolinou rozléhá se již ze chrámu zpěv. Už tam i Plchovský Hyk; má před sebou rozevřenou knihu, v níž řádky na noty jako brázdy, písmeny jako kolečka u hodin . . . My urychlili krok a touže chvílí se rozezvučely staré, začernalé zvonice „Pětipejsek“ se „Sousedským“ . . . A tihle dva si uměli zanotovati nejlépe. Pětipejsek — „dyškant“ a „Sousedský“ — alto. Starý Vocásek říkával, že pozná na hodinu zcela dobře, jest-li se rozhoupaly před svatbou aňebo před pohřbem.

V kostele jsme si potom tak nejupřímněji zazpívali. Všecky písně jsme uměli zpaměti a už podle předehry jsme zcela dobře poznali, jakou milý náš pan kantor spustil. — Potom jsme se nahrnuli do školy. Kvílická škola byla už tenkrát jako klícka, hezounká, na vršku bez došku — ale pod taškami.

Ve škole kamna milounce vyhřívala. Kolem vinulo se zábradlí, aby se snad doskočnější všetečka nepopálil. Sesedli jsme si v kruh jako kuřátka. Bylo ještě šero . . . Plaménky z kamen vykouzlovaly na stropě rozkošné obrázky a my se těm obrázkům z nejplnějších plic smávali.

Já vypravoval pohádky, dlouhé — tuze dlouhé pohádky a skoro vždycky s veselým koncem. A nikdo ani nedýchal a Zábělka si netroufal ani nakousnutý krajíc dokousnouti.

„Tu o tom skleněném vrchu!“

„Tu o tom Vemprincovi!“

„Radši o Tyrůlkovi!“

Jeden přes druhého na mne doráželi a slibovali hrušky, jablka, ořechy. A skláněl přede mnou hlavu nyní i přítel Honzík. Pohádky nedovedl ani jediné. Začal, začal, — zachechtal se, začervenal a dále nemohl. A vypravoval jsem nejednou celou hodinu. Ani jsem si někdy nevšiml, že už tu pan kantor ... Ale nerušil mne. Kam jste se poděly, vy časy pohádkové!! Člověku se tak někdy zdá, že snad tohle všecko ani skutečností nebylo. A přece čirá pravda. Není přimyšleno ani slovíčka. Já uměl tenkrát již i o Bruncviku, jak šel do světa, aby dobýval českému jménu čest ... A tu poslouchával přítel Honzík nejradši. Běda, kdyby se byl někdo hnul. Ani noha nesměla zašramotiti. Sedl si ke mně, vzal mne za rameno a sám jedva dýchal. A ten den byl by se mnou srdce rozdělil.

„Ajmolanc“ sice potom dobře nešel. Honzík nevěděl do opravdy, kolik jest dvakrát dvě. Ale pan kantor rázně pomohl a už nám cifry jen lítaly ... Ruka jedva postačila na tabuli psáti. I z paměti jsme dovedli nejzamotanější příklad. Já sice veliké lásky k počtům neměl nikdy a říkali mi, že mne jednou ošidí, kdo a jak bude chtíti. Ale na štěstí umím tolik přece, abych se nedal. A to mám k poděkování panu kantoru ...

Potom býval Honzík vždycky zamlklý. Neusmál se, neposkočil si, nezahvizdl, nezahoukl ...

„Podruhé ti nepovím ničeho. — Leda o vlčíčku a liščičce!“

Tahle pohádka byla k popukání. Holkám se očka zalévala slzami a růžovými líčky kanuly jim celé proudy a to všecko ze smíchu nad hloupým vlčíčkem a chytrou liščičkou. A potom si Honzík položil oba prsty mezi zuby, tváře se mu nadmuly a my si až uši zakrývali, jak pronikavý

hvizdot vyrazil jeho rty. Za to jsem druhý den chtěj nechtěj musel opakovati tu o českém pánu, jak se vydal do cizích zemí a přivedl s sebou domů živoucího lva.

„Kde se to v tom kloučeti béře! — Ten náš neumí ani promluviti!“ pravil jednou soused jeden, o němž říkali, že prý může tolary měřiti na věrtele a podíval se na mne tak úkosem... Co všecko v tomhle pohledu spočívalo! Tenkráte se mi ponejprv tak něco zdálo o nepřízni. Ale na štěstí dovedla mysl dětská tento dojem brzýčko zapuditi. Dotčené poznámky jsem však nezapomněl do dneška.

A říci: „Zítra zůstaneš doma; na roráty nepůjdeš!“ bylo by bývalo trestem, místo něhož bychom se byli raději nevím čemu podvolili.

A snad by se v té škole bylo bez nás i tomu starému kantoru zastesklo. Nadarmo kamínka tak milounce nevyhřívala. I bývalo ptaní, nepřišel-li který, proč a jak? Už jsme si také nějak téhle chvíli na úsvitě v advent uvykli...“

O svých prvých učitelích Václav Beneš takto vypravuje:*)

„Vysoký, asi čtyři a dvacetiletý muž s dlouhými, do zadu učesanými vlasy, s prořídlými, plavými vousy, s jasně modrýma očima, jež si nás prohlížívaly od hlavy do paty pomocí ocelových brejlí, s krejcarovou bílou tužkou za uchem v krátkém kabátku ze tmavé látky, v šedivých kalhotách, — — to byl pan „plecektor“, k němuž jsem chodil dvě léta do školy. V jiném kabátě a v jiných kalhotách jsem ho nikdy neviděl.

Velmi často zatane mi na mysli jiný, ještě jednou tak starý muž postavy prostřední s hně-

*) „Řehoři“. Lísteček z dětských let.

dými, krátce přistřiženými vlasy, s pravou tváří vždy odpoledne pročervenávající, v modrém kabátci se sametovým límcem a černých kalhotách, — — to byl pan kantor, který nás učil zpívati: „Toč se, toč, můj kolovrátku," „My jsme hoši české země" a potom vždy šest neděl před svátky „Kyrie". Při tomto vyučování bývala ustavičnou taktovkou rákoska.

Tohoto poslednějšího jsme se více báli, ne tak proto, že byl „panem kantorem", ale spíše, že ten večer před třemi svatými králi chodíval od stavení k stavení, uměl dovedně frakturou C † M † B a potom také, že se ho otec zeptal: „Jak pak ten náš?" — Já při téhle otázce nikdy ani nedýchával. — Pak si z nás vybíral „Řehoře", ustanovoval „oficíra", „kaprála", praporečníka, bubeníka, pokladníka, rozdával říkání delší či kratší, zcela dle schopnosti a paměti. Potom nás pustil na půdu, abychom si vybrali pušky, arcit že pouze dřevěné, dovolil nám vytáhnouti do pole k vůli cviku, i šermovati ... Zkrátka: pan kantor měl větší moc." —

„Dobré šlechetné srdce! My se ho sice báli, protože nerozuměl žertům, ale ruku jsme mu líbali, i když jsme odrůstali. A byli jsme už studenti. Kde pak toho učiní dnes!" —

Ty dřevěné pušky byly „historické" a my s nimi také opatrně zacházeli. Asi před osmnácti lety je dal shotoviti tehdejší pan páter Kvílický Vojtěch Hlinka, slovutný František Pravda, na něhož se u nás pamatovala všecka živá duše a jehož „čtení" šlo od prahu ke prahu, z ruky do ruky a vnikalo hluboko do srdcí — i nám dětem i dospělým."

Kvílický starý pan učitel jmenoval se Václav Kytka; učitelem náboženství byl na škole kví-

lické kaplan František Srdínko, nyní kanovník ve Staré Boleslavi.

Školák Václav dobře vyznal se v české dobropísemnosti, z dějepisu a zeměpisu leccos uměl dokonale povědĕti, učilť se tomu z knížek od K. V. Zapa; ještě v posledních dobách svého života uměl celé stati zeměpisu z paměti. Také písně, které tenkráte z dlouhých, stářím černých lavic školy kvílické zaznívaly, pamatoval si a rád mnohou z nich si zanotoval.

V „seznamu dítek“ školy kvílické při jméně Benešově připsáno rukou pana učitele: „Malé tělo, veliký však duch v něm vězí“.*)

Ve škole zůstával „na poledne“; oběd mu doma uložili, do toho pustil se, když odpoledne z Kvílic se vrátil.

Vrátiv se ze školy, sedl u kamen, a najed se, vypravoval, čemu se dnes učili. Ovšem že dříve před jídlem i po něm nahlas se pomodlil.

Tatík poslouchal, tu a tam něco přidal, jinde hlavou nad novotou, dosud nepoznanou, zavrtěl; byla to duše sečtělá, světa zkušená.

Potom jako na zavolanou přicházeli staří známí: Starý Skůra, kamarád jeho Kokeš a šedivec Martin, jenž kdysi vystoupiv ze semináře, stal se finančním strážníkem až někde v Dalmácii.

V povídce „Bludné duše“ Třebízský starocha Skůru, zahaleného obyčejně do dlouhého bílého pláště, krásně vykreslil:

„Snopkář Skůra měl zvyk vždycky přidati soli. Byl jeden z nejbedlivějších křesťanů na osadě. Ale pan farář se ho bál, protože si pamatoval, co se za třicet let a snad ještě déle kázávalo.

*) Kolda Malínský v „Ruchu“, 1884.

Skůra byl osmdesátník a ještě jako mladík; se svou starou měl několik dětí, ale ty se k němu tuze nehlásily a on k nim také ne. Měl tvrdou hlavu a lidé si s ním neradi začínali. Skůra slov nevybíral a zdvořilost byla u něho jen na kvintlíky. Za mladých let býval pověstný práč; báli se ho i husaři, kteří ve zdejším okolí tenkrát byli rozloženi. Později se mu však bujná krev usadila, když musel živiti několik krků.

Z jara a na podzim pošíval střechy, chodili pro něho z daleka, neuměl to tak nikdo urovnat a tak ušlapat a učesat jako Skůra. Na sto kroků bylo znát, kterou střechu on měl pod svýma rukama. A když tak seděl na latích, bylo ho slyšet na čtvrt hodiny, jak si vyzpěvoval. V letě chodil za vodu do Němec na žně a když se vracel, říkával, jak se ti Němci o něho rvali, protože pod jeho hrabicí zůstávalo strniště, jako by ho umetl. A vrátil se pokaždé s hezkým penízem.

A kdykoliv dokázal, podíval se po posluchačích, jakoby chtěl říci: „A že to neumím? Nahlas prohodil: „Škoda věčná, že se neznám v knihách; pak byste nepotřebovali chodit do kostela.“

První školu odbyl si Skůra u Pozdenského slouhy, ostatní někde prý ve dvoře na Tuhani.“

Skůra s Kokšem hašteřívali se čtverácky, při čemž říkal Kokeš Skůrovi „furiant“, kdežto Skůra Kokšovi přezdíval „starý šíbal“.

Byli to chlapíci, kteří mnoho prošli, leccos viděli a pěkně uměli vyprávěti; Václavovi, jenž mezi nimi sedával, zbožně naslouchaje, vryly se řeči jejich hluboko do paměti.

V rodném domku třebízském, ve světničce u dveří dosud jest veliký kámen, na kterém malý bystrý hošík poslouchával, co staroši vyprávěli.

Jindy Václav četl. Ze školní knihovny nej-

pilněji si vypůjčoval knížky, jež doma nahlas přečítal; mimo to měl tatík v truhlici, na půdě uložené, ukryto hojně starých knih, spisy Krameriovy do jednoho, historie a kroniky přerozmanité. Starý sám pečlivě vybíral, všecko se synkovi do rukou nedostalo! I po chalupách knihy půjčovali a nové historie sháněli nejpilněji. Václav věděl, že v truhlici ukryta jest nějaká znamenitá, velmi stará kniha, ale do té nikdy nenahlédl a když po letech po ní pátral, zmizela kniha, Bůh sám ví — kam!

„Tenkráte prohlíželi si lidé knížku tak bedlivě, jako dnes obracejí v ruce desítky, nejsou-li padělané, a potom ji uložili do poličky v almaře, jako dnes ukládají spořitelní knížky.“ *)

Tak čítávali a vypravovali dlouho do noci. Staroši v chaloupce Benešově znali každou pověst v okolí, o každém zámku a hradu zbořeném napovídali toho, že hlava šla kolem. Někdy sedával s nimi dědeček Šaroch a ten s mistrem Benešem měli kroniku a bibli v oplesnivělých hlavách jako „Otčenáš!“ Mezi nejvážnějším hovorem zasršel leckdy vtip žhavý jako rozpálené železo, vtip, jakého schopna jenom česká bystrá hlava z lidu, vtip, který kůru ledovou proráží. Staroši v chaloupce Benešově byli hlavy, jaké leckde po vlasti naší žily ještě do nedávna a snad mnohá z nich, sněhově sbělená, ještě v chaloupce vesnické vzpomíná na zašlé muže, plné poctivosti, upřímnosti, lásky, která v této zemi bývala domovem! Byly to duše prosáklé nejčistší zbožností staročeskou, ale při té zbožnosti dobří znatelé nejslavnějších dob národa našeho. Byli to ti naši písmáci, kteří vlastně probudili národ ze spánku

*) „Bludné duše.“

staletého. Byli to dědicové oněch našich slavných, nešťastných rodin, kterým do chladné ciziny bylo zanésti všecken znamenitý um, byli to potomci oněch rolníků, o kterých praví nám kronika, že za ruchadlem deklamovali básníky staroklassické. Mezi takovými lidmi prožil Václav Beneš nejčarovnější dýchánky zlatého svého mládí. „Ještě si často vzpomínám na ty chvíle, kterak se otci leskly oči slzami, když vypravoval, jak někdy v těch milých našich Čechách bývalo, když vyprávěl o těch zlatých dobách, o těch ryzích poctivcích, po nichž už prý jen jména zbyla a když porovnával s těmi dávno zapadlými dobami dny současné“ — tak psal o mnoho let později. V čítánce Václava poutával článek o králi Ladislavovi a Jiskrovi z Brandýsa; ve článku tom vypravuje se, jak mladistvý král Ladislav starého válečníka českého Jana Jiskru, jenž pro krále svého bezpočtukráte krvácel, odměnil několika měděnými penízky. Té nepatrné vděčnosti mysl nadšená nechápala.

Z knížek, které Václav četl, nejhlouběji vryla se mu v duši povídka „Sirotkové neapolští,“ přeložená od Houšky. Děj její padá do těžkých dob, které v Italii nastaly po vyhynutí rodu Štaufovců. Vypravuje se tam, jak těžce Karel Andegavský sirotky hraběte Asmondiho, kterého odpraviti dal, pronásledoval. Při vypravování o útrapách ubohých dětí Václav hlasitě plakával a upokojiti ho nemohli. V pozdních létech, kdykoliv na obsah povídky té si vzpomínal, kalily se mu krásné modré oči. Vždyť na gymnasiu, ve třídě třetí, při přednášce o Karlu z Anjou povědomá látka tak vrtala mu hlavou, že nelenil a šel se optat professora, je-li to jedno: Karel z Anjou a Karel Andegavský.

Někdy uprostřed nejkrásnějšího čtení rychle

otevřely se dvéře a jimi vešel ošumělec dlouhé, vyhublé postavy, tváři jakoby ojíněné, vlasů bělavých; nepozdraviv, svlékl mlčky halenu a velitelsky podal ji počestnému mistrovi, jakoby řekl: „Tu máš a spravl!“ A když krejčí Beneš spravoval a ostatní rázem umlkli, nepromluvil také ošumělec slovíčka, stál jen u „verštátku“, hlavu maje skloněnu a čekal, až správka byla hotova. Potom obléknuv se, odešel opět, nepozdraviv; někdy na „verštátku“ nechal několik tištěných knížek. —

Byl to Refunda, člověk srdce nejměkčího, minulosti neznámé; starci vyprávěli o něm najisto, že to hrabě Kolovrat.

Beneš vypravuje o něm následovně:*) „Byl to muž s nesmírně vyzáblou tváří a s šedivým dlouhým vlasem. Ruce jeho byly pouhá kost a pouhá kůže. Oděn byl v šerkovou halenu, spodky měl uzounké, zvířetinky a nohy mu vězely v sešlých střevících, na nichž se mu leskly mosazné sponky. Čepici, černavou pangrotku s bílým beránkem položil na stůl.

Tvář jeho vypadala jako zkamenělá, jako by vrásky před očima, kolem rtů a na čele byly nepohnutelné; vypadala tak, jakoby patřila nebožtíku, kterého vytáhli v lomech z vápenitých vrstev.

Oči jeho pod bílým hustým řasovím byly přimhouřeny, jakoby nemohly snésti světla a jakoby podřimovaly.

Refunda šel návsí, jako ve Mšecím chodívá kníže Švarcenberk, jinde zas o té jeho chůzi říkali: „Jde jako kníže Kinský“, a jinde zas: „Vy-

*) „Bludné duše.“

kračuje si jako Lobkovic“. Refunda měl opravdu v té chůzi své cosi neobyčejného. Šel s hlavou vzpřímenou, s očima upřenýma v před a šerková halena slušela mu jako knížeti kabátec se zlatými portami a z nejdražšího sukna . . .“

Václav v neděli chodíval s tatíčkem do Kvílic na ranní a na kázání, po obědě na požehnání; starý mistr zahalen vždy do velikého modrého pláště, celou cestou Václava poučoval a zkoumal mladý jeho rozum. Byla-li mše svatá v kostelíčku třebízském sloužena, Václav ministroval.

Někdy za jasného nedělního odpoledne vycházel Václav s otcem do blízkých skalisk, odkud po krajině jest výhled přerozkošný. Prostá, nedovedná ruka vytesala do skalin jednoduché sochy Matky Boží bolestné a sv. Jana Nepomuckého, při kterýchžto soškách „vůdce“ Beneš s poutníčky svými konával někdy vroucí „modlení“.

Ticho jest tu posvátné, hluboké, jen travina větříkem rozčechraná chvílemi slabě zaševelí a skřivánek zapěje v poli dojemnou svoji hymnu.

Václav usedl vedle tatíčka, hlavu do klína mu přiklonil a zahleděl se po kraji na milounké vesničky, porostlá pole, na vzdálené kužele vrchů a šedivé zříceniny . . .

Tatíček vypravoval; prostinkým slovem vykládal synkovi svému, čeho od starých lidí o krajince vůkolní slýchával a čeho v kronikách se dočetl. Vypravoval o těch slzách selských, o krvi, z mozolů kapající do temných hrud polních . . . Vypravoval o tom, jak na Bílé Hoře český obrovský lev zařval, raněn jsa přehluboce . . . Vypravoval o tom, jak tady někdy stávala tvrz Jana Abatyše ze Třebíze a jak tu půda duněla pod těžkými vozy vojů slepého vůdce i jeho následníka . . . Vypravoval i o tom bílém kostelíčku tam daleko

na obzoru, který do dnes značí místo, na němž praotec Čech prvou oběť přinesl bohům spásám . . .

Synek poslouchal sotva dýchaje, líčko plálo mu růžově a oči svítily; všecko až ke dni srdce svého si ukládal!

K večeru se sousedy sedávali pod lipou u kapličky v hovorech přerozmanitých, vypravujíce si o boží úrodě neb o velikém Napoleonu a slavných jeho bitvách, o tom, co děje se v Praze neb o kvílických „Pětipejscích", o Hazmburském zajíci neb o Radobylu, o smečenských dracích či o selských rebelliích. Václav vždy poslouchal nejnapnutěji.

Potom si spolu zazpívali nějakou třeba svátkou, ale s písní „Svatý Václave, vévodo české země!" se rozcházeli.

Tu ve všem vizme ducha vychování národního, který později v pracích Václavových tak skvěle zazářil! —

A tohle všecko prolétlo mi hlavou, když nedávno četl jsem ve staré Vlasákově mluvnici řádky: „Kdo tu knížku najde, ať ji vrátí Václavu Benešovi ze Třebíze, žáku druhé třídy školy v Kvílicích" . . .

Velká slza padla na zrezavělé písmeny.

Na studiích.

(1861—1866. 1866—1870.)

Domečku rodný! Již toho tvého temnovlasého synka s beranicí na temeně odvádějí! Lidský život, domečku rodný, bídný život; hošík rád zůstal by pod omšenou střechou, při drahoučké matičce a milém, třebaže přísném tatíčkovi, ale nejde to, dítě musí, musí . . .

Po chalupách třebízských se škodolibě smáli, že Beneš krejčíř chce ze synka svého míti pána; má prý hoch hlavu výbornou, bylo by jí škoda pro řemeslo tatíkovo, pro lopotu v chudém domku od božího rána do pozdního večera . . .

Jenom dva Třebízané se nesmáli.

Ach, neplačte jenom, staří braši, ani vám to nesluší, naříkáte-li jako ten chlapec! Ale, jdižiž, Skůro, i ty, Kokši, takoví staří ostřílení braši a pláčí! Vždyt to dítě nejde na smrt!

Vyprovázeli tatíka se synkem na pořádný kus cesty a slíbili, že s večerem přijdou jim naproti; staré oči pod řasami sivoučkými byly stále zality velkými slzami! Přijde ten hoch každým večerem, bude vyprávěti samé novoty, věci neslýchané — kdež pak z takové městské školy! — a přece plakali, vždyt to dítě odchází z domů . . .

Starý Beneš odváděl Václava do čtvrté hlavní ve Slaném, aby se přiučil němčině — což byl by si, chuděrka tenkráte na studiích počal bez němčiny?!

Matička dlouho do noci se modlila, s prvým kuropěním z lůžka vyskočila a Václavovi snídaní chystala; svadlé rty stále šepotaly modlitbičky, aby nebeský Pán Bůh dítěti jejímu jedinkému dal ve světě štěstí, dar ducha svatého na školách a aby ráčil mu vzbuditi dobrých lidí!

Cesta do Slaného uběhla hovorem o tom, jaké to as bude v nové škole a vážnými slovy moudrého, starostlivého tatíčka.

Pátera Aegyda Hüwla, třídního čtvrté třídy, potkali ve škole na chodbě; vyslechnuv přání starého Beneše, aby Václav byl do čtvrté třídy zapsán, pohlédl velkým, tmavým okem na synka, který bázlivě k tatíkovi se tulil a vydrovku v ruce mačkal, a šňupcem notným nos obdařiv, strčil Václava dveřmi do třídy, přijímaje ho jediným

slovem: „Marš!“ Ostatní s tatíčkem venku dojednával. Jak bylo asi starému chuďasovi? Co by tomu byli řekli Skůra s Kokšem?

Celá třída zabouřila nejprudším rykem; stateční posluchači čtvrté třídy vyskočili na lavice a se smíchem vítali hoška z vesnice, oděného v kazajku i kalhoty z dobrého sukna po venkovsku stříženého. Nejostřejší vtipy sršely na ubohého hoška, který úzkostně hlavu klonil, ke kamnům se krčil a plakal; s chutí byl by se rozběhl ven na chodbu k tatíčkovi a s ním prchal by domů do milé chaloupky a k panu učiteli Kytkovi, ku rozmilým kamarádům ve škole kvílické.

Ale již přišel páter Aegyd a důkladnou rákoskou nabušil hřbetům uličnických svých žáků! Páter Aegyd vyplácel hotovými nejraději, důkladná rákoska byla mu nejmilejší methodou.

Potom vykázal „pan professor“ Václavovi místo a žactvo šlo do kostela.

Taková byla cesta Václava Beneše Třebízského na — studia!

Byla to divná studia pro hlavu nezkušenou, prostou . . .

Slovíčkářství!

Václav hmoždil se, jak mohl, sotva s večerem domů přiklusal, pustil se do práce a učil se dlouho do noci, až starý se mračil, obávaje se, že mu samými slovíčky německými synka umučí.

Klíčila dojista v mladé hlavě tenkráte již myšlénka zoufalá, nářek, který dosud v prsou našich pálí, ston srdcelomný národa českého, který Beneš později pérem hrozným výkřikem vyjádřil: „Proč nám naše matky, když jsme se narodili, jazyky nevytrhaly, abychom byli němoty, pročpak nás raději neutopily, jako ten faraon židovská novorozeňátka? Jářku, proč do nás pán bůh

hromem nebije, když se k němu tím naším jazykem modlíme?“ —*)

Na půdě rodného domku, u vikýře pod střechou sedával nebohý hošík a učil se pilně, jak jen uměl. Ale všecka práce, dření bylo málo, professor Hüwl se mračil vždy hroziveji, nespokojeněji.

Konečně se Václav dovtípil . . .

Po prosbách synka svého vydal se tatíček znova do Slaného a nejuctivěji pana professora prosil, aby hocha vzal dobrotivě na privat; při tom podával mu dva čistě bílé dvacetníky.

Jemnostpán vstrčil dvacetníky umolouzenou sutánou do kapsy a Václav zapsán byl na privat. Od té doby šlo všecko pěkně, Václav stal se professorovým miláčkem a koncem roku doporučil ho Hüwl řediteli gymnasia Slánského páteru Sigismundu Koutníkovi, rektorovi koleje a senioru řádu piaristického. Václav byl studentem z nejpřednějších, v řečtině a latině byl pravým kosem — hůře bylo v matematice.

V dějepise byl výtečníkem, vždyť prý již tenkráte znal dějiny Palackého z paměti. Při přednáškách dějepisných professora častokráte vyptával se po věcech ne zcela jasných, přiváděje mnohdy učeného pána do přetrapných rozpaků; pro tu znalosť dějepisu se naň v pozdějších letech páni mračívali jako na mudrlanta, který ve starých kronikách zbytečně se hrabe a blouznivou svou hlavu obtěžuje věcmi, po kterých mu pranic není a které věděti není takové mladé duši právě ku prospěchu.

Ó, kdyby mnozí z nich byli věděli, co ten malý studentík ze Třebíze ukrývá na dně srdce svého, jaké myšlénky probíhávají mu hlavou!

---

*) „Bludné duše.“

Ale i kdyby byli věděli!

„Kdo pak by také mohl předělati mladou, jarou českou krev! Je potřeba jen upřímného slova a už všecko vzhůru. Je třeba jen vlídného pokynu, a mladé, věrné srdce porozumí okamžitě. A dokud paměť v mladých hlavách, dokud čest prvním v duši hlasem, nepředělá jí nikdo. A takovéto práci věnovalo se už hezkých podkopníků!“ *)

Že veškeré to vyučování bylo běda mrazivo, netřeba ani vyličovati, pravidélkování, učení se na paměť, dření a dření — o jakémsi vznětu idealnějším nikde ani potuchy. Jediného učitele svého z doby tehdejší do smrti vděčně vzpomínal, jest to professor Antonín Jelínek (nyní na gymnasii jičínském), jenž tenkráte býval ve Slaném suplentem. Ten jediný studentstvo povzbuzoval, lásku k vlasti budě v něm českými úlohami, jichž látku brával z dějin; Beneš vždy radostně vypravoval, jak nadšeně pracoval tenkráte českou úlohu „Bitva na Kosově poli“.

Václav denně po odpoledním učení chvátal ku Třebízi, knihy svoje nesa v uzlíčku; v poledne obědval jako kdysi ve škole kvílické, ovšem že krajíce byly již notnější, protože studentovi po práci chutnalo znamenitě; dostávali sice chudobní obědy v klášteře, ale bylo k tomu třeba protekce a kdež pak ta a Benešův chudý student!

Byly to tenkráte těžké pouti k domovu! Což bylo-li to za pěkných dní letních, kdy slunéčko chýlilo se již k západu a po krajině, obklopené vlažným vonným vzduchem, stíny se dloužily, tu bylo veselo: skřivánci zpívali, mezi poli kmitaly se pestré šátky a bílé košile pracujících, formani po silnici biči popraskávali a Václav nějakou si

*) „Stezkami našich dějin“: „Student Červenka“.

notoval, nebo odříkával pravidélkovou motaninu, až spatřil rodnou vesnici a k chaloupce dochvátal!

Ani za jasných dní zimních, kdy vzduch byl ostrý, studený, kdy sníh pod řádnými, dobře kovanými botami vrzal jako skřivani, a obloha byla jako nejkrásnější pomněnky, ani tenkráte nebylo zle, třebaže studentovy tváři zmrazeny byly do fialova — ale zle bylo za fičících větrů a chumelic, kdy šlehalo to do tváří, že sotva bylo možno vydechnouti. Málo tu pomáhala vydrovka s „ušima“ kožešinou dobře podšitýma a kabát vatou tlustě podložený!

Mladému studentovi bylo každodenně ujíti čtyři hodiny cesty!

Již tenkráte divoké sloty bouřných časů připravily nás o drahou tu hlavu . . .

Za takových dní otec Václava vyprovázel a přicházíval opět na dobrý kus cesty naproti, aby se mu nepřihodilo neštěstí; někdy také přiklusala matička, zahalená v loktušku, že syn sotva uviděl ty dobré její oči.

Ale to všecko nebylo by ho ještě trápilo, kdyby nebylo věcí horších!

Samé učení bylo příčinou, že večerních táček ve světničce, lampičkou osvětlené, málo mohl se súčastňovati, a konečně staří známí Skůra, Kokeš a Martin ani tak často nepřicházeli, aby studenta z těch lejster nevytrhovali, aby nemusil pak seděti dlouho do noci!

I tatíček býval mrzut vida synka se hmoždícího a nemoha si s ním ani kloudně porozprávěti, jehla nekmitala se tak rychle, vázla jaksi mezi prsty. Tomu bylo potřeba učiniti konec, těchto radostí si Václav přece jenom odepříti nemohl a proto po ranním učení, které často jen do desíti hodin trvalo, potom v prázdni polední

chlebem svým se posilniv, sedal ve třídě, ani na čerstvý vzduch nevyšel, stále jen hmoždil se nad knihou a pracoval úlohy, aby alespoň trochu měl doma pokoje. Ty řady výtečných známek, zanesené v seznamech gymnasia slánského na věky vyprávěti budou o veliké, neoblomné píli třebízského studenta Václava Beneše! Což stála mu ta lopota školní za to, jak blažen potom doma nad kronikou oddychoval, jak bystře těm starým duším vypravoval všelicos, o čem jindy neslýchaly, jak líčil jim život ve škamnách gymnasijních!

Jak vesele rozesmál se, když „furiant“ a „starý šíbal“ se dobírali — pak byl zase tím šťastným dítětem, které klusávalo před lety do školy kvílické.

Čtyři léta uběhla.

Václav odbyl nižší gymnasium ve Slaném; na vyšší gymnasium bylo mu jíti do Prahy... Prázdniny ubíhaly v milých zábavách v rodné vísce a toulkami po nivách vůkolních — —

Dlouho stál a zorem mladistvým vpíjel krásu a velebu té naší veliké, šedé matičky, dlouho se díval na ty tmavé vztýčené věže, žalující němě, ale tak, že poctivým srdcem českým to zachvěje z hluboka...

Viděl Prahu poprvé; tatíček, horlivý poutník svatojanský, všecko studentu Václavovi vykládal:

„To svatý Vít, tohle je Vltava s mostem Karlovým, tamto je Vyšehrad, tam ty dvě černé věže to Týn a tuhle staroměstský rathous!“

Staroměstský rathous! Hrudí mladého studenta projela zima jako v horečce. S hlavou rozpálenou, s očima pláčem zrudlýma bloudil po místech našich nejsvětějších. Ve chrámu našem

svatovítském dlouho stál nad hrobkami starých králů.

Co dělo se v těchto chvílích v mladé nadšené hlavě? Klíčily tam ony myšlénky, které za několik let potom vytryskly z horoucích ňader, proniknutých starou slávou národa Libušina?

„Věřím vám rád, vy staré české hlavy, že nepokojně spíte pod tou černou prstí, že ty vrstvy hlíny jsou příliš těžké nad vámi, protože je cizí, vraží noha v skálu udupala! — — Ale jen buďte bez starostí, jen se upokojte, vy duše milé, vy duše drahé; vždyť jsme tu ještě do dneška: jedna s vámi krev, jedna mysl, jedno srdce — —“ *)

„Vstaň, Karle, vstaň, hrom si vypůjč od toho Pánaboha svého, k němuž celé noci jsi se modlíval, k vůli němuž celé týdny jsi se postíval, a rozbij ten svůj Týn. Vstaň jen, ty otče vlasti, a podívej se tou zemí svou a zdivíš se. Kde uvidíš ty české pány, tu šlechtu českou od moře k moři rozhlášenou? Na poli slávy uvykl jsi ji vídati a když jsi umřel, zahýbala se celá země prudkým proudem, pohltila voje cizáků — křížáků statisíce. A dnes zvolna ta česká sláva umírá, umírá na bezvodí, na bezchlebí, na vavřínech předků svých. Čeští páni přátelí se s dobrodruhy a vetřelci, jež zlato naše přilákalo k nám a vyhlídka skvělá na kořistění. Za hnízdo kacířské, jedem napuštěné vyhlásili českou zemi a přec jako slepí a hluší hrnou se do ní ti, jejichž bratří křižují se při slově „Čech“ s pokryteckou pobožností. Tak to došlo, Karle, daleko, a dojde ještě dále. Nedej ty, Bože, abych se toho dočekal — —“ **)

---

*) „Dokonáno jest.“
**) „Masopust na Karlštejně.“

Zde, ve zlaté Praze, mezi kamennými památníky starých dob bude Václav žíti po všecka zbývající léta svých studií, o čem dosud jen čítal, mezi tím bude blouditi a až se domů vrátí, pak teprvé budou staroši poslouchati zdiveni.

Rektor konviktu, P. Srdínko, někdy kaplan kvílický, laskavě Beneše přijal do konviktu, ale tím již bylo mu vstoupiti na gymnasium piaristické na Novém Městě — německé! Ubohá mladá hlava! Jakoby osud zlý byl se na ni spiknul a vodil ji po školách německých. Po odchodu Benešově ze Slaného změněno tamní gymnasium na české...

Ředitel gymnasia zle na starého Beneše po německu spustil, ale kdež pak starý Beneš a němčina! Václavovi také do německého hovoru jaksi se nechtělo, třeba že slovíčka hučela mu v hlavě. Stáli mlčky notnou chvíli, ředitel potom teprvé po česku ptal se, proč že přišli.

„Poníženě bych prosil, aby Václav můj přijat byl na vyšší gymnasium.“

„Mám již plno, nemohu přijati nikoho!“

Všecky prosby byly marny, již odcházeli sklamáni. V tom tu Václav u dveří nesměle promluvil: „Prosím, já jsem z konviktu!“

„A to jste nemohl říci dříve? Pojďte!“

Tak přijat byl na gymnasii novoměstském.

Když poprvé do kvinty vstoupil, z poslední lavice vítali ho někteří studenti z okolí Třebíze, volajíce, aby k nim do zadu přisedl. Ó jak ochotně tak učinil, aby byl mezi známými.

Když katecheta D. přišel do třídy, rozhlédl se po ní a nejdéle zrakem utkvěl na lavici poslední. Chuďas Václav netušil, že v té chvíli připočtěn byl mezi „zadáky“, „darebáky“. V poslední lavici sedali repetenti!

Byla to opět přetěžká léta. Útrapy, ve slánské čtvrté třídě a v gymnasiu zažité, nastaly tu opět v míře daleko větší. Václav z německých knih řádku za řádkou celé noci dřel a ještě málo bývalo to platno. Jmenovitě katecheta D. hrozně nevlídně k němu se choval; nespomáhalo, že Václav celé stránky „náboženství“ jako po šňůrce vždy mu odříkal!

Co se naplakával a navzpomínal na milou dědinku rodnou! Ještě že laskavý rektor Srdínko vždy ho upokojil, aby jen nezoufal, důvěřoval v sebe a v píli svou, která na jisto že zvítězí!

Přenešťastné počty ještě tak těžce šly mu do hlavy. Professor mathematiky žáka za žákem k tabuli vyvolával; nadiktovav „příklad“, kázal jim pracovati. Hluboké ticho přerušováno jen klepotem křídy a občas slůvkem: „Setzen!“ Teprv ku konci hodiny hněvivě řekl, že nikdo úkolu daného správně nevypočítal, že mají po dvojce...

Jinak byl Václav ještě tím hochem z vesnice, ještě nosil důkladnou vydrovku. Až na ty útrapy byl ducha čilého, veselého, někdy učiněný smíšek — čistá duše nevinná!

Jednou katecheta D. zkoušel; celou řadu žáků najednou si vyvolával: „Beneš, Kančík . . .“ tu Václav v hlasitý vybuchl smích, páter D. se byl přeřekl v první hlásce druhého příjmení.

„Tuhle tohle, můj milej, odkud pak jste?“

„Ze Třebíze!“

„Tak si tuhle tohle, můj milej, pamatujte, že máte dvojku!“ A bylo odbyto.

Téhož dne po škole na večer klusal z Prahy na sever student s vydrovkou na hlavě; plakal celou cestu...

Václav Beneš utíkal domů, všech strastí bylo již vrchovatě, déle to tam vydržeti nemohl. Byla

noc, když upachtěn, unaven k smrti na okénko zaklepal. Tatíček přišel otevřít. Jak se všickni polekali, matička celou nou proplakala.

Ráno starý Beneš se synem znova vydali se ku Praze k rektoru Srdínkovi; ten upřímně je těšil, Václavovi vše vymlouval, aby k srdci si toho nepřipouštěl. Znali katechetu D. příliš dobře!

Ovšem že znamenitá hlava Václavova nade všemi překážkami konečně slavně zvítězila . . .

Obdivuhodnou vytrvalost spatřujeme při jeho hloubání v knihách dějepisných. Václav každé prázdné chvilky užíval ke studiu dějepisců, jeho znalost dějin byla vzácna.

Ale poslyšme opět jeho drahé slovo vypisující tyto doby: *)

„Za let 68tých a 69tých odbývaly se v Praze slavnosti, jimž rovno nebylo a snad nebude, účastníkům z paměti nevyšly a snad nevyjdou, ale druhý den po slavnosti bylo vždycky zle! Kolik v třídě Čechů, tolik skoro vždycky dvojek, někomu se za hodinu dostaly dvě i tři. „Wart, ihr Čechen, ich werde euch schon zu Paaren treiben," říkal rozzuřený professor a ve svém slovu stál.

Jednou jsem vyvstal. Pan professor **) dotkl se potupnými slovy krále Přemysla Otakara II., Karla IV. a Táborských vítězství. Opět ohlušující smích. Pan professor špoulil ústa jako labužník, když se oko jeho pase na nejzamilovanějším pamlsku. A lámal slavná bohatýrská jména česká, jako někdy lámali delikventy na kole. A mohl je vysloviti zcela dobře, vždyť nejsou tak nevyslovitelná. Co všecko ještě ku každému přidával . . .

---

*) „Ruch", 1884.
**) Němec Poheter. Pozn. spis.

„Pane professore, my jsme Češi, my ty své předky známe, tak tomu není!“

Ve světnici zavládlo zas ticho. Ani jsem věru nevěděl, jak se mi tahle slova octla na jazyku, ale to vím, že mi tváře hořely jako nejžhavější železo.

Ruce se mi chvěly, zraky všech upíraly se na mne jako jehly.

Kolem opuchlých jeho rtů zase ten posměch, ale rozpačitost zakrýti nedovedl. Přistoupil těsně až ke mně. Cítil jsem jeho horký dech a tváře se mu měnily všemi barvami.

„Vite-li to lépe, tedy povídejte!“

A já povídal. Ve škole vše ticho, já přišel do proudu . . . Že tu a tam kladu nedobrý přízvuk, nebo že někde členu špatně užívám, nikdo si nevšíml, pan professor také ne.“

Od té chvíle měl však od něho pokoj. —

Jiná, vřelá vzpomínka na doby studentské r. 1884. vyšla v listě, věnovaném „Památce Karla Sladkovského“. Podávám z ní tuto úryvek:

„Měl jsem čapku ze tmavočerveného sametu s bělavým beránkem a sokolím pérem. Četli jsme tenkráte ještě ve škole Vergilia s Herodotem, učili se zoologii, poslouchali středověk, zkroucený až Bůh bránil, posmívali se nám, že jsme měli někteří nedobrý přízvuk, vyvolávali nás s jizlivým úsměškem, professorská tužka se ve dvou tlustých prstech nad katalogem tetelila pomstychtivě a načervenalými rty prodralo se chvílemi polosrozumitelné slůvko, tak jakoby řekl někdo česky: „dál . . .“

Ale velikolepého průvodu dne 16. května 1868 súčastnili jsme se přece a sice dosti značným počtem s těmi tmavočervenými čapkami na hlavách a ve mladých duších s nadšením, jež přetěžko vylíčiti. Potom nám ty přemyslovky trhali

s hlav, škubali s nich péra a přišel mandát, kterýmž přísně zakázáno nositi čepice, na nichž pod sokolím pérem ve knize rozevřené byla čitelná slova: „Vědě a vlasti . . .“

Na svatojanskou pouť přicházívají od pradávna do Prahy za studenty rodičové, bratří, sestry . . .

Za mnou chodíval jedním rokem otec, druhým matka; když jsem se vracel ze školy, čekávali na mne vždycky před seminářem. Seděli na kamenné dlažbě před salvatorským kostelem; vedle uzlík s pletencem či houskou a v kapse několik dobrých dvacetníků . . .

Otec mne v té čepici se sokolím pérem nemohl téměř ani poznati. Byl po desítihodinné cestě všecek unaven a starými, vráskovatělými tvářemi řinuly se mu krůpěje potu, jako nejbohatší hrách.

„Tenkráte měli skoro také takové . . . Vypadlo to však pro ně zle . . . velmi zle . . . Však víš . . . A nevím, co bych si počal, kdyby mne připravili o tebe! . . . Buď opatrný!“

„Buďte, tatíčku, beze starosti!“

„Inu — inu! Tenkráte začali také jen s čepicemi a kolik jich skončilo v cizí zemi, že když umírali, nebylo ruky přátelské, jež by jim byla poslední službu z lásky prokázala . . .“

Starý otec můj se odmlčel a nevím, byla-li to slza, jež mu nyní skanula opálenou tváří, či zas bohatá krůpěj horkého potu. „Jen buď, chlapče, opatrný . . . Věnoval jsem na tebe poslední groš a byl bych nerad, aby se mi potom dobří přátelé konec ke konci vysmáli, jaký jsem byl bloud . . .“

Za těchto starostlivých slov bylo mi opravdu nějak úzko kolem srdce . . .

Hlava otcova, bělounká, jakoby samými stříbrnými nitkami poseta, naklonila se níže ke hrudi a ruce začaly rozvazovati uzlík, do něhož vložily, co mohly dvě jiné, neméně pečlivé ruce, na nichž k vůli mně nejeden mozol v kámen utvrdl. —

A druhý den jsme táhli Prahou.

I Vltava šuměla velebněji a velebněji jásotem, jímž se nade městem stověžatým chvěl všecek vzduch . . .

Bylo po jedné hodině, když jsem se opět sešel s otcem na kamenném dláždění před salvatorským kostelem . . .

„Až mi z toho všeho jde hlava kolem! . . . Škoda jen, že jsem dobře neslyšel . . . Stál jsem trochu daleko . . . Za to budeš to věděti lépe ty!“

A já potom vypravoval otci celou řeč Karla Sladkovského téměř do slova. Viděl jsem ho tenkráte podruhé a slyšel ponejprv. Poprvé jsem ho spatřil, když vezli z Vídně svatováclavskou korunu a když se skorem také tak, jako dnes, chvěl nade Prahou všecken vzduch provoláváním slávy staletému nezadatelnému právu českému. —

Současně dostavila se i doba táborů, kdy mužné slovo české letělo sterou ozvěnou od kraje ke kraji, od hrdých zámků se sice odrážejíc zvukem nejstudenějším, ale za to pode střechami doškovými padajíc do nejzkypřelejší půdy a nejslibněji se ujímajíc.“ — Potud „Vzpomínka“.

Prázdniny, ach, studentské prázdniny! Dobo jarní nálady mladých, nadšených duší, kdož by rád u tebe neprodlel v nejvroucnějších vzpomínkách!

Jak rád Beneš k tobě duchem zalétal, jak rád vzpomínal všech ušlechtilých snah studentstva, všech těch povzbuzujících besed, divadel, přednášek! Jak rád tímto směrem tenkráte pracoval,

lid povzbuzoval, lásku k nejdražší zemi a jejímu jazyku rozněcoval!

Starý otec, matička, Skůra, Kokeš i Martin milým Václavem omládali znovu. Stal se z něho hezký, statečný student, nevelký sice, ale pěkného kulatého obličeje, velkých modrých očí; již nenosil vydrovky, ale na hlavě seděla mu poděbradka s bělavým beránkem a velkým pérem sokolím; selský kabát také za čamaru vyměnil.

Jednou dokonce přijel na prázdniny a pod nosem vinuly se mu hezounké knírky. Tatík hned je zahlédl.

„Ty, Václave, pojď sem! Co pak to tuhle máš? Posaď se trošinku na židli — tak!“ Puritansky smýšlející otec takových věcí — jako knírků — nesnesl, zmizely pod břitvou navždy . . .

Kapitolu tuto jeho slovy končím:

„Studenti vzpomínali na své předky, kterým ve školních světnicích professoři nemohli přijíti ani na jmeno, o kterých jejich učitelové nic nevykládali posluchačům, než že všude všecko bořili, dobrý řád ve světě a v téhle zemi zvláště kazili, — a bojovali silou lví.“*)

„Kde student, jehož hlava na pravém místě, všude živo bylo, všude jej měli rádi, protože dovedl přivésti ve svěží proudění i stydnoucí krev; a tenhle rys v povaze českého lidu nevyhynul do dneška, ačkoliv zlaté časy dávno — předávno vybledly.“ **)

---

*) „Stezkami našich dějin“: „Akademická legie.“ I.
*) „Stezkami našich dějin“: „Zlaté časy.“

V rouše kněžském.

Václav Beneš, úmysly nejvroucnějšími veden, vstoupil do semináře pražského; chtěl býti otcem, rádcem, bratrem toho dobrého lidu českého, jehož utrpení, pevném čele, zlatém srdci, víře nezlomné v historii se dočetl; na českém venkově chtěl povzbuzovati a těšiti, buditi horoucí lásku k rodné zemi; z lidu vyšel a pro ten lid chtěl žíti a umříti.

„Kraj světa jdi a pohledej takový lid. Není v něm lsti, jsou to duše dobré, poctivé, věrné, kteréž by zasloužily lepších časů.“ *)

„Tak dobrý, tak křišťálových povah byl tento lid, a přece musil tolik a tolik trpěti. Žil tak tichým a spokojeným životem, až mu ruce dravčí všecko zkazily . . . tak zcela všecko. A když se potom nalezne hlava, jež umí potěšit, když se nalezne srdce, jež alespoň upřímně myslí s ním, jaký div, že k němu přilne s celou tou duší sirou a že je hotov za jeho pokynem kraj světa jíti!“ **)

A Václav Beneš chtěl býti takovým poctivým českým těšitelem, láskou svojí těšiti chtěl srdce žalobně tlukoucí, slovem svým sušiti slzy a skleslou dlaň zvédati k činům novým! U představených svých byl oblíben, druhové milujíce jej jako svého bratra, nazývali ho „Husitou“ . . .

Již v posledních třídách gymnasijních psával a práce své uveřejňoval ve psaném domácím časopisku „Zora“, jehož později byl redaktorem a přispívatelem nejpilnějším.

U takové mladé, nadšené duše samo sebou se rozumí, že mezi prvými pracemi bylo hojně

*) „Bludné duše.“
**) „Pro bílou labuť švamberskou.“

veršů, kterých však širší obecenstvo nespatřilo a již sotva spatří — zmizely, snad na vždy! Prvé své pohádky, ty milé kvítky z večerních táček v domku třebízském, vydal u knihkupce Neuberta ve Slaném; skromný mladík prvotin svých nepodepsal . . .

Za šera večerního stával mladý bohoslovec u okna na chodbě, teskným okem dlouho pohlížel na šerou směsici věží a domů pražských a duší jeho proudila šírá vlna české minulosti, tu slzy v oko mu vlévala, tu pěst zatínala a jindy ret nutila k zajásání.

V duchu svém viděl ten velký zástup národa mezi Šumavou a Tatrami, viděl hlavy svěsené, ruce chabé, srdce bez velkého zápalu . . .

Což to bylo všecko proti lidu, který o sobě říkal: „Jsme bratří, jediná veliká rodina pod černou korouhví s červeným kalichem, a v dědinkách jsme také bratří a sestry všickni, sdružení svazkem slova božího, za něž umřel mistr Jan s Jeronymem a za něž bil se bratr Žižka a dobýval mu po Čechách svobodu?“ *)

V těchto svatých chvílích umiňoval si Václav Beneš, že bude tomu lidu prorokem jako někdy Daniel lidu israelskému, že bude lidu svému vyprávěti, jak v téhle zemi české kdysi žili, jak se milovali, jak trpěli a jak se bránili.

Umiňoval si, že tímto lidem zahýbe z kořene, že potěší tu skráň vrásčitou, že zabuší na uzamčená srdce pánů v palácích a připomene jim skutky jejich i svatou povinnost, že lidu českému oči otevře, aby jasně prohlédal, aby již jednou poznal své přátele, kteří to s ním vždy myslívali upřímně.

Druhové jeho dávno na lůžka sklonili hlavy

*) „Z posledních dnů Tábora.“

mdlé a Václav ještě seděl při lampě pohřížen do kroniky, nebo spisuje povídky, které když po Čechách se rozletěly, způsobily obdiv, mluvíce k nám Čechům tak, jak k nám v dobách těch nikdo nemluvil, tak vřele, tak upřímně, tak bolestně, tak — nevylíčitelně...

Nezapomenu nikdy dojmů, které způsobily ve mně ty prvé v „Lumíru“ a „Světozoru“ otištěné povídky!

Ruce se chvěly, srdce bušilo, hlava pálila! Duch rozechvěn byl po dlouhou dobu!

Byly ty povídky jako výkřik matky vlasti, zoufající nad vlastními dětmi!

Byly ty povídky jako slova z hrobů, ve kterých dřímou naši staří králové!

Byly ty povídky jako ševel, přinášející pozdrav z dáli, se všech světa koutů, od pohrobených dítek rozplašeného stáda...

Ten mladý bledý bohoslovec snad ani netušil, jak se po Čechách povídky jeho hltají, jak čteme je opět a opět, jak nad nimi pláčeme i plesáme!

Byla to slova prorocká, jako z oblaků k nám promluvená, byl‘ pisatel jejich osobou ještě neznámou.

Prvé tyto povídky podepisovány byly jmény: V. Beneš, B. Václavovič a Periklid.

Mladý, snaživý muž chtěl také choditi na universitu do přednášek filosofických, ale nebylo mu toho dovoleno, poněvadž alumnové toho často zneužívali.

Tatíček a matička ve Třebízi byli blaženi, vidouce jedináčka svého v černém rouchu kněžském, s kollárem kolem krku; a což teprvé, když do rodné chaloupky poslal časem novou povídku, pak oba staroušková i ti staří besedáři byli plni radosti a čtoucí tatík stále byl přerušován vý-

křiky radosti: „Ten to zná!“ „To je vidět, že je náš člověk!“ „Nezměnil se ani pod klerikou!“ „Ten to přivede vysoko!“

Když pak o božích svátcích zavítal opět mezi ně, když spatřili ho v bílé rochetě, hedvábnou pentlí ozdobené, u oltáře, šeptali si radostně, jak mu to sluší a báli se mu skoro ruku stisknouti!

Ve druhém roce semináře byl Václav Beneš zachvácen těžkým neštěstím:

O svátcích vánočních byl jako vždy doma ve Třebízi; jda na „půlnoční“, sklouznul na hladkém kameni, padl a noze si ublížil. Bolesti si však příliš nevšímal a po svátcích odejel do Prahy. Ale brzy bylo pozdě...

Nadarmo věnoval tatíček groš těžce uskládaný a poslal syna do Teplic! (I ředitelství semináře přispělo.)

Vrátiv se s nohou nemocnou a k tomu ještě hostcem trápen ve světničce rodné napsal historické obrazy „Pod skalami“. Za práci tu dostal 170 zl. honoráře, jejž dal svým drahým rodičům.

Od této nemoci Beneš kulhal, na levou nohu se klonil.

V téže době v časopise vyšla zábavná vzpomínka na Teplice, jménem V. Beneš podepsaná; pro obsah její, trochu světácký, zakusil Beneš lecjakých nepříjemností, ač nebyl si viny vědom, poněvadž článku toho nepsal. Od té doby ku jménu svému přidával přijaté jméno Třebízský, kterým malou rodnou vísku slavně zvěčnil!

Od nemoci této také již v prsou jeho nadšených, plných vřelosti, zvolna počal pracovati chladný osten hrozné, bledé — smrti...

Tatíček prvého jeho požehnání kněžského se nedočkal, zemřel před synovým vysvěcením; ale na šedivou hlavu zlaté matičky složil Václav

chladné dlaně své při prvém požehnání; místo slov kanuly na čelo její veliké žhavé slzy synovy...

Abych malý podal důkaz, jak Václav Beneš svou matičku miloval, jak byl by pro ni učinil vše, vypravuji ještě následující: Ke konci studií bohosloveckých nabízeny mu redakce některých listů. Bylo potřeba návrhů těch bedlivě uvážiti. Václav chtěl býti knězem upřímným a tělo jeho bylo tak chorobno! Neměly-li v duchu jeho vznikati obavy, že nebude moci plniti povinností tak, jak by si byl přál?

K matičce své do Třebíze spěchal na radu, věděl dobře, že to srdce věrné poradí nejlépe... Ale čím blíže přicházel k dědince rodné, tím větší tíha valila se mu do prsou — Václav tušil bolest, jakou způsobil by matičce, která věnovati chtěla dítě své Bohu.

Před křížem u Třebíze spatřil klečící starušku — ano, ona to byla, matička jeho nejdražší, modlící se za dítě milované! Ó jak upřímně zulíbal staré vráskité tváři, ruku mozolnatou! Ani slůvkem již o nabídkách se nezmínil, a s myslí pevnou vrátil se do semináře, aby byl knězem českým až do hrobu! —

„Bylo z rána dne 19. července, r. 1875. V hlavním chrámu Matky Boží před Týnem sloužil první mši sv. novokněz Václav Beneš ze Třebíze. A primice jeho byla nehlučná, ba chudá. Mladého kněze provázelo k oltáři několik známých kněží a bohoslovců, před oltářem klečela a slzela stará, chudá ovdovělá matka, přišlo též několik bývalých kolegů ze studií gymnasialních a nemnoho lidu a to bylo vše. Lidem, kteří kněze toho dnes poprvé viděli, bylo divno u srdce, když slzící máteři své kladl ruce na hlavu ku žehnání, divno jim bylo, když zahleděli se do bledé, významné tváři

i velkých modrých očí jeho, neboť mladý kněz ten byl těla útlého jako dítě a napadal po přestálé chorobě na jednu nohu.“ *) Tak píše očitý svědek dojemné té chvíle.

Prvým působištěm Benešovým byla Liteň, kdež farářem jeho byl známý spisovatel vychovatelský, P. Jan Karel Řezáč. Ale na faře liteňské žažil útrap přehořkých. P. Řezáč nebyl mu milujícím bratrem, nebyl mu ani laskavým představeným ... Mimo to bránil mu, aby psal tím duchem, jaký z prací Benešových vane, duchem opravdu českým!

Když pak ke všemu přidala se ještě zlá choroba prsní, odešel mladý kaplan raději k matičce své, do rodného domečku ve Třebízi ... V kapličce, ve které druhdy ministrovával, sloužil nyní mši svatou, modle se vroucně za všecky své drahé ...

Ozdravěv, na jaře r. 1876. ustanoven byl kaplanem na Klecanech.

V povídce své nejkrásnější, „Bludné duše“, v postavě mladého kaplana vykreslil Beneš sám sebe. Tam vypravuje následovně:

„Už mohlo být k jedenácté, když ho pan farář uvedl do pokojíku, pro dnešek zatím nejpotřebnějšími věcmi opatřeného.

Pan páter neměl však na spánek ani pomyšlení. Usedl si na staromodní židlici ku čtverhrannému, dubovému stolku, na němž hořela voskovice v mosazném, čistě vyleštěném svícnu.

Oko jeho zadívalo se v neurčito; bílá ruka se hnula a přejela čelo ještě bělejší.

Chvílemi vstal, přeměřil dvakrát třikrát pokojík a opět usedl.

---

*) „Pravdou k životu“, IV.

Byl postavy prostřední, útlé; černý soukenný kabát až po krk upjatý, těsně přilehající k tělu splýval mu přes kolena.

Po chvíli vytáhl jakousi knihu, byla vázaná v černé kůži se zlatou ořízkou.

Četl v ní as půl hodiny a pak ji odloživ, opřel mladou hlavu o ruce a přemýšlel. V neděli měl míti kázání, měl osadníkům říci, že je ustanoven zdejším kaplanem, měl je ubezpečiti o své upřímné snaze, měl jim pověděti, že všechněm přichází vstříc s láskou a měl jich poprosit, aby mu tu jeho lásku a to jeho přátelství opětovali; ale na to pan páter nemyslil, působilo mu to starostí nejméně; byl dobrý kazatel. Pod lebkou proudily mu asi jiné myšlenky, bezpochyby je chtěl již dříve tou knihou zapuditi a snad se mu to nepodařilo. Vzpomínal si na rodiče, z nichž jeden už odpočívá pod zelenou travou, a napadlo mu, zdaliž ví, že jeho jedináček je dnes na faře a zdaliž viděl, jak srdečně a upřímně byl uvítán. V oku se mu zakmitla slza a svitem voskovice proměnila se v perlu.

Rodiče měl chudičké, vyživili ho svými mozoly, vychovali ho pánu bohu.

Starý otec posýlal synovi do Prahy poslední tolar, matička upekla mu vždycky pletence z výražky a sami chudáci v chaloupce s doškovou střechou jedli suchý, okoralý chléb. Tak vychovávají do dneška ne jedni rodičové své syny pánu bohu ... A když tak ti lidé v rodné vsi viděli, jak otec pracuje, jak si nepřeje, jak matka se lopotí, smáli se, že jsou to staří blázni a ledajakýs všetečka to řekl otci i do očí. Starý muž zakýval hlavou a takových řečí si nevšímal. Jen jednou se rozhněval, vyšel si před chaloupku a toto pověděl: „A kdybych z téhle chaloupky strhl

i poslední snopek a dal ho synovi, kdybych z těchle dveří i futro vytrhl a dal je synovi, kdybych tuhle chaloupku celou rozbořil, kámen z ní prodal a utržený peníz dal synovi, nikomu není nic do toho a k žádnému, co je vás tu, o kus chleba nepřijdu!“

A nepřišel nikdy. Nikoho ničím neobtěžoval, živil se poctivě a umřel s úsměvem spokojenosti na starých rtech. V poslední chvíli se mu oči zarosily a dívaly se na syna, kteréhož měli za několik neděl světiti na kněze a vyschlé rty zašeptaly: „Škoda, že tě, chlapče, neuvidím, až půjdeš po prvé k oltáři. Můj bože!“

A potom bylo v té chudé jizbičce se začernalým, dřevěným stropem ticho, až k zalknutí dusno, k staré hlavě nachýlila se mladá tvář a svěžími rty vyproudila se slova: „Ale potěšte se, tatíčku, tím, že vaše starost nebyla nadarmo.“

Starý otec ještě jednou otevřel oči, upřel je v tu stranu, odkud zaslechl hlas a usmál se. Ten úsměv byl jeho poslední. A nad doškovou střechou letěla vysoko k zimnímu nebi duše dobrá, duše spravedlivá . . .

A já píšu poznovu: Odříkáním se a mozoly vychovávají do dneška rodičové své děti pánu bohu.“

Na Klecanech.

Chvěl jsem se nedočkavostí, když poprvé kráčel jsem od Roztok ovocnými sady ku klecanskému přívozu. Přede mnou na pravém břehu vltavském vypínaly se černé rozryté skály, na jichž temeni sem tam vztýčeny vysoké holé kříže.

Klecanský kostelíček bílou stěnou a červenou střechou kýval mi z daleka. Na lesklé hladi vltavské při záři slunečné bělela se pěna stříbrné. Zde tedy ve hloubi za švédských vojen (jak povídka Třebízského vypráví) pochovali českou korunu drahocennou, aby neschvátil jí dravčí spár . . .*)

Od Klecánek blížila se loďka, jejíž zad táhla za sebou třpytivou cestu hladinou.

Usedl jsem, veslo přívozníkovo pohroužilo se do hlubiny a loďka ubíhala proudem.

Od přívozu v Klecánkách chvátal jsem úzkou chladnou úžlabinou vzhůru ku Klecanům, jejichž rudá věž nyní byla schována. Milý chlad vanul do rozpálených tváří.

Přede mnou staroch jakýs vzhůru se loudal.

„Daleko ještě, pantáto, do Klecan?“

„I sotva čtvrt hodinky! — To jdete jistě k panu páteru Benešovi?“

„Uhodl jste; máte ho tu rádi?“

„Máme-li ho tu rádi? Tu hlavu andělskou máme-li rádi? Drahý pane, takový kněz jest jen jedinký na světě!“

Se starcem došli jsme až k samým domkům klecanským, kdež bělovlasý občan se mnou se rozloučil.

Pěkná vesnice, někdy městečko Klecany, rozložena jest na výšině, kostel, zámek, škola a fara nejvýše jsou položeny. Po schodech vyšel jsem ke kostelíku, jejž vroubí roztomilá zahrádka, plna květinové vůně, se zdi dívá se na mne kamenná postava Daniela Adama z Nečtin a na Přemyšlení.

Hlavou táhnou mi myšlénky z úvodu povídky „Pan Zikmund z Boršic“, kterou zde Třebízský

*) „Nevěsta za českou korunu.“

r. 1880. napsal: „Jsou mi tak ty staré, mramorové náhrobky vždycky jakoby věštci zahynulé naší slávy, nad níž také tolik drnu a také tolik půdy, jako nad nebožtíky. A ani se mi od nich nechtívá, proto že každý má svou historii — každinký; pocházejíť na mnoze z té doby, kdy se říkalo: „co Čech, to hetman!“ A někdy je ta historie tak podivná, až neuvěřitelná, zvláště těch, kteří šli na vojnu s Turkem; jindy zase jednoduchá, ale při tom mraživá, že se člověku zdá, jakoby se ten rytíř začal hýbati, jakoby oživoval a sahal po helmici, po širokém těžkém meči, jakoby to jeho brnění chřestilo. — — — K té historii přimyslili si ve vsích ještě pověsti, někde až příšerné. Lidé se kolem jen kmitají a ti rytíři přece tak tiše se na náš svět dívají, protože mu nerozumějí; prach z nich bůh sám ví už kde, o jejich hrobech nikde ani památky. — — — Někde také na ně zcela zapomněli, ač udělali z vesniček městečka s dobytčími trhy, ač jim vymohli majestáty a rozličná privilegia.

Vídávám takové dva staré náhrobky den co den a kdykoliv jdu kolem, vždy na nich utkvívá oko mé a pokaždé se mi zdá, jakoby se hluboko zapadlé, zatlačené zraky rytířovy probouzely a těsně sevřené jeho rty se otvíraly, aby mi pověděly, jak někdy bývalo, když lidé nosili na sobě tolik železa a tolik ocele, když si všickni od žebráka až ku králi „tykali“ a kdy v Čechách panovaly „zlaté časy“.

Zadívav se na zámek, očekával jsem každé chvíle, že z brány jeho vyjede pan Zikmund z Boršic, nebo některá z těch chmurných postav pobělohorských katanů.

Vše tu tak známo . . . Tam v dáli k jihu jako velký tmavý prst vztýčené páže činí věž svato-

vítská, dole pod skalami leskne se modrý pás Vltavin.

„Klecanský zámek měnil se postupem času jako jeho majitelé a jako lidé kolem něho v dole pod ním v údolině. Tehdáž jej chránily se všech čtyř stran hluboké příkopy, do vnitra nemohlo se jinudy leč zdvihacím mostem, byly při něm i bašty a zdobily jej věže; hlásní na Klecanech a svatovítském kostele dívali se jeden na druhého a v noci dávali si na vzájem znamení.

Ve vůkolí bylo za těch časů rytířských sídel, vladyckých dvorů jako hub po dešti. Dolní i Horní Drásty, Hoštice, Zdiby, Větrušice, Máslovice, Veltěže, Březany, ale pan Zikmund z Boršic byl nejbohatší a nejváženější.

Už se tenkrát hodnost a čest vážily podle čtvrtcí či věrtelů se stříbrňáky. — — —

Na klecanském zámku měli prý podivnou pokladnu: tmavou, klenutou komoru, klenutí i zdi z černých vltavských skal, dvéře železem pobité, klíčů patero. — — — Dole ve vsi k tomu ledacos přidali; ale nebylo to pravda a proto toho opomenu. — Pan Zikmund z Boršic už dávno hnije a proto bylo by hříchem ledakous myšlenkou památku jeho znešvařiti. Na polích, na kolikerých honech zdejších, jež rozestírají se do dneška za dvorem tak na vlas jako tenkrát, rodila se pšenice jako zlato a také opravdu se v zlato měnila. Klecanská půda prý snese i sucha i vlhka! Zkušení hospodáři říkají tak alespoň do dneška. Stěžují-li si jinde, že neskáplo u nich ode čtyř neděl, v Klecanech si mnou ruce, protože zdejší půdy nevysuší sebe palčivější slunce; naříkají-li na příklad u Slaného, že už je všecko lijáky pře-

pito, v Klecanech si pochvalují, protože zdejší pole ssají do sebe vodu jakoby neměla dna. —“ *)

Malé plavovlasé děvčátko ukázalo mi k faře. Kaštanovou alejí, jež táhne se návsí od kostela k faře, šel jsem zvolna, krok za krokem; srdce bušilo mi hlasitě, neboť v malé chvilce měl jsem poznati toho, po němž tak dlouho jsem toužil.

Obraz jeho, jak vídal jsem ho v časopisech, tanul mi před očima: Viděl jsem v duchu štíhlou postavu mladistvého, tmavovlasého kněze, toho, o kterém četl jsem v „Bludných dušších . . .“

Fara klecanská jest nevelký dům s prolomenou střechou, čtyřmi jasnými okny, před nimiž jest zahrádka. V rohu zahrádky jest stolek, mezi zelení odkvetlé růže. Všecko tu tak, jak popisováno v povídkách Třebízského, jen po kaštanu karlštejnského havrana marně jsem pátral.

Beneš nebydlel právě ve své kaplance, byl-t se den před mým příchodem vrátil z cesty po Alpách a v pokojíku jeho uklízeli.

Chvějící se rukou jsem zaklepal — již uslyšel jsem jeho hlas — již jsem jej spatřil.

Poznal jsem ho mžikem — ale nebyla to štíhlounká postava, plná jarého života, téměř nebylo pokryto tmavými vlasy; hlava Benešova byla bělička skoro sněhově, postava prostřední, mužná, prsa široká, obličej kulatý, tváři přičervenalé, oči velké, modré. Obličej dosti mladistvý podivně vyjímal se pod těmi šedinami. Ano, byla to táž podoba, jako na obrázku, jen kdyby bylo možná šediny nakresliti, též zvláštní trpký úsměv při pravé straně úst na obrázcích schází . . . (Ze všech podobizen Benešových, které dosud vyšly tiskem, nejzdařilejší jest ona, jež vyšla ve „Zlaté

*) „Pan Zikmund z Boršic.“

Praze", 1884. Zcela věrná jest fotografie, shotovená pražským fotografem p. Mulačem s jara 1884. na Klecanech.) —

Mluvili jsmě spolu dlouho, o všem; Beneš slíbil, že mi, až podruhé přijdu, v bytu svém všecko ukáže, že ukáže mi známý kaštan, že vyjdeme si do stromořadí stoletých míšeňáků, že ukáže mi Hradec Levý, Bílou Horu, Řivnáč i Říp.

Asi za dva měsíce byl jsem tam opět; to bylo v listopadu právě o sv. Martině. S bratrem, učitelem klecanským, šli jsme ráno do kostelíka — Beneš byl již na kazatelně. Nedýchal jsem . . .

Bylo mi do pláče — *tak* kázati neslyšel jsem nikdy . . . Drahá, milá postava dávno již neobjevuje se na kazatelně klecanské, ale v myšlénkách vidím ji dosud a slyším dojemný hlas jako tenkráte.

Třebízský život světce Martina vylíčiv, převáděl vše na život lidu našeho; když líčil, jak syn od matičky na vojnu odchází, jak prvou noc v kasárnách propláče a se promodlí, jak pak často zvolna zapomíná na chaloupku rodnou, sirou matku, na Boha, skláněly se hlavy níže a oči vlhly.

Nikdo nedýchal, když líčil rekovnost vojsk českých v dobách minulých, rekovnost, vyrůstající z pravé důvěry v pomoc nebeskou, rekovnost pro tu drahou zem, jazyk a víru posvátnou . . .

Když do Klecan se dostal a měl prvé takové kázání, duchem vlasteneckým provanuté, vrtěli sousedé hlavami: „Proč nám tohle povídá, bezetoho není to pravda!" — ale teď bylo jinak, teď byl Beneš Klecanským osobou posvátnou a nejmocnější vyhrůžkou zastrašující bylo: „Kdyby tě tak slyšel Beneš!"

I jeho mše svatá byla velmi dojemna; jak on

ku konci modlil se „otče náš“, tak modlitby té ještě nikdy jsem neslyšel!

Před modlitbou řekl: „Pomodleme se za všecky naše milé v Pánu zesnulé *a za nás za všecky!*“ Tam poznal jsem pravý význam slova modlitba.

Po službách božích čekali jsme na něho u sakristie; nevycházel dlouho, zbožní občané dávno byli z kostela než vyšel on. Měl na sobě velký, staročeský modrý plášť a čepici z kožešiny. Zase spatřil jsem ten drahý úsměv . . .

„Ten plášť zdědil jsem po tatínkovi, není sice již pěkný, ale poslouží!“ pravil a tiskl mi ruku. Zavedl nás do svého klenutého pokojíka; již v předsíňce měl stojany s knihami a kaplanka byla samá „kniha“. Teď viděl jsem oknem do dvorka ořech karlštejnského havrana. Poznal jsem kaplanku, vylíčenou v „Bludných duších“; bylo v ní tak útulno, posvátno. Nad pohovkou visely obrazy: Brožíkovy „Pod lešením staroměstským“, „Průvod českých poslů ke dvoru francouzskému“ a „Svatební hra v šachy“; pak ještě některé malé obrázky a nejvýše krásný obraz, dar Alešův: „Karlštejnský havran“.

Nad postelí měl Rafaelovu Matku Boží.

Před pohovkou stál stolek, vedle stůl pro psaní stoje, u zdi v rohu obyčejný stůl psací, na něm plno knih, „pejsek“ na klobouk a housle. Ve třetím rohu stála postel, ve výklenku knihovna.

Beneš psal obyčejně stoje, na psacím stole ležel rozpracovaný feuilleton pro „Národní listy“, na druhém stole kázaní, které jsem prvé poslouchal.

Pravil jsem mu: „Po Čechách strachujeme se o Vaše drahé zdraví a Vy ráčíte býti tak zdráv a silen!“

Odpověděl mi: „Příteli, takto vypadám zdravě,

ale tuhle to přece není v pořádku (a ukázal na prsa), hnedle jsem udýchán; málo proto chodím do Prahy, musím pak zpátky do kopce. A člověk tu v Klecanech dostane málo, vždyť i chci-li se dát ostříhat, musím do Prahy. Mne ku příkladu holí hrobník — není-li v tom tak něco hamletovského?“ rozesmál se čtveráčky.

Potom ukazoval mi vyhlídku svou na Bílou Horu, špičku Hvězdy, chrám Panny Marie Vítězné . . . Ukázal mi, jak rozloženo bylo vojsko v tom hrozném boji.

„Před třemi dny jsem se tam díval — —“

Já byl na Klecanech dne jedenáctého listopadu.

Ale slyšme opět vroucí jeho slovo:*)

„Po šest let vídám ji každičký den, ať si vyjdu kamkoliv. Ať utkví oko mé přes řeku na protějších stranách, ať zabočím obvyklou, také již kolikaletou procházkou do nedalekých, již valně hynoucích alejí, pokaždé chtěj nechtěj v tu stranu se zadívám. A po nějaké chvilce se mi vždycky zdá, že dobře nevidím a že oči plné podivných mlh. A zřím příšernou vysočinu bělohorskou oknem ve své světničce. Na jižním obzoru, poněkud více k západu, tmavý pruh, jenž značí oboru a opodál zasmušilá budova se zahrotělou střechou, jež se podvečer velmi často zardívá nepopsatelnou červení, nade tmavým pruhem postřehne bystré oko vrcholky jakoby věží kostelních . . . A z této strany přilétá ve zdejší kraj černých ptáků s pronikavým krákoráním nejvíce. Ale kdož dovede tento skřehot ptačí pochopiti! Vždyť si lidé nerozumí navzájem a jsou přece jednoho jazyka, jedné krve a téhož původu . . .

A když ve výroční den nešťastné bitvy bije

*) „Stezkami našich dějin“: „Zjevení.“

hodina dvanáctá, kdy bílý, dvojchvostý náš lev vyrazil ze sebe poslední řev, vždycky železem svírá se mi hruď, dech těžší a těžší, hlava bezděky sklání se níž a níže . . .

Můj Bože! Za hodinu prohráno království ve světě nejkrásnější . . . A pokaždé zatane mi na mysli otázka: Zdali pak věděli tenkráte ve vůkolí, co znamenají ony dělové výstřely, jimiž se okna otřásala, a čeho začátkem prchající zástupy vojska jízdného i pěšího říšskou silnicí ku bráně strahovské!

Musili s těchhle výšin všecko na vlas viděti, i to, kterak vojevůdcové hradby přelézali, kterak silnicí povstala hrozná tlačenice, jež zdaleka podobala se tak zcela ke smršti, jež všecko poráží ku zemi, co se jí v cestu namane.

A člověku se zdá, jakoby mu potom celý den něco scházelo. Rty sevřeny a hlava o ruce opřena přemýšlí — přemýšlí. Už večer; všude kolem šero, opadalými větvemi čtyřicetiletého ořechu šlehá vítr prudčeji a prudčeji od Bílé Hory, opírá se o střechu neodbytněji a neodbytněji.“ —

Beneš dovolil mi, abych prohlídl si knihovnu, plnou mnohých velkých děl historických; ukazoval, jak mnoho bylo mu studovati, než napsal „Dagmar“.

Připadal mi jako ten starý archivář Václav Březan z Březí, o němž píše v románu „V podvečer pětilisté růže“; ten se srdcem rozechvěným zapisoval krůtím pérem paměti věkům budoucím, nad listy svými často noci proseděl, produmal i proplakal. —

Beneš rád kreslil, v malé chvilce měl na papíře vojína Husitu, rytíře na koni, hrad nebo chalupu; na zdi u stolku v zahradě nakreslil si Žižku . . . Jednoho takového rytíře chovám jako předrahou památku.

Též rád hrával na housle národní písně, jichž znal množství úžasné. Přával si, aby hojně učilo se jim na školách.

Ani netušil, jak ten čtenář český ho miluje, že on byl spisovatelem v Čechách nejznámějším, po němž čtenáři toužili a od něhož nemohli se odtrhnouti; když jsem se mu o tom zmínil, oči se mu zalily.

Před třemi lety zemřela mu matička.

„Jsem jako opuštěný strom; dokud maminka žila, potřeboval-li jsem čeho, ona vše mi opatřila, měl jsem se u koho potěšiti. Těšívali jsme se, že si ji vezmu k sobě — nedočkali jsme se toho.“ Nebylo v celém roce dne jediného, aby si na matku svou nebyl vzpomněl.

Povídku svou „Numismatik“ o faráři Leskovci končí: „A nevím, proč že tak živě zatanula mi na mysli stařičká jeho rodička, jak pečliva o syna svého a jak upřímně radí: „*Ještě se usmějou . . . řeknou žes byl bláhovec . . . času nepředěláš!*“ —

Snad proto, že byla tak zcela podobna jiné starušce, jež odpočívá prvním jarem na půlnoční straně kvílického hřbitova, jejíž jasně modré oko přečasto jako by dosud na mně utkvívalo, a jejíž milá, nezapomenutelná tvář každičkou vráskou, hlasem plným opravdu mateřské starosti hovoří: „Jak se ti asi povede, synu můj, až mne tu nebude?“

Otce a těch dobrých lidí ze Třebíze, mezi nimiž prožil mládí, dob studií rád vzpomínal a vesele o těch časech vypravoval.

„Již dřímáte, tatíčku drahý, na tichém hřbitově kvílickém sen věků třetí rok! Dlímeť od sebe arcit daleko, nezměrně daleko; ale často a často se mi zdá, že duše Vaše z těch říší záhvězdných přilétá ke mně jako poselkyně míru, že usedá na

skráně mé, že stírá s čela mého chmury života a že mi našeptává: „Na shledanou!“ Tak r. 1877. v předvečer sv. Václava psal na Klecanech.

Když po blahých chvílích z Klecan jsem odcházel, ještě jednou utkvělo oko mé na domě farním, na stěně, za níž dlel miláček celého národa a hlavou projela mi slova jeho: „Mladý kněz porovnával v duchu faru s tou chaloupkou, nad níž šedala se došková střecha sem tam prozelenalá mechovím, pod níž světnice se zčernalým dřevěným stropem a v té světnici na průčelní stěně řada starých obrázků, svěsil hlavu a něco mu pravilo: „Jsi přec jen v cizině.“ *)

O nikoliv, zašeptal jsem si, domov tvůj je — v srdcích našich!

Mezi lidem.

Byl synem vesnické chaloupky, vychovancem ryzích, staročeských hlav, mozolných rukou; srdce jeho prosáklé bylo zvěstmi z dávna, písněmi lidu, duch opojen jeho tužbami, radostmi a boly denními. Znal ten český lid důkladně, jeho pevnou nezlomnou víru v Boha, že přece jednou musí býti lépe, jeho lásku k drahému zašlapanému jazyku, lásku ku práci, jeho nedůvěru k pánům, jeho čistou dětinnou mysl, která slovem lichotným tak snadno dá se oklamati. V tom drahém českém lidu viděl naši zakopanou slávu, ale v očích jeho spatřil také zářiti paprsky, které jednou spojí se k veliké záplavě slávy nejohnivějšího lesku. V tom českém lidu ctil dvě duše nejdražší, dvě hlavy, které odpočívají ve hrudách kvílického

*) „Bludné duše“.

hřbitůvku, miluje český lid, miloval v něm tatíčka svého a matičku i ty ostatní dobré duše z mládí svého ve Třebízi, u kterých tak rád prodléval svými vzpomínkami.

Mysl českého lidu, jmenovitě těch starých našich hlav, tu mysl zádumčivou i s tou ukrytou žilkou národního čtveráctví znal dopodrobna. Znal hloubku myšlének, jaká častokráte mezi lidem naším objevuje se při hlavách prostoučkých ...

Povahu vesnického člověka poznal za kratičko, jediný hovor stačil úplně. Miloval český lid celou duší, k tomu lidu neslo se veškeré jeho cítění; pracoval a modlil se jedině za tím účelem, aby tomu lidu bylo lépe, aby také všemi silami svými ku blahu jeho pomohl. Byl nejlepším pastýřem svěřeného stádce; znal tu svoji osadu dokonale, přicházeli k němu staří mladí jako k příteli svému, jako k těšiteli nejlepšímu, jako ke knězi, který neváhal pomoci, pokud síly jeho stačily. Radil a pomáhal v potřebách, utiskovaní měli v něm zastance vytrvalého, nezištného; ale hlavně k tomu radami svými působil, aby v lidu jiskru vědomí národního roznítil, hrdost vlasteneckou povzbudil ...

Věděl, že to všecko v těch českých hlavách jest, že to však dřímá, že třeba vřelého slova, aby to vzplálo čarovným leskem. Vlastenecké šarlatánství z duše se mu protivilo, každá planost, polovičatost, vlažnost v citu se mu příčila, učil lid svůj dobře ryzí kov rozeznati od pozlátka, které omámí. „Své“ čtenáře novin učil noviny čísti a novinám rozuměti! Říkával: „U nás stačí trocha vlasteneckých řečí, které ne vždycky jdou z čisté duše a člověk může se státi populárním ... Lid snadno dá se chytiti, vřelému slovu lehce uvěří, pravých, tichých pracovníků často dlouho

si nevšímá, ale to trvá jenom dobu, po čase národ přece své pravé syny poznává, odkaz jejich v srdcích nosí. Měly-li ty dobré duše, pro národ pracující, přítomnost těžkou, budoucnost jest jen jejich, jejich jméno jedině se zapíše ve skálu dějin . . .“

Proto Beneš na to všelijaké oslavování neměřil, proto po slávě hřmící netoužil. Jak milo bývalo v té jeho kaplance v létě téměř každodenně, v zimě zvláště v neděli, když scházeli se tam osadníci jeho i lidé čeští z daleka, „aby se podívali na velebného pána“ . . . Přišli chudí dělníci, celou neděli cestě do Klecan věnovali, aby spatřili milou tvář toho, jenž tak spisy svými je rozněcoval.

Tu hovořil s nimi o jejich zájmech, při tom oko jen jiskřilo, ústa se usmívala a ze srdce plynuly rady nejlepší. Přicházeli si pro noviny, časopisy, kterých odebíral celou řadu a pro knihy, které jim půjčoval, nebo daroval; knihovna jeho byla zdrojem nevyčerpatelným, i knihy ve vazbě nejskvostnější putovaly do nejmenších chaloupek se střechami doškovými. Často stalo se, že občan zdráhal se odnésti knihu tak skvostnou, boje se, aby se v chudé domácnosti nezkazila, ale Beneš říkával, usmívaje se: „I jen si ji vezměte, vždyť je pro vás!“

Pročítám slova, která kdysi ta jeho drahá ruka napsala: „Bývaly na těch českých farách dřevěné příhrádky, v těch příhradkách vedle knih velikých malé a menší, zevnějškem rok od roku neúhlednější. Bílá hlava se nad nimi skláněla, ruka je tiskla k srdci, slza horká s oka na ně skanula, a lidé přicházeli, dlužili si je a doma čítávali, až jim oči zčervenaly.“ *)

*) „Josef Ehrenberger“. („Osvěta“, 1882.)

Tak bývalo na kaplance v Klecanech, tam vítán byl každý, Beneš neštítil se pohovořiti se starým žebrákem a jistě ku konci hovoru ho obdaroval. Radostně svítily mu oči, když v době vánoční přicházeli mu drotaři zpívat koled; poslouchal usmívaje se, chvilkami s nimi notoval, hlavou si pokyvoval a pochváliv odměnil je několika stříbrňáky.

Byl jsem jednou přítomen hovoru Benešovu se starým vesničanem, který přišel velebného pána prosit „o nějaké ty noviny“; staré, pečlivě do šátku zabalené, vytahoval při tom z náprsní kapsy svého šosatého kabátu.

Bylo to na podzim, v čase, kdy žloutne listí na stromech a v českých vesničkách v pecích žloutnou posvícenské koláče.

„Nu, přece se u nás posadíte?“

„I, velebný pane, skoro dnes pospíchám!“

„Aj, snad ne dokonce na posvícení?“

„Bůh zachraň, ale tak z kostela domů, aby žena dlouho nečekala!“

„Počká chvilku, řekněte, že jste se zdržel na faře. Či pospícháte někam?“

„I ne, ale tentoc — —“

Kmotránek zvolna se usadil; Beneš zatím hovořil se mnou, občánka zdánlivě si nevšímaje, při tom však šelmovsky na mne pokyvoval.

Soused seděl chvíli trpělivě, potom nohama přešlapoval, konečně se ozval:

„Tak bych prosil, velebníčku, jestli nějaké ty noviny ...“

„Ale vy dnes ode mne pospícháte, mně se zdá, že vás přece jenom láká posvícenská muzika, že vám nohy pokoje nedají!“

„Ne, ne, nikam nepůjdu, ale žena se chce — tentoc — podívat k přátelům na — posvícení.“

„Aj, čtveráku! Jděte, jděte, ženu pustíte sa-

motnu, máte-li pak rozum, do cizí vesnice — co vás tohle jenom napadlo? I jen seďte ještě trochu, víte, že vás rád vidím!“

Kmotránek opět ztichl, ale tvářil se nad míru kysele; po chvíli znova se hlásil:

„Prosil bych, velebný pane, o nějaké ty noviny, já tentoc — chci jít se ženou!“

Chuďas starý byl v nesmírných rozpacích, Beneš smál se hlasitě: „I vy šelmo povedená, podívejme se, jak mi zalhával! Tu máte noviny a utíkejte, ale v neděli zase přijďte, rozumíte?“

A občánek upaloval vesele.

Kněz Václav Beneš byl stále mezi lidem, doma i na procházkách; s každým se zastavil, u pracujících chvíli postál, vyptával se, potěšil.

Hlavním však působištěm jeho na lid osady byl mu kostel, ten malý čisťounký kostelík a v něm úhledná kazatelna. O bože, takové vlastenecké jeho kázání v každém kostele českém alespoň jednou do roka!

Beneš byl člověkem nejpřímějším, mluvil vždy jak myslil, k tomu lidu svému hovořil z čistého svého srdce prostě, upřímně. Slova jeho byla rosou, která oblaží, jarním deštíkem, po kterém všecko bují do zelena. V kázáních svých toužil, aby po českém luhu rozhostila se všeobecná vzájemná láska, aby v tom našem kraji bylo to přece jako mezi bratřími rodnými, aby pravá, čistá víra všude pevně své kořeny zapustila, aby bývalo tu jako jedenkráte za dávna, kdy byla skoro všecka srdce česká jako sníh čista. Beneš byl kněz víry nejčistší, a přece nezašlapával ty rudé květy naší české historie, které vytryskly právě tenkráte, když v Čechách žila víra nadšená . . .

V „Bludných duších“ píše o prvém kázání mladého kaplana následovně:

„Lidé v kostele byli jedno oko a jedno ucho. Když jim pověděl: „Narodil jsem se pod střechou doškovou, jako jsou ty vaše zdejší, vyrostl jsem mezi lidem, kterýž myslí a cítí jako vy, přicházím mezi vás, abych žil s vámi, abych vám ukazoval cestu, kterak se slouží bohu a kterak se slouží zemi, v kteréž jste se narodili vy, v kteréž odpočívají vaši otcové a v kteréž si odpočinete jednou i vy, abych učil vás milovati boha a milovati řeč, kterouž se k tomu bohu mému i vašemu modlíváte," — tu rozplakalo se všecko v kostele.

Takhle nekázali nikde a byli to také dobří kazatelové. Když kázal zdejší pan farář, málo kdo v celém kostele poslouchal; v zákristii povídali si sedláci o robotě, panímámy v lavicích podřimovaly, děvčata myslila na odpoledne a hoši prohlíželi parádu. Pan farář kázával vždycky stejně, z dnešního evangelia na příklad nevzal nikdy jiný text než: „Dávejte, co jest císařovo, císaři, co jest božího, bohu;" byl už farářem přes třicet let a o tom výroku kázati třicetkrát jest již umění...

A občané jdoucí z kázání takto vyprávěli:

„Nestydí se za nás; slyšeli jste, jak řekl, že jeho kolébka stála zrovna pod takovou střechou, jako jsou ty zdejší."

„Ale co jen s tím chtěl, že máme milovati tu svou řeč, v které se k pánu bohu modlíváme? Kdo pak a kde pak nyní mluví po česku? Na ouřadě se za to stydí ten nejposlednější mušketýr, v panské službě si zaněmčí rád každý skoták a sejdou-li se z kraje dva sedláci a umějí-li dohromady tucet cizích slov, dívají se na nás jako páv z kalence."

Pan farář uslyšev o kázání pana pátera povídal si: „Nevím, co jim to nyní v těch hlavách vězí. Takhle bychom spolu, milý brachu, dlouho

dobře nebyli. My musíme držet s pány. Stavět vedle boha vlast a národ! Kde pak máte, vy mladí blázni, ten národ? Jsou-li tím národem voláci, baráčníci, chalupníci, dej vám bůh dobrou noc!“

Kázání Václava Beneše Třebízského jsou skvosty umění kazatelského, provanuté čistou, velkou vírou, nezkalenou nábožností a vroucím vlastenectvím.

Poslyšme, jak Beneš mluvil k ovečkám svým; ovšem, k pravému pojetí bylo by třeba viděti toho kazatele mladého, s hlavou šedivou a slyšeti prostinký, dojemný jeho hlas, dosti sice zvučný, ale bez velké, hřímavé deklamace. Beneš nechtěl uchvátiti pouze přednesem, ale pravdou a hloubkou obsahu.

O sv. Václavě pravil:*) „Jeden pověstný státník napsal ve svých zápiskách tato slova: „Chce-li kdo umrtviti a vyhladiti národ způsobem nejjistějším, nechť mu jen vyrve z hlavy paměť; to ostatní podá se již samo sebou!“ Tato ošemetná rada přinesla již v mnohé a v mnohé zemi hrozného ovoce. V našich československých vlastech byly také chvíle, černé jako noc, dusné jako hrob a trpčí nad pelyněk. Náš lid, zdálo se, že již také ztrácel paměť; ony doby slavné, kdy Praha stověžatá byla opravdu Prahou zlatou, střediskem lesku a bohatství, počaly se před očima jeho jako v mlhách kmitati, nad obzorem milé naší otčiny pohasínala hvězda za hvězdou; a ten lid náš byl živ a nebyl živ, jakoby umíral znenáhla; ale pode věrnou hrudí svou a v srdci ryzém a ve hlavě usoužené alespoň jiskru paměti si zachoval. A na koho?

Na koho jiného, než na sv. patrona, dědice

*) „Pravdou k životu.“

i strážce rodné země své, sv. Václava, o němž našeptával mu dobrý jeho duch: „Nebojte se; nezahynete, dokud ve svých hlavách budete chovati památku svatého vojvody!“ —

„Jednou z nejkrásnějších pověstí českých jest zajisté ona o rytířích Blanických. Kdo pak z nás tuto shromážděných byl by alespoň jednou v životě neslyšel pověst velekrásnou, kterou předkové naši tak významně spojili se jménem sv. Václava, jehož památku slaví dnes všechen lid český.

Rytíři, dřímající v lůně památné hory, pozdvihují prý často hlavy své a táží se vespolek: „Zda-li už čas?“ A potom je ukládají opět ke spánku. A až prý bude v Čechách nejhůře, vyřítí se na skráních s helmicemi, na prsou se zlatoskvoucím brněním na bujných ořích s vůdcem svým svatým Václavem pod bílou korouhví s černou orlicí i pod červeným praporcem se lvem stříbrným a českému lidu vrátí bývalou slávu, českému jménu někdejší čest a české koruně někdejší lesk.

Tato pověst, drazí v Kristu, jest smyšlénkou, již si utvořila obrazivosť předků našich; ale v dějinách našeho utrpení a protivenství za dnů minulých jest významu dalekosáhlého a ne darmo uvádím vám ji dnes o svátek sv. Václava na paměť, hodlaje promluviti o tom, kterak světec tento býval v dobách zlých, nejhorších svízelích a nejnesnesitelnějších útrapách národu našemu mocným těšitelem a přečasto jediným útočištěm.

Když na příklad otevřeme starodávné kancionály, setkává se v nich oko naše s písněmi k sv. Václavu v nejrozmanitějších potřebách. V čas moru, hladu i války pěli k němu staří Čechové, jak mohli z ryzích duší svých nejvrouc-

něji. Ve mnohých a mnohých spisech starodávných, ve knihách pamětných na listě nejednom rukou se třesoucí tato slova psána: „Svatý Václave, oroduj za nás v bídách našich, v ouzkostech našich a našem neštěstí. Svatý Václave, vytrhni z rukou nepřátel své věrné Čechy!“ —

Následující řádky jsou vyňatkem z kázání „Na den posvěcení chrámu Páně:“

„Když tak vstoupíme do chrámu svato-Vítského, jak celá ta naše minulosť na člověka neodolatelnou mocí působí! Zde české slávy hrob a minulosti naší nejskvělejší památník. Navštěvovatel zbožný jde od výklenku k výklenku, u každého se zastaví a všude věků dávných jej obletuje zvěst. České vojvodství, české království i doby, kdy čeští králové nosili koruny císařství římského, i doby, kdy tu vládl rod Jagellonců s Habsburky, i ty chvíle našeho nejhlubšího ponížení, kdy ruka cizácká, kteráž neměla smyslu ani pro nejdrahocennější naše památky, rozbíjela a ničila všecko v zuřivé zběsilosti — to všecko jako bychom viděli před svýma očima.

A i ten Čech, kterýž nezná své minulosti, s úctou a vážností dívá se na ty sochy kamenné, kteréž tak nejlépe znázorňují naší staré slávy hluboký sen.

Zde učiti se dějinám své rodné země příležitosť nejbližší, odpočívá tam Oldřich s Jaromírem, Břetislavové oba, Vladislavové, oba Otakarové, Václavové, odpočívá tam Karel IV., Václav IV., Ladislav Pohrobek, Jiří Poděbradský, Ferdinand s Rudolfem. Odpočívají tam Arnošt z Pardubic, Očko z Vlašimi, Dražičtí. Neřekl-liž jsem zprvu tedy důsledně, zde že naší slávy hrob a minulosti slavné nejskvělejší památník?“ —

Na den všech svatých takto kázal:

„Ve starých hradech či zámcích, kteréž uchovaly se přes všecky bouře časové až na naše dny, v palácích královských, v pamětihodných budovách slavných svou minulostí jsou v sálech vyvěšeny po stěnách obrazy zasloužilých mužů v životní velikosti. V dotčených hradech lze spatřiti celou řadu předků toho či onoho rodu, kteříž proslavili se buď na poli válečném, či uměním aneb ctnostmi občanskými. Kdykoliv utkví oko naše na králi Otakaru, zdaliž nezatane nám tu na mysli tento král, kterak všecky země slovanské od moře půlnočního až k adriatickému chtěl spojiti v jednu velikou a mocnou říši slovanskou? Kdykoliv utkví zrak náš na postavě Jiřího z Poděbrad, zdaž nezatane nám tu na mysli doba, kdy před vojsky bílého lva třásl se všecken svět? A když poutník cizinec navštíví hrady a zámky ty, průvodčí s ochotou zvláštní provádí jej chodbami a síněmi a o každém z těchto obrazů umí vypravovati mnohé a mnohé příběhy. A když tak spočine oko naše na obličeji muže, jehož jméno jest Jungmann, zdaliž pak nevzpomene tak živě této tiché duše, kterak s pilností obrovskou přemáhá všecky překážky a milou mateřskou nám řeč brousí a čistí i zušlechťuje jak rytec drahé kameny? Před obrazy předků přicházívá stísněn potomek a hledává aspoň u stínů slavných otců svých útěchy, odvahy a posily.“ —

A kdybychom měli snad sochu velikého rodáka Borovského, tenť by taktéž každému tím otevřeným výrazem tváře své pověděl: „Zachovejte vždy a všude, proti každému, ať to kdokoliv, svou českou čest a budete ctěni i váženi od svých nepřátel!“

O hodě božím velikonočním pravil:

„Drazí v Kristu, v těchto chvílích, kdy shromáždili jsme se, abychom do jednoho vzdali čest

a chválu i úctu Spasiteli, v těchto chvílích vzpomínka divná vynořuje se z minulosti před zrakoma mýma. Ve století minulém zdálo se, že tento český kmen setlí, že se už vícekráte nezmůže a v popel rozpadne. Jazyk náš byl vypuzen z úřadu, vyhnán ze škol, byl vymýtěn z paláců, byl vyhlazen z našich měst: každý, kdo měl jen poněkud lepší kabát, styděl se mluviti tou řečí, kterou ssál do sebe s mlékem mateřským. I milovníci téhož jazyka a svého národa jinak věrní synové, nekladli již řeči české života dlouhého. Byly to doby nejhlubšího ponížení. A dnes? Že tu jsme, že tímhle jazykem svým mluvíme, že se k bohu modlíme tou řečí, jako dávní předkové naši, že stojíme v řadách sice menších národů, ale plných života a síly, že naše české písemnictví rovná se směle předním světovým národům, je opravdu jakoby zázrakem. A já pravím: není-liž to také vzkříšení slavné a radostné, kteréž nám *pokaždé* má vstoupiti na mysl v těch chvílích, kdy po chrámech křesťanských hlaholí nadšené Alleluja!"

Na hod boží vánoční mluvě o Kristu jako Spasiteli, kterého utlačovaní židé čekali, praví: „Nebylo-liž někdy tak na vlas i v našich zemích, kdy cizáctví jako upír sedělo předkům našim na prsou a ssálo z nich poslední krůpěj české cti, českého sebevědomí, že v časích těch šla potají z ruky do ruky knížka, až bude nejhůře, svatý Václav pomůže a že vyjdou bohatýři v lůně hory památné ukrytí, a že učiní opět slavnou a velikou korunu zemí svatováclavských?"

Líče chudičké narození Ježíšovo praví: „A přece totéž, mohu-li učiniti jakého ovšem jen příbližného porovnání, pozorujeme i v životě našeho národa. Kde pak narodili se ti mužové,

kteří v minulém a na počátku tohoto století národu našemu, jenž podobal se tenkrát skorem mrtvole tuhnoucí, nad níž krkavci v divých hejnech poletovali, dali život nový, kteří jej probudili slovem mocným a pérem bystrým z těžkých smrtelných dřímot? Narodili se snad v palácích, či v komnatách nádherných? Kolébky jejich stály skorem vesměs ve vesských světnicích pod střechami doškovými.“

V jiném kázání praví: „Láska k vlasti má prochvívati všecky vrstvy národa, jest jí zavázán každý, stavu jakéhokoliv. Kdyby napořád tato láska k rodné zemi naší žila v srdcích všech, jež česká matka porodila, pak by se život náš podobal mohutnému proudu, jenž povstav z praménků tisícerých valí vlny své širokým řečištěm drtě vše, co se mu v cestu postaví a vzbuzuje silou svou obdiv všestranný.

A odkud pak prýští se tato láska k rodné zemi pramenem křišťálovým? Ze znalosti dějin našich, z důkladné znalosti slavné a bohatyrské minulosti naší.

Tázal-li jsem se jindy, kdo vyzná se v písmě svatém a v evangeliu, táži se dnes:

„Kdož pak se obírá dějinami svého národa, kteréž tak mnoho poučlivého i pro naše i příští dny v sobě chovají? Česká kniha, česká kronika bývala předkům našim drahocenným pokladem, tuto knihu by byl nedal předek náš za nevím co; raději by ji byl zakopal neb zazdil, aby ji oko slídičovo nezhlídlo. Za knihu českou dal předek náš mnohý těžce ustrádaný peníz. A jaké pak byly tehdejší knihy? Zevnějškem svým učiněné popelky; vždyť jich nikdo z tak zvaných vzdělaných vrstev nečetl, leda ti rolníci, ti řemeslníci pod střechami doškovými. Ze znalosti dějin, opětuji poznovu, prýští se přítulnost k otčině nej-

přirozeněji. Či mohlo by býti Čecha, který by nebyl povznesen myšlénkou, že se někdy říše česká od moře k moři rozkládala, že vojska česká ku pomoci do cizíny volávána, proslavila se udatenstvím po světě veškerém? — A protož dím: Poznejte národ svůj a budete jej milovati, poznejte předky své a vy si z toho čest činiti budete, že se jich jménem zovete!“ —

Jindy řekl: „Když se syn národa stydí za svůj jazyk, když na otázku „Jsi Čech?“ zaklíná se tím nejmožnějším způsobem, ač jazyk již na sto kroků oznamuje neohebnosť ve slovech cizích, *takovým mužem my opovrhujeme!*“

„Byly v Čechách časy, kdy takořka rudá záplava požárová na nebi nočním ani nevybledala, kdy země celá se chvěla rykem válečným, kdy proti Čechu jednomu stálo v šiku válečném sto cizinců vyzbrojených od paty až k hlavě ocelí, a přece zábavou nejmilejší bývalo jim písmo svaté.“

Konec kázání o sv. Jiří jest: „A kdož z nás neznal by tu starobylou kapličku svatojirskou, kteráž pamatuje slavné doby bohatýrských našich vévodů z rodu Přemyslova a s temene posvátného Řipu na mnoho a mnoho mil na všecky strany se rozhlíží v úrodnou českou vlasť, tak jakoby volala v šírý kraj náš: Jako ten svatý Jiří probodl kopím ještěra, *i vy jednou zvítězíte nad svými nepřátely, jen věrni a stáli buďte mezi sebou a vytrvejte. Nechť tedy obnoví se starodávná věrnosť mezi vámi všemi a s věrností tou i vytrvalosť u víře, kterou ssáli jsme do sebe již s mlékem mateřským.*“

Beneš kázával ve všech kostelích okolních i v samé Praze; všude se na jeho kázání těšili, z daleka k nim putovali, takže nával býval veliký!

V nejtužších zimách do okolních osad do-

jížděl na cvičení, tam s lidem nejlépe si pohovořil, poradil, co s dětmi, jež ze školy vystupovaly, by počíti měli; radil, aby do Němec jich nedávali, aby raději náklad ten na lepší vzdělání dítek svých věnovali. Cvičení odbývala se často v místnosti malé a Beneš uřícen na otevřeném voze domů odjížděl . . .

Lid dobře pozoroval, že tento kněz myslí to s ním nejlépe, že nemluví na plano, že každé slovo sám dobře rozvážil, že rady jeho jsou opravdu bratrské; lid ten dobře viděl, že kněz jeho se za žádného z nich nestydí, že váží si poctivce, třeba se zrodil a žil v chaloupce nejbídnější, že dobře pochopiti dovede i prosté názory venkovanův. K tomu ke všemu viděl lid při Benešovi život nejvzornější, viděl, že k čemu nabádá, toho že sám vtěleným jest příkladem — proto mu důvěřoval celou duší, celým srdcem . . .

Nebylo jediného širšího účelu dobročinného, kterého byl by Beneš peněžitě nebo prací svojí nepodporoval, pro „Ústřední Matici“ pilným byl sběratelem*); spolkům okolním pracemi i penězi přispíval. Nesouhlasil s mnohými menšími podniky národními, kterými často zatemňuje se podnik celého národa, ku př. „Matice.“ Velmi horlil proti tomu, že nad každým dárkem šlechtickým jásáme, říkával: „Napíši-li já k účelu dobročinnému sebe menší článek, dá-li chuďas sebe menší dárek, více jsme učinili, než-li šlechtic, který věnoval několik pětek!“

Občanstvo vřele nabádal, aby děti své *v duchu národním* vychovávalo!

„Jen nebažte tak stále po té cizotě, to je

*) Ve prospěch „Matice“ u B. Stýbla vydal povídku „Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.“

naše největší chyba!“ — jsou jeho často opětovaná slova, která u občanů působila!

Na stolku jeho stály malé popelničky, z pohanského pohřebiště českého, ty příchozím ukazoval, vysvětloval jim, jak drahou památkou jsou tyto prosté nádoby proto, že v nich schován byl popel drahých těch předků dávno zesnulých, aby všickni památek takových si vážili a ctili je jako nejdražší odkazy svých milých.

Každičké příležitosti užil, aby lidu lásku svou projevil, aby lásku k vlasti povzbudil . . .

Po smrti spisovatele Josefa Ehrenbergra napsal Třebízský článek, který jasným je vyznáním vznešených jeho snah:

„České *kněžstvo* bývalo prvním sloupem českého písemnictví a prvním sloupem české národnosti: Jména těch drahých, stříbrovlasých hlav zapsána na věčnou památku v každé knížce, jednající třeba jen povrchně o našem probuzení. A kolik jest těch, o kterých nevíme a jichž jmen ani neznáme? —

Bývali kněži, kteříž s uzlíčkem pod pláštěm pečlivě ukrytým putovali od vesničky k vesničce, tu nechali knížku, tam knížku a všude jim vděčná ústa blahořečila. Vždyť stály jejich kolébky také pod střechami doškovými, byliť sami krev krve toho lidu, kost kostí jeho a zasvětili svůj život jeho probuzení, jeho vzdělání . . . Časy se valně změnily. Oko se kalí, ruka se chvěje a k čelu přilétá myšlénka: „Což tak opět býti nemá, nemusí?“ Zajisté! Jen vůli pevnou a lásku čistou! Kde kdo jsi, přilož ruku k pilné práci! Kde který český kněz, nechť pracuje za příkladem těch starých vlastenců na roli, kterouž mu odkázali, s tím věrným, českým svědomím, jakéž se i v hrudi jejich ozývalo. Jesti dosud mnohé pole úhorem,

dosud na něm cizí bejlí se sveřepcem, dosud kopce koukole, kteréhož nasel nepřítel, když nad vlastí naší za temné, nepřečkatelné noci ani jediná hvězdice nesvítila. A pracujíce na této drahé, zděděné roli, každý co mu stačí síly, za tím čistým, vznešeným účelem pod korouhví, před níž druhdy rtové lživí oněměli, před níž jak by v zem se nepřátelé propadali a havět jedovatá do všech úhlů světa rozmetena, splácíme jen povinný dluh. Komu? Těm, kteříž tu půdu milou slzami svými kypřili a zkypřenou v dědictví nám se svatou povinností odkázali. Slibmež jim nad jejich hroby, že v řady zřidlé kde který z nás se dostavíme. Nestačí jen hlavy milé oplakati, k myšlénkám, jimiž celý život jich byl prodchnut, hlavou přikývnouti, však ruce skládati v klín: nechť opět kněžstvo české na roli národní má jeden z nejpřednějších dílů!“ —*)

Já čím více o něm přemýšlím, čím více naň vzpomínám, tím zářněji vystupuje přede mnou jasná postava českého kněze vzorného, tím větší můj stesk po té vzácné duši . . .

Mezi dětmi.

Rád bych také pověděl, jak rád měl dětskou drobotinu.

Nevím skutečně, dovedu-li toho, ačkoliv duch můj ho vidí, jak s těmi švitorkami žertuje, jak je poučuje, nabádá — ale ruka váhá, víť, že krásy obrázků těch nevystihne, že chabě je vylíčí!

Když v zimě trošku z těžkého chrlení krve se zotavoval, říkával: „Již se mi stýská po škole,

*) „Osvěta“, 1882, č. 4.

obveselím se tam!“ Sotva že trošinku mohl, spěchal mezi tu drubež žvatlavou, aby mezi ní se potěšil, okřál, aby vřelým slovem otcovským vychovával mladé duše pro životní pouť!

Pérem svým celý národ vychovával, ale i práce s dětmi vesnické školy nebyla mu malichernou, vždyť v tom malém hloučku dětském viděl malou část budoucího národa!

Vstoupiv do třídy, usmíval se milým svým úsměvem, poděkoval za pozdrav a již vyvolal si některého žáčka. Hošík vesele k němu pospíšil, ale Beneš stavěl se, jakoby ho neviděl, brejle k očím přidržoval, hlavou točil, jakoby žáka v lavicích hledal — až se mu školáček přihlásil.

„A — ty jsi tady, vidíš, jsi tak velikým, že jsem tě ani nespatřil. Zazpíváš mi nějakou koledu, ale pěkně, rozumíš?“ vlídně potom hoška oslovil.

Hošík postavil se hezky zpříma a spustil plným hlasem, věděl, jak velebný pán pěkně zazpívanou koledu rád poslouchá.

„Nu, umíš to dobře, synku, tuhle máš na papír!“ a do dětské ručky vklouzlo několik měďáčků.

Děti uměly koled celé řady, doma matky své prosily, aby je koledám naučily, že velebnému pánu způsobí tím radost velikou.

Velebný pán rád s dětmi zažertoval, toho pohladil, jiného pochválil; byl pravým učitelem, vždycky vlídným a laskavým, ale při tom také přísným; přísná slova jeho byla však otcovská, dopadala až k srdcím.

Nejnepatrnější trest a odměna působily velice, žáci chlubili se ku př. po hodině náboženské, který

dnes velebnému pánu četl z dějepravy. To bylo jim již znamenitým vyznamenáním.

Děti po velebném pánu toužily náramně, hodiny jeho byly jim radostí a výsledek vyučování býval pokaždé skutečný, dobrý. V páté třídě školy klecanské jednou o visitaci řekl mu pan vikář: „Ty děti by opravdu samy mohly sloužit mši svatou!“

Při svém učení náboženství měl účel jediný: Šlechtiti srdce žáků svých!

Toho domáhal se netoliko vlastním náboženstvím, ale také — hlavně ve vyšších třídách — užším náboženstvím národním, dějinami vlasteneckými. Velebný pán rád se žáky o minulosti české hovoříval, slova jeho přikouzlila ruměnec na tvář i slzy do očí. Příběhy biblické srovnával s příklady dějin národních, upozorňoval, jak cnosti národů přikouzlily blaho jejich, hříchy národní že příčinou byly mnohých těžkých neštěstí.

Skvělá doba historie naší, doba husitská, nebyla mu nijak pro mládež choulostivou a rozčilující, říkával jen, aby se kladl důraz na tehdejší skvělé uvědomění lidu českého, na jeho národní statečnost a hrdost, na zápas jeho za svobodu národní, spor náboženský aby zůstal u dětí, pokud možno, stranou.

Jednou pravil: „Kdybych byl učitelem světským, o Husovi též bych učil; vylíčil bych nejčistší jeho život, činy za blaho českého lidu, činnost písemnickou a dodal bych, že někteří zlí lidé neměli ho rádi, proto že ho vylákali z Čech do cizí země a tam ho upálili!“

Beneš žáky své upozorňoval na blízká stará pohřebiště, učil je, jak po starých památkách mají pátrati, jak mají si jich vážiti jako drahých odkazů dávno mrtvých předků.

O Benešovi psalo se, že neznal falše lidské, tomu však není tak, znal špatné stránky v povahách lidských až příliš dobře, znal lidi lichotné a ješitné, prospěcháře a ramenáře, povahy lživé; ó Václav Beneš tak hned každému nevěřil, trvalo to dlouho, nežli srdce otevřel. Opatrnosti této naučil se od poctivého, zkušeného otce svého a matičky v pravdě staročeské, kteří znali lidi důkladně.

Sám taktéž nejednou děti na lidi falešné upozorňoval, nabádal jich, aby v životě byly opatrnými. Jak sám byl povahou čistou, nezkalenou ani nejslabším stínem, takové přál si míti lidi všecky — že však nejsou takovými, zkusil sám nejednou . . .

Také o tom dovedl bych vypravovati!

Beneš ze žáčků svých hleděl vychovati pilné čtenáře, proto nabádal jich, aby z knihovny školní pilně si vypůjčovali; i ve své knihovně měl oddělení spisů pro mládež, kteréž s největší radostí dětem půjčoval, na přečtené se vyptával, obsah knih s dějepisným podkladem vlastním slovem doplňoval, aby většího ještě nadšení roznítil.

Pilné žáky pěknými knihami odměňoval.

Chtěl žákům prakticky vštípiti, jakých knih měli by si v životě kupovati, věděl, že pouhá slova tu nestačí, k tomu že třeba čisté, nadšené mysli, která přípravným čtením vzdělána jest tak, že nikdy již na prázdnotu lecjakou, třeba rozčilující se nechytí.

Ke konci školního roku všecky děti dárky podělil, chudé modlitbami, zámožnější, které modlitby koupiti si mohly, obrázky obdaroval.

Než do Marianských Lázní odejel, ve všech třídách takto děti podělil — ovšem že ani on

ani ta ubožata netušila, že dostávají tu poslední drahocennou památku . . .

Když děti na dobro ze školy odcházely, vždy též velebnému pánu přišly vroucně za všecku lásku poděkovat. Každému ještě něco pěkného pověděl, dal mu poslední napomenutí, bedlivě mu klada do duše, aby jen se, kdykoliv by rady, pomoci potřeboval, přihlásil. Hoši s pláčem nejhořčím velebného pána ujišťovali, že do smrti naň nezapomenou, že budou se zaň modliti, aby také on na ně nezapomínal.

Ó, spíše žáci zapomněli, nežli zapomněl on!

Proto však přece množství mládeže, vystoupivší ze školy přicházelo si k němu pro knihy, nebo jen na pouhou návštěvu kratičkou, ale upřímnou. Přicházeli si pro několik drahých jeho slov.

Studenti, kdykoliv na prázdniny přiklusali, vždy nejprvé k velebnému pánu doskočili, ukázat vysvědčení, vypravovat, jak na studiích se stále měli, jak na klecanskou faru vzpomínali.

Chudým hochům jak mohl, sám pomohl, nebo podpor vymáhal, dobrodinců vzbuzoval. Z vlastního mládí věděl, jak málo dobrých lidí děti najdou v dáli od střechy otcovské, znal ten stesk a pláč v chudých lůžkách studentských.

Vzpomínal často, jak sám se naplakával a — konečně jako kněz, když hrudy kvílického hřbitova matičku mu zasypaly, stál ve světě sám a sám — — Za péči svou nežádal nic jen opravdovou upřímnost a trošek dětinné lásky.

Jednou ku svátku svému dostal od žáka list, který takto končil: „Nikdy, ani před celým světem, nezapře Vás Váš vděčný bývalý žák . . .“ Slova tato způsobila mu velikou radost, schoval si je k památkám svým nejdražším a přátelům svým, slzy maje v očích, je ukazoval.

Týž chlapec, ještě když doma do školy chodil, ustavičně četl. Rodiče obávali se, aby přílišným čtením zdraví svému neuškodil, proto radostí těchto mu omezovali, zakazujíce mu v noci čísti. Chlapec skutečně ulehl, ale jakmile se domníval, že všickni ostatní usnuli, vstal, rozsvítil svíčku a teprvé pustil se do čtení. —

Velebný pán, kdekoliv na procházce potkal dítě, vždy pustil se s ním do hovoru a tu bývala radost je poslechnouti. Na všecko možné se děcka vyptával, v té chvíli byl sám dítětem veselým, dovádivým . . . Žert šlehal za žertem, čtveračivé otázky se střídaly, dítě sotva odpovídati stačilo.

„Pověz mi, kolik je pětkrát sedm!“

Klučík mlčí, hlavu kloní v rozpacích.

„I ty jeden, neví on, kolik je pětkrát sedm! A víš-li, kdo dal tamhle ten kostelíček vystavěti?“

„Kníže Bořivoj!“ hošík ostýchavě zašeptal.

„A který je tamto kopec?“

„Řip.“

„Co dělá vaše maminka? Poslouchäš, nezlobíš? Nepereš se s Pepíkem? Nu, teď jdi a proskoč se!“

Klučík obyčejně zmizel jako vítr, ale v malé chvíli běžel opět starým stromořadím a velebnému pánu přinášel kytku nejhezčích polních květů.

Když na podjaří sedával na zahrádce nebo v blízkém lesíku, přibíhaly k němu celé dětské hloučky a tu potom bylo švitoru, smíchu a zpěvu!

Lidé se zalíbením zastavovali se a blaženě se dívali na rozmilý obrázek: Na lavičce mezi zelení dobrý kněz běloučké hlavy, krásného modrého oka, usměvavých lící a kolem něho žvatlavá družina z vesnice . . . V zeleném koši starého stromu švitořili s nimi veselý sedmihlásek s pěnkavkou.

Pérem svým, které bylo radostí všem věrným českým hlavám, hleděl Třebízský dětem ještě zvláště připravovati čistých radostí a buditi v mladých srdéčkách lásku k rodné zemi a drahému lidu. Vmysliv se do dětských let svých, vzpomínaje na to, co slýchal od tatíčka a dědouše svého, hleděl písmem dětem českým přítomných i budoucích věků zvěstovati lepé obrazy z minulosti milé vlasti, jak sám je slýchával.

Není mnoho povídek těch, které vzácná ruka jeho mládeži naší napsala, ale všecky jsou zlatem nejryzejším! Takový obraz *musí* mladé srdce dětské uchvátiti!

„Šli jsme s dědečkem do hájků. — Bývala to jeho každodenní vycházka. Hájky leží asi čtvrt hodiny od Třebíze. Nejraději tam chodíval dědeček a musilo již být, nešel-li já s ním. V hajkách jsme si sedli a celé to boží odpoledne poseděli a teprvé, když slunce stálo nad sříceninou týneckou, vraceli jsme se k domovu. Dědeček byl na výminku a proto mohl choditi do hájku a proto také chodil, že si ten borový lesík vysázel a že pod těmi štíhlými sosnami nejlépe se mu to odpočívalo. V hájku vanul tak čerstvý, vonný vzduch a to jehličí temně zelené šumělo tak ukolébavě — — —

„Dnes půjdeme trochu dál. Je hezky. Z lesů věje chladivý větříček. Byl jsi již u „královky“?“ řekl dědeček.

„Nebyl, dědečku.“

„Vyjdem si tam tedy. Není to daleko. Půjdeme „Ladami“. Povím ti zase, chlapče, kus naší historie, je to smutný kus. Při tomhle mi vždycky slzy vstoupí do očí.“

Tak počíná rozmilou pověst svou „Královka“, vypravující o nešťastné, těžce pronásledované krá-

lové Elišce. Ó jak povídka tato v čítance školní rozechvívá mladé dušičky české! V „Jarém věku“ uveřejnil Třebízký tyto stati pro děti:

1. Zlatá kvočna Levohradecká. 2. Povídky starého zbrojnoše (Výprava do Hnězdna. Domažlické vítězství. O sani devítihlavé. Za českou slávu. Pro výstrahu. V Alpách. Před Římem.) 3. Pergaménový proužek. 4. Vymodlenec.*)

Šlechetné srdce dojista toužilo vřelým, zábavným způsobem dětem českým vštípiti celé dějiny národní! Ale ten bledý démon, který vytrhl zlaté pero z ruky milované, zadupal všecko — všecko...

Alespoň trošku pokochejme se v prostomilém vypravování Benešově pro děti, vždyť při tom teplém tónu, znícím z dětských jeho povídek, srdco veseleji se rozbuší!

Starého zbrojnoše, který své zkušenosti vypravuje, Třebízský takto vykreslil:

„Jako bych jej dnes viděl: přívětivá, snědá tvář, jizvy její toliko bystřejším pohledem rozeznatelné, z dáli z úplna podobné byly rýhám, jež pluh času v obličeji a na čele vyorává; zrak jasný, jenž postřehl krahulíka, když se nad holubníkem v čistém modru jako pouhá tečka černával; nad horním rtem bílé, dlouhé kníry, brada oholena, hlava kratičce přistřižena, postava tak prostřední, na plecích kožené krzno; přihlédl-li kdo blíže, zdálo se, že v něm červotočina; ale byly to stopy střel, jedna vedle druhé, kolem boků jednoduchý řemen, hodně prohnědlý, a na řemeni meč, s nímž by za našich časů dva měli hezkou práci; spodky také kožené, těsně k nohám

*) Souborně vydány jsou Frant. Šimáčkem ve sbírce: „Vlast a svět“ pod názvem *„Obrázky z našich dějin.“*

přiléhající, od kolenou dolů obtočené řeménky... Tak na vlas vypadal *starý zbrojnoš Těchobud.*

Leží již v černé zemi několik set let. Ale když býval živ, nebylo mu hned tak roveň. A nejraději míval kolem sebe děti; dovolil jim, že si směly sáhnouti na meč, ohmatati řemen, rozepjati přasku; někdy ocel i vytáhl; ale tu se vždycky dětská očka mhouřila, jak se meč zasvítil. A dětem — těm, jimž bylo tak ke třinácti či čtrnácti, zdálo se, že Těchobud mládne, že náhle roste, až by z něho hnedle byl obr. A což když mečem ve vzduchu několikrát za sebou zašvihl, děti si uši zakrývaly, protože se jim zdálo, jakoby tu někdo hvízdal pořád pronikavěji a pronikavěji.

Zbrojnoš Těchobud prošel dozajista půl světa. Zeptal-li se ho kdo po čem, o všem dovedl vyprávěti. Když začal počítati na prstech, ve které zemi byl a kolik velkých měst viděl, nikdy nemohl přijíti ke konci... A když přišel na Jerusalém, vždycky po několik okamžiků poustal a rozhlédl se po svých posluchačích. Jméno tohoto města opakoval třikrát i čtyřikrát a hned za Jerusalémem sledoval Řím. Ani kostel sv. Jakuba Kompostellského ve Španělsku nebyl mu neznámým.

Zbrojnoše Těchobuda viděli rádi všude, kam přišel. Staří i mladí nemohli se ho ani dočkati. Přinesl pokaždé aspoň desatero pozdravení. Odnikud ho nechtěli pustiti. Ale jak by to potom všecko schodil! Znali ho široko daleko: na Oharce po všech hradech a na všech tvrzích, na Berounce po všech dvorech, na Sázavě i v slovanském kláštěře; a opat Vít vždycky se podíval dolů, aby Těchobuda přivítal a s ním si porozprávěl.

Kosmas tenkráte začal psáti své letopisy, a Těchobud mu nejednu příhodu, jíž byl očitým

svědkem, diktoval do péra. Ale již jsem pověděl, že měl nejraději děti. A děti by na jeho slovo do ohně byly šly. Tak je dovedl povídkami svými připoutati. Byly by kolem něho vydržely seděti od šera do kuropění. A neklížilo se ani jediné očko a neskláněla se ani jedinká hlavinka. A když odcházel, sesypaly se kolem něho a jedno přes druhé doráželo na něho, kdy zase přijde, aby to bylo brzo — brzičko.

Jak jsem již pravil: Těchobuda nebolí už hlava mnoho set let; ale povídky jeho šly od úst k ústům, od otce na syna, od děda na vnuky, a tak až na nás. Kdyby na papíře byly zaznamenány, už by po nich dávno nebylo památky.

Trochu se arciť líšily. Nemůže za takový čas ani jinak býti. Ale jádrem byly a jsou tytéž.

Mně je vypravoval můj tatíček. Už ho také nebolí hlava osm let. Vyšli jsme si za nedělního odpoledne na stráň, odkudž lze viděti český ráj na mnoho a mnoho mil v šíř i dál, usedli si na zelený trávník, já se přitulil blíže, aby mi neušlo ani slovíčko a poslouchal jsem s dechem tajeným. To byly mé první dějepisné hodiny a nevím, věru nevím, zdali všecky pozdější vyrovnaly se těmto ze zlatých, věčně věkův drahých dětských let.“ —

K pláči jest dojemná scéna v „Pergamenovém proužku“, ve které vypravuje se, jak stařeček český, ryzí, stará mužná povaha, a vnoučata jeho přivítali mladého kralevice Karla (IV.), jenž po dlouhých a dlouhých letech vracel se z cizí země do milované vlasti . . .

„Dědoušek sešel dolů, vzal si jinou řízu, přehladil si knír, na hlavu posadil si čapku s běloun kým lemem a sokolím pérem a přecházel kolem dvorce silnicí, neustále k západu pohlížeje.

Za nějakou půl hodiny přijížděla z té strany tlupa jezdců.

Stařík se vzpřímil, jak mohl nejrovněji.

Hošíci s děvčátkem vyhlíželi oknem ve veliké světnici.

Jezdci dojeli až k samému dvoru.

Stařík obnažil hlavu a zahovořil zvučným, pevným hlasem:

„Vítám tě, vítám, jasný pane, do tvého dědictví . . .“ Nyní se dědoušek hluboce uklonil.

První dva jezdci neměli mnoho chuti se zastaviti. Stařík si jich také mnoho nevšímal. Zraky jeho spočinuly na tom, jenž jel více o samotě a jevil ze všech nejmladší tvář. Byl oděn ve tmavozelený šat, zcela jednoduchý, lišící se úplně od kroje ostatních, seděl na bujném bělouši, postavy byl tak prostřední, skorem útlé, neustále se usmíval, hnědé vlasy vinuly se mu bohatými pletenci na šíji, temněmodré oko jeho prozrazovalo prvním pohledem šlechetnou, upřímnou duši, levicí svíral ořovy otěže a pravicí kynul dědouškovi nejvlídněji. Tak se zdálo, že by něco rád promluvil, ale že mu nepřipadá na jazyk vhodný výraz . . .

Ohlížel se také kolem po svých průvodčích, tázal se jich po čemsi cizí řečí; z družiny mu jeden potichu odpovídá, panic se zase usmívá a promlouvá zvolna sice, ale srozumitelně: „Děkuji, starče, — děkuji!“ Jen přízvuk, jímž tato slova pronesena, poněkud cizí, českému uchu nezvyklý.

Stařík si nyní protírá oči, rozhlíží se rozpačitě po bohatýrské družině, potom upírá zrak na panice a táže se: „Přijíždí-li do Čech Václav, syn Elišky Přemyslovny poslední?“

Panic kývá hlavou a nejstarší z družiny starci odpovídá: „Do Čech přijíždí Karel kralevic!“

„Karel králevic? — Karla neznám žádného. Jméno takové u nás neslýcháno. Syna Karla neměla nezapomenutelná královna žádného.“

Stařík kýval bílou hlavou povážlivěji a povážlivěji, a zraky jeho se kalily temněji a temněji.

„Den ode dne čekám, kdy se vrátí do vlasti paní mé jediný syn. Den ode dne vycházím tuhle na pahorek a dívám se do dálky, zda-li ho neuvidím. Dočkati se nemohu té chvíle, kdy ho přivítám, kdy mu od matičky pozdravení vyřídím . . .“ Starý muž dále pro slzy nemohl.

Panic se dívá po průvodčích svých udiveněji a udiveněji. Zdá se, jakoby nerozuměl, co tenhle stařec od něho chce a co mu povídá.

„A místo Václava přichází Karel! — A se synem paní mé se nemohu smluviti. Nerozumím mu a on mně také ne. — A ty budeš, jasný pane, v Čechách vládnouti? — My tě v téhle zemi čekáme jako vykupitele, který nám přinese zlatý čas. Kolik takových nedočkavců chodí na pahorky nad svými dědinkami a kolik jich zírá do dálky, kdy tě uvidí, aby svolali všecky své a zaradovali se jako druhdy betlemští pastýři z příští tvého. Kolik duší na tebe den co den vzpomíná, kolik rukou se za tebe k modlitbám spínává, kolik srdcí pro tebe bije, . . . a ty naší řeči nerozumíš! Místo Václava přichází Karel. Ó cizino zlá, olupuješ nás o všecko, zhola o všecko!“

Mezi jezdci ticho, i koně klopí hlavy své k zemi, páni neodvažují se ani jeden druhému pohlédnouti do očí, panic se zardívá studem, svěží rty jeho slova staříkova opětují mimoděk, a zraky utkvívají na něm nevypravitelným pohledem . . . I ten bělouš jako by hlavu po svém pánu obracel.

„Navštiv mne, stařečku, na Hradčanech!“

Zase ten cizí, českému uchu nezvyklý pří-

zvuk! Potom kyne panic staříkovi opět tak vlídně pravicí a za malou chvílenku mizí již jezdcové směrem ku Praze za blizounkými stráněmi.

„Na Hradčanech? — Proč jsi neřekl ve Zbraslavi? — Tam spíše by se to hodilo. — Ale kde pak na Hradčanech!“

Stařík sepjal ruce a se rty těsně sevřenými pohlížel v tu stranu, kudy jezdci odjeli.

„A to že byl, dědoušku, náš mladý král? To že byl syn té paní, o níž jsi nám toho tolik vypravoval? — To ten, kterého jsi na rukou chovával? — A on tě nezná? — My bychom na tebe po všecken život svůj ani *nedovedli* zapomenouti.“

A děti jedno za druhým dědouška za řízu, kterou u něho jen zřídka vídaly, potahovaly, protože jim bylo nevýslovně líto stařečka, jemuž bystrýma očkama všecku tu bolest věrné duše české vyčetly.

„Tvář dobrá, upřímná. — — Tahy matčiny v ní zcela dobře rozeznatelné. — I oko tak přívětivo! — Jen ta řeč! — Ó ty cizino hadí, kolik drahých životů uštkla jsi nám na věky! Kolik srdcí nenahraditelných jsi nám dechem svým otrávila!... Cizí bolest arci nikdy nebolí!“

A hošíci s děvuškou nevím co by byli té cizotě učinili! Představovali si ji jako ženu ošklivou a zlou, s odporným úšklebkem kolem svadlých rtův a rukama studenýma jako led — — —“

Tento dojemný zvuk vane všemi povídkami! Ta slova prostičká vzbuzují v prsou zvláštní city, dech zatajují a oči zalívají...

Povídka „Pergamenový proužek“ končí napomenutím:

A já také píši: „Miluj, drahá mládeži naše, ty světlo očí našich, oporo stáří našeho, naděje potomků našich, zemi českou jako máti svou i všechen národ jako samu sebe!“

Při práci literární.

Ta klecanská kaplanka malá a útulná jest pro spisovatele povídek z naší minulosti jakoby stvořena a v celé té vesničce s bílým kostelíčkem na vršku, s něhož výhled nejrozkošnější, musí ti do duše padnouti těžká vzpomínka na doby jasné jako ta hladina vltavská i černé jako vzdálené lesy. A vyjdeš-li si z vesničky ku straně kterékoliv, všude trčí před očima tvýma starověké památníky historie této naší čarovné vlasti . . .

Nezapomenutelný apoštol českého lidu v zimě, v létě, za každého počasí chodíval procházkou „známou alejí stoletých míšeňáků, jež se vinou dobrou čtvrť hodiny od zdejší dědiny k severu,“ *) od Klecan ke Drastům.

Nedaleko odtud dumá Žalov, sní černé skály moráňské, Řivnáč, kazatelna sedláka Krákory, v dáli vypíná se Milešovka, Řip s bílou kapličkou svatojirskou, Bezděze . . . a tam k jihu věž svatovítská, v jejíž klíně dumá Praha matička, dále věž sv. Markéty — Bílá Hora . . .

Beneš na procházku nosíval dalekohled, tím dlouho se dívával na omžené ty staleté obry, kteří jakoby mu dávali pozdrav a nejsrdečnější povzbuzení. Tam ku straně, kde leží rodná dědinka Třebíz, zahleděl se každodenně . . . K Bílé Hoře díval se vždy nejdéle.

Vidím jej: Na hlavě má starý širák hluboko vtisknutý, na těle tmavý svrchník, opírá se o hůl; kulhaje, kráčí pomalu, chvilkami se ohlíží, zadívá se v dál, tu zastaví se u pracujících, pohovoří a opět zvolna odchází; sleduje drůbež školní z přespolních vesnic, která cestami na

*) „Dokonáno jest.“

všecky strany vesele cupe k domovu a vzpomíná na vesničku Kvílice, od které také před lety klusával ku Třebízi.

Často zadívav se v dál, pravil z nenadání, že napadla mu myšlénka; hned v přebohaté paměti své shledával určitou osnovu a outek v knihách historických. Netrvalo to dlouho a nová povídka se tiskla.

Prudké chrlení krve, které nebohého kněze v zimě r. 1884. překvapilo, učinilo konec milým těm procházkám, poutajíc trpitele ku kaplance dobře vytopené. Ale sotvaže trochu se zotavil, sotvaže poprvé s lůžka směl povstati, opět pouštěl se do práce, ačkoliv lékař zle zbraňoval.

Když teploučké jarní slunce po kraji zadýchlo, když vybujely trávníky plné pestrého kvítí a keře zazelenaly se čerstvým listím, chodíval do blízkého háje na tak zvanou „vyhlídku“, jež nyní jmenuje se „Benešovka“.

Tam sedával na lavičce ve stínu čerstvého zeleného doubí, které líbalo mu čelo a šediny, nebo ulehl na pažitě, kde sluníčko nejvíce pražilo, klobouk hodil s hlavy a díval se do dáli na třpytivou hladinu vltavskou a v údolíčko mezi rozrytými skalami. Chumáč listí dubového, který vždy dotýkal se jeho čela, chovám jako vzácnou památku!

V tom milém lesíčku zrodily se mnohé z prací, jež péro jeho napsalo posledním jarem.

„U nás je přede vším třeba uvědomělého lidu, v něm jest naše síla!“ jsou Benešova slova, která zároveň jasně vyjadřují, k čemu nesly se všecky jeho snahy literární. Proto pro lid náš největší váhu kladl na povídku historickou, vřele psanou, ve které tedy nesmí býti suchá historie.

„Někdy se člověk zamyslí, v myšlénky po-

noří a ký div, že zapomene na skutečnost, a že si vykouzlí obrazy, jakých by si v životě našem z nejvroucnější duše přál! Což bylo by za radost, aby z českých končin vypleta byla ospalost, rozehřáta lhostejnost, sobectví změnilo se v obětovnost, rozervanost ve svornou práci, zabednělost v probuzení a prodejnosti aby hlava jako zmiji byla rozšlápnuta.

A tu zase píšu: „Dříve než cizinu, vždy znejmež otčinu!“

Druhdy na místa někdejší naší slávy přišel poutník, obnažil hlavu, do trávy se zadíval, a co všecko táhlo tu kolem očí jeho? — Celá řada bohatýrů, celá řada českých žen, celý zástup českých dcer, z nichž kolik bylo těch, jež se podobaly Sofonisbám? —

Krajané naši navštěvují cizinu rok co rok dosti značným počtem. V Porýní znají každé hnízdo, kde druhdy kýs násilník pěstní právo provozoval, vypravují o Wartburgu, diví se Řeznu, Augsburgu, velebí Drážďany, vzpomínají na Mnichov i tu Vídeň dobře znají; ale navštíviti staré památky domácí a uprostřed nich osvěžiti zkornatělou mysl? — Škoda času, škoda peněz. Starořímské matrony vodívali dítky své na hroby proslulých bohatýrů, starokřesťanské matky přiváděly své syny a dcery na hroby mučenníků a *matky české?* . . .“ *)

Beneš chtěl pracemi svými historickými tomu lidu českému odhaliti doby zašlé, tu starou zkamenělou slávu, činy bohatýrské, mužné hrdé postavy tvrdých žulových hlav — — i dobu let morových, dobu, kdy země česká byla plna upírů, kteří národu jejímu ssáli krev přímo ze srdcí,

*) „Stezkami našich dějin“: „Levohradecké pomněnky.“

dobu, kdy česká mát utrápená zoufale rukama lomila nad dětmi nešťastnými . . .

Pracemi svými chtěl po celé vlasti probuditi ryzí české vědomí, toužil, aby ta pravá, čistá českost vrostla nám všem do krve i kostí, abychom zbavili se cizácké můry, abychom byli svými, jen svými . . .

Třebízský mluvil a psal, jak myslil, v lásce k vlasti a národu byl *vášnivcem nedůtklivým*, jemu nestačilo vlastenčení, které jest tak nejasno, že potřebuje výkladu, on chtěl míti lásku vlasteneckou zářivou, *skutky* její aby *jasně*, *hlasitě* mluvily.

Hněval se, vida oslavy malých velikánů, oslavy činů nepříliš vlasteneckých. Říkával: „Promluví-li k nám nějaký vyšší pán, který třeba pomocí národa stal se tím, čím je, česky, snesli bychom mu nebe, myslíme, Bůh ví, jakou milost nám činí, křičíme „Sláva“! až se okna třesou často za pouhé — prospěchářství! Řekne-li několik frází o posvátném Řipu, o červáncích svobody, jsme radostí celí bez sebe!

Myslíme, že děje se nám veliká milost, zazpívá-li nám cizí umělec, cizím jazykem — za veliké peníze! A což teprvé, řekne-li několik zkomolených slov českých!

Podobně děje se též s herci a pěvci českými: Mnozí z nich domnívají se, že činí nám hrozná dobrodiní, že bez nich žíti bychom nemohli, a neděje-li se jim vše po vůli, odcházejí do ciziny — ne snad za účelem uměleckého zdokonalení se, z pouhého jen prospěchu!

A my, bloudi, velebíme jich, když ztrávivše nejlepší léta svá v cizině, vracejí se k nám!“

Beneš trpce stěžoval si na malé požadavky o znalosti dějin vlasteneckých a literatury národní na školách; o učitelstvu, jemuž vždy byl předobrým

přítelem, říkával, že mělo by se mu dostati vzdělání universitního! Ovšem že pro bídnost platů vychovatelů národa neměl dosti nejtrpčích slov! —

Třebízský rád by byl tomu lidu do srdce vepsal, aby nikomu na světě mimo sám sobě nevěřil, aby nedíval se vždy předem na cizinu, ale na vlast svou, aby sám s sebou byl spokojen, neboť: „K parádě cizinec napřed, Čechové vzadu, v bitvě Čechové v popředí, cizinci v pozadí. Že prý si toho vyžádali!“ *)

Když tak tu šedivou hlavu sklonil nad knihu a zadíval se v listy, u nichž rohy upáleny a v níž pevnou frakturou krátce vypsáno neštěstí, viděl před sebou celý děj; nedal se však vésti jen citem, ale dbal historické pravdy a to pravdy přesné v míře největší.

Než počal psáti, velmi pracně všecka díla historická prohledával, až když vše důkladně a podrobně zjistil, pak teprvé počal psáti, ale pak také mohl psáti rychle. Nerozděloval si látky předem na jednotlivá oddělení, procítil ji celou nejvřeleji, v duchu vše viděl se rozvíjeti a pak psal přímo na čisto.

Bedlivě střežil se, aby neužil něčeho, co jednou již napsal, chtěl v každé práci své míti myšlénky i postavy nové a zdařily-li se mu, měl z nich radost dětinnou.

Co u něho stejné ve všech pracích, jest ten zvláštní ryzí způsob, jakým ku čtenáři svému dovedl mluviti, ta jeho zvláštní řeč ryze národní, která tak uchvátila a která se jiným jazykem tak pověděti nedá!

Co napsal, bylo výsledkem jeho myšlení a citu, bylo jeho přesvědčením a toho také za žá-

*) „Stezkami našich dějin“: „Akademická legie.“ I.

dnou cenu nezměnil; raději byl by práce své nedal tisknouti, než by ji byl k vůli nějakým ohledům opravil.

Obyčejně pracoval od desáté do jedenácté, někdy také odpůldne do čtyř; večer nepsával. Pravidelně denně napsal půlarch drobného písma. Dopsal-li odstavec, zadíval se na smutnou pláň bělohorskou, při čemž levou rukou zakrucoval si vlasy nad čelem. Často naříkal si, že při psaní tvoří se mu mžitky v levém oku.

Děl svých nepřeceňoval, spíše podceňoval, znal, jak říkával, vady prací svých dobře, ale básníkovi jest v díle jeho často nejmilejším to, co posuzovateli nejvíce se příčí. Kritik si příliš nevšímal, říkával: „Je mi to k smíchu, čtu-li zde chválu, jinde o téže práci hanu. Kritika opravdová musila by býti vědou; především bylo by založiti důkladný *jen* kritický list a kritik musil by býti muž, znalý literatury všech vzdělaných národů a prost všelikých vad, jako závisti a pýchy. Mám za to však, k tomu že nikdy nedojde, spíše se domnívám, že kritika úplně přestane!“

Nedoučenosť a přílišná pánovitosť některých mladých spisovatelů byla mu velmi proti mysli; zvláště horlíval na ty, kteří bez příčiny zanechali studií, myslíce, že po prvém vystoupení každý se jim bude klaněti. Hněval se na ty, kteří sotvaže péro vzali do ruky, kritisují nejpřednější mistry naše, zapomínajíce, že měli by se dříve pilně učiti.

„Jak jinaké prvé vystoupení měli jsme my“ — pravil — „na nás hledělo se se všech stran, vytkla se nám i nejmenší chyba jako hrubý poklések!“

Každé poctivé práce jakéhokoliv směru vážil si upřímně, ačkoliv nepřestával toužiti, *že by spisovatelstvo naše více mělo si všímati lidu.*

„O povinnostech národa ke spisovatelstvu mnoho mluvíme a píšeme, ale sami často zapomínáme *svých* povinností k národu!“

„Přespřílišnou hojností časopisů vzniká snad větší čilost, ale práce je povrchnější a rozkouskovanější!“ Také si naříkával, že ho ty přečetné redakce požadavky svými seslabují, že pro malé práce nemůže napsati velkých.

„Nejraději psal bych do jednoho, nejvýše do dvou časopisů!“ pravil, ale ničeho nedovedl odepříti!

Velmi stěžoval si na nesvornost mezi spisovatelstvem a časopisy, poněvadž jest to na velkou škodu literatuře. „Milý příteli, nahlédnete-li za opony, mizí všecky ideály a člověk vidí skoro samou závist, škodolibost a chlebíčkářství!“

Hnusila se mu *protekce literarní*, bez níž často i nadaný člověk s těžkým bojem dostává se v před, při tom doložil: „Já obešel jsem se bez ní a ani jedné práce nepsal jsem nadarmo. Při mladém spisovateli mají se sice vytknouti všecky chyby, ale také uznati přednosti, třeba dosti malé!“

Na dramatičnosti v pracích svých velmi si zakládal, pro ní dopustil se i větoslovných chyb, zkracoval věty, nejmenoval osob mluvících a p., čtenáře tím však uchvátil. Napsav kapitolu, četl, neb dal si čísti nahlas a mnoho ještě opravoval. Také ve zvláštních význačných titulech si liboval, nápis často několikráte změnil, až zněl mu dosti přítulně.

Častokráte pracoval o několika povídkách v jedné době, posledním jarem příkladně současně psal povídky: „Paní Anna Radecká z Radče a na Přemyšlení,“ „Tomáš Dentulín“, „Povídky starého zbrojnoše“ a „Ušlapán“ — tuto dokončil

již v Lázních Marianských — to jest práce jeho *poslední!*

Říkával, že velmi potřebujeme velkého románu z dějin husitských, jenž líčil by nejpravdivěji tu dobu nadšení a slávy! Chystal se také napsati román, ve kterém chtěl vylíčiti, jak nás poněmčovali, přetvořovali! Vzpomeneme-li, že práce Benešovy, líčící dobu husitskou a dobu poroby naší, jsou z prací jeho nejskvělejšími, zatoužíme po ztrátě tak ohromné!

Českým dívkám psal modlitby, *opravdu české* jako úvod k nim chtěl napsati vlasteneckou kapitolu k českým ženám a dívkám; každodenně napsal jednu modlitbu, ale nenapsal jich již tolik, jak si přál — —*) Také nějaké vlastenecké modlitby polské chystal se překládati, ale — ta smrť! Co ta rozbořila snů, co to zadupala květů ještě nerozvitých, co ta vzala nám krásy!

Při úžasné své pilnosti spisovatelské Třebízský stále se vzdělával, znal několik jazyků, jimž sám se přiučil, znal literatury a umění národů cizích a všeho života veřejneho pečlivě si všímal. Byl spisovatelem českým ve smyslu tak vznešeném, že nelze si mysliti vznešenějšího!

Třebízský, líče hrozné doby ve vlasti naší, praví: „Tehdáž v těch smutných Čechách andělé býti ani nemohli. Tenkráte na tu ubohou českou zemi prý i v samém nebi zapomněli, řekl kdys jeden muž.

Ale já pravím, že mezi těmi našimi předky musili býti andělé, musili mezi nimi žíti, musili je chrániti a těšiti.

---

*) Kniha ta uveřejněna s názvem „Pomněnky ve vínek božský.“ Jiná kniha modlitební měla míti nadpis „Odkaz svaté Lidmily.“

Kdo pak by byl dovedl jinak setříti s těch zbrázděných čel krvavý pot, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl s těch starých svráskovatělých tváří zažehnati zármutek, než ruka anděla? Kdo pak by byl dovedl ta srdce, jež bušívala tak prudkým tlukotem, umírniti, než ruka anděla? Kdo pak by byl vštěpoval doufání těm našim předkům, těm starým českým robotníkům, té zotročené ubohé krvi české, než rety andělské? Kdo pak by byl dovedl učiti trpělivosti ten lid, kterémuž sehnuli hlavu až do prachu a jehož bedra *svými* hříchy obtížili, než-li rty andělské? Jděte a ptejte se, zdali pravdu dím.“ *)

Ó věříme ti, drahý knězi, vždyť těžké době naší byl jsi andělem ty, anděli náš křídel sněhobílých!

A nyní, milý čtenáři, doprovoď mne mezi lepé záhony květnice spisů Třebízského, mezi plné rozkvetlé růže a lilije i mezi dumavé myrty a pomněnky.

Václav Beneš Třebízský souborné vydání *povídek svých* takto přál si míti rozděleno:

I. Pod doškovými střechami. II. V červáncích kalicha. III. V září kalicha. IV. Pobělohorské elegie.

Mezi menšími pracemi jsou však i velké povídky a romány, jichž děj sahá do všech téměř dob dějin národních. Román „Martin Puškar“ zavádí čtenáře do dějin Kozáků maloruských, „Příšery“, povídka vzniklá ze zkazek šedivce Martina v chaloupce Třebízské, jedná též u národa pobratimského na strmých březích dalmatských;

*) „Bludné duše.“

z luhů slovanských je též „Mára Bočarovna.“ Jsou tedy veškeré práce Třebízského formou i látkou *zcela naše*, české, slovanské!

„*Pod skalami*“ jsou historické obrazy z prvých dob křesťanství ve vlasti naší. Třebízský vypravuje v nich, jak svaté víře Kristově bylo zápasiti s pohanstvím, jak prví milovníci víry pravé rádi za víru svou v boji proti věrným ctitelům bohů věkozízných umírali, jak náboženství Spasitelovo vítězilo. Vypravuje se o knězi Hostivítovi, o Bořivojovi a Lidmile, o Spytihněvu, Vratislavu, Drahomíře a Václavu svatém.

„Tisíc let spočívá zase na oné skále, na níž stálo slavné sídlo Tetky Krokovny, — v rum rozpadl se tichý útulek Ludmilin, sám, či ruka vraží zapálila jej? To nikdo neví. Bujná tráva vyrůstá na starém hradišti, skála sama se drobí již, rozpadává; ale na hoře dosud ční nad kostelíkem, pamětníkem těch starých, zlatých dob, o nichž sníváme již jen, — kříž a ještě výše na oblacích se rdí, ale nejenom nad skalou tetínskou, nýbrž nad celou vlastí Václavovou“ — jsou slova knihu zakončující.

Řeč této prvé větší knihy Třebízského jest nadšena, ale není ještě tak milounka, tak srdečna jako v pracích pozdějších.

Román „*Z letopisů sázavských*“ jest prvé práce pokračováním; uváděje nás do památného slovanského chrámu Prokopova na Sázavě, líčí v něm život za doby slavného opata Božetěcha, tohoto největšího následníka světce Prokopa a prvého umělce výtvarného ve vlasti naší.

Celá práce ta jest dojemným žalmem nad pohosluzbou slovanskou.

Druhé vydání v „Laciné knihovně národní“

jest prvého, jež vyšlo ve „Světozoru“,*) propracovanější.

„*Anežka Přemyslovna*“, psaná v době svatořečení české světice, líčí války křížové a slavný dvůr krále Václava I.

„*Královna Dagmar*“, největší práce Třebízského, jest nejskvělejším pomníkem oné luzné ratolesti na lípě slovanské, jejíž dech blažil tisíce a tisíce obyvatelů dánských, jejíž milost hojila rány nešťastných našich bratří pobaltických.

Třebízský provádí tu čtenáře po zemi české za doby nešťastných svárů v rodě Přemyslově, po zemi dánské a po vlasti Slovanů pobaltických, ubohých těch srdcí, jimž náboženství křesťanské hlásáno meči i ohněm vojsk německých.

Život zakopaných bratří líčen tu krví spisovatelovou — — —

Nejžhavější oheň sálá ze sbírky povídek „*V červáncích kalicha*“ a „*V září kalicha*“. Červánky husitství za zlatého věku otce vlasti Karla IV. a syna jeho Václava, krále lidu oddaného, záře a lesk kalicha, vztýčeného mistrem Janem, hájeného slepým Trocnovanem a Prokopem, našly v Třebízském básníka, jenž na zlaté struně opěval tu dobu nadšení a slávy české největší.

Český kněz Třebízský mohútné ty postavy zářných dob postavil národu svému v lesku nejjasnějším, vylíčiv je tak, jak kmitaly se ve hlavách dobrých Staročechů.

Srdce chvěje se při velkých těch popisech božích bojovníků bratří táborských v povídkách „*Jan Abatyše ze Třebíze*“, „*Z posledních dnů Tábora*“, „*Chvatěrubský kvas*“, *Závěť Štěpána z Palče*“.

„Lid svatými sliby vázal se, všickni že pů-

*) „Mniši vyhnanci.“

j dou, až zavolá ten druhý Jan, jenž nedá spálit se jim, ale potírat bude vrahy jména českého, jako Josua Kananejské potíral; a ti všickni, co strojili se na něj, horší byli Kananejských.“ *)

„Věru, ti tehdejší Čechové neměli už bíti do koho, protože jich z cizáků nedočkal leda málokdo a který se odvážil proti kacířům, dojista nepověděl nikomu, jak těžké jsou ještě otlučené palcáty husitské. A pánům začínalo být kolem srdce úzko před tím lidem, co tak slavně uměl vítězit a tak bezohledně drtit pouta, jež mu ponenáhlu kolem těla obtáčeli takořka nevědomky, aby je zadrhli najednou a zadrhnuvše osedlali si veský lid jako se osedlává splašený oř.“ **)

„Ohnivé zraky starých válečníků svítily se jako pochodně, osmahlé tváře jevily takořka pekelnou odhodlanost, dlouhé vlasy, neholené brady jejich jakéhos příšerného rázu jim dodávaly a pak ty rozedřené kožené kazajky, ty cepy se sudlicemi a palcáty, na nichž ozařovaly červánky usedlou začernalou krev, strašný dojem činily na toho, kdo neviděl husitské pluky posledních let. Byli namnoze bez obrví a každý několikrát na tváři poznamenán. Jako na mramoru byly vepsány všecky bitvy od Vyšehradu až k té u Lipan v zahnědlých jejich obličejích.

U Lipan musili na každého vystřelit několik ran, na každého se rozehnat mečem širokým zvlášť, protože střela od kůže se odrazila a meč teprvé po druhé ráně zajel hluboko! Proto tak dlouho trvala pánům práce s bratry a proto se jich také báli, když je zjímali, a aby se do nich nepustili

---

*) „Jan Abatyše ze Třebíze.“
**) „Z posledních dnů Tábora.“

s holýma rukama a nepomstili zrádu a zhoubu Tábora, přemluvili je, zavřeli do stodol a upálili.**)

Starý válečník husitský ku bratřím před Plzní takto hovoří:

„Tak, bratři, jářku, Žižkovi nedáme ani v hrobě pokoje a až vstane, víte, koho bude nejdříve bít a čí lebka to odnese nejdříve? Však víte!

A nám řekne: vzhůru bratři, podívá se na nás těma svýma očima, jářku, myslíte, že neviděl? — Všecko viděl lépe než já a já předce vidím, když ti krtkové nabíjejí a kam si zamířili. A potom to zase půjde po Čechách, jako když byl živ. Páni budou zalézat do doupat, krčit se pod kalich.

Hoj, bratři, zase se budeme rvát a zas to bude českou zemí hučet jako k poslednímu soudu: „Kdož jste boží bojovníci — hr, na ně hr!“ *)

A což ta „stará, zjizvělá vojna“ rybák Panocha ve „Chvatěrubském kvasu“!

„Umívalť vyprávěti, o čem kdo chtěl a věděl všecko, jakmile jen kdo promluvil. Nejraději arciť hovořil o starém Táboru, o českých slavných jízdách až k moři, o bohatýrských hejtmanech, o těch divných vozových hradbách, jak začaly, jak pod nimi země se třásla, jak s nich v širý kraj uměli zpívati, jak s nich houfnice uměly houkati . . . Panocha vždycky ústa přišpulil a rukama rozhodil, jak prý ta koule zahvizdla a jak prudce letěla.

„Starého Panochy na každém bojišti ode dvacátých let po kuse! Pod Vyšehradem malík od téhle ruky, na Žižkově palec pravé nohy, u Brodu

*) „Z posledních dnů Tábora.“
**) Tamtéž.

půl lýtka mi utrhli ... Na každém bojišti: u Domažlic, Ústí, Žatce ... A přece jsem celý, celičký."

Panocha si prstem pravé ruky ukázal vždycky na vysoké, zrýhované čelo.

„Bude to míti Pánbůh s námi práce, až jednou budeme vstávati! Rád se podívám, jak to vypadne, až mi ty palce budou sbírati a ty výseky zas do mého těla rovnati; věru rád! — S vámi hotov bude okamžitě; ale hůř, tisíckrát hůř se starým Táborem ... Kde z nás všude kusy leží! — Až u moře! — U moře ruka, v Uhřích noha, v Rakousích rameno a zbytek u Lipan!"

Starý Panocha potom vždycky svěsil hlavu a umlkl. Jen někdy přidal: „Tak se ta táborská sláva rozletěla! — Už jí nevzbudí nikdo — nikdo! — Ale až my Táboři zas budeme vzkříšeni v poslední den a státi na soudě obecném, nevím — nevím; jen ať nám nedají do rukou cepy a sudlice!" —

Proradce Štěpán z Palče, jenž ze závisti nejbídnější zradil věrného druha svého Jana z Husince v povídce „Závěť Štěpána z Pálče" vylíčen barvami hrůznými:

„Byla to tvář s bradou zarostlou, žlutavé barvy, jakouž se zatahuje obličej, když závisť ďábelská i ledví proniká, se zrakem zapadlým, kterémuž táže dcera pekla nejhoroucnějšího ani spánku nepřeje, se rty promodrávajícími, jimiž neustále zaškubává vnitřní nepokoj, hlava zakryta biretem mistrovským, šatem skvostná černá říza s vytlačenými lesknoucími se květy téže barvy, v rukou rozevřená kniha, do níž ob čas zrak nahlédá, chvílemi lze pozorovati v obličeji jízlivost, která nezná mezí, rty se ob čas pootevírají tak, jakoby se jimi dralo hrozné, těžké slovo . . .

„Vidíš na čele mém to děsné znamení? — Jen si mne dobře prohlédni. — Pozoruješ již?

— Jesti to znamení Jidášovo. — My byli druzi nejupřímnější, my jeden za druhého život bychom byli dali, my jeden s druhým své spasení bychom byli rozdělili, my byli srdce jedno — jediné, on šel potom výš a výše, lid jej velebil, vavřínovými věnci ho obsypával, byl by jej nosil na rukou, a mne — si nevšímal nikdo — leda těch několik žáků v koleji, — on se hřál na výsluní přízně krále i královny — kde začal mluviti, nepostačila žádná prostora — když kázal pod širým nebem, lidu nebyla kolikamílová cesta dosti dalekou, až si podešvy u obuvi rozedřeli — a já já se zavírával ve své jizbičce, zapíral jsem se před ním, já studoval celé noci, za kuropění jsem nade knihou ještě sedával, já mu začal jeho slávu záviděti ... V srdci mém klíčil strašný úmysl, strašnější než ten, jenž Jidášovi vnukl na jazyk slova: „co mi dáte, a já vám ho zradím“ ... A když se najednou začali ozývati proti němu hlasové, já vzal škrabošku na tuhle svou tvář nejpřátelštější, já si zašel k němu, abych ho v záměrech jeho utvrdil, abych ho podráždil, abych mu našeptal slova lži, že za ním všichni, co nás při vysokém učení jazyka českého, půjdeme jako jeden muž, já v něm pochybnosti rozdmýchal v nejprudší žár, já ho navštěvoval potají den co den — a potom — potom — jsem k jeho hranici přiložil poleno největší, kteréž vyšlehlo do jeho tváře prvním plamenem. — —

A žár ten mne pálí do dneška, a už tomu přece přes půl druhého sta let. —

Nemám klidu, nemám nikde pokoje, nejčastěji zacházím sem, kde někdy stála má kolébka a zde proklínám hodinu svého početí, zatracuji den svého zrození — — kdo mne osvobodí — kdo mi dá, může dáti pokoje ...“

Ponořujíce mysli své do povídek, jichž podkladem doba husitská, uchváceni jsme tím skvělým básnickým líčením reků ducha a těla a obdivujeme se lásce i nadšení, kterými dobrý ten český kněz přilnul k době v dějinách národa českého nejslavnější. On — český kněz — nelekal se mohútných těch velikánů, on hlavu skláněl před nimi jako před obry lidu našeho největšími!

Román „*Stadický král*“ jest posledním dozvukem slavné doby Táborské, posledním výkřikem lidu krutě hněteného po bitvě lipanské. Nešťastní sedláci věřili, že u lísky oráče Přemysla našli nového svého vysvoboditele, jenž rádlo opět na místo meče povýší. Jak bolestně byli sklamáni!

Román „*V podvečer pětilisté růže*“ jest velkou zvěstí o rodě rožmberském za doby Rudolfovy.

V úvodě píše Třebízský takto:

„Na krbu plápolá louč, vesele si popraskuje, ve světnici několik dobrých známých na „táčkách“ a já — čítával, kde byla jaká knížka, nejraději o hraběti Rožmberkovi. Také ji všichni nejraději poslouchali, ač ji už každý slyšel od začátku až do konce několikrát. Za čtení na nejedné tváři se cosi perlou kmitlo, těžká ruka přejela si čelo, jakoby chtěla vzpomínku ze starých časů zadržeti. Kdo pak by také nechtěl zachytiti alespoň její stín!

Komu pak by se také po té staré, české slávě asi nezastesklo! — Rožmberkové tanuli mi tenkrát před očima jako bohatýři, jimž nebylo nikde rovných, jimž se nevyrovnal ani Bruncvík se svým divotvorným mečem a životem plným překvapujících událostí. O velmožném rodě pětilisté růže do dneška si vypravují spíše než o mnohém králi, nad jehož rakví s kamenem i paměť lidu se zavřela. A postavy jejich, zvláště ty, jimiž se řada bohatýrského rodu končí a uza-

vírá, zůstaly v paměti mé leskem báječným ozářeny i potom, když jsem v letech pozdějších Rožmberky spatřil v skutečnosti dějinné, i když jsem pročetl střízlivé paměti letopisce pětilisté růže červené.

A mnohý děj, jehož se laskavý čtenář dočte v kapitolách následujících, vyklíčil už tenkrát v duši mé a utkvěl mi v paměti, jako v mramoru, čekaje, až vezmu jednou do ruky péro sám a začnu psáti o *květu téže růže posledním.*"

Dobu, kdy na Krumlově žil pan Petr Vok, dobu císaře Rudolfa II. vyznačuje takto:

„Za tehdejších let bylo prý v Čechách jako v ráji, když Pánbůh Adamovi o družku se postaral, ale zároveň také v husté zeleni nepozorován rozvíjel se had, aby potom jediným mrsknutím octl se na stromě vědění dobrého i zlého."

Sytými barvami líčí Třebízský dvůr pana vladaře Petra Voka z Rožmberka na Krumlově, provází čtenáře v Čechách, zachází do Zlatokopského mlýna, popisuje život v kolleji krumlovských otců jezovitů, přichází na slavný dvůr Rudolfův.

Bystrým, cituplným pérem svým vypravuje o nejošemetnějších sítích, do nichž bídní přátelé posledního Rožmberka zaplétají, o čisté lásce mlynářovy dcerušky Jelenky a panice Hanuše. Pan vladař, vlastní sestra jeho, paní Evička, vdova po slavném Mikuláši Zrinském, král Rudolf, krajánek Oremus, klíčník Olivec a starý archivář Václav Březan z Březí, vlaští strýčkové, pan otec a panímáma, malý černoušek, lupič Burák a jiné skvostně líčené postavy před duchem čtenářovým zaplétají pestrý děj.

Vzácným, rázovitým dílem básnickým jsou „*Povídky karlštejnského kavrana*". (II.)

Poněvadž v úvodech povídek těch jest tak mnoho, čím objasněna dumavá mysl drahého Václava, podávám je tuto oba téměř úplně:

„Vyšel jsem si do známých staletých alejí štěpových.

Od loňska a letoškem nějak valem scházejí. Leckdy si tu do nich zajede blesk a někdy se opře o ně vší silou i vítr, že nejeden vejpůlky rozlomí; řídnou — řídnou.

Dnes se v korunách mišeňáků nehýbala ani větvička. — Odpočívaly. Zdálo se, že se chtějí na celou tu dlouhou zimu prospati. Člověk prý také tak činívá, svléknou-li ho na příklad při odvážné hře až do naha. Položí se a spí. — Zaspati hněv a odehnati z hlavy pochmurné myšlenky dřímotami, sníti o lepším životě, v němž květů na vybranou, jest nejméně tolik, jako si na několik okamžiků odlehčiti.

A tyhle štěpy si také zdřímnuly. Ale pokoje neměly. Ve hlavách jejich bylo černo, až příšerné černo. Usedli jim do nich tmaví hosté na výletu.

Slunce hřálo jako za nejpěknějšího červnového dne. Peruti černých ptáků přecházely slunečními paprsky do tmavomodra. A když na jednom štěpu zakvákali, šlo to od stromu ke stromu; potom se najednou mrakem zdvihli, černými hlavami zakývali, a zaměřili k Tuchoměřicům. — Lidé říkají, že prý k nám volají z Němec zimu a od vrchů sníh.

Jen jeden posel té zimy — byl ze všech nejčernější — se štěpu se ani nehnul. Zůstal na větvici s perutěma polorozepjatýma a zobákem polootevřeným sám a sám.

A sotva že jsem se octl pod stromem, rozlehlo se nade mnou pronikavé: „kvák kvák“ a vzduchem zašelestily mi jeho peruti nad hlavou pranizounko.

„Aj, vítám tě, vítám — ty starý, věrný havrane!“

Pták porozuměl těmto mým slovům okamžitě a pořád mi kolem hlavy poletoval, jakoby si mne chtěl prohlédnouti, zdali jsem to opravdu já a zdali se nemýlí.

Známe se spolu od několika let; ale když jsem jej uviděl poprvé na bílé věži, kolem níž dva ořechy, pod ořechy do nedávna „čáslavka“ a o něco níže za starou zdí „markytka“, byl jsem ještě v plné, mladé síle, ani netuše, že nehody těžké tak nizounko nad naší střechou . . .

Změnil jsem se as velmi od těch dob, co mne viděl naposled, že si mne tak se všech stran prohlížel, zdali se nemýlí.

„Hledám tě, brachu, dlouho, hezký čas a přec tě zase konečně nalézám. Jednou jsem tě hledal už na hřbitově s načervenalou zdí, uprostřed něhož kostelíček se šindelovou střechou, ve stínech kostelíka hrob s netřesem a „václavkami“ a nejzáze starodávná černá zvonice; podruhé na jiném, kde kolem bílá ohrada, u vnitř tmavozelené smrčky s chvojkami a nad jehož vchodem zvetšelý nápis: cesta do ráje . . . Jen když tě aspoň takhle nalézám!“

„A co mi neseš nového?“

„Což jsem se ti nenapovídal dosti toho starého? — Co nového? — Na Karlštejnském náhradí sušší prádlo a my všickni dosud trpíme hlad. Musím se vždy s celou svou čeledí rozletěti po celých Čechách mezi dobré lidi; jen žel, že těch dobrých lidí pořád ubývá. Někdy k nám přijde i drzý chlap cizinec; už i dechem, neřku-li pak slovem, kazí vzduch v posvátných kobkách hradových. Ale do dneška tímhle starým, staletým zobákem každému takovému oči vyklubám!“

Černý pták zakvákal, až mne to zmrazilo, a

nepřál bych ani té nejnepřátelštější hlavě, aby si tento havran do jejích očí zaměřil.

„Přicházím tě upomenout na tvůj slib. — Pověděl jsem ti toho už dosti. Tolik set let starý chlapík může a dovede něco vypravovati o tom, co se někdy v milé naší zemi přihodilo. — Přislíbil's mi tenkrát, že všecko vypovíš, ať k dobru či nedobru. Když hospodář rozsévá, také neví, zdali semeno vzejde a vzroste v klas, a vzroste-li, zda-li nepřijde krupobití a nezmaří snahu, byť i nejlepší. — Byl's věren slibu svému?"

Černý pták dotknul se lesklýma perutěma mé hlavy, plápolavé oči jeho zadívaly se upřeně v zraky mé a mně tak poprvé napadlo, sám Bůh ví, čí že duše v tomhle ptáku, v jehož paměti všecko tak živě, tak jasně a věrně, jako v žádných, byť i nejpodrobnějších letopisech.

„Byl's slibu svému věren? — Nebyl-lis, musíš býti! — Já si tě darmo nevyhledal."

Havraňovy peruti dosud rozloženy na mých skráních a oči jeho leskly se svitem, k němuž, věru nevím, co bych měl přirovnati.

„Vím kde jsi, a přiletím častěji. — Abys mohl však psáti českému lidu do hlav, do srdcí a do duší, tu máš můj brk, — je nejtvrdší. — Poznovu ti připomínám, že jsem si tě darmo nevyhledal. A nenadarmo ctí havrana po všech krajích, kde slovanské hlaholy. — Slyšel jsi, co jsem ti povídal?"

Nad hlavou ozval se mi znovu pronikavý hlas havraní a když jsem se podíval vzhůru, letěl už černý pták přes Levý Hradec k sežloutlým lesům karlštejnským. Potom jsem se sehnul po brku, jenž mi ležel u nohou . . .

Od těch dob jsem sice havrana neviděl; ale slib svůj tuto plním, aby mne nepřekvapil a neupomenul poznovu. Dosud cítím na své hlavě

rozložené jeho peruti a dosud vidím plapolný svit ptačích, nevypsatelných očí.

I píšu tvrdým, staletým pérem havranním."

Karlštejnský havran přiletěl opět, na čtyřicitiletý ořech pod oknem kaplanky klecanské usedl a pravil:

„Píšeš prý brachu příliš černě, že někdy světlo stíny sotva prorážíjindy zase příliš rychle, jako by ti péro ani stačiti nemohlo, jindy beze všeho slušného respektu a opět prý až tuze shovívavě . . . Co bych ti toho měl povědíti za ten dlouhý — dlouhý boží rok!

Kdo za to může, že těch stínů, když mne starý můj tatík krmil, bylo více než jasných paprsků! Kdo za to může, když oko mé vždycky spíše utkvělo na lidech, kteří měli na jazyku spoustu nejryzejších slov, ale pod hrudí a v srdcích kopic červů jako v lese mravenišť . . .

Stárneme — stárneme! Což ty jsi mlád; ale já?"

A černý havran podíval se jakoby bezděky po tmavých, promodrávajících perutích, na nichž tíhou takové řady let ani jediné perličky sněhové a potom — po mé hlavě. Také se na nějakou chvilku odmlčel a tak se mi zdálo, jakoby se mu bystré zraky náhle byly zkalily . . .

„Všecko tu tak na vlas jako vloni . . . I ten tvůj život, i ta tvá práce . . .

Letím z tvého rodného kraje, nesu ti pozdravení od matičky, pak ještě z jednoho hrobu — z toho, podle kterého jsem tě před lety dvakrát hledal!"

V obou povídkách mezi vlastní krásnou osnovu vryty jsou pádné, chmurné myšlénky staletého ptáka karlštejnského. —

Hoře bez mezí, mrazící jako led, vane ze spisů Benešových, líčících hrozné doby pobělo-

horské, kdy ta ubohá, opuštěná česká druž již zoufale volala: „Kdybychom my všichni svou krev vycedili na tenhle sníh, rány otčiny nezhojíme, jsou příliš hluboké, jsou smrtelné, jdou k samému srdci, je jich víc než na Kristu Pánu, když ho pozdvihli s křížem od země. Ono se to srdce její jednou zalije!“

Řádky spisů těch psány jsou teplou krví svého původce, ta slova stahují hrdlo, srdce, slzy tlačí do očí, pěst zatínají.

Pobělohorská muka svého lidu po půl třetím stu let Třebízský znova procítil, vžil se mezi tehdejší opuštěnce, s nimi nad vlastí zoufal, s nimi líbal rozdrásané tělo matky vlasti a k Bohu všemohoucímu volal o pomoc. Proto ta drahá hlava jeho tak brzy sběleła, proto mladé tělo neustále chořelo!

Přečetše několik těch povídek, obdivujeme se, kterak že národ český všecka ta muka snesl, kde nabral síly a života.

Marně pokoušelo by se prosté slovo moje, popisovati povídky ty, marně hledal bych slova, jimiž bych celou hloubku vyznačil, ty knihy *musí* býti čteny!

V románu „*Dokonáno jest*“ mladý kněz z tovaryšstva Ježíšova po dlouhých letech z Říma vrací se do českých niv. Vrací se, aby kacířské hlavy národa svého, jejž slyšel jen hrůzyplně proklínati, jejž však sám nepoznal, napravoval a vedl k Bohu. Přichází do rodné vísky své, chce navštívit rodiče a vidí tu spáleniště, v němž zasypána těla miláčků nejdražších. Na sbořeništi sedí jenom dobrý strýc Zachar, pevná hlava staročeská, a proklíná svého Vojtíška, jejž před lety na kolenou houpával, proklíná dítě, které mělo síly tolik roků zapomenouti svých roditelů! Ach, jakž neměl zapomenouti, když lásku k otci, ma-

tičce, sestře, strýčkovi i k milé vlasti rvali mu tam v dáli z mladických prsou způsobem nejděsnějším ... Vždyť netušil ani, jak zedráno jest purpurové roucho ubohé české země!

Odhazuje černý svůj šat, vstupuje do řad švédských, o nichž věří, že české zemi přinášejí ztraceného blaha a tak hledí napraviti hřích svůj.

V románu tom hrozným žalem, neskonalou bolestí líčen jest život nebožáků vystěhovalců českých ... Konečně zasvitla jim ve strádání úmorném hvězda naděje. Zbědovaní, polomrtví vracejí se do vlasti, již vidí její modré vrchy, již plesají — v tom přepadeni jsou rejthary císařskými a hynou pod jejich palaši. Vojtěch Zachar loučí se tu s dokonávající nalezenou sestřičkou. Odpuštění strýce Zachara provází ho do boje ...

Ten sedlák Javor, Bělička i Jiřička, Vojtěch i starý Zachar, generalissimus Torstenson i otcové řádu jezovitského líčeni jsou barvami nejživějšími.

K duši nešťastného Vojtěcha Třebízský takto mluví:

„Však ti ty milá, drahá duše rozumím! — Jen buď bez starosti, jen se upokoj; všecko tomu dobrému, věrnému lidu našemu za tebe vypovím. Chystám se k tomu již mnohý rok, hned když jsem na té stichlé stráni sedával, pod níž odpočívá naše chaloupka se střechou doškovou jako stařenka a tebe ponejprv uhlídal, jak si ke mně letěla blíž a blíže tak divně se usmívajíc, že jsem na ten úsměv nezapomněl do dneška — — — — —“

Stručný obsah „*Trnové koruny*“ jest asi tento:

Nepřátelské voje odnesly obraz Matky Boží Staroboleslavské, českým lidem tak velebené. Mladíci staroboleslavští jdouce obrazu hledat, vstupují do vojska valdštýnského a snášejí krutých

utrpení. Konečně pomocí nebohé české mladé vyhnankyně, z rodu Smiřických, obrazu dosáhli.

I v této knize hořeplným pérem popsány „trny do koruny, již kolem hlavy této nešťastné země ovíjejí.“ Tábor Valdštýnův, vévodova tajemná postava, hvězdáři i hejtmani jeho kresleni jsou pérem výtečným.

V „*Levohradecké povídce*“ starý zeman žalovský Větrovec zoufaje téměř nad zemí českou, ale opustiti jí nechtěje, ve dvorci svém žije mezi starými popelnicemi, které kolem Žalova sbírá; v přítomnosti nejděsnější žije mezi zpopelnatělými pamětníky lepších dob a vychovává dcerušku po panu Jiřím Harantovi. Zadupanou lásku k rodné zemi probouzí v prsou syna pana Krištofa Haranta, jenž mstí se pak na vrazích české slávy.

Vedle hlavního děje vyvíjí se děje vedlejší; vše líčeno určitě, jasně.

V povídce vystupuje i vážný zjev Bohuslava Balbína, jako věstitel lepších dob.

Týž vroucí, elegický tón provívá povídkami „*Nevěsta za českou korunu*“, „*Černí Španělé*“, „*Pro bílou labut šamberskou*“, „*Na slánských stínadlech*“ a j. a j., jakož i kapitolami „*Ze zapomenutých pamětí*“ a některými statěmi knihy „*Stezkami našich dějin*“.

V knize ze „Zapomenutých pamětí“ stojí psáno:

„Když ve století sedmnáctém, hlavně v druhé jeho polovici, po Čechách na každém zámku a v každé rozvalině hledali poklady, byly na štěstí ukryty ve zlatých srdcích vesského lidu, odkudž jich nikdo nemohl nikomu vyrvati, čekajíce, až přijde čas, kdy samy zlatým proutkem v den vzkříšení se otevrou.“

A na místě jiném tam čteme:

„*Byly v nešťastné zemi naší časy, kdy o lidi*

nestál nikdo, leč už jen smrt, tak že bývali rádi, když o ně stála aspoň ta."

Václav Beneš Třebízský o předácích nešťastného odboje předbělohorského nikdy nepsal: „Chybili, tak a tak měli jednati, my za ně trpíme!" ale následující vyznání z péra jeho se vylilo:*) Obrazu tehdejších dnů, všech těch let, až daleko za vestfálský mír, psaného soudně, klidně, ale s celou tou vřelostí věrné duše české, která by dovedla pochopiti hroznou pravdu slov: „Spadla koruna s hlavy naší", která by nepředpojatě vážila vinu a zásluhu, která by aspoň, *když neomlouvá již svých krajanů, neomlouvala také ani nepřátel — nemáte, bohužel, že nemáte. — Ať již ten či onen dopustil se poklesku, všichni přinesli za to oběť samých sebe a oběť taková hory převáží, usmiřuje* . . . Co vzpomůže nám vědění na příklad o Filipu II. španělském, o muži se železnou škraboškou, o tom či onom cizím králi, když na našich postavách v paměti potomků stín ke stínu přibývá?" —

K těmto povídkám druží se práce, jichž outkem jsou časy za Josefa II., za doby roboty a nejhorších útisků lidu selského.

Povídka „*Bludné duše*", v době této jednající, po mém soudě ze všech povídek Třebízského jest nejkrásnější. Třebízský všecko umění svoje upjal tu na vylíčení dobrého, utýraného lidu selského, jenž svrhnouti chce těžké, panské okovy. Líče mladého kněze, jenž cítí s lidem, protože sám z něho vyšel a poznal muky jeho, líčil vlastně sám sebe . . .

Ten Refunda, Skůra, Květ, Adamec jsou postavy jako ze žuly, hlavy ryze české, srdce měkká,

*) „Stezkami našich dějin": „Zjevení."

zlatá! Šlechtická pýcha, ouskočnosť konšela Ouřady, nadšení, dobrota, láska pana pátera, milostný zjev Světluščin jsou vypsány pérem kouzelnickým.

Takový obraz, jakého poskytuje děj v dolíku svatogothardském, kde kmitají se bludné dušičky, nevymizí z hlavy na věky!

Povídkou touto Beneš Třebízský český lid nejpravdivěji vylíčil. Jen za tu povídku musí mu věčně býti žehnáno!

„Vy milé, vy prosté české dědinky! Kdo pak by vás neměl rád a kdo pak by o tom lidu pod vašimi krovy rád nevypravoval a ještě raději neslýchal? —

Vy Podlesáci! Nestyďte se za ty své lesy, jen přilněte k těm statkům svým, k těm milým chaloupkám s větší ještě láskou a starý ráz své české povahy si zachovejte, aby jej dědili vašich vnuků vnukové!“ Toť počátek lepé povídky.

Rovněž dojemné a milé jsou ostatní povídky „z našich dědin“; dějiště jejich posunuto i do válek napoleonských a konečně až do roku čtyřicátého osmého.

Z celého cyklu „*Pod doškovými střechami*“ jmenuji zde nejpřednější: „Zavedli ho“, „Vesnický Jakobín“, Sedlák Krákora“, „Zapomenutá vesnice“, „Uriáška na vsi“.

Třebízský lidu našemu kreslil čisté, skvělé postavy bývalého lidu selského v Čechách a jak on ten český lid vylíčil, tak nevylíčil ho *dosud nikdo*. To je lid vzácný, to jsou srdce zlatá, hlavy železné! Ten lid jest vtělená poctivosť, život jeho jest velká báseň krásy nejúchvatnější!

Upomínky z dob dětských, upomínky na všecko, o čem slýchával v rodné chaloupce a mezi drahými dušemi v milé Třebízi, při této práci mocně naň působily, ten vřelý cit, žhavá láska

k lidu plyne odtud. Znal utrpení jednotlivcův, sám zkusil mnoho a mnoho a proto tak horoucně dovedl utrpení vypsati.

Mráz tělem probíhá, čtemeli povídku o sedláku Krákorovi, který ujařmenému lidu na vltavských skalách kázával:

„Pod bílou lebkou měl celou bibli; postily, či tisknutých kázání nepotřeboval. Kazatelského umění také neslyšel, úsudky tvořil si sám; ale byly pádné, byly, jak říkáme, jako hrom; osob nepřijímaly, někdy pálily jako žhavé železo, někdy zase byly studené jako led, až mrazily. Byly skorem nešetrné, ale za to pravdivé. Lidé z jeho kázání chodívali mlčky, neříkali „ten to zná“; ale cítili slova jeho hluboko, a to jim vázalo jazyky. Ale druhý den bývaly vždycky ve dvorech plné šatlavy, proto že lidé na robotu schválně zaspávali a schválně nešli, až pro ně přišli mušketýři.“

Sedlák Krákora vojskem již obklopen, takto na lid hřímal:

„Jste všickni lidé se ctí zahrabanou, s pamětí vyhaslou, se srdcem ovčím a já pošetilec věřil jsem vám. — Na takový lid patří rány, aby se probudil alespoň v umírání a poznal, že mohl žít, ale že nechtěl žít.“ *)

A což ten „vesnický Jakobín“!

Ryzí jsou postavy starých vysloužilců, „starých vojen“ a českých osmačtyřicátníků! Takové starochy zkušené, vytrvalé, houževnaté, vlasti a starých zvyků milovné znalo péro Třebízského výtečně kresliti. Vážné jsou postavy českých kněží v povídkách „Z farních archivů“ a bujaři, nadšeni jsou studenti v knize „Stezkami našich dějin“. Jemně, milostně kresleny jsou české dívky,

*) „Sedlák Krákora.“

Jiřičky, Běličky, Mařičky, Světlušky a Milušky! Všecky ty dívčí postavy jakoby jemničkým závojem byly obestřeny.

I dějiště povídek: příroda, zámky královské, velmožské i bídné domečky pod stráněmi líčeny jsou stejně určitě, tu dojemně, tam s přídechem satyrickým.

Třebízský přál si, aby práce jeho hojně byly čítány a ty velké, horké slzy, které při čtení povídek jeho z věrných očí padly a padnou do listů jeho knih — ty slzy jsou slávou jeho největší!

Ó vím, že po jiné slávě netoužil!

Jen několik povídek jeho kéž by přečetla každá hlava česká a jinak bylo by rázem v této krásné vlasti! I v té duši, která dávno, ba snad nikdy myšlénkou na vlast a lid její se nerozehřála, v tom srdci, které upřímně po česku ještě nezabuchalo, vyšlehl by ten podivný, neskonale krásný cit lásky k lidu nevšednímu a také tak nešťastnému — —

V době naší, kdy vlastní děti české rády smazaly by tak mnohou stránku v naší kronice, kdy nad nejzářivějšími dobami dějin našich „vlastenci“ někteří bolestně krčí rameny, kdy z postav našich dějinných trhá se velikost jejich kus po kuse — přisedni, Čechu věrný, ke knihám Benešovým, zadívej se do těch stránek a čti, jak milý ten kněz soudí o naší minulosti!

Tak, **jen tak** mysleti se má o dějinách českých opravdu po česku!

Mám za to, že kapitoly této nemohu zakončiti lépe, jako Třebízského *„Modlitbou za vlast:“* *)

„Bože otcův mých, králi nebes i země, k Tobě vznáším svou vroucí modlitbu za blaho mé vlasti

*) „Pomněnky ve vínek božský.“

a svého národu. Tvé svaté požehnání učinilo krásnou a kvetoucí moji vlast po pohromě největší, kdy bědou lidskou byla k pláči zmořena, ono nadchnulo silou a osvětlilo rozumem statečné a zmužilé její bojovníky, a přivedlo chudobku již již v zapomenutí klesající, opět na stupeň slávy mezi ostatními národy — ó, jak velice Tobě za to děkuji, Bože můj, a prosím Tebe s celou svojí vroucností, aby Tvé svaté požehnání dlelo nad milenou zemí, dokud kámen bude v ní státi na kameni a spočívalo nad národem drahým, dokud nepřestane žíti jazyk jeho mluvy.

Žehnej vlast mou, Bože, kdy polibkem jara ze spánku zimního probuzena bývá a odívá se v zeleň mladistvou, kdy vůní líbeznou jsou naplněny její lesy i háje a plničky ptačího ševelu, žehnej vlast mou, Bože, kdy požehnané jsou pole a role její zrajícími plody a obyvatele její v potu tváří svých snášejí úrodu do svých příbytků, žehnej vlast mou, Bože, kdy jeseň v ní svou vládu nastoupí a stromy a keře zralými plody obalí a žehnej vlast mou, Bože, i tehdy, kdy pokryje háv sněhový její hory a lesy i chaloupky, jak hvězdy na nebi rozseté.

Tvé požehnání svaté nechť vejde do paláců zámožných, by tam hnulo srdci k dobročinnosti a k útrpnosti, nechť nemine i prahu chatrče chudičké, by oblažilo jejího majitele, kteréhož chýžka tu je jediným bohatstvím a nechť vynajde i ty ubožáky, kteří nevědí, kam hlavu svou by měli položit . . .

Neopouštěj, Hospodine, národ ten, jehož krev jest krví mou a jehož tlukot srdce i mého jest tlukotem, chraň jej, střež a opatruj, zachovej jej před zlem veškerým a před každou zhoubou.

Dej, aby nikdy v něm nevznikly různice a

nesváry domácí, chraň jej před úklady zlými jeho nepřátel a popřej, aby ve svornosti, lásce bratrské a v míru dokonalém hledal jedině a našel blaho své.

Vzníti v srdcích našich, v srdcích celého národa pravou, ryzou lásku k vlasti, nechť všichni milujeme rodnou naši zemi jako matičku svou, roditelku, a hotovi jsme v každém okamžiku sílu naši, ducha našeho a rozum náš službě její zcela zasvětiti.

Osvěť milostí svou, Hospodine, též duše zbloudilé, kteří se hanbí za jazyk svých předků a nectí drahé to otců našich dědictví, přiveď je k srdci společné naší matky a učiň dítkami jejími zdárnými.

A tak, rosou Božského požehnání Tvého, všemohoucí Bože, hojně pokropena, vlasť má skvíti se bude v kráse májové, šedý, omžený věnec hor skvostnou jí bude korunou, šepotající, zelenavé lesy vlasem bohatým a řeky stříbropěnné líbeznými stužkami, spojující lásku naši společnou, — a když svorně, bratrsky budeme pracovati společně, jak na polích, rolích a chatrčích doškových, tak i na místech vědy učenosti a umění, pak s Tvým, Pane, přispěním zasedne vlasť má na trůn mezi národy a vynikati bude mezi nimi jako démant mezi křemeny.

O dej, dobrotivý Bože, abych činností svou vlasteneckou byl(a) ozdobou mé rodné země i tak sobě zasloužil(a) klidného odpočinku v její hlíně a dopřej mi té milosti, abych životem bezúhonným vzorně křesťanským v této vlasti hodným(ou) se stal(a) vstoupiti jednou ve vlasť všech národů celého světa. Amen.“

Hrob.

Začínám kapitolu poslední — bolestnou . . .
Ohlédněme se ještě jednou zpět a poslech-

něme, jak Václav Beneš Třebízský sám kratince vypravuje svůj životopis:

„Narodil jsem se r. 1849. v Třebízi, vesničce dvě hodiny od Slaného. Ve Slaném studoval jsem nižší, v Praze u Piaristů vyšší gymnasium. Potom jsem vstoupil do semináře, kdež jsem přestál velmi těžký neduh. Po vysvěcení dostal jsem se do Litně, kdež jsem se opět těžce roznemohl a odebral se k matce do svého rodiště, odkudž jsem se dostal do Klecan u Prahy, kdež přetrpěv šťastně zas nemoc velmi zlou, dlím posud.“ Tak psal r. 1880.*)

Nad mnohým tím trápením vlhnou oči . . .

„Co hoch slýchával jsem od svého otce i dědečka, kteří se znali v kronice jako ve slabikáři, o starých našich časech, a jest-li jsem v čtenářstvu svými pracemi dovedl zbuditi takovou lásku k minulosti rodné země s jakou byly psány a jaká byla vštípena mně, pak jsem nadarmo tu milou historii neslýchal.“ —

Beneš nebyl z nás, byla to duše andělská, kteráž to „Dokonáno jest“ národa svého procítila ve hlubinách duše.

Byla to „Bludná duše“ nejskvělejších křídel . . .

Ten člověk neznal závisti, pýchy, byl skromný až příliš, uctivý nejvíce, rozmaru dobrého, někdy vtipem jen sršel. Proto rád býval vídán na visitacích, poutích a podobných slavnostech, kdež vtipem svým bavil celou společnost. Všickni okolní „páni bratří“ s uctivostí a láskou byli mu oddáni. V životě znal práci a jen práci.

Do pense jíti nechtěl, bál se nemoci a cože by si pak počal, nemoha psáti.

Pravil mi: „Tak dlouho chtěl bych býti živ, dokud mohl bych býti užitečným!“

---

*) „Humoristické Listy“.

Smrti se bál, protože měl plánů plnou hlavu, to, co učinil, bylo mu málo proti tomu, co lidu českému rád byl by ještě napsal.

Jak bolestný byl to pohled, když v zimě r. 1884. chrliv krev ležel na lůžku, ruce maje na prsou sepjaty — — někdy rukou bolestně zakýval, jakoby řekl: „Marné doufání“ . . .

A přece pevně doufal, že se uzdraví!

Nad hlavami postele jeho visel obraz Matky Boží a Beneš říkával: „Kdykoliv jsem stonal, stonal jsem pod tím obrazem a vždy jsem se uzdravil“ . . .

Uzdraviv se, opět pracoval horečně . . . Celá řada nových krásných prací vytryskla se z péra jeho.

Až lékař, upřímný přítel zesnulého, dr. Mrázek z Prahy, se hněval, že nepřeje si poklidu.

Když churavému miláčkovi přítel řekl, aby ve službách církevních a ve škole se šetřil, odpověděl:

„Proč si mne platí?“

V poslední době rychle chátral.

O svatodušních svátcích 1884. r. odejel do Marianských Lázní. Jel tam hrozně nerad, stále by byl odkládal. Loučil se tak bolestně, jakoby tušil, že se vícekráte nevrátí — — —

„Buďto abych byl živ do padesáti let anebo ani ne do jara . . .“

Z Marianských Lázní dne 11. m. června psal redaktoru „Lumíra“ takto:

„Tuto zasýlám „Ušlapaného“ dokončení. Dopsáno v Marianských Lázních, kamž, jak jsem se Vám zmínil, musil jsem se k naléhavé radě lékařově odebrati. Celé dni však musím tráviti v pokojíku, neustále prší, venku zima a vítr . . . Ještě že jsem měl tuto práci. Ušel mi tak ten dlouhý — dlouhý čas. Potom jsem také chtěl co

nejdříve dostáti slovu, abyste nemusil na dokončení dlouho čekati. Bylo by pěkné, abych *právě Vám* se svým slibem otálel. — Je to psáno snad trochu trhavě, ale doufám, že to v tiskárně přečtou. Jen budu prositi o *korrekturu*. Bydlím zde: Rudolfhof, druhé poschodí. Vlaky se zde rychle střídají, tak že se věc nebude zdržovat.

Účinku nějakého necítím dosud. Skoro je mi hůř. A člověk je tu tak zcela osamocen. Ještě jsem zde českého slova neslyšel, ač je tu Čechů dosti. Mluví všickni po německu.

Je to hanba!

Tato hrozná tři slova muže nad hrobem, muže vlasti tak milujícího, měla by se zahlučeti po celých Čechách, abychom se konečně vzpamatovali!

Slova ta připomínají mi ještě jiný tak děsivý výkřik, který Beneš vložil v povídce „Nevěsta za českou korunu“ do úst Adama Stařečka:

„Což pak jsi, pane bože, tu naši českou zemi stvořil jen proto, aby každý zloděj, kde jaký v kterém koutě světa jest, měl kam jíti beze strachu a loupiti podle chuti beze trestu?

Pane bože, jsem starý člověk, jsem už hotový Stařeček, uvidíme se spolu co nevidět, ale to pravím i dnes, i kdybych věděl, že mne hned zítřkem před soudnou stolici svou povoláš, jářku, pane bože: Když už jsi stvořil tu naši zemi, proč pak jsi ji nenaplnil dravými šelmami, aby rozsápaly každého, kdo by se do ní odvážil? Proč pak jsi ji dal za obydlí lidu, jenž má srdce holubičí?... Pane bože, věř, nejde mi to do hlavy!“

Téhož dne 11. m. června zaslal redaktoru „Lumíra“ ještě lístek:

„Právě jsem dnes změnil byt. Bydlím nyní „Stadt Moskau“. Píšu k vůli zasýlání korrektury. Se vřelým pozdravem Váš V. Beneš.“

V témž čase psal bratru mému lístek do Klecan, žádaje ho, aby hodně psal, že se mu velmi stýská. —

V polovici měsíce června přiletěla z Marianských Lázní děsná zvěst, že Václav Beneš Třebízský nalezen byl na dláždění před domem, ve kterém bydlil, zalit krví.

A za několik dní potom — dne 20. m. června 1884. — po jedné hodině s půlnoci odletěla ta velká jasná, neskonalá dobrá duše za matičkou a otcem . .

Spisovatel Gustav Eim, jenž v posledních dnech života Benešova byl mu dobrým přítelem, ošetřovatelem, takto o smrti Třebízského vypravuje:*)

„Několik Čechů a Poláků zde meškajících, kteříž brzo skupili se kolem Beneše, snažili se, aby rozplašili z duše Benešovy předtuchy, že Marianské Lázně budou mu osudnými. Dařilo se nám to a měl Beneš zde několik šťastných dnů. Byly to ovšem hlavně ony, kdy příroda se s námi spojila a kdy neustálé deště a tuhé mrazy zdejšího klimatu přerušeny byly jasným a teplým dnem. V jednom z řídkých těch hostů vyjeli jsme společně ve vozech na Podhůru, kam vozem jede se až na samý vrchol a odkud jest čarokrásná vyhlídka na hory šumavské a na české i bavorské Smrčiny. Beneš zapomněl zcela na svou chorobu. Byl pln života a sršel humorem.

Když večer jsme se vrátili a usedli ve vonném lese u samých lázní, zvolal Beneš rozjařen: „Ach to byl konečně zase jednou krásný, šťastný pro mne den!“

Ubožák neměl jich míti více mnoho. Brzo

*) „Národní Listy“, č. 171. 1884. r.

uhodilo zas nepříznivé počasí a Beneš začal zase silněji kašlati.

Minulé soboty odpoledne učinili jsme malinkou a zcela volnou procházku v lese. Beneš šel velmi těžce a při každém druhém kroku jsme odpočívali. Tenkráte nemohli jsme ho obveseliti. Beneš mluvil o tom, že zakročí za dovolenou na rok; že činí tak nerad, an cítí se knězem a učitelem z povolání. Jen proto že se s myšlénkou odpočinku smiřuje, že nebude míti více povinnost nad otevřeným hrobem zpívati: a porta inferi!

„Srdce mně to vždycky stáhne," pravil, „kdo ví, kdy zazpívají stejně mně."

Rozloučili jsme se s ním jen málo kroků před jeho obydlím a nikdo ani netušil, že za několik okamžiků zachvácen bude celou zhoubnou silou své nemoci. Sotva že jsme zašli, klesl u sousedního domu svého příbytku na zem a celé dláždění kolkolem zbarvilo se horkou jeho krví. Týž večer obdržel první svazek svých, u Šimáčka vydávaných sebraných spisů. Vnešen byl do domu a lékař, šťastnou náhodou zde obývající, zastavil smrtonosný proud.

Záchvat byl tak prudký, že Beneš byl bez vědomí. Lékař, obávaje se nejhoršího, poslal pro kněze. Beneš probrav se z mrákot, poslal pro mne. Nalezl jsem kněze u něho a kolkolem všechny domácí na kolenou.

„Má předtucha," šeptal, „umru zde, ach kéž jsem na české půdě!"

Před půlnocí přenesli jsme ho i s ložem do jeho příbytku. Neměl více povstati.

A my jsme *všechno* doufali. Až do čtvrtku z rána lepšil se pomalu jeho stav. Byl při úplném vědomí a my nenechávali jsme ho po celý den ani chvilku samotna. A přece cítil se nevýslovně

opuštěným a samotným; toužil neustále po domově. Psal jsem to jeho lékařskému příteli a on odpověděl podle smutné pravdy: „Kde jest domov přítele našeho? Jest jako lípa v širém poli. Nemá otce ani matky, ani příbuzných a kaplanka klecanská? Ta snad hostinná bude jen pro zdravého!“

Ve čtvrtek pozorovali jsme na nemocném velikou netrpělivosť a podrážděnosť.

Nedůvěřoval ujišťováním, že se zase pozdraví. Domýšlel se, že lékař ho klame a pražský jeho přítel že v listu svém, mně svědčícím, napsal mu ortel smrti. Abych ho upokojil, vzal jsem útočiště ke lsti a napsal jsem odpověď lékaři, kteráž se těší nad výbornými zprávami a upokojením o stavu jeho plic.

S večerem byl klidnějším a když došly velice laskavé a povzbuzující zprávy od přátel klecanských, po nichž tuze se nastýskal, byl i vesel.

Rázem se to změnilo. Lékaři zdejšímu vyklouzlo při večerní návštěvě neopatrně dost, že počínají se jevit známky zánětu plic. Nemocného to tak nesmírně rozčililo, že v noci poslal pro mne a naléhal, aby svoláno bylo lékařské konsilium. (Beneš slyšel jednou od lékaře, že přichází-li zánět plic potřetí, má za následek smrt a při něm byl zápal nyní — potřetí. Pozn. spisov.) Poslal jsem pro lékaře, avšak ten nechtěl jiného lékaře připustiti. „K čemu nyní jiného lékaře, když jsem nemocného zachránil? Stav jeho jest mně zcela jasný. Nemoc jest povážlivá, ale průběh její normální a proto nebezpečí není imminentní.“

Na tom musili jsme přestati. Dlouho nemohli jsme nemocného ukonejšit. Opakoval stále: „Umru, umru, umru!“ Dokazoval jsem mu, že klid znamená pro něho život a pokoj že jest mu nejlepším lékem. Nechtěl se však utišiti.

„Jsem tak mlád," vzdychal, „a mám tolik krásných věcí v hlavě, jež chci českému lidu napsati. Ach, nedejte mně umříti!"

„Považte, příteli, že jste muž a kněz! Víte, že se *zde* život nekončí."

„Ach," dodal bolestně, „pravda, pravda, ale *tady* je to jistější!"

„Však se tady pro Vás ještě nekončí."

Konečně jsem ho upokojil tím, že ještě v noci expressním listem zavolám jeho pražského lékařského přítele. Odcházel jsem před půlnocí s pevnou nadějí, že noc mine bez nehody. Lékař znova ujišťoval, že nic se nestane a že zítra, budou-li síly nemocného slábnout, bude léčiti ho — šampaňským.

Psal jsem hned v noci pro lékaře do Prahy. Neměl ho míti více zapotřebí. Neuplynuly ani dvě hodiny a již zase jsem byl volán k ubohému příteli. Nalezl jsem ho již *mrtvého*. Obličej i prsa byly pokryty krví; ruce jeho v zoufalém zápasu sevřeny. Sluha, jenž u něho bděl anebo snad bdíti měl, vypravoval, že o půl druhé zbudil nemocného prudký kašel a krev že se proudem vylila. Chtěl mu vnutiti silný roztok solný, ale nebožtík zatím už skonal. Lékař mohl zjistiti jen nastoupivší smrt. Omyli jsme mu zkrvácený obličej, a zatlačili jsme oči, kteréž ještě před třemi hodinami na nás s celým ohněm hleděly." — — —

Horké slzy smáčí papír. . . .

Jak zoufalé, jak bolestné byly as poslední myšlénky toho, jenž pro vlast a lid svůj byl by dal poslední kapku krve a nyní viděl všecky své sny zmařeny — zdrceny. — — — Ó vím jistě, že nad lůžkem, ve kterém dokonával, vznášely se dvě drahé duše tatíčka jeho a matičky, aby od-

nesly si dušičku nejdražší tam do modrých výšin blaha bez konce . . .

Poslední vůle Václava Beneše Třebízského největším jest svědectvím, jak velikým byl Čechem a člověkem.

Čtyři tisíce a pět set zlatých, které naskládal z honorářů za lopotnou práci spisovatelskou, odkázal spolku „Svatoboru", který zřízen jest ku podpoře českých spisovatelů.

Výnos ze spisů svých a rodný domeček své rodné vísce Třebízi ku prospěchu chudiny . . .

Velké spisy z knihovny své odporučil rozličným školám (gymnasiu ve Slaném a j.), knihy náboženské „theologu pražského semináře, který rád čte a knih umí si vážiti". Za to dle uznání má na duši jeho pamatovati při mši svaté.

Knihy pro mládež škole v té obci, ve které zemře . . .*)

Velikou část knihovny své odkázal pěti svým přátelům učitelům, aby lósem se o ně rozdělili.

Nábytek poručil prodati v dražbě a zaplatiti útraty pohřební — — —

Stařičký farář klecanský, Rottenborn, přítel zesnulého, ve veřejných listech oznámil jeho úmrtí takto: „Nejvyššímu zalíbilo se povolati k Sobě horlivého a pokorného sluhu Svého, P. Václava Beneše-Třebízského, kaplana v Klecanech. Žádám osadníky své, aby v modlitbách svých vzpomínali na věrného sluhu Božího, jenž po dlouhou dobu v lásce a oddanosti ve středu jejich povinnosti své vzorně konal."

„Žádná báseň, žádné chvalořeči nemohou vylíčiti Beneše Třebízského jako kněze a člověka

*) Knihovna ta jest již v Marianských Láznich. Kdež byl by to Beneš tušil.

prostěji a dojemněji, než tato jednoduchá a nelíčená slova.“ (J. V. Sládek.)

V Marianských Lázních vystrojen Benešovi důstojný průvod pohřební, jehož se súčastnili nejen Slované, ale také Němci; i školní děti vyprovodily rakev s drahým tělem za město. Tělo Benešovo přes Plzeň vezeno do matičky stověžaté, pan Janáček, správce na Klecanech, výborný přítel zesnulého, je provázel. Na nádraží pražském očekávalo je množství věrných ctitelů a pláčem bolestným uvítalo nebohého poutníka.

Dne 24. m. června o čtvrté hodině odpolední za veliké slávy ubíral se dojemný voj věrných Čechů na svatou skálu Vyšehradskou, aby v lůně jejím, v tom velkém hrobě slávy české, po boku pěvce Jablonského, na blízku Boženy Němcové, pochoval miláčka svého nejdražšího.

Nad otevřeným hrobem mluvil spisovatel Václav Vlček a básník probošt Štulc.

Stůj zde alespoň úryvek z řeči Vlčkovy:

„Nuže, předrahý šlechetný soudruhu, to buď k tobě poslední mé slovo: Co bylo cílem nejsladších tvých nadějí, co jsi položil za nejvyšší odměnu svého života, naplněného nepřehlednou řadou blahoplodných skutkův a zářivých zásluh: toho jsi nejbohatší měrou dosáhl. Obecná, nelíčená, hluboká, nevykořenitelná láska lidu tvého stala se ti údělem a provází tě do hrobu. Rodina, která tvoji rakev skrápí horkými slzami, toť jsou milionové českého národa od Šumavy až k Tatrám. Nade všemi těmi věnci, které na rov tvůj klademe, vznáší se oslňující koruna, kterou jsi sobě uvil sám celým svým životem. V poslední své hodině ještě zasadil jsi do ní drahokam, jemuž podobného marně oko moje hledá po všech českých palácích: ty, synu chudé české chaloupky,

z haléřů mzdy své nastřádal jsi poklad, jejž mroucí ruka tvoje položila ještě na vznešený oltář národní.

Do dna duše proniknuti vděčností, láskou i hořem skláníme se k tobě naposled. Nad hlavami našimi slyším ducha tvého vláti nebeskými perutěmi a k nám hovořiti: „Odcházím od vás dokonale šťasten. Již světničku mou, kde jsem pracovával, vyměňte za komůrku hrobovou, kde odpočinu. Jako tam nad skalami proti chrámu Levohradeckému, tak i zde nad skalami posvátného Vyšehradu bude mi od Vltavy šuměti povědomá líbá ukolébavka. Jako odtamtud budu i s tohoto rovu svého patřiti na velebný chrám Svatovítský, jehožto věž jako prst k nebesům pozdvižený rodu našemu po věky ukazuje k lepším nadějím. Nechť se naděje ty záhy naplní, nechť vašemu dílu hojně žehná Bůh. *Pak* budu odpočívati v pokoji.“

Nad rakví, do chladné země spuštěnou plakal všecek národ; velkého kaplana klecanského, syna prosté vísky, slavného povídkáře a vlastence ke hrobu doprovodili nejvyšší hodnostáři i bídní chuďasové.

Plakali tu všickni. — — Plakali tu druhové jeho věrní, osadníci opuštění a vděční školáci srdcelomně.

„Byl to pohřeb v pravdě královský. Hrob Beneše Třebízského zasypán růžemi.“

A tak dejž Bůh, je-li to vůle Jeho, tělu mému odpočinutí lehkého a duši mé slávu věčnou!“ Tak volá na konci své závěti.

Spi blaze, drahá běloučká hlavo — my vzpomínáme — — — — —!

Seznam spisů

Václava Beneše Třebízského.

I. **„Blahověst“**: 1. Pan Odolan Pětipeský. 2. Svatováclavská korouhev. 3. Křest na Libušině. 4. Kostelík sv. Blažeje. 5. Dědic koruny Karlovy. 6. Přerušené oddavky. 7. Trnová koruna. (3 díly; vyšla též v Dědictví Svatojanském.)

II. **„Domácí krb“**: 8. Uriáška na vsi.

III. **„Hlasy tiskového spolku“**: 9. Záhořský vladyka.

IV. **„Jarý věk“**: 10. Pergaménový proužek. 11. Vymodlenec. 12. Povídky starého zbrojnoše (7). 13. Zlatá kvočna Levohradecká. (Podruhé pod názvem „Obrazy z naší minulosti“ ve sbírce „Vlast a svět“, sv. 1. u Fr. Šimáčka.)

V. **„Kalendář Ústřední Matice“**: 14. Tomáš Dentulín.

VI. **„Koleda“**: 15. Kolednice.

VII. **„Květy“**: 16. Pan Zikmund z Boršic (podruhé v Ústřední knihovně). 17. V podvečer pětilisté růže. 18. Miličova kletba.

VIII. **„Laciná knihovna národní“**: 19. Příšery. 20. Stadický král. 21. Z letopisů sázavských. 22. Bludné duše.

IX. **„Libuše“**: 23. Královna Dagmar.

X. **„Lumír“**: 24. Jan Abatyše ze Třebíze. — Příšery (podruhé v Laciné knihovně národní, č. 19). 25. Masopust na Karlštejně. 26. Královka. 27. Za dračí korunu. 28. Zavedli ho. 29. Z posledních dnů Tábora. 30. Vesnický Jakobín. 31. Sedlák Krákora. 32. Na slánských stínadlech. 33. Nevěsta za českou korunu. 34. Dokonáno jest. 35. Z morových let. 36. Na stavech. 37. Slepý mládenec. 38. Alchymista v haleně. 39. Chvatěrubský kvas. 40. Závět Štěpána z Palče. 41. Z farních archivů (pět statí). 42. *Ušlapán.*

XI. **„Matice lidu“**: 43. Levohradecká povídka.

XII. **„Národní Listy“**: 44. Ze zapomenutých pamětí. (Podruhé v „Knihovně pro lid“ u Lauermanna.). 45. Stezkami našich dějin. (Řada statí; celkově pod tímto názvem v „Moravské bibliotéce“.*)

XIII. **„Národ a škola“**: 46. Roráty. Řehoři. (Lístečky z dětských let.)

XIV. **„Osvěta“**: Bludné duše (podruhé v Laciné knihovně národní, viz č. 22.) 47. Svatba Litoměřická.

XV. **Pamětní list „Karlín“**: 48. Paní Kateřina Radecká z Radče a na Přemyšlení.

XVI. **Pamětní list (ve Slaném) „Svity“**: 49. Kapitola ze slánských dějin.

XVII. **Pamětní list věnovaný Sladkovskému**: 50. Vzpomínka.

XVIII. **„Poutník“**: 51. Černí kyrysníci. 52. První růže. 53. Farář Loučenský.

XIX. **„Ruch“**: 54. Konopišťský zbrojnoš sedlákem. 56. Mezi proradci.

XX. **„Světozor“**: 56. Mara Bočarovna (prvá práce v časopisech). 57. Černý rytíř. 58. Tryzna bělohorská. 59. Svatogothardský dolík. — Mniši vyhnanci (podruhé pod názvem „Z letopisů sázavských“ v Laciné knihovně národní, viz č. 21). 60. Martin Puškar (samostatně nákladem Lauermannovým). 61. Děti Dalekarlie. 62. Antikrist. 63. Ze zapomenuté vesnice. 64. Černí Španělé. 65. Povídky karlštejnského havrana (2. Podruhé u Fr. Šimáčka). 66. Pro bílou labuť švamberskou.

XXI. **„Štěpnice“**: 67. Sudičky.

XXII. **„Švanda dudák“**: 68. Plzeňští proti Rokycanským.

XXIII. **„Ústřední knihovna“**: 69. Na Štítném.

XXIV. **„Vánoční album“** (spořádal G. Dörfel): 70. Pokoj lidem dobré vůle? 71. Zlatá srdce. 72. Povídka z Poohří.

XXV. **„Vesna“**: 73. Krvavé kvítky.

XXVI. **„Zábavná bibliotéka“**: 74. Pod skalami. 75. Očista. 76. Anežka Přemyslovna. 77. Z klidu a víru. 78. Zakletec.

XXVII. **„Zlatá Praha“**: 79. Z páně regentových záletů. 80. Ondřej Saramita.

XXVIII. Nákladem A. J. Cellerina a syna na Vino-

*) Slovutný náš Jan Neruda, píše Benešovi nazýval práce tyto „šafránem.“

hradech: 81. Pomněnky ve vínek božský. (Čarokrásné modlitby.)

XXIX. Nákladem Neubertovým ve Slaném: 82. Pohádky. (Závět otcova. O vlčkovi a liščičce. Jak se učil švec krást. O třech synech královych. Jak se stal Matěj Cvrček doktorem. O divotvorném ubrousku, klobouku a střevících. O Kubíkovi.) 83. Vodníkova nevěsta. 84. „Bludaři" (prvý díl historické povídky „Pan Plichta z Žerotína.)

XXX. Nákladem B. Stýbla: 85. Pravdou k životu (4 díly úchvatných kázání).

XXXI. Vlastním nákladem v komisi B. Stýbla (ku prospěchu „Ústřední Matice"): 86. Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.

XXXII. U Fr. Šimáčka: „Obrazy z naší minulosti." (Sbírky „Vlast a svět" sv. 1. viz č. 10—13.)

XXXIII. U Al. Štorcha syna: 87. Povídky starověké z dějin vlasteneckých.

XXXIV. Ve „Sborníku historickém" vydal: 88. Paměti Jiřího Václava Paroubka, někdy vikáře a faráře v Líbeznicích.

Mimo to uveřejnil několik prací v kalendářích a některých listech krajinských. Souborné vydání spisů Třebízského vychází nákladem Fr. Šimáčka v Praze. („Sebrané spisy Václava Beneše Třebízského.")

Snažil jsem se, pokud bylo mi na venkově možno, aby tento seznam spisů Třebízského byl úplný. G. Eimovi krátce před smrtí svěřil Třebízský, že má v rukopise tři dramata z doby Přemysla Otakara, z válek husitských a Jiřího z Poděbrad; ta však po smrti jeho nalezena nebyla. Zmizela, jako větrem zanesený růžový květ jabloňový, jako ty ostatní vzácné myšlénky, které s duchem odlétly v říši nadoblačnou . . .

Doslov.

Slz oči plny, srdce v prsou bolí
a v dlaně padá hlava ledová . . .

Ó, chato naše, česká, mechová,
vy vísky, skryté v hruších, pod topoly,
žal těžký, hrozný v luhy naše padá,
již k vám se, domky, dere do dveří.
Ne — ne — — té zvěsti národ nevěří —
ach, přec je pravdou! Duše, jež tak ráda,
tak vroucně ráda český měla luh,
nám odletěla za hvězdnatou zoří . . .
Ó těžce, dlouho věčný trestá bůh
ten lid svůj, který stálým žalem choří!

Jen plač, můj lide, ulehči si v pláči,
že mrtva leží Jeho hlava drahá,
ó kaňte, slzy! Péro psáti váhá — —
Vždyt víc než on, kdo měl nás někdy radší? —

A se mnou pojďte na klecanské skály,
kde sny své předl jako v pohádce . . .
Zde ještě stojí v stromech domek malý
zde seděli jsme spolu — na krátce,
zde díval jsem se na tu hlavu v jíní,
zde tisk jsem vřele ruku ze zlata!
V té síňce Jeho je tak pusto nyní,
vždyt noha jeho vstříc nám nechvátá,
již oknem drahá neukáže dlaň
nám Hradec Levý, jak se temnem bělí,
a Žalov teskný, bělohorskou pláň — —
Lká na ořechu havran osamělý.

Ó plačme, plačme! Kostelíčku bílý,
ty's poslouchával pramen jeho slov,
že Matka česká ještě hlavu chýlí
a doufá pouze ve vesnický krov,
ten že ji přece k slávě zašlé zvedne,
že v Čechách opět bude jináče!

Ó svatá ústa! Srdce drahé, ledné,
viz, lid Tvůj věrný ani nepláče,
již pláčem oči vyschly do červena;
jen v hoři velkém k nebi zdvihá páž,
Tvou šlépěj každou líbá vroucně, sténá:
Ó vrať se k nám, náš knězi, otče náš!

A vlastí širou, zvláště v síňkách chat
se hlava k hlavě zádumčivě kloní:
„On českou zemi nade vše měl rád,
kéž v jejích hrudách zdá se mu jen o ní!“

Co poznal v žití? Jenom hoře proudy,
květ blaha chvíli v klínu matčině,
a tu když na vždy zasypaly hroudy,
vlasť česká, drahá v luzné vidině
se nesla před ním v nejlepější kráse;
jen pro ni žije, touží při práci
a nebe prosí s rosou v temné řase:
*„Jen ať mne Pán Bůh ještě neskácí,
chci tolik ještě svému lidu říci!“*

Bůh jinak soudil, v černý klesl hrob . . .

Ó, knězi velký, v zemi drahé spící,
Tvé jméno žije v proudu příštích dob!

Vždy temnou nocí k Tvému rovu sletí
ty velké, doby dávné postavy,
tu Větrovci a Stařečkové kmeti
i „Duše bludné“ Tebe pozdraví,
sem Jiruška též s Bělou přijde druží,
kněz Vojtěch, Javor, bratří z Kalichu,
zde pohovoří s Tebou potichu —
a pak — spi blaze, velký český muži!

K. V. R.

Národové Balkánu.

Sepsal

Dr. Jaroslav Vlach.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 5.

(Běžné číslo 113.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

I. Zeměpisný ráz krajin Balkánských.*)

Ze tří poloostrovů, jimiž Evropa vybíhá na jih, jest poloostrov Balkánský nejvýchodnější. Značným pruhem země týž poloostrov souvisí s trupem Evropským na severu, kdež dolní tok mocného Dunaje a jeho přítoku, Sávy srbské, činí mez. Tok obou řek plyne celkem v přímé čáře od západu ku východu, od severního cípu moře Jadránského ku moři Černému, do něhož veletok Dunajský širokým ústím se nese. Na západě omývá břehy poloostrova siné moře Jadranské, na východě nehostinné moře Černé; k jihu trup poloostrovu súžuje se a popouští místa širokému zálivu, moři Egejskému, rozčleňuje se v podobě listu platanového.

Poloostrov jméno své má dle pohoří Balkánského (Balkán tur. = pohoří), jež poblíž rovnoběžky 43té pne se rovnoběžně s tokem Dunaje

*) Prameny spisu: 1) Fr. Kanitze Dunajské Bulharsko a Balkán. V Lipsku 1878. 2) E. Réclus-a Nový zeměpis všeobecný. I. Díl. V Paříži 1875. 3) Hellwalda a Becka Dnešní Turecko. V Lipsku 1881. 4) Pipina a Spasoviče Historie literatur slovanských. V Praze. 1880. 5) J. K. Jirečka Dějiny národu bulharského. V Praze 1875. 6) J. K. Jirečka Stati o Bulharsku. Osvěta 1878, 81 a 82. 7) Statistika knížectví bulharského. V Sredci 1881 a 83. 8) Bulhaři. Světozor 1877.

až ku moři Černému. Na západu výběžky horskými při Timoku, jenž se vlévá do Dunaje při východní hranici Srbska, a srbskými pohořími (zvláště planinou Golubinjou) Balkán souvisí horopisně s Karpatami sedmihradskými. Prorva Dunaje u Ršavy dělí obě pohoří; „železnými vraty“ zove se skalisko nebezpečné, jež u Staré Ršavy zdělí čtvrt hodiny prorývá zubovitými špičkami řečiště dunajské a při vodě malé skytá děsný pohled na víry druhu rozmanitého a divý příboj vln.

Kanitz, znamenitý krajin Balkánských znatel, dělí pohoří Balkánské, jež Bulhaři nazývají „Starou planinou“, ve tři části. Východní pne se od mysu Eminé při moři Černém a sahá ku prosmyku Slivenskému, střední od prosmyku Slivenského ku průlomu řeky Iskru, západní od Iskru ku Timoku. Východní Balkán dělí se v několik širokých, ale nízkých hřbetů horských, jež rozštěpují od sebe hluboká údolí; severní sahá až ku Veliké Kamčiji a do okolí Osman Pazarského, střední jde východně ku stoku obou Kamčijí, vlévajících se do moře Černého, kdežto jižní zasahuje na jih od Malé Kamčije až ku moři, konče mysem Eminé. Tři důležité přechody vedou přes Balkán východní. Nadirský z Aidu přes Nadir do Provadije, Čalikavacký (446 m.) z Karnabadu přes Dobral a Čalikavak do Šumna a Kalabacký (724 m.) z Karnabadu přes Gradec a Kazan do Osman Pazaru. Pohoří v této části skládá se z vápence, jejž proráží porfyr; na jižním svahu chová i čediče a jiné tvary sopečnaté. Husté lesy listnaté, v nichž medvědi, vlci a lišky rejdy své provádějí, pokrývají jižní svah až ku hřbetu.

Nejdůležitější částí pohoří Balkánského jest pásmo střední, jehož hlavní jádro jest žula a rula.

Podobně našemu Rudohoří střední Balkán velmi srázně spadá ku jihu, zvláště při úvalu řeky Tundže, jež na úpatí horském směrem východním spěje ku Marici; krátká, ale hluboko do pohoří vrytá údolí vedou ku hřbetu horskému. Severní svah vyplňují kraje Bulharska, souvislá vysočina útvarů rozmanitých, hlavně křídových, jež dostupuje Dunaje s břehem strmým; četné řeky, tekoucí z pohoří do Dunaje, byly do ní vryly hluboká a klikatá údolí, jak pozorujeme týž úkaz na saské straně Rudohoří. Staré pevnůstky chrání úvalů horských a kde úvaly končí se v planinu, rozložena jsou města.

Trnovo, staré město carů bulharských, jest nejdůležitější ze starých pevností. Při výtoku svém z Balkánu Jantra jako vlající fábor v sedmi oklikách se vine krajinou, nad níž jako v jeslích vysoké skály a dva skalnaté ostrovy se pnou. Domy města kryjí svah a šíří se i při patě nahých boků v předměstí.

Severní svah Balkánu vyznamenává se jakousi pravidelností; údolí Balkánská chovají skoro stejné propasti, úvaly a stejný počet záhybů, obyvatelstvo rovnoměrně jest rozloženo, města a vesnice vykazují tutéž polohu. Jedině úval Lomu nasvědčuje pravdě, že není pravidla bez vyjímky; od směru severozápadního přechází poblíž Ruščuku ve směr Dunajský, kdež vápencovité stěny zvýší 30 m. z obou stran ohraničují rozkošné zahrady při břehu řeky, jichž zeleň přerušovaná oslňující bělostí vápencových stěn dodává okolí Rusčuckému zvláštního půvabu. Souměrnosť krajin Bulharských byla by úplna, kdyby nebylo v Dobrudži malé skupiny kopců pustých, jež nutí Dunaj, by ještě před výtokem do moře, dal se ku severu; ač tyto výšiny jsou jen zvýší 3—400 m., zdají se

přece značnými, že činí nad ostrovy a bařinami ústí Dunajského. Druhdy zajisté Dunaj valil se na jih od těchto kopců ku moři skrze sníženinu Kjustendžskou, kudy za dob našich vede první dráha Balkánská; nyní Dunaj nemůže se rozlévati přes převlaku Dobrudžskou, poněvadž práh zvýší 30 m., ač všude bařinato, způsobuje rozdělení vodstva. Římané v těch místech byli vystavěli proti nájezdům cizích národů veliký násep, z něhož zachovaly se podnes zbytky příkopů, zdí a opevnění; v tomtéž kraji pustém římský básník Ovidius žije ve vyhnanství opěvoval krásu Říma.

Mýlil by se, kdo by dle podaného líčení soudil, že Balkán střední se jen od jihu velikolepě vyjímá; i na severní straně jsou místa ku př. na úpatí Berkovického Balkánu, kde jednotlivé části pohoří jeví se v úplné velikosti a malebnosti; arciť chybí tu vrcholů, jichž místo zastupují kupy ploché, pročež i pohoří pokládáno celkem nízkým. Ami Boué cenil nejvyšší vrchole na 1700 m., kdežto dle Kanitze Balkán právě ve středu celého pásma v cípu nejjižnějším, kdež zdvižení bylo nejsilnější, dostupuje v Mara Gediku nejvyšší výše 2330 m.

Tato nejvyšší část Balkánu, pohlížíme-li na ni od prosmyku Rosality, dojímá velmi vážně se svými stržemi a propastmi, v nichž sníh před sluncem se tají. Zdánlivě bývá tu hrobové ticho, k čemuž valně přispívá chladný, šedý lesk krajiny; darmo oko touží po změně, všude jen pohled smrti. Nikde nevidíš bytosti živé; jen někdy orel zakrouží ti nad hlavou. Poblíž cesty sem a tam uvidíš kostru padlého koně. Vedle kotliny naplněné špinavým sněhem šedým prosté kameny památní svědčí, že i tu bojován boj za život; jsou to hroby zavražděných, jichž život utratili loupežníci, neb nešťastníků, kteří cestou byli zbloudili.

Zima hrozně tu řádí; Panajot Hitov, známý vůdce hajducký, ve svých pamětech líčí ji nápodobně: „Vítr hučel jak zběsilý, sníh leskem oslepoval, řeky a bystřiny proudily plačtivě, po horách vlci vyli a zimní ptactvo povykovalo — jinak ničeho jsem neslyšel. Nám těžko se stoupalo, neboť čas po čase zapadli jsme do sněhu. Za tuto noc došli jsme sotva 300 kroků; vítr nosil nás dle libosti a leckdys s námi mrštil.“

Hlavní přechody přes střední Balkán jsou Nejvýchodnější zove se Demir-Kapu (t. j. železná vrata), po bulharsku Vratnik (1104 m.), jímž se jezdí ze Slivna přes Čiftlik a Staru Reku do Osman Pazaru a Trnova; dále západněji prosmyk Čokarský (1085 m.) vede z Tverdice do Jeleny. Ze Šipky přes Gabrovo do Selvi a Lovče jde cesta prosmykem, zvaným „Šipka“ (1207 m.); z Kaloferu rovněž přes Gabrovo do Selvi a Lovče dostaneme se prosmykem Rosalitou (1930 m.), ze Sapotu do Trojanu prosmykem Trojanským a konečně z Taškesenu do Orchanié prosmykem Baba-Konackým (1010 m.).

Ze všech prosmyků nejpamátnější jest „Šipka“. Při vstupu na Šipku malebným obrazem jest místo, kde Paničarka a Kozerica (přítok Jantry) se spojují; strmé stěny bílého vápence přistupují tu až ku břehům, vápenice a ohnutý most pastýřský zvýšují půvabnost vší krajiny, ježto pravidelně nějaké stádo hnané pastýři neb táhnoucí karavana krajinu neb most oživují. Osady mile vyhlížejí ze skupin modřínů, bukův a dubů. Stupujeme přes červený pahorek vzhůru, přicházíme ku silnici, poblíž které nalézají se zříceniny pevnůstky nejspíše ve středověku vystavěné; lid zove ji „Marko kralskigrad“, ježto dle pověsti z ní proslavený srbský králevic Marko bojoval proti Tur-

kům. Při vstupu do prosmyku příroda nejeví se příliš malebnou a jest při jiných prosmycích daleko uchvatnější; za to, jakmile vstoupíme na hřeben, převýšuje velikolepostí svou. Jednou ranou jsme uvedeni do dvou světů, úplně změněných krajin; ku severu patříme na přírodu, jež člověku ukládá mnoho práce a odříkání, ku jihu na přírodu nejbohatšího požehnání.

Na sever vrchy a údolí kryjí jednotvárné pastviny, bukové a dubové lesy, s tíží shledáme sem a tam chudý dvorec krytý plotnami vápencovitými. Jaký však obraz jeví se ku jihu! V značné hloubce vidíme rozkládati se dolinu Kazanlyckou, naplněnou růžovými zahradami a zlatě se lesknoucími poli, mezi nimiž stříbrné hladiny vod uprostřed mocných lesů ořechových se vinou. Z hřebenu za hodinu sestoupíme ku vsi Šipce, 700 m. níže položené, a další cestou dostaneme se do Kazanlyka. Prosmyk Šipka (t. j. šípek) již za dob římských sprostředkoval spojení mezi pobřežními krajinami moře Egejského a velikými zbrojnicemi římskými při Dunaji; r. 250. po Kristu tudy utíkal římský císař Decius před Gothy, kteří vojsko římské byli porazili.

Slavného jména nabyla Šipka za poslední války rusko-turecké. Hned na počátku války dobyto prosmyku od vojska Gurkova útokem z obou stran (17. července 1877.); když pak Gurko donucen jest k ústupu, Šipky hájili bulharští dobrovolníci a s nimi ruský pluk Orlovský. Od 8. do 15. srpna kruté boje jsou sváděny o prosmyk, až příchod generála Radeckého zachránil Šipku před pádem. Od té doby sváděny jen malé potyčky, až nastala zima, kdy na počátku ledna 1878. turecká armáda Šipecká za vedení Vesela paše

octla se v zajetí ruském. Brzo na to Porta jala se žádati za příměří, k němuž svoleno, když zavedli Turci předběžné jednání o mír. Tak osud Šipky rozhodl nad osudem války!

Zeměpisně důležitým jest též průlom Iskru, při kterém střední Balkán se končí. Jest totiž za dob nynějších zjištěno, že pohoří balkánské, jež po šesti stupní délkových (= 500 km.) se rozkládá, jen na jednom místě, totiž průlomem Iskru, od severu ku jihu jest prolomeno. Malebná tato brána nalézá se uprostřed mocných útvarů zrnitosopečnatých; z červených slepenců střídavě vyčnívají do značné výše skály břidličnaté, porfyrové a žulové barvy světložluté, jež u kláštera Zerepisu mají svůj počátek, po kolik hodin cesty se pnou a krajinu velmi romantickou činí jako ku př. u Slidolu, kdež se zjevuje krásný vodopád zrakům cestovatelovým.

Za průlomem Iskra počíná se Balkán západní; východnější část zove se Berkoviška planina, jež holá jest až po samý vrch a se svými vrcholy až 2000 m. vysokými rovná se krajinám alpským. Západnější část jest Balkán Sveto-Nikolský, jenž sedlem Ciporovickým oddělen jest od Berkovišky planiny. Severní svah pokryt jest hojnými lesy bukovými a dubovými, kdežto jižní jest pust a svými zvětralými, šedozeleně zabarvenými skalisky smutně dojímá; rovněž nejvyšší vrchole jsou holé a obyčejně již počátkem října zasněženy. Prosmykem Sveto-Nikolským (1348 m.), kudy vede z údolí srbské Nišavy silnice do pořičí Lomu, zakončuje se poblíž Ivanovy livady vlastní Balkán na hranici srbsko-bulharské.

Na sever přiléhá pak ještě ku Balkánu souběžné pohoří vápencové, jímž si proklestily cestu mnohé přítoky Dunajské; nejzápadnější část to-

hoto Balkánského předhoří jest pohoří Stolové mezi Arčarem a Lomem. Zdvihá se nad přívětivým údolím Arčaru, jest v dolních částech hustě zalesněno, kdežto hořejší části jsou pusty a podobají se dlouhým, stupňovitě stavěným zdem vápencovitým. Z něho pohled jest na divukrásné okolí pevnůstky Belgradčiku. Mohutné pilíře červeného pískovce podivuhodně utvářené mezi bystřinami a bujnou zelení řadí se v malebná skupení, jako bychom patřili na město zkamenělé; při vší rozmanitosti v jednotlivostech překvapuje nás souladnosť celku, jehož dojem zvýšuje ještě rozmanitosť v osvětlení.

Pojednavše o pohoří Balkánském chceme si všimnouti dále i pohoří, jež v sousedství Balkánu se pnou. Jest to především na pobřeží Černomořském vápencová Strandža, jež ku moři příkře, ku rovině Thrácké zvolna se sklání. Strandža jest lesnatá, pokrytá mnohými dolinami a plna jeskyň, o nichž lid bájí, že procházejí pod Balkánem až ku Dunaji. Nejvyšším vrcholem tohoto pohoří, jež na severu souvisí s Balkánem východním, jest Gök-Tepe (modrá hora), vysoká 1200 m.; ku jihu jeho výběžky zasahují až na poloostrov Cařihradský.

Ku jižnímu svahu Balkánu středního přiléhá horské pásmo, zvané „Sredna gora“; mezi jeho východní částí a Balkánem leží dolina horní Tundže, jež se svými růžovými háji uprostřed hor vysokých počítá se ku nejkrásnějším krajinám světa.

Střední část na sever jest velmi příkrá, ku jihu mnohem povlovnější; jest hustě zalesněna. V chráněných úvalech bydlí obyvatelstvo čistě bulharské; u něho zachoval se i za dob nejtěžších útisků jařma tureckého svobodný národní duch, ježto za pomoc ve válce poskytovanou na-

dáni byli tito horalé bulharští zvláštními výsadami. Pročež nebudeme se diviti tomu, že národní hnutí bulharské z velké části vzalo odsud svůj počátek. Úvalem řeky Topolnice od střední části oddělena jest východní část Sredné gory, též zvaná Ichtimanským středohořím. Toto středohoří má velikou důležitost, ježto spojuje Balkán s Rylem a Rhodopou a tím s ostatním také horstvem poloostrova; mimo to dělí roviny Plovdivskou a Sredeckou, jest tudíž rozvodím mezi Dunajem a Maricí.

Pole Sofijské (= rovina Sredecká) z větší části jest jednotvárnou pastvinou, jakkoliv pokrývají je četné vesnice; poblíž Iskru, jenž z Rylu podél Vitoše teče a rovinou Sredskou ku Dunaji se béře, rozkládá se hlavní město knížectví bulharského Sredec. Pole Sofijské nalézá se na křižovatce pěti hlavních cest, vedoucích z Bělohradu, z pořičí Lomu, z Ruščuku (přes Plevno), z Cařihradu a Soluně; cesty tyto jsou jen článkem v řetězu podélných údolí, jež od severozápadu ku jihovýchodu procházejí poloostrovem, a obchodními cestami jsou již z dob nejstarších. Cesta z Bělehradu podél bulharské Moravy, údolím Nišavy přes pole Sofijské prosmykem „Železné brány“ (vrata Trajanova) v údolí Marice a do rovin Thráckých ku Cařihradu vyhledávána jest nejen za míru od kupců a obchodníků, nýbrž i za války od četných vojsk.

Na jihu pole Sofijského pne se do výše velikán syenitový, Vitoše (2330 m.); Sredec a Vitoše jsou nerozlučny jako Neapol a Vesuv. Z okrouhlého podvalu Vitoše pne se do výšky; na severní straně chová roklinaté lesy, na jižné alpské pažity, vrchol pak jest kamenitá a bařinatá pláň, z níž vyniká mocná pyramida skalní. Horskou svou spoustou,

útvary sopečnatými a hojností magnetovce Vitoše jest zvláštností mezi horami, jaké tak zlehka nezříme.

As 30 kilometrů jižně od Vitoše pne se planina Rylská (2750 m.). Svými štíty a skalnatými jehlanci činí nad pásmo rostlinstva; od holých štítů, pnoucích se do výše skoro 3000 m., líší se nižší vrcholy, pokryté bujnou vegetací jedlí, bukův a modřínů. Háje a role střídají se na svazích nižších, v úvalech pak louky, háje dubové a vinice v sousedství vesnic. Četné kláštery vystavěny jsou v horské této krajině, z nichž nejdůležitějším jest klášter Rylský, nadání starých cárů bulharských. Podnes chová ostatky zemského patrona, sv. Jana Rylského (který žil v 10. století), k nimž za těžkých dob tureckého panství se putovalo ze všech stran; a i posud klášter Rylský středem jest náboženským všeho Bulharstva. Pohoří Rylské v mnohém podobno Alpám švýcarským; v zimě a na jaře chová mnoho sněhu, kdežto v letě hojné deště rychle zbytky polí sněžných rozptylují z boků horských.

Náhlé také bouře jsou podivu hodny. Mlhy, jež zahalovaly zprvu vrcholy, přes poledne zhoustnou, sestoupí a v podobě těžkých mraků kryjí svahy; ku třetí hodině s poledne spustí se silný lijavec. Jím protrhnou se mraky, trhliny stávají se většími, jeden vrchol za druhým se ukazuje, až konečně vysvitne slunce a hory před svým západem ještě ozařuje. Planina Rylská má několik jezer, v jichž okolí medvědi a rysové se zdržují; sousední lesy přechovávají i hojně zvěři lesní, kdežto kamzíci po výšinách se prohánějí.

Na jih od planiny Rylské rozkládá se mocné pohoří Rhodope, jež se skládá z ruly a slídy, přerušené místy skupeninami trachytovými. Pne

se do výše 2300 m. a vyplňuje krajiny na pomezí Thrakie a Makedonie; výběžky zasahují až do pobřežních krajin moře Egejského, kdež jen úzký pruh rovinatý zjednává spojení mezi Thrakií a Makedonií. Na západ skupiny vyhaslých sopek s mocnými trachytovými vrstvami vyplňují kraje Makedonie; vedle nich mocná pásma, jež skládají se z ruly a prahorní břidlice, rozkládají se směrem od severu ku jihu, příčnými pohořími dělíce krajinu v řadu malých a větších úvalů horských a vysočin náhorních. Mají vesměs ráz alpský; sníh kryje je po větší část roku.

Z hornatiny této vedou přechody ku mocnému pohoří, zvanému planinou Šárskou; tato pne se směrem od jihozápadu ku severovýchodu do značné výše 2500 m. Na úpatí svahu severního rozkládá se rovina úrodná, na níž pahorky nízké jsou rozvodím mezi Dunajem a mořem Jadranským. Tudy vede nejhlavnější brána do vnitra poloostrova Balkánského od Dunaje; poblíž nalezá se památné „Kosovo pole“, tudy táhla vojska turecká do Uher, sem pronikla až vítězná vojska rakouská na konci 17. století. Planina Šárská jest jaksi horským uzlem poloostrovu Balkánského; na východ nižší Crna gora (Černé pohoří, Karadagh) zjednává spojení s Vitoší a Rylskou planinou, jakož i s pohořím Balkánským, k jihu pohoří Pindus na pomezí Epiru a Thessalie jest ve spojení s ostatními pohořími Řecka, kdežto na jihozápad hory Albánské, na severozápad hory krajin srbských se Šarem souvisí.

Jakkoliv dle popisu daného okolí Balkánské zvláště na západě velice jest hornato, přece nepostrádá také rovin a sice dosti značných. Tak na jihu pohoří Balkánského nalézá se velmi rozsáhlá rovina Thrácká, jíž protéká řeka Marica

a četné její přítoky; jest jako moře rovna, bez stromův a kopců. Jen některé části pokryty jsou nízkým doubím; jinak jsouc nevzdělána slouží za pastvinu ač velmi špatnou, ježto místo užitečných travin hostí více býlí a bodláčí. Proto spatříš na ní málo stád; za to hojně čápův a sokolů krouží nad rovinou, v jejíž úžlabinách ohromný počet želv se zdržuje. A přece, co nyní jest stepí a pastvinou, při pracovitosti lehko by se dalo obrátiti v kraj úrodný.

Jako na jihu jest i na severu Balkánu rozsáhlá rovina, jež rozkládá se při pravém břehu Dunaje as 50 kil. na jih. Tu přechází v pahorkatinu, jež zdvihajíc se do výše nabývá rázu hornatého a sahá až po vlastní Balkán. Tato nížina bulharská jest rovněž beze všeho stromoví, ale pro hojné naplaveniny velice úrodná. Na první pohled však seznáš, že jak nížina tak i pahorkatina řídce jest zalidněna a místy jen vzdělána. V některých krajinách můžeš několik dní putovati a neshledáš ani obydlí lidského ani pole vzdělaného; za to v sousedství větších vesnic a měst půda velmi dobře jest zpracována a dává hojný užitek, jako ku př. na cestě z Ruščuku do Varny a z Ruščuku do Silistrie. I při tomto jen částečném zpracování půdy krajiny Bulharska dávaly desátý díl všech příjmů, jaké měla říše turecká; když pak uvážíme, že Bulharsko bylo obilní komorou říše, že oplývá hojností dobytka, má hojně lesů a luk při březích Dunajských, nabudeme přesvědčení, že Bulharsko za správy samostatné v brzku vyvinouti se může v stát majetný.

Již z dřívějšího popisu známy jsou nám menší roviny krajin Balkánských, jako dolina Kazanlycká při horní Tundži, u Bulharů zvaná „Tulovské pole“, dále pole Sofijské a Kosovo pole,

na němž r. 1389. pochována od Turků samostatnost Srbův.

Vodstvo krajin Balkánských odtéká do dvou moří, do Černého a Egejského; nejhlavnější přítok Černomořský jest Dunaj, moře Egejského řeka Marica.

Dunaj proklestiv si cestu prorvou, zvanou „Železná brána“ na pomezí rakousko-srbsko-rumunském vtéká do šíré roviny podunajské; pohoří, jež posud svírala řečiště, poznenáhla ustupují a jich místo zaujímají roviny po obou stranách břehu. Líně mocný Dunaj valí tu své vlny mezi ostrovy a rákosím, jež oživeno jest houfy divokých labutí a kachen, čápů, volavek a jeřábů. Ve velikém oblouku obráceném ku jihu teče Dunaj jsa pomezím mezi Rumunskem a Bulharskem, na jehož půdu přitéká při ústí Timoku; po levém břehu zrakům plavce jeví se šírá rovina, kdežto pravý břeh více méně srázně spadá ku Dunaji, za kterýmž tarasem pobřežním rozsáhlá rovina bulharská se šíří. Větší města v Podunají jsou obyčejně položena proti sobě, jedno na břehu bulharském, druhé na rumunském; tak proti Vidinu prostírá se Kalafat, proti Nikopoli Turnu Magureli, proti Ruščuku Gjurgjevo, proti Silistrii Karalaš.

První přítok bulharský, Timok, povstává ze dvou řek, jež pramení se nedaleko hranic srbských, pod Balkánem; oplývá hojností ryb, zvláště sumců. Při dolním svém toku není pouze politickou mezí mezi Srbskem a Bulharskem, nýbrž i národopisnou, ač není pochyby, že ještě před časy nedávnými srbské kraje, Negotinský, Zajčarský, Kňaževacký a Alexinacký obývány byly Bulhary. Při Dunajském tarasu jest jediná ves,

již obývají Srbové, totiž Bratjevac; rovněž v jižním Srbsku jest několik osad bulharských.

Při ústí Topolovice rozkládá se první větší město v bulharském Podunají, totiž Vidin (13600 ob.) na slabě vlnité rovině, za níž vine se řada pahorkův osazených vinicemi a poli kukuřičnými. Vidin byl dříve pevností, jakých Turci podél Dunaje vydržovali více; posud jest důležitým obchodním městem. Před válkou hojně Turků sídlelo v městě, kteří i své osady měli ve Florentinu, Belgradčiku, Arčeru a Lomu; tamtéž byla veliká kolonie cikánská, jakož není v Bulharsku vesnice, kde by cikáni neměli několik příbytků; dále ve Vidinu i v Lomu byly větší osady židů, jakož i osady Tatarův a Čerkesů při dolním Timoku.

Plavíce se po Dunaji mineme ústí řeky Arčeru a brzo přistaneme u města Lom-Palanky, kdež řeka Lom do Dunaje se vlévá; ač má jen polovici obyvatelstva (6950) co Vidin, v poslední době nabylo veliké důležitosti obchodní vyvážejíc mnoho obilí a kůží. Z Dunaje jeví se velmi malebným městem se skupinami bílých domečků mezi zahradami, z nichž několik minaretův a kostel s novou školou reální vyčnívají. Arcit vstoupíme-li do města, zmizí všechen půvab; domy jsou vlastně baráky, slepené ze dřeva a sušeného bláta a bídně obílené, u nichž místo souměrnosti vidíš brzo křivé střechy, brzo nestejná vrata, brzo šikmá okna. Při rychlém jeho vzrůstu lze však v brzké době očekávati lepší úpravnosti města.

Na další plavbě z Lom Palanky ku Nikopoli vodstvo Dunaje rozhojněno jest přítokem hlavní řeky bulharské, Iskru a dále Vidu a Osmy. Isker temení se pod Rylem; divoce žene se ku dolině Samokovské, dále protéká pole Sofijské a dlouhým prosmykem spěje ku Dunaji jsa jedinou

řekou, která proráží Balkán. Vid pramení se na severním svahu Klisurského Balkánu a kolem Tetevenu a Plevna spěje ku Dunaji; Osma přitéká z Balkánu Trojanského, teče kolem Lovče a nad Nikopolem vlévá se do Dunaje. Nikopol (4650 obyv.) jest sídlo pravoslavného arcibiskupa a katolického biskupa; rozkládá se v podélné kotlině, jež ku Dunaji se šíří, a vede dosti značný obchod.

Pod Nikopolem přitéká Dunaj ku městu Svištovu (11400 obyv.); z Dunaje pěkný pohled jest na město, jež jako v jesličkách rozloženo jest na svahu Kad-bairu mezi zahradami a vinicemi, jejž korunují zříceniny středověkého zámku na výšině Čuce. V posledních letech před válkou město mnoho utrpělo, ježto značný chov dobytka, z něhož město bralo hlavní příjem, obmezen velice, když Čerkesům od vlády turecké v okolí usazeným vykázána jsou rozsáhlá pastviště; rovněž i stav rolnický mnoho doznal škody nedostatečným osévánim půdy. Na školství věnovány městu mnohé sumy zvláště od vystěhovalců bulharských. Tak věnoval, abychom jeden uvedli příklad, Bulhar F. Milanovič, jenž r. 1870 zemřel ve Vídni, obci v závěti 800.000 piastrů (přes 80000 zl.) na školy. Jest Svištov pak prvním městem bulharským, které místo školy řecké zařídilo již r. 1833. školu bulharskou. Východně od Svištova vtéká v Dunaj Jantra, jejíž prameny nalézají se pod Šipeckým prosmykem; protéká městem Gabrovem a teče kolem starobylého sídla cárů bulharských, Trnova, na sever ku Dunaji.

U největšího města knížectví bulharského, Ruščuku (26860 obyv.) padá do Dunaje druhý Lom, poslední větší přítok v Bulharsku. Město, jemuž lid obecně říká Rusé, má rozkošné okolí;

jinak nemůže zápoliti ani s protějším rumunským Gjurgjevem ani s hlavním městem království srbského, Bělehradem, pokud se týče stavby města, dlažby, osvětlení a čistoty. Ráz evropský mají dvě, nejvýše tři ulice a sice ve čtvrti, kterou obývají příslušníci zemí cizích. Široká ulice, jež jde od nádraží do města, vyhlíží docela po evropsku; kasárny, kavárny, městská nemocnice, několik hostinců a domů po evropsku vystavených jsou hlavní její ozdobou. Ruščuk má rozsáhlý průmysl; vyrábí se tu hojně látek hedbávných a kůží; proslulé jest černé hliněné nádobí s okrasami stříbrnými. V okolí Ruščuckém pěstuje se kukuřice a rozsáhlé jsou sady ovocné; čilý vede město obchod s Cařihradem a Rakouskem.

Dunaj od Ruščuku valí se východně ku Silistrii (10.650 obyv.), důležitému přístavu Dunajskému, a dále ku Rasově, kdež dává se směrem severním. Veletok byl se tu přiblížil až na 60 kil. moři; tokem svým na sever však prodlužuje vodní dráhu o 220 kil. Kolem Černé vody, od níž dráha jde ku Černomořskému Kjustendži, teče Dunaj podél holých pahorků Dobrudže až ku Galaci, od něhož dává se směrem východním a brzo deltovým ústím v Černé moře vtéká. Deltové ústí s jezery, se zbytky starých zálivů, rozsáhlými planinami a měnícími se toky rozděleno jest mezi souš a moře; místy jsou výšiny s hustými lesy dubů, jilmův a buků, na jichž patě vrboviny lemují jednotlivá ramena, jež velmi klikatě se vinou. Druhdy bývalo ramen šest, nyní jsou tři; nad Tulčí totiž Dunaj dělí se v ramena dvě, z nichž severní Kilijský teče kolem Kilie do moře, kdežto jižní pod Tulčí se dělí v nová dvě ramena, Sulinské a Svatojirské. Dvě třetiny všeho vodstva tekou Kilijským ramenem do moře; přes

to hodí se méně ku plavbě pro četná ramena než menší rameno Sulinské, široké 200—260 m. Poněvadž však rameno Sulinské stále se zanáší měrou značnou, třeba bylo a jest v té příčině stálého dozoru a opatrování řečiště, k čemuž ustanovena jest od r. 1856. komise ze zástupců šesti velmocí. Přičiněním jejím již mnohá dobrá věc jest vykonána na prospěch plavby v Podunají. Druhdy rameno Sulinské mělo zhloubí as 2 m.; hrazemi svedena jest voda až do hlubokého moře, výspa prohloubena o tři metry, tak že nyní lodi, jež ponořují se až 6 metrů pod vodu, směle mohou proplouti. Z té příčiny vzmohla se i plavba při ústí Dunaje měrou značnou, přes to že mezi tím vystavěli dráhu z Černé vody do Kjustendže; kdežto v letech 1853.—9. průměrně převeženo na 320 tisíc tun ročně, vzrostla v následujících šesti letech doprava zboží na půl millionů tun. Delta Dunajské r. 1829. odstoupeno bylo od Turecka Rusku; po válce Krymské získalo je Turecko zpět, načež po poslední válce rusko-turecké přešlo dle 46. článku smlouvy Berlínské v držení Rumunska.

Do moře Egejského, jež Bulhaři zovou mořem Bílým, ze zemí bulharských vlévají se tři mocné řeky, totiž Marica, Struma a Vardar.

Marica prameny své má v Rylu, vstupuje u Bělova do roviny Thrácké, kterouž protéká směrem jihovýchodním až ku Drinopoli. U Tatar-Pazardžiku přibírá od severu zlatonosnou Topolnici, jež temení se u Koprivštice na rozhraní Balkánu a Sredné gory, načež směrem východním proudí ku Plovdivu, hlavnímu městu Východní Rumelie. Tři veliké skály syenitové, jež zvedají se na pravém břehu řeky, obkličují město, jež rozkládá se po obou stranách řeky. Nejvyšší

vrch, jenž zove se Džambas-tepé t. j. vrchem kejklířů, na severní straně své pokryt jest domy a zahradami, kdežto ku jihu srázně spadá, na východ od něho stojí nižší vrch Nebet-tepé t. j. vrch nářku, rovněž pokrytý domy, na západ pak holá skála Sahat-tepé t. j. vrch hodinový, kterou dělí hluboký úval od vrchu hlavního. Mezi řekou a úpatím těchto skal prostírá se ostatní město, jež dlouhý most dřevěný spojuje se čtvrtí Rylskou čili Karšjakem. Ona čtvrť města, jež rozkládá se na úbočí skal, jest nejzdravější čtvrtí; ji obývají nejbohatší Turci, Bulhaři a Řekové. Úřady umístěny jsou v dolejším městě, kdež u řeky nalezá se konak (t. j. palác) bývalých pašův a nynějšího generálního správce Východní Rumelie a turecká lázeň, přeměněná v budovu rumelského „shromáždění oblastního“; v městě rovněž soustřeďuje se život obchodní.

Podivuhodná poloha města, kterou právě budovy nejlepší a nejhezčí jsouce na skalách vystaveny, daleko jsou viditelny, dobrá dosti dlažba a četné krámy se zbožím anglickým a rakouským dodávají městu ráz, jakému jsme zvyklí v městech domácích.

Marica od Plovdiva teče dále ku Drinopoli, dočasnému sídlu sultánů tureckých ještě v 17. století. Drinopol rozkládá se při soutoku Marice s Tundží a Ardou. Tundže jest největším přítokem Marice; pramení se v Balkánském pohoří nad Kaloferem, protéká dolinou Kazanlynskou, béře se směrem východním ku krajině Slivenské, kdež nad Jambolem dává se směrem jižním, který pak zachovává až ku vtoku svému do Marice. Řeka Arda pramení se v Rhodopě pod horou Krušovou poblíž městečka Ardy a směrem východním tekouc odvádí hojně přítoků pohoří Rhodopskému; po

pravé straně vtéká proti Drinopolu do Marice. Drinopol platí za druhé hlavní město říše turecké; podobá se nesmírnému hnízdu několika tisíců dřevěných domů, jichž šedé střechy vyčnívají nad četnými pahorky. Pravá spletenina špinavých uliček se vine mezi spoustou domů, z nichž jen několik budov vyniká, jako mečet Selima II.. nejkrásnější prý chrám moslemínský, a bazár Ali paše, jehož vysoká galerie dlouhá jest skoro 100 m. Rovněž pěkně vyjímá se Eski-Seraj čili starý palác sultánů, jenž nalezá se mimo město nad břehem Tundže. Drinopol vyniká též mezi městy tureckými hojným průmyslem. Obyvatelstvo vyrábí látky hedbávné, vlněné a bavlněné, a nejlepší růžové a vonné oleje; četné jsou tu továrny na koberce a látky kožené.

Řeka Marica od Drinopole teče směrem jižním, zavlažuje dolní část roviny Thrácké a u Enosu rozsáhlým deltem vlévá se do moře Egejského.

Struma má své temeniště pod Vitoší, protéká močálovitou kotlinou Ratomirskou, vstupuje pak do roviny Kjustendilské, již pokrývají úrodné lučiny a hojná pole kukuřičná a tabáková, načež směrem jihovýchodním kolem Džumy a Sěru spěchá do moře, když byla dříve protekla jezerem Tachynem.

Vardar pramení se pod Šarem, protéká dolinou Tetovskou, u Turků Kalkándelen řečenou, teče dále kolem Skopje, odkudž údolím jeho vede dráha železná do Soluně. Od Skopje řeka teče směrem jihovýchodním kolem Velesu; pod ústím řeky Černé, největšího přítoku vardarského, jenž od jihu směrem severním po pravé straně přitéká, Vardar klestí si cestu soutěskou „Železných vrat“, načež brzo vtéká v přímořskou rovinu Soluňskou a vlévá se do zálivu Soluňského.

Balkánské pohoří činí polohou svou od západu ku východu znamenitý rozdíl v podnebí krajin, rozložených při jeho úpatí. Kdežto Bulharsko má přísné zimy s častým sněhem a zimou, jež někdy dostupuje i 24° C. a při níž dolní Dunaj pevně zamrzá, daří se v krajinách, jež rozkládají se při jižním úpatí Balkánu, víno i moruše, ano i některé druhy ovoce jižního. Vedle orby v rovinaté a pahorkovité části Bulharska, jest chov dobytka hojně rozšířen, zvláště v krajinách hornatějších; jím podmíněno jest hospodářství ve dvorcích v okresích Tetevenském, Trojanském, Gabrovském a Travenském. Dvorce tyto shledáš i v nehostinných krajích lesnatých; z příčiny té Balkán vysoko do hor jest obydlen a chová oproti jiným pohořím v sobě jakýsi ráz živosti. Střední a západní Balkán má dosti lesů, v nichž hojně lesní zvěři, zvláště srnců, jelenů, lišek, též medvědů, vlků a divokých prasat; v západním Balkánu vedle koroptví a křepelek vyskytuje se v malých hejnech drop, též sokol a straka. Hojnost lesů svádí obyvatelstvo ku plýtvání se dřívím; při horním Vidu mnoho pil pracuje ku potřebě domácí, ježto v okolí se staví jen ze dřeva, a rovněž pro cizinu, kamž mnoho dříví se vyváží. K tomu škodí velice lesům pasení dobytka v lesích, větry a ohně, jež velké části lesů hubí; pročež rychle lesy mizí a maří se tak jeden z hlavních pokladů krajin bulharských. Jižní svah západního Balkánu pokryt jest hustým lesem listnatým až ku vrcholům; střední, dříve lesnatý, nyní po většině jest pust, jen hluboké rokle, u jichž východů městečka a vesnice se nalézají, chovají lesíky, kde průlomy jsou delší jako ku př. při průsmyku Maglišském. Na jižním svahu lesy jsou listnaté, jehličnaté stromoví shledáš u průsmyku Ravanického a sv.

Mikulášského. Pole Tulovské při horní Tundži mile překvapuje svými háji, jež obklopují jednotlivé vesnice; jsou to prastaré lesíky ořechové a kaštanové, z nichž též obrovské koruny bukův a jilmů vyčnívají.

V rovině pak Thrácké četné jsou sady ovocné; pochutnati si můžeš na dobrých hruškách, meruňkách a broskvích, jsi-li milovníkem kaštanů, i těch v hojnosti najdeš.

Vedle našich druhů obilních, z nichž nejlepší pšenice „zagarka“ v širé rovině Staro-Zagorské se daří, mnoho pěstuje se zeleniny; rovněž melounův veliké množství můžeš viděti, cestuješ-li v poříčí řeky Marice. Nejvíce však jsou proslulé krajiny Thrácké svými háji růžovými; okolí Kazanlycké jest středem růžových krajů, k nimž počítá se i kraj Čirpanský, Giopský, Zagorský a Pazardžický. Růže tu nepěstuje se jako u nás jen v hrncích neb v zahradách, nýbrž na polích, jako u nás brambory neb řepa. Nic není půvabnějšího nad pole růžové; kdyby malíř nám je namaloval, řekli bychom, že přehání.

Milliony stolistých růží rozloženy jsou po zeleném koberci polí. Dle koranu růže povstaly, když prorok za noci do nebes stoupal a sice bílé z kapek jeho potu, žluté z potu jeho zvířete, červené z potu archanděla Gabriela; pohlížejíce na mnohost růží v úvalu Kazanlyckém, nabudeme přesvědčení, že cesta prorokova byla velmi namahavá. Jak rozkošný jest úval Kazanlycký, vysvítá z následovného udaje: Ze 123 míst, v jichž okolí chov růží kvete, 42 nalézají se v údolí Kazanlyckém a z ročního výtěžku více jak půl druhého tisíce kgr. oleje více jak polovice připadá na krajinu Kazanlyckou. Výtěžek mění se arcit dle počasí; tak roku 1866. vytěženo skoro 3000 kgr.,

kdežto. r. 1872 pro zimavý čas získáno jen 800 kgr. Jak veliký prostor zaujímají pole růžová, zjevno jest z toho, že 3200 kgr. růží dává jeden kgr. růžového oleje.

Thrácká růže s neplnými, slabě červenými květy daří se nejlépe na pískových stráních, jež vysazeny jsou slunci; se sázením započíná se na jaře a podzim, žeň jest v květnu neb počátkem června. Sedlák obyčejně sám vyrábí olej, ač v městech postaráno jest o větší závody, v nichž se tlačí olej růžový. Na svazích Balkánu pěstované růže mají oleje o polovici více než růže, jež pocházejí z roviny; olej z nich jest rovněž hledanější, ježto jest řidší.

Zasýlání oleje děje se v kulatých nádobách plechových, jež se zašijí do sukna; jen pozorováním dlouholetým rozeznáš pravý olej od falšovaného, při čemž nejen čich rozhoduje ale i vzezření oleje růžového.

Bulharskem zove se krajina při dolním Dunaji mezi Dunajem a pohořím Balkánským; ale mýlil by se, kdo by se domníval, že jen tato krajina jest obývána Bulhary, ježto bulharské kraje jsou třikráte větší kraje, které obecně nazýváme Bulharskem. Od dolního Dunaje až na jih od planiny Šarské, ku pohoří Pindu všecky kraje mimo některé národnostní ostrovy obydleny jsou od Bulharů; ve středověku pak Bulhaři zasahali ještě dále na západ, kdy ovládali i Albanií s hlavním městem Ochridou.

Bulhaři jsou postavy daleko menší než Srbové, jinak těla silného; v okolí Plovdiva holí si vlas, nechávajíce si jen cop, o jehož vzrůst pečlivě se starají. Řekové, kteří se považují za jediný vzdě-

laný národ poloostrova Balkánského, neprávem Bulharům přezdívají nevzdělanců; Bulhar arcit nemá té hladkosti, jakou se pyšní Řek, rovněž nemá té živosti, kterou Rumun se chlubí, nicméně jest hlava otevřená. Jako všichni Slované i Bulhaři mají veliké schopnosti ku řečem. Kanitz uvádí na doklad Stojana Iljova, který za roční pobyt v městě Bolgradu (v Bessarabii) naučil se řeči francouzské; ač po mnoho let neměl příležitosti, by se v jazyku cvičil, přece i po letech mluvil plynně francouzsky, arci že s přízvukem vlastním Jihoslovanům. Dimitr Vitanov, jeden z učitelů v Selvi, vycvičen jest v protestantské koleji na Maltě, načež půl druhého léta ztrávil v Petrohradě; znal velmi mnoho, mluvil plynně anglicky i rusky a vyznamenával se velmi slušným chováním. Dlouho tížilo Bulhary jho turecké; a proto nebudeme se diviti, že zvláště v krajinách jižních, kde posud je tíží Turek a kořistí z nich Řek, mají vzezření nešťastné a smutné; za to v rovinách a v krajinách odlehlejších, kde zachovali si jakousi samostatnost, jsou mysli veselé a řeči živé. Bulhaři v sousedství Srbů, Šopové vypadají rovněž slušněji, čemuž napomahá jich vkusný kroj; zavalití a vysokorostlí mužští nosí těžké kulaté beranice, ženy jsou oblečeny docela bíle, se zástěrou červenou a dlouhými copy. Ještě hezčí jsou Pomáci (mohamedánští Bulhaři), kteří bydlejí ve vysokých úvalech Rhodopských na jih od Plovdiva a pak na severu Balkánu mezi Iskrem a Osmou, kdež obývají as 40 osad rozložených od terasy Dunajské až po úpatí Balkánu. Jsou velcí, hnědých vlasů a plni nadšenosti a veselosti; se křesťanskými svými sousedy žijí v pokoji a míru. Bulhaři v rovinách žijící jsou mírumilovní, nikoliv diví, jako bývali jich předkové, hubitelé

říše Byzantinské; vlivem poroby turecké zapomněli starých předků svých, neoslavují jako Srbové ve svých zpěvích bitev dřívějších, než jen boje života denního neb útrapy poroby. Pravý Bulhar jest tichým rolníkem, pracovitým a rozumným; dobrým manželem a otcem, milujícím pohodlí bytu a pečlivým v povinnostech domácích.

Hojné plodiny, jež vyvážejí se z poloostrova Balkánského do ciziny, jsou po většině ovoce práce bulharské; ona proměnila rozsáhlé krajiny podunajské v pole obilná a kukuřičná. Na obou stranách Balkánu značný jest chov bourců, jako u Staré Zagory a v hlavních osadách pohoří Rusického; rozsáhlé vinice shledáš v krajích bulharských, jakož v krajině Kazanlycké nám již známá pole růžová. Na severním svahu Balkánu konečně čilý jest průmysl domácí; každá skoro vesnice provozuje průmysl jí vlastní. V Trnsku (při hranicích srbských) provozují hrnčířství; u Berkovice a v Trnovsku pracují se pestrobarevné koberce, v Radomirsku po vsích žijí zruční zedníci; u Travny mnozí živí se malováním obrazů svatých a pracemi prýmkářskými. Travenské pokrývky šarlatové jsou proslulé daleko široko. Jakkoliv Bulhaři jsou mírumilovní, nicméně za národnost svou hotovi byli vždy podstoupiti boj; když Turci opanovali kraje bulharské, jen malá část přijala víru mohamedánskou a jedna též katolickou, převážná však zůstala věrna staré víře pravoslavné. Přes všechny útisky lid vytrval při jazyku a víře své, v čemž mocnou podporou bylo mu kněžstvo; mniši a kněží zachovali v dobách poroby staré zvěsti národní, připomínali lidu doby neodvislosti a udržovali jej při víře v lepší budoucnost. Odtud též vděčnost lidu ku kněžstvu.

O bojovné mysli a udatenství Bulharů svědčí

hajductví a rovněž činné účastenství Bulharů v rozmanitých bojích za svobodu a neodvislosť. Komuž není známa jich hrdinnosť v bojích Šipeckých?

Kraje bulharské obývány jsou též národy neslovanskými; z nich nejdůležitější jsou Turci, do nedávna neobmezení páni krajin bulharských. Turci na západ od Lomu jsou řidcí, za to v městech, vojensky důležitých, činí veliké obce.

Veliká část Bulharska východního, kdež Turci a Bulhaři bydlí pomíšeně, převahou jest turecká; v krajích těchto Bulhaři řeč, zvyky a obyčeje namnoze přejali od Turkův a přeměnili se tou měrou, že kraje ty zdají se býti tureckými. Z celého poloostrova ve východním Bulharsku Turci nejpevněji se usadili, všude jinde, ač jsou pány, jsou cizinci. V poslední době Turci cítí se pod vládou křesťanskou nevolnými; i přicházejí zvěsti z krajin bulharských, že Turci nejen z Bulharska ale i z Východní Rumelie houfně se stěhují do Malé Asie, kdež vláda turecká vystěhovalcům vykazuje pozemky dílem zdarma, dílem za peníz velmi laciný. Z příčin těchto hrozí vylidnění krajinám druhdy od Turků hojně osazeným.

Po Turcích v krajích bulharských Řekové mají největší důležitosť. Na severu od Balkánu jich najdeš málo; za to na jihu Balkánu široko jsou rozloženi byť i v slabém počtu k obyvatelstvu ostatnímu. V každé vesnici takřka, jako u nás židy, nalezneš jednoho nebo dva Řeky, živící se obchodem neb řemeslem; obyčejně jsou duší veškeré obce. Držíce pospolu umí sobě zjednati větší moc než by dle počtu jim přislušela; sotva dva nebo tři jsou pohromadě, již tvoří jednotu, které patřičnou váhu hledí zjednati. V některých městech jako ku př. v Plovdivu a Pazardžiku bydlí u počtu větším; v údolí Rhodopském

jest čistě řecké město Stenimacho, jež nářečím obyvatelstva a rázem stavení svých svědčí, že jest již prastarou osadou řeckou.

Úkol, jaký Řekové plní v krajinách jihobalkánských, vykonávají v severních krajinách Rumuni; za obchodem v hojném počtu navštěvují kraje bulharské, tu i na stále se usazují a jsouce důvtipnějšími a čilejšími Bulharů mnohé vesnice, v nichž se usadili, porumunští. Arcit bezpečně doufati můžeme, že s rostoucím vzděláním a blahobytem Bulharů nebezpečí, jež hrozí od Řekův a Rumunů, v brzku pomine.

Vedle těchto hlavních kmenů četné jsou osady kmenů rozmanitých, jako Tatarů, Čerkesů, cikánů a židů — zajisté velmi pestrá směsice národů! Za bojů totiž Turků s Rusy nespokojenci jedné i druhé strany přistěhovali se; tak z poloostrovu Krymského Tataři nechtíce strpěti nadvlády ruské vystěhovali se do Dobrudže. K nim po válce přibylo nových osadníků, kdežto až 10 tisíc Bulharů z bázně před Tatary vystěhovalo se na Krym. R. 1864. a v letech následovních vystěhovalo se na 400 tisíc Čerkesů do Turecka; usazeni jsou po většině v Bulharsku západním, by rozdvojeni byli od sebe Bulhaři a Srbové. „Rája“ donucena jim dáti pozemky, stavěti obydlí, poskytnouti semena; ale nikdo jim nemohl dáti chuť ku práci. I ukázaly se brzy toho následky; hlad, nezvyklost v podnebí mnoho jim uškodily, že as třetina jich zahynula prvním rokem. Teprve, když valně prořídli, počali poznenáhla uvykati novým sídlům; ač stejné víry s Turky lehce splývají s Bulhary, jichž řeč namnoze přijímají.

Velkou osadu cikáni mají ve Vidimu; není pak v Bulharsku vesnice, kde by nebylo aspoň jednoho neb více domů cikánských, ano v kraji

Rahovském některé vesnice vykazují 30—70 dvorců cikánských. Větší osady židů španělských jsou ve Vidimu a Lomu; i jinak roztroušeni jsou zvláště po důležitějších městech obchodních.

Přes všechnu tutò směsici kmenů rozmanitých národ bulharský značnou měrou v krajinách Balkánských převyšuje ostatní počtem svým; nadvláda jeho nebyla možna, dokud úplì pod jhem tureckým. Ale od let posledních, kdy dosáhl kýžené samostatnosti nejen církevní ale i politické, byť i nikoliv pro kraje všechny, možno mu bude zápoliti zdárně se sousedy svými jak ve věcech blahobytu hmotného, tak i vzdělání a pokroku duševního. V brzku pozná se, jak dlouho prohřešovala se Evropa proti národu nadanému, jemuž kruté jho turecké nedovolovalo leda živořiti; jest zajisté národ bulharský povolán státi se předním národem poloostrovu Balkánského!

II. Dřevní obyvatelé krajin Balkánských.

Nejstarší známí národové krajin Balkánských patřili ku dvěma kmenům, totiž illyrskému a thráckému. Oba tito kmenové byli větvemi veliké čeledi arijské, z níž jak známo původ mají čelní národové evropští. Pokud nám jest známo dle zpráv starověkých, Illyrové bydleli při březích moře Jadranského až po ústí Pádu, hlouběji do pevniny zasahujíce sídly svými až po Sávu a rovinu uherskou; byli to kmen velice rozsáhlý, který dělil se v mnohé národy jako Dalmaty se sídlem v nynější Dalmacii, Istry a Liburny v Istrii, Venety v Benátsku, Pannony se sídlem v Uhrách západních. Z nich zachoval se až po naše časy

jediný, totiž albánský, kdežto ostatní všichni vyhynuli.

Thrákové bydleli na východ od Illyrův a na sever od Řeků rozprostírajíce se až po Dunaj, moře Černé a Egejské. Thrákové za doby naší jsou úplně zaniklí; pořímštění jich potomci jsou Rumuni, sídlící ve Valašsku, Multansku, Sedmihradsku a krajích sousedních. Za doby slavného dějepisce řeckého Herodota, jenž žil v pátém století př. Kr., Getové měli sídla svá na severní straně pohoří balkánského, od nichž na západ Krobyzové bytovali v pořící Vidu a Triballové na západ od horního Iskru.

Na jih od Balkánu lid bojovný, u Herodota Satrové zvaný, usazen byl v pohoří Rhodopě; na nejvyšších horách měli věštnici, při níž věštili kněží, řečení Bessové, jichž jméno později přeneseno jest i na národ celý. Tito Bessové udrželi se nejdéle ze všech kmenů thráckých, ještě v pátém století po Kristu, když ostatní kmenové většinou se byli pořímštili, Bessové konali křesťanskou bohoslužbu jazykem svým.

Hlavním jich městem bylo Bessapara, jejíž ssutiny spatřují se nedaleko vrchoviště řeky Maricy. Vedle nich Odrysové bytovali v pořící řeky Marice, Sapaiové při horní Strumě a Paionové při Strumě a Vardaru, kteří bydliště svá měli na stavbách kolových.

„Thrákové bydleli v městech a vsích, orbou se zabývali i hornictví dbali, ale nade všecko milovali válku a plen, jsouce lid udatný a bojovný. U všech téměř kmenův vládl společný mrav. Žili v mnohoženství; žena nejvíce milovaná u některých nad hrobem usmrcována a s mužem spolu pochovávána. Dívkám lecos dopouštěli, ale žen, jichž nabývali koupí, střehli náramně. Když se dítě

narodilo, hořekovali, vyčítajíce lidská neštěstí veškerá; když někdo se světa sešel, tu s žerty a veselím jej pochovávali, dokládajíce, z kolika neštěstí vyvázl a teď že v samé blaženosti jest. Věřili v nesmrtelnosť duší; mrtvoly buď spalovali buď pochovávali; nasypavše pak mohylu, slavili nebožtíka závoděním u dvouboji. Ctili rozmanité bohy; některé jich svátky slavili s rozpustilostí při hudbě a tanci."

Hlavními kmeny thráckými byli Getové a Dákové. O Getech děje se první zmínka při tažení perského krále Daria (521.—485. př. Kr.) do Skythie; původně sídleli na severním svahu pohoří Balkánského až po Dunaj, za nímž teprve za vlády Filipa II. makedonského (360.—336. př. Kr.) jich sídla se uvádí. Tu počátkem třetího století Keltové svými zástupy zaplavili poloostrov Balkánský; založena od nich na jihu Balkánu mocná říše se sídlem, zvaným Tyle, jež déle jednoho století se udržela. V době pak pozdější vyskytuje se jméno jiného kmenu thráckého, totiž Daků, kterým označovalo se obyvatelstvo krajin zadunajských; byl to národ nepokojný a bojovný, který tuším méně znám obýval krajiny v Thrákii jižní, za doby však neznámé vydal se na pochod směrem severním a zaujal krajiny nejdále na sever položené. Bližších o nich zpráv máme od doby, kdy přišli ve styk s národem římským. Římané během druhého a prvého století př. Kr. byli se zmocnili vrchní vlády nad největší částí poloostrovu Balkánského; zoufalý byl odpor kmenů thráckých nežli uvedeni jsou v poslušenství Římanů. Válčením mnohé krajiny jsou vylidněny; do nich Římané pak uváděli osadníky římské a v brzku pořímštěny jsou četné krajiny Balkánské. R. 29. př. Kr. krajina mezi Balkánem a Dunajem

stala se provincii římskou, které dáno jméno Moesia; za císaře pak Tiberia (26. po Kr.), po vzpouře Odrysův i Thrakie mečem dokonale jest podrobena panství římskému. V dobách těchto Dákové provozovali svobodné panství v krajinách zadunajských. Za slavného krále Boerebisty († 45. př. Kr.) dácká říše rozšířila se měrou značnou na západ, když vypukly rozbroje mezi keltickými Taurisky a Skordisky. Boerebistes povolán od Skordisků na pomoc porazil na hlavu Taurisky, jakož i spojence jich, Bóje dunajské a zpustošil veškeru zemi v západních Uhrách hluboko do Štyrska a Rakous. Po smrti Boerebisty dácká říše se rozpadla, ale znovu sjednocena jest ku konci prvého století po Kr. udatným a důvtipným králem Decebalem. Za něho loupežné vpády Daků do římských provincií Dunajských vedly ku bojům Římanů s Daky. Císař Domitianus mnoho nesvedl s Decebalem a nucen byl zavázati se ku poplatku, ale statečný císař Trajan třemi krutými bitvami přemohl Decebala a dobyl hlavního jeho sídla, načež Dakie proměněna rovněž v provincii římskou.

Provincii tuto zadunajskou Římané podrželi až do doby císaře Aureliána (274. po Kr.), který pro návaly germanských Gothů nemoha udržeti římského panství v zemi této převedl osadníky římské do Moesie na pravý břeh Dunajský, načež i tato krajina Dakií jest nazvána. Tak vlivem Římanů oba světové jazyky doby tehdejší, totiž latina i řečtina, šířily se na poloostrově Balkánkém; v končinách severních v Bosně, Srbsku a Bulharsku vrch měla latina, v končinách jižních, zvláště ve východní Thrákii a v Makedonii řečtina. Pořímštění Thrákův a Illyrů rychle se dařilo.

Tu nastal úplný převrat věcí na poloostrově Balkánském příchodem *Slovanů*. Kdy a jakým

spůsobem Slované osadili poloostrov Balkánský, posud není náležitě vyšetřeno. Dle výzkumu bulharského učence Drinova usazování se Slovanů v těchto krajinách dálo se poznenáhla a trvalo nejméně 300 let, počavši během třetího století po Kr., ještě před velikým stěhováním národů, a zkončivši se během století sedmého. Drinov má totiž za to, že lid, který v Uhrách obýval a od Římanů Sarmaty zván jest, byl lidem slovanským; lid týž nalezal se v sousedství Dáků, pročež i mu povědomo bylo jméno pokořitele Dáků, totiž císaře Trajana. Jméno císaře tohoto stalo se Slovanům nezapomenutelným, jak svědčí o tom pověsti a písně Srbů, Bulharů, ano i Malorusů.

Ve velikých bouřích, jež strhly se během století druhého při severních hranicích říše římské, znamenité měli účastenství dva slovanští národové Karpové, obyvatelé Karpat, a Kostobokové; boje tyto opakovaly se i během století následovních. Císařové římští chtíce zjednati ohroženým hranicím mír a pokoj po vítězných bojích usazovali u velikém množství pokořené v krajinách uvnitř hranic římských. Máme bezpečné zprávy, že spoluvládce mocného císaře Diokleciána Galerius po porážce Sarmatů, Karpů a Bastarnů značný počet lidí převedl do provincií podunajských (298.); Karpové osazeni po Moesii, Thrákii a Pannonii.

Za nových válek Konstantin Veliký převedl do říše své (334.) na 300000 Sarmatů, jimž vykázal sídla v Thrákii, Makedonii ano i v Italii. Mezi sta tisíci příslušníků národů zadunajských mnozí zajisté byli Slované a tak započalo osazování se Slovanů na poloostrově Balkánském mnohem dříve než se vůbec za to má; jest starší velikého stěhování se národů. Z počátku cestou

mírnou Slované přicházeli do nových sídel svých, později sáhli i ku branné moci, když u počtu větším vydali se za novými sídly. Když Slované poprvé vyskytli se na poloostrově, velká část Thráků byla již pořímštěna; jen někteří horští kmenové byli posud zachovali národnost svou, jako Bessové v severní části Rhodopy, kteří ve svém jazyku konali bohoslužbu křesťanskou, a Sapaiové při hořejší Strumě, jichž byt připomínají podnes Šopové, lid v těchže krajinách usazený a povahou svou, krojem a mravy se líšící od Bulharů ostatních. Četnější než tyto zbytky Thráků byli pořímštění obyvatelé poloostrovu, zvaní Rumuni, u Slovanů Vlachové; z počátku bydlili v městech a vesnicích, ale v dobách bouřlivého stěhování národů opustili z velké části úrodné roviny a usadili se v pohorských krajinách vedouce život pastýřský. Jich potomci jsou Rumuni usazení ve Valašsku, Multánsku, Sedmihradsku a krajinách sousedních a Makedorumuni, též zvaní Vlaši neb Cincaři se sídly v Pindu, Thessalii a na výběžcích Rhodopy. Kromě Rumunů hojní tehdy byli na poloostrově též Řekové, z nichž jen malé zbytky zachovaly se v krajinách bulharských; nicméně veliký byl vliv řecký na rozvoj duševní u Bulharů, ano tak mocný, že časem i ohrožoval samu bytnost národa bulharského. Mezi obyvateli slovanskými zachovaly se po dlouhou dobu též některé osady Germanů, jimž poloostrov Balkánský ob čas byl bydlištěm; tak zejména připomínají se některé osady gothské. Všechny tyto osady během doby splynuly s obyvatelstvem domácím beze vší stopy.

Jak jsme byli uvedli, Slované nikoliv pouze cestou mírnou, nýbrž též výbojnou vyhledávali nových sídel; když při velikém stěhování národů

kmenové germanští po delším pustošení poloostrov Balkánský opustili, by se dali směrem západním, začali Slované zadunajští s výpravami válečnými, od kterých neupustili, až opanovali poloostrov veškeren.

Východištěm vpádů slovanských byla stará Dacie; proto současní letopisci Slovany zovou též Géty, aby se pochlubili známostí dějin starších. Slované, kteří v šestém století Dacii obývali, dělili se na větve dvě: menší východní Antův a západní větší Slovénů. Za dob našich Slovéné arcit z krajin těch vymizeli, ježto pohlceni jsou od Rumunův a Maďarů; jižní pak část Slovénů posud trvá pod jménem Bulharů.

Slované tito nejprvé vpadli do Thrákie před koncem století pátého (r. 493.); u větší míře zpustošili r. 517. Makedonii, Epir a Thessalii. Za vlády mocného císaře byzantinského, Justiniána I. (527—565) poloostrov Balkánský až ku branám hlavního města Cařihradu stal se kořistí Slovanů. Každoročně Slované na válečných výpravách svých projížděli poloostrov až do krajin jižních, při nichž jen málo krajin zůstalo ušetřeno plenu. Na sklonku vlády Justiniánovy v sousedství Slovénů, totiž na rovinách uherských, rozložil sídla svá kočový národ Avarů; půl třetího století znepokojovali sousední národy, Slovany, Řeky a Franky, až po krutých bojích s Franky zmizeli beze stopy. Za nástupců Justinianových země řecké pleněny jsou nejen od Slovénův ale i od Avarů; Slovéné od císaře Maurikia (582—602) poraženi třikráte ve východní Thrákii, nicméně podařilo se jim zmocniti se Hellady (587.) a založiti panství slovanské v nejjižnější části poloostrovu Balkánského. Tu Maurikios odhodlal se mocnou rukou učiniti konec vpádům slovanským podrobením Dacie;

pod vojevůdcem Priskem vypravil přes Dunaj četné vojsko, které knížete Radgosta porazilo a zemi jeho poplenilo. Priskos skrz dlouhé luhy a bařiny dostal se pak do země krále Monžuka, jehož přepadl za čiré noci, právě když hodoval při zpěvu a víně oslavuje smrt bratra svého.

Vojsko Priskovo mělo za Dunajem přezimovati, kterého rozkazu však neuposlechlo; a tak další válčení již dopadlo neskvěle. Ještě jen půl století na to slyšíme o vpádech slovanských za Dunaj; od doby té zprávy se neopakují více. Slovanské osazení poloostrovu v polovici sedmého století bylo dokončeno; poloostrov veškeren přeplněn byl osadníky slovanskými. V pořičí Sávy a při moři Jaderském sídleli kmenové Srbův a Chorvatů, v ostatních plemena Slověnů, později Bulhary zvaná. Původní lid thráko-illyrský a románský podroben novým výbojům; Řekové jen v pobřežních krajinách a na ostrovech vládu zachovali. Opětný převrat nastal l. 679., kterým dějinám poloostrovu vykázán jest směr nový; družina Bulharů neslovanských přes Dunaj byla přešla a sloučila nesvorné posud slověnské kmeny, v Moesii usedlé pod panství jedno. Než však dotkneme se obšírněji převratu toho, chceme vylíčiti život, jaký vedli Slověné usazení po krajinách Balkánských.

Slovanští dobyvatelé krajin Balkánských byli příslušníci rozmanitých kmenů slovanských; společný jich název byl „Slověné“, kdežto jméno Antů záhy vymizelo. Slověné dělili se, jako Slované vůbec, v četné kmeny; hlavnější z nich, jichž jména se zachovala, byly: Sěverci, dříve usazení v Dobrudži, později převedení na úpatí Balkánu černomořského, Timočané při Timoku a Moravané při srbské a bulharské Moravě. Vedle těchto kmenů uvádí se 7 kmenů, které měly sídla

v Dolní Moesii, ale jichž jména se nezachovala. Mezi kmeny usazenými na jih od Balkánu vynikali Brsjáci v Makedonii, Strumenci při řece Strumě, Smoljané na rozhraní Makedonie a Thrákie. V Thessalii sídleli Velesiči, Epir rovněž zalidněn byl hojně Slovany, kteří zaplavili též Helladu a Peloponnesos.

Jako všichni Slované i Slověné vysokého byli vzrostu a údů silných; jak Řek Prokopios dosvědčuje, nebyli ani bílými ani příliš tmavými mající pleť i vlasy rusé. Nebyli lstiví, nýbrž velice upřímní; neobyčejně pak byli pohostinnými. Jich názory náboženské Prokopios líčí následovně: „Jednoho boha, působce blesku, jediného pána všeho světa býti uznávají, jemuž voly a rozličný jiný dobytek obětovati zvykli. Ctí nicméně i řeky a víly i některé jiné bůžky, kterýmžto všem podobněž oběti přinášejí, konajíce i při těchto obětech věštby. O osudu nic nevědí, aniž jemu jakou moc nad člověkem připisují, nýbrž kdykoli jim buď nemocí stíženým, buď do bitvy jdoucím smrt z blízka zahrozí, slibují bohu, ač vyváznou-li, přinésti hned oběť pro své zachování. Vyváznuvše pak, co přislíbili, obětují, domnívajíce se, že obětí zachování života sobě zjednali.“ Ku stopám pohanstva náleží víra v rusalky, bohyně řek a potoků, jež posud se zachovala u Bulharů; rovněž u nich posud nalezáme víru v Samovily, bohyně, jež žijí na horách, a na jich vrcholích rády se oddávají tanci. Rychle létají ve vzduchu, na jelenech jezdí po zemi, mající za uzdu lité zmije a za bičík žlutou smoku (hada); lidem nepřejí, rády člověka oslepují a ho trestají, pracuje-li na svátky. Vedle Samovil horských jsou i mořské; mnohé přebývají v hájích a doubravách. Samovilám podobny jsou Judy, známé jen v Makedonii;

jsou to ženy s vlasy dlouhými, které žijí v řekách a jezerech. Spatří-li někoho ve vodě, spuštěnými vlasy ho zapletou a potopí; běda tomu, kdo se dostane v jich ves a s nimi dá se do tance. Vijulici jsou neviditelné bytosti síly veliké, které člověka mohou unésti; proto Makedonci na místech nebezpečných uplivají. Prastará jest u Slovanů všech víra ve vlkodlaky. Slovéné věřili, že duše jest nesmrtelná; duši představovali si jako bytosť rozdílnou od těla, která dechem se jeví.

Podnes u Bulharů zachovala se zádruha, základ všeho života jak rodinného tak státního starých Slovanů. Zádruha jest spolek více rodin pokrevně příbuzných, jež žijí a hospodaří pod správou jednoho náčelníka čili starosty; starosta spravuje společný dům, vládne společným jměním a nařízuje denní práci, za dob pohanských konal i bohoslužbu ve jménu zádruhy, kterou též zastupoval na sněmích. Státní život Slovénů byl demokratický; pravít Prokopios: „Národové tito nejsou podrobeni vládě jediného muže, nýbrž od starodávna pod národní vládou život provodí. Protož o všech svých záležitostech, jak v pohodlí, tak v nepohodlí, společně se radí; i jiné téměř všecky věci podobným způsobem podle starobylých zákonů spravovány bývají.“

A Maurikios vypravuje o nich: „Panovníků žádných netrpí a mezi sebou v nepřízni ostávají.“ Jen za společného nebezpečenství plemena ku společné výpravě neb svorné obraně se združovala. Jakmile nebezpečí minulo, každý svého si hleděl. Pro tuto přílišnou svobody milovnosť Slované snadno podléhali cizím nepřátelům. „Svobody jsou obzvláště milovní, aniž jakým způsobem ve služebnosť a poddanosť uvedeni býti mohou. Zvláště pak ve své vlasti udatní a vytrvalí jsou,

zimu, horko, nahotu těla a nouzi přesnadně snášejíce.“

Výživou jich bylo jednak pastýřství, jednak orba; oplývali dle slov Maurikia „množstvím rozličného dobytka a zboží, které na hromady sesýpají; přede vším proso a žito.“ O jich válčení císař Maurikios podává hlavní zprávu; dle ní bojovali nejvíce pěšky, často krom nohavic neodění, chráníce se malým štítem. Brnění nenosili, za to každý ozbrojen byl dvěma oštěpy. Užívali lukův a střel, jedem napuštěných, ku zápasu z blízka mlatův a palic; v širém poli neznali se potýkati, v místech těsných, v lesích a močálech však bojovali s velikou dovedností.

Slověné uměli se potopovati v řekách; když náhle byli překvapeni nepřítelem hledali útulku na dně vody, kdež na znak se položili dýchajíce pomocí třtiny, jež nad hladinu čněla. Nepřítel věci neznalý přehlédl lehce třtinu; znalý však buď vytáhl třtinu z vody a donutil ve vodě skrytého, by vylezl z vody, buď často na místě ho skolil. Slověné za častých bojů s Byzantinci mnohému se přiučili, jak dosvědčuje popis oblehacích strojů, jichž Slověné užívali při prvním svém útoku na Soluň (před 597.).

Neslovanský kmeň čudských Bulharů ze Zadunají jal se činiti útoky (v šestém století po Kr.) na kmeny slovanské, jež již od století pátého se byly usadily při dolním toku Dunaje; r. 679., jak jsme již byli uvedli, tito Bulhaři podrobili si nesvorné kmeny slovanské a založili říši dle nich „bulharskou“ nazvanou.

Kdo byli Bulhaři? Dle zprávy domácí prý vládlo pět knížat 515 let Bulharům, než přitáhli

do krajin podunajských. Dle zprávy řecké Bulhaři za času císaře Konstantina IV. (668—685) rozdělili se na pět částí; jedna zůstala prý v prvotních sídlech na březích moře Azovského, druhá přešla přes Don, třetí usadila se v avarské Pannonii (t. j. v Uhrách), čtvrtá došla až do Italie a konečně pátá pod Asparuchem uhostila se v Bessarabii (při dolním Dunaji). Toto rozdělení stalo se však dříve než posud dle zprávy této bylo domníváno; jest zjištěno, že dávno před dobou touto Bulhaři kočovali v Podunají.

V polovici věku sedmého Isperich, řecky zvaný Asparuch, jal se vpadati do Moesie, ano přes Balkán do krajin císařství byzantinského; marně císař Konstantin Pogonat vypravil se roku 679. proti němu s vojskem pozemním a loďstvem k ústí Dunajskému. Nesvedl ničeho, načež Bulhaři důvěřujíce ve sílu svou přeplavili se přes Dunaj a opanovali krajinu až po Varnu. Když na to Řekové od dalších bojů upustili a Slované podunajští sil neměli ku vydatnějšímu odporu, všech osm kmenů slovanských záhy podrobilo se moci bulharských výbojců. Nejprve kmen Severanů z Dobrudže převeden jest na jih ku Balkánskému úpatí; potom i ostatních sedm kmenů podrobiti se musilo. Nový stát, jejž Bulhaři v Podunají založili počátkem devátého století zabíral velikou část sídel Slovanů Balkánských; plemena slovanská sloučením pod vrchní nadvládu Bulharů nabyla vědomí národního a splynula v jeden národ, jemuž dle vládců dáno jest jméno. Bulhaři mocní sice udatenstvím, ale slabí počtem splynuli záhy s četnějším plemenem slovanským a po dobu některou byl jen *slovanský* národ bulharský.

Národ opanovaný, Slověné, pohltil úplně Bulhary, ale pozbyl svého jména starého, ježto jméno

výbojců přešlo na národ opanovaný; jménem zaniklých výbojců nazýváni jsou všichni obyvatelé državy nové, kdežto jazyk zprvu nejmenován nikdy bulharským, nýbrž slověnským.

O životě prvotních Bulharů zachovaly se hojné zprávy jak u spisovatelů řeckých tak u arabských; důležitým též pramenem ku poznání mravů a zvyků jsou otázky, jež Bulhaři chtíce přijati křesťanství předložili r. 866. papeži Mikuláši I. Z nich především vysvítá, že panovníci starých Bulharů vládli neobmezeně. Domácí kníže slul chan, vedle něhož nejvyšší moc měla rada šesti velmožův. Kníže obklopen byl družinou a, by vážnost svou zvýšil, jen po rozmanitých obřadech dovoloval přístup k sobě.

Bulhaři tázali se papeže: „Když zeměpán náš dle zvyku u hostiny na lenošce sedí, nesedne si nikdo k němu, ani žena jeho, my pak pojídáme sedíce na zemi. Co bychom na to činili?“ Papež odpověděl: „To nevztahuje se ku věcem církevním, a mimo to také jednání není hezké.“

Otázka, jak má se jednati s těmi, kdož by vzbouřili se proti svému pánu, nasvědčuje, že velmožové bulharští časem vzpírali se proti neobmezené nadvládě chánově. Zrada vlasti považována jest za jedno provinění nejtěžších; dokladem toho jsou otázky: „Jak máme souditi svobodníka, jenž chycen jest jsa na útěku z vlasti? Dle zvyku našeho stálá stráž hlídá pomezí a utíká-li otrok neb svobodník přes hranici, vydá se od stráže smrti, byl-li polapen. Co vy o zvyku tom soudíte?“

Jakou lásku Bulhaři měli ku své vlasti, vysvítá z otázky následovní: „Je-li dovoleno, by padlí v boji pochováni byli v rodišti svém, když si toho přejí jich přátelé a známí?“

Zákony válečné u Bulharů prvotních byly velmi přísny; tomu nasvědčují otázky: „Jest u nás zvykem, že panovník dá před bitvou prohlédnouti mužem věrným a moudrým zbroj, koně a vše ku boji potřebné. Nalezne-li u některého bojovníka některou věc v nepořádku, nakáže jeho popravu. Jak máme se na příště chovati? Jak třeba jednati s těmi, kteří před bojem dají se na útěk neb neposlušnými jsou, když dán jest rozkaz ku pochodu do boje?“ Bulhaři bojovali pod polním znamením koňského ohonu; papež odporučoval jim znamení kříže. Před bitvou konali čáry, zpívali rozmanité zpěvy a hádali dle jistých znamení, zdali mají v boj se dáti.

Bulhaři žádali na papeži, vedle pravidel, jak by se měli chovati ku národům sousedním, za doby války a míru, též nařízení ve věcech právních. Tázali se: „Jak máme souditi otcovraha? jak vraha bezděčného? Jak máme souditi toho, kdo muže neb ženu unese, kdo byl nalezen se ženou cizí, kdo s příbuznými se dopouští smilství? Jak máme jednati proti ženě, jež proti muži zle mluví a jedná? Jak se žalobci utrhačnými? Jak s hříšníky těžkými? Jak se máme zachovati ku zločinci, který se byl utekl do chrámu?“

Odpovědi papežovy radí jednati mírně s provinilci; bylyť obvykly u Bulharů tresty velmi přísné.

„Když u nás zatkne se zloděj neb vrah a ku provinění svému nechce se přiznati, po našem zvyku soudce holí tluče na jeho hlavu a ostrým železem bodá ho v boky, až se přizná. Co máme v budoucnosti s ním dělati?“ táží se Bulhaři. Papež odpověděl: „Toho třeba vůbec zanechati, přiznání musí býti svobodné.“

Staří Bulhaři žili v mnohoženství neb mívali

aspoň ženy dvě. Z té příčiny ptají se papeže: „Jest dovoleno míti ženy dvě? Kterých příbuzenstev třeba se vystříhati při sňatku? Je-li dovoleno i na dále dávati nevěstám věnem zlato, stříbro a koně?“

Že otroctví bylo u Bulharů zvykem, dokazují otázky: „Jak máme jednati s otrokem, který svého pána pomlouvá, který pánu svému utekl, ale dobrovolně se zpět vrátil?“

Přísahy konali na meč, který před přísahou vražen jest v zemi. „Jak budeme příště přísahati?“ Papež odpověděl: „Skrze Boha a evangelium.“

Mnohé Bulhaři měli pověry. Ne všecky čtvernožce a ptáky měli za čisté; zvířat, jež nebyla zabita do krvava, se nedotekli. Nemocným navěšovali jakési obvazky pod krk, aby zdraví nabyli.

Takové byly zvyky a mravy Bulharů, když usadili se v krajinách nynějšího Bulharska. Jich osazením v kraji mezi Dunajem a Balkánem proměna nastala veliká na poloostrově; počet nepřátel říše byzantinské se rozmnožil o nepřítele mocného, s nímž císařové nuceni byli se smlouvati, by aspoň po ztrátě krajin položených na sever od Balkánu udržely se při říši kraje Thrácké. Jsou pak prvopočáteční děje nového panství bulharského naplněny stálými boji proti vládcům cařihradským. Na počátku století devátého nad Bulhary vládnouti se jal mohutný vladař Krum (mezi 802—7); říše jeho na počátku sahala od Karpat až po Balkán. Krum opanoval velkou část Uher východních a mnohé kraje řecké. R. 809. dobyl Sredce, posud města řeckého; tu po dvou letech císař Nikifor vpadl s vojskem ohromným do Bulhar, jež strašně zloupil. Mezi tím Krum dal průsmyky horské uzavříti zásekami a svedl bitvu, ve které

vojsko řecké jest poraženo a císař sám v boji zahynul; hlavu císařovu vítěz kázal po několik dní nositi na kopí po zemi, načež dal ji stříbrem vyložiti a užíval jí jako číše. Marně dobýval Cařihradu (813.). Tajemné obřady předcházely obležení: „Krum oběti dle obyčeje svého před Zlatou branou konaje, lidi i hovada četná obětoval, a na břehu mořském nohy své omočiv a vodou se umyv i okropiv lid svůj, blahořečen od něho ku předu šel uprostřed souložnic svých, an se mu klaněly a jej velebily. A to tak se dálo, an všichni s hradeb hleděli a nikdo se neodvažoval ani oštěpem po něm hoditi.“

Když Krum seznal, že nesnadno jest města oblehnouti, žádal roční daně, hojně šatstva a několik krásných panen. Při osobní schůzce s císařem málem od Řeků úkladně byl zavražděn; tím popuzen strašně spustošil okolí cařihradské a mnoho zajatců odvedl do krajin podunajských. L. 814. Kruma byl by císař Leo v nočním boji zajal; na vzájem Krum poplenil kraje řecké a na 50000 zajatých odvedl do země své. Když chystal se po druhé vytáhnouti proti Cařihradu, náhle zakrvácením zemřel r. 815.

Po Krumovi asi r. 852. nastoupil vládu slavný panovník bulharský Boris, za něhož Bulhaři přijali křesťanství. Boris seznal, že ku zachování říše mezi křesťanskými sousedy nevyhnutelno jest přijati křest. Slované thráčtí a makedonští většinou již byli křesťané a i v Bulharsku křesťanství se bylo ujímalo od dob Krumových. Krum byl za válek svých naplnil veškeru říši zajatci křesťanskými, Slovany thráckými, Rumuny i Řeky. Omortag (po r. 820.) vládce Bulharů, znamenaje, jak rychle křesťanství se bylo ujímalo v zemi a říši, chtěl rukou mocnou učiniti přítrž; biskupa

Drinopolského Manuele s třemi biskupy jinými a četnými zajatci kázal popraviti. Tlak budí protitlak; křesťanství tím horlivěji kazateli se šířilo. Proto Boris odhodlal se z příčin politických přijati víru křesťanskou; nejprvé vyjednával na západě s Ludvíkem franckým, ale marně. Z příčiny té dal se do jednání s řeckým císařem Michalem III.

Ježto v Bulharsku veliký hlad se vzmáhal, Boris vypověděl válku Řekům; po šťastných úspěších nabídl mír, při čemž užil příležitosti vhodné, aby z Řecka zavedl v zemi křesťanství. Na tom místě, kde jednáno o mír, Boris pokřestěn jest v přítomnosti císaře, jenž mu byl při křtu kmotrem a jmenem svým Michalem ho nazval; spolu pokřestěno jest hojně boljarů. Řekům postoupena v míru země na úpatí Balkánu od okolí Slivna až ku přímořskému městu Develtu, slovansky zvanému Zagoru (864.). Když Boris vrátiv se domů počal se obraceti poddané na víru novou, došlo ku odporu mezi boljary, kteří se vzbouřili chtějíce za pomoci lidu obecného Borise zavražditi; ale vzpoura jest potlačena a čelní spiklenci jsou na hrdle trestáni, kdežto lid obecný propuštěn beze trestu.

Boris sám několik let kolísal mezi Římem a Cařihradem. Jednal s papeži Mikulášem I. a Hadrianem II., poněvadž Řekové nechtěli Bulharům dáti ani biskupa, když však i jednání s Římem nevedlo ku cíli, vypravil nového posla do Cařihradu, odkud do Bulhar pak vyslán jest arcibiskup Josef. Tak Bulharsko stalo se částí církve východní. Ještě za vlády Borisovy zavedena v Bulharsku slovanská bohoslužba a slovanské knihy církevní; po smrti sv. Methoda, arcibiskupa moravského, pronásledováni jsou slovanští duchovní na Moravě, pročež opustili zemi a dali se do

Bulhar, kdež od Borise vlídně jsou přijati a mnohá pocta jim jest prokazována. Písemnictví slovanské na Moravě zaniklo; za to tím zdárněji rozvilo se u Slovanů bulharských.

Boris po vládě 36leté složil moc svou (asi 888.) a vstoupil do kláštera; nástupcem stal se starší syn Vladimír, který oddán byl všeliké rozpustilosti a bezbožnosti. Po čtyřech letech Boris popuzen byl nezdárností syna svého tou měrou, že opustil klášter a mocí brannou Vladimíra s trůnu sesadil; vládu odevzdal mladšímu synu, Symeonovi, jenž stal se nejznamenitějším všech panovníků bulharských. Symeon přijal, by vyrovnal se císařům byzantinským, název carský, založil samostatnou církev národní, zvelebil písemnictví staroslovanské a položil základ ku říši řeckoslovanské. Vládou jeho počínají se dějiny carství bulharského.

III. Z dějin cárství bulharského.

a) Děje politické.

Říše bulharská za *Symeona* (893—927.) zabírala největší část poloostrovu Balkánského. Meze její od ústí Dunajského šly až ku pohoří Rhodopskému; z Makedonie, jež byla bulharskou, jen břeh Řekové zachovali. V Thessalii panství Symeonovo sahalo až ku řece Peneu, z Albanie a Epiru veškerá pak krajina mimo některá města přímořská poslušna byla Bulharův. Pomezí srbsko-bulharské šlo podél Drimu a Moravy, kdežto za Dunajem Valachie i značná část Uher východních a Sedmihrad podrobena byla Bulharům.

Když Symeon nastoupil na vládu, přestal třicetiletý mír s Řeky, jehož Boris byl svědomitě še-

třil, a došlo ku válce třicetileté mezi Bulhary a Byzantinci o obchod; tři kupci řečtí byli sobě vymohli u císaře Lva Filosofa výhradního práva obchoditi s Bulhary, při čemž Bulhary velice tížili.

Na počátku války císař Lev povolal sobě ku pomoci Maďary, kočovný národ plemene čudského, kteří z krajin Urálských byli se usadili zprvu při Donu pod vrchním nadvládím Kozarů, později při dolním Dněstru; Arnulfem, králem německým, povoláni jsou proti Svatoplukovi moravskému. Tak ukázána jest cesta Maďarům do vnitra Evropy. Mravy Maďarů byly divoké. Byli postavy malé, hlavu měli holenou až na tři kštice, oči zapadlé a tváře osmahlé; od dětinství dřepěli na koních, s nimiž s místa na místo se stěhovali. Bitvy nesváděli v řadách, nýbrž podobni hejnu kobylek přicválali z pozdálečí, nepřítele zasypali střelami, načež rychle se rozprchli. Také nepřátele císař Lev povolal do země bulharské; naproti tomu Symeon spojil se s Pečeněhy, usazenými nad Dněprem, a spustošil jich sídla při dolním Dněstru, tak že Maďaři od doby té usadili se ve stepích podunajských, jež byli poznali za války se Svatoplukem moravským. Usazením Maďarů v rovinách uherských zaražen mocný klín cizojazyčný mezi Slovany k jich veliké škodě; od doby té Slované severní a jižní brali se cestami různými.

Symeon obhájiv panství svého proti císaři Lvovi, zachovával s ním na dále pokoj a mír, kterého užil ku zvelebení národa na poli duševním. Nicméně cizí, byzantinský směr, kterým tato činnost se děla, nedotknul se srdce národa. Po smrti císaře Lva (911) Symeon dal se na nové výboje; čtyřikráte oblehán Cařihrad, dvakráte dobyt jest Drinopol. U Mesembrie (20. srpna 917.) svedena krutá bitva s Byzantinci, kteří jsou úplně

poraženi; veškeren poloostrov byl Symeonovi otevřen. Tu jsa na výši moci své odložil název „kněze“ a zaměnil jej za název císařský; od doby té psal se cařem Bulharův a samodržcem Řekův. Carstvo nemohlo býti bez patriarcha; proto povýšen jest arcibiskup bulharský na patriarchu. Korunu carskou Symeon neobdržel z Cařihradu, nýbrž z Říma. Po novém obležení Cařihradu car bulharský roku 924. zjednal mír s Byzantinci. Za bojů se Srby Symeon zemřel 27. května 927.

Za nástupce Symeonova, cáře *Petra* (927. až 968), který nebyl ani válečníkem ani státníkem, nýbrž mužem mysli tiché a zbožné, říše bulharská počala upadati a Řekové se jali ovládati zemí bulharskou. Petr byl totiž v područí svého strýce Sursubula, který přál Byzantincům a brzo zjednal i sňatek Petra s Marií, vnučkou císaře Romana (927.). Od doby té Řekové působili v běh věcí bulharských; že nikoliv na prospěch země, dosvědčuje další běh dějin. Spojení s Římem jest přerušeno a přátelství pevné zjednáno jest s Řeky, kteří uznali titul carský, hodnost patriarcha bulharského a tudíž samostatnost církve národní. Ale boljaři bulharští postavili se proti tomuto spolku; došlo ku četným vzpourám v zemi, jež vedly konečně k tomu, že *carství bulharské* rozdělilo se ve dvojí, *východní a západní*. R. 963. boljar Šišman, rodilý z pevnůstky Trnova, se syny svými vztýčil prapor vzpoury proti Petrovi; nedosáhnuv úspěchů v těchto stranách ustoupil do krajů západních, jež odtrhl od panství Petrova. Tak založeno jest v Makedonii a Albanii nové cárství, nad nímž ujal se vlády car Šišman I.

Mezi tím i Srbsko za Českava vymanilo se z moci bulharské; Pečenězi loupili v Bulharsku a rovněž Maďaři zemi pustošili. Není divu, že

i v ohledu duševním nastal v zemi úpadek; za doby vřavy i její protiva, poustevnictví, se vzmáhalo, jehož hlavním podpůr em byl Jan Rylský, potomní patron bulharský. Mec lidem ujímala se nová věrouka, Bogomilů, jež zasmušilostí svou opanovala mysl velké části slovanského lidu na poloostrově Balkánském; lid rozdělen jest ve dva tábory, z nichž jeden opíral se o moc státní a církevní, druhý pak spoléhal se na počet a neoblomnou trpělivost svou. Divný by osud Bulharska! V třetím století svého trvání država bulharská byla již plně se rozvinula, kdy měla vlastně začíti svůj život. Slavnépanování Symeonovo, praví Hilferding, předpovídalo celá století rozkvětu, a zatím nebylo než předdveří úpadku.

R. 963. muž energický Nikoforos Nikas nastoupil na vládu v Cařihradu; seznav slabost vlády Petrovy nepomýšlel na nic menšího než pokořiti Bulharův. O záminku ku válce nebylo zle; vpády Maďarů do Byzancie skrze Bulharsko byly mu dostatečny. Poněvadž nahlédl, že sám byl nestačil ku boji delšímu, vyhledal sobě pomoci u ruského knížete Svatoslava. Rusové r. 967. vtrhli do Bulharska a velkou část země obsadili; tu Nikifor vida úspěchy Rusů hleděl docíliti smíru s Petrem. A tak došlo ku míru a spolku Řeků s Bulhary. Když r. 969. Svatoslav vypravil se znovu do pole proti Bulharům, neodolali Bulhaři útokům jeho; Bulharsko Rusům jest podrobeno, Svatoslav překročil i Balkán a dobyl Plovdiva (970.). V Cařihradě mezi tím byl Nikifor úkladně zavražděn návodem Arména Jana Cimischa, který po něm na trůn dosedl; Cimisches marně nabízel Rusům smír, pročež došlo ku bojům. Strašná bitva u Drinopole zůstala nerozhodnou; teprvé roku 971. Cimisches přemohl Rusy a vytlačil je

z Bulharska. Ale i nástupce Petrův, Boris II., pocítil brzy váhu vítězství Cimischova. Cimisches totiž neobnovil cárství, nýbrž sesadil Borise II., rovněž patriarcha Damiana a učinil z Bulharska provincii byzantinskou. Tak po třech stoletích slavného trvání východní Bulharsko octlo se v poddručí řeckém.

V západní části staré říše Symeonovy zachovala se posud neodvislá říše Šišmanovcův; ale nikoliv dobu dlouhou! Po smrti císaře Cimischa (976.) Bulhaři vedeni cářem Samuelem (976.—1018.) panovníkem Bulharska západního, vztýčili prapor bojovný. Skoro 40 let trval boj s císařem Vasilem II.; týž na mysli měl úplné pokoření Bulharův a sledoval je po celou dobu vlády své, až úmysl jeho se zdařil, arciť po 40letém krve prolévání. Nemíníme vyličovati dlouholeté tyto boje; zmíníme se jen o Vasilově skutku ohavném po bitvě pod Bělasicí, v níž Bulhaři poraženi jsou na hlavu. V bitvě té zajato jest 15000 Bulharů; Vasil dal je oslepiti při každém stu ponechav jednoho jednookého, a poslal je zpět cáři Samuelovi. Samuel vida zástupy zohavené klesl beze smyslů ku zemi a následkem žalu velikého po dvou dnech zemřel (15. září 1014.). Jen čtyři ještě leta uchovala se samostatnosť Bulharska; vnitřní rozbroje v rodině cárské přispíšili její pád. Když před Dračem, předním městem přístavním při moři Jadránském, padl poslední cář staré říše bulharské, Jan Vladislav, císař Vasil ihned vypravil se do Drinopole, kdež bulharští poslové zvěstovali mu, že nedobytný Pernik s 35 okolními hrady císaři se vzdává. Na dalším tažení noví poslové ho vítali a za skvělého uvítání Vasil vtáhl do cářského sídla, Ochridu. V táboře před městem přijal cářici Marii a veškeren rod Šišma-

novcův; bulharské šlechtě potvrdil její svobody a jednotlivým osobám udělil čestné tituly řecké.

Tak po 40letém boji Bulharsko více smlouvami než zbraní podrobeno jest Řekům (1018.) S nesmírným jásotem Řekové vítali císaře vracejícího se do Cařihradu; velikými vraty „Zlaté brány“ šel průvod vítězný. Císař měl na hlavě korunu zlatou, nad níž péra se vznášela; před ním skrouženě kráčeli cářice Marie, dcery Samuelovy a zajatí boljaři.

Nebylo více cárství bulharského! Vasil, jemuž dostalo se názvu Bulharobijce, úlohu svou dokonal. Veškeren poloostrov Balkánský podroben byl moci řecké, ježto i srbská knížata a chorvatský král Křesimír II. poplatni byli Řekům. Co Slované se byli usadili na poloostrově, moc řecká nebyla tak velikou a pevnou jako za vlády Vasila II.

Panství byzantinské nad Bulharskem potrvalo 168 let. Dvakráte učiněn pokus, by Bulhaři se zbavili svrchovanosti řecké, po obakráte pokus dopadl nešťastně. R. 1040. Petr Deljan, vnuk Samuelův, postavil se v čelo vzpoury, jež již po roce, ač mnoho slibovala, vzala konec smutný. Lakomství Řeků vedlo r. 1073. ku vzpouře druhé, kterou vedl Konstantin Bodin, syn srbského krále Michala (1050.—84.). Sněm boljarů v Prištině prohlásil Bodina carem, při čemž mu dáno jméno Petr. Řecký vojvoda Dalassenos poražen a zajat; po skvělém vítězství povstalci se rozdělili, což bylo jich zkázou. Povstání na to od Řeků vojskem novým brzo položeno. Teprve třetí povstání za bratří Petra a Aseňa vedlo ku cíli (1186.).

Koncem století dvanáctého říše řecká, hynouc sama sebou, blížila se velikému převratu. V krajinách podunajských loupežili Kumani, národ tu-

recký, jehož prvotní sídla byla mezi Urálem a Volhou, odkud se hrnuli v století jedenáctém na západ; r. 1238. za chána Kuthana vtrhli do Uher, kde jsou jim vykázána sídla mezi Dunajem a Tisou. Ostrovy řecké a břehy moře Egejského olupovány jsou od námořních loupežníků, kdežto v Malé Asii šířila se moc Turků seldžuckých. Řekové již nestačili, by sami bránili svou vlast, proto najímali do vojů svých cizí žoldnéře. Zkázy, které veškerá říše šla vstříc, nikdo neznamenal; vše zaujato bylo spory církevními, s nimiž vzrůstal u lidu prostého odpor proti církvi panující. Zřízení lenní, jež od Komnenů zavedeno jest v říši místo dřívější vlády neobmezené, mělo za následek, že podnikaví jednotlivci mohli dostati se do popředí a těžiti pro sebe na úkor državy řecké. V době té slovanským Bulharům naskytla se vhodná příležitost obnoviti ztracenou samostatnost svou. Po smrti hrdinného panovníka Manuela Komnena (1180.) došlo ku vážným rozbrojům o trůn cařihradský; konečně Isák II. Angelos prohlášen císařem (1185). Když pak slaviti měl svatební veselí s Markétou, dcerou uherského krále Bely III., vypsána jest nová daň, která s velikou přísností jest vymáhána. Nejvíce vydírány jsou kraje podbalkánské. Tu lid jsa rozhořčen povstal znovu za vedení dvou bratří, boljarů Petra a Jana Aseňa, potomků starých carů bulharských. Lid svolán jest do kostela sv. Dimitria v Trnově; několik mužův a žen k tomu zjednaných s věšteckým hlásalo zápalem, že se Bohu zlíbilo, by Bulhaři nabyli svobody, že sv. Dimitr od Řeků uchýlil se k Bulharům nesa jim pomoc. Na věštby ty vše sahalo ku zbrani, boljaři i lid obecný. *Petr korunován jest za cáře Bulharův a Řekův;* v Trnově dosazen jest nový

arcibiskup Vasil v neodvislosti od Cařihradu. Tak obnovena jest říše bulharská (1186.); marně Řekové brojili proti nové říši, které vítězně hájil Asěn. Tu na své dráze vítězné Asěn nenadále násilně jest života zbaven. Mezi důvěrníky svými měl boljara Ivanka, muže hrdého a vášnivého; o něm Asěnovi jest doneseno, že milkuje potají se sestrou manželky jeho. Když Ivanko ku cáři jest obeslán, vzal po úradě s přátely ku své ochraně zbraň, ježto v čas byl zpraven o úmyslech carových; Asěn jsa velice rozhněván kázal přinésti meč, načež Ivanko spěšně vlastní zbraní ho probodl. Brzo na to i mírný Petr od krajanů svých jest zavražděn (1197.) a na vládu nastoupil jeho bratr *Kalojan* (1197.—1207.). V povaze své byl podoben Asěnovi, ač chytřejší a ukrutnější nad něho; výtečný byl válečník a znamenitý politik. S velikými vojsky vpadal rok co rok do Makedonie a Thrakie jsa spojen s divokými Kumany; bohatá kořist byla ovocem těchto výprav válečných. Výboji svými rozšířil panství bulharské, že sahalo od srbského Bělehradu až ku dolní Marici a od ústí Dunaje až po horní Vardar. Posud se mu nedostávalo uznaného titulu panovnického, marně domáhal se u císaře Fridricha toho, by titul carský byl mu stvrzen, a protož dal se do jednání se stolicí papežskou. Právě za doby té křížáci jsouce ve službách Benátčanů (za čtvrté výpravy křížové) dobývali Cařihradu. Kalojan nabízel křížákům, dají-li mu korunu a uznají-li ho panovníkem bulharským, 100.000 mužů pomoci válečné. Ale křížáci nabídnutí zamítli. Tu papež Inocenc III. vyslal do Trnova kardinála Lva s diadémem královským, když Kalojan byl zemi svou na věčné časy podrobil papeži. Dne 7. listopadu 1204. v Trnově od kardinála posvěcen jest arci-

biskup Vasil za primasa (nejvyššího biskupa) bulharského; nazejtří za veliké slávy korunován Kalojan. Od papeže mimo korunu obdržel žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra a právo, raziti peníze se svým obrazem. Kalojan jsa svírán od Latiníkův a Uhrů jiné rady sobě nevěděl, když byl marně jinde se byl domáhal potvrzení carského názvu. Ostatní dobu vlády jeho vyplňují války s Latiníky. Když Kalojan r. 1207. objevil se před Solunem, z návodu cařice Kumánky ve spaní vražedně jest přepaden, načež skonal již druhého dne. Velikou hrůzou byl naplňoval Byzantince, kteří jej „psím Janem“ nazývali; Bulhaři vysoce slavili jeho památku, jmenujíce ho „cařem Velikým“ a podnes mezi nimi nevymřela památka jeho. V pověstech Bulharů thráckých žije jako „car Kalijančo“.

Po vládě cáře Borily (1207.—18.), který proti právu byl zasedl na trůn bulharský, domohl se vlády zákonitý nástupce, syn Asěnův, *Jan Asěn II.* (1218.—41.), který přejal říši rozervanou boji vnitřními, ale za vlády své ku znamenitému rozkvětu přivedl.

Ač nebyl panovníkem výbojným, přece rozšířil hranice říše své, že měla největší rozsah, jakého kdy vůbec nabyla. Řecký spisovatel Akropolita praví o něm, že „pokládán byl ode všech současníků za muže podivuhodného a štěstím obdařeného; neboť ani proti domácím mečem nezuřil ani zbíjením Řeků se neposkvrnil, jak v obyčeji měli ti, kdož před ním vládli nad Bulhary. Proto nejen Bulharům ale i Řekům a jiným národům byl drahý a milý.“ A mnich bulharský o něm zaznamenal: „Jan Asěn, cář veliký i zbožný, syn starého Asěna cáře, hojnou maje ku Bohu lásku, proslavil a prosvětil bulharské carství více,

než všichni cárové bulharští před ním; kláštery vystavěl i ozdobil velice zlatem i perlami i kamením drahocenným, i všecky svaté i božské kostely mnohými dary obdařil, i štědrosť čistou na nich projevil, i každý kněžský stupeň mnohými ctmi poctil a konečně patriarchát obnovil cárství bulharského.“

Bitvou u Klokotnice (opodál řeky Maricy) Jan Asěn II. dobyl veškeré Thrákie a Makedonie tak že říše jeho dotýkala se moří tří. Město Trnovo, sídlo své jakož i patriarchy a četných velmožů, znamenitě zvelebil; v letech mírných podporoval zdárný rozkvět obchodu, dav Dubrovčanům, kteří veškeren obchod uvnitř Balkánského poloostrova byli soustředili v rukou svých, četné výsady, aby po jeho říši mohli volně kupovati a prodávati. Přívrženci různých věrouk, pravoslavní, katolíci i bogomilové, zdá se žili svobodně v říši jeho. Když r. 1235. Asěn vešel ve spolek s císařem Nikejským Vatacem,*) slaveno jest spolu zasnoubení syna Vatacova Theodora s Asěnovou dcerou Helenou v Lampsaku; současně samostatnosť církve bulharské uznána jest od patriarchy byzantinského Germana. Latini čím dále tím více jsou tísněni; Cařihrad jest oblehán, ale než jeho dobyto, cář zemřel v červnu 1241.

„Byl největší všech Asěnovců a vedle Symeona nejznamenitější mezi panovníky bulharskými, veleben pro skutky a i povahu svou v paměti domácích i cizích. Když umíral, hranice říšské vítěznými válkami na třech stranách až ku moři byly rozšířeny a vážnosť národa bulharského

*) Po zrušení Byzantinského panství v Cařihradě skrze Latiny (1204.), Řekové založili dvě císařství v Malé Asii, totiž v Nikei a Trapezuntě.

v celém křesťanstvu upevněna; se sousedními panovníky utvrzeno bylo přátelství, jen s Cařihradskými Latiny zbýval boj. Státní církev od Řeků jest uznána; uvnitř všude zkvétal utěšený rozvoj občanského života, vynikaje silným obchodem, skvělými stavbami a svobodou náboženskou. Pod vládou dědice statečného byla by říše dospěla ku rozkvětu trvalému. Ale jinak jí bylo souzeno!“

Za nezletitosti synů Asěnových říše rychle upadala, když císař Vataces dychtě po tom, by moc řeckou zvýšil v Evropě, pracoval ku seslabení moci bulharské. Když Bulhaři po smrti Vatacově dali se na nové výboje, nepotkali se se zdarem žádoucím; v bojích podlehli a donuceni výboje vrátiti zpět. Roku 1257. Michal Asěn, poslední rodu svého, zavražděn jest od bratrance Kalimana II., který rovněž brzo sešel smrtí. A tak již v třetím koleně vzala rázná dynastie Asěnovců konec a osiřel opětně stolec carský.

Za potomních rozbrojů vnitřních domohl se jakýsi hajduk vlády, jménem Ivajlo, od řeků Lachanas zvaný. V době krátké sebral hojné vojsko a porazil dvakráte Tatary, kteří byvše vyzváni od císaře cařihradského ku vpádům do Bulharska, zaplavili zemi bulharskou; na to celé kraje se přidávaly k němu a vše hrnulo se pod prapor jeho. Cář bulharský Konstantin (1258—77), kterýž od boljarů byl na trůn bulharský povolán, poražen jest v bitvě od Ivajla a zahynul (1277.) v boji. Tu císař byzantinský Michal Palaeolog*) udeřil ve spolku s Tatary na Bulhary; ale Ivajlo vítězstvími dovedl uhájití svého panství i proti

*) Michal Palaeolog, císař Nikejský, r. 1260 vyhnal Latiny z Cařihradu pomocí Janovanův a obnovil panství řecké v Cařihradě.

Řekům. Však když vlády se zmocnil v Bulharsku boljar *Jiří Terterij* a korunován jest za cáře (koncem 1280.), Ivajlo hledal proti němu pomoci u chána tatarského Nogaje; Nogaj slíbil Ivajlovi pomoc, ku které nedošlo. Byl-ť při jedné hostině zpitý chán kázal podřezati krk Ivajlovi.

Nogaj proti Bulharům nevypravil se ihned, nýbrž teprvé roku 1285.; caře Terterije zbavil vší moci a cařem poplatným učinil boljara Smílce. Ale i pod nadvládou tatarskou Bulhaři dlouho nebyli; poplatnosti jich učinil konec Terterovec Sventslav (1295.—1322.), jenž pak po 28 let Bulharům vládl. Za něho na venek upevněna jest vláda carská, ale uvnitř rozbroje trvaly dále; jeho synem Jiřím Terterijem II. (1323.) vymřel rod Terterovců. Po krátkém bezvládí Michal Bdynský (Vidinský) provolán jest od boljarů carem (1323.); jím založen jest třetí rod panovnický v Bulharsku, totiž Šišmanovců.

Již za Sventslavovy vlády na západě Bulharska byl se zmocnil vlády boljar Michal, syn a nástupce Šišmana, který za vpádů tatarských (ku konci 13. století) byl sobě zřídil panství samostatné. Když vymřeli Terterovci, rod Šišmanův povolán ku vládě i v ostatním Bulharsku. Cař Michal odvážil se k útoku proti Cařihradu, ale potkal se s nezdarem. Brzy na to došlo ku krvavé válce mezi Srby a Bulhary; cář Michal byl od sebe zapudil dceru srbského krále Milutina a byl se zasnoubil s vdovou Sventslavovou, od které doby trvalo nepřátelství mezi Michalem a králem srbským Štěpánem Urošem III. R. 1330. došlo ku válce, za které svedena krvavá bitva, jedna z největších, jež kdy svedeny jsou od Slovanů proti Slovanům, blíže města Velbudžu (Kjustendilu).

„Svítal 28. červen 1330., den sobotní. V srb-

ském ležení bylo živo; všichni se strojili a zbrojili. Bulhaři různě těkali po polích. Michal, zaslepen jsa vyjednáváním, nenadál se, že nepřítel má v úmyslu dnes bojovati. O polednách z nenadání Srbové zjevili se ve válečném šiku. U prostřed stálo 300 obrněných jezdcův, německých to žoldnéřů. Ocelové krunýře a zbraně oslňujícím leskem třpytily se v poledním slunci, koně řičeli a zvuk trub rozléhal se po rovině. Král srbský vojska objížděl a řečí k udatenství je rozohňoval. Na bulharské straně náramný byl zmatek. Michal na rychlo šikoval vojsko, avšak bylo již pozdě. Srbové udeřili jako krupobití. Osmnáctiletý Dušan v čele vybraných junákův srdnatostí se vyznamenával. Bojováno statně, střelami, kopím i mečem, až i vody Strumy krví se zbarvily. Srbové vítězili, Bulhaři prchali. Michalovi kůň v křovinách se zapletl, a on spadnuv zle se porouchal; několik Srbů přiskočilo a zabilo jej. Mrtvolu naložili na koně a přivezli před krále. Ležení bulharské obsazeno, boljaři zjímáni, prostí odzbrojeni a hned zase jako soukmenovci a souvěrci propuštěni. Kdo z Bulharů se byli z tábora rozjeli na pícování, dali se, jakmile porážku pozorovali, na útěk, kudy kdo mohl. Když slunce zapadalo, bojiště pokryto bylo kupami mrtvol.“

Bitvou Velbudžskou moc Bulharska jest zlomena; Srbové stali se předními pány na poloostrově.

V Bulharsku synovec Michalův, Jan Alexander (1331.—65.) povolán jest ku vládě; týž těžil z vnitřních rozbrojů, jež byly v říši řecké, a rozšířil panství bulharské o Plovdiv a některé hrady v pohoří Rhodopském. Bylo to poslední rozšíření hranic carství bulharského. Neboť brzo na to Turci objevili se poprvé na půdě evropské

(1353.) a rychle šířiti se jali moc svou po veškerém poloostrově. Murad, zakladatel osmanské moci v Evropě (1362.—89.) záhy zmocnil se Drinopole a bulharského Plovdiva, jenž stal se přední stráží Turků na západě. Z něho Turci šířili panství své na úkor cárství bulharského, zvláště, když rozbroji v rodině carské snahy nepřátel jsou podporovány. Po úmrtí cáře Alexandra v Trnově převzal vládu Jan Šišman III. (1363.—95.), kdežto v krajině Bdynské vladařil Jan Sracimír a v krajině Černomořské Dobrotič byl pánem samostatným. Tato nesvornost Bulharů spůsobila, že car Šišman záhy upadl v poplatnost od Turků. Turci úskokem zmocnili se Sredce (1382); šest let později po zoufalém odboji Šišman donucen znovu podrobiti se moci turecké. Po bitvě na Kosovu poli, v níž Srbové podlehli Turkům, došlo brzo na Bulhary. R. 1393. vypravena vojska turecká proti Bulharsku, hlavní město Trnovo obleženo a po tříměsíčním oblehání jest ztečeno.

V nepřítomnosti cáře Šišmana patriarcha Euthymij byl první osobou v městě; po pádu města vypověděn jest se vznešenými Trnovčany. Národní církev bulharská jest zničena; država octla se v odvislosti od Turkův a církev dostala se do podruží církve řecké.

O smrti posledního cáře není zpráv bezpečných; dle jedněch zajat jest od Turků a zemřel ve vězení, dle pověsti národní zahynul hrdinskou smrtí na bojišti.

„Když ještě padl Bdyn, *veškeré Bulharsko porobeno*; jest od Turků. Nerovný byl osud jednotlivých měst; některá úplně jsou zhubena, kdežto jiná, jež záhy se poddala Turkům, zachovala značných práv i pod svrchovaností tureckou. Boljarstvo dlouho se udrželo; z části přestoupilo

k islamu. Vesnice namnoze jsou vylidněny, ježto Turci mnohé krajiny úplně spustošili vypálivše kláštery a chrámy. Častá plenění a krve prolévání téměř každodenní děsila lid tou měrou, že při vší bojovnosti nemohl odolati Turkům. Tudíž mnoho osad opuštěno jest od obyvatelstva, jež uteklo se do hor a v nepřístupných horských dolinách si vyhledalo nových sídel; četní boljaři a duchovní utekli se přes Dunaj v ochranu knížete valašského. Z úrodných rovin přímořských obyvatelstvo skoro úplně jest vytlačeno tureckými osadníky; jinde Bulhaři, nejvíce Bogomili, přijali islam. Stalo se to hlavně v okolí Lovče, kde podnes jest plno Pomáků v t. j. Bulharů poturčených.“

Proč bylo Bulharsku podlehnouti moci turecké? Toho byly příčiny tři. Především byzantinismus; Bulhaři, již přijali zákony, písemnictví, mravy a nectnosti od vyžilých Řeků, s učiteli svými strženi jsou do společného hrobu. Druhá příčina vězela v bogomilství, jež podrývalo lásku ku vlasti, rozdvojovalo národ a vedlo ku nemravnosti. Třetí příčinou bylo zřízení lenní. Správa říše nalezala se v rukou duchovenstva a boljárů, kdežto lid sevřen byl namnoze nevolnictvím, zájmy tříd panujících a lidu šly cestami různými na škodu a záhubu državy bulharské.

b) Dějiny vzdělanosti.

Zřízení státní. Říše bulharská, jež u Slovanů zvala se Bulharskou stranou neb Záhořím, u cizozemců Bulharskem, měnila v rozmanitých dobách pomezí své. Největší rozsah měla za cáře Jana Aseňa II. (1241.). Severní hranicí Bulharska byl Dunaj až ku svému ústí; na východ Bulharsko sahalo až ku moři Černému. K západu pan-

ství Bulharů mezovalo s panstvím srbským, po jistou dobu (na počátku XIII. století) i s državou uherskou. Na jih od Balkánu Plovdiv a některé hrady Rhodopské, jako Čepina a Stanimaka, poslouchaly Bulharů, arciť vždy na dobu ne dlouhou. Bulhaři o tato místa stálé vedli boje s Byzantinci, jakož o černomořskou krajinu na jih od Balkánu položenou trvalý byl boj mezi Řeky a Bulhary. Říše dělila se v oblasti čili župy; za cáře Jana Aseňa připomínají se kraje jako Bělehradsko, Braničevsko (při ústí řeky Moravy), Bdynsko (okolí města Vidinu), Trnovo s veškerým Záhořím, Přeslav, Karvunsko (při dolní Kamčiji), Krnsko (okolo Karnobadu), dále kraje po bitvě u Klokotnice (1230.) osazené, jako Odrinsko, Skopsko, Prilěpsko, Děvolsko a země Arbanaská.

Panovník Bulharů zval se cár, kterýž titul panovníka Bulharů uznán jest i od panovníků cizích, od ruského, srbského ano i byzantinského, od vladařů benátských a janovských. Papež a Uhři tohoto názvu císařského nikdy neuznali. Petr a Aseň dali se korunovati zlatou korunou a obuli se v purpurové střevíce, přední oznak moci císařské v Řecku. Petr roku 1189. nazval se nejen cářem Bulharův ale i Řeků; nástupce jeho Kalojan dostal od papeže sice jen korunu královskou, nicméně psal se stále cářem. Názvu cáře Řeků pak užívali bulharští panovníci všech rodů vladařských od Petra až po Šišmana; úplný jich název zněl: V Kristu bohu zbožný cár i samovládce všech Bulharův i Řekův.

Trůn, přestol zvaný, vyobrazuje se na starších mincích bulharských jako dvounohá pohovka, perlami zdobená, bez opěradel, kdežto později nalezáme opěradla a někdy i trůn úplný. Car Petr korunován byl korunou zlatou, Kalojan ob-

držel od papeže korunu královskou, žezlo a korouhev s obrazem sv. Petra. V rozmanitých podobách nízké pásky, polokoule, přílby, čepice jeví se koruny cárské na mincích. Žezlo, jsouc délky rozličné, opatřeno bylo na horním konci skvostným křížem, na dolním kulí. Říšské jablko zobrazeno jest jen na penězích Jana Aseňa II. v podobě koule s křížem. Na mincích korouhev říšská postavena jest mezi cáře a cářici; někdy místo její zastupuje kříž.

Korunovace cárů děla se v Trnově v kostele sv. Dimitra, jenž vystavěn jest od Petra i Aseňa. Při slavných příležitostech cár zjevil se v oděvu purpurovém, který až ku zemi dosahoval a okolo krku, na rukávech a na dolním kraji obrouben byl řadami perel a drahokamů; okolo těla třpytil se pás, jehož konec splýval přes ruku levou, kdežto pravá ruka držela žezlo. Šat tento byl jen nápodobením oděvu, jaký nosívali císařové byzantinští.

V příčině posloupnosti staroslovanský zákon, dle něhož volba panovníka dála se z celého knížecího rodu, neměl v Bulharsku platnosti, poněvadž panovníci nastupovali dle prvorozenstva na trůn. Jen po založení druhé říše následoval po Petrovi nejmladší bratr jeho (nikoliv hned syn Asěnův) nejspíše proto, že pravý nástupce byl nezletilým a potřeba žádala panovníka rázného. Když rod panovnický vymřel, boljaři volili cáře ze svého středu; tak povolán ku trůnu, když vymřeli Asěnovci, Srb Konstantin (1258.), jenž se starým rodem byl ve přízni a podobně povýšeni jsou ku hodnosti carské první ze Šišmanovců Michal a Jan Alexander, jeho synovec.

Carové bulharští, ač moc jich od boljarů značně byla obmezena, požívali veliké úcty a váž-

nosti, jsouce dle zvyku byzantinského takořka zbožňováni. V zápisech a legendách zovou se pobožnými, blahorodými, převysokými, překrásnými, přeslavnými, samodržavnými, pravoslavnými, velikými i svatými. Cářice jmenují se pobožnými. Z dob říše Trnovské zachovány jsou zprávy o 21 cařicích bulharských; z nich bylo osm Řekyň, pět Bulharek, tři Srbky, dvě Rumunky, jedna Kumánka, jedna Maďarka a jedna Židovka. Mnohé kněžny bulharské zdobily zase dvory panovníků sousedních; tak Frankové vychvalovali krásu Marie Borilovny, jež byla manželkou císaře Jindřicha Cařihradského. Čtyři panovníci srbští byli pojali Bulharky za manželky; rovněž Tvrdko Bosenský byl se zasnoubil s Bulharkou Doroslavou.

Sídlo cárů bylo na Carevci, zámku Trnovském. „Až po dnešní den poloha staré metropole bulharské neobyčejností a velikolepostí překvapuje každého cestovatele. Byzantinec Niketas Choniates trefně naznačil krátkými slovy povahu sídla Asěnovcův: „Trnovo, nejpevnější a nejpřednější všech pod Haemem (t. j. Balkánem) měst, mohutnými hradbami jest ohrazeno, tokem říčným rozděleno a na vršku hory vystavěno.“ Sestávalo původně z dvou „Vyšehradů“, mezi nimiž prudká řeka protékala, podobně naší Praze s Hradčany a Vyšehradem nad Vltavou. Se severního svahu hor balkánských bystrým proudem k Dunaji splývá řeka Jantra. Nesčíslné jsou její okliky. Z nejkrajnějšího místa jednoho velikého záhybu vystupuje vrch, ze tří stran řekou, ze čtvrté strany ohrazený strmými stupňovinami. Je to ostroh, v jakých Slované při zakládání hradů zvláště si libovali; jediného přístupu k němu poskytuje podivný cestovod, ne umělý, ale přirozený, a 4 m. široký a 15 metrů vysoký, který z doliny k vrchu

vystupuje. Vrch slove nyní bulharsky Carevec, na němž zbudován byl vlastní Trnovgrad; ještě v 17. století stál nahoře starý carský hrad, z něhož se zachovaly jen neladné ssutiny až po dobu naši.

„Na Carevci vystavěny byly cárské paláce, sídla Aseňovců, Terterovcův a Šišmanovcův. Vedle sídla světského panovníka vypínalo se sídlo duchovního vládce bulharského, patriarcha, čili katedrála, po níž za doby naší není památky. Na podnoží Carevce bělal se kostel sv. Tetky, jejíž tělo Jan Asěn II. dal přenésti do Trnova. Turci po zničení Bulharska vzali celý Carevec pro sebe a na místě zbořeného kostela sv. Tetky, vystavěli mečet. Třetí kostel vystavěn byl na úpatí Carevce naproti Trapezici na břehu Jantry, kostel sv. apoštolů Petra a Pavla, jediný chrám, jehož Turci ušetřili. Na pravém břehu Jantry, naproti Carevci, vypíná se osamělé skalisko se strmými svahy, na němž stál starý hrad Trapezica. Na Trapezici 1195. cář Asěn I. vystavěl chrám sv. Jana Rylského, v němž uloženy jsou ostatky patrona říše bulharské. Na Trapezici za našich dnův žádných budov není; křovím zarostla a ovce se na ní pasou. Pod Trapezicí stál na téže straně Jantry kostel sv. Dimitra, založený od bratří Asěna a Petra. V něm korunováni jsou cářové bulharští.“

Úřady dvorské a říšské, k nimž přístup měli jen boljaři, byly zařízeny dle úřadů, jež obvykly byly při dvoře Cařihradském. První důstojenství po cáři měl despot; po despotovi přední místo měl sevastokrator. V Bulharsku podobně jako v Byzancii hodnosť tato udílena jest buď bratru cárově buď blízkému příbuznému. Finance spravoval logothet; posloupnosť a počet ostatních úřadův není nám znám.

V Bulharsku staroslovanské zřízení župní potrvalo až do pádu říše. Země rozdělena byla na okresy, jež nezvaly se jako v Čechách župami, nýbrž oblastmi (též po řecku chory). Každá oblast měla střediště město neb hrad, kde sídleli úředníci a kněží. Vrchní úředník župní, který u Čechů slul župan, u Bulharů původně týmž jménem jest zván; teprvé ve století 13. a 14. ustoupil řeckému názvu „kefalia“. Týž byl cářovým náměstkem, vykonával úřad soudní a bděl nad obecnou bezpečností.

Úředníci župní zvali se vladalci. Velitelem hradské posádky byl kastrofilak, sevart obstarával věci soudní, knezové buď spravovali vsi buď soudili v obchodních záležitostech aneb starali se o daně, prachtor byl předním z úředníků berních. Obyvatelstvo oblastí zavázáno bylo ku robotám buď dvorským buď zemským. Prvnější byly velmi obtížny. Kdykoliv cář jezdil po zemi, obyvatelstvo musilo cáře na cestě provázeti a s veškerým komonstvem bytovati a stravovati. Jinou robotou dvorskou byla práce na statcích carských, na nichž lid povinen byl orati, žíti a sklízeti. Ku zemským robotám patřila pomoc při stavbě hradův a hlídání vězení; rovněž lid byl povinen hradu hlídati ve dne i v noci. Z dávek oblastních připomíná se příplata.

Sněmy, pokud máme několik zpráv, scházely se obyčejně ku volbě cáře a když se jednalo o vyhubení kacířstva. Na sněmu (sboru) zasedali boljaři a duchovenstvo; cář s královici předsedal.

V Bulharsku vládly staroslovanské obyčeje právní, jako prastarý obyčej „společné ruky“: celá ves povinna byla platiti za zločiny, jež spáchány byly v jejím okresu, ač nebyl-li vypátrán zločinec sám. Pokuty takové sluly globy. K nim

patřila pokuta za vraždu člověka, řečená vražda, za loupeže, zvaná razboj, dále potka t. j. pokuta za porušení mezí, když někdo pásl na cizím majetku. Vedle tohoto nepsaného práva vyskytují se psané smlouvy s cizinci a listiny dané klášterům a boljarům.

Daně platily se buď v plodinách buď v penězích. Zachovaly se nám zprávy o některých daních: Voloberština byla daň z každého potahu, košarština, poplatek za užívání pastvin, dimina, daň z každého ohniště neb rodiny; dále připomíná se nametk žitný, vinný a medný, dále klášterům připadající desátek z vepřů, ovec a medu. Výnosna byla cla a mýta; také na trzích vybíral se poplatek.

Vojsko bulharské skládalo se dílem z čet boljarův, dílem ze žoldnéřů cizozemských, najatých od cáře. Cizí žoldnéři bývali buď Frankové, již cvikem válečným se vyznamenávali, buď barbarští kočovníci, jako Kumáni a Tataři, kteří střelami a divokostí napomáhali v bitvách ku vítězství zbraní bulharských.

Vojsko bojovalo, jak bylo zvykem za středověku, ponejvíce koňmo. Hlavy vojínů kryly přílbice v podobě polokoulí, nahoře peřím zdobených, neb obyčejných helmů středověkých: štíty vojíni měli buď kulaté buď podlouhlé. Ku boji do dálky užívali střel, jež chovali v toulci podlouhlém po boku svém; z blízka bojovali meči. Bulhaři naučili se strojům oblehacím od Byzantinců. „Znamenitou umělost v zařizování prakův a bořících strojův měl cář Kalojan. Dobývaje 1201. Varny, hradeb se zmocnil zvláštním strojem, jenž dole příkop vyplnil, nahoře ku cimbuří dosáhl. Při obležení Didymotichu řeku Marici odvedl od hradeb, z praků balvany metal, avšak jakkoliv úhly

věží otřásl silou kamenův, při útoku na žebřících zoufalým odporem jest odražen. Na Drinopol 1206. z třiceti praků ve dne v noci kamení metal, na hradby, věže a město samé. Po smrti Kalojanově, zdá se, umění toto přišlo v zapomenutí.“ Hlavní síla vojska bulharského spočívala v boji pohorském, ač i v poli širém nebylo nedovedné. O jeho způsobu válčení za Aseňa I. zaznamenal Niketas, současný letopisec: „Bulhaři a Kumani zprvu chvíli střely metali a kopím bojovali, ale pak náhle útok obrátivše v útěk, nepřítele ku pronásledování pohnuli; avšak brzo se zase rychle nazpět vyhrnuli; konečně, když nepřítel opětovaným zdánlivým útěkem zemdlel, tasenými ho meči dobili.“ U Byzantinců, Srbův a Bulharů v platnosti byl zákon vojenský, že pro společnou víru z nepřítele smí se bráti jen kořist, když by bojovali jedni proti druhým; lidé neměli se do otroctví odvláčeti ani krom bitvy zabíjeti.

Jinak boje řecko-bulharské se vedly velmi krutě. Byzantinci hrozně plenili krajiny bulharské spalujíce obilí na polích, ničíce zahrady a odhánějíce stáda; Bulhaři a jich stoupenci stejnou měrou jim to spláceli. Z vojevůdců bulharských jediný, totiž Ivan Rus, proslul odhodlaností a zběhlostí v umění válečném; za vlády Jiřího Terterije II. (1323.) byl velitelem Plovdivským.

Církev. Po pokřestění Bulharů Boris strachoval se o samostatnost církevní, ježto Řekové nechtěli dáti zemi ani biskupa. Boris na to dal se do jednání s papeži, Mikulášem I. a Hadrianem II.; žádal od papeže Mikuláše, by uznal arcibiskupem biskupa Formosa. Mezi tím papež Mikuláš zemřel a nástupce jeho, Hadrian II., z osobních příčin nehodlal uznati Formosa; na to Boris navrhl na stolec arcibiskupský diakona

Marina, který rovněž papeži nebyl vhod. Papež vyslal do Bulharska arcibiskupa Sylvestra, jehož Boris zase zpět poslal do Říma. Tu Borisovi došla trpělivosť. Dal se do tajného jednání s Cařihradem a když z Říma došla odpověď záporná, vyslal posla do Cařihradu s otázkou, zda-li Bulhaři náležejí pod papeže neb patriarchát Cařihradský. Otcové východní arci prohlásili se ve svůj prospěch (počátkem r. 870.) a vypravili do Bulhar arcibiskupa Josefa; zároveň založeno jest v zemi deset biskupství. Toť počátek církve bulharské. Dle ponětí obecných na východě nebylo cárstva bez patriarchátu; proto též, když Symeon prohlásil se cárem (917.), arcibiskup bulharský povýšen za patriarchu.

V potomních dobách bouřlivých, když stolice carská přenášena jest z místa na místo, stejné s ní sdílel osudy i patriarchát, jenž po dobytí Podunajska od Řeků přenesen jest do krajin západních, a trvale do Ochridu, kdež arciť pozbyl svého rázu národního.

Když císař Vasil (1018.) říši bulharskou sobě byl podrobil, ponechal v platnosti církev bulharskou; titul patriarší snížen jest na arcibiskupský. Patriarcha David jest sesazen a na místo jeho jmenován jest arcibiskupem Bulharů, sídlem v Ochridě, Jan z Debry. Neodvislé bulharské arcibiskupství v Ochridě udrželo se až do druhé polovice minulého století (až do 1767.), kdy jest zrušeno od cařihradských Fanariotův.*) Arcibiskupství Ochridskému podřízeno bylo 30 biskupství v Makedonii, v Thessalii, Albanii, Epiru, Srbsku a horním Bulharsku. Církev tato brzo se po-

*) Fanarité t. j. Řekové cařihradští, nazvání dle čtvrti městské Fanaru.

řečtila, již nástupce Jana z Debry, Lev byl Řekem; po něm žádný Bulhar více na stolec arcibiskupský nebyl povýšen.

Bulharsko podunajské ponecháno jest pod patriarchou cařihradským; nad pěti biskupy dosazen jest arcibiskup sídlem v Drstru (Silistrii). Když Bulhaři r. 1186. se pozdvihli, dosazen v Trnově nový arcibiskup Vasil v neodvislosti od Cařihradu. Za cáře Kalojana Bulhaři nesli se snahou, by titul panovnický uznán byl od papeže. Z té příčiny Kalojan vyslal r. 1203. arcibiskupa Vasila do Říma, by vymohl na papeži uznání státní i církevní samostatnosti; Vasil nedošel do Říma pro odpor Řeků. Mezi tím do Trnova přibyl kněz Jan z Casemarina nesa arcibiskupské pallium.*) Kalojan na to podrobil zemi papeži na věčné časy, načež papež Innocenc III. vyslal kardinála Lva do Trnova s korunou královskou. Dne 7. listopadu 1204. v Trnově od něho posvěcen jest arcibiskup Vasil za primasa bulharského; metropolité Přěslavský a Velbudžský dostali pallia, biskupové Bdynský, Braniševský, Nisský a Skopijský mitry (biskupské čepice). Nazejtří korunován Kalojan. Kalojan žádal za korunu carskou, kdežto papež poslal mu jen korunu královskou; Kalojan vděčně korunu přijal, ale psal se cářem. Podobně Vasil, jemuž dostalo se od papeže titulu primasa, děkoval za to, že povýšen byl za patriarchu. R. 1235. patriarchát bulharský slavně jest prohlášen a od Řeků též uznán na sjezdu v Lampsaku, kdež arcibiskup Trnovský Joakim u přítomnosti četných metropolitů, biskupův a mnichů

*) Pallium jest proužek z bílé vlny beránčí, křížů ozdobený, který nosí arcibiskup kolem hrdla a na ramenou při velkých slavnostech.

bulharských a řeckých slavně povýšen jest za patriarchu.

Později Řekové želeli kroku toho, jak dokazuje poselství Michala Palaeologa ku koncilu Lyonskému (1274.), kteréž svoláno jest od papeže Řehoře, by provedlo sjednocení církve východní se západní. Michal při tom zamýšlel zničiti samostatné církve slovanské v Trnově a v Peči (srbskou). Brzo pro odpor Cařihradu veškeré jednání jest zastaveno. Ale i v dobách pozdějších Řekové neustali brojiti proti církvi Trnovské. Patriarcha cařihradský Kalliotos (1355.) jal se upírati patriarchovi bulharskému, že by byl mu postaven na roveň, a žádal, by duchovenstvo v modlitbách vzpomínalo též patriarchy cařihradského. Když Dobrotič a Sracimír podrobili se Řekům (v druhé polovici věku 14tého), seslabili velice moc církve bulharské, jež brzo na to po pádu Trnova (1394.) octla se úplně v područí Řeků.

Euthymij slul poslední patriarcha Trnovský. „V nepřítomnosti cáře Šišmana Euthymij byl první osobou v městě. Mužně vyšel po pádu města k Turkům ukonejšiti chtěje hněv barbarského vůdce. Syn Bajezidův, vida patriarchu kráčejícího hrdě a vážně, nepřijal ho sedě, ale vstana, čest mu vzdal, sedadlo bližší mu nabídl i prosby jeho vyslechl, jakkoli jich jen z části splnil. Za všeobecného zmatku Euthymij příkladem svým mnoho působil. Vypuzen byv z patriarchie na Carevci, odebral se do kostela pod vrchem a tam těšil i napomínal zoufající v této bídě.

Turecký velitel zanechán v městě; hanebným činem, totiž vražděním v kostele, zbavil se bojovných Bulharů, věda, že jen mrtvi jsouce budou pokojni. Také Euthymij vržen u vězení. Paša kázal jej z duchovního oděvu svléci a veřejně

stíti. Již velebný kmet klonil šíji, ale zázrakem prý zadržena ruka katova. Úžas jal pašu i vše Turky, i propustili starce. Na to od Bajezida přišel rozkaz, aby všichni Trnovčané, kteří rodem, bohatstvím neb krásou vynikali, přesídleni byli na východ. Zároveň Euthymij vypověděn do Makedonie. Patriarcha vyšel z Trnova s spoluměšťany pěšky, opíraje se o žezlo, slzami zalit nad strastmi krajanův. Bylo to divadlo, že by prý i kamení toho města zaplakalo: loučili se děti od rodičův, bratří od sester, aby se nikdy více nespatřili. Za Balkánem poveleli Turci, kteří truchlivý průvod provázeli, že zde Euthymiovi jest se odděliti. Tu vyhnanci patriarchovi padali k nohám, ruce mu celovali, otcem ho nazývali, ženy dítky své předeň kladli. Kdo šat jeho políbiti mohli, šťastni byli; jiní trávu rvali na místě, kde stál. Euthymij napomínal, aby u víře setrvali, poklekl i pomodlil se s nimi; potom vstav naposled je požehnal. Na to Turci ho odvedli. Euthymij konec života ztrávil nepochybně v území Konstantinově; v Makedonii zemřel i přičten jest ku svatým národa Bulharského.“

Národní církev bulharská tak zničena; již v srpnu 1394. patriarcha cařihradský odevzdal vykonávání práv biskupských metropolitu multanskému. L. 1402. ustanoven v Trnově zvláštní metropolita, podřízený patriarchovi cařihradskému.

Oblast patriarcháta Trnovského obsahovala tato biskupství: Veliký Přěslav, Drster, Oveč, Loveč, Črveň (Ruščuk), Bdyn (Vidin) a Sredec, celkem sedm. Po čas příslušelo pod týž patriarchát biskupství Mesembrijské, Plovdivské a za Asěnovců celá řáda jiných v pořičí Moravy a v Makedonii.

Církvi bulharské za středověku velice na

úkor byla sekta Bogomilů, jež z Bulhar rozšířila se po celém poloostrově a dostala se i do Italie a Francie. Zakladatelem jejím byl pop (kněz) Bogomil; jeho nauka podobala se víře staroslovanské v bohy a běsy učíc, že bohové jsou dvojí: bůh dobrý a bůh zlý. Z příčiny té lehko učení jeho šířilo se mezi lidem, který teprvé nedávno se zřekl pohanstva; mimo to stoupenci Bogomilovi zjednali sobě vážnosť jakož i mnoho přívržencův přísnou mravností.*) Na půdě bulharské Bogomilové založili záhy dvě církve, bulharskou a dragovičskou v krajinách při dolním Vardaru; z nich všechny pozdější původ svůj měly. Za caře Jana Aseňa II. celá říše bulharská byla prý jimi naplněna. Aseňovci vůbec nechávali je s pokojem; jen dva cárové, pokuď víme, je pronásledovali, totiž Boris 1211. a Jan Alexander v polovici 14. věku. V potomních dobách bouřlivých z Bulharska zmizeli naprosto.

Velikou důležitosť měly v církvi bulharské kláštery (monastyry), jichž počet byl dosti značný. Nade všechny vynikal klášter Rylský, jemuž náležely všecky hory okolní s 23 vesnicemi; hojně obdařen byl od mnohých cárů. Podnes daleko široko jest proslaven.

Kláštery vyňaty byly ze všech povinností i daní; z vesnic a statků hojné plynuly jim důchody.

Obyvatelstvo a jeho výživa. Lid bulharský dělil se na boljary, duchovenstvo, lid městský a venkovský.

Boljaři, dělíce se na boljary veliké a malé, vládli vlastně v zemi, rozhodujíce na sněmích a

*) Viz J. Toužimského: Bosna a Hercegovina. Matice lidu 1882.

zastávajíce úřady v míru i válce. Mnozí boljaři ze ctižádosti domáhali se panství samostatného a velice poškozovali zájem državy; tak ku př. hrad Bdyn v západní části říše často byl sídlem vládců samostatných. Boljaři sídla svá měli buď v Trnově a jiných městech, buď na svých statcích; cestovatel posud spatří v Bulharsku na skalách a návrších trosky středověkých hradů, sídel boljarských. Venkovská šlechta nižší byla as v Bulharsku stejně četnou jako u nás do doby války 30leté.

Měšťanstvo, jež v Bulharsku obývalo města, jichž původ namnoze sahal do doby starověku, bylo lidem svobodným. Zabývalo se řemesly, obchodem, orbou a hornictvím. Předním městem bylo v říši sídlo carské Trnovo; po něm první místo měl Bdyn nad Dunajem, dále Sredec, Nikopol na úpatí Balkánu a Drster (nyní Silistria). Na západě vynikal Loveč, při Černém moři Mesembria a Varna. Na jihu od Balkánu proslulým byl městem Sliven.

Venkovského lidu největší část dle všeho byla v nevolnictví; nevolníci dělili se na pariky a otroky. Bulharský nevolník (parik) byl osobně svobodný, ale nesměl odejíti ze svého poplužní, na němž lpěl. Povinností jeho bylo robotovati pánu svému neb dávati poplatek v plodinách. Vedle tohoto lidu nevolnického žili v Bulharsku i osadníci svobodní, zvláště v horách Balkánských a Rhodopských.

Lid ponejvíce živil se orbou a pastýřstvím. Úrodnosť země byla značna; tak okolo 1308. cář Sventslav vysvobodil Cařihrad z hladu houfným dovážením obilí. Hojně pěstováno jest i proso. Z ovocného stromoví vzpomínají se třešně a ořechy. Vinohrady u Bulharův původ svůj měly z dob římských. Skot, ovce, kozy a vepři chováni jsou

v stádech ohromných; rovněž chov koní za středověku byl značnější dob potomních.

Vedle kupců domácích obchodem se živili zvláště kupci cizí, Dubrovčané, Benátčané a Janované. Slovanským Dubrovčanům dostalo se velkých práv od cáře Aseňa II. a syna jeho.

O ostatním životě lidu bulharského málo posud jest známo. „Nejstarší vědomost o kroji bulharském nabýváme z jedné drobnomalby v řeckém menologiu (dějích svatých), kteréž napsáno jest k rozkazu císaře Vasila II. (976.—1025.). Z tří Bulharů tam vyobrazených dva bezvousí jsou, jeden má úplný vous. Osoba na levo stojící na hlavě má čepici s kožešinovou obrubou; oděna jest v krzno s přilehajícími rukávy, ježto na hrdle a na dolejším podolku jest kožešinou lemováno a na prsou osmi stužkami přepnuto; na nohou má těsné spodky. Stužky takové vyskytují se též na starožitných obrazech Rusův a Jihoslovanův a podnes spatřují se na národním kroji Chorvatův, Polákův a na našich čamarách. Z pasu mu v pochvě visí malý nožík či dýka, jakou posud všichni Slované poloostrovní na pás přivěšují.

Osoba na pravo má krzno podobnými stužkami přepnuté a květinkami ozdobené, z nichž každá leží uprostřed dvou velikých soustředných kruhů; kruhy ty jsou takové velikosti, že dva ku vyplnění celého místa od hrdla k pasu vystačují; i na rukávech nechybí. Osoba třetí, stojíc uprostřed, oblečena jest v krzno, poseté kvítky šestilistnými. Všichni tři mužové v rukou rovné meče drží.“ Bulhaři dříve nosili vous dlouhý; nynější obyčej, kde kromě popů obyvatelé nosí jen kníry, zaveden jest od Turkův.

Hlavním rysem povahy starobulharské jest bojovnost; nejen doma ale i ve službách cizích

Bulhaři bojovali. Že při zvycích válečných Bulhaři dlouho trvali ve mravích hrubých, jest samozřejmo; zvláště trest oslepení z Řecka převedeu jest do Bulharska a dlouho se tu držel. Při bojovné mysli zpěvy válečné a junácké byly oblíbeny u Bulharů, kteří jinak dlouho se nedovedli vymaniti z rozmanitých pověr a předsudků.

Osvěta. Písemnictví bulharské jest nejstarší literaturou Slovanstva pravoslavného. Jazyku bulharskému připisuje se z téže příčiny název staroslovanského; podnes pak zůstal církevním jazykem slovanského pravoslaví.

Zmínili jsme se již při dějinách politických, že učedníci Methodovi, Kliment, Gorazd, Naum, Angelar a Sáva nuceni jsouce opustiti Moravu uchýlili se do Bulhar a tam působením svým položili základ ku písemnictví staroslovanskému.

Doba cáře Symeona byla zlatým věkem písemnictví bulharského. Symeon vzdělán jsa na dvoře cařihradském proslul učeností byzantinskou. Jako vladař podporoval osvícení národa svého, vyzýval ku prácem bohosloveckým, ku překladům z řečtiny, pracuje k tomu, by vzdělanosť řecká vštípena byla lidu bulharskému. Sám zabýval se též pracemi literárními; připisuje se mu překlad řečí Jana Zlatoústého pod nápisem Zlatostruj (t. j. Zlatotok), ačkoliv se podobá, že jich on sám alespoň ne všechněch, nepřeložil. Kliment, biskup Velický († 916) vydal kázání a chvalořeči ku cti svatých slohem vzorným. Gorazd, muž výtečný, přední učedník Methodiův, dle všeho jest spisovatelem života sv. Methodia. Veleplodným byl Jan, známý pod jménem „exarch bulharský“, osobní přítel Symeonův. Nejslavnějším jeho dílem jest „Šestodnev“, jenž obsahuje výklad prvé knihy Moj-

žíšovy o stvoření světa; spis vyznamenává se krásou a bohatstvím jazyka. Ku církevnímu poučení hledí též spisy biskupa Konstantina, jenž přeložil kázání sv. Athanasia a řeči sv. Jana Zlatoústa. Mnich Chrabr pojednáním „o písmenech“ jest nejstarším svědkem o vynalezení a způsobě staré azbuky.

Zajisté bohatá literatura, ale jak málo jest v ní živého, původního a skutečně národního! Nejčastěji shledáš překlady církevních spisovatelů řeckých a sepsání původní tímže směrem vedená. Pročež nebudeme se diviti, že jen byla majetkem jedné třídy národa, totiž duchovenstva. Bulhaři sice měli též literaturu lidu, totiž pohádky náboženské a světské ku př. o Alexandru Velikém, králi makedonském, o dobytí Troje, o Barlaamu a Josafatu, o arabském caři Sinagripovi, ale tyto pověsti byly přejaty po většině od Řeků neb jich prostřednictvím od národů východních.

Brzo po pokřestění Bulharů přinesena jest z Řecka do Bulharska celá literatura „knih lživých“, pověstí o osobách a událostech starého i nového zákona, jež prohlášeny byly nepravými, rozmanitých kouzel a hádání. Pro jižní a východní Slovany Bulharsko stalo se dílnou, kde původní spisy řecké těchto „knih lživých“ jsou překládány a vzdělávány; z Bulharska dostaly se na Rus a ku Srbům a Chorvatům. Západní Slované, Češi a Poláci, přejali je ze spisů latinských. Národní obrazotvornost uchopila se těchto látek a zpracovala je v pohádkách a pověstech, jež dochovaly se až po naše dny. Při práci této v Bulharsku Bogomilové měli veliké účastenství; proto od církve knihy bogomilské jako kacířské jsou hubeny. Nicméně v nich a v pohádkách světských zavírá se největší díl duševního života lidu bulharského za středověku.

Za druhého carství (Trnovského) zkvétla literatura poznovu. V literatuře náboženské hojné jsou sborníky. Daleko většího významu za doby té jest písemnictví dějepisné. Neznáme posud domácího letopisu, ale jsou jasná svědectví o tom, že byly, jak vysvítá ze zprávy cáře Kalojana. Car Kalojan totiž psal r. 1202 papeži, že Petr a Samuel obdrželi korunu z Říma, jakož jsme v knihách našich nalezli zaznamenáno; a po druhé r. 1204 píše: „Prohlédal jsem zápisy a knihy předků našich, jakož i zákony blahé paměti císařův našich předchůdcův.“

Posud nalezly se jen kusé památky letopisů. Za to v Bulharích sepsány dvě kroniky, Jellinskij lětopisec a Chronograf; první čerpá z příběhů biblických a z kronik řeckých, druhá obsahuje zprávy o dějinách všeobecných a o událostech ruských, bulharských a srbských. Za cáře Jana Alexandra (1331—1365), který byl kněh velkým milovníkem, přeložena řecká kronika Konstantina Manassesa; pro něho sepsáno několik církevních kněh a sborníků. Za vlády jeho došlo ku bouřlivým projevům kacířstva, proti němuž jako bojovník proslul Theodosij Trnovský, oprávce kázně církevní.

Znamenitým jeho učedníkem byl Euthymij, poslední patriarcha bulharský. Literární působení muže toho upomínalo na věk Symeonův; známe totiž osmnácte spisů, jichž jest spisovatelem. Jsou to nejvíce životopisy bulharských svatých, dále náboženské povídky, pochvalné řeči a listy; rovněž připisuje se mu zásluha, že dal opraviti mnohé knihy, jež zkaženy byly nevědomostí opisovačů podnikaje nápravu zkaženého slohu písemného v duchu jazyka starého, jenž byl církevním a zdál se tudíž i posvátným. Učedníci Euthymijovi i po-

jeho smrti přidržovali se směru jeho, především Řehoř Camblak, který sepsal mnoho chvalořečí a několik životopisův, a Konstantin filosof, jehož činnost vlastně přináleží písemnictví srbskému. Konstantin totiž po rozkotání Bulharska nalezl útulku při dvoře knížete srbského, Štěpána Lazareviče, jehož život sepsal (r. 1431); životopis tento jest nejlepší dějepisný spis starosrbské literatury.

Než oživení, jež Euthymij vdechl písemnictví bulharskému nepřineslo ovoce žádoucího; jednak písemnictví školy této nevniklo do života národního, jednak turecká poroba nezpůsobila jen pád státu a církve nýbrž též literatury.

O umění starobulharském nevíme takřka ničeho. Stavby chrámův a hradů z doby středověké jsou v rozvalinách. Umění malířské pěstovalo se nejvíce v klášteřích, jak svědčí drobnomalby v kronice Manassově. Kroniku tuto zdobí asi 70 malovaných obrazů, jež představují války Kruma, Symeona, Samuela, rodinu Alexandrovu atd. Ruský cestovatel Grigorovič, jenž mnoho cestoval na poloostrově balkánském a hojnost ikon (obrazů svatých) starobulharských poznal, dosvědčuje, že vliv řecký mocně zasáhl v život starobulharský; ale i přes to Bulharsko staré dosti zachovalo původnosti a rázu vlastního.

IV. Turci a Bulhaři.

Bulharsko po pádu svém podřízeno jest beglerbegovi (místodržícímu), jenž sídlil v Sredci (Sofia). Jinak pod nadvládou tureckou vyvinulo se zřízení lenní; mocní vládci drželi vládu nad jednotlivými krajinami dědičně, jsouce téměř neodvislí. Mnohé křesťanské rodiny boljarů poturčily se, načež staly

se dědičnými pány lén vojenských. Spahiové, majetníci lén vojenských, místo žoldu dostávali desátek ze vsí jim přikázaných. Mahomedáni, kteří po zemi se rozsadili, stali se třídou vyvolenou; nicméně v prvních dobách vlády turecké, kdy šetřilo se práva, i křesťanům nedařilo se zle pod cizí nadvládou. Církevní a obecní samospráva křesťanům nikdy není odnímána. Mnohé rodiny slovanské přijetím islamu zjednaly si přístup ku nejvyšším úřadům; tak ku konci 16tého století připomíná se vezír Mahmud, rodilý Bulhar, který přišed do Cařihradu jako otrok, stal se holičem sultánovým a povýšen na vezíra, jednoho z rádců sultánových. V 16. století sbor janičářský, jádro vojska tureckého, téměř všechen hovořil jazykem slovanským, sultán pak Selim II. kromě jazyka tureckého znal se i v jazyku slovanském, jehož velice si vážil. V době té některé obce Bulharů křesťanských v horských dolinách Balkánu a Sredné gory zachovaly nejen samostatnost svou nýbrž nadány jsou od Turků zvláštními výsadami. Žily samostatně pod vládou svých vojvod neplatíce krom harače (daně z hlavy) žádných jiných daní; ve válkách povinny byly vypraviti do pole několik set mužů, kteří bez platu sloužili buď bojujíce buď koně sultánovy vodíce. Nejhlavnější z těchto osad byly Koprivštica, Panadjuriště, Kotel, Jambol a Šliven.

V městech i pod nadvládím tureckým čilý byl obchod, nádherné mečety, paláce a lázně jsou budovány; na venkově stavěním silnic a mostů napomáháno rozvoji obchodnímu. Obchodem v Bulharsku za doby této proslulo město Arbanasi poblíž Trnova, sídlo obchodníků s dobytkem, a obojí Arnaut poblíž Razgradu, jichž obyvatelstvo rovněž živilo se obchodem s dobytkem. Z cizích kupců

Dubrovčané volně mohli ve všech městech pobývati, náboženství své vyznávati a bez závady choditi po celé říši. V mnohých městech měli své osady, ku př. v Ruščuku, Silistrii, Varně, Šumenu a hlavně v Provadu; ve vnitrozemí bydleli v Dunopoli, kdež se sjížděli kupci z celého poloostrova, v Plovdivě a Sredci, kdež měli rozsáhlé sklady zvláště sukna. S nimi též Židé španělští a uherští usazovali se v týchže důležitějších městech obchodních.

Vedle katolických Dubrovčanů žilo několik tisíc katolíků, tureckých to poddaných, v Bulharsku zvláště v okolí Čiprovce, kdež 1674. sídlel i katolický arcibiskup Sredecký, františkán, rodák Čiprovecký; když za války rakousko-turecké Čiprovec s okolím od Turků jest vypleněn, obyvatelstvo uteklo do Sedmihrad, kdež císař Leopold jim vykázal zvláštní sídla.

Rovněž v okolí Nikopolském v druhé polovici století 17tého žilo množství katolíků; dříve byli Bogomili a obrátili se pak ku víře katolické. Zajímavo jest, že katolíkům bulharským kromě knih srbských přinášeny i knihy české, vydávané dědictvím sv. Václava; jmenovitě stalo se tak brzo po zjednání míru Karloveckého.

Takový byl stav křesťanského lidu pod nadvládím tureckým, dokud vláda turecká byla mocnou. Avšak od polovice 17. století, kdy nastal vnitřní rozklad v životě a vládě Turkův, osud Slovanů tureckých stával se čím dál tím neutěšenějším. Nevědomost a chudoba počala se šířiti mezi křesťany, kostely pustly, pozůstatky knih starých mizely, duchovenstvo upadalo ve sprostotu; národ poznenáhla tonul v otroctví. Křesťané poháněni od Turků ku robotám, odíráni jsou libovolně a beztrestně, ježto při soudech

křesťan nenašel zastání. Křesťané obmezováni jsou v kroji, nesměli bíliti své domy a zapověděno jim bylo stavěti kostely. Potkal-li kdy křesťan moslemína na koni jeda, bylo mu sestoupiti s koně a pokloniti se moslemínovi. Dívky křesťanské často od Turků jsou unášeny. Všemožně od Turků vydírány jsou peníze na poddaných. Mimo harač (daň jednoho dukátu z každé hlavy mužské, starší 14 let) vybírán desátek ze všech plodin a poplatek z každého kusu dobytka. Hrozná byla daň z dětí. Každý pátý rok dostavili se sultánovi úředníci a nejkrásnější chlapce 10—12leté odváděli do sboru janičárského, který výhradně složen byl z dětí odvedených a poturčených. Popravy v Turecku byly obyčejny; kat (dželatin) stále koho měl nabíjeti na kůl, věšeti neb házeti na hák. Krátce, mohamedáni měli ráj, křesťané peklo na zemi. Ku těmto bídám světským přidružily se ještě i útisky se strany církve. Jak známo, bylo Bulharsko po pádu trnovského patriarchatu podřízeno patriarchatu cařihradskému. Po dobytí Cařihradu od Turků patriarcha obdržel od sultána kromě své vlády duchovní i vládu občanskou nad těmi národy říše turecké, již přidržovali se pravoslaví. Tak patriarcha cařihradský určen jest jediným prostředníkem mezi státní mocí a národem, který mu byl vydán na milost a nemilost. Od doby té Bulhaři více nedocházeli vysokých míst duchovních, ač činili největší část pravoslavných poddaných cařihradského patriarchy. Útisk církve bulharské vrcholu svého dosáhl ku konci století 18tého. Fanarioté (nazvaní tak dle cařihradské čtvrti Fanaru) stali se pohromou Bulharů; oni nejen vyssáli poslední hmotné síly národa, nýbrž ohrožovali i jeho bytnost národní. „Duchovní Fanarioté vládli v církvi, světští veli-

kou moc si zjednali jako peněžníci a kupci a v službách tureckých jako písaři a tlumočníci. Duchovní úřady od patriarchátu do farářství byly prodajny. Patriarchové dosazováni jsou namnoze pletichami bohatých Fanariotův aneb tureckých velmožův, někdy i cizích vyslancův. Za 390 let vystřídalo se neméně než 140 patriarchův! Když se uprázdnila některá stolice biskupská, buď smrtí biskupa, buď že vyhnán jest, nastala dražba v Cařihradě. Kdo více dal, biskupem se stal; o učenost, bezúhonnost mravův aneb pobožnost se nedbalo, jen když měl peníze a velkou přízeň. A tak mnohý kavárník a kuchař pastýřem duchovním se stal. Když takový biskup přitáhl do svého biskupství, přední starostí jeho bylo, aby zaplatil peníze, které dal za místo své; když byly zapraveny, obohacoval se všemožným způsobem, aby jednak sám dobře žil, jednak v milosti měl příznivce své v Cařihradu. S řeckými biskupy přišly i řecké knihy a řecký jazyk; slovanská liturgie držela se jen na venkově.“ Národ bulharský tak připravován jest poznenáhla o národnost svou; lid udržován úmyslně ve tmách, a aby vše mizelo, co by ho upamatovalo na národnost jeho, zaváděna jest bohoslužba řecká a zlomyslně v dobách posledních pronásledována jsou i učiliště bulharská, jež donucována zaváděti jazyk řecký za učebný. Obě posud samostatné církve, Ochridská a Pečská, staly se obětí hrabivých Fanariotů; r. 1766. patriarcha Samuel zničil církev Pečskou a již roku potomního i církev Ochridská od Turků jest zrušena.

Národ bulharský nalezal se ve stavu velmi bídném, že hledal spásy v přesídlení do zemí sousedních. Bulhaři nejvíce stěhovali se do Valašska a Multan, (od polovice minulého století) též na jižní Rus, do knížectví srbského a do Banátu.

Mnozí dali se na „hajductví“. Kdo jest těžce pohaněn, potupen neb ztýrán od Turků, utekl se do hor a lesův a stal se hajdukem; pomsta za učiněná příkoří stala se heslem každého hajduka. Hajduk, kde Turka napadl, buď zabil neb alespoň obral; však své souvěrce chránil a mstil. Uprchlík buď sám si družinu sebral, neb přidal se ku některé již zřízené; ku posledním mohl přijat býti jen člověk statečný a neohrožený. Druhové přísahou se zavázali, že se nerozejdou a že si budou věrni; zbraní jich byla ručnice, dvě pistole za pasem, jatagan (veliký nůž) a ostrá šavle. Čety nebyly silny pro obtížné stravování; hlava jich zval se vojvodou, jemuž po boku byl korouhevník (barjaktar), jenž nosil červenou neb zelenou korouhev. Bydlištěm hajduků byly hory vysoké; nejraději zdržovali se v okolí průsmykův a při stezkách horských. Byl-li lid vesnický od utiskovatelů tureckých mnoho týrán, volal hajduky na pomoc; když pak hajduk některého násilníka tureckého poslal na onen svět, bylo mu rychle utéci z krajiny před slídiči. Neboť běda hajduku, jenž upadl do rukou nepřátelských; vražen jest na kůl blíže města za strašných muk. Hajductví dařilo se jen v létě; rozchod hajduků dál se v měsíci září, před nímž zakopány jsou zbraně a určen den a místo příští schůzky.

Po rozchodu každý hajduk vyhledal si pobyt přes zimu u některého z přátel ve vsi, kdež arcit musil toho dbáti, aby nebyl poznán a neoctl se v rukou nepřátel.

Konečně Bulhaři obraceli se ku katolictví, by zbavili se nenáviděné vrchnosti patriarchy cařihradského. Jedna část přijala katolictví, obec totiž bývalých bogomilů, žijících v okolí Plovdiva a Svištova, v počtu as 50.000 duší. Posléze mnoho

Bulharů dalo se též na víru mahomedánskou; mnoho jiných poturčilo se ve mravech svých, lidé pak majetnější a poněkud vzdělanější přijímali jazyk řecký neb rumunský. Řečtina čím dále tím více nabývala důležitosti v Bulharsku vlivem Fanariotův; jazyk domácí hynul.

Fanarioté pohrdali ve své pýše Bulhary a jsouce si vědomi zloby, jakou páchali, snažili se i zničiti samu možnost příštího probuzení. Za tím účelem řečtí duchovní úsilovně ničili knihy bulharské a rukopisy slovanské; do jediných škol, jež Bulharům zbyly pod nadvládou tureckou, totiž popských, v městech i na vsích zaváděli jazyk řecký. Když pak novořecká literatura školami, jež zakládány jsou v Řecku po způsobu západním, počala zkvétati, počet škol řeckých i v Bulharsku se množil, do nichž místo popů zaváděni jsou učitelé buď Řekové buď pořečtilí Bulhaři. Tak známost řečtiny mezi Bulhary velice se rozšířila; kdo vzdělancem chtěl slouti, snažil se, by znalý byl jazyka řeckého.

Ale tlak každý budí protitlak. První hlas, jenž budil lid bulharský ze spánku a pobízel ku obraně, zavzněl od dějepisce Paysije. A nebyl hlas jeho hlasem volajícího na poušti! Paysij, mnich v klášteře Chilendarském (na Athosu), r. 1762. vydal spis dějepisný: Dějepis slovansko-bulharský o národech i o cárech i svatých bulharských. Kniha ta způsobila veliký účinek mezi Bulhary písma znalými, kteří nebyli pozbyli ještě citu národního, a byla prvním popudem k znovuzrození národa bulharského.

Paysij ve spisu svém rozhořčeně mluví o Bulharech, již zapírají rod svůj, již nepracují pro jazyk bulharský, nýbrž se učí jazyku řeckému stydíce se za to, že jsou Bulhary. Stůjtež zde

vlastní jeho slova: „Viděl jsem mnoho Bulharů, že jdou za cizím jazykem a mravem a svůj jazyk tupí, proto jsem to zde napsal; a oni otcerouhačové, kteří nemilují rodného svého jazyka napsal jsem, aby se poznali. O nerozumní a pošetilí! Pověz, co se stydíš, když se jmenuješ Bulharem a nečteš ve svém jazyku a nemyslíš? Což neměli jsou Bulhaři carství a říše? Avšak praví se: Řekové jsou moudřejší a političtější, a Bulhaři jsou prostí a hloupí a nemají řeči politické, proto prý je lépe býti Řekem. Avšak viz pošetilče, jest mnoho národů moudřejších a slavnějších než jsou Řekové: zdali pak zanechá některý Řek svého jazyka a učení i rodu, jako ty, nemoudrý, jenž zanecháváš svého a nemáš žádného užitku z řecké moudrosti a politiky? Ty, Bulhare, neoklamávej se, znej svůj rod a jazyk a uč se svým jazykem; lepší jest bulharská prostota a nezloba.“ Praví-li se, že Bulhaři nemají učených a slavných mužů, že jsou pouze dělníky a pastuchy, na to Paysij odpovídá poukazuje ku dřívějším slavným dobám Bulharů; praví: „Či nemívali jsou Bulhaři carství a říší, kdež tolik carstvovali a k obdivu byli všem zemím a mnohokráte od silných Římanův i od moudrých Řeků daň brali, a dávali jim cárové a králové své cárské dcery k manželství, jen aby měli mír a lásku s cáři bulharskými. A ze všeho slovanského národa nejslavnější byli Bulhaři: první jsou patriarchu měli, první se pokřestili, nejvíce zemí si osvojili, též ze všeho národa slovanského nejsilnější a nejčestnější byli, i první svatí slovanští z rodu a jazyka bulharského se proskvěli jakož po řadě vše v tuto historii jsem zapsal, a mají o tom Bulhaři v mnohých historiích svědectví.“

Paysij dotýká se též útisků, jež snášejí Bulhaři od řeckého duchovenstva; praví: „Ta křivda

Bulharům od řecké církevní vrchnosti přichází, a mnoho nespravedlivého od řeckých biskupů snášejí v tuto dobu. Než Bulhaři ctí je jako své arcikněze a dvojnásob platí jim náležitosti jejich, za to pak jich prostota a dobrota dojdou odplaty od Boha, také i oni arcikněži, kteří násilím a ne kněžským řádem činí Bulharům veliké křivdy za své dílo a bezsvědomí přijmou mzdu svou od Boha, jakož řečeno jest: každému odplaceno bude podle zásluhy jeho.“ Takto vlastenecky Paysij hovořil ku lidu bulharskému; jaký div, že spis šel z ruky do ruky a brzo rozšířil se po všech vlastech bulharských.

Předním učedníkem Paysijovým stal se Sofronij, biskup Vračanský. Prožil život velice nepokojný, jenž poskytuje názorný obraz o stavu, v jakém nalézali se Bulhaři na rozhraní minulého a nynějšího století. Poslední leta života svého věnoval činnosti spisovatelské; r. 1804. sepsal paměti své pod názvem „Život a utrpení hříšného Sofronia“, r. 1806. „Nedělník“ čili kázání na všecky neděle a svátky, *první* to knihu tištěnou jazykem novobulharským.*)“

Ruch mezi Bulhary vzbuzený počátkem nynějšího století hojné docházel podpory u vystěhovalcův a kupců bulharských ve Valašsku; vynikajíce jistým vzděláním, arciť v duchu řeckém, naklonili mysl svou snažení národnímu podporujíce je zakládáním škol a vydáváním spisů.

Petr Berovič vytiskl r. 1824. v Brašově pomocí jednoho kupce „Bukvář“ (slabikář a čítanku), který posud u Bulharů ve velké jest ceně. Vasil Nenovič vydal v Budíně r. 1825 „Svaté příběhy“

*) Paysij s kronikou svou putoval po Bulharsku a půjčoval ji jiným ku přepisování; pravá jeho kronika nevyšla tiskem.

a roku následovního bukvář, v Bukurešti pak založil slovanskou školu, která se však brzo porumunštila. Sapunov a Serafin přeložili „Nový zákon“ a vytiskli jej v Bukurešti (1828.). Než všechny tyto pokusy byly jen osamělé. Větších nabyly rozměrů působením muže, jenž nejsa Bulharem rozeným, oddal se s velikou horlivostí věci bulharské. Byl to Venelin.

Jiří Venelin (1802—39) byl rodilý Rusín ze severních Uher a jmenoval se vlastně Jiří Huca; když dlel na vysokých školách Lvovských přijal jméno druhé, by zakryl stopu po sobě, ježto mínil odejíti na Rus. V r. 1823. již vidíme ho v Kišinevě hostem generala Nizova; tu seznámil se s Bulhary, od které doby výhradně zabýval se osudem národa bulharského. R. 1829. vydal první díl spisu: „Dřevní a nynější Bulhaři,“ který obrátil na sebe pozornost světa učeného a při tom mocně působil i na čtoucí obecenstvo bulharské. Již roku následovního vypravil se pomocí akademie ruské do Bulharska, by z vlastního názoru poznal zemi i lid; sebral hojně rukopisů, s velikým úsilím sepsal značný počet písní národních, naučil se jazyku, jehož mluvnici rovněž složil. Nicméně, když se vrátil do Moskvy, sklamán jest ve svých nadějích; upadl do bídy a záhy zemřel nemaje více 37 let. Největší část jeho spisů vyšla teprvé po jeho smrti. Ač pravda jest, že rozpravy Venelinovy v mnohém ohledu jsou nedostatečny, zásluhy Venelinovy o vzkříšení národa bulharského jsou převeliky. Z té příčiny Venelin Bulharům stal se posvátným; děti ve škole o něm slyší a není vzdělance mezi Bulhary, aby jeho neznal.

Od doby Venelinovy horlivější činnost Bulharů jest patrna. Bulharští vystěhovalci usedlí v Oděse, vlivem Venelinovým horlivě s[illegible] újali ší-

ření osvěty mezi Bulhary. Z nich dva V. Aprilov a N. Palauzov usnesli se založiti bulharskou školu v rodišti svém, v Gabrově, který úmysl v lednu r. 1835. jest proveden; za učitele povolán jest kněz kláštera Rylského, Neofyt. Škola Gabrovská byla první školou v Bulharsku dle vzoru škol evropských; když pak se ukázalo, jak zdárně škola tato prospívá, příkladu Aprilova a Palauzova horlivě jest následováno. V prvních šesti letech po otevření školy Gabrovské založeny jsou školy bulharské ve Svišťově (r. 1836. založena od tamního kupce J. Ch. Angelova), dále v Koprivštici (r. 1837. otevřena od Neofyta Rylského), v Kazanlyku, v Karlově, v Sopotu (1838.), v Panagjurišti a v Kaloferu (1839.), v Sredci a v Trnově. Školami těmito prvopočátky vzdělání národního mezi Bulhary byly zabezpečeny.

Po desítiletém rozvoji byly r. 1845. v Bulharsku již 53 školy; se školami rostl i počet čtenářů, tak že nejedna kniha nalezla již i 2000 předplatitelů.

„A tak probuzení národu bulharského skutkem se stalo v průběhu jediného věku lidského. Byl to veliký převrat, jehož úžasná rychlosť spravedlivé vzbuzuje podivení. Na počátku našeho století právem se pochybovalo, zdali Bulhaři kdy zase přijdou k vědomí. A čtyřicet let později hojně bylo vlastenských kupců, učitelův a duchovních, ve všech větších městech byly bulharské školy, bulharské knihy četly se v tisících výtisků od lidu vesnického. Ne zbraní, ale knihami a školami stala se tato proměna v mysli lidu. Národ stal se živoucím a nabyl takové síly, že by zhola nemu[illegible]no bylo, mocné toto proudění mysli zastaviti.

Ale [illegible]ud Bulhaři svíráni byli jhem fana-

riotským; by svrženo bylo, třeba bylo boje. A boj ten byl krutý! Již v rocích čtyřicátých Bulhaři žádali si biskupů národních; měrou větší žádosti tyto opakovány jsou v letech padesátých. Když po válce Krymské Turecko slibovalo křesťanům všeliké svobody a náboženskou rovnoprávnost, Bulhaři obrátili se přímo ku dvoru cařihradskému se žádostí za národní církev. Od doby té došlo ku boji zjevnému mezi Bulhary a Řeky. Řekům jednalo se o hmotné i národní panství nad Bulhary; hájili panství svého předstírajíce, že Bulhaři jsou Řeky, mluvícími jazykem zkaženým. Bulhaři naopak pracovali o vybavení své z duchovní nadvlády řecké. Boj trval déle třiceti let. V něm hned na počátku jedním z hlavních obhajců věci bulharské byl známý nám pracovník na poli osvěty bulharské, archimandrita (arciopat) Chilendárský, Neofyt, muž ducha ohnivého a neoblomného. Návodem jeho Bulhaři samému sultánu podávali žádosti, by řečtí biskupové byli odstraněni a na jich místo dosazeni biskupové jazyka bulharského. Vznešení Bulhaři cařihradští ujímali se velice Neofyta, by se stal metropolitou Trnovským; ale pletichy Fanariotů vše zmařily, ano způsobily, že Neofyt r. 1845. odvezen na Athos a tam vězněn až do své smrti (1849.).

Po válce Krymské od porty r. 1858. svolán národní sjezd, aby smluvil opravy nevyhnutelné; ale neústupnost Řeků všechnu zdárnou činnost zmařila. Mysli Bulharů ještě více jsou roztrpčeny. Dne 3. dubna 1860. na neděli velikonoční Neofytův druh Ilarion v bulharském kostele v Cařihradě od shromážděného lidu prohlášen jest za vůdce věřících, začež pykal vypovědením; rovněž část Bulharů hledala spásy v sjednocení s církví římskou. Tu nový řecký patriarcha Joakim vy-

zval Bulhary, by předložili svá přání; Bulhaři předložili sedm přání, jež patriarcha zamítl. Na to sám vydal patnáct slibů, že v biskupstvích bulharských ustanovování budou biskupové znalí mluvy bulharské, že do kostelů čistě bulharských zavedena bude bohoslužba slovanská, a že dva bulharští arcibiskupové mají míti místo v synodě patriarší. Na to biskupství bulharská předložila nových osm žádostí, jež opětně neústupnost Řeků zamítla.

Tak vlekl se spor dále, až na stolec patriarší zasedl smířlivý Gregorius VI., který navrhl, by biskupství zabalkánská oddělila se pod zvláštní zprávu prvního arcibiskupa, jenž by se nazýval „exarchu celého Bulharska“. Ale tu Bulhaři zas nechtíce krajany své, bydlící na jih od Balkánu, ponechati pod nadvládím duchovenstva řeckého nepřijali návrhu tohoto žádajíce církve samostatné. Veškeren spor konečně došel svého rozřešení, když v únoru 1870. sultán z vlastní moci rozhodl, by zřídil se *exarchát bulharský* z biskupství po obou stranách Balkánu.

Bulhaři jásali, kdežto patriarcha cařihradský nechtěl uznati nařízení. Nicméně v únoru 1872. prvním exarchem zvolen Ilarion; když pak Ilarion nejsa vhod ni Turkům ni Řekům brzo se poděkoval, zvolen biskup Vidinský Anthym. Národní církev byla znovu založena!

Bulhaři v brzké době měli dojíti i svobody politické. Však než přikročíme ku vylíčení posledního tohoto boje mezi Turky a Bulhary, nutno jest, bychom ku porozumění všímli si stavu říše turecké v století našem.

Z hlubokého úpadku, ve kterém nalézala se

říše turecká na konci minulého století, sultán Selim III. hleděl povznésti říši svou. Selim byl panovník nadaný a činný; nicméně neměl dosti vytrvalosti, by zamyšlené opravy ku konci přivedl. Především obrátil zřetel svůj ku zřízení vojenskému. Vojsko po způsobu evropském jest ozbrojováno a cvičeno, arcit za velikého odporu sboru janičarského. Následovaly z toho veliké boje vnitřní, jež Selim s rádci svými zaplatil smrtí (1808.). V bojích těchto říše sama trhala se v panství neodvislá, Srbové se bouřili, kdežto kraje bulharské zaplaveny jsou tlupami povstalých janičarů a loupežných Krdžalijův. Doba jejich byla tak hrozna, že v Bulharsku o nich podnes ještě s úžasem vypravují a zpívají. Dvanáct let (1792.—1804.) trvala jejich hrůzovláda, proti níž nebylo ani obrany od bezbranného lidu ani pomoci od málomocné vlády.

Bylit Krdžalijové vojíni, po válce domu propuštění, již zbraň odložiti nechtějíce dávali se na loupežnictví. „Krdžaliji nejprvé se zjevili v Chaskjoj pod Rhodopou v Thrakii. Tam shromáždili se pod velením jakéhos Emin-agy i odtud počali svůj rej; tak aspoň pověst vypravuje. Brzo jich bylo 25.000, ba i více. Hrnuli se k nim nejen Turci, Tataři a Arbanasi, ale i Bulhaři a Bosňáci; onit všecky národnosti mezi sebou trpěli, dbajíce ne o víru, ale o plen. Z nenadání přepadali města i vsi a vypálivše je, kořist odvlékali do táborů svých v dolinách pod východním Balkánem a pod Rhodopou. Ani zima, sníh a mrazy nepřerušovaly jejich výpravy. Všichni byli na koních, odění na mnoze v šat skvostný, hedbáv a aksamit; neboť bohaté kořisti bylo vždy nazbyt. Zbraně jich byly skvělé šavle a dlouhé pušky, krdžalijky. V táboře svém mívali množství krá-

sných žen; zvláště cikánek mnoho k nim se přidružilo, které leckdy ve zbroji a koňmo na pochodech v řadách jejich se objevovaly. Nesčíslné ženy a dívky bulharské od sveřepých těch holot uneseny, aby v žalostném zajetí sloužily ohavným chtíčům jejich. I mládenců krásných po obyčeji tureckém s sebou vodili. V týrání člověčenstva Krdžaliji zvláštní měli zálibu.“ Dvanácte let řádili v krajinách bulharských, až r. 1804. malým sborem vojska, ale po evropsku zařízeného, v mnohých půtkách jsou rozprášeni a poznenáhla zmizeli.

Opravných snah Selimových znovu ujal se Mahmud IV. (1808.—39.); týž pracoval k tomu, by říše turecká úplně po evropsku byla zařízena a lid turecký povznesen byl na roveň ostatním národům evropským. Když r. 1808. nastoupil na vládu, říše turecká rozdvojena bouřemi vnitřními nezasluhovala jména mocnářství. Panovník ve vůli své omezen byl měrou značnou, v hlavním městě ulemy a sborem janičarským, mimo ně timarly a dereh-begy. Ulemy zovou se kněží, soudcové a a učitelé říše turecké, jichž moc vyplývá z toho, že základy říše turecké spočívají na koranu (bibli moslemínské); jich rozhodnutí nesmělo se nikdy beze trestu nedbati, ježto hlas jich měl váhu u vojska a lidu. Timarlové byli držitelé lén vojenských, jimž z počátku za služby vojenské dány jsou statky na čas života; později mnozí z nich dovedli se udržeti při statku dědičně. Derehbegové (páni údolí) byli držitelé hradů a zámků, již majíce mnoho válečného lidu kolem sebe, těšili se značné vážnosti v okolní krajině; byli tudíž přirozenými odpůrci všech snah, jež směřovaly ku využitkování krajin jednotlivých na prospěch dvoru a města hlavního. Proti těmto třídám nastal sultánu boj, ve kterém mimo ulemy ostatní podlehly.

V červnu r. 1826. vyhlazen jest od sultána sbor janičárů; mezi l. 1830.—40. vymizeli i timarlové a dereh-begové, jichž statky mahmud potáhl na sebe, zrušiv všechny výsady jim od dřívějších sultánů propůjčené. Když takto byl Mahmud sobě připravil půdu, započal s opravami, jež měly účelem, by v říši turecké zavedena byla správa úřednická po spůsobu centralistickém a zřízeno bylo vojsko stálé; jinak vše ostatní mělo zůstati nezměněno. Ale pokus jeho nezdařil se docela; ano pokusem Mahmudovým turecká država jest ještě seslabena, poněvadž vlastní Turci oprav postihnouti nemohli a nechtěli. Nicméně křesťanům za vlády jeho se uvolnilo částečně. Na cestě, kterou Mahmud 1837. podnikl do krajin bulharských, úřady napomínal, by šetřily rovnoprávnosti mezi moslemíny a křesťany; i jinak obliby došel u ráje (křesťanů tureckých).

Nástupcem jeho stal se syn jeho Abdul Medžid (1839.—61.). Hned na počátku jeho vlády vydán jest přičiněním paše Rešida památný hattišerif (psaný rozkaz sultánův) Gylhanský, kterým jakýsi druh ústavy dán jest državě turecké; Rešid-paša byl se totiž ve Francii a Anglii naučil znáti život ústavní a byl toho domnění, že zavedením jakési vlády ústavní nejlépe odpomoženo bude hynoucímu panství tureckému; rovněž doufal tímto spůsobem získati říši náklonnosti ostatní pokročilé Evropy, v čemž se nezmýlil. Neboť jako před tím vešlo u světa vzdělaného ve zvyk podporovati snahy Řeků, tak od doby hattišerifu kvetla náklonnost zjevní ku říši turecké v Evropě západní. Ve skutečnosti nový hattišerif jen to právem stanovil, co vlastně během doby obyčejem a zvykem uznáno jest za právo; přede vším zaručoval následovní stěžejní práva všem poddaným sultánovým: bez-

pečnost života, cti a majetku, stejnoměrné roztřídění daní a zrušení jich pronájmu těm, kdož nabízeli nejvíce, zrušení výsad jakož i zabavování majetku, dále zrušení trestu smrti bez soudního vyšetřování a nálezu; konečně upravil odvod vojenský, snižoval službu vojenskou na dobu 4—5 let pro moslemíny, kdežto křesťanští poddaní i na dále prosti ostávali služby vojenské platíce mírnou daň z hlavy. Celkem pak nedá se upříti, že postavení ráje křesťanské v ohledu hmotném i mravním se částečně zlepšilo. Za to moslemíni po delší dobu nemohli se spřáteliti s myšlénkou, že by rája, kterou Turek nepoctil ani jménem „člověka“, měla býti stejně oprávněnou v říši s Turky. Rovněž opatření, jež učiněna jsou na odstranění rozmanitých zlořádů v říši, zůstala bezvýslednými, poněvadž poslové vyslaní za tou příčinou nepoctivostí svou vše zmařili. Neboť veškeré úřednictvo turecké plno jest nevědomosti, zkaženosti a zbabělosti; vždyť známo jest všude „pašovské hospodaření“. Z té příčiny křesťané nevěřili nikdy Turkům a Turci opět křesťanům; i později napořád Turci neuznávali svědectví křesťanského proti moslemínu před soudem, rovněž i na dále křesťané jsou vylučováni ze služby vojenské a náhradou za to jim jest ukládána daň z hlavy. Pročež po válce Krymské (1856.) sultán vydal z donucení mocí západních pověstný hattihumajum (rovněž psaný rozkaz sultánův), kterým uděluje svobodu vyznání všem nemohamedánům, ruší občanskou pravomocnost moslemínského duchovenstva, prohlašuje rovnoprávnost náboženskou a národní, zapovídá pronásledování odpadlíkův od islamu, připouští nemohamedány k úřadům veřejným a vyslovuje jich zastoupení v radě státní, nařizuje zakládání veřejných ško-

a slibuje jiné důležité opravy. Avšak i tento rozkaz sultánův zůstal po většině jen na papíře, poněvadž zásadám v něm vysloveným se příčí učení koranu, který nepřipouští jinověrců k u stejným právům. Dokud Turci byli a jsou pány nad poddanými křesťanskými, není pro ně jiné spásy než osvoboditi se ze jha tureckého. Nebot nejhorší zlo pro křesťany jest úplné bezvládí říše turecké, jež dovoluje úředníkům kaziti a mařiti majetek poddaných a jim ubližovati na cti.

Tyto poměry nesnesitedlné přiměly r. 1875. obyvatele Bosny a Hercegoviny, že chopili se zbraní; brzo došli podpory z Černé Hory, Srbska a Dalmacie a povstání nabylo značných rozměrů. Derviš paša s málo vojskem nemohl mnoho pořídíti a teprvé, když Muktar paša se značnějším vojskem přitáhl, podařilo se Turkům opanovati z největší části povstalce. Mezi tím došlo ku vzpouře v Bulharsku (v květnu 1876.), jež za velikých ukrutností Šefketem pašou jest potlačena; brzo na to dne 1. července prohlášena jest od Srbův a Černohorců válka Turkům. Ale Turci znamenajíce, že povstáním Hercegovským připravují se pro ně doby osudné, byli se postarali o vypravení velké části vojsk svých na sever a připravili se již napřed ku boji. Armáda srbská nerozumným způsobem rozdělena byla ve čtyři sbory, Drinský, Ibarský, hlavní Moravský a Timocký. Hlavní boje sváděny jsou kol Alexince s výsledkem nerozhodným; po krátkém příměří boj započat znovu, při němž Turci zmocnili se Dunisu a Alexince a měli cestu otevřenou do Bělehradu. Tu ultimatum*) císaře ruského Alexandra

*) Při jednáních státníků konečné a rozhodné vyjádření strany jedné; zamítne-li je strana druhá, bývá obyčejně následek válka.

učinilo konec dalšímu válčení. Po delším příměří Srbsko zjednalo mír s Turky, kdežto Černohorci tak dlouho prodlužovali příměří, až Rusové dali se do války s Tureckem.

Cár ruský chtě nátlakem na vládu tureckou polepšiti osud křesťanských poddaných vydal již v listopadu 1876. rozkaz, by hotovilo se do pole šest sborů vojenských, šest divisí (menších sborů) jízdeckých a čtyry divise Kavkazské. Turecko na to nařídilo nový odvod v Asii, vyzbrojilo své loďstvo a aby dokázalo, že jest přístupno snahám opravným, prohlásilo dne 23. prosince 1876. za rachotu děl říši tureckou za ústavní. Mezi tím na návrh Anglie sešla se v Cařihradě konference zástupců jednotlivých mocí, jež v brzku ničeho nepořídivši se opět rozešla (v lednu 1877.); velmoci byly žádaly, by správcové křesťanských provincií byli dosazováni od sultána za jich souhlasu, aby zřídila se zvláštní komise, jež by přihlížela k tomu, zda-li opravy od vlády turecké slíbené též řádně se provádějí. Oba požadavky vláda turecká zamítla prohlašujíc, že zasahují v obor její svéprávnosti. Ale mohlo-li se o svéprávnosti v říši turecké mluviti, kde nikoliv právo, nýbrž meč a zákon Mohamedův vše rozhoduje? Odpověď porty (vlády turecké) byla spolu pohaněním Evropy, jež tak dlouho přihlížela nečinně k tomu, jak moslemínská menšina sužovala beztrestně většinu křesťanskou.

Jakkoliv ostatní velmoci takovou daly sobě líbiti odpověď, Rusko jediné, vidouc v utlačovaných své souvěrce a kmenové příbuzné, nemohlo neslyšeti hlasů volajících za pomoc. Pročež, když porta dne 20. ledna 1877. dala odpověď odmítavou, stálo již šest sborů armádních při hranicích tureckých. Ještě jednou státníci pokusili se o

zažehnání války, ale marně; když porta neustupně trvala na svém, prohlášena jest válka od Rusů Turkům (dne 23. dubna 1877.).

V noci na 24. duben ruská vojska za velení velkoknížete Mikuláše, carova bratra, vtrhla přes řeku Prut do Rumunska, s nímž vyjednáno bylo právo průchodu. Turci rozestavili na 180.000 mužů podél Dunaje v dlouhé čáře, tak že zvláště Vidin, kde velel Osman paša, a Šumen, kde hlavním velitelem byl Abdul Kerim, silně byly obsazeny. Dne 6. května sultán přiložil sobě název „hajitele víry“ a prohlásil „svatou válku“, jež zve všechny věřící ku boji a zajišťuje těm, kdož padnou v boji, přístup do ráje. Turci očekávajíce první přechod Rusů přes Dunaj poblíž hranic srbských byli velice překvapeni, když v druhé polovici června Rusové u Galace přeplavili se přes Dunaj; pročež v brzku na to vyklidili Dobrudžu. Brzo na to hlavní voj Rusů za velení Radeckého přešel přes Dunaj u Zimnice a již dne 7. července octlo se Trnovo, staré sídelní město Bulharů, v rukou Rusů. Devátý sbor, veden jsa generálem Krüdenerem, dobyl Nikopole (16. července), čímž Rusové nabyli prvního postavení silného při Dunaji.

Současně statečný generál Gurko za pomocí Bulharů překročil s vojem svým Balkán, sestoupil v údolí Tundže a zmocnil se za bojů vítězných Kazanlyku (dne 17. července); na to obrátil se ku severu, by zmocnil se průsmyku Šipky, což se mu za pomoci osmého sboru podařilo. Rusové byli brzo v držení tří přechodů přes Balkán. Četné hlídky jízdecké rozeslány jsou na všechny strany a opanována jsou města Karlovo a Jambol; Rusové byli jen dva pochody vzdáleni od Drinopolu.

Účinek rychlého pochodu Rusů na Turky byl ohromný. V Cařihradě došlo ku vzpouře, násled-

kem níž propuštěn jest ministr záležitostí zahraničných Šafvet paša a vypověděni jsou ministr vojenství Redif paša a vrchní velitel vojska turecké Abdul Kerim. Vrchní řízení vojska západního svěřeno jest Osmanu paši, kdežto vůdcem armády východobulharské ustanoven jest Mehmed Ali; Soliman paša, který posud stál proti Černohorcům, jest rovněž odvolán a nařízeno mu sebrati armádu třetí. A ejhle, jaký obrat! Jak nastala změna ve vrchním velitelství, změnil se i průběh boje na prospěch Turků.

Již den po dobytí Nikopole (dne 17. července) došla zpráva do hlavního tábora ruského, že od západu značné voje nepřátelské táhnou proti Plevnu. Ale než Rusové přitáhli obsadit města, bylo již v držení Osmana paše; týž původně chtěl Nikopol vybaviti z moci nepřátelské, ale přišed pozdě obrátil se ku jihu a obsadil Plevno, jehož vojenskou důležitost záhy seznal. Marně Rusové pokusili se o útoky, byli odraženi; na tu dobu dosti značné důležitosti bylo, že aspoň obsadili Loveč a Selvi, města jihovýchodně položená. Mezi tím armáda následovníka trůnu postupujíc v pořící Jantry nabyla jistoty, že Turci z vedení Achmed Ejuba paše, v počtu as 50.000 mužů, se opevnili poblíž Razgradu; rovněž generál Zimmermann viděl se nucena ustoupiti za opevnění Černovodská. Teprvé v době té správa vojska ruského seznala, že nemá dostatečného počtu vojska, a že další pochod Osmanův mohl by býti nebezpečným mostu, jejž Rusové byli postavili u Svištova. Z té příčiny dostalo se generálovi Krüdenerovi posily a rovněž jest mu nakázáno, by zmocnil se za každé okolnosti Plevna. Mezi tím turecký vojevůdce opevňoval Plevno a obsadil, by kryl své levé křídlo, Rahovo, kdežto chtě kryti

své pravé křídlo, vypudil Rusy z Lovče. Dne 30. července 1877. generál Krüdener u Grivice udeřil na opevnění turecká u Plevna, a ač od 9. hodiny z rána do 3. odpoledne děla hřímala, veškery útoky Rusů byly marnými. Pod večer generál Krüdener nucen byl ustoupiti, zanechav 8000 mrtvých a raněných na bojišti; kdo z raněných octl se v rukou sveřepých Turků, zavražděn jest za hrozných muk. Mezi vojskem ruským nastal veliký zmatek, jenž se mohl vojsku ruskému státi osudným, kdyby Osman paša byl rychle se vydal pronásledovat Rusů; ale Osman jich nepronásledoval, tak že Rusové brzo na to se zastavili a u Trsteniku znovu se opevnili. Rusové po porážce této nuceni jsou do pole povolati vojsko gardové, několik divisí a rovněž první třídu zemské obrany v počtu 180.000 mužů; dále 7. a 10. sbor posud při Černomořském pobřeží se nalezající jest povolán ku posile. S radostí přijata jest v době té od Rusů zpráva, že vojsko rumunské rovněž jako spojenec Rusů vytáhne do boje.

I na jihu Balkánu štěstí nepřálo Rusům; generál Gurko nucen jest před útoky vojsk tureckých ustoupiti z krajin jihobalkánských zpět do hor. Turci přešli po těchto neúspěších Rusů ku válce výbojné. Soliman paša, náčelník vojska tureckého na jih od Balkánu, hodlal vypuditi Rusy z hor Balkánských. Dne 13. srpna podařilo se mu dobyti vsi Šipky poblíž průsmyku Šipeckého; marně v bojích ze dne 20.—26. srpna namáhal se, by zmocnil se průsmyku vlastního. Ale nebezpečí, jež hrozilo 4000 Rusům, hájícím průsmyku, bylo nemalé, když v čas dostalo se jim pomoci od generála Radeckého (dne 23. srpna). Po delším odpočinku Soliman udeřil dne 17. září na nejvyšší bod průsmyku Šipky, horu sv. Mikuláše,

v nočním útoku a lstí skutečně se jeho zmocnil; v 6 hodin ráno Turci byli pány výšiny, o dvanácté již zase jsou vypuzeni. Od doby té průsmyk Šipka pro Turky byl ztracen.

Podobně se měly věci při řece Lomu. Oba armádní sbory, jimž velel velkokníže, následovník trůnu, napadeny jsou od daleko četnějších vojsk Mehemeda Aliho. Následkem porážek nuceny jsou (v prvních dnech m. září) vzdáti se všeho postavení při Lomu a obsaditi krajinu mezi Jantrou a Lomem, by nepřítel nepronikl ku Bělé a neohrožoval hlavního stanu ruského. Dne 14. září podařilo se Mehemedu Alimu zvítěziti nad Rusy u Sinankjoje; ale již týden na to doznal kruté porážky u Čerkovny a ustoupil zpět za Černý Lom. Mehemed Ali na to jest odvolán a nástupcem jeho jest ustanoven Soliman paša.

U Plevna Rusové po prvém zmatku znovu se zmohli a brzo vtáhli ve svá dřívější stanoviště; když pak ku sborům ruským přidala se armáda rumunská v počtu 30000 mužů, započato poznovu s útokem proti tureckému vojsku v západním Bulharsku. Dne 11. září, v den jmenovin cára ruského, vykonán jest veliký útok na opevnění Plevenská, kterýž provázen jest největší porážkou Rusů za celého tažení polního. Vojsko rumunské útočilo na pravém křídle proti opevnění Grivickému, jehož se zmocnilo, generál Skobelev, který se hnal od jihu, dobyl jedné pevnůstky, jež později zase jest ztracena; ostatní útoky proti ležení tureckému byly marny. Na 14000 mrtvých a raněných pokrylo bojiště. I nezbylo nic jiného než obmeziti se na pouhé obklíčení nepřítele, jež svěřeno osvědčenému hajiteli Sevastopolu, generálu Totlebenovi. Především zastavena jest střelba neplodná a započato s kopáním příkopů, jimiž

poznenáhla vojsko ruské kol Plevna čím dále tím více jest stahováno; zvláštním oddílům příslušelo přerušovati spojení mezi jednotlivými částmi vojska Osmanova. Úplné sevření pak provedl generál Gurko, jenž dne 24. října zmocnil se tureckého opevnění u Horního Dubníku a čtyři dni na to Teliše.

Mezi tím Turci shromažďovali poblíž Sredce nové vojsko, jemuž velitelem jest ustanoven Mehemed Ali; poněvadž Rusové ve třech oddílech postupovali přes Vracu ku prosmykům Balkánským a krok za krokem se usazovali, zmařen jest tak úkol vojska Mehemedova, by Osman byl vybaven ze svého zajetí. Rovněž nebylo možno vojsku tureckému za Lomem přispěti na pomoc Osmanovi paši. I bylo tudíž čekati, že Osman co nejdříve se vzdá.

Osman ještě jednou pokusil se proniknouti řadami vojska oblehajícího. Dne 10. prosince Osman kázal vykliditi opevnění přední, pustiti se do boje na straně jižní a severovýchodní s částí vojska, kdežto zbytek měl si proklestiti cestu mezi Dolním Dubníkem a Etropolem k Vidinu. Rusové byvše zpraveni v čas o zámyslu Osmanově od přeběhlíků a vyzvědačův obsadili opevnění od Turků opuštěná, kdežto vojsko útočící záhubným ohněm zpět zahnali. Osman paša, sám jsa raněn a zbaven potravin a náboje, vzdal se na milost a nemilost; s ním 10 paší, 128 vyšších a 2000 nižších důstojníků a 36000 mužů octlo se v zajetí ruském, mimo to 1200 koní a 77 děl. Obležení Plevna jest úkaz v dějinách vojenství velmi řídký a tudíž velmi památný. 143 dní trvalo obležení tureckého vojevůdce, kterýž pouze polním opevněním kol města otevřeného dovedl se po tak dlouhou dobu hájiti proti nepříteli da-

leko silnějšímu a jenž zaměstnáním hlavního vojska ruského na místě jednom dovedl přeměniti platně veškeren plán válečný.

Když caru Alexandrovi zvěstován jest pád Plevna, pronesl se prý slovy: „Válka posud není skončena.“ Nicméně další boj nabyl docela jiné tvářnosti, když se 100.000 mužů mohlo se zase volně naložiti. Z nich část odeslána jest sesílit voje Gurkovy a dále voje Radeckého u Šipky; generálové Skobelev a Karzov vysláni prosmykem Trajanským, by obešli od západu Šipku; konečně zbytek Plevenského vojska poslán ku rozmnožení vojska východního, jemuž velel následník trůnu.

Když generál Gurko byl dostal posil, nakázal třem oddílům, by nastoupily na obtížný přechod přes pohoří Balkánské. Cesty, jež zvoleny jsou ku přechodu, v době letní sotva hodí se ku přechodu pro obtížnost cesty; v době zimní byly zaváty sněhem, tak že bylo třeba kopati průchody a sice po většině v době noční, by pozornost nepřátel nebyla vzbuzena. Sotva že cesty pro vojsko jsou upraveny, nastala při zimě 18—20° nová chumelenice sněhu, že cesty znovu pokryty jsou ledem a třeba bylo prosekávati v ledu stupně, by mohlo se vstoupati nahoru; při tom řádila zima krutá, jež vyžadovala mnohonásobnou oběť zmrznutím, neb aspoň nastuzením. Pročež všechna čest vojsku, jež zmoci bylo s to takých obtíží, a jeho vůdcům zdárným! Ač dnem i nocí jest pracováno a postupováno, přece uplynulo šest dní a nocí velikého namahání, než se podařilo vojsku postoupiti o 15 km. cesty. Dne 30. prosince přední stráže vojska ruského stály na jih od Balkánu; vojsko turecké jsouc překvapeno příchodem vojska ruského nuceno ustoupiti v pevné opevnění u Taške-

senu (na silnici ku Sredci), jež opustilo následkem útoků Gurkových již v novoroční den roku 1878. Generál Gurko vydal se na to proti Sredci, do něhož vtáhl dne 4. ledna; bylť den ten pro Sredec velice významný, neboť od r. 1434. nebylo město obsazeno od žádného vojska křesťanského.

Generál Radecký, obhajce Šipky, byl vyslal dva oddíly, jež měly obejíti nepřítele oblehajícího Šipku; jeden za vedení Skobeleva kolem Imitli, druhý veden jsa knížetem Mirským vpadl nepříteli, Veseli paši, v zad. Paša ani netušil, že jest nepřítelem kolkolem obklíčen, až teprvé dne 8. ledna, když oba oddíly hnuly se proti vesnici Šipce. Když dne 9. ledna z rána Radecký udeřil v čelo nepřítele, došlo ku boji všeobecnému, jenž s večera skončil zajetím Turků. Zajetí armády Šipecké spůsobilo, že Drinopol, ač od Turků proměněn jest v ležení opevněné, octl se u velikém nebezpečí; neboť jakým vojskem mělo se ležení hájiti? Zbývalo pouze vojsko Solimanovo, proti němuž táhla vítězná vojska, Gurkovo a Radeckého.

Gurko postupoval těsně za nepřítelem prchajícím skrze Ichtiman, vrata Trajanova a Samokov ku Tatar-Pazardžiku, jehož dospěl dne 13. ledna. Brzo na to (16.) Rusové obsadili i Plovdiv, do něhož několik hodin později vtáhl i oddíl armády střední, totiž generál Karzov s oddílem svým a jízda Skobelevova, jež přiklusala z Kazanlyku. Generál Gurko na to nakázal, by část vojska vypravila se proti Stanimace, jízda gardová pak proti Drinopolu, by armádě Solimanově zamezen byl přístup ku městu. Pochody těmito armáda Solimanova jest rozdvojena, z níž jedna část zatlačena jest na jih do hor, druhá na východ od Drinopole; Soliman jsa stále pronásledován, nucen jest zbytky vojska soustřediti u Gymyrdžiny (poblíž

Černého moře). Téhož dne, kdy obsazen jest od Rusů Plovdiv, jízda armády střední za vedení generála Strukova obsadila Seimenli, železniční stanici, při níž odbočuje dráha Drinopol-Plovdivská ku Jamboli, jakož i jižněji položené město Hermanli; pěchota dostavila se teprve dne 22. ledna, načež spojená jízda rozeslána jest na všechny strany okolí Drinopolského. Rusové byli již obsadili Kirkilisu, položenou východně od Drinopolu, jakož i Demotiku na jihu Drinopole; tu došla zpráva o zjednaném příměří, jež učinilo prozatím konec všemu válčení, když Rusové již takřka stáli před samými branami Cařihradskými. Nemělit Rusové dojíti opevnění Cařihradských!

Turci již po pádu Plevna dovolávali se pomoci u států neutrálních. Anglie, jejíž návodem porta se hlásila o sprostředkování, by válce byl konec učiněn, schvalovala žádost vlády turecké, kdežto ostatní velmoci zamítly ji s podotknutím, že třeba, by obě moci válčící si přály prostřednictví. Když později i armáda Šipecká jest zajata, a Turkům mizela všechna naděje v lepší obrat válečný, porta jala se domáhati příměří přímo u Ruska. Velkokníže Mikuláš prohlásil, že jest volným, by jednalo se v jeho hlavním táboru o příměří, jakmile by nastalo dohodnutí o předběžných podmínkách míru. Na to turečtí plnomocníci, Sever a Namyk paša, vydali se dne 14. ledna z Cařihradu do hlavního táboru ruského, který dobou tou nalezal se poblíž Kazanlyku; jednání dělo se z obou stran velmi liknavě, ježto Rusové vyčkávali nových úspěchův a Turci spoléhali se na pomoc anglickou. Mezi tím Rusové byli obsadili Drinopol, do něhož velkokníže Mi-

kuláš přeložil svůj hlavní stan; tu konečně dne 31. ledna 1878. podepsány jsou následovní předběžné podmínky míru mezi Rusy a Turky: Bulharsko stane se samosprávným knížectvím, portě poplatným, v mezích, jež dány jsou krajinami obývanými převahou obyvatelstvem bulharským; Černá Hora stane se neodvislou na vládě turecké a území její se rozšíří; neodvislost Srbska a Rumunska se zabezpečuje; Bosně a Hercegovině dostane se samosprávy zaručené; porta nahradí Rusku útraty válečné.

Velkolepé, ale krvavé byly úspěchy Rusů za války této. Dle zpráv úředních obnášely ztráty Rusů do konce ledna 1878. na bojišti v Evropě, i v Asii, kdež rovněž bojováno, 89304 mužů dílem mrtvých dílem raněných; mezi nimi bylo 10 mrtvých a 11 raněných generálů; rovněž jeden císařský princ padl na bojišti. Dle toho z bojujících padl vždy šestý muž; z raněných, již přijati jsou do lazaretův a špitálů, zemřel vždy jedenáctý muž.

Značná byla kořist Rusův. Armáda následníka trůnu ukořistila 16 děl, 1000 stanů s 3000 ručnic a zajala jednoho paši a 7000 mužův. Armáda Zimmermannova v Dobrudži zajala 4600 mužů v rozličných potyčkách, devátý sbor zajal 2 paše se 7200 mužů a zmocnil se 52 děl a 7000 ručnic. U Plevna padlo do rukou šest paší a 44000 mužů vojska, 96 děl a 66000 ručnic, u Šipky 4 pašové, 34000 mužův a válečné zásoby v počtu 100 děl a 26000 ručnic. U Plovdiva octl se v zajetí jeden paša s 11000 mužův a ukořistěno 100 děl a 12000 ručnic. Celkem ukořistila armáda dunajská 16 paší, 113600 mužů, 578 děl, 9900 stanů, 126800 ručnic, 24000 koní a veliké zásoby střeliva a potravin; k tomu druží se kořist

bojiště Asijského 16 paší, 50000 mužů, 662 děl, 15000 stanů, 18000 koní a 42000 ručnic a velkého množství potravin a střeliva.

Jakmile došla zpráva o příměří Drinopolském do Anglie, nastalo tu veliké znepokojení. Angličané obávali se, by Bulharsko pod mocí ruskou rozšířeno jsouc po moře Egejské neohrožovalo obchodních cest anglických na Východu. Z té příčiny Anglie ihned vyslala část loďstva svého, jak pravila ku ochraně křesťanů Cařihradských, do přístavu Cařihradského; na to Rusko ohlásilo, že hodlá s částí vojska svého rovněž vtrhnouti do Cařihradu. Když porta na tuto hrozbu ruskou Anglii odňala právo, by lodi její směly plouti průplavem Dardanellským, přece za velení admirála Hornbyho plulo dne 11. února šest anglických lodí válečných skrze průplav ku Cařihradu, před nímž zakotvily. Na to Rusové obsadili vojskem svým výšiny, jež věnčí Cařihrad.

Za takých okolností Rusové sami spěchali, by konečný mír byl zjednán; jednání o mír započala dne 16. února v Drinopoli a skoncována jsou generálem Ignatěvem dne 3. března ve Sv. Štěpánu, hlavním stanu velkoknížete Mikuláše, v bezprostředním sousedství hlavního města, Cařihradu. Rusko, jež čekati mohlo, že velmoci, jimž záleželo na osudech Turecka, budou předpojaty proti jakémukolivěk výsledku války, žádalo ve smlouvě Svatoštěpánské daleko více než na ten čas, že dojíti může, sobě bylo vědomo; z té příčiny a zvláště z ohledu k Anglii, jež již před početím války hrozivě vystupovala proti Rusku, také smlouva zjednaná ve Sv. Štěpánu nazvána jest „předběžnými podmínkami míru.“ Počtem obsahovala smlouva 29 článků, z nichž nejhlavnější jsou následovní: Článek první a druhý, dle nichž

Černá Hora prohlašuje se samostatnou a ustanovují se její nové hranice; článkem třetím Srbsko nabývá samostatnosti a území jeho rozšiřuje se na jih; článkem pátým Porta uznává neodvislost Rumunska. Článkem šestým Bulharsko stává se samosprávným knížectvím poplatným s vládou křesťanskou a vojskem národním; důležité jsou meze nového knížectví, jak se ve smlouvě vytýkají: Na západě od hranic srbských mez se táhne přes Vranju ku Kara-daghu a ku Drimu Černému, dále směrem jižním podél této řeky a kolem Ochridu a Kastorie až k ústí řeky Vardaru. Odtud hranice jde směrem východním kolem ústí řeky Strumy a podél pobřeží mořského až k Burugölu, načež obrací se ku severozápadu přes Rhodopu a dále ku řece Ardě; minouc Drinopol na sever od města jde hranice směrem ku moři Černému, jehož dochází u Hakim-tabiassi. Podél pobřeží mez se táhne až ku Mangalii, načež obrací se ku Dunaji, kdež končí nad Hrsovem.

Dle článku sedmého volba knížete má díti se svobodně od lidu; porta potvrdí volbu, a velmoci ji schválí. Žádný člen panovnické rodiny velmocenské nemůže býti volen. Zařízení nové vlády svěří se na dvě leta ruskému plnomocníku. Dle čl. osmého vojsko turecké opustí Bulharsko a všechny pevnosti v zemi se zruší. Než zřídí se vojsko národní, Bulharsko po dvě leta bude obsazeno od vojska ruského. Čl. devátý obsahuje ustanovení v příčině poplatku bulharského; článkem desátým Portě dává se právo, by stavěti mohla silnici vojenskou územím bulharským do území za panstvím bulharským položeného. Dle čl. dvanáctého poboří se pevnosti Dunajské a zakazuje se stavba pevností při Dunaji vůbec. V Bosně a Hercegovině (dle čl. čtrnáctého) za-

vedou se bezodkladně opravy ve správě zemské za souhlasu Rakouska a Ruska; na Kretě (dle čl. patnáctého) bude se zachovávati pořádek správy r. 1868. stanovený a podobný zavede se i v ostatních částech panství tureckého v Evropě. Dle čl. šestnáctého dostane se Armenii řádných oprav ve správě zemské. Čl. devatenáctý stanoví válečnou náhradu v obnosu 1410 milionů rublů; car ruský vyslovuje svou ochotu po případě spokojiti se i s odstoupením území v Dobrudži a v Armenii a malou částkou peněžní. Dle čl. devětadvacátého schválení smlouvy očekává se během 14 dnův a vyhrazuje se zjednání úplného míru při obapolné závaznosti vytčených podmínek.

Smlouva Svatoštěpánská, jak se dalo předvídati, vzbudila mnohou nelibosť. Především Rumunsko bránilo se proti ustanovení, by Bessarabie postoupena byla Rusku, a pamětním spisem ku velmocím ohražovalo se proti každému odstoupení. Rovněž Řecka nemile se dojalo, že slibovány jsou jenom opravy v provinciích řeckých; ale jak mohlo chtíti sklízeti, když nebylo silo? Zvláště válečně vedla sobě Anglie; zbrojila loďstvo své, povolávala vojsko z Indie a byla by se na prospěch Turecka vrhla do boje, kdyby byl se našel spojenec vhodný. Konečně uvažujíc, že Rusku není možno po kruté válce pustiti se do boje nového, zvláště když by po delší dobu nuceno bylo míti vojsko své válečné pohotovu, Anglie doufala ruského cáře přinutiti k ústupkům. By Rusko totiž po delší dobu ještě bylo ve zbrani, Rakousko navrhlo kongres, na kterém by se docílil konečný mír mezi Rusy a Turky; Anglie přijala návrh ten, když shromáždištěm ustanoven Berlín, se žádostí, by Rusko předložilo úplnou smlouvu svatoštěpánskou kongresu. Ruský kancléř Gorčakov

zamítl požadavek tento, ale vyslovil svou ochotu, by jednáno býti mohlo na kongresu o všech otázkách palčivých; Rusko arciť vymínilo si právo úplné svobody, chce-li neb nechce-li souhlasiti s ustanoveními kongresu. Na to došlo ku delšímu jednání mezi státníky jednotlivých velmocí. Když vyslanec ruský v Londýně, hrabě Šuvalov, s vládou anglickou dohodl se o některých věcech důležitých, zvláště o velikosti Bulharska, rozeslána jsou kancléřem říše německé, knížetem Bismarkem pozvání ku kongresu do hlavního města říše německé, do Berlína. Dne 13. června 1878. sestoupili se plnomocníci velmocí evropských a Turecka ku prvnímu sezení; při povolnosti ruských plnomocníků v devatenácte sezeních skončeno jest jednání kongresu tohoto (dne 13. července 1878), jehož ustanovení veledůležita jsou pro rozvoj zemí Balkánských. Smlouva Berlínská skládá se ze 64 článků, z nichž prvních dvanáct jedná o knížectví bulharském, dalších deset o Východní Rumelii, 23tý o Kretě, 25tý o Bosně a Hercegovině, dalších osm o Černé Hoře, dalších devět o Srbsku, 43tý až 51. o Rumunsku, 52tý až 57tý o Dunajské plavbě, ostatní pak o opravách, k nimž Turecko zavazuje se v říši své.

Články upravující poměry knížectví bulharského a Východní Rumelie zní následovně:

Čl. 1. Bulharsko zřizuje se jako samosprávné a poplatné knížectví pod svrchovaností sultánovou; dostane se mu vlády křesťanské a vojska národního.

Čl. 2. ustanovuje hranice državy bulharské. Dle nich knížectví zabírá krajiny mezi Dunajem a pohořím Balkánským položené, až dosud Bulharskem Dunajským zvané; jen na straně jihozápadní přiřčeno ještě državě okolí Sredecké s jižně položenou hornatinou, čímž Bulharsku do-

stalo se podílu na veliké a důležité cestě obchodní a vojenské, jež vede z Bělehradu do Cařihradu.

Čl. 3. Kníže bulharský zvolí se svobodně od lidu, a volba jeho potvrdí se od Porty za souhlasu velmocí. Žádný člen domu panovnického některé velmoci evropské nemůže dojíti volby za knížete bulharského. Uprázdní-li se hodnost knížecí, má se díti volba knížete nového za týchž podmínek a týchž předpisů.

Čl. 4. Shromáždění boljarů, jež svolá se do Trnova, má se usjednotiti o spůsobu vlády knížecí ještě před volbou knížete. V osadách, kdež vedle Bulharů bydlí Turci, Rumuni, Řekové a jiných národů příslušníci, má se přihlížeti ku právům a zájmům těchto obyvatelů jak při volbách tak při zřizování vlády.

Čl. 5. Základem veřejného práva v Bulharsku budiž: Různost víry a vyznání není závadou nikomu ve věcech, jež týkají se občanských a politických práv, veřejného postavení v úřadech a hodnostech a konání rozmanitých povolání a řemesel. Svoboda ve volném konání všech vyznání zaručuje se jak přítomnému tak i přistěhovalému obyvatelstvu.

Čl. 6. Prozatímní zařízení vlády v Bulharsku svěřuje se plnomocníku ruskému, jemuž ku přehlídce přidává se turecký plnomocník a konsulové velmocí, jež smlouvu tuto podepsaly. V pochybnostech rozhoduje většina konsulů; nastane-li rozpor mezi ruským neb tureckým plnomocníkem a většinou konsulů, rozhodují o věci sporné zástupci podepsaných mocí, již je zastupují v Cařihradě.

Čl. 7. Prozatímní vláda nemůže potrvati déle devíti měsíců po zjednání smlouvy; jakmile vláda se zřídí, má dojíti bezodkladně ku volbě knížete.

Po dosazení knížete vejde v platnosť nové zřízení knížectví, a kníže sám v plnou svou moc.

Čl. 8. Úmluvy obchodní a plavební, jež porta byla zjednala s mocemi cizími, zůstávají platnými i pro Bulharsko; žádná změna v nich nesmí se státi leda se svolením moci, jíž se věc týká. V Bulharsku není dovoleno vybírati clo průvozné za zboží. Příslušníci všech mocí jsou postaveni úplně na roveň; totéž platí o poměrech obchodních s državami cizími. Práva a svobody cizích poddaných, rovněž zvyklostí zavedené soudnictví a ochrana konsulská mají i napříště zůstati v platnosti, pokud za obapolného souhlasu se nepozmění.

Čl. 9. Výše poplatku, jejž knížectví bulharské povinno bude ročně odváděti dvoru sultánovu, ustanoví se od mocí, jež smlouvu podepsaly, na konci prvního úředního roku nové správy. Poplatek určí se dle průměrného příjmu ze země plynoucího. Bulharsko zavazuje se nésti rovněž část veřejného dluhu říše, o níž dohodnou se moci, až ujednána bude výše poplatku.

Čl. 10. Bulharsko nastoupí ode dne smlouvy na místo vlády turecké ve práva a závazky ku dráze, vedoucí z Ruščuku do Varny; stejnou měrou Bulharsko na místě Porty přejímá závazek, dle něhož rozšíří dráhy na území svém.

Čl. 11. Vojsko turecké opustí Bulharsko. Všecky pevnosti dřívější zruší se na útraty knížectví během jednoho roku neb po případě ještě dříve. Vláda místní má ihned konati v té příčině přípravy; nových pevností nesmí zřizovati. Portě zůstavuje se právo, by o svých válečných potřebách, jež ještě zůstaly v pevnostech Dunajských, v Šumenu a Varně rozhodla, jak jí libo.

Čl. 12. Mohamedanští majitelé usedlostí, již

knížectví byli opustili, mohou ponechati si svůj majetek, když jej pronajmou, neb jinými spravovati dají. Komise turecko-bulharská po dvě leta bude dohlížeti k tomu, jak převádí a upravuje se dřívější státní majetek a církevní na účet Vysoké Porty a soukromníků, jichž věc tato se týká. Kdož z knížectví se byli vystěhovali a cestují neb bydlí v jiných částech říše turecké, podlehají zákonům říše této.

Čl. 13. Na jihu Balkánu zřídí se správní okres, jenž jmenovati se bude Východní Rumelií a zůstane pod vojenskou a politickou svrchovaností sultána tureckého, arcit s vyhrazením samosprávy. Okres spravovati bude křesťanský generální guvernér (správce).

Čl. 14. ustanovuje meze Východní Rumelie. Na sever Rumelie sahá ku pohoří Balkánskému, na východě ku moři Černému. Hranice jižní počíná u Salichlere, překročuje Strandžu na sever od Achmatlaru, dospívá Tundže 25 km. na sever od Drinopole, načež obloukovitě přechází ku Marici nad Mustafou paší a směrem západním kolem Ady, dále podél řeky Ardy a po hřebenech Rhodopy ku hoře Krušově spěje. U hory této počíná mez západní, jež na jihovýchodu Rylu dotýká se hranic knížectví.

Čl. 15. Sultánovi vyhrazuje se právo, by stavěti mohl ku ochraně hranic pevnosti a vydržoval své vojsko při hranicích. O vnitřní pořádek v zemi stará se domácí četnictvo, jež ve službě podporuje domácí vojsko občanské; jmenování důstojníků přísluší sultánu. Sultán zavazuje se, že v posádkách pohraničních nebude se nalézati vojsko nepravidelné, jako bašibozuci neb Čerkesové (svou ukrutností postrach obyvatelstva); táhne-li vojsko turecké zemí, nemá nikde se zdržeti.

Čl. 16. Generální guvernér může povolati do země vojsko turecké, když bezpečnost provincie toho vyžaduje. V tom případě Porta jest povinna ohlásiti zástupcům velmocí v Cařihradě úmysl svůj jakož i příčiny, jež její jednání ospravedlňují.

Čl. 17. Generální guvernér Východní Rumelie za souhlasu velmocí ustanovuje se od Porty na dobu pěti let.

Čl. 18. Ihned, jak smlouva se podepíše, sestoupí se komise, jež s Portou vyjedná způsob správy ve Východní Rumelii; během tří měsíců ustanoviti se má moc a působnost guvernéra jakož i soudní, správní a finanční upravení provincie.

Čl. 19. Než nově země se upraví, komise tato povede finanční správu.

Čl. 20. Smlouvy Porty s mocemi cizími platí i pro Východní Rumelii, rovněž i práva a výsady cizinců; Porta zaručuje, že v provincii šetřiti se bude všeobecných zákonů říše v příčině svobody náboženské.

Čl. 21. Zavázky Porty v příčině železnic východorumelských zůstávají na dále v platnosti.

Čl. 22. Okupační armáda ruská v Bulharsku a ve Východní Rumelii skládati se má ze 6 divisí pěchoty a 2 divisí jízdy a ne z více jak 50000 mužů. Armáda vydržuje se na útraty země. Vojsko udržuje spojení s Ruskem nikoliv pouze skrze Rumunsko, nýbrž také skrze přístavy černomořské, Burgas a Varnu.

Doba, jak dlouho vojsko ruské bude míti obsazeno Východní Rumelii a Bulharsko, ustanovuje se na devět měsíců ode dne smlouvy. Ruská vláda zavazuje se, že v další době tří měsíců provede odchod vojska svého z Bulharska skrze Rumunsko a úplné vyklízení knížectví bulharského.

Tak, byť i rozdělením země bulharské ve dví,

dostalo se Bulharům kýžené svobody politické; po vybavení z podruží církevního Bulhaři dospěli i svobod politických, na čas arcit částečně obmezených, nicméně i přes to obmezení velmi značných.

V. Knížectví bulharské a Východní Rumelie.

A. Knížectví bulharské.

Po 485 letech Bulharsko opět jest osvobozeno vítěznými zbraněmi Rusů sourodých!

Rusové rovněž zavedli správu zemskou nové državy pod řízením knížete Čerkavského; v sandžacích dosazeni vojenští správcové ruští, jimž přidáni jsou náměstkové bulharští, jako ku příkladu v Sredci Drinov, v Trnově Cankov, ve Svištově Balabanov a j. Ku osazení úřadů správných povoláni jsou vzdělanci bulharští, kdekoliv se nalézali, hlavně učitelé a vystěhovalci bulharští.

Shromáždění svolané do Trnova, bývalého carského města, přijalo dne 16. dubna 1879. ústavu země, jejíž hlavní ustanovení jsou následovní: Sněm zemský svolává se ročně na dva měsíce, do něhož volby dějí se všeobecným právem volebním; sněm skládá se z jedné komory,*) v níž nalézají se poslancové jen volení. V zemi zaručuje se úplná svoboda tisková a právo shromažďovací a petiční; vojenská povinnost jest všeobecná jakož i návštěva škol obecných. Všechny tituly a řády se zrušují. V čele státu jest kníže dědičný, který jest vrchním velitelem vojska, zástupce státu ve poměrech ku mocem cizozemským

*) Ku konci 1883. změna: Na příště dvě komory, první z 45 členů, druhá komora zástupců.

a náčelník moci výkonné; kníže má právo potvrzovati a prohlašovati zákony sněmem přijaté a vykonává dozor vrchní nad úřady správními. Zemský znak je korunovaný zlatý lev v červeném poli.

Koncem dubna jednohlasně zvolen knížetem bulharským od národního shromáždění v Trnově Ludvík princ Battenberský, z větve vévodského domu Hessensko-Darmstadského, synovec cáře ruského, osvoboditele Bulharska; přijal název Alexandra I. Země bulharská novému knížeti nebyla neznámou; byl účasten války rusko-turecké po celou její dobu, od přechodu přes Dunaj u Svišťova až do míru Svatoštěpánského. Dunaj přeplul mezi prvními; ve vojště Gurkově měl podílu na smělé, ale nešťastné výpravě přes Balkán. Jest postavy mužné, tváře se zamlouvající a ducha velmi pružného. Bulharsky četl trůnní řeč při zahájení prvního zasedání sněmovního; obliby získal záhy veliké mezi lidem. jmenovitě následkem častých cest po veškeré zemi. Družina knížecí není četná a skládá se z Bulharův a Rusův; k nim druží se několik německých pánů z Hessenska. Sídlo své zvolil ve Sredci, kdež konak bývalého Sofijského místodržitele upraven jest v palác knížecí. Kníže při vládě spravuje se radou šesti ministrův a radou státní, v níž zasedají ministři, řecký arcibiskup, mufti (náčelník církve mohamedánské), dále hlavní rabín, konečně 4 od knížete jmenovaní a 8 volených členů. Ministerstva jsou následovní: ministerstvo zahraničných záležitostí a osvěty, ministerstvo vnitra, veřejného vyučování, práv, financí a vojenství.

Ministerstvu zahraničnímu podřízeni jsou diplomatičtí agenti, již jsou počtem tři, v Cařihradě, v Bělehradě a Bukurešti. Ministr zahraniční spolu

řídí věci náboženské. Řecko-východní církev bulharská jest samostatnou církví národní, jíž stojí v čele svatý synod a exarcha. V knížectví jest devět biskupství; nižší duchovenstvo ve vzdělání velice svém jest zanedbáno a málo vyniká nad lid vesnický, kdežto duchovenstvo vyšší ve vzdělání jest pokročilé. Ostatním vyznáním v knížectví svoboda jest zaručena. Ministerstvu vnitra podřízeni jsou náčelníci okruží (krajů), jež dělí se opět na větší počet okolijí (okresů); okruží počítá se v knížectví 21.

V okresích působí vedle úřadů vládních též volená zastupitelstva okresní. Pod správou ministeria vnitra jest i četnictvo, dále vrchní ředitelství pošt a telegrafů, ředitelství staveb veřejných, jakož i vrchní rada zdravotní.

Ministerstvo veřejného vyučování řídí věci školské. Již před válkou úsilím Bulharů samých položeny jsou dobré základy ku školství, na nichž budováno dále i za prozatímní vlády ruské; vláda knížecí se vším přičiněním pečuje o zdárný rozkvět školství jak obecného tak středního. Na otevření university bulharské, zvláště nutné fakulty právnické, pomýšlí se v době nejbližší příští, jakmile domácími školami odchováno bude dostatečné posluchačstvo. Prozatím vypomáhá se nadacemi studujícím vysokých škol v cizině, hlavně na Rusi, dále v Praze, Záhřebě, Vídni a Paříži.

Pokud se škol obecných týče, jest návštěva obecná dle §. 78. ústavy zemské. Država dělí se v 16 okruží školních, v nichž jest po jednom dozorci škol. V roce školním 1879. počítalo se v knížectví 1088 škol obecných, z nichž bylo 1027 chlapeckých, 61 dívčích; na nich působilo 1247 učitelův a 132 učitelky. V roce školním 1881. počítalo se již 1421 škol, z nichž bylo 1327 chla-

peckých a 94 dívčích; na nich působilo 1580 učitelův a 180 učitelek.

Z počátku školní budovy zcela nevyhovovaly potřebám. Z té příčiny ku vyzvání vlády obce jaly se stavěti školy zatímní ze dřeva neb vepřovic, při čemž dostává se jim pomoci státní.

Školní rok trvá ve městech 10 měsíců; na venkově učí se jen po dobu zimní. Zdárnému rozvoji vadí posud, že jen nepatrná část dětí chodí pravidelně do školy, zvláště dívek. Ze všech školou povinných dětí do školy chodilo r. 1879. jen 15%, r. 1881. již 17%; i lze bezpečně doufati, že poměr stále se lepšiti bude. Rovněž učitelstvo, nejsouc řádně vzděláno, nemůže se zdarem působiti. Před válkou učitelé počítáni ku nejlepším vzdělancům v zemi; ale když zřízeno jest knížectví, většina jich vstoupila do služeb státních. Škol na to přibývalo, kdežto učitelů se nedostávalo; i ustanovováni jsou učiteli i ti, již umějí jen psáti a čísti. Z té příčiny vláda bulharská zřídila pokračovací běhy, by učitelé doplnili své vědomosti a obeznámili se s hlavními zásadami vychování a učby; roku 1882. zřízeny dva učitelské ústavy, v Šumenu, jenž měl 42 žáky a 28 žákyň, a ve Vrace, který měl 31 žáka.

Vedle škol bulharských jsou v Bulharsku školy turecké, židovské, řecké a armenské. Turci vydržují as 260 škol v zemi. Školy jich jsou školy náboženské; mládež za vedení kněží a soudců učí se znáti věrouku a písmo. Větší školy turecké jsou ve Varně, Šumenu, Razgradu a Ruščuku.

Židé španělští vydržují své vlastní školy v čelnějších městech bulharských. Nejslavnější škola Arménů jest ve Varně.

Žákům, již učinili zadost škole obecné a své vzdělání obecné doplniti hodlají, slouží „školy

klasné", do nichž vstupují žáci ze čtvrté školy obecné. R. 1881. počítalo se takých škol 44 pro chlapce, 11 pro dívky; nejvíce jsou školy ty o dvou třídách, jen ruscucká má tříd pět.

Již za vlády turecké Bulhaři měli dva ústavy střední, totiž v Gabrově a Plovdivě, podobné našim školám reálním, a školu duchovní v klášteře Petropavlovském u Ljaskovce (poblíž Trnova). V školním roce 1882. byli následovní střední ústavy v knížectví: Duchovní škola v Ljaskovci, klassické gymnasium ve Sredci, čtyři gymnasia reálná v Gabrovu, Lomu, Kjustendilu a Varně, a dvě gymnasia ženská ve Sredci a Trnovu. Vedle těch škol jsou dvě školy trojtřídní, v Silistře a Caribrodu, a dva semináře učitelské v Šumenu a Vrace. Na školách těch působilo 76 učitelů (z nich 12 Čechův a Chorvatů); žáků bylo 1643 a 267 žákyň.

Ministerstvo vyučování má pod správou svou i odbor statistický, jenž založen jest od ministra Sarafora. Jeho dozoru podřízena jest tiskárna státní a knihovna národní.

Ministerstvo spravedlnosti vykonává dozor nad soudem vrchním, třemi soudy apelačními (v Sredci, Trnovu a Šumenu) a devíti soudy krajskými, jimž podřízeny jsou soudy smírné (58) ve všech městech a vesnicích větších. Soudí se dle předpisů, jež vydány jsou od ruské vlády prozatímní, a dle zákonníka tureckého, který jest nápodoben francouzskému zákonníku občanskému. Mimo několik právníků ruských zaměstnáni jsou při soudech lidé domácí, nejvíce někdejší učitelé a kupci. V té věci dlužno čekati nápravy od doby příští, kdy fakultou právnickou odchováni budou právníci řádní.

Řízení záležitostí peněžních vede ministerstvo financí. Daně v Bulharsku jsou nepatrny; většinou

jsou daně jen prodloužené daně turecké, které o sobě nebyly značny, ale že několikráte se vybíraly, stávaly se těžkými. Hlavní důchod je desátek obilní a cla; cel vytěženo v roce 1879: 2,571.024 lvů (= franků) ze zboží přivezeného, roku 1880: 3,857.891 lvů, a roku 1881: 4,667.368 lvů. Na r. 1881 budžet státní vykazoval 28,154.280 lvů důchodův a 29,141.814 lvů výdajů, z nichž 11 mill. vyžaduje vojenství, a 8 mill. správa vnitřní.

Ministerstvo vojenství vede záležitosti vojenské. Dle zákona vydaného v srpnu 1879. každý Bulhar zbraně schopný povinen jest sloužiti od 21. roku ve vojště po 12 let, totiž 4 leta v činné službě, 4 v záloze a 4 v obraně zemské. Vojsko skládá se ze 24 praporů pěchoty, ze dvou pluků jízdy (s 8 škadronami, z nichž jedna jest gardová husarů červených), ze dvou pluků dělostřeleckých o 9 bateriích a 80 dělech, a ze tří setnin vojska technického, celkem as 16000 mužů. Důstojníci výše nadporučíků byli do nedávna skoro vesměs Rusové, poněvadž domácích lidí vojensky vzdělaných nebylo. Bulharům i knížeti záhy znelíbilo se poručníkování Rusů nejen ve věcech vojenských, nýbrž i vládních; i došlo na podzim r. 1883. ku rozmíškám velmi vážným mezi ruskými generály, Sobolovem a Kaulbarsem, a knížetem, jež skončily odchodem obou generálů z Bulharska a odvoláním četných důstojníků Bulharů, již sloužili ve vojště ruském, do domoviny.

Vnitřní ústrojí vojska bulharského zařízeno jest dle vzoru ruského. Uniformy jsou upraveny dle kroje národního, přede vším beranice s barevným pytlíkem svrchu a boty vysoké; v letě vojsko ošaceno jest bíle, ježto na místo beranice oblékne plátěné placatky a místo zimní uniformy bílý prací oblek.

Národní obrana zavedena jest na způsob sborů střeleckých. Důstojník vojska řadového dohlíží ku cvičením střeleckých setnin, jež řídí poddůstojníci posádky. Zbraně a náboje poskytuje sborům država. Jinak každý sbor má svého přednostu, četaře a střelnici.

Obyvatelstvo knížectví živí se hlavně orbou a chovem dobytka. Půda knížectví jest velmi úrodna a poskytuje i při svém posavadním vzdělávání nedostatečném hojný přebytek obilí, bobů, tabáku a vína. Orba totiž provádí se v Bulharsku velmi jednoduše; 4—8 volů, v horách 8—10, velmi hubených zapřáhne se do pluhu. Sedlák sám všechno potřebné dříví, když robí pluh, si vyřezává; jen radlici a nůž kupuje v městě. Hospodářství posud trpělo mnoho zmotanými poměry právními, poněvadž pozemky nebyly vyměřeny, a vybírání daní dělo se v přírodninách; mimo to i nedostatek silnic a cest vadí zdárnému rozvoji orby. Bulhar proto do nedávna o málo více sil, než vlastní potřeba toho žádala; větší díl půdy úrodné následkem toho leží ladem, a mnohé krajiny široko daleko pokrývá proutí a křoví.

Dobré dvě třetiny půdy posety jsou kukuřicí, hlavní potravinou Bulharů; mimo to pěstují pšenici, žito a rýži. Oblíbena jest i cibule a česnek; první zastupuje u Bulharů naše brambory, kdežto druhý milou je pochoutkou sedláků bulharských. Ze stromů ořechové a moruše po celé zemi jsou roztroušeny; silně pěstují slívy, z níž vyrábějí nejmilejší svůj nápoj, rakii.

Značný jest chov dobytka, jenž tvoří velikou část jmění národního; všude shledáš hojnost koní,

bůvolů, volů, ovcí, koz i drůbeže. Velmi rozšířen jest v zemi chov bourců. Střediště jeho v knížectví jest Trnovo; sem přicházejí četní kupci vlaští, by kupovali za peníz drahý bulharské hedbáví a prodávali je pak jako svůj výrobek.

Knížectví má hojnost rud rozmanitých, jež posud zůstaly nedotknuty; známa jsou posud železitá ložiska samokovská, z nichž těží se způsobem jednoduchým.

Bulhaři jeví veliké nadání ku řemeslnictví uměleckému a umění technickému. Zálibou svou pro průmysl Bulhaři podstatně liší se od Srbů obchodních a bojovných; Bulhaři nadáni jsou živým smyslem pro tvary lepé, vyznamenávají se zručností a pilností a jeví obzvláštní nadání při stavbách obydlí a chrámů a zvláště mostů. Nejkrásnější most v celém Bulharsku, u Běly přes řeku Jantru, vystavěl prostý Nikola Pičoglu, nemající vzdělání stavitelského. Ze tvrdého vápence most Bělský jest vystavěn; má 14 otvorů, jest 270 m. dlouhý a 9 m. široký. S oprávněnou hrdostí stavitel vypravoval, že stál 700000 piastrů (= 70000 zl.), pro Bulhary velký peníz; nezdál se pocítovati, vypravuje cestovatel Kanitz, že při velmi skrovných vědomostech vykonal dílo, jež by sloužilo ku cti i dovedným technikům evropským. Mnohé nové kostely bulharské, ano i mečety se svými smělými kopulemi a minarety, a synagogy v Bulharsku jsou dílem Bulharů bez vzdělání vyššího.

Z odvětví řemeslných uvádíme výrobu sukna, zboží koženého a hrnčířského v Ruščuku, kožešin a zboží filigranového ve Vidinu, železářského, provaznického a řemenářského v Gabrově, a zboží koženého a punčochářského v Samokově, výrobu kožešin v Lovči a zboží filigranového ve Vrace, jež proslulé jest po celém Bulharsku.

Při obchodní čilosti a podnikavosti Bulharů, bohatosti země a výhodné poloze při Dunaji dolním a v sousedství moře Černého jsou obchodní poměry knížectví příznivy, jak dosvědčují následující udaje: Zboží přivezeno jest do země v roce 1879. v ceně 32,137.800 lvů, roku 1880. v ceně 48,223.637 lvů a roku 1881. již v ceně 58,467.100 lvů; vyvezeno jest ze země zboží r. 1879. v ceně 20,092.854 lvů, r. 1880. v ceně 33,118.200 a roku 1881. v ceně 31,819.900 lvů. Cla obnášela ze zboží přivezeného r. 1879.: 2,571.024 lvů, r. 1880: 3,857.891 a r. 1881: 4,677.368 lvů, ze zboží vyvezeného r. 1879: 200.929 lvů, r. 1880: 331.182 a r. 1881.: 318.199 lvů.

Jaký byl přívoz zboží z jednotlivých států v roce 1881. ukazuje následovní přehled:

Země	Clo (ve lvech)	% všech cel	Cena zboží (ve lvech)
Rakousko-Uhry	1,177.699	25·2	14,721.238
Anglie	1,084.457	23·2	13,555.713
Rumunsko	680.527	14·5	8,506.588
Turecko	522.295	11·2	6,528.687
Italie	466.710	10	5,833.875
Francie	241.584	5·2	3,019.800
Srbsko	157.879	3·4	1,993.487
Rusko	96.531	2	1,206.637
Německo	22.950	0·5	286.875
Ostatní státy	226.736	4·8	2,834.200
Úhrnem	4,677.368	100	58,487.100

Nejvíce přiváží se z držav jednotlivých následovní zboží:

Moučných věcí z Italie, Turecka a Anglie,*) ovoce a zeleniny z Turecka, šťáv rostlinných z Turecka a Francie, živých zvířat ze Srbska a Rumunska, výrobků živočišných z Rumunska a Turecka, kož z Turecka, Ruska, Rakouska a Francie, kolonialnlho zboží z Rakouska a Francie, Anglie a Turecka, nápojů z Rakouska, Turecka a Srbska, látek lučebných z Turecka a Rakouska, kovů a výrobků kovových z Anglie a Rakouska, látek mineralních z Rumunska a Italie, látek barevných z Anglie a Rakouska papíru z Rakouska a Francie, látek tkaných z Anglie a Rakouska, výrobků dřevěných ze Srbska, Rumunska a Rakouska, a konečně jiných výrobků továrních z Rakouska, Francie a Anglie.

V roce 1881. přivezlo se do knížectví bulharského zboží více jednoho millionu ok (78 ok = 100 kgr.): Rýže (1·7), ovoce a zeleniny (1·6), cukru (1·8), vína (1·8), líhovin (2·7), surového železa (2·4), soli kamenné (1·7), petroleje (2.1) a příze bavlněné (1·5).

Za to vyvezeno z knížectví nad jeden million ok: Kukuřice (102), pšenice (42), ječmene (19), žita (5), prosa (4), ovsa (3·7) a mouky (1·1). Dále vyvezlo se ovoce a zeleniny skoro jeden milion ok, vajec 14 milionů kusů, skorem půl milionu kusů velkého i drobného dobytka, 727 tisíc ptáků rozmanitých, 107.000 ok medu, čtvrt milionu ok vína. Z jednotlivých výrobků vyvezlo se 200 tisíc kusů nožířských, skoro jeden milion ok zboží dřevěného a 843 tisíc kusů hrnců. Konečně vy-

*) Státy jednotlivé seřaděny jsou dle množství zboží dodávaného.

vezeno 300 tisíc ok vlny, 600000 koží syrových a 200.000 koží připravených.

Která jsou hlavní obchodní místa knížectví, vysvítá z následujícího přehledu mýtnic bulharských (v roce 1881.).

Mýtnice	Příjem (ve lvech)	% všech př.	Cena (ve lvech) zb. dovez.	Cena (ve lvech) zb. vyvez.
Varna	1,625.259	32·5	19,265.338	8,403.200
Svištov	701.065	14	8,366.363	3,175.600
Ruščuk	645.570	12·9	7,680.200	3,115.400
Lom-Palanka	592.691	11·9	7,268.988	1,117.200
Rahovo	269.859	4·8	2,776.863	1,771.000
Vakarel	203.365	4·1	2,433.713	866.800
Vidin	174.318	3·5	2,008.963	1,360.100
Silistria	145.838	2·9	1,660.625	1,298.800
Kjustendil	104.122	2·1	1,201.062	803.700
Caribrod	85.525	1·7	1,044.700	194.900

Ku větším mýtnicím vývozným náležejí Gabrovo (1,594.800 lvů cena zboží), Nikopol (1,523.800), Balčik (1,379.400), Čatak (1,330.800), Tutrakan (974.300) a konečně Samokov (973.900).

Z drah patří zemi dráha z Ruščuku do Varny vedoucí, jež jest dlouhá 224 km.; r. 1881. knížectví mělo telegrafů v délce 2408 km. R. 1881. bylo v zemi 42 poštovních úřadů, jež dopravilo 1·2 mil. zásilek.

Na první počátky zajisté utěšený rozvoj národohospodářský!

b) Východní Rumelie.

Dle smlouvy Berlínské zřízen jest na jihu pohoří Balkánského až ku Rhodopě nový politický celek, zvaný Východní Rumelie, jehož středištěm a hlavním městem stal se Plovdiv. Ku zřízení správy v nové provincii měla sestoupiti se komise mezinárodní, jež záhy dostavila se do Plovdiva. Ale komise potkala se u obyvatelstva s velikou nedůvěrou, a zjevně strojen odpor proti obnovení nadvládí tureckého. Jakkoli veškeré obyvatelstvo země naplněno bylo hořkostí proti Turkům, přece brzy začalo se rozestupovati na strany dvě, horlivou a mírnou; kdežto prvnější vedena jsouc velitelem bulharského vojska občanského, plukovníkem Kesjakovem, strojila odpor branný, strana druhá majíc v čele bulharského exarchu Josifa přihlížela ku obecné bídě v zemi a pokládajíc veškeren odpor za nemožný radila k tomu, by obyvatelstvo poddalo se smlouvě berlínské, byť i nikoliv bez podmínek.

Ruch tento v zemi měl dobré následky. Komise mezinárodní seznala, že není možno uvésti posádky turecké na hranice zemské, a že třeba jest, by správcem nové provincie stal se muž, jenž by se těšil oblibě u Bulharův a nebyl pouhým nohsledem Porty turecké. Mezinárodní komise skoro tři čtvrtě roku pracovala v Plovdivě na základní ústavě (organickém statutu), již dokončia dne 26. dubna 1879. Statut jest rozsáhlý zákoník (o 495 odstavcích), který může býti pozměněn pouze za souhlasu všech mocí, jež podepsaly smlouvu Berlínskou, a Porty vysoké.

Generálním guvernérem Východní Rumelie jmenován od Porty za souhlasu velmocí kníže Alexander Vogoridi čili (po turecku) Aleko paša.

„Volba nemohla býti zdařilejší: vysoký hodnostář cářství osmanského se zděděnou vážností u Bulharů, původem ze země samé a nad to takřka Bulhar, Řek a Turek v jedné osobě, jedním slovem zvláštnost, jež nemá sobě rovného. Otec jeho Stefanaki Vogoridi rodem byl z Balkánského městečka Kotla, severně od Slivna, vnuk proslulého Stojka Vladislavova, jenž jako Sofronij biskupem byl ve Vraci a koncem minulého století pérem a slovem probuzoval národ bulharský. Stefanaki studoval na řeckých školách v Bukurešti, vstoupil do turecké služby jako úředník diplomatický a od tlumočníka postoupil až za knížete poplatného ostrovu Samu. Zemřel r. 1859. Ze synů jeho starší Nikolaki usadil se v Multanech; mladší syn, první guvernér rumelský Aleko, studoval v Berlíně, sloužil při tureckých poselstvích, až konečně před válkou byl vyslancem tureckým ve Vídni. Bulharsky neumí; s obyvateli provincie hovoří francouzsky, řecky neb turecky. Jako generální guvernér má plat 300.000 zlatých grošův (as 60.000 fr.), mimo nějž má as 20.000 fr. na výdaje spojené s úřadem. Bez povolení Porty nesmí nikam než do Cařihradu a vůbec nemůže se vzdáliti ze země na více než tři měsíce.“

Když vstoupiti měl na půdu nové provincie, Turci nalehali na něho, aby tak učinil maje fes na hlavě, o čemž Bulhaři nechtěli ničeho slyšeti. Konečně docíleno narovnání; kníže na pomezí zaměnil fes s bulharským černým kalpakem. Na všech stanicích vítán jest s jásotem; do Plovdiva dorazil dne 30. května 1879. a skvěle jest uvítán od generála Stolypina a všeho obyvatelstva. Ihned odebral se do kostela bulharského, kdež na bulharské oslovení exarchy odpověděl jazykem řeckým; na to přečtěn turecký a bulharský list sultánův

o jmenování guvernerově. Turecký prapor, který se měl rozvinouti, zůstal dle komise mezinárodní nerozvit, ježto by jinak bylo došlo ku novému jitření. Nazejtří generál Stolypin opustil Plovdiv.

Na to na základě statutu započato se zařízením nové správy. Poměr země ku Portě jeví se následovně: Sultán potvrzuje ministry (direktory) i představené (prefekty) krajů; nedojde-li do měsíce svolení neb zápověď sultánova, pokládá se, že je srozuměn s jmenováním. Sultán jmenuje též důstojníky vyšší; jménem jeho pronášejí se rozsudky soudní. Zákony, jež přijme sněm, jakož i rozpočet zemský mají zapotřebí potvrzení sultánova; nedojde-li do dvou měsíců potvrzení neb zápověď, zákon nabude platnosti. Z důchodů země tři desetiny připadají vládě turecké, jež má i podíl na výnosu cel, pošt a telegrafů. V zemi jsou tři jazyky úřední, bulharský, turecký a řecký; v nich prohlašuje se úřední ohlášení a jedná se u soudů.

Generální guvernér ve spolku se shromážděním oblastním rozhoduje o zákonech pro zemi platných. Shromáždění oblastní skládá se 1. ze členů, již stálé mají místo ve shromáždění, jako jsou: náčelníci pěti křesťanských vyznání, totiž Bulharův, Řekův, Arménův, katolíkův a protestantův, turecký mufti, hlavní rabín, předsedové nejvyššího dvoru soudního a vrchního soudu ve sporných věcech správných a hlavní kontrolor financí; 2. ze 36 členů, již voleni jsou volbami přímými a z nichž polovice mění se volbami každá dvě léta a konečně 3. z 10 členů, jež jmenuje guvernér vždy na dvě léta.

Volenu býti může, kdo v zemi jest usedlý, kdo v zemi má nemovité statky, kdo provozuje obchod neb řemeslo, kdo zastává jakýkoli úřad;

každý občan, jenž nabyl 21 let, může voliti, volenu býti jen ten, jemuž nejméně jest 25 let. Při prvních volbách zvoleni 32 Bulhaři, 2 Řekové a 2 Turci; mezi všemi 56 poslanci bylo: 40 Bulharův, 6 Turkův, 5 Řekův, 2 Arméni, 2 Židé a 1 Francouz (biskup katolický). Sněm smí se jen raditi o vnitřní správě zemské, nikoliv o věcech politických.

Ze sněmu volí se desítičlenný výbor zemský, který má dozor nad správou zemskou, posuzuje doplňky a nařízení ku daným zákonům a jest vůbec radou správci zemskému; členové jeho mají denně své schůze, jsou voleni a placeni na jeden rok.

Správu země řídí šest direktorů, sídlících v Plovdivě; z nich skládá se rada tajná zemského správce. Direktoři jsou ustanoveni ku řízení věcí vnitřní správy, spravedlnosti, finančních, orby, obchodu a prací veřejných, veřejného vyučování a konečně vojenství. Ředitel pro věci vnitřní jest generálním tajemníkem oblasti a spravuje spolu i věci náboženské a jednání se zástupci mocí cizích. Politická správa země zřízena jest dccela dle vzoru francouzského; země dělí se na šest krajův (departementův) a na dvacet okolojí (kantonův). Jména krajů jsou: Plovdiv, Tatar-Pazardžik, Stará Zagora, Chaskjoj, Sliven a Burgas. V každém kraji schází se dvakráte do roka zastupitelstvo krajské; obecní správa v městech i na vesnicích rovněž podrobně jest ustanovena.

Poněvadž všechny poměry správy veřejné podrobně jsou určeny a vymezeny a úředníci mimo to nejsou podrobeni proměnám, správa zemská rozvíjí se utěšeně. K tomu přidružuje se přísný dozor, jaký ze všech stran koná se nad vládou rumelskou tu od Porty turecké, tu od konsulů

velmocí, tu od sněmu a obyvatelstva. Rovněž země jsouc od přírody bohatě nadána vždy měla obyvatelstvo pokročilejší než bylo obyvatelstvo Bulharska Dunajského.

Direktor vyučování řídí věci školské. Dle úřední zprávy direktora vyučování počítalo se ve školním roce 1882. celkem 1789 škol obecných, o 377 více než roku předešlého. Bulharských škol pravoslavných bylo 931; z nich 24 úplných (se 4 odděleními = prvními školními roky a 2 třídami = pátým a šestým ročníkem), 59 po 4 odděleních a jedné třídě, 76 po jednom oddělení a jedné třídě, 188 po dvou odděleních, 308 po třech odděleních, 186 po čtyrech odděleních a konečně 90 ještě nedostavěných. Katolických škol bylo 9 (u Pavlikiánův), protestantské 2, řeckých 59, armenských 5, tureckých 770 a židovských 13.

Každému bude divný značný počet škol tureckých. Ale jaké jsou to školy! Ač zákon nařizuje, že do škol smí se přijímati děti 6leté, najdeš ve školách děti, jež sotva mluví. Podobně se věc má se školami židovskými. Neboť školy turecké i židovské slouží tomu, by vedly mládež k učení se modlitbám a zákonu božímu. Jméno školy po našem rozumu přisluší jen pěti tureckým a třem židovským; tureckým v Plovdivě (2), v Čirpanu, Staré Zagoře a Tatar Pazardžiku, židovským v Plovdivě, Pazardžiku a Jambolu.

Na školách bulharských bylo toho roku 86897 žáků; z těch bulharských žáků bylo 51799. Do školy chodilo 76% všech dětí školou povinných. Katolických žáků napočetlo se 932, protestantských 75, řeckých 4088, arménských 223, tureckých 29000 a židovských 780. Učitelů působilo na školách bulharských 1199 (z nich 173 učitelek), na řeckých školách 93, na katolických

22, na protestantských 3, na armenských 9 a na tureckých 776, téměř všichni imamové konající obřady náboženské. Poněvadž stále velký jest nedostatek učitelstva, vláda po několik let již zřizuje roční kursy pedagogické, jichž jest účelem učitele slabé seznamovati se zásadami vychovatelství a učby; v roce 1880. byly 4 kursy, v roce 1881.: 8, v roce 1882.: 11 se 600 učiteli bulharskými a 220 tureckými. Dozor nad školami mají okresní školdozorci, nejčastěji lékařové okresní, úředníci neb duchovní.

Školy měšťanské, též střední zvané, mají touž osnovu jako nižší gymnasia reálná; chlapecké jsou o 4 třídách, dívčí o třech. Ve školním roce 1882. počítalo se jich celkem 31, z nich 25 bylo bulharských, 4 řecké a jedna turecká. Žáků bylo na těch školách 3004, učitelů 109 (mezi nimi 22 učitelky).

Školy střední toho roku byly: Dvě bulharská gymnasia realná, v Plovdivě (7 tř.) a ve Slivně (4 tř.); oba ústavy měly 1216 žáků. Dále slouží vyššímu vzdělání dívek dvě gymnasia v Plovdivě a Staré Zagoře (5 tř.), na nichž bylo 290 žaček. Na všech gymnasiích vyučovalo 62 učitelů, mezi nimiž četní Čechové.

Poněvadž školy domácí pro studie vyšší nestačí, posýlají se posud schopní mladíci do ciziny na studie; předloňského roku uděleno bylo 50 nadací studujícím na Rusi, v Záhřebě, v Praze a městech jiných.

Jak z daného přehledu vysvítá, Rumelie ve školství jest dosti pokročilá; nejsouť tam školy něco nového, nýbrž jen pokračování prací započatých za nadvládí tureckého.

V Plovdivě působí též literární spolek, jenž

ve svazcích měsíčních vydává zábavný a poučný časopis Nauku.

Direktor spravedlnosti řídí věci soudní; jemu podřízen vrchní soud v Plovdivě, jenž jest soudem apelačním krajským soudům. V každém totiž kraji nalezá se soud s dvěma komorami pro záležitosti civilní a trestní.

V okresích jednotlivých působí od vlády dosazení soudcové s dvěma volenými přísedícími; obecní starostové (kmetové) obstarávají soudy smírčí. Státní zástupci u soudů krajských jsou namnoze právníci z Čech. Při soudech řídí se zákony tureckými, jež upraveny jsou dle zákoníku francouzského.

Daně v Rumelii jsou ponejvíce staré turecké; hlavní mince turecká jest zlatá lira turecká (22 fr. 70 cent.), jež dělí se na sto grošů neb piastrů. Budžet na rok 1883. vykazuje následující čísla: důchody zemské 78,795.600 grošů, vydaje 81,525263 grošů, tudíž nedostatek skoro tří millionů grošů.

Největších výdajů vyžadují finance (s poplatky Portě) více 33 mil. a dále vojsko a četnictvo 20 mill.; na vyučování vypočtěno potřeb na 6 mil., na veřejné práce a dopravu $7^1/_2$ mill. Pokud se týče posledních, dbá vláda rumelská, by silnice řádně se upravily a udržovaly; pošty a telegrafy zařízeny jsou docela dle způsobu evropského, ježto v každém okresu najdeš stanici telegrafní.

V Rumelii není vojska řadového, nýbrž jen vojska občanského. Z té příčiny patrný jest rozdíl mezi vojskem bulharským v knížectví a v Rumelii; v knížectví vojsko řádně jest vycvičeno, čehož není při sboru rumelském. Týž skládá se z 12 práporů pěchoty, z nichž jen tři mají po třech setninách, kdežto ostatní mají jen po jedné setnině o 130 mužích. Mimo to v Plovdivě jest

„prápor učební“, který složen jest ze dvou setnin pěchoty, škadrony jízdy, půl baterie dělostřelectva a z jedné setniny technické. Uniforma vojska rumelského jest táž, jakou mělo vojsko bulharské za ruské okupace. Dle zpráv úředních ve vojště rumelském má sloužiti 4118 mužů, kdežto ve skutečnosti jest ve zbraní as 2800 mužů; ostatní se přivolávají jen na cvičení, trvající dva měsíce, střídavě.

Vojenská služba jest závazna pro všechny obyvatele a se zálohou trvá 12 let; dojde-li ku válce, může oblasť Rumelská postaviti do pole skoro 50.000 ozbrojenců. Vedle vojska bdí nad pořádkem veřejným četnictvo, pěší i jízdné, čítající 1425 mužů, které nemajíc dostatečného cviku a zkušenosti nemůže plniti svůj úkol jak by mělo, Podobně u vojska občanského není jednotného ducha, jemuž na závadu jest sbor důstojnický složený ze všech možných živlů. I nezbývá než ve věci té čekati nápravy od dob příštích!

Stolicí Rumelskou jest Plovdiv, který podstatně se liší od Sofie, hlavního města knížectví. „Sofia (20.500 duší) je hlavním městem z brusu novým, jež vykouzleno jest vůlí osvoboditelů Bulharska proti obecnému očekávání uprostřed horských pustin; jako přes noc vylupuje se ze ssutin hliněného města staroturecképo s drahotou báječnou a se směsicí rozmanitých národů. Mezi obyvatelstvem Sofijským nečetní starožilové docela ustupují v pozadí a v popředí stojí pestrá strakatina, každý odjinud, ať z Bulharska ať z ostatní Evropy a z jiných okolí. Je to společnosť samorostlá, uvnitř dosti pevně sloučená osamocenosti uprostřed kraje bez železnic a bez splavných řek.

Docela něco jiného je Plovdiv (24.053 oby-

vatelů): staré město s obyvatelstvem ode dávna usedlým, od nepamětných dob vždy středisko veliké provincie; i za doby naší, po zřízení Rumelie všechen život jest jen pokračování v pravidelném rozvoji starším. Plovdivané jsou měšťané starého rázu; lid města i okolí jest povahy velmi pochvalné a dobré, kdežto v jiných městech na východě, jmenovitě u moře cizinci na oči se staví zkaženosť a schytralá lehkomyslnosť. Na ulicích slyší se nejvíce mluviti bulharsky, ale i dosti řecky a turecky; skoro všecky bulharské rodiny městské hovořívají i řecky, ale nicméně můžeš žíti v Plovdivě neuměje slova řeckého.

Jet mezi 24.053 obyvateli, kteří bydlí v 3749 domech 10909 Bulharů, 5558 Turkův a 4781 Řekův; kromě tří národů zemských je v městě i osada armenská (806 duší) a židovská (1134 židé španělští). Nad to bydlí v městě několik kupeckých rodin italských a francouzských, usedlých již od mnoha let v Plovdivě. Značný jest i počet cikánů, jichž se počítá 865. V městě sídlí řecký arcibiskup. Obyvatelstvo živí se výrobou látek hedbávných a soukenných a obchodem.“

Jako v knížectví i v Rumelii obyvatelstvo živí se hlavně orbou a chovem dobytka. Z druhů obilních sejí se naše druhy obilní, proso a jmenovitě kukuřice. Nejlepší pšenice daří se v okolí Staré Zágory, jež jest žitnicí krajin Balkánských, kraj nesmírného bohatství obilného, vlast proslulé po celém východě pšenice „zagarky“. Ze zelenin hojně se pěstuje hrách, bob, zelí a cibule; ve značné míře se pěstují a jedí modré plody, někdy až stopu dlouhé rostliny „patlandžanu“, rajská jablka a bámije. Tabák, ač se daří měrou zna-

menitou, málo se pěstuje, rovněž brambory. V okolí Pazardžiku nejlépe se daří rýže; víno druhdy hojně pěstované následkem velkých daní uvalených na vinice pěstuje se daleko méně. V letě jí se mnoho melounův, jež ve velikém počtu pěstují se při březích řeky Marice. Z ovocných stromů hojny jsou ořechy, mandloně, hrušky, merunky, broskve a kdoule.

Při vzdělávání rolí hlavní tažný dobytek v těchto krajinách jest bůvol, v našich končinách zvíře neznámé. Je nižší a delší než náš vůl domácí, má roby na zad zahnuté a jest barvy černé neb tmavošedé. Líně se pohybuje a je velice citliv proti parnu slunečnímu a proto celé hodiny se válí v bahnech anebo stojí ve vodě. Ve dvorech vesnických mají zvláštní nádržky, v nichž se bůvoli potápějí až po nozdry; nezbytnou u každého potahu bůvolího je naběračka ku polévání zvířat. Volové i bůvoli nezapřahují se do vozů s postraňky, nýbrž mají hlavu prostrčenou skrze rámec upevněný po obou stranách voje, tak že veškerá síla tažní soustředěna jest na šíji zvířete.

Vozy, jež obvykly jsou v rovině Thrácké, jsou ohromné koše čtverhranné z černého proutí, jsou velmi těžkopádné a nevypadají úhledně.

Bůvol jako tažný dobytek má větší cenu než vůl neb kráva, koní se užívá jen ku jezdění nebo ku nosení, ač za doby nynější i tito ponenáhlu přicházejí v obyčej. Hojny jsou rovněž i ovce a kozy; tyto jako všude jsou zakořenělí nepřátelé lesa, ale přece rády se chovají. V průvodu velikých psův a opatřen kotly a nádobím, potřebným ku výrobě sýra, kozák z jara vyhání stádo své na vysoké, tučné pastviny hor Balkánských. Přes leto pobude na horách a pozdě na podzim opět shledává se s údolím. Vraceje se šťastně piští

co mu dech stačí na flétnu, svou průvodkyni nerozlučitelnou, kteráž i cestovateli příjemně zní melancholickým tichem lesů Balkánských.

Řemeslná a průmyslová činnost obyvatelstva městského podobně jako zemědělství nenalezla žádné podpory u vlády turecké. I jest v té příčině třeba úsilovné práce nynější vlády Rumelské, by zameškané v čas bylo doplněno; práce a snaha v brzku odměněno bude výsledkem zdárným, neboť dosvědčeno jest od znalců lidu bulharského, že Bulhaři vynikají zvláštním nadáním v odborech průmyslu a umění. Posud domácí činnost průmyslná obmezovala se na výrobky ze stříbra a železa, dále na zhotovování vzácných koberců, látek hedbávných a soukených, zbraní a výrobků řezbářských.

Polohou svou při moři Černém a při splavné Marici, dále na dráze obchodní ze středu Evropy ku Cařihradu, jakož přírodním svým bohatstvím Východní Rumelie určena jest státi se důležitou zemí obchodní. Již otevření dráhy z Cařihradu do Plovdiva (r. 1873.) spůsobilo v zemi veliký obrat ve společenských poměrech obyvatelstva; nynější péče vlády Rumelské o řádné prostředky dopravovací při obchodní čilosti Bulharů záhy povede ku zvýšení blahobytu země, který již za nadvládí tureckého nemálo přispěl k tomu, že země dosáhla vykoupení svého z krutého nadvládí tureckého.

C) Lid bulharský, jeho zvyky a mravy.

Bulhaři jsou lid postavy složité a tvarů svalovitých, spíše hubený než tělnatý. Lebka u nich po většině je sražena v týl, obličej tvoří pěkný ovál, čelo bývá něco málo posunuto ku předu

a oční víčka úže rozevřena než u ostatních Jihoslovanů, pročež též oči Bulharů vypadají menší. Obočí mocně jest vyvinuto, vlasy na hlavě jsou hladké a nejsou příliš hojné, barvy spíše světlé. Vystupující kost lícní a úzké průliny oční poukazují, že Bulhaři jsou národ, jenž povstal smísením Slovanů s Urálo-Čudy.

Pohlaví ženské má prostřední vzrůst a jeví zvláště v mladších letech pěkné rysy obličeje. Ale jednak zlozvyk, obvyklý v krajinách východních, totiž líčení, jednak těžká práce tělesná, jež jako vůbec u Jihoslovanů, tak i u Bulharů připadá ženám, působí, že záhy přirozené půvaby vadnou a zanikají.

Jako řečí, tvarem obličeje a životem svým Bulhar liší se nápadně od souseda Srba i krojem. Na místě fesu, jehož se v Srbsku po venkově skoro výhradně užívá, Bulhar hlavu svou pokrývá čubarou, čepicí z tmavé neb světlé vlny ovčí, pod níž dlouhé vlasy visí buď prostě sčesané buď spletené v cop na zad. Bulhaři nosí košili s širokými rukávy, ozdobenou na prsou a plecích vyšíváním pestrým, a světlé nohavice, velmi široké, v létě plátěné, v zimě ze sukna bílého, jež upevňují pod kolenem červenými stužkami vlněnými neb řemínky; kolem boků nosí červený pás, na němž bývá obyčejně zavěšen dlouhý nůž zastrčený v pochvě. Je-li chladněji, mívají na sobě soukenou kazajku neb dlouhý kabát, u bohatších ozdobený bohatě černými šňůrami; za tuhé zimy oblékají kožichy neb pláště s kapucí. Na nohou mají papuče. Každý kraj má ostatně jakousi zvláštnost v kroji selském. Měšťáci tříd nižších mívají podobný šat, jen že z látky barvy temnější a nosí fes. Vzdělanci bulharští v poslední době přijali kroj evropský.

Velmi rozmanitý jest kroj ženský na venkově. Ženy bulharské vesměs splétají své pěkné, bohaté vlasy v silné vrkoče, jež upravují si dále ozdobami květin, penízův a stužek; s velikou pílí vyšívají bílé košile své na prsou, ramenou a rukávech bez zvláštního návodu a poučení s vkusem opravdu znamenitým. Sukně vlněné a pestře pruhované skládají v záhyby jemné a pokrývají zástěrou z téže látky, jež ozdobena jest třepením bohatým. Sukni i zástěru stahují pěkným pasem, jenž okrášlen jest sponkami buď z kovu buď z perleti. Jinak jest arcit s krojem žen v městě, který jest smíšeninou národního, tureckého a evropského kroje.

U Bulharů dosud platnost má staroslovanské zařízení rodinné. Kolem domu starešiny (hlavy rodiny), jenž vždy z lepšího staviva jest zbudován a větším dílem kryt bývá taškami neb kamennými plotnami, řadí se menší domky synů ženatých a koliby, t. j. chýše postavené na sloupoví brzy kruhové, brzy obdélné, jež určeny jsou ku přechovávání obilí a píce neb dobytku za stáje. Vysoký plot, upletený z proutí, táhne se kolem rodinného obydlí. Všude vidíš čilý život; hojné nadělení dětí prohání se na zápraží, a vzájemná láska rodičů a dětí i cizímu záhy jest zjevna. Jet Bulhar velmi pohostinný; jest mu velmi milo, může-li někoho pohostiti, neboť zřídka též pohrdne darem pohostěnce, ano někdy i zapomenlivého při odchodu dovede upamatovati, že též jest něčím povinován za pohostinství.

Stavba a úprava obydlí v horách jest různa od úpravy obydlí v rovině. Kdekoliv vstoupíš do domu bulharského, poznáš všude, že snahou obyvatelů jest nahromaditi v bytu co možná nejvíce nářadí, zvláště koberců. Bývají obyčejně na sebe

složeny v jednom koutě jizby parádní, jež ozdobena jest četnými obrazy svatých, olejovými lampami, džbány a talíři. S pýchou oprávněnou hospodyně ukazuje cizinci skvostné koberce, pestře vyšívané pokrývky a podušky, doklady vlastní přičinlivosti a podivuhodné dovednosti umělecké.

Již prvé zmínili jsme se o hojném nadělení dětí ve dvorcích bulharských; jsouť bulharské sňatky nad míru plodny u porovnání s tureckými i řeckými. Každý přírůstek bývá vítán ode všech v rodině s nelíčenou radostí a neplodnost ženy považují vždy za nemalé neštěstí, a ne-li jinak, aspoň za zaviněné kouzlem nějakým. Velmi pečlivě střeží matku i novorozence každého zlého pohledu a již v životě mateřském obklopují dítě tajemnými čárami, v kterých baba výtečně se zná, a jež mají budoucího světoobčana uchrániti rozmanitých nebezpečí.

Nastává-li Bulharce (v krajinách položených na jih od Balkánu) hodina porodu, hledí opatřiti si prostřednictvím baby od některé nábožné ženy, jež byla putovala ku hrobu božímu do Jerusalema, kousek provazu, který prý svatí mnichové navili na onen posvátný kámen, o nějž kdysi podepřela se bohorodička na cestě do Betlema náhlými byvši překvapena bolestmi. Obchod s těmito stužkami provozují ve velkých rozměrech kláštery na východě, neboť ku kříži matky připevněny pomahají prý ku šťastnému porodu. Ještě vydatnější bývá jistý kořínek, kterýž baba hodí s tajemnými průpověďmi do vody; uhodne-li muž, že se blíží rozhodná chvíle, dá ruce své do vody, načež podá ji ženě, by se z ní napila. Narodí-li se konečně dítě, baba zažehná všecky vlivy nadpřirozené od něho zaříkáním a natíráním solí, od matky nakouřením světnice; mimo to vloží matce do vlasů

stroužek česneku a prsten, na podušku červenou cibuli a pohrabáč od krbu a přikryje její obličej až po ústa, by ji uchránila uříknutí. Třetího dne po narození přinese kmotra láhev vína, cukr, konvičku oleje, něco pšenice a list laskavcový a připraví za přispění baby léčivou koupel (tretini). Kmotra natře dítě olejem a hodí do koupele několik penízů, jež dostane pak baba darem; den ukončí se malou hostinou, ku kteréž dostaví se i sousedky s blahopřáním.

Po křtu, vykonaném v kostele, přinese kmotra dítě otci, kterýž je očekává na práhu domu s novou košilkou, řkouc: „Pohánka svěřil jsi mi své dítě, křesťánka přináším ti je zpět.“ Na to je hostina, ku které zvaní hosté přicházejí s dárky pro matku. Hospodář kmotru i babu obdaruje vínem, pokrmy a dvěma pecny chleba; od šestinedělky dostane se jim po pěkném šátku, kterýž si ihned zavěsí za pás. Baba koupá dítě ještě 40 dní; poslední den matka jde s dítětem po prvé do kostela v průvodu kmotry a baby. Pop odříká modlitbu očistnou, načež zajdou si na návštěvu k paní kmotře. Při odchodu matka dostane kousek bílého chleba a soli, dítě vejce a cukr; také nalijou jí trochu vody do střevíců, by hodně mléka měla. Na konec kmotra děkuje babě za všecku její práci a namahání a políbí jí ruku. Proti zlému pohledu a uříknutí baba konečně zavěsí chlapci na čepičku proužek, děvčeti na čepeček malé peníze.

Děti často ještě v 3—5tém roce požívají prsu mateřského, jinak arci ponechány jsouce svému osudu; neboť ač matky milují děti své, starati se o ně a vychovávati je nedovedou, pročež též smrtelnosť mezi nimi je veliká. Ty, jež přečkají mladistvý věk, zachovají se jedině silnou stavbou

těla a otužilostí; léčení baby vždy nepomahá a lékař po vsích a městečkách jest osobou neznámou.

Nejmilejší hry chlapců dorůstajících jsou míč, házení kamením, běh o závod a hra na vojáky. Děvčata nejraději hrají pannami a na slepou bábu; ve věku dospělejším za dlouhých zimních večerů scházívají se a předou za zpěvu písní milostných. K schůzkám těmto dostavují se též jinoši, načež společné žerty a výpravky baví všechny pozdě do noci; při nich zapřádá se často nit dorozumění vzájemného, jež vede k oltáři.

Nový člen rodiny volí se po úradě s rodiči; neboť volba nevěsty nepokládá se za osobní záležitost jinocha, nýbrž za věc, jež týče se celé rodiny. Tělesná síla a pracovitost více se cení než krása. Děvčata vdávají se obyčejně mezi 16. a 20. rokem; v roce 25. děvče již pokládá se za starou pannu a smí jen pomýšleti v některých krajinách na vdovce. Jinoši žení se mezi 20.—25. rokem; starší obyčejně mladé vdovy si berou.

Jednání s rodiči děvčete stanoví výbavu její jakož i výplatné, kterým ženich nevěstu si vykoupí od rodičů. Na to svatové (přátelé ženichovi) žádají za ruku děvčete, jemuž přinášejí prsten od ženicha spolu s prosbou za prsten ženichu od nevěsty. Nevěsta i ženich zašlou kytice pannám rodin spřízněných, kteréž si je zaplétají do vlasů po několik dní. V domě rodičů nevěstinných slaví se zasnoubení za přítomnosti nejbližších příbuzných; při veselém kvasu koluje víno po jednotlivých jizbách, v nichž oddělení ženatí a svobodní pronášejí přípitky a zpěvy. Mezi dary ženichovými nejvzácnější bývá nákrčník ze zlatých a stříbrných penízů; dostačí-li otci nevěstinu, smějí oba mladí lidé se považovati za snoubence. Již druhého dne nevěsta okrášlí se

všemi darovanými šperky a vyjde si po vsi; je nosí pak po všecky neděle a svátky až k svadbě.

Šňatek koná se pravidelně několik měsíců po zasnoubení. Otec ženichův pomahá synovi při stavbě domku v společném dvoře rodinném jakož rozhojní počet zvířat domácích pro nové hospodářství; když vše hotovo, svati vyžadují si u rodičů nevěstiných bližší určení dne svadebního.

Slavnosti svadební trvají po několik dní; započínají týden před oddavkami, jež konávají se obyčejně v neděli, tancem děvčat před domem nevěstiným a tancem jinochů před domem ženichovým. Ve středu snoubenec zašle nevěstě nové šperky a „kanu“, barvidlo černé na vlasy i obočí; týž den ženy z přátelstva nevěstina dostaví se do domu, okrášlí vlasy nevěstiny vpletenými penízy, načež nevěsta, provázena jsouc družičkami, večer jde do koupele, po kteréž se hoduje a tančí. V pátek vyloží se v domě výbava nevěstina; nevěsta sama ženichovi pošle pěkně vyšívanou košili a koláč. Ženich po koupeli spolu s přátely rozdělí se o koláč. V sobotu v domě nevěsty společná jest hostina při zpěvu a tanci.

Oddavky jsou na to v neděli v kostele, V slavnostním průvodu, v jehož čele kráčejí svati, krsnik a krsnice, vůdce a praporečník (dever a bajraktar) ubírá se řada příbuzných a hostí ku kvasu svadebnímu. Na prahu nového domu tchýně vítá příchozí, položí nevěstě do pravé ruky pecen chleba, do levé sklenici vína, načež novomanželé s deverem, všichni tři obtočeni pasem, vkročí do domu po plátně na zemi rozvinutém, jež za nimi ihned se svine. Vše zasedne za stůl ku hostině, při níž sbírají se peníze pro nevěstu na kolíbku; při tom odstraní se mladý párek, veden babou do svého domku. Mezi tím, co hosté hodují, vrátí se

baba se zprávou, že poslední děj svadby se ukončil; nejbližším příbuzným svěřuje, že nevěsta přísné podrobena zkoušce shledána zachovalou a bez vady. Radostnou zprávu hosté oslavují žehnáním, přípitky a výstřely z pistolí; druhého dne sdělují ji spřáteleným domům zasláním kytic. Zní-li zpráva baby nepříznivě, radost všechna umlkne a hostina se skončí; někdy následkem bývá, že se sňatek zruší.

Skoro ve všech krajinách Bulharska první vycházka mladé manželky vede k studni; u Varny odvedou ji tam vdané ženy osady. Nejprvé třikrát ji obejde, provázena jsouc nejstaršími; na to nabéře do dvou džbánů vody, kterou ji polijí, načež líbá všem po řadě ruce. Když byla navštívila rodiče a příbuzné, přijata jest na vždy mezi ženy vdané. Vdova u Bulharů jen zřídka se vdává, ač obyčej předpisuje smutku jen jeden rok. V okolí Varny nosí vdovy všecky části obleku obráceny na rub, na jih od Balkánu nosí po 40 dní černý šátek na hlavě. Vdovec po 40 dní smutku se neholí a nosí kus černého sukna na čepici.

Znamená-li Bulhar, že se blíží poslední hodinka pozemské pouti jeho, a ohlásí-li mu baba, že všeliké její zažehnávání ničeho nepomůže, s velikým sebezapřením oddá se osudu neodvratnému. Je-li dosti silen, vede jednání s popem v příčině výloh za pohřeb a radí se se svými o kvasu pohřebním. Víra v osud, jež ho provázela po celý jeho život, neopouští ho ani v posledních okamžicích; ví dobře, že ctíti budou jeho památku i po smrti. Bulhaři domnívají se, že umírající vidí anděly; do ruky dají mu hořící svíčku, pevně podvážou bradu šátkem a oči mu zatlačí. V okolí Varny obracejí po celém domě hned všechno duté nádobí na vrch, aby duše utíkající se neukryla

v něm a později neobtěžovala ostatní rodinu. Na to svléknou mrtvolu, položí ji oděnou v nejlepší oděv na lože parádní s obličejem obráceným ku východu, postaví hořící svíce k nohám a k hlavě a nakuřují mrtvolu. Což když se stalo, shasnou svíce, svléknou střevíce a punčochy mrtvole, svážou jí nohy, položí obraz svatý na prsa, postaví v hlavě hořící lampu na židli a vysoký svícen s dlouhou voskovkou vedle ní a ozdobí hlavu květinami.

Brzy příbuzní a přátelé zemřelého dostavují se do domu; poctu svou vzdávají, že muži věnují mu svíce hořící, ženy mimo to ještě květiny. Všichni líbají obraz a obličej nebožtíkův na důkaz, že zapomněli všech křivd a nesvárů. Mezi tím stále uslyšíš bědování a nářek rodiny truchlící, často spůsobem velmi pohnutlivým; ctnosti nebožtíka vychvalují se nesmírně, a je-li zemřelý ženat a otec, bědují tak zoufale, jako by s ním veškeré blaho rodiny bylo pochováno. „Kdo za nás bude orati? Kdo budoucně obilí do města voziti? Kdo v lese dříví poráženi? A kdo o nás, tak jak ty se starati? O bože, o bože!“ slyšíš stále opakovati. Je-li umírající žena vdaná, táže se jí muž, smí-li se ještě oženiti k vůli dětem; po odpovědi příznivé navlékne jí muž prsten na ruku pravou, s nímž ji pochovají. Až do pohřbu pilně se hledí k tomu, aby ani člověk, ani zvíře, zvláště kočka neb pes nepřešel přes mrtvolu; snadno nebožtík přeměnil by se v úpíra a uvalil na dům i osadu neštěstí.

Po několika hodinách, když byl umírající dokonal, mrtvolu odnesou do kostela, vykropí ji a uloží v zemi; často bez průvodu knězského odvezou mrtvolu dvěma voly na voze velmi jednoduchém na hřbitov, kde spustí ji ve hrob často $^2/_3$ m. hluboký. Po uložení mrtvoly ku spánku

věčnému rozdává se přítomným krmě z mouky pšeničné upravená, načež každý hodí hrst hlíny do hrobu. Zámožné rodiny zaplatí si několik mší u popa za duši zemřelého. Téhož večera, kdy pohřeb byl, koná se v domě zemřelého pohřební hostina, při níž velmi klidně pije se za blaho duše nebožtíkovy. Druhého dne po pohřbu ženy navštíví hrob, na nějž lijí vodu a víno rozdávajíce při tom chudině přítomné pokrmy a nápoje. Na hrob postaví hliněnou lampičku ve schránce dřevěné, starajíce se o to, by byla vždy olejem naplněna, a hořela po tři leta. Příbuzní opakují návštěvy své u hrobu v určité dni a měsíce; čtyřicátý den po pohřbu přinesou na hrob 40 svící a zbytky voskovic upotřebených o pohřbu. Vdova při každé návštěvě klade na hrob muže zemřelého mísu vařené pšenice a rýže a pak džbán s vínem a rakií;*) muž jen v den „zadušnice“ staví pokrm i nápoj na hrob své ženy. Všichni příbuzní súčastní se také návštěvy, i pop, bydlí-li v osadě; obecně se totiž věří, že duše zemřelého přítomna jest a těší se z pocty prokázané.

Po třech letech vykopávají kosti zemřelých, omyjí je, zašijí je do pytle plátěného a přinesou je do kostela, před stolec biskupský, který nechybí ani v nejmenším kostele vesnickém; pop kosti znovu vykropí, načež je znovu pochovají. Po tomto pohřbu druhém jen nejbližší příbuzní zemřelého chodívají ve večery páteční a jitra sobotní ku hrobu, na němž zapalují svíce voskové.

V církevních zvycích národa bulharského můžeme posud stopovati, jak podivuhodně promícháno jest podání křesťanské s pohanským. I ne-

*) Rakie, nejmilejší nápoj Bulharů; vyrábí se ze slív.

bude zajisté nezajímavo, zmíníme-li se o hlavních zvycích církevních u Bulharů.

Bulhaři světí nový rok jako u nás blahopřáními, jimiž zahrnují přátely a známé své. V některých krajinách dotýkají se toho dne každého, koho potkají, větvičkou dřínovou neb jabloňovou, volajíce při tom „surva k vam“! (= přeji blaho). Na jižní straně Balkánu rozlámou pak větvičku na malé kousky, jež znamenají jednotlivé oddíly domácnosti; je volají jmenem, obalí kus po kuse těstem a snědí pečené. O popově koledě (5. ledna) pop chodí od domu k domu a vykropuje všecky prostory vodou svěcenou, začež dostává přiměřené dárky. Na den sv. tří králů jako u nás světí se voda; podél Dunaje matky za časného rána omývají dětem prsa sněhem, by se otužily, v okolí Varny dospělí se polívají vodou hledíce jeden překvapiti druhého. Kdo se lázni té vyhnouti chtějí, musí vyplatiti se penězi, které ještě téhož večera muži propijí společně v hospodě. Na jih od Balkánu každá rodina omývá své obrazy svatých. Osmý den ledna nazývají „babin den“; den ten bývá velmi hlučno a vesele v zemi a všude statečně se popíjí. Dlouhý a tuhý půst začíná prvním pondělkem postu sýrového; všeliké nádobí čistě omyjí a zdrží se místy na ten den jídla úplně, neb aspoň ničeho nevaří.

Když nadejde sobota po sv. Theodoru (3. dubna), dospělejší hoši bulharští (na jih od Balkánu) časně z rána vsednou na kůň a jezdí po lukách a polích, což prý zdraví dobře prospívá; v krajinách Dunajských má se za to, že projížďka tato chrání koně všech zlých nemocí.

Od velikého čtvrtku před velikonocemi až ku dni „Na nebe vstoupení Páně“ ženy (na jihu Balkánu) světí všecky čtvrtky zdržením se všeliké

práce vůbec; kdyby v ty dni pracovaly, padaly by kroupy, a úrodný déšť by se zadržel. Svátek Zvěstování P. Marie velký má význam u Bulharů: v ten den (25. března) odpočívá dle jich domnění veškerá příroda, ano i vlašťovky a včely, jen hadi opouštějí své skrýše. Pročež již před východem slunce ženy bulharské na jižním svahu Balkánu bérou kotle kovové a běhají s nimi po dvoře bijíce do nich železnými lžícemi a pokřikujíce; Utíkejte, hadi a ještěrky! Večer ve vesnicích (u Varny) zapalují ohně tři; u jednoho popíjí ženatí mužové, kolem druhého vdané ženy předou a hovoří, kolem třetího za zvuku gajdy*) poskakují hoši a děvčata.

Před sobotou, jež předchází svátek sv. Lazara, ženy cikánské chodí po vsích tancujíce a zpívajíce; v den samý vystrojí se mladá děvčátka a chodí v osadě od domu k domu a zpívají vážné a veselé písně, začež bývají obdarována.

Na květnou neděli navštěvují hroby svých milých a slaví pohrobní kvas; zbytky ponechávají mrtvým, věříce mnohdy pevně, že nebožtíci v noci na nich dobře si pochutnají. Svěcené kočičky kladou si na tělo, majíce za to, že budou uchráněni bolestí v kříži; druhého dne svazují je u věnec a zavěšují za obrazy. Na zelený čtvrtek barví vejce na červeno a matky potírají jimi tváře svých dětí přejíce jim, by se červenaly po celý rok, jako to vejce. Na boží hod velikonoční spěchá vše s voskovou svící do kostela ještě před svítáním, by přišli v čas, než kněz hlavními vraty vyjde a žehnaje k lidu volá: Přijměte ducha svatého. Tu každý se tlačí, by od světla kněze roz-

*) Gajda, hudební nástroj o několika strunách, jejž Bulhaři přejali od Turků.

svítil svíci svou a pak ji rozsvěcenou domů přinesl; po všech koutech s ní svítí a zažehnává všeliký hmyz i zlé duchy z domu. V ten den podělují chudé v sousedství vejci a koláči; na pondělek velikonoční kladou pestrá vejce na hroby zemřelých.

Den sv. Jiří u Bulharů rovněž jest ve veliké vážnosti, jejž světí obětí jehněte, z něhož kůže patří popovi. V ten den uzavírají se veškeré smlouvy služebné na celý rok. V den prvního května churavé a neplodné ženy (na jih od Balkánu) časně z rána vycházejí na zelené lučiny; svléknuvše veškerý oděv, válejí se v rose, by nabyly zdraví a plodnosti; při Dunaji pije se toho dne na zachování zdraví čerstvé mléko a pelinaš, míchanina vína s pelyňkem.

Spasovým dnem (na nebe vstoupení Páně) počínají osmidenní „samovilski praznici,“ svátky zasvěcené vilám, které vládnou poli, lesy, háji, prameny a lukami. V době těchto svátků vodí se osoby zádumčivé a choromyslné na mýtiny v lesích, kde roste bylina, řečená rosen, jež jest oblíbenou krmí samovil; panuje totiž domnění, že v noci víly se tam sejdou a tančíce kolem osob chorých o osudu jich rozhodnou. Rosenem ženy nikdy neozdobují si vlasů svých, jakkoliv jinak milují květiny; přinesl by neštěstí, kdyby se ho náhodou víla byla dotkla. V krajinách při Dunaji neodváží se nikdo koupati v potocích, pokud trvají svátky tyto, neboť víly rády tančí a provádějí své reje ve vodách a těžce ztrestaly by rušitele jich zábav. Slavnost slunovratu v Bulharsku slaví se též ve svátek sv. Jana Křtitele zapalováním ohňů svatojanských na kopcích daleko viditelných. V den ten děvčata baví se hádáním věcí budoucích, zvláště takových, jež vztahují se ku vdavkám.

V okolí Lovče odrostlé panny časně z rána házejí do vln řeky Osmy věnce večer před tím uvité. Dívka, jejíž věnec nejdříve splyne dolů, uspořádá družkám svým v blízký den sv. Petra malou hostinu. Pro mládež dorůstající velký má význam svátek na nebe vzetí panny Marie; v den ten, má-li mládež prospívati, obětovati se musí některému svatému oběť. Před třemi obrazy rozsvítí tři svíčky, načež přivedou malé dítě; světlo, po kterém dítě nejdříve sáhne, naznačuje svatého, jehož přízeň slibuje požehnání největší. Všichni přítomní pijí na to a obětují jemu dary, načež zabijí a snědí jehně a propijí při kvasu společném též dary ostatní. V den Dimitrův (26. října) rozsvěcují ve stájích a kolnách svíčky, aby zlí duchové neškodili domácímu dobytku.

V měsíci listopadu počínají vlčí svátky; na jihu od Balkánu ženy pastýřů pevně zavážou v těch dnech nůžky, jimiž stříhají ovce, jehňata a kozy, čímž prý nejlépe stáhnou tlamy vlků hubících dobytek domácí. V době té ženy nepracují a zvláště nezhotovují nižádného oděvu pro muže; neboť taký oblek přivábil by vlky. V předvečer svátku sv. Ondřeje (30. listopadu) v okolí Lovče vaří ze všech druhů obilních pokrm, při čemž volají: „Jakož toto (zrní) nabubří, tak nechť roste a daří se vše roku budoucího.“

Od vánoc do sv. tří králů neodvažuje se nikdo vyjíti si v noci; slabý člověk v nocích těchto podléhá lehko čárovné moci černých koníků, draků, zaklených vlkův a medvědů. V okolí Varny neostává žádná nádoba dutá prázdna, ano i vozy obtěžkávají, by vichry jich neodnesly. V ty dni před vánocemi opěvuje se v písních staroslovanská víla Koleda. Na štědrý večer odrostlejší hoši chodí po vesnicích a s malými hůlkami bijí před

jednotlivými dvorci o zemi hlasitě volajíce: „Bog se rodi, Koledo!“ začež dostane se jim štědrovky. O štědrý večer pojídají se obyčejná jídla postní; ale do mouky, z které pekou chleb a koláče, vkládají žhavý oharek, který pak uschovají a zapalují příštího roku, jen když někdo z rodiny byl uřknut. Do velké štědrovnice zapekou peníz; ji hospodyně položí na stůl hodovní, na němž svíce vosková postavena jest a pod nímž mísa se slamou a ořechy. Když byl hospodář vykouřil kadidelnicí všechny prostory dvorce, rozkrájí štědrovku a žehnaje ji rozličnými průpověďmi první kus věnuje sv. Panně, ostatní členům rodiny a jednotlivým částem dvorce; komu dostane se podílem peníz, bude roku příštího nejšťastnější. Z rána na hod boží slámu, jež byla na štědrý večer pod stolem, vezmou a ovážou jí stromy, aby měly hojné ovoce; ořechy uschovají pečlivě, by konaly dobré služby při rozličných osypkách. O Silvestru statně a vesele hodují nezapomínajíce při tom chudých, jež podělují koláči cárskými (z mouky, másla a žloutku, politými medem).

Na stole i rodiny chudé ve večer ten nechybí rosol z hlavy vepře neb aspoň pečeně vepřová. Před hostinou stůl hospodář podkouří; po hostině shromáždí se všichni kolem ohně, když byli s sebou vzali větev z dřínu a něco pšenice na míse. Z větve odlomí tolik kousků, kolik hlav jest v rodině; kousky házejí jeden po druhém na žhavou desku železnou. Čí proutek se rozpukne, roku příštího bude zachován při dobrém zdraví. Na to házejí se zrna pšeničná; komu zrno brzo se nabubří, bude míti štěstí při všem, co podnikne. Větvici hned na to zavěsí pod střechu, by nepozbyla síly své zázračné. V Koprivštici před večeří kladou řeřavé uhlí na radlici; jest-li ještě

po večeři z rozdmychaného uhlí lítají jiskry, bude rok budoucí úroda hojná, jinak špatná.

Ku konci chceme se ještě zmíniti o některých pověrách Bulharů. Jako všichni Jihoslované i Bulhaři věří v upírství; upíra zovou „vampir“ neb „lipir“. Upírství je prý v některých rodinách dědičné; mimo to některé osoby mají vrozenou k němu spůsobilosť. Často neočekávaně někdo stane se upírem učarováním, nejčastěji, když zedník zlomyslný počínaje stavěti dům, stín kolem jdoucího změří šňůrou a ji zazdí do základu domu. Takový člověk již po 40 dnech stane se zlým duchem (talasamem) a znepokojuje klidné obyvatele jako strašidlo, pokud kohout nezazpívá. Po pohřbu devátého dne upír opouští svůj hrob. Často bezškodně leká lidi, jindy volá je lichotivě před dům a nemilosrdně je bije. Je-li špatného rozmaru, strašně bouří, v podobě stínu žene se po polích a pastvinách zanechávaje krvavé stopy po sobě.

Řádil-li upír po 40 dní jako stín, opouští na dobro hrob svůj a vezma na sebe tělo, odstěhuje se do krajiny, kde ho ueznají a podezření na něho padnouti nemůže. Nezřídka se tu i ožení, ku ženě chová se ostatně klidně, ale v noci opouští své lůžko a vykonává práce všelijaké: čistí silnice, pojídá bůvoly, ssaje krev zvířat zdechlých atd. I jest zcela přirozeno, že upír nikde není hostem vítaným a že všude hledí jej učiniti neškodným. Často postačí jed připravený babou, jindy otevrou hrob jeho a vrazí mrtvole jeho hřeb hluboko do prsou; nejsnadněji se ho zbaví, že zastoupí mu cestu s obrazem svěceným a přinutí duši upíra, by vběhla do láhve, naplněné lahůdkami nebožtíka, načež láhev ucpou a do ohně hodí. Často viděti můžeš na plotech dvorců bulharských na-

bodnuty lebky zdechlých koní, by zlí duchové, kteří v podobě stínu s oděvem bílým neb psa zakletého neb slepice s kuřaty ukazují se lidem, nepřekročili plotu dvorce. Rovněž panuje pověra, že zemřelé stařeny proměňují se ve čarodějnice (veštevice) a v podobě motýlů narudlých rády vyssávají krev dětem malým; z té příčiny podobné motýly všude hubí. Rusalky u Bulharů straší v podobách bílých koček, koz a koní; mladým mužům zjevují se rády v podobě žen krásných, ale běda tomu, kdo dá se svésti ku polibku! Lesy pověra zalesňuje ženami lesními a zvířaty zakletými.

Veliká posud jest náklonnosť Bulharů ku pověrám rozmanitým, ale jich pověry liší se podstatně od pověr Srbův a národů jiných. Chybí jim pel básnický. Lid bulharský slepě jest jim oddán jsa přesvědčen, že po smrti i na onom světě člověk žije jen dále život, jaký vedl na zemi.

* * *

Vylíčili jsme, milý čtenáři, zeměpisný ráz krajin Balkánských, seznámili tě s dřevními obyvateli krajin těch a zvláště s osudy lidu bulharského od dob nejstarších až po časy naše. Slunko svobody znovu zazářilo národu bulharskému; církevně jest svoboden a, byť se jemu nedostávalo úplné svobody politické, pokud sídla jeho jsou rozložena, zajisté možno mu jest pracovati na hmotném a duševním prospěchu svém, k němuž již pěkné jsou učiněny počátky. Pak zajisté dostane se mu údělem kýžené politické samostatnosti a politického sjednocení, jež otázkou jest času snad nedalekého!

Obsah.

Stránka

I. Zeměpisný ráz krajin Balkánských 3
II. Dřevní obyvatelé krajin Balkánských 29
III. Z dějin cárství bulharského.
a) Děje politické 46
b) Dějiny vzdělanosti 60
IV. Turci a Bulhaři 78
V. Knížectví bulharské a Východní Rumelie.
A. Knížectví bulharské 114
B. Východní Rumelie 125
C. Lid bulharský, jeho zvyky a mravy 135

Na počátku velké doby.

Napsal

Prokop Sázavský.

Matice lidu ročníku XIX. číslo 6.

(Běžné číslo 114.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1885.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1885.

„Nejhůře bývá, když rodný bratr na bratra, či rodná sestra proti sestře, povstane. Tehdy láska utuchá, požehnání Boží z takových míst prchá . . .“

Václav Beneš-Třebízský.

I.

„Jakže? Doslova ještě jednou opakuj, robe, co tvá lživá ústa před chvílí pronesla! Že půl třetí kopy chybí? K nevíře!“

A písař Hýzrle ze tvrze Strašické, mužík postavou nepatrný, ale nad míru živý v tváření a posuňcích, prvé nad spoustou register skrčen jako ježek — nebylť nikterak pan písař krasavcem, nejméně už pro šišatou hlavu zrzavými vlasy porostlou — vyskočil velice překvapen a rozezlen nepříjemnou zprávou porybného od stolu, a takořka vbodnul své našedivělé pichlavé oči do tváře jeho.

„Opakuj, Moci, opakuj!“

Pan písařík, jakoby sluchu svému nevěřil, ještě blíže k porybnému se přiblížil, a nachýliv ku předu hlavu, ucho dlaní zaclonil, aby lépe slyšel to, čemu věřiti nechtěl.

„Rač prominouti, pane písaři, mně smělému, ale ani jediného slůvka není lživého, co jsem propověděl. Do desíti kop kapří násady, již vlastní

rukou jsem do rybníka vpouštěl před třemi lety, půl třetí kopy chybí. Bůh mi svědkem, že to svatá čistá pravda. Jakože slovu Moc, porybný!“

„Půl třetí kopy!“ spráskl písař ruce nad hlavou. „A to, cháme selský, nepovídáš, kam se poděly? Nepovídáš, jinak bys na sebe žalovati musil. Pro jeho milost šest a půl kopy nalovil jsi, ostatek pro sebe. Povídám, stále povídám, co chám a robotěř, to ničema, zloděj! Do temnice s vámi se všemi, nebo do klády a na osla! A to ještě na vás málo! Do kola vás vplésti! A tebe, nepřiznáš-li se, kams zašantročil ty dobré ryby, do klády na tři dny sevříti dám, místo jídla a pití pardusu dostaneš, dokud z krádeže na panském zboží se nepřiznáš. Lupičové bezbožníci, aby za vás oddaný a věrný sluha jeho milosti odpovídal a trpěl! Jak podati mám nyní Jejich Milostem zpravu o tom a počet z hospodaření, aby na mne ubohého vina nepadla? Věru parné dny mi nastaly, že ani nevím, kde mi hlava stojí!“

Tak úpěl a stěžoval si písařík, a oběma rukama drže svoji utýranou hlavu, pobíhal po síňce.

„Pane písaři,“ osmělil se přerušiti jeho kvapnou chůzi po síňce porybný, mačkaje rozpačitě v rukou vydrovku, „pane písaři na vydry, dravé vydry zapomínáš, od kterých jest na hrázích děr jako v řitici. A to rač, pane písaři, věděti, že ostrý chrup vydry jen po kaprech páse. Věř, pane, nikoliv já, ale vydry natropily těch škod v rybníce. A těch několik rybiček, jež po Lackovi dával jsi sobě donášeti, ani za zmínku nestojí,“ dodal porybný, lstivý a kluzký jako úhoř, poněkud utlumeně.

„Stále vydry, stále jen o vydrách slyšeti

musím!“, utrhl se písař, a vycenil na porybného své zažloutlé zuby. „Takové lži, aby Jeho Milost dal víry? Leda by věřil, že vše, co na hlavě vydří čepici nosí, vydrou jest. Ale buďsi, že vydry máš usazeny ve hrázích, k čemu tě medle Jeho Milost má, abys ryby mu hlídal a vydry postřílel? Jest-li's jich nepostřílel, tvá to vina, a postřílel-lis, kam kožešina z nich se poděla?“

„Však tebe, pane písaři, kožíšek vydřinou podšitý pěkně hřeje!,“ nevinně promlouval porybný.

Pan písař v nitru svém zuřil, že chám ten selský v každém kroku jej stíhá a sobě na kůži přijíti nenechá. Ale na venek musil se mírniti. Držel-li rybáka Moce v hrsti, držel jej tento na uzdě krátce. Dělal tedy, jakoby poslední námitky porybného neslyšel.

„Neuvěří tomu Jeho Milost,“ stěžoval si poznovu, „neuvěří nikterak, že by vydra tolik škody natropila v jednom jediném rybníce.“

„Pravdu máš, pane písaři, ale co nedovedou vydry, snadno nějaká štika dokáže. Myslím, že struhou z hořeního rybníka se ta spřež divoká do téhle sádky přestěhovala.“

„Tak, tak,“ liboval si pan písařík, „tys přece jen, Moci, perlou mezi porybnými. Tak to asi bude, jak případně jsi propověděl. Vydry postřílet se mohou, ale jak zbaviti se štik? Na ty železa líčiti nemožno, ani chytat na kebuli, aby dobrá násada se neničila. Až při tom teprvé sezná se přítomnost těch lupičů — a potom už pozdě bycha honit. Tak tomu, tak, můj milý Moci!“

Radostí, že výmluva aspoň poněkud pravděpodobná vynalezena, kterouž před panem regentem Krumlovským čist bude, pan písařík ruce si mnul.

„A dobře jich v košátkách drž, aby za své nevzaly, ale aby každý na ně se podívat mohl. Ať na to třeba ta zbylá půlkopa praskne, rozumíš, porybný?“

A s významným pohledem, přimhouřiv levé oko a ušklíbnuv se nepatrně, zadíval se na Moce a rukou kynul mu, že volno mu odejíti.

„Jdi, porybný, musím napsati Jeho Milostem počet o hospodářství a neopomenu zpraviti jej, jak věrného má služebníka v porybném Mocovi!“

Když porybný usmívaje se potají milostivosti panského písaříka, který prvé jemu ani na jméno přijíti nemohl, s poklonami odcházel, zaujal písař opět místo u stolu, kdež na papír písmenu za písmenou stavěl zprávu Krumlovskému regentovi Dětřichovi ze Zdebuze někde od Mirovic rodilému. Hodnou chvíli lopotil se než-li s tou prací hotov byl. Pak odhodil brk začerněný, prsty černí zbarvenými zaluskal, pak vzchopil se, v kříži narovnal a vypjal vpadlá prsa. Konečně že zbavil se té oblížné práce!

Přecházel po síňce a přemýšlel.

Panny Polyxena a Eva, sestry J. M. pana Oldřicha III. z Růže, jinak i „šelmou Krumlovskou“ zvaného, přítomností svou na tvrzi Strašické plnily mysl jeho obavami. Bývalo sice starobylým zvykem ve slavném rodě růže pětilisté, že mívali tři tvrze zemanské pro ženské členy rodu svého, pokud za muž jíti nechtěly, z nichž jednou byly Strašice s dvorcem. Ale písař hledal jinou příčinu jich přítomnosti. Hospodaření jeho na tvrzi Strašické neslynulo přílišnou slávou. Každoročně bylo mu oznamovati regentovi Krumlovskému o pohromách živelních, jež tu i tam požehnanou úrodu na polích zničily, o moru i jiných toho druhu nemocech zlých, jež mnoho dobytka zachvátily. Pří-

tomnost hradských slečen zdála se jeho nevalně čistému svědomí projevením nedůvěry v jeho činnosti. Dohlížet mají na něho přísně, stíhat v každém slově, v každém kroku. Však nechť si! Neleká se jich Hýzrle! Nevyzrají na něho; on jen přísnou svoji povinnost koná — a za pohromy nemůže. Však přesvědčí se na vlastní oči, že ve všem on pravdu měl. I na štiky, které takovou spoustu v rybníku natropily, podívat se musí, aby uvěřily té nehodě, a v mysli jich neutkvělo ledabylé podezření, jež zlomyslník jakýs z čeledi by vykleve tit mohl . . .

Písař mezi přemýšlením vyhledl z mřižovaného okna. Dvůr tvrze rozlehlý, posázený vysokými ořešáky, z nichž někteří nejedno pokolení přečkali, byl tou chvílí prázdný. Jedině snad starý pes Kdulinec na slunci se vyhříval hlavu maje na předních nohou položenou, a s velikým poklidem díval se na popelící vrabce . . .

Z budníku na vysokém trámci proměnou časů zčernalém vylétali přes tu chvíli holubi kamenáči, zakroužili směle vzduchem a ve vábném oblouku zapadli kdesi v polích . . .

Tahle všední idylka zátiší nejspíše přispěla k utišení mysli pana písaře. Ten již neobíral se hodnou chvíli přemítáním, jak urozenému panstvu dokáže svou nezištnost ve správě panského zboží, když tu zrak jeho slídivý zahledl novou osobu vycházející z panského stavení, kterou za hodnu uznal bližšího povšimnutí.

„Aj, toť panna Zárubovna, družka Jejich Milostí sestřiček pana Oldřicha!“ broukal si pro sebe, a ještě více vychýlil se z okna, div nepohltil zrakem obtloustlou postavu oné panny.

Přitloustlá byla, oblá a plná, s lící kypící červení jak planý polní mák, s bujnými rty. Bedli-

vější pozorovatel byl by nad celým zjevem sestaralé panny pokrčil rameny, ale panu písaři z výše okna na ni patřícímu zdála se býti krásnou, i když zpomenul na její pestrou minulost.

Bylať ve fraucimoru manželky J. M. nebožtíka pana Viléma, a snad utrhačná jinak pověst nelhala roztrušujíc, že zvěčnělý pan vladař ještě za živobytí své choti milostným zrakem více k ní zalétal, než-li k fraucimoru příslušelo, a přízeň tuto nejen od ní neodvrátil po smrti své věrné manželky, nýbrž spíše ještě zvýšil. Byltť pan vladař štědrý, velmi štědrý, jak všichni v tomhle punktu shodovali se, kdož s ním do styku přišli, pamatující služeb sobě prokázaných — a přízeň zvěčnělého pana vladaře k panně Zárubovně získala jen této přízeň a lásku plichtivého písaříka.

K vůli panně té smířil by se i s přítomností panen obou, kteráž jako můra usedala na špatné svědomí jeho.

Písař vytrhl se pojednou z myšlének. Panna Zárubovna jdouc po dvoře stanula před překážkou ne nepatrnou. Pes Kdulinec vyrušen ze svého klidu houpavou chůzí panny přistárlé, šustotem nádherného roucha jejího, vyskočil a vycenil zuby, vrče na bezděčnou rušitelku dopoledního odpočinku.

A panna Zárubovna neméně poděšena jsouc, zvolna na zad k stavení ustupovala volajíc proniкavě: „Nastojte, lidé dobří, nastojte!“

Písař Hýzrle od okna vyskočil, ven vyběhl a psa odehnal. „Nezbedný pes! Ale docela naň zanevříti nemohu, poněvadž příležitosti mi popřál, abych panně službu prokázal.“

„Já panu písaři z té duše děkuji,“ s luzným úsměvem děkovala, že pan Hýzrle hluboce dojat více promluviti nemohl.

Po chvíli nedrahné teprvé uvázlou nit hovoru navazoval.

„Kam panna milostivá ubírala se?“

Panna Zárubovna nic neuražena všetečností pana Hýzrle s týmž úsměvem jako prvé sdělovala s ním, že užiti chtěla svěžího vzduchu ranního, což zavdalo příčinu písařovi k ostýchavé otázce, zdaž nebylo by panně proti vůli, kdyby osmělil se ji provázeti na té vycházce. Což když jemu milostivě povoleno, radostí ani díků nalézti nemohl . . .

II.

Nebylo však jemu dlouho kochati se v tak příjemné společnosti.

Sotva že za vzájemného hovoru a žertování dospěli k brance tvrze, zamezila jim další cestu stará žena s výrazem velkého utrpení v ubledlé, vrásčité líci, za ruku vedouc dvě děti. Vidouc panského písaře jak s pannou Zárubovnou jde, na kolena se vrhla, zároveň dítky strhnuvši ssebou, a sepjala proti nim své vyhublé ruce.

„Poshov, pane milostivý“ prosila hlasem chraplavým, „nezatvrzuj se proti nám! Propusť mi muže! Vždyť neprovinil tak mnoho! Pro jedinou souš milostivá vrchnosť neschudne! Slituj se, ať nezahynem. Jest-li jen trochu na Pána Boha držíš, tenhleť hřích na duši svoji neuvaluj, že z dětí a mne siroty učiníš. Jsem sešlá žena, práce neschopná, a před bídou lidé dveří svých uzavírají. Muže-li nám nepropustíš, jsme ztraceny!“

Písařík zaškaredil se a levou rukou prosící odstrkoval.

„Kliď se, lůzo! Co se muži tvému stalo, po zásluze stalo se mu. Proč poctivé práce nedbá, ale krádeže a lesního pychu si hledí. Bič na vás,

vy chámové! Kdyby člověk k nim laskavou tvář ukázal, hřebík ve zdi by se před nimi třásl. Jdi, jdi, muž tvůj ať za pych svůj pyká. — Dal jsem sevřít v kládu muže té poběhlice," vysvětloval písařík panně Zárubovně, „jednoho z největších škůdců panského zboží. Dlouho provozoval lesní pych na zboží J. M., až konečně včera podařilo se mi ho při skutku polapiti!" Nyní již ani nehoršil se na nemilou tu příhodu. Nechť, aspoň se doví milostivé panstvo z vlastních úst panny Zárubovny, svědkyně nad jiné věrohodnější, jak snaživý je ve službě panské, co snášeti jest mu svízelů, chce-li svou povinnosť řádně zastávat.

„Železnou ruku nad nimi držeti nutno," pokračoval hrdě tvář nadýmaje, „mírností ničeho nedocílíš. Však troufám si také, že dvůr v jiném květu se zaleskne, až více těch selských lupičů za pevnými mřížemi trčeti bude. A muže téhle ženštiny na výstrahu ostatním přísně potrestám a nepropustím!"

„Tak aspoň ty, panno ctná, přimluv se za tyto malé dítky. Budeš míti u Boha zásluhu!" prosila žena chtíc Zárubovně ruce líbati.

Ale ta nebyla z těch, které příliš si cení onu zásluhu a zdvihala ruce do výše, aby je slzy nepotřísnily, a krok za krokem ustupovala, aby snad malí ti otrhánkové stopy špíny nezanechaly na jejích šatech.

„Kliď se už jednou, ohyzdo, ať psy tě nedám vyštvati i s tvými vlčaty!"

Žena zatím již odcházela tiše štkajíc, plna zoufalosti.

„Tedy zemřeme! Prostý lid nenalezá v panském srdci smilování. Pes lépe se má než-li lid robotný. Aspoň zbytky se stolu nasytí se, a v boudě

povaluje bez práce. Srdce kamenná! Ať tebe chvíle tahle na duši netísní obrovským balvanem! Sám jsi lupič! Krev z mozolů našich ssaješ, těla naše ubíjíš, ne pro své pány, ale pro svůj měšec jedině! Ať tě mrzký tvůj peníz pálí jako rozžavený kov v tvé poslední hodince. Jdi, odpovědný náš nepříteli, však najde tě jednou ten, komu tělem i duší už za živa náležíš!“

„Na kolo s tebou, nezastavíš-li zlolajný proud svých jedovatých úst!“ soptil písař a obrátil se k ženě, ač zprvu nemínil se dáti vytrhovati ze své zábavy s pannou Zárubovnou, ale její klnutí, z nichž nejedno špatné světlo vrhati mohlo na pověst jeho, změnilo jeho úmysl.

„Nebudu mlčeti, nebudu, dokud bičici z hrdla mi jazyk nevyrveš!“ volala vždy hlasitěji žena hněvem a zoufalstvím tetelící se po celém těle; s rukama do výše hrozivě vztýčenýma stála tu jako obraz msty a zoufalosti.

Lid již sbíhal se kolem, něco z čeledi dvorské i robotářů na polích pracujících.

„Pravdu má žena!“

„Řemeny z těla by nám stahovali!“

„Dobře na nás, že se jak beránci volně střihati necháme!“

„Beránci? Nechť! Však můžeme býti také berany rohatými!“ volal muž jakýsi ze zástupu, všecek učerněný, s rukávy po ramena vykasanými, vztáhl ruce silného pracovníka, kosmaté, svalovité, na nichž naběhlé žíly jako provazce znatelnými byly.

„Tak, tak, Kladiváku!“ více souhlasných hlasů ozvalo se.

I se strany čeledi dvorské nemlčelo se. Ovšem že hlasy jejich neshodovaly se s reptáním podda-

ného lidu, již z toho pouhého důvodu, že tuhle o písaře jednalo se.

„Vida, totě povyku pro babici!“

„Co se tak, sousedé, vinného ujímáte?“

„Však právem zaslouží, co ho stihlo!“

„Pane písaři, poruč tu slotu rozehnat, abys později své dobroty nelitoval!“

Písařík reptáním lidu ještě více rozjitřený, zapomínaje i ustrašené panny Zárubovny, která s rukama sepjatýma jej prosila, aby nevydával se v také nebezpečí, zvolal:

„Jíro! Bobši! Jářku, kde jste kdo! Tuhle babici k starému zavřete, aby se jim jednomu po druhém nestýskalo! A tu sběř zde rozežente do všech úhlů! A zprotiví-li se kdo, at za mřížemi pyká!“

Čeleď dvorská nedala se pobízeti.

Jedni ženu s dětmi chystali se ubezpečit ve svou moc, druzí tísnili lid, jenž reptal sice, ale k odporu násilnému neodvažoval se, rozdávali suché rány v pravo v levo, a tím jen křik a zjevné reptání zvýšovali.

Písař na špičky nohou přes tu chvíli vystupoval, aby nepatrné postavě vážnějšího rázu dodal a s uspokojením díval se na vykonávání svých rozkazů. I panna Zárubovna nemohla utajiti výraz spokojenosti a začasté tiskla ruku Hýzrlovu jako že souhlasí ouplně s jeho jednáním, i chválou nad to jej zasypávala, jak že na zboží J. M. pořádek udržovati zná. Takových prý kdyby věrných sluhů více měl pan vladař, že pokladu pánů z Rožmberka ani království bohatstvím svým by se vyrovnati nemohlo. Žel, že jich tak málo!

Pan písař suše zakašlal a několikráte prudce zamrkav, chystal se na lichocení to panně odpověděti, ale nový ruch v lidu zatlačil mu slova za ohradu zažloutlých zubův.

„Z cesty ustupte milostivé panně!“

„Naše paní jde, naše milostivá paní!“

„Ustupte, ať ona sama rozsoudí, však jinak dopadne rozsudek ze zlatých jejích úst!“

Lid skutečně rozestupoval se a ústa prvé jen reptající šeptala chválu a mnohá vzdorná pěst, která před chvílí vyhrožovala, na znamení úcty strhla čapku s hlavy.

Již stála ve středu rozezleného zástupu panna Evička, sestra páně vladařova, dívka ztepilé postavy, plna svěžesti a půvabu, zardělá v líčku kvapnější chůzí; neblahou věc tušíc, očima mírností zářícíma pod dlouhou clonou hedbávných řas, přehledla lid.

„Co se tu děje, dobří lidé?“

Protiv tomu mírnému, lahodnému hlasu ozval se jako skřek dravčí hlas páně písařův:

„Panno milostivá, tvrdý a nepokojný je to lid, jejž ty dobrým nazýváš. Rotí se a bouří, že nechci z temnice propustit jednoho z nich, neurvalého, který pych lesní provozoval na tvém zboží. Na příklad ostatním . . .“

„A co žena, ta churavá matka dvou dítek, co ta spáchala?“ ozval se znovu hromový hlas Kladivákův.

Panna Evička tázavě naň pohledla.

„Hanlivě lála panstvu svému a lid ostatní popuzovala,“ napolo v nesnázích odpovídal ryšavec.

„Nevěř tomu, panno ctná!“

„Ty jasné naše slunéčko!“ zvolala žena, „ty zahříváš nás a sytíš — a tobě klnouti? Raději jazyk bych si z úst vyrvala! Vyprosit jsem chtěla milost pro muže, ale pan písař zatvrdil se protiv nám. Proto u tebe hledám vyslyšení!“

Písař chtěl opět cosi namítnouti, ale panna Evička pokynula, aby mlčel.

„Vypravuj, matko, a stala-li se ti křivda nějaká, napravím ji. Vypravuj mi, co zavinil tvůj muž, že jej tak přísný stihl trest?“

„Posuď sama, panno milostivá! Můj muž byl dřevařem v tvých lesích, a pokud zdráv byl, vedlo se nám dosti dobře. I kravku jsme měli, a ta do sytosti mléka nám dávala pro muže i pro ty malé caparty. Ale brzy na nás dopadla tíha osudu. Porážel tatíček náš na úžlabí k Těním vedoucím starý buk, všecek mechem pokrytý. Ani stará Dovoralka Těňská, která otce vlasti blahé paměti Karla IV. pamatuje, nemohla mi říci, jak starý obraz bohorodice, ale prála, že strom ten nešťastný. A ten strom, jehož každý se bál, a za soumraku raději na kus cesty se mu vyhnul, měli lidé s mým mužem porazit.“

„Pravdu má žena!“

„Vozataj Těňský na strom klnul, a náruční kůň přední nohu zlomil!“

„Však teď skroušeně tamtudy chodí, a otčenášky mele!“

„Ticho, ticho, ať žena vypravuje!“

„Muži mému stále něco šeptalo: „Do buku ani netni!“ Ale musil. Služba — služba; buk praskal a stenal, když bušili do něho, a když k zemi se skotil, mužovi pravou ruku ve dví přerazil. Teď, panno milostivá, bylo nám zle. Muže mi ze dvorce vyhnali, když trochu se zotavil, že prý mrzáků potřebovat nemohou, a mne k tomu nemoc sužovala zlá, tak že v ničem mužovi jsem nápomocnou býti nemohla. Co zbylo nám z lepších časův, vše jsme projedli, kravičku i ten špalek se včelami, jež jsme před rokem od Hůreckého Janouška dostali . . . K tomu chalupa nad našimi hlavami bortiti se počala, div že na nás nespadla; bylo nutno střechu trámcem podepřít. Na dřevo

groše nebylo a nikdo půjčiti nechtěl. Šel tedy muž po dlouhém váhání do lesa na Dobřívskou stranu utít souš. Tam dříví roste od pravěku k nespočtení a nikdo ho nesázel, leč milý Bůh sám. Muže chytili, sekerku vzali a do klády na tvrzi ho sevřeli. Jak bez muže nám možno živu býti? Já osoba sešlá sotva nohy vleku, a děti sotva koze odrostly. A těžko almužna u chudých dveří se vyhledává. Ta tvrdá zdejší půda jen kamení a hloží plodí. Proto s rukama sepjatýma tě, panno milostivá, prosím, muže mi propusť, ať já i s tou drobotinou hlady nezemru!“

Evička s pohnutím nelíčeným vyslechla řeč ženinu a když domluvila, obrátila se k písaři.

„Znám, pane Hýzrle, tvou k rodu našemu příchylnosť a věrnosť. Nezarmucuj tě proto řeč má . . . Nepokročil jsi ve své přísnosti daleko? A pravda-li skutečně, co žena tato mi vyprávěla? Propust jí muže, ať v pokoji odejdou.“

Písař neodporoval zjevně panně urozené, ale s tváře jeho zaškarediné dalo se vyčísti, že s řečí tou nehrubě jest spokojen.

„Učiním po tvé vůli, panno milostivá, ale následky tvé veliké laskavosti nechť nepadnou na hlavu moji. Uzdou tvrdou měl by řízen býti ten lid, ne slovem laskavým. Ty však velíš, já poslouchám!“

Odcházel —

Panna Evička měla co činiti, aby zbavila se díků a chvalořečení šťastné nyní ženy, která v hovornosti své prvé na hlavu písařovu svolávala zatracení věčné a muka pekelná — nyní ani úst svých zavříti nemohla pod přívalem chvály a dobrořečení. I vtiskla jí do ruky peníz stříbrný, pohladila dítky po líčkách ubledlých, a hbitým kro-

kem odcházela k domovu, slyšíc ještě pochvalné hlasy lidu.

„Anděl vtělený!“

„Takových vrchností kdyby více na světě bylo, blaze bylo by poddaným!“

„Však páni ani tak zatvrzelými nejsou, ale ta čeládka, která srdce jejich zlou řečí kazí, ta vším tím vinna!“

Tak ozývalo se to z rozcházejícího se hloučku a panna Zárubovna musila všecku tu chválu, i mnohou peprnou špičku na ni namířenou vyslechnouti.

Obojí bylo jí velice proti mysli, a proto kvapnými kroky pustila se za Evičkou.

„Také jedna z těch Herodiad plichtivých a nalíčených, která pro své obveselení hlavy lidu poddaného na podnosu si přinášeti dává,“ bručel si pro sebe do černých, hustých vousů kovář Kladivák, dívaje se radostnému shledání matky a dítek s otcem, jejž z temnice na rozkaz mladší Rožmberkovny propustili.

Připojil se také k nim.

„Nu, zdrávi vyšli, Jíkavče!“ pravil a tiskl ruku propuštěnému. „Měls hodného přímluvčího!“

„Chvála Bohu, že zas čerstvý vzduch dýchám. Nesvědčila by mně temnice, starému lesákovi, věř!“ žertoval Jíkavec, „kdyby bylo po písařík ovu, to já vím . . .“

Nebýti milostivé slečny, nevím, nevím, jak by to s tebou dopadalo. Však vím, že tě písař proti vůli své na čerstvý vzduch pustiti musil, pramalým stal se ti přítelem. Ale buď co buď, i kdyby nejhůře bylo, nezapomeň, že ještě Kladivák, kovář, na světě žije. Smolárna dost velká, abys tam nějaký koutek nalezl, a tolik výnosna, aby v ní zbyl krajíc chleba pro tvou rodinu. —

A nyní zrychla odtud; půda tu pod nohami pálí! Nesmím zapomenout, že i já v písařovi malého přítelíčka jsem sobě získal!“

Panna Zárubovna celá udýchaná a uřícená dohonila pannu Evu na chodbě k její komnatce vedoucí.

„Dobře dovedeš získati si srdce a věrnost svých sluhů,“ pravila ostře až sípavě. „Že pan písař jen povinnost svou konal a se namáhal, ba bezpečnost svou, svůj život ve službách tvých nasadil, takovéhohle dostává se mu uznání. Nejen jsi jej před tou lůzou pohanila, ale i v šanc vydala posměchu té lůzy. O budou jej v úctě míti všickni i hrůzu velkou před ním míti, když vědí, ke komu se obrátiti ve svých rozepřích. I sestřička tvá, Polyxena, tuze ti povděčna bude. Jakž také ne! Býti sestřičkou anděla lidu poddaného čest veliká, o, o, tuze veliká!“

„Že panna Zárubovna s činem mým nesouhlasí, to jsem věděla; a že všestranně čin ten s možnými i nemožnými následky u mé sestřičky vylíčí, tuze dobře znám pannu Zárubovnu. Ale i toho nelekám se. Nechť jen panna učiní, co jí převeliká láska ke mně káže!“

„Co činím, jen z vůle jeho milosti tvého bratra činím. Povím vše sestřičce tvé, ta nechť rozhodne, mají-li zde místa míti podobné kousky mladistvé neprozřetelnosti a svévole.“

„Čiň, jak ti libo! Jen to mi divno, že tuze tak na mne se horšíš, moje drahá, starostlivá opatrovatelko, že z vězení propustila jsem poddaného člověka. Toť i na mého zesnulého otce bys se horšit musila, že i tebe osobu poddanou svobodnou učinil. Či ne?“

Touto narážkou na nízký její původ zloba panny Zárubovny již neznala mezí. Ani slova více

neodpověla, alébrž zaškaredila se velice na nenadálou káratelku, a zmizela v komnatce Polyxenině . . .

III.

Václav Mel, syn starého Mikuláška, mlynáře „na černé vodě“, ve starém potočním mlýnci, jehož pěkné a malebné poloze každý obdivoval se, před malou půlhodinkou opouštěl Smolárnu, samotu ležící při silnici ke Zbirohu vedoucí. Byl u Kladiváka kováře překovat staré svory do hřídelů již před slunce východem, ale zdržel se tam poněkud, ač již dávno věc svou vyřídil.

Václav byl junák statný, urostlý, lící poněkud sluncem osmáhlých, černých očí, černých kučeravých vlasů. Ký div tedy, že Hanička Kladivákova si ho zamilovala. Václav posud v ouplné jistotě stran srdce svého, naviděl bujarou tu dívku, rád zažertoval s ní i pohovořil. I dnes, zdržoval jej kovář Kladivák, zdržovala jej krásná Hanička — pozdržel se, a snad ještě déle byl by použil pohostinství kovářova, ale mraky, předchůdcové blížící se bouře, přiměly jej, aby pomýšlel na návrat domů, prvé než rozzuří se zloba živlů. Kvapil silnicí, a teprvé když nebe zakalilo se, dal se stezkami lesními, aby si nadešel. Již neměl daleko k domovu, jejž veselý klepot kol mlýnských oznamoval, když tu prudký lijavec spustil se z otevřených stavidel nebeských. Hbitě skočil pod starý strom, přikrčiv se hezky ke pni, aby nepromokl. Ačkoliv košatý jeho útulek neuchránil jej zcela před mokrou, nepříjemnou lázní, nepozbyl předce Václav svého rozmaru.

„Totě dobré!“ bručel si, „to jsem mohl dobře předvídat, že ani nit suchá nezůstane při nebi

tak zamračeném. Ne nadarmo potkal jsem ráno u můstku starou Hátu — a po ránu starou bábu potkat nemilá jest věc! Dobře mi tak! Proč pohrdl jsem pobízením kováře a jeho dcerky.“

„Však nechť!“ těšil se po chvíli, „snad přežene se celá ta bouře, a ne-li — dovedeme čekati!“

Čekal tedy, a aby tesknotu zapudil, jež se mu v duši vkrádala, počal prozpěvovati.

Sotva však přezpíval jeden verš, tu polo ohlušen div že neklesl k zemi rachotem hromu, kterým i země v útrobách svých se zachvívala . . .

„Ubozí, kam nyní uhodilo,“ zašeptal a pokřižoval se zbožně. —

Maní rozhledl se kolem — a hle! Po stráni, jenž k němu schylovala se, viděl, jak bělavá jakás postava smýkala se po nakloněné půdě lesní, pak skácela se k zemi . . .

Výkřik leknutí vydral se mu z hrdla.

„Můj Bože, jaké se to stalo neštěstí!“ zvolal, a nedbaje deště a nebezpečné cesty hnal se po stráni vzhůru, aby ku pomoci přispěl neznámé osobě, o níž myslil, že božím poslem byla zasažena.

V několika okamžicích již stál u neznámé dívčiny, jež deštěm a stopami pádu a smýkání po rozmočené lesní půdě potřísněna byla. Jen zadíval se na bledé líčko neznámé, v němž přese všecky stopy mdloby tolik půvabu bylo, na oko, jež pevně uzamčeno víčkem nemohlo zalesknouti se svou nebeskou mírností, a již poznal v ní mladší Rožmberkovnu ze tvrze.

Jakýsi divný cit zachvěl se v nitru jeho, jakás neurčitá bolest křečovitě sevřela jeho srdce, když viděl ji uprostřed svízelů samotnu, opuštěnu, na smrt bledou, v ssinalém líci se stopami přestálého utrpení.

V té chvíli, co patřil na ni, bylo mu, jakoby lepší část duše jeho na věky zhynula, jakoby navždy loučil se se svým přítelem, kterýž vším byl jeho srdci . . .

Domníval se, že anděl ten s pozemskou svojí schranou se rozloučil.

Však hle — oko, o němž myslil, že lesk jeho navždy uhasl, zvolna otevřelo se, dlouhé, černé, hedvábné řasy lehce zachvěly se pod tíhou slzy bohaté, jež s nich skanula, a z očí stihl Vácslava něhou se chvějícího pohled tklivý, duši jímající — ňadra z lehounka zdvihala se, a z úst polou otevřených vyklouzl povzdech sotva slyšitelný.

„Žije, žije!“ zajásalo to v srdci Vácslavově, a on déle se nerozmýšleje, chopil dívku ve své náručí, a spěchal s ní ku mlýnu . . .

Bez úrazu po srázné té stezce dospěl do mlýna, hbitě jakoby křídla místo nohou měl, přes schůdky do rodinné komory vstoupil, kteráž pýchou byla matky jeho Kateřiny.

Příchod jeho podivný a neočekávaný zároveň nemalý ruch vzbudil ve mlýně. V patách za ním kvapila máteř jeho rukama lomíc, a několik mlečů přespolních i lidí, jimž hostinný mlynář neodepřel útulku před prudkou bouří.

Vidouce Vácslava nésti dívku v náručí s rouchem promočeným, tušili nějaké neštěstí.

„Dívčina ubohá, zajisté nad splavem padla do vody!“

„Mnoho života as v ní nebude!“

„To asi dnešní strž má na svědomí,“ zahovořil sedláček jakýs, a vyhledl ven okénkem na oblaka, z nichž nyní jen drobná prška crčela. I mraky se již probíraly, a oku poněkud nesnesitelná jasnosť v obrubě šedého nebe věstila, že co nevidět slunko zasvitne.

„Vida, již bude zas jasno, a před chvílí byla strž, jaké asi mnoho nebude pamětníků," podotýkal předešlý sedláček.

Sedlka, která před lijavcem ve mlýnici ochrany nalezla, babička již sestaralá, vetchá, která v koutku na lavici odpočívala, s tváří v dlaních ukrytou, nemohouc ubrániti se tichému pláči při zmínce o utopené dívčině, obrátila svou svraštělou líc k mluvčímu.

„Ba, milý sousede, boží je to dopuštění, ale já pamutuji horší. To tehdy bylo, když dravá voda brala v naší matičce Praze ten nádherný kamenný most . . . I moji dcerušku ssebou vzala — právě tak mladičkou jako tahle, kterou mladý mlynář nesl. Ubožka, ubožka!"

A zas zakvílila stará matička, a zakryla tvář uslzenou vyhublými dlaněmi.

„Jsou to pohromy, jsou," politoval ji sedlák mleč, „každý rok přináší nám něco osudného. A naposled, nedej, Bože, se mi toho dočkati, přijde snad to, co moje Sibylla vypravuje. Stará je to kniha, matko, celá sešlá, červy provrtaná, ale co vypravuje, všeckno do slova se vyplnilo. To bych toho mohl vypravovati . . . A ta knížka povídá, že jako ty bystřiny a strže velikými dešti vzbuzené, tak prý jednou v Čechách poteče krev. — Ty snad se toho nedočkáš, matičko, ale já — já mladík proti tobě stařici," povzdychl si sedláček . . .

Nahoře v rodinné komoře bylo ruchu k nepopsání.

Omdlelou položili na vysoce vystlanou postel, a mlynářka měla co dělat, aby zvědavce za dveřmi udržela, kteří uslyševše, že obětí toho neštěstí jest panna Evička, div nekvíleli, a ani věřit nechtěli, že dosud živa jest jejich dobroditelka — jejich anděl.

Musila napomínati jich, aby nehlučeli a neznepokojili vznešenou pannu, jíž nade vše klidu jest zapotřebí . . . A hned bylo ticho, že srdce by bylo slyšeti bít uprostřed všeobecného umlknutí, a žena jedna nabízela svou radu a přispění . . . Po chvíli otevřela panna Evička oči a plaše přelétla pološero komory.

„Kde jsem to? Sestro Polyxeno jsi tu?“

„Utiš se, holubinko, náš anděle! V dobrých jsi rukou, a sestřička tvoje může býti bez starosti. Přepadla tě bouře v lese samotnou, nlekala jsi se, omdlela . . . Však bohdá zase dobře bude!“

Nyní teprvé rozpomenula se Evička na minulé příhody. Ve dveřích komory spatřila jinocha křepkého, jehož velké, černé oko spočívalo na ubledlém líčku jejím.

Toť její ochrance!

„Jak se vám odvděčím, dobří lidé?!“

„Jen dušinko zlatá, dobrý tenhle nápoj vypij a odpočiň si,“ konejšila ji starostlivá panímáma, a poslala syna svého Václava, aby na tvrz šel vyřídit, by neměli daremných strachů o svoji velitelku . . .

Slunéčko opět již zasvitlo svým jasem na modravu nebeském, a zhlíželo se v četných kalužích, jediných to již sledech po minulé bouři. Kde který pták ukrýval se, ze svého úkrytu vyletěl, a jásotným zpěvem projevoval svou radosť.

I v srdci Václavově rozepěl se celý roj ptáčat radostí, již dosud nikdy tak nepociťoval.

„Jak se vám odvděčím, dobří lidé!“

Tahle slova neustále prochvívala srdcem jeho, že téměř ani nevěděl, jak do tvrze se dostal . . .

Ve tvrzi panoval nemalý poplach.

Čeleď na vše strany vypravena, aby po zmi-

zelé paní své pátrala. Písařík pln nepokoje kvapně po nádvoří přecházel, hlavou prudce pokyvuje, a huče si pro sebe jakás slova nesrozumitelná. Panna Zárubovna jen kysele se tvářila, hradní Balej, muž starý s hustou černou bradou, kterouž ustavičně si načechrával, vyhlížel přes tu chvíli z okénka svého bytu, a sama starší sestřička Evina, panna Polyxena, trávila chvíle k nepřečkání dlouhé ve své komnatě, trapným nepokojem a nedočkavostí zmítána, s jakou as vyslaná čeleď se vrátí . . .

Příchod Vácslavův vše vyjasnil a rozveselil.

Písař Hýzrle v té chvíli robotéře tvrdě peskuje, když od Vácslava zprávu o Evičce vyslyšel, široce tvář k úsměvu roztáhl, robotéře déle netrápil, a se zprávou hned k panně Zárubovně kvapil, aby milostivé velitelce oznámila zvěst potěšitelnou. Hradní Balej chlupatou točenici ku stropu vyhodil, a bručivou svoji ženu v pasu uchytiv několikráte s ní se otočil, že až mu notně vyhřešila. „Máme již naši milostivou pannu!“

„Díky Bohu!“ oddychla si panna Polyxena. „Tedy živa a zdráva moje drahá sestřička. Doveďte mne k ní, ať poceluji tu drahou duši. A na posla radostné téhle zvěsti mi nezapomeňte!“

* * *

Setkání obou sester bylo velice pohnutlivé.

Panna Polyxena, vidouc drahou svoji sestřičku přepadlou a převlečenou v šaty mlynářčiny, a slyšíc z úst věrohodných, v jakémže nebezpečí tonula, zapomněla na všeckno kárání a výčitky. Přivinula ji k svému srdci, na němž panna Evička všecknu svou radosť nad shledáním vyplakala . . .

Jen panna Zárubovna ani v té chvíli nezapo-

mněla na káravé své spůsoby, a hlasem sice medem starostlivé péče oslazeným vyčítala jí, posud na celém těle se tetelící, jak mohla tak neopatrnou býti a tolik strachu a zármutku na tvrzi spůsobiti.

Samotné panně Polyxeně, jindy přísné, nezdál se tento spůsob útěchy býti dosti vhodným a spůsobilým, takže zvláštním svým pohledem přiměla ji, aby zarazila stavidla své vyčítavé řeči...

Když pak odcházely s ubezpečením své milosti, sedlák onen mleč, jenž výstupu tomu tklivému přítomen byl, vysvětloval oné sedlce stařici.

„Té panence mladé jinak tu ani neříkají, než anděl. Starší v tváři zasmědlá, ta „zámiška," to jest její sestra, rodem jen, nikoliv srdcem. Ta třetí, aby ani ženskou nebyla. Saň! Dračice učiněná! Však na své uši slyšela jsi, jak k ubožce té ulekané mluvila..."

Babička sedlka pokyvovala hlavou, a pak zase ji do dlaní zakryla, a poddávala se znovu bolestné vzpomínce na dcerušku mladou, právě tak krásnou, tak dobrou, jako panna Evička, kterou jí urvala dravá voda tehdy, když v Praze nádherný ten most do Vltavy se kácel...

IV.

Panna Zárubovna jak topka hněvem zardělá, otočila se prudce, až suknice zašuměly, a vyšla ze dveří čeledníku.

„Otče Baleji, tals do živého, do srdéčka jejího panenského!" smál se zbrojnoš Jíra a mnul si radostně ruce, že hradník dopálil ji svým vypravováním o panně obstárlé, zálibné, která neustále po ženichu toužila, strojila se, líčila, aby nějakého polapila, klečením kolena do krve si

otlačila na poutích, ústa si ustavičným modlením zkřivila, aby cíle svých tužeb dosáhla, až konečně sama jeho milost kníže pekel satanáš nad ní se ustrnul, na sebe postať ženicha z pokolení lidského vzal, pannu čepení chtivou utěšli, a pak uprostřed rachotu pekelného a zápachu smoly i síry sebou do pekel odnesl . . .

Hradní Balej a zbrojnoš Jíra s bručivou Balejovou seděli v klenutém čeledníku při malém, zamřežovaném okénku. Dále v pološeru tulilo se k sobě dvé lidiček mladých, Ofka, služka, a Buzínek, výrostek as šestnáctiletý, syn šafářky ze dvorce, jemuž lehčí služby na tvrzi byly vykázány.

Hradní Balej spokojen s pochvalným smíchem Jíry zbrojnoše, všemi pěti prsty dlouhou, hustou bradu si načechrával.

„I zasloužila by pardusu, že nám milostivou pannu Evičku neustále trápí!“

Také Boreš, mrzuta, mlčelivec, který jinak hodiny celé slůvka nepromluvil, omočil si v té řeči.

„Dobře, tatíku Baleji, dobře tak! Alespoň jsi ji odtud vystrnadil! Překážela tu! Ani by člověk po své libosti promluvit nesměl, aby to jinde nevyzvonila.“

„O tobě by toho asi nejvíce vyzvonila,“ smál se Jíra „ale máš předce pravdu; co tady má co dělat? Zvídat chce!“

„To je to pravé! Jindy si člověka, ta pávice hrdá ani nepovšimne, pozdrav neopačí, jak na křesťana poctivého se sluší a patří, rty jen ohrne, zaskuhrá cosi a nosík do výše ohrne, jak fena když větří . . . Trochu-li jen vidí, musila v té pohádce svoji drahocennou osobičku do posledního švu svého roucha poznati . . . A jest-li pak by která duše křesťanská uhodla, kolik asi té babici let? Strojí se jako mladice, a cudnou se

býti staví, stydlivou. — Eh, jakou vy tam, koťata, v koutě neplechu tropíte?“ s těmi slovy obrátil se v onu stranu, odkudž jakoby mlasknutí hubičky a tlumený smích dívčí byl zaslechl. „Co jsem to medle slyšel?“

„Strýče Jíro, nezdálo se ti něco?“ sebevědomě hájil se Buzínek. „Co bychom za neplechu tropit mohli? Panna Ofka mi tuhle vypravovala o panně Zárubovně, jak přepadla ji onehdy, když se strojila. Jakýmsi řemenem tělo si upravovala, polštářičky dobře nadité kladla pod roucho. A její hebounká tvářinka byla jako pole na podzim rozorané. Aby znát to nebylo, mastičkou divnou tváře si natírala, a práškem nějakým zasypávala . . . Hlava její bohatá prameny havranních kadeří, holá prý jako koleno! Ať Ofka sama to povídá!“

„To-li je pravdou, pak ať na tomhle místě visím!“ Zadivil se hradní Balej nad tím vypravováním, a nedůvěřivě vrtěl hlavou.

„Však již panu písaříkovi učarovala!“

Staroch Balej na celé kolo rozesmál se nad propovědí panny Ofky.

„Ba učarovala. Vidím ho ještě, jak panák pitvorný na kolenou před ní klečel a žebronil o lásku její. Takový mužík! Ať raději o marnostech světských uvažuje a ne o ženitbě! Ono ho najisto dobré bydlo v počestném stavu panickém píchá. Jen aby pozdě bycha nehonil! Za měšcem peněz se žene — a pytel starých hnátů dostane!“

„Hahaha! Tatíku Baleji, jest-li pak nemluví z tebe trpká zkušenosť?“ dobíral si tohoto zbrojnoš Jíra.

„I ty jeden, takhle . . .,“

Teď zazněl dusot koní z venčí ze dvora . . .

Bystrý sluch starého válečníka poznal hned, že to není dusot těžkých koní tažných ze dvora

aneb loudavých kobylek sedlských, nýbrž rychlý dusot ořů panských. „Povinnost volá mne!“ pravil, zapomenuv v samém chvatu za bradu se uchopiti, a vous si pocuchati. „To budou jistě hosté!“

„Však jsem dnes znamení pozorovala, že hosté přijedou!“ šiplavým hlasem pravila stará Balejová. „Když ráno jsem chleba krájela, nůž mi z ruky uklouzl, a pevně se do podlahy zabodl, že jsem ho stěží vytáhla. A to je neklamným znamením, že hosty dostanem. Povídám, jisté znamení! V tom nemýlím se. A k polednímu na to se dívám, dívám,“ a tu do výkladu svého všeckna zabrána ohledla se, ale tu již posluchačstvo valně se ztenčilo.

Vyběhlť Jíra i Boreš ven vyzvědět, kdo že to přijíždí. Jen Ofka a Buzínek v pološeru zůstali seděti . . . V tom zasmáli se potichu.

Tak vida, předce nezůstala bez posluchačstva. Byla skromná. S nimi se spokojila a usednuvši opět na lavici, s které byla prvé povstala, a ven zamřižovaným okénkem ku brance se podívala, znovu počala rozpřádati ta svá neklamná znamení.

Ale mladí tam v koutě jiné kalejší věci měli na starosti. Škádlili jeden druhého, lehtali, až dlouho tutlaný smích hlasitě propukl. Zapomněli na pravdu dobrého českého přísloví: „jen až po ty volše.“

Byla-li stará Balejová stížena nepřílišnou bystrostí zraku, mohla se za to honositi sluchem kočky. A jejímu bystrému sluchu zněl příliš nepříjemně několikráte se opakující smích a mlaskot. To ji podrážděilo tak, že znovu povstala, ruce v bok zapřela, a o krok do tmy pokročila.

„Tak, vy tak, holci!“ kasala se, „já myslím, že mne tu poslouchají jako dobřívského plebána, když v neděli evandělium vykládá, a oni zatím za mými zády . . . Hanba povídat to, pro mne

ženu ustaralou . . . Pamatujte si to, dobře si to za uši zapište. Přijď mi jen, Ofko, abych tě v neděli k Hančí na Smolárnu odpustila! A tebe, klouče nezvedené, musí můj důtkami zmrskati!“

Buzínek, dobře znalý slabé stránky staré Balejové, na pravou uhodil.

„Matko, knihu jsem ti za krovem našel; máma povídala, že to po nebožtíku písaři Dědkovi ze Hrádku. Ani byste nevěřila, jaké věci v ní jsou. Všeckna, povídám všecinka znamení a zjevení, co se jich jen na světě stalo . . .“

Balejová najednou usmířená téměř ani svému sluchu věřit nechtěla.

„Tak na ni nezapomeň, synáčku!“

„Toto, matičko. Jen jak ji najdu, hned ti ji přinesu!“ A nelhal pravě: jen co ji najde!

V.

Balejová nesklamala se.

Přijeli hosté, vzácní hosté, hosté z daleka. Mladý Bohuslav ze Švamberka, seděním na hradě Krasikově, zdárný potomek pánů ze Škvířína a Boru. Dalekou asi dnes vykonal cestu se zbrojnošem svým obrovským.

Štíhlý kůň páně Bohuslavův i kluněna zbrojnošova poprášeny byly, a u tlam celý koš pěn vyvstával. I jezdci nesli na zevnějšku svém sledy dlouhé cesty.

Pan Bohuslav, když s koně seskočil, pojednou celý na okamžik v kotouči prachovém zmizel. A šedý vous jeho sluhy taky pojednou ztratil svou šedivou barvu . . . Balej, hradník, točenicí svou až prach na dvoře smetal, ukláněje se vzácnému hosti s nelíčenou radostí i úctou zároveň.

Jakž by ne!

Vždyť napolo pana Bohuslava vychoval, luky a šípy ze dřeva pracně mu robil, a s jistotou do terče pevného i pohyblivého trefovati učil na hradě Krasikově. To jediné podivno bylo starochovi, proč že rytíř tak uhlazený a mravů vybroušených, za zbrojnoše místo bitce obratného, svižného, vybral si toho chlapa neurvalého, s vousem, že poctivého člověka skoro hrůza posvátná pojímala při pohledu na toho zbůjníka. Zdálo se mu, že kdysi už podobného hranáče viděl, ale darmo týral hlavu přemítáním . . .

Když již dosti pokochal se pohledem na statného rytíře a vynadivil se skvostnému krznu, spíš pro službu kavalírskou určenému než-li k obtížné jízdě po prášivých cestách, vždy zrakem přeměřil nehybnou tu obrovitou postavu sluhy, ale zavrtěl vždy hlavou . . . Ne si vzpomenout, ne a ne! . . .

Další vzpomínání ukrátil mu rytíř laskavým slovem pozdraviv, že nezapomenul na starého svého učitele v umění válečném, a tázal se ho, zda-li vznešené panny návštěvou svojí přítomny nalezne . . .

Potakav na tuto otázku, svěřil milovaného svého učně rukoum páně písaříkovým, jenž k tomu připlichtiv se slovy vybroušenými k službám panu rytíři se nabídl.

Odmítnouti služeb nabízených nebylo v povaze páně Bohuslavově, i odcházel s písařem Hýzrlem do příbytku hostům vykázaného, aby k slušnému předpuštění k hradským pannám se připravil . . .

Hradnímu Baleji zbylo, aby o sluhu a koně pečoval.

Obrátil se tedy k sluhovi, jenž prováděl uříčené koně po dvoře. Přikolébal se k němu, a Jíra s Borešem lelkovali opodál, aby ani slova

jim neuniklo z nastávající rozmluvy, pevně jsouce přesvědčeni, že ji Balej rozpřísti dovede.

„Zdrávi přijeli, příteli!“ bodře propovídal starý Balej.

„Z daleka, což?“

„Z daleka!“ zahřímal hranáč, jako když tarasnice Krumlovská na celé kolo si zahovoří.

„Brachu, zajisté že nejsi příliš hovorným,“ pomyslil si v duchu Balej, „ale uvidíme, jest-li všeckno, čeho si přeju, slovo za slovem z tebe nevytahám!“

„Je vidět, brachu, je,“ přisvědčoval k jeho odpovědi, „hezký kousek světa museli jste jeti: ty i tvůj pán! Hle, tvá brada nyní jako uhel, a před chvílí prachem byla všeckna do šediva zbarvena. A z koní jen teče,“ dodával popleskávaje koně po krku, „kdybych neznal pana Bohuslava jako jezdce, jakéhož na světě k pohledání, řekl bych, že koně jste skoro strhali. Ale toho u pana Bohuslava ani možno není, aby na přední pravidlo v umění jezdeckém zapomínal — a toho také u tebe, brachu, bohdá nebude!“

„Ba!“ odpovídal zase ramenáč, a oči široce rozevřel při zmínce o panu Bohuslavovi.

Ani touto úsečností nedal se Balej odstrašiti od dalšího vyzvídání.

„Vidím, brachu,“ pravil, „že nejsi plýtvačem slov, a z toho dobře asi soudím, že's asi věrným služebníkem svého pána Bohuslava, jehož Bůh dobrotivý na všech cestách života jeho ostříhej. Znám pana Bohuslava, výtečný to pán a srdce zlatého — však na rukou těchto jsem ho nosíval, z mládí hračky robil mu k obveselení, když jsem pod slavnou bílou labutí Švamberskou stál, a povídám, na takového pána můžeš býti hrdým, a pán tvůj, jak dobře soudím, zas hrd na takého

služebníka jako's ty! Já jemu v dětství sloužil, a ty zas v jeho jinošství — tož jakobychom bratry byli, a mezi těmi smí snad zavládnouti trochu větší sdílnosť. Co nového u vás? Zdrávo vše? A jaké náhodě děkovati máme za vaši návštěvu? Věř, že ani káně na myš polní tak nečíhá, jako my na jedno jediné slůvko z tvých úst. Jsme tu v těch lesích jako od světa odděleni . . . A teď, když jsem ti vše objasnil, odemkni svá ústa na deset zámků uzamčena, ovšem nemášli zápověď mluviti."

Jíra a Boreš blíže se přichýlili, a na sebe významně mrkli. „Teď to přijde!"

„Nemám!"

Před tímhle zahřímáním Balej na dva kroky do zadu odskočil. „Příteli," pravil po chvíli, a zapřel si ruce v boky, a přímo do tváře Esauovy pohlížel, „nebeť přesně slova má na vážky, a vyslechni, co povídám: za mých mladších let znal jsem podobného nemluvu, jakos ty, vousáče zarostlého, bručivce, ale dobrého druha, s nímž nejednou divokou jsem králku prováděl i provedl. Zrovna tak ze sebe dal vytahovati každé slovo jako ty, ale když při korbílku poctivého ječmínkového jsme si zasedli, nejen bystře korbílek vytáhnouti dovedl ale i šprýmem našince rozesmál, až se za boky popadat musil. Teď tebe hezky, vousáči, za bradu beřu a zdvořile ptám: „Nemám zde co činiti s poctivým Hroznatou, bývalým zbrojnošem pana Zdeslava ze Švamberka, u kterého i já svá mladší leta jsem ztrávil?"

To teď Jíra i Boreš oči vyvalovali, když vousatý ten obr mezi zbrojnoši tatíka Baleje do výše vyzdvihl, a k mocné hrudi přitiskl, že chuďas otevřenými ústy vzduch lapati musil, aby se nezadusil.

„Chlapečku, stárneš — a stářím slepneš!“ se smíchem propovídal obr mezi zbrojnoši. „Totě věru celou věčnosť trvalo, než jsi starého hocha Hroznatu poznal... I jsem starý Hroznata, jsem brachu, ten starý a nezměněný, a žes tak dlouho v nejistotách tápal, tím vinno je tohle zpropadené strnisko. Rostlo mi to chmýří, rostlo, že jsem se ho ani dostřihat nemohl. Tak, a teď s Boží pomocí nechám jich růst — ať třeba celý obrostu.“

„Pusť mne, starochu, pusť, sice mne zadusíš!“

Když po vůli se mu stalo, všecek rozradostněn obrátil se hradní Balej k Jírovi a Borešovi, kteří v naději své se nesklamali.

„Braši, to je chlapík ze starého vydání. Ten když vám ruku podá, jistě v devátém nebi se octnete!“

„No těm, Hroznato, ruky své podati můžeš. Jsou to sice jen vyžlata proti tobě, ale chlapci — až do těch hrdel!“

Vousatý obr s dobromyslným úsměvem podával jim ruce z nichž jedné Jíra střelhbitě se zmocnil, aby přátelsky mu ji potřásl; Boreš rozvážlivější zůstal poněkud po zadu. Hroznata sevřel nebožáku Jírovi pravici, že všechny klouby jak na kostlivci zachřestěly.

Chuďas vyrvav ruku svou velikánovi, na jedné noze bolestí poskakoval, a rukou upřímně stisknutou ve vzduchu třepal.

„Zpropadeně přátelský to stisk! Jistě ani Smolárenský Kladivák ve svých kleštích tolik síly nemá, co jí v tvých spárech. Ty bys mi dopad', abych ti ještě jednou ruky své podal!“

Balej smál se, až se za boky popadal; i mlčelivý Boreš, který ještě v čas vyhnul se upřímnému ruky stisknutí, smíchu ubrániti se nemohl.

„Hahaha! Nepovídal jsem ti, Jíro, že v devátém nebi se octneš, když ruku ti podá?!“

„Andělíčky sice jsem slyšel zpívat,“ kysele odpovídal Jíra, „ale v devátém nebi jsem se neoctl.“

„A to jsem ti jen ruku polehoučku stiskl,“ dobromyslně dokládal Hroznata, „jen tak jako bratru!“

„No, bohpomozi tomu, komu méně jsi než bratr!“ —

Pohořel Jíra, pohořel! Ani se mu odškodnění nedostalo za utrženou bolest. Po novinkách dychtil více než-li po poctivém ječmínkovém — ale Balej hezky mu utřel. Aby do něho!

„Kamaráde Hroznato! Totě již půl věčnosti, co jsme se neviděli a divokou králku spolu naposled provedli. A teď taková krásná příležitost, abychom prach ze svých vzpomínek splákli a čerstvou vlažičkou zalili. Byl by to hřích neodpustitelný! Vždyť o tebe jako o bratra rodného pečovati mám. Nepovedu tě do čeledníka, ke mně musíš! Však má stará již nějaký ten kus kýty najde, a o korbílek ječmínku také nouze nebude... Nic neodmlouvej, brachu, a o koně starosť neměj, však Jíra a Boreš . . .“

Po těchhle slovech pěkně milého Hroznatu podpaží vzal, a ku svému domku dole u branky táhl . . . Jíra vychrlil celý proud nadávek za odcházejícím; ale rozvážnější Boreš těšil jej.

„Však, brachu milá, noviny v tatíku Balejovi nezkysnou. O to se neboj! Ani pobízeti ho nebudem musit; sám na krám jich vyloží!“ — — —

VI.

Zatím hradní Balej již hosta svého obskakoval a obsluhoval, a do jídla a nápoje nutil.

„Jez jen, bratříčku, do syta, a nic se neohlížej! Však mne nevyjíš, a kdyby . . . A tak pij! Alespoň ten prach z hrdla splákneš. Vždyť pod tou nahořklou vlažičkou nejlépe pomněnky kvetou. Tak, tak . . . Pij jak tehdy pod Ostromečí, když spolu o závod jsme pili. Na ty časy když vzpomenu, sliny na jazyku se mi sbíhají, a pak korbílek za korbílkem do mne putuje . . . Na starou naši známost si přiťuknem!“

Balej s tím shledáním rozveselen, téměř ani ústa nezavřel. Mluvil, smál se, korbílek březový přes tu chvíli do výše pozvedal a upřímně druhovi zavdal.

Hroznata hlubokým douškem posílil se, břich pohladil a prál:

„Brachu stará, dobře jest vám tu býti! Zlaté máš tu bydlo! Masa do syta se najíš, chmelovinou do libosti zapiješ, nenadřeš se, neuhoníš. A ve všem si posloužiti dáš. Žena pro člověka našeho stáří, jakoby matkou byla; pečuje o něho, stará. — Tys štěstí, toho ptáka prchavého za ocas uchytil. Já opuštěnec stará širým světem se plahočím“ . . .

A Hroznata, starý sirotek, korbílek pozvedl a upřímně na dno se mu zadíval, aby tu těžkou dumu splákl . . .

„Pořád tedy's panic neženatý?“

„Svobodný jako pták — jenže bez hnízda! Však víš! Ta Mařka ošemetnice, zradila mne, hanebně zradila. Však víš! Vždyť jsme tehdy byli jako bratři rodní. Mnoho jsem ji miloval; dárek lecjakýs: tu pantli, tu strůj nějakou a čepení

daroval, ale ona jako kočka za pohlazení škrábnutím se mi odměnila. A posléze co mi provedla. Však víš! Až hořko mi okolo srdce, když na ošemetnici tu si vzpomenu."

Starý ramenáč znovu dlouhým douškem zármutek spláknout se pokusil.

Balej do vousu smál se, a do korbílka se zadíval, aby smích neprozradil.

„Nepamatuji se již, Hroznato! To víš: stará hlava — paměť slábne. Jen vypravuj!"

„Povím tedy, když naleháš . . . Když naprosil jsem se jí a nažebronil, že bych samotna uprosil ďasa, slíbila mi, že v podvečer mne k sobě do komůrky vpustí . . . Přes potok se k ní jíti musilo. Ten večer tma jak v pytli byla a zima jen jen praštělo, ale potok jen slabě zamrzlý . . . Já podle rady její směle jdu . . . Led pod nohama chrupe, praští, drtí se — a já po pás v ledové vodě! Však to ještě všeckno nebylo! Mohl jsem ještě se ohřát, a v jejím náručí zapomenout na ledovou lázeň . . . Ale ona moji nehodu vidouc do křiku se dala. „Zloděj, zloděj! Nastojte, dobří lidé, nastojte!"

„Hahaha!" Balej již ani v korbílku smích utajit nemohl, a na celé kolo se rozchechtal.

„Z té duše, brachu, tvou nehodu lituji, ale ono je to tak, tak k smíchu! . . ."

„Vidíš, brachu zlatá," dále vypravoval Hroznata, „taková je na světě faleš a ošemetnost . . . Peklo ji shltni! Když tak rozkřikla se, valcháři s obuchy sběhli se a bušili do mne jako do zloděje. Kam bili, tam bili, ani místečka suchého na mne nezůstalo. Abych obuchu unikl, nic jiného nezbylo, než pohřížiti se do vody. A voda jako led! Ještě teď mnou mráz lomcuje, když na to vzpomenu! . . ."

„No, brachu, na zlé zapomeň a dobrého si připij!“

Když se stalo, zas nemohl Balej své podivení utajiti.

„To mi, Hroznato, vysvětli, jak jen to možno, že ty tak statný bitec dal's se těm valchéřům přemoci?“

„Poslouchej, to bylo tak, a proto mi bylo kolem srdce tak bolno, že jsem ani na obranu nepomyslil. Když tak do mne u potoka bušili, Mařka s jiným na freji u osvětleného okénka komory stála, a na valchéře pokřikovala: „Jářku, Kuneši, jen více obuch přilož! A ty Ondřeji, jen do živého! Masti z něho nadělejte!“ A ten mužský hlas, který shora pokřikoval: „Vyvalchujte ho, ať se tuku sprostí ten hranáč!“ — ten hlas smíchem přerývaný zdál se mi býti tak povědomým, že jsem myslil, že majitelem jeho nemůž býti nikdo jiný, než nejmilejší můj přítel a kamarád Balej. A to mne takým zármutkem zachvátilo, že ani ruk[illegible] jsem k obraně nehnul . . .“

Toto zakončení nelíbilo se tuze Balejovi, zvláště ta zmínka o jeho freji, a proto na svou ženu potají kosmo se ohledal, jak asi k tomu se tváří.

„Pošetilče,“ konejšil ho, „jak cos podobného ti jen mohlo napadnouti. Já abych za tvou nejmilejší běhal? Kam s tou myšlenkou bláhovou!“ a v povětří odmítavě rukou zamávl, jakoby cos podobného ani pravdě rovnati se nemohlo.

„Však sám jsem se přesvědčil, žes ve věci té nevinným. Dověděl jsem se tehdy, žes za holkou, dcerou dědinníka až do Zálezlí běhal!“

Toto ospravedlnění ještě méně Balejovi pochuti bylo než-li předešlé podezření. Zapíral-li k vůli žárlivé ženě, že na zálety do vesnice Zálezlí

neběhal, potvrdil by tím jen podezření Hroznatovo, že tehdy s jeho Mařkou v komůrce byl, a svému zrazenému kamarádu se vysmíval. A přisvědčiti k tomu znamenalo vyvolati domácí vojnu, z kteréž kdo ví jest-li by jako vítěz vyvázl . . . V tom postavení nesnadném neuznal ani jedno ani druhé mínění za hodné odpovědi, a proto jen významně si odkašlal.

„No, brachu, míval jsi tehdy v ženských zástěrkách štěstí — chudáčku, na stará kolena kašel tě trápí — jen chutě chmeloviny si zavdej — aby do tebe! Zrovna do staré rány kopl's mne na noze — vida, ona mu čtverákovi pára ne do hlavy, ale do nohou leze... Ba svatá to pravda, no však!...“

Teď za vhodno uznal Balej, aby tuto poněkud choulostivou rozmluvu, která mezi čtyřma očima dosti zábavná, velice trapnou mu byla u přítomnosti manželky, na práva svá příliš dbalé a ostražité, přetrhl.

„Hej, stará, klíče z hřebu sejmi a [illegible]vého nám načepuj. Ten malý soudek u dveří na levo! Mám tam, Hroznato, mělničinu starou, pohanskou, tož nekřtěnou,“ vysvětloval kamarádovi, aby dalších chvalořečí zanechal. „Takový slavný den jinak uctíti musíme než-li plačtivým ječmínkovým!“

Žena Balejova, bublajíc, sňala s chřestotem klíče z hřebu u dveří a šourala se z jizby. Však nadejde jí chvíle, kdy svému záletnému muži posvítí a jinou zahude!

„Ty duško zlatá!“ objímal Baleje Hroznata rozjařen zmínkou o víně. „Ah mělničina ta srdce rozehřívá. Jsi za to hodný!“

„Ani nevím, jsi-li ty taky takovým! Zatopil jsi mi svým vypravováním u staré jak náleží. Jen

o záletech jí povídej, a již štír je nasazen! Ta mi jistě skočnou zahude, až mi při ní zrak i sluch přejde.“

„No, no, bratříčku, nedurdi se, nevídáno o trochu zátopku. Teplo je tuze příjemná věc — a já ve vodě mrzl. Půjčka za oplátku. Milý brachu, svět oplatky peče!“

„Na zlé zapomeňme, a ťuknem si . . . Tak, a teď, brachu vousatá, zas něco nového,“ počal Balej, „teď jsme spolu zas jako bratři a samotni. Vázali-li ti ústa svědci, před starým kamarádem jistě jich do kořán otevřeš. Poslyš, a trochu-li jen Baleje rád máš, tož odpověz: Vím, že máš k pánu svému ohledy, a nechceš, aby příčina vaší návštěvy jak po trubách se roznesla. U mne to jináče! Chceš-li, budu němou rybou . . . Rci tedy již, jaké náhodě děkovati máme, že milostivý pán tvůj nás svojí návštěvou poctil!“

„Těžko chápeš, brachu stará! Nepovím, jen napomínám, a ty sám uhodni. Když v žilách našich za mladších let vřelejší proudila krev, co jsme činívali? — Za tebou jistě pán můj nepřijel až z Krumlova od Jeho Milosti pana Oldřicha, aniž tys od něho vedle dlouhého vyjednávání odpuštění vzal Strašickou tvrz navštíviti.“

„Ho!“ podivil se Balej, a rukama za hlavu se uchytil, jakoby v ní nějaká myšlénka zasvitla. „Snad by sem na zálety nepřijel?“

„Pozoruju,“ smál se Hroznata nelíčenému obdivu Balejovu, „že na stará kolena rozum Balejův se tříbí. Cíle jsi dostřelil, uhodl's!“

„Totě novina, za kterou, Hroznato, objetí zasloužíš! Sem na má prsa!“

„Teď na mně je úpěti, abys mne nezardousil,“ se smíchem vydíral se z objetí Balejova obr mezi

zbrojnoši. „Hádej, hádej, pro kterou z tvých velitelek srdce jeho plá?“

„Ani chvíli hádati nemusím,“ rozveselen odpovídal Balej. „Bohudík, že u nás neplatí starý zákon, aby z domu napřed dcera starší jako nevěsta vybyta byla. Jedině panna Evička jest hodna muže tak ctného, tak ušlechtilého, jakým je tvůj pán. Což, uhodl jsem, Hroznato?“

„Uhodl, Baleji, uhodl!“

„Ichuchu!“ rozveselil se hradní a do křepčení se dal, nic na to neohlížeje se, že pod nohou jeho stolice za stolicí k zemi se kotí. „Ichuchu! Náš anděl nevěstou pana Bohuslava. Plakal bych radostí, a vyváděl největší bláznovství zároveň! Ichuchu!“

„Starý, kam's jen rozum dal!“ užasla žena Balejova Apolena nesouc ze sklepa mělničinu! „Na stará kolena takhle hřešit křepčením, kdo to jaktěživ viděl!“

Balej ale ženě konvici z ruky vyrval a číše jiskrnou mělničinou naplnil vrchovatě.

„Teď, ženo slyš, co ti povím, a jest-li jediné jen slovo vyzvoníš, zbylé vlasy do jednoho ti vytrhám. Slyš! Ctný rytíř Bohuslav ze Švamberka, ten hodný pán, kterého na těchto svých rukou jsem nosíval, přijel na frej za milostivou slečnou Evičkou!“

„Toho štěstí naší panně ctné z toho srdce upřímně přeju,“ slzíc radostí poznamenala hradníková.

„A nyní na zdraví snoubencům připijme vesele,“ zvolal Balej, číši do výše pozvedl, obsah její jediným douškem vyprázdnil, a rozmachem prázdnou nádobou ke stropu mrštil, odkud v tisíce kouskův roztříštěna s řinkotem dopadla k zemi ...

VII.

„Katruše drahá, zda pociťuješ se mnou význam noviny té. Bohuslav zde! V dostihu mých zrakův bohatýrská postava jeho, tak lahodná, tak srdce jímající . . . Uzřím jej — o blaho! A uslyším-li z úst jeho, co sladkou tuchou naplňuje srdce moje — to blaho moje slovem ani obsáhnouti nelze! Katruše, Katruše moje, nebuší-li ti kvapněji srdce v prsou, tušíc to blaho moje nezměrné?“ Té chvíle Polyxena v komnatě tvrze k panně Zárubovně v sladkém zanícení ruce vzpřáhla, té chvíle všecken vynucený klid a chladná přísnosť jakoby kouzlem jakýmsi s hrdé její majestátní postavy zmizely, té chvíle objevila se Polyxena býti kráskou dokonalou, v ouplném rozvití svých vnad a půvabů.

Líce její více než případno bylo, snědé, a jindy, kdykoliv přísnější letora její ku platnosti přivedena byla, do barvy sivé přecházející, teď jako ojíněná broskev pod žárnými polibky slunce zardělá, lesklo se živou červení, a černé oko její zbaveno přísného klidu, lesklo se žhavě, kouzlivě . . .

„Nezapomenul na mne! Připomněl si těch krásných chvil, jež pod jasným nebem Krumlova ztrávili jsme spolu v nadbytku blaha, v štěstí a spokojenosti, a zastesknuv si spěchá opět pod sladké jho mých ramenou! Ó, proč jen dříve nepřišel, prominula bych, i kdyby jako prosebník aneb milosť přinášející přišel . . . Katruše, věrná Katruše, neuvěřila bys ani co muk skrývalo se pod skraboškou mých klidných lící, mých usměvavých rtů, pro ono nedorozumění neblahé, jež tak chladně rozloučilo nás . . . Již domnívala jsem se, že svou lásku horoucí mi vyzná, kterouž celou

bytostí svou mi vyznával, nikoliv však ústy — ale on z Krumlova odejel, aniž by té nejmenší příčiny udal, proč odjíždí. A ty, má důvěrnice ni vzdechu jediného jsi neslyšela, jen stěny mé ložnice mé slabost mou poznaly, z kteréž nyní, Katruše, nyní se ti zpovídám, a za niž nestydím se v chvíli této . . . Katruše, téměř tři leta trvala moje muka, a nyní jako mlhavý sen, bez podstaty, zaplašuji tu minulost zapomenutou z dostřehu zraků mých . . . Bohuslav zde!“

Usednuvši opět na pohovku, list rozevřela na stolku ležící, a čílko svoje rukou si zapřela . . . Poznovu a poznovu přehlížela jeho řádky, a v zadumání hovořila tichým hlasem, který byl myšlének její pouhým ohlasem . . . „Odpuštění od bratra mého si vzal k té jízdě sem . . . Bratr můj nejen ničeho prý proti tomu nemá, nýbrž potěšení své nad tím vyjádřil, že svazek přátelský mezi růží pětilistou a bílou labutí pánů ze Švamberka tužším a nerozlučnějším se zaměniti dá . . . Mohla bych tedy v sladkém svém tušení jen dost málo se mýliti? Nikoliv, tisíckrát nikoliv! . . . Bože můj, zase se ozývá v nitru mém hlas nedůvěry, pochybování? Kdyby tušení mé, kdyby pevné toto přesvědčení mé klamným se osvědčilo, kdyby vroucí city mé, jež v ňadru mém tehdy rozpoutal nyní opětovati nechtěl, pak — slyš, o Bože, nelíčenou modlitbu moji — z toho světa rač mne odvolati, aby další život můj nebyl jediným řetězem muk zžíravých, jedinou kletbou a nenávistí všeho světa ostatního . . . Jak bezmezná láska má k němu, to dobře vím, že v nenávist šílenou se promění! . . . Pryč, o pryč, myšlenko ty neblahá . . . Mým jest Bohuslav mým! . . . Utiš se srdce mé, chvíle příští blaho ti přineše!“

Vzchopila se opět, a kvapnými kročeji přecházela komnatou, aby rozčilení své potlačila.

Panna Zárubovna v tichu sledovala vnitřní ten rozruch, jenž v celém zevnějšku velitelky živými barvami obrazil se, a vyšívání hleděla si zdánlivě.

Polyxena před společnicí svou a sestřinou zastavila se, a rukou vymkla jí vyšívání, na němž zlato a pestré barvy třpytily se jako sedmibarvá duha na obloze nebeské.

„Katruše, Katruše zlatá!“ volala, „sen-li dřímá na tvých skráních, či pestrá ta hříčka bezduchá více poutá než-li velitelka, přítelkyně tvá, že ani jediného slůvka nemáš k její potěše?“

„Nechtěla jsem tě, paní moje drahá, vyrušovati ze sladkých dum,“ odpovídala společnice její, „a útěchy z úst mých nejméně máš potřebí. Útěchy nejlepší nalezneš, jež nesklame tě. K čemu trápiti se pochybnostmi, když pevné přesvědčení máme. Tebe, aby panic nemiloval? Já lichotit tobě nebudu, ale sem přistup blíže, nechť tato deska kovová sama ti odpoví!“ Za ruku uchopila Polyxenu, a před vysoké benátské zrcadlo ji postavila, v jehož ploše hlazené v plné kráse zablesklo se líce její v bohatém rámci černých bujných kadeří.

„Musil by býti rytíř Bohuslav nevidomým, aby nesložil hold svůj kráse také!“

Polyxena stiskem ruky děkovala družce své za toto lichocení.

„Katruše, více nežli sestra sama vlastní jsi mi nakloněna, a já za příchylnosť takou dlužna ti nezůstanu. A kdybychom snad se rozloučit měly, na Katruši svoji věrnou nikdy nezapomenu!“

Panna Zárubovna dík svůj k projevu přiváděla tím, že obě ručky velitelky ve své pojala, tiskla a nesčetnými posévala polibky.

„Nic mi o odplatě nemluv," pravila, „tobě jako roba tělem i duší náležím."

Kročeje zvenčí sem vnikající přerušily výlev ten vděčnosti vzájemné. Suchý pan písařík s úklonami, div v půli těla se nepřelomil, sděloval přání pana Bohuslava ze Švamberka, volno-li mu svou úctu a služby k nohoum urozené panny složiti.

„Nechť vejde pan rytíř!" zahovořila Rožmberkovna, „bude nám velmi vítán."

Zas poklona až k samé vykládané podlaze komnaty, a pan písař Hýzrle zmizel za dveřmi.

„Katruše, milá Katruše," zahovořila opět Polyxena za obě ruce uchopivši Zárubovnu, jež při zmínce o panu rytíři komnatu chtěla opustiti, „v té chvíli rozhodné nenechávej mne samotnu, jakás divná tucha usedá na mysl mou jako můra, a naplňuje mne tesknotou. Zůstaň!

Klid, jen klid, má drahá paní, zachovej!"

A tu již vcházel rytíř Bohuslav do komnaty, sličný jak jasné slunce za jara.

Před Rožmberkovnou, jejíž líc po nemalém boji duševním opět poklidu nabyla, dvorně pokloniv se, té milosti od ní vyžádal si, aby ručku jí políbiti směl, jako v odměnu, že pozdrav od pana bratra Oldřicha přináší."

Lahodnými díky Rožmberkovny k dalšímu hovoru povzbuzen vyptávati se počal, jak tráví zde život svůj uprostřed té půvbabné přírody, v lůně lesů, a vyslovil v proudu řeči své podivení, že nespatruje tuto mladší její sestřičku Evu.

Při otázce té jakoby Polyxenu cosi u srdce bodlo.

Odpověděla po chvíli, že sestřička její, pravé to dítě, plno svévole, zatoulala se nade vší pochybu v lesích, ale že co nejdříve objeví se, aby osobně za návštěvu páně rytířovu poděkovala se.

„Nevím," zahovořil Bohuslav, „mám-li stýskati si, či povděčen býti náhodě, že milostná tvá sestřička nepřítomna je. Jeť věc má, již vyříditi mi zde dlužno se svolením tvého milostivého bratra, takého rázu, že upřímně nevím, vhodna-li by byla její přítomnost."

Polyxeně zabuchalo hlasitě srdce. Teď rozhodná chvíle zajisté přiblížila se.

„Promiň, pane rytíři," promluvila po chvíli stísněným hlasem, „poprosím-li tebe, abys jasněji mluvil. Tvá řeč mlhava jako hádanka!"

I panna Zárubovna byla téhož, jako její velitelka mínění, a ještě širší dadouc výklad slovům páně rytířovým domnívala se, že její přítomnost ve chvíli té není naprosto nutnou, ne-li dokonce zbytečnou a proto použivši hluku, jenž sem do komnaty se dral, odcházela, vyptat se prý po příčinách toho rozruchu.

Panna Polyxena dala jí vděčným pohledem na jevo svůj souhlas.

„Já za prominutí prosit musím," odporoval pan Bohuslav, „mluvil jsem nejasně. Však polepším se. Chci prostě mluvit jako člověk počestný. Jsi sestřičkou, panno milostivá, bytostí, kterou po bohu nejvíce na tomto světě jsem si zamiloval za svého pobytu na Krumlově. Tehdys mi tam, panno drahá, rodnou sestrou byla, a jako k sestře obracím se k tobě nyní. Od milostivého tvého pana bratra souhlasu dosáhl jsem v úmyslu svém k labuti připojiti vonný svěží lístek pětilisté růže, však spojení to jen se vzájemnou dobrou vůlí se uskutečnit má. Ty jako panna srdce jemného a ušlechtilého porozumíš mé žádosti, abys sdělila mi, zda srdce tvé panenské sestřičky volno je úplně, a abys přímluvčím mi byla v té věci . . . Rci, panno, není-li žádost má příliš odvážlivou?"

Rána přehrozná!

Jak manželi, když mladinkou choť jeho, kterou s převelikým úsilím a po dlouhých bojích a dlouhém strádání konečně svojí nazývati smí, neúprosná smrt v předčasný schvátí hrob, neb rolníku, když požehnání boží klas zlatý, bohatým zrním se ohybající, od něhož on, žena jeho a robátka chleb svůj, výživu svou očekávají, zhoubný mraků příval v rozmoklou zatluče půdu, a očekávanou bohatou žeň změní v bezcennou mrvu, tak i Polyxenino srdce zdrceno bylo vyslechnutím žádosti Bohuslavovy, že přešel jí zrak i sluch, a siná bledosť oblila líce její prvé tak ruměnné. Zapotácela se a rukou stolku zachytit se musila, aby k zemi neklesla.

Nemiluje ji — aniž ji miloval kdy jindy.

Sestrou jemu byla, jen sestrou! Evička, tat onou šťastnou, a jí Polyxeně, jen zhoubný osud určen s láskou neopětovanou svůj bídný život vléci bez útěchy! . . . Nemiloval ji tehdy? Mohlaliž se mýliti? Ne! Ne! Jako s loutkou zažertoval si s ní, a pobaviv se, stranou ji odhodil . . . Té prorady! A k tomu ještě smích z ní ztropit si tu troufá, žádá na ní, aby jeho byla u Evičky přímluvčím! Ne, zvítězit nad ní nesmí vrah jejího života, jehož nyní z té duše nenávidí.

„Probůh!“ zvolal rytíř, pozoruje ouplnou a nápadnou změnu v celém zevnějšku Rožmberkovny, její zrak kalný a ztrhaný, její líce oblité smrtelnou bledostí, celé tělo se chvějící, jakoby zimomorkou schváceno bylo, „probůh, panno, co stalo se ti? Tys pohnuta, jakoby uděšena!“

Ne, ne, v jeho očích slabost prozradit nesmí, aby před časem ještě nejásal ten nenáviděný, že volbou svojí do zoufalství ji uvedl. Sebrala všeckny

síly své, jimiž vášnivá duše její vládla, aby setřásla se sebe to jho žalu, a vykouzlila na zsinalých retech úsměv. Zdařilo se jí, ale úsměv ten podoben byl více tomu, jenž bývá na zkřivených rtech odsouzencových... I o smích pokusila se ve své divoké pýše.

„Příliš daleko zacházíš ve své starosti o moji nepatrnost," pravila hlasem, který pracně vydíral se z prsou pohnutím se chvějících, „jen poněkud větší nával krve do hlavy a dusné parno zde panující přivodily mé umdlení. Však již přestalo to vše, a já za tvou přílišnou o mne péči díky ti skládám. A přímluvčím mám ti býti u sestřičky? A srdéčko-li její posud nezadáno? Na otázky ty dvě rázem odpovím. — Ano, ano! Jeť volna jako ptáče a vděčna ti bude od srdce... Po přání tvém se za tebe přimluvím. Ale myslím, že vlastní ústa tvá ve věci té výmluvnějšími budou i přesvědčivějšími nežli moje. Či pan rytíř tak málo by měl odvahy, předstoupiti před zrak mladého, nezkušeného děvčete, či tak špatného svědomí, jež špatným bývá přímluvčím ve věcech srdce se týkajících? Snad sestra již z toulky své se navrátila, tam zastihneš ji, pane rytíři, na zamilovaném jejím místečku, v altáně na hradbách, a tam žádost svou jí přednes. A ujištěn buď, že neodejdeš odmítnut!"

Když rytíř děkoval jí, ani k další řeči nepřipustila jej, na jevo tím dávajíc, jak nepatrnou cenou jest přítomnosť jeho pro ni a na společnici zavolala, již v síňce s panem písaříkem hovořit slyšela.

„Vidím, jak pan rytíř příliš dychtiv jest onoho shledání s malou mojí sestřičkou, než abych déle jej zdržovat směla. Zárubovno, pana rytíře do altánu uveď, je-li sestřička moje již přítomna.

Polyxena osaměvši propukla v zoufalý žal, dobrou chvíli s tíží a namáháním tlumený. Se vzlykáním do křesla vrhla se prudce, a z očí jí hojný vytryskl slzí proud ... Vše zničeno! Zpraženy mrazem skutečnosti veškery její sny a tuchy.

* * *

Tou dobou, co Polyxena v šíleném hoři pohřížena v komnatě hradní dlela, nedavši ničím se utěšiti, ani soustrastnými domluvami své družky Zárubovny, jiný výjev udál se v dřevěném, vysokém altáně na hradských valech zbudovaném. Seděl u okna, z něhož půvabná vyhlídka otvírala se na malebný kraj lesy bohatý a nivami, jež třpytné hladiny četných rybníkův protkávaly, nasedátku rytíř Bohuslav, ve svých rukou maje něžné ručky mladší Rožmberkovny proti němu sedící.

Před chvílí domluvil a upřeně s vroucím výrazem zahleděv se do jejích hlubokých, modrých očí, jež na chvíli jen obratem jeho hovoru ukryla pod clonou četných, dlouhých hedvábných řas ... Čekal na její odpověď.

Panna Evička ručku svou mu vyvinula a zahovořila jasným hlasem, v němž nelíčená zachvívala se vděčnosť:

„Jsem ti, pane rytíři, z té duše povděčna za šlechetný návrh tvůj, který dokazuje mi, že nepatrná moje osoba tolik ceny má u tebe, dokonalého rytíře, jakým jsi ty, pane Bohuslave. A byl by to špatný vděk za tvé lichotivé vyznání, kdybych i já k tobě upřímnou nebyla. Prostě jak na počestného muže sluší se, tázals se mne, mohla-li bych se srdcem svým k tobě se nakloniti. Za upřimnost upřímností se ti odvděčiti musím. Neuraz

tě tedy odpověď moje. Zda tě milovat mohu? Ano, mohu tě milovati, jako vše dobré a krásné v lásce mám, jako miluji tu nádhernou přírodu, v níž vše k jedinému cíli kolotá, jak miluji ten dobrý lid, jenž ku mně jako ku matce pohlíží. Jiné lásky než tato posud jsem nepoznala. Přítelkyní tvou, sestrou slibuji ti býti, takou náklonností spokojit se můžeš — abych choti tvou stala se, toho ode mne nežádej! Do tvé šlechetnosti, pane rytíři, domýšlím se, že nezarmoutí tě příliš odmítnutí mé, a že nebudeš nadužívati svolení bratrova, abych choti tvou stala se. Jeť násilí ten nejhorší k získání lásky prostředek!“

* * *

Rozmluva tato na altáně vedená ještě jiného svědka míti musila, opakovalať ji před večerem téhož ještě dne panna Zárubovna velitelce své Polyxeně s věrností podivuhodnou, slovy vyšperkovanými a posuňky pitvornými, aby vypravováním tím zaplašila chmury s čela velitelčina. Ne sice jasnými slovy, než toliko obratem jich dávala na jevo, že zpronevěřilý pan Bohuslav odbyt na dobro v úmyslu svém pevnou Evičkou, náhrady hledati bude u Polyxeny.

Ale Polyxena posud mlčící, vzchopila se ze křesla, oči zajiskřily se ohněm zloby, a kol rtů pohrál úsměv jizlivosti a pohrdání. Zakřikla hovornou Zárubovnu v proudu řeči hlasem plným překypující vášně.

„Ustaň,“ vzkřikla, „se svojí řečí urážlivou! Nenít Polyxena Rožmberkovna k tomu, aby spokojila se s odpadky. Jej opět milovat? Který ... Nikdy, nikdy, přisámbůh! O jak nenávidím jej nyní! Nikdy více, ani v životě, ani ve smrti s ním

v přízni přátelské setkati se nechci. Nebudeť smíru mezi námi nikdy, nikdy!“

Od té chvíle zůstala již Polyxena nezměněnou.

Chladný klid, pod nímž nikdo by netušil tolik bouří, jež před dobou nedávnou rozpoutány byly, usídlil se opět na obličeji jejím. Bylať opět onou Polyxenou, jakou ji všickni na tvrzi znali. V obcování s panem Bohuslavem byla plnou jemnosti a lahody, jakoby sestersky jemu nakloněna byla a jen někdy, když nepozorována zadívala se na něho, zaplálo její hluboké oko podivným ohněm. Bohuslav však toho nepozoroval, s potěšením dával se prováděti po čas svého pobytu na Strašicích pannou Polyxenou po tvrzi a okolí, obdivoval se všemu, vychvaloval její laskavosť, a posléze v důvěrné chvíli, jak se žádostí svou u její sestřičky dopadl, se vyzpovídal, a se žalem nelíčeným litoval, že panna Evička neoblomnou trvá a svolit nechce ku sňatku. I to vyzradil, že dojat upřímností její, nadále o ni se ucházet nemíní, svolení pana Oldřicha se vzdá, a panně Polyxeně za přímluvu díky skládá . . . Při řeči jeho zas ten divný blesk šlehl zrakem jejím a líce potemnily se . . . Ne, ta přepjatá šlechetnosť nebyla nikterak v plánech jejích . . . Nesmí nyní naprosto vzdát se ruky sestry její Evy, ale znovu a znovu se ucházet, až jeho se stane . . . I sestra její vlastní uvržena tím spůsobem v dosah její vášnivé nenávisti. Kdož jiný oloupil ji o lásku Bohuslavovu, než-li ona? Kdož otrávil život její? Postavila se mezi ni a Bohuslava. A za to i ona pykat musí!

Znalať sice Polyxena velmi dobře povahu jemnou sice, ale plnou neoblomné vůle sestry své, a věděla, že nikdy dobrovolně nepodá ruky své

panu Bohuslavovi, a jestliže k tomu přemlouváním a mocí bratrovou donucena bude, že v první řadě nenávisť její stihne Bohuslava, který k jednání takému se propůjčil. A Evička nenávidět dovede; ona pochází z toho rodu hrdého, nepoddajného, tvrdého, pochází z rodu Rožmberského!

Na druhé opět straně výmluvností třeba na to dolehati, aby Bohuslav ze Švamberka své přemrštěné šlechetnosti se vzdal. Polyxena již dosti let kráčela světem pod dozorem velezkušené panny Zárubovny, a věděla o oněch ostnech, jimiž třeba popíchnouti duši mladého rytíře, aby podle její planů jednal a kráčel; odměny dosíci musí pan Bohuslav za vytrvalou svoji lásku; tať korunována býti musí zdarem — k labuti nechť lupen růže pětilisté se podle jeho přání připojí! O jak potom plesati bude v srdci svém Polyxena, až přeslavný ten den se přiblíží, jak vroucně mladým snoubencům štěstí přáti bude a dlouhý život — život Mathusalah! Dlouhý život plný blaha! Přešťastné manželství, v němž místo lásky jen nenávisť vříti bude, a na lásku upřímnou z druhé strany pokrčení bude odpovědí, v němž místo míru a snášenlivosti rozbroj a nesvár se uhnízdí, v němž lože manželské vychladlé a stůl rozdvojený, a k tomu to strašné vědomí, že nesnesitelný svazek ničím jiným zrušen býti nemůže leč smrtí jednoho z obou trpících . . . Toť horší než-li samo peklo se všemi mukami!

Toto vše bylo jejím úmyslem!

Msta, jak lahodný to nápoj ochlazující, když útroby zžírány jsou vášnivé nenávisti plamenem! Jen tehdy, až pohár ukojené pomsty až do dna vyprázdní, pak úleva nastane v životě jejím mukami trýzněnému! —

Tyto myšlenky bleskem kmitly hlavou Poly-

xeninou, když pan Bohuslav ze Švamberka, seděním na hradě Krasikově, s ní sdělil, že o ruku Evinu dále ucházeti se nemíní.

Zasmála se mu jasným smíchem, ač zloba k jinému projevu ji popuzovala.

„Aj, pan rytíř tak málo obeznalým jest ve fintách dívčího srdce," pravila, „že pouhým zdráháním od svého úmyslu se odvrátiti dá? Či domnívá se pan rytíř, že ostýchavá dívčí tvář sama vstříc mu půjde, a sama vyznání mu učiní? Vytrvat, jen vytrvat! Jako tvrz se oblehateli na první vyzvání nevzdá, ale teprvé po dlouhém oblehání a dobývání, tak i se srdcem dívčím, jež za zásluhu si počítá, dlouho-li svůdným slovům odolává. Jáť se domýšlela, že pan Bohuslav neodolatelným, a on bez boje hned na milosť a nemilosť se vzdává! — Ve svém srdci se zastyď nad tou pohanou, jež toliko podmaněním srdce jejího smazána býti může. A k tomu *i mne i pana bratra za spojence v té válce máš, ve které prohra tvá hanu i na spojence vrhá!*"

Tak slovy lichotivými i jemným úsměškem přemlouvala Bohuslava, aby tímto odmítnutím sestry Evičky od dalších nároků odstrašit se nenechal, až tento polou přesvědčen, polou přemluven jen k té námitce se odvážil, že by nectno bylo rytíře, aby násilím nevěstu k oltáři vedl.

I tuhle námitku mu vyvrátila.

„Domníváš se, pane rytíři, že ty, jako muž, více jemného citu máš v srdci, než-li já dívka, jimž celý svět jemnost a něžný cit přisuzuje. A k tomu ještě zapomínáš, že o sestřičku moji jedná se, a že bych nikdy nepropůjčila se k jednání podobnému, na které ty naráží, kdybych to pevné nechovala předsevzetí, že jen svévolným dívčím rozmarem moje sestřička svedena ihned

ti „ano“ neřekla. Ba v sázku bych se pustit chtěla, že rozmarná sestřička nyní v úkrytu rozhodnutí svého želí, a ráda by odvolala ihned slovo své, kdyby hrdosť jí vrozená tomu nebránila. Tož, pane rytíři, jen setrvej!“

Takovými důvody pan Bohuslav přemluven, ohlušen, omámen, slíbil k velikému potěšení Polyxeninu, že na radu její setrvá, díky tisíceré jí skládal, o další přispění prosil, a poručiv se do přízně panny Evičky, a ubezpečiv ji svou neskonalou láskou, rozžehnal se s tvrzí Strašickou, rozpoutav příjezdem svým pod klidným potud krytem jejím nejrůznější city a vášně . . .

IX.

„Vzhůru, lenochu, vstávej! Neprospi boží den!“

Sedláček jakýs ve svátečním šatě podél „černé vody“ kráčeje, stanul nad spáčem, který roztažen ve vysoké, vonné trávě pod stínem vysokého vrboví z hluboka oddychoval.

Spáč ani na chvilku ve svém spaní neustál, na bok se převalil, rukou ve vzduchu zamávl, jakoby mouchu s obličeje zaplašit chtěl, a zas pokračoval ve svém zdravém, hlasitém chrapotu, který na chvíli byl utichl.

„Jářku, brácho, abys vstával! Poledníček již hezky dávno odzvonil, a jest-li se ti mermomocí spáti chce, tož ve dvorci pod tvrzí zaklepej, a na seně lépe si schrupneš než-li tady u potoka.“ Starostlivý sedláček tlustou okovanou holí ospalce štouchl, aby snáze ho probudil, který jakoby naschvál nějakého pobertu lákal k prohřešení se proti sedmému přikázání.

„Pravda,“ sám sebe utvrzoval polohlasně ve

svých myšlenkách sedláček, „človíček to jinak slušný, jak šat tomu nasvědčuje, ale vyspává tu buď unavení anebo trochu vydatnější truňk řízného ječmínkového. No spánkem spí spravedlivých. Však — —“

„Hoj, hoj!“ teď dobromyslný sedláček přiložil obě dlaně k ústům, a křičel jako nahoře na tvrzi hradní Balej: „Strejčku, vstávejte, rybník vám hoří!“

To pomohlo.

„Tož budeme hasit. Krčmáři, nalej! Ale křídy dvojí zanech, sic se popadnem!“

Ospalec rozevřel oči, a zas přivřel jich před ostrým svitem slunečním, pozvolna svrchní část těla rukou o zem se opíraje, pozvedl a plnou, červenou, zdravím kypící tvář k svému povzbuditeli obrátil.

Sedláček jakmile se do červené té tváře zadíval, rozesmál se, a do trávy k spáči přisedl.

„Vítám tě, u nás, dudáčku! Větřit znáš. A potom prý pravda není, že havran mršinu čije, tak dudák Krekule, kde jaká švanda a šprým, tam je se svými dudami! Jako na zavolání jsi se tu octl!“

„Pozdrav tě ruka páně, strýčku Vácho!“ vesele zvolal dudáček zvolna ze země se zdvihnuv, a upřímně potřásal podanou rukou.

„Jen se, dudáčku, stroj. A pospěš. Velká tě očekává práce. Plíce si vydudáš!“

A veselý sousedé nejen slovy chudáčka pobízel, ale i skutkem; ze země zdvihl mu dlouhý, modrý kabátec, a pomáhal mu do něho, ohledaje se zatím, kde as klobouk leží a dudy.

„To u vás hody jsou! Ichuchu! Tam scházeti nesmím!“ zavejsknul dudáček, prsty vesele zaluskl,

do výše vyskočil, a ruče na podpatku škorní do kola se zatočil. —

„Ale, človíčku dobrý," teď kmitla hlavou jeho pochybnost, „pověz mi, neděláš si ze mne dobrý den? Obžinky nemáte, a do posvícení ještě daleko, a o svatbě, včera bych se byl dověděl."

„Hm, hm!" nedůvěřivě vrtěl hlavou kmoch. „To aby nevěděli v okolí, že Mikulášek dnes hody strojí?"

„Jistě dnes Melovic synu svému Vácslavovi veselost strojí s Haničkou kovářovou ze Smolárny, což? Ichuchu! Kamarádovi od srdce rád zadudám, že i baby s dědky na pekelci si poskočí," a dudáček zas do výše poskočil a kloboučkem do výše zatočil.

„Chyba lávky!" zarazil jej v plném proudu kmoch. „Ještě není ruka v rukávě! Hanička měla by sice k tomu tisíc chutí, ale Václav se jí v posledním čase nějak straní. Však proto mlynář hody strojí, že celý rod Meiův i s potomky na věčné časy sproštěn člověčenství. To otvíráš oči, viď! To je ti divná historie! Onehdy byla naše milostivá slečinka v lese procházkou a strašlivá strž mračen nad Mikuláškovic mlýnem ji zastihla. Polekáním již omdlela, a snad by nám ji byli odvezli k věčnému odpočinku na Krumlov, kdyby Václav ji byl do mlýna nesnesl. Sotva několik kroků odkvapil, blesk do stromu, pod nímž ležela, rrr — bum, a strom vejpůli. Za odměnu panstvo propustilo mlynářovic z člověčenství. Je jim přáno, jsou to hodní lidé. Však ani tou milostí starý Mikulášek nezpychne. Na papíře jak kůže silném má to černé na bílém, že na věčné časy člověčenství je zbaven a svobodníkem na svém gruntě; veliké pečeti s panským znakem i slepého by

o tom přesvědčily. Však ti to starý Mikulášek ukáže.“

„Když starý nezpychne, již se nebojím, že můj kamarád mnou pohrdne. Hajdy, kmochu, do mlýna.“

Dudáček, jakoby z něho ospalosť spadla, cupal vesele cestou a sedlák za ním.

„A co nového tu, kmotře, co jsem tu nebyl?“

„Nového dost, ale málo veselého! Ta hradská „zámiška“ jakoby čertem byla posedlá! Písařík z rozkazu jejího čertem se stal — z poddaných skoro by za živa řemeny dřel. Suchý byl dříve, ale co si tu ochechuli ze tvrze, Zárubku, na krk uvázal, je učiněný hřád. Inu, Pánbůh oplatky peče.“

„Jejda, to musí být páreček! On jako kopisť, a ona jako kadečka!“

„Pravda, jako kadečka, ale stříbrem naditá, Na stříbro se chytil a v něm se udusí . . . Ale kde ses, dudáčku, tak dlouho toulal?“

„Daleko, kmotře!“ odpovídal dudáček, dodávaje svému hlasu důležitosti a vážnosti. „Až do Prahy jsem se zatoulal. Tam nejinak než-li zde, vše tam vře jako oheň u výhni. A neveselo tam, raději jsem se klidil. Samé sporé hádky, pře .. . O Janu, betlemském kazateli, zvěsť došla, že v Kostnici jej upálili. Kmotře, nemám sice mnoho zkušenosti, ale cosi mi praví, že bude zle. *Jiní pištci a hudci přijdou po nás na řadu, a ti takou zahudou, až celý svět od té písničky hlava rozbolí!*“

„A ty myslíš, že jenom v Praze? I u nás to vře. Tobě to mohu říci, jsi jako náš. Na Smolárně pod rouškou tmy se divné jakés cizí tváře scházejí. Malomocní, chtějí prý zkažený svět z kořene napraviti . . . Eh, k čemu teď si s tím hlavu

lámat, když jsme jen jednou na světě, a veselost na nás čeká!“

„Pravda, a daleko už nemáme!“

X.

Již bylo slyšeti až sem hlasy a volání veselé. Tu potok téměř v pravém úhlu se otočil, a průsekem lesíka objevil se přívětivý mlýn.

Na zahrádce za stoly na kvap zrobenými seděli sousedé nového svobodníka a na stolech plné mísy koláčů a korbílků s poctivým ječmínkovým nadbytek.

Vše bylo veselo; z mnohohlasého hovoru tu vyzněl zvonivý smích dívčí, tu zavejsknutí junákovo ... a zas šum, ruch i ševel rozezvučel se, až v lesnaté protější stráni ozvuk hlaholil ...

Tu dudáček měch pod paží vzal a nadmul jej, až kozlí hlavička bujně na něm si poskočila, zadul do píšťal, a jásavý kvikot dud rozezvučel se ...

To byla teď podívaná!

„Dudáček jde, dudáček jde!“

„Aj vida, Krekule tu!“

„Zadudej nám, dudáčku, zadudej!“

Mladí i staří s radostným pokřikem vyhrnuli se ze zahrádky, uvítat oblíbeného dudáka. Obstoupili jej s nekonečným pozdravováním, otázkami, vyptáváním a když táhlým kvikotem ukončil písničku na přivítanou, tiskli mu ruce o přítrž. I starý Mikulášek a zamračený kostnatý Kladivák usmáli se na přivítanou šprýmovnému dudáčkovi, který třeba nebyl jim stářím roven, bystrým svým rozumem se jim vyrovnal. A bujará dceruška Kladivákova na krk se mu zavěsila, a pěkně od

něho hubičkou vyprošovala si škočnou od podlahy . . .

„Děvče zlaté, tobě že bych mohl něco odříci?“

Když do zahrádky jej uvedli, od každého si připíjet musil. Žízeň dudákova, sypké pole vypráhlé — vláhy se nedopije, ale tolik předc zavdání se smíchem musil odmítnout!

„Aby mně tak měch praskl — to tak — vždyť naposled pak sousedskou dudat musím,“ se smíchem dále pronášel, a na prázdný sud ověnčený se vyšinul a dudal, až líce, dost již od horka brunatné, do modra se zabarvovaly, a i těm starým babkám nohy dle taktu se pohybovaly.

Což teprvé mladí! Radost byla se na ně podívat, jak křepčili, co junák — to samá kytka, a děvčata pro pestře barevné fábory ani vidět nebylo. A příklady prý k následování svádějí: zamračený kovář Smolárenský panímámu mlynářku za taneček poprosil, a nedbaje jejího upejpání, v kole zavířil, že ledakteréhos zahanbil mládence . . .

Leč z mladých lidí dva neúčastnili se živého toho ruchu, ač právem mohli býti prvními.

Kovářova Hanička, děvče jindy do tance jak oheň, jakoby ani dudy neslyšela; seděla mezi svými družkami a několik již chasníků odbyla.

Václav zase zálibu nalezl u svého věrného druha Krekuly. Zasedl si k němu, a díval se upjatě na jeho hru, jakoby se dudáckému umění naučit chtěl.

„Což, Václave, že ti dnes nějak do tance není?“ otázal se jej tento, „a tanečnic tu předce tolik, jako vlčího máku v poli. Krk vsadil bych, že Hančí už nejednoho odbyla chasníka jen proto, že pro tebe má taneček přichystaný.“

„Opravdu mi dnes nějak do tance není," suše odpovídal Vácslav.

„A příčinu, proč, nepovídáš," dolehal opětně Krekule. „Pohněvali jste se s Hančí, že se jeden druhého straníte? Příteli svěřit se můžeš; uvidíš, že Krekule ti dobře poradí."

„Nevím, proč bychom se byli pohněvali."

„Brachu, dudáka vodou neopiješ. Nejsem křtěn kolomazí, abys s takovou na mne šel. Kdybych tebe neznal, snad bych ti uvěřil. Hochu, tobě něco chybí; cosi ti na srdci hlodá. Věř mi, bratře, hněvy mezi milujícími ani za míšeňský groš nestojí; čím dříve jsou v koncích, tím lépe pro oba. Nezatvrzuj se ve svém vzdoru, pravda-li, že s Haničkou se hněváte, smiřte se raději. Ona je děvče jako dobrá hodina a ublížila-li ti něčím, učinila to jen z dívčího rozmaru a nezkušenosti. Zajisté že toho již pyká a želí. Smiřte se!"

„To jsem věru nevěděl, že mimo dudáctví ještě starosvatství se chytáš," odpovídal na dobře míněnou řeč dudákovu Vácslav. „Co pak ti slíbil Smolárenský, že se tak namáháš? Jsi ještě na starosvatství mladým, abys u mne s dobrou pochodil."

„Čeho se do mne domýšlíš. Že jsme spolu rostli a i později nerozlučnými byli přátely, proto tak k tobě mluvím. Chci vašemu štěstí. S Haničkou věru nechybíš! A teď jedno ještě slovo, pro které se třeba na mne rozhněvej. Hněváš-li se, pak hněv na trh nevykládej. Co si o vás jen lidé pomyslí. Musil by se kovář s Vašími pohněvat, že tak schvalné se jeho miláčkovi vyhýbáš, alespoň jednou ji proveď, abys zacpal ústa pomluvě."

„Vida, vida, z Krekuly málem by se stal kazatel, ale takový, kterému posluchači záda uka-

zují ... To však mi jestě pověz, proč za Haničku slovy neskrblíš. Důvod, že o mé blaho se postarat chceš, málo platí, když o pravém opaku jsem přesvědčen. Poprosila se tě Hančí, či tobě samotnému se líbí?“

Výsměšný hlas Vácslavův stal se až urážlivým.

„Povím ti, co živá duše z úst mých neměla zaslechnout, abys poznal, jak mi křivdíš,“ chvějícím, tlumeným hlasem propovídal Krekule. „Mé srdce dávno nalezlo na ní zalíbení, a pro svou osobu ucházel bych se o její přízeň, kdybych pevně nebyl přesvědčen, že láska moje navždy zůstane beznadějnou. Hanička je pravým českým granátem mezi zdejšími děvčaty, děvče, z něhož přičiněním dobrého muže stane se žena podle slov písma: moudrá a opatrná. A žes můj upřímný druh, toho pokladu jsem ti dopřáti chtěl, a potlačiv žal v srdci s potěšením díval se poměru vašemu, jenž nyní k mé žalosti uvadá.“

„Tuhle směšnou píseň o mé lásce k ní mi pomalu celý svět housti bude,“ podrážděně vskočil v řeč syn Mikuláškův. „Jestli pak jsem od ní někdy požádal prstýnek z ruky či úvitek z hlavy, že podobné zvěsti trousí se po celých Strašicích jak peníz falešný? Zažertuj s děvčetem sebe nevinněji, a již ti lidé toho o lásce tolik nahudou, až ti zrak a sluch přejde ... Nestojím, Krekule, tvému štěstí v cestě ... A do kola se s ní vpustit nemíním, aby baby látky ke klepům neměly, že za ní na zálety chodím!“

Vácslav Mel již ani slova více nepromluviv, obrátil se kvapně od dudáka, a odcházel mezi starší sousedy. Později, když mysli rozčilení ustoupilo chladnější rozvaze, proti svému úmyslu za taneček poprosil Haničku a hle — po čem dych-

tila a prahla před chvílí nedrahnou, toho nyní podlehnuvši okamžitému rozmaru se zřekla. Poděkovala mu . . .

Když viděla, jak se chladně otočil a bez námitky, bez opětované prosby, čehož vlastně docílit chtěla, tu v té chvíli zakalila se jí očka a slzička zrádná jedna za druhou kanula jí po červených líčkách, a ona nutkána jakýmsi vnitřním hlasem, chtěla kvapiti za ním a jej odprositi, když tu živější ruch, a pak utišení po rozruchu zavládnuvší z toho úmyslu ji zradilo . . .

XI.

„Hle, hradské panny sem jdou!“

„I písařík se svou ženou se k nám snížil!“

„Teď aby starý Mikulášek pýchou mluviti se neodnaučil, když ve svém mlýně takové hosty může vítat.“

„Z tvé řeči, brachu, závisť vyznívá. Mel nezpychne, i kdyby zemanem se stal, neřku-li svobodníkem!“

„Hle, vskutku sem jdou!“

Mlynářka jako pečlivá hospodyně vítala již vzácné hosty u vchodu do zahrádky a prostými, ale srdečnými slovy prosila milostivé panstvo, aby na chvilku prokázalo jim čest svojí přítomností.

Panna Polyxena se sestřičkou svojí vyslechla řeč panímámy ze mlýna, a ubírala se v průvodu písařika, jenž veda svou ženu, nevšímavě kráčel řadou lidu k stolu panstvu vykázanému pod starou, košatou hruší.

„Nedejte se námi vytrhovat, dobří lidé!“ pravila Polyxena, kynouc rukou.

Dudáček měch k nové, daleko veselejší skočné

pod pažím stiskl a hrál, že až srdce v prsou poskočilo radostně.

Povídají, že veselí poddaného lidu před zraky pánů se nedaří.

A pravdu mají!

Hoši vzájemně se pošťuchovali, aby ten neb ouen začal, a do kola se pustil; děvčata pošuškávala mezi sebou a žmolila cípy pestrých zástěrek, zrakoma přelétala řadu jinochů, který asi z nich odváží se na to, aby před zrakoma panstva do tance se dal.

Tu však mlynářův Vácslav s místa svého povstav, v tváři poněkud zardělý, blížil se jistým, pevným krokem ke stolu, za kterým panstvo sedělo.

Tichý šum zavládl.

„Hlehle, Vácslava! Kde se pojednou v tom zamlklém hochu tolik smělosti vzalo?“

„To zajisté uděleným svobodnictvím mu hřebínek narostl, že našimi děvčaty pohrdá!“

„To jen ze slušnosti tak konati musí!“

„Melovi jsou z nás a své neopustí!“

„Vida jak uklonit se dovede, jakoby ani v mlýně „na černé vodě“ se nebyl narodil, ale v panských síních na tvrzi!“

„Hle, panna Eva povstala — neodmrštila ho!“

Netušené dosud blaho sevřelo Vácslavovi hruď; ve chvíli té bylo mu, jakoby blahem svrchovaným zemříti měl, a ta smrt připadala mu v myšlénkách jako přání veleždané, avšak nedostižitelné — zároveň ale slabým cítil se, že mdlobou by k zemi klesnouti musil, kdyby déle v kole setrval.

Uvedl zpět Evu k milostivé její sestřičce, a hlubokou poklonou vzdal díky za čest mu prokázanou. Jak k místu svému zpět dostal se,

na to později upamatovati se nedovedl; neslyšel celý ten příval řečí a lichocení, jimiž zasypávali ho druzi, nýbrž, na malém výstupku nad mlýnským kolem, zamilovaném to místečku si usedl.

Usedl a naslouchal pleskotu lopatek mlýnského kola, pohroužen v blahé myšlénky, že ani nepozoroval, jak panstvo odešlo, neboť soumrak již nad krajem své stíny šířil, jak hosté přespolní s rodiči jeho se rozžehnali, jak životem a ruchem před chvílí překypující zahrádka pustne a tichne — jen ji viděl před duševním zrakem ozářenou jasem nadpozemským, cítil na lících omamující její dech . . .

Jakoby tisíce ptáčat se rozepělo v duši jeho . . . a každý hlas jásotu toho v jediný vyznával smysl: „miluj! miluj!“

V haluzich bezu nad hlavou jeho se rozpínajících rozševelilo se: „miluj! miluj!“ a v jednotvárném, jakoby jednolitém pleskotu vody z kola mlýnského, a v hukotu proudu pod stavidlem týž hlas se ozýval . . .

Na blankytu večerním vyhoupl se měsíc v úplňku, a tisíce hvězd rozjiskřilo se v jeho sousedství, a patřením na krásný ten úkaz zas nová myšlenka vyhoupla se jasnější nad ostatní.

Jak krásným ten jasný měsíc, a ten tlum třpytivých hvězd, tak sličnou jest ona — a tak nedostižitelnou jest ona . . . Tak vzdálena od něho, tak povznešena nad ním . . . A přec, kdyby ani jediná jiskerka naděje nesvitala mu, miluje ji, zbožňuje . . . Jaké to již blaho, že patřiti smí na ni! Tajemství jeho snad s posledním jeho vzdechem zemře, ale již pouhé vědomí, že tajemství ono v srdci svém chovati může, to již blahem jej naplňovalo . . Pravá, čistá láska málo bývá sobeckou!

Lehký ševel kročejů cize vyjímající se v jednotvárném, neustávajícím hukotu a šplounání vody a hučení stroje mlýnského na chvíli vyrušil jej z dumavého přemýšlení . . .

„Vácslave!“ tiše zavolal nějaký hlas, měkký a chvějící se jak hladina vodní čeřící se pod dechem vánku a ruka na rameni jeho spočinula . . .

Teď na dobro vytrhl se Vácslav z dumání a ohledl se.

„Haničko, tys to?“ zvolal překvapen. „Co chceš ode mne?“

„Naši již odešli,“ zajíkavým hlasem pravila. „Na cestě odloučila jsem se od nich. Nedalo mi, bych ve hněvu s tebou se rozešla, odpusť mi, Vácslave, že jsem tě pohněvala.“

„Nemám ti co odpustit; ničím jsi se neprovinila. Domníváš-li se, že proto se hněvám na tebe, žes se mnou tančit nechtěla, mýlíš se. Nehorším se nikterak!“

„Schválně tak ledově mluvíš, abys tím krutěji mne vytrestal. Tak chladným nebuď, usměj se na mne svým sladkým úsměvem na důkaz, že více se na mne nehněváš. Ani nevíš, jak svévole litovala jsem hned po činu . . .“

„Nevím, proč by ti na mé přízni tolik záleželo,“ poněkud ostřeji řeč přerušil jí Vácslav.

„Mnoho-li že mi na tvé přízni záleží, Vácslave?“ vášnivě opakovalo děvče. „Mnoho-li? Vše, vše! Co mi život bez tebe? Tys mým životem, tys mým blahem, tys mým nebem! Zapomínám na stud dívčí, ničeho nedbám více, když v obavě tonu, že na vždy tvé pozbudu přízně . . .“

Neočekávaným tímto vyznáním byl Vácslav velice překvapen, a v prvém okamžiku projel duší jeho cit, směsice lítosti a soustrasti, že lásku její opětovati mu nemožno . . .

„Miluješ mne ty také?“ a dívka, čím dále tím více hlavu klonila, že na tváři své cítil bujný její vlas, že téměř opojen byl žhoucím dechem jejím — mimovolně mu bylo ve chvíli té, jakoby přižehnout musil k prsoum svým svůdnou její kyprou postavu, a slíbati se rtů jejích všeckno kouzlo — však před duševním zrakem jeho v celé milostnosti své zjevila se světice jeho — Eva! Skoro prudce odstrčil svůdnou postavu Haniččinu.

„Co to činíš! Pamatuj se, Haničko. Slyš, hledají tě!“

Skutečně šířilo se okolím mlýna Haniččino jméno.

„Pohřešili tě! Pospěš již k vůli dobrému jmenu, aby se mnou tě neviděli!“

Postava chvějící se, prosící, vzchopila se pojednou hrdě.

„Tolik odpovídaš na vroucí lásku moji?“ pravila mrazivě. „Nemiluješ mne! Tedy za pouhou neživou hříčku k ukojení rozmaru považoval's mne, a když touha tvá ukojena, jak cetku bezcennou mne odvrci chceš. Na to's zapomněl, že hříčka rozmaru tvého vroucí chová v nitru svém srdce. Nemiluješ mne tedy? Rci!“

„Mýlíš se! Vyřkla-li někdy ústa má k tobě jediné slovo o lásce, tož ať na věky umlknou! Rozpomeň se! A že bych tě někdy za hříčku svou byl považoval? Toť lež! A po tom všem, co stalo se nyní, rci, zda úctu jen k tobě, natož lásku míti mohu? Nikoliv, nelze tak! Miluji jinou!“

„Že jinou miluješ? O běda mně i jí!“ a v očích jejich šílená zloba soustředila se. „*Slyšíš, běda mně i jí!*“

A bez hlesu dalšího jak stinná mátoha zmi-

zela zanechavši Václava pohříženého v hlubokém ztrnutí . . .

XII.

Panně Evičce nastaly na tvrzi Strašické dny velmi trudné. Dolehalať na ni sestra její Polyxena ze všech sil, aby podrobila se vůli a rozhodnutí bratra svého, a ruku svoji podala panu Bohuslavovi ze Švamberka.

Nejprvé lichotivou řečí k srdci sesterskému mluvíc, na vynikající vlastnosti rytířovy ukazovala: na starobylý jeho rod a zboží rozsáhlé mezi přední velmože jej stavící; na mužnou sličnosť jeho a ducha ušlechtilosť, na vzornou povahu, která v první řadě jest zárukou a oporou štěstí. Váhala již mnohdy Evička hluboce dojata vlídností u sestry jindy nevídanou, již na rtech její chvěla se slova rozhodná, že poddává se vůli bratrově, třeba srdce ji zrazovalo, aby jenom zavděčila se jí pro sesterskou lásku — ale tu jakoby kouzlem vlídná tvář Polyxenina změnila se rázem v ledovou, přísnou líc velitelčinu . . .

„Ty musíš tak učiniti!“ znělo vždy poslední slovo její. „Bratr tvůj, jenž zvěčnělého otce zastupuje, tak velí, a já ouplně s vůlí jeho souhlasím. Tobě jest bez podmínky uposlechnouti. Až ženich tvůj, pán ze Švamberka, tvrz naši návštěvou svou poctí, nechť v tobě nalezne milou nevěstu, vlídnou, z jeho příchodu upřímně se veselící! . . .“

Tu Evičce šupiny s očí spadly. Prohlédla, že vlídné projevy sesterské lásky z upřímného srdce nevycházejí, ale záminkou jsou její záměrů — a poznáním tímto v srdci svém zraněna, oloupena o víru a lásku upřímnou, tím více v odporu se utvrzovala.

„Nikoliv!“ tomu nikdy neuvěřím,“ volávala v rozechvění, „že by Bůh to právo rodičům nad dítkami svěřil, natož bratrům a sestrám sebe více starším, aby rozhodovat směli nad štěstím, nad životy svých dítek či sourozencův. — Žádné štěstí nepřinesl by mi sňatek s tím mužem, jehož lásky nikdy jsem neopětovala, jejž nemiluji, milovat nemohu i kdyby sebe více ústa tvá překypovala chvalořečmi. Bohatým-li je, což tak velice chudou jsem já odchovanka růže pětilisté, abych chleba milosti od něho doprošovati se musila? Urozeným-li je a rodu vznešeného, stal se takovým svou vlastní zásluhou? Toliko ten je urozeným v očích mých, kdo krásnou povahu, srdce šlechetné a duši pro dobro zanícenou v prsou svých chová! A čím náš pan rytíř zasloužil si ostruh rytířských? Zda-li snad tím, že místo, aby panny a sirotky podle řádu rytířského chránil, v porobu je uvádět chce, jakož i se mnou učiniti hodlá? Nikdy, nikdy, takovému své ruky nepodám! Dosť jasně jsem mu svou vůli projevila . . .“

Po výstupech takových prchala vždy do svého pokojíka nebo do altánu na valech.

Násilným jednáním sestry Polyxeny téměř zanevřela na pana Bohuslava, jakkoliv dříve na povaze jeho žádné poskvrny nalézti nemohla. Všeckny ty skutky příčící se lásce sesterské na vrub jeho kladla. A když na radu Polyxeninu častěji na Strašice zavítal, nenalezal tam, jak mu slibovala, nevěstu vlídnou, ale dívku odporem svým a nenávistí proti němu se netající.

Býval v trapných rozpacích pan Bohuslav, má-li hlasu uvnitř čím dále tim více se ozývajícího uposlechnouti, či rad Polyxeninych, jež více jeho ješitnosti lichotily . . . Než ovoce Polyxeninych zlých oumyslův již klíčilo.

Proto všeckny prosby Eviny, aby od ucházení o její ruku upustil, všeckny výčitky a hrozby, že ničím nepodaří se mu její odpor zlomiti, že pykati bude přetěžce, pro slabost svou-li bude donucena s ním k oltáři, vše to rytíř Bohuslav v žert obrátil a navzájem se zaříkával, že od oumyslu svého neupustí, dokud svou ji nenazve. —

S takým rozhodnutím rozloučení brával od Evičky, když Strašice opouštěl, netuše, co slzí pro slova ona prolilo krásné oko její, co vzdechů vydralo se z prsou stísněných . . .

Jedinou výminkou v neblahých těch dobách bylo, když za krásného slunného dne vyjíti si mohla v rozlehlý les nad Mikulášovic mlýnem. Setkávala se tu s lidem robotným, který k ní jako k matce své dobrotivé vzhlížel. Ulevovala mu, když příliš horlivý dohlížitel lid svévolně týral. Jindy zas s hovornou babičkou na kousek rozprávky se zastavila v lese klest na zimu strádající, neb živné houby, druhý to „boží dar“ chudiny, který nesázen, nepěstován roste, a potěšila se, vidouc tu velikou lásku, jakou každý k ní choval, a pozapomněla na starosti a utrpení. Později, když v soukromí myšlenkám se oddala, porovnávala ten lid robotný se svými pokrevenci. Ten lid byl by pro ni třeba do ohně skočil, všeckno pro blaho její, i životy položil — a doma? Sestra její rodná, které ani stéblo přes cestu nepřeložila, ta nejhorší všeckno jí přeje; mládí její zničiti chce, vnucujíc jí muže, jehož nemiluje, jehož nikdy milovati nemůže; každý krok, každé hnutí její sleduje. A bratr? Ten, jenž místo otcovo nad ní zastupuje, moc otcovskou, nikoliv lásku pociťovati dává. Psala mu list hojně slzami smáčený, v němž všeckny bědy své mu vypisovala, a zapřísahajíc jej láskou bratrskou za slitování

a vytržení z protivenství toho prosila — odpověď? „Taká jest vůle má, chci, abys poslechla!“

Zde u lidu jí naprosto cizího tolik lásky nalezá... Andělem nazývají ji, milostivou matkou, a ona uprostřed svých je jako sirotek opuštěná.

Jak možno nepřilnouti k lidu takému? Obzvláště ráda naslouchala, když ta neb ona stařice rozhovořila se o všelikých svízelích, jimž lid chudý podlehá neb o Václavovi, synu starého Mikuláška, který mimo propuštění z člověčenství obdařen ouřadem dohlížitele nad lesy kol mlýna k Dobřívu se rozprostírajícími. Tu vždy ústa vypravovatelčina ani skončiti nemohla. Co jiný z panských sluhů natropí povyku a naklne se, ano mnohdy i bije chudého člověka, když zastihne jej klest z lesa nesoucího. Tím předce prý milostivá vrchnost neschudne ani o halíř jediný... Na sebe nedohlížejí, když některý z nich kládu zašantročí, zrovna ku stavbě stvořenou... Václav ten ale jinakým je. Věrným je správcem panského zboží, ni mrvinka majetku panského neuvízne za rukou jeho, les dozoru jeho svěřený jak štěpnice, a ve všem řád a správnosť. Jistě, že ve svých zprávách nestěžuje si na zloděje a lesní škůdce jako ti druzí, a předce lid zbytečně netýrá.

„Lidičky,“ pravívá, „čiňte rozdílu mezi svým a cizím. Půda je pánů i vše, co z ní vyrůstá. Když nějaká snět se stromu spadne, pro vás spadne. Ta je vaše — ale na zdravé dřevo mi nesahejte!“

Jindy zase babici staré, shrbené, která pod tíží břemene div k zemi neklesla, břímě s beder sňal a domu donesl... Jindy opět vlka ubil, který děti napadal... A čeho ještě navypravovali o něm Evičce!

Ta bezděky ráda sluchu popřávala podobným

chválám syna Mikuláškova, a v mysli její vyhoupl se obraz jiného mladého muže, který nad Václava postavením, vychováním i jměním vynikal. Byl to Bohuslav ze Švamberka; on rytířem — a jeho povinností práva utiskovaných hájit. A jak plní to? Jednáním oproti ní? . . . Hořké vzpomínání! Václav, syn mlynářův, tenť šlechetností svou na jeho místě zlatých ostruh by zasluhoval . . . Však Bohuslavova urozenosť na dlouhé řadě předků spolehá. Ale čím on sám k oslavě rodu tak slavného přispěl?

Myšlenkami toho druhu zabývala se odchovanka růže pětilisté, i porovnáváním oněch dvou povah . . . Syn Mikuláškův vždy byl vítězem.

Život jí zachránil. A Bohuslav? Ten jí ho odníti chce!

Tak nevědomky klíčila a pučila v srdci jejím láska k Václavovi. Aniž by si toho přála, neustále s ním se zabývala . . .

Z lože svého vstávajíc, těšila se, zda-li i dnes s ním v lese se setká. Velmi bavila ji jeho výmluvná řeč. Nejnepatrnější věc v ústech jeho znabývala pro ni zajímavosti.

Častěji rozhovořili se o příbězích těch dalekosáhlých, jež udály se v pohnutých těch dobách, o novém učení, jehož původce Jan, proslulý kazatel betlemský, a předchůdcové jeho Jan Milič z Kroměříže a mnich Konrád Waldhauser, ještě za blahé paměti Karla IV., otce vlasti.

Až sem do tohoto odlehlého kraje sémě učení toho neviditelným rozsávačem zaseto bylo. Evička sama nalezala zalíbení v učení tom, jehož hlavní punkty jakoby z duše jí vyňaty byly. Dávno již cítila, že tomu lidu poddanému je sestrou, že neslušno pánům, aby jako s mrtvým zbožím s ním

nakládali, nepamětlivi toho, že i on má duše nesmrtelné, kteréž je mezi sebou bratry činí . . .

Učení to nové bylo páskou, jež srdce jejich dohromady vázala, aniž by si toho byli vědomi, ani jediného slova o lásce nepřešlo přese rty jejich, a přece tušili oba, co srdcem jejich vře a plápolá . . . Každé jejich nahodilé setkání v nádherných těch lesích bylo předmětem jejich přání, a když nepohoda nebo překážka jiná jim onoho potěšení nedopřála, tesknili oba, aby tím více potěšili se při setkání příštím . . .

Den míjel po dnu a týden za týdnem ubíhal v bezdno minulosti, a poměr mladých těch lidí stával se vždy přátelštějším a vřelejším . . .

XIII.

Kovář na Smolárně, Kladivák, vdovcem jsa ode mnohých již let, nemohl nepozorovati, jak nápadná změna stala se s veselou jeho a života plnou druhdy dcerkou.

Bývalať zamýšlena, a v zamýšlenosti té, ztrnulosti podobné, práce jí od ruky nešla ... Tázána starostlivým otcem, co chybí jí, vždy jen pláčem a vzlykáním odpovídala . . .

Kladivák vrtěl nad takovým počínáním hlavou.

Kde rady nevěděl si, tam na řadu přišla bába kořínkářka, Těňská Dovoralka, v okolí známá, a na slovo vzatá v léčení ran zlých, úbytí, nádchy a zlého větru ovanutí.

Povolána Haničce ku pomoci.

Babice ta tíží let hluboce sehnutá, s hlavou jako mléko bílou v kypré, zdravím kypící postavě Haniččině hledala příčinu zlé choroby, která otci jejímu spánek v noci ujídá.

V takém těle choroba jen tak snadno se ne-

zahnízdí. Přes to však Haničku na dél i šíři nití v sobotu před svítáním upředenou změřila, úbytí-li ji netrápí — však netrápilo nikterak!

Potom mnohé „traňky“ z dobrého býlí navařené jí píti dala a od léčení takého dobrého výsledku si slibovala dle bohatých zkušeností — ale zde načisto se zklamala. Hančí byla pořád smutná, jako u vyjevení.

Ale ne nadarmo sešedivěly babě vlasy její. Sdělovala s tváří jakou uměla nastrojiti nejlaskavější starostlivému kováři, že zlá, tuze zlá choroba zahnízdila se v srdce dceruščino, a proti ní ani v tom nejdokonalejším herbáři že léků nalézti nelze . . .

Láska že srdce Haniččino hněte!

Domnění bábino potvrdilo se, když kovář při příležitosti dceru na paškál vzal . . . Vácslava mlynářova že miluje, a ten ní opovrhnul jinou si zamilovav . . .

Na tohle zcela jiným okem díval se Kladivák než-li vášnivá dceruška, a za tepla k Mikuláškovi si na radu došel. Dávno již staří ti přátelé těšili se tím, že dítky, až k letům dojdou, sňatkem spojí. To bylo jich přání, ten byl jejich zámysl . . .

Kladivák i starý Mikulášek okolkování neznalí ihned k jádru přikročili. Mikulášek poručil synovi, aby jinak k ustanovené nevěstě se měl a ku sňatku s ní se chystal. Vyhlídl prý mu zdárnou nevěstu, že jemu za to jednou povděčen bude . . .

Marně prosil Vácslav otce, aby nenutil jej k ženění, že na to ještě času dosti, a lásky že k Hančí pražádné nechová . . .

Ale mlynář jakoby neslyšel proseb synových. Čím dříve prý stav svůj panický zamění, tím lépe pro něho; a nemiluje-li Haničku, čemuž ani věřit

nechce, že láska co nevidět se dostaví, jen co plebán Dobřívský štolou jim ruce sváže . . .

* ■ *

Zatím Evičce doma od sestry výčitek se dostávalo, že přílišně s lidem poddaným na úkor rodu svého se přátelí, a vycházky do lesa jen pod tou podmínkou jí dovolila, když by se manželkou písařovou provázet dala. Tím jakoby Evičce zamilované ty vycházky naprosto zakázala. Než-li by v každém kroku stíhat se nechala odpornou ženštinou, která každé její slovo překroucené k uším sestřiným donášela, raději ani z tvrze nevycházela, a procházky své omezila na pobyt na valech. Zvláště v altáně ořešákem zastíněném celé hodiny prodlévala, zrak toužně upírajíc v temnou zeleň lesů, kde zajisté touže dobou dlel Václav marně se stísněným srdcem vyčkávaje jejího příchodu . . . Posléze pak s osudem se smířila, nemohouc stesku odolati, a vydala se s Hýzrlovou na procházku.

Slunce jak oheň pálilo, a vytylá špehéřka jak sníh na něm tála náramně se potíc, a při každém kroku vzdychajíc bědovala a naříkala, když Evička kvapným krokem do příkrého svahu lesního stoupala, a nic jejího zdržování nedbala. Za dobu nedrahnou o hodný kousek cesty ji předešla.

Tu bylo Evičce jako ptáčeti, když z osidla vylétne . . . Brala se teď kolem lidí na mýti zaměsknaných olupováním klád; ze všech stran radostně vítána chvilku zdržela se u nich. Potom dále stezičkou kapradím lemovanou hlouběji do lesa se pustila na nepatrnou výšinu, zkad výhled až k Mirošovu, kde již tolik blažených chvil zakusila s Václavem . . . Hle, jak mnoho o ni dbá!

Jakkoliv již několik dnů přijíti nemohla, předce vytrvale čekal, o kosmatý kmen borovice opřen snivě se díval do krajiny. Spatřil ji, a radost šlehla mu zrakem; uctivě ji pozdraviv blíže k ní přistoupil.

„Churava-lis byla, panno naše milostivá, že tak dlouho nezřelo tě oko mé? Stesk po tobě v těžké okovy upoutal duši moji, ale teď spatřiv tebe na všeckno to utrpení zapomínám.“

„Týmiž odpovídám ti slovy. Trudno mi bylo na tvrzi, z níž pustiti mne nechtěli z přílišné o mé zdraví péče,“ a zadívala se na mládce pohledem, že on na pokraji ráje býti se domníval.

„Smutno mi bylo bez tebe, panno milostivá. Teprvé poznávám, jak milostiva jsi, laskava a dobra. Z pěti mláďat sýkorčiných matky zbavených, jež s mateřskou péčí jsi ošetřovala, teď dvě jen v hnízdečku nalezneš. Tré jich zahynulo, poněvadž nechtěla z mé ruky přijímati potravy.“

„Chudinky!“ útrpně zvolala Evička, a krmila zbylá mláďata — „Tys smutný!“ zahovořila, když po delší chvíli oba mlčeli. „Ústa tvoje hovorná dnes mlčením změnu nějakou v duši tvé znamenají. Pověz, co ti schází?“

Dolehala naň tak dlouho, až vypravovati počal, jak ku sňatku s Hančí Kladiváka Smolárenského vší mocí jej nutí, a končil slovy: „Jak veselým mohu býti, když jinou miluji!“

„Ty miluješ jinou?“

Teď teprvé cítila, jak velice s bytostí její srostla láska k Václavovi.

A Václav?

„Ano, miluji jinou,“ se zápalem volal, „bytost nade mnou nepatrným neskonale povýšenou . . . Jsem ze sprostého rodu, ale mé srdce vysoko se

povzneslo . . . Pozoruje tvé jednání, jak srdce tvé nade všecky předsudky povznešeno, tvým otrokem stal jsem se . . . Tvá postava ztepilá stále před zrakoma mi tanula. Miluji tě, ano miluji více než život svůj, a ač vím, že zavržen budu, předc raduji se. V slunce já odvážlivec dlouho hleděl jsem, teď nechť leskem jeho oslepnu...

Záplava červánků na lících Eviných střídala se s bledostí.

Hluboce dojata a překvapena vášnivou řečí Vácslavovou, všecka jak list osykový se chvěla.

„I já tebe miluji! Proč násilí bych činila srdci svému, ano o své hlásí se právo! . . .“

Chvíli prodleli v sladkém zanícení, pak usedli na přirozeném sedátku z mechu.

„Sen-li to či opravdová skutečnosť?“ šeptala ústa jeho.

„Věř a doufej! Ve víře a naději dlí spása všeliká!“ —

Zas přitulili se k sobě — — —

Praskot spadaných snětí a tlumený zvuk těžkopádných kročejův vyrušil je ze sladkého snění.

„Toť moje sužovatelka!“ zašeptala Evička vyvinuvši se Vácslavovi z objetí. „Prchni, ať nezastihne nás a neoloupí o příští shledání!“

Ještě jeden stisk ruky a dlouhý pohled . . . pak tichý šelest v trávě a komíhavý pohyb lískového keře naznačoval směr, kudy Vácslav zmizel.

„Umučila bys mne, panno Evo, svou svévolí. Sotva dechu popadám. Uf, uf! Pro pot s čela se prýštící ani na dva kroky před sebe nevidím,“ ozvala se mrzutě písařice. „Divné máš, panno, chutě, až sem do téhle pustiny se šplhat!“

„Líbí se mi zde. Tedy nesouhlasíš se mnou? Skoro neuvěřitelno. Spíše bych uvěřila, že co

nejdříve sama mne vybídneš, abych s tebou toto půvabné místečko navštívila!“

„Do nejdelší smrti mne sem nedostaneš!“

„Tedy se ti zde opravdu nelíbí? Tož pojďme tedy odtud!“ a zvonivým smíchem zasmávši se spěšně odtud ubírala se, nedbajíc pranic na naříkající písařici . . .

XIV.

„Tatíčku, tenhle stav nemožno déle snášeti “

Tímto zoufalým výkřikem bolesti odpovídala Hančí na konejšení otcovo a dobře myšlené rady, aby na syna Mikuláškova pozapomněla, a věc svoji Bohu odevzdavši — jak na křesťanskou pannu se sluší — marně se netrápila.

Nemohl a nemohl ji ukonejšiti.

„Bídným břemenem jest mi život bez lásky jeho,“ volávala, rukama nad hlavou zalomivši, a vyběhla ze sednice.

Neštěstím dcery zarmoucený zakýval povážlivě hlavou a uchýlil se k „Radě otce synovi,“ od počestného otce a křesťana Tomy ze Štítného, knize to jemu nejzamilovanější, v níž útěchy nalezal vždycky, ať cokoliv na duši jeho balvanem ulehlo.

K nepoznání téměř bylo nešťastné to děvče. Líce pobledly a ztratily všecku svěžest, jen oko jindy jiskrné teď lesklo se ohněm až horečným.

Václav ji nemiluje! . . .

Miluje tedy jinou! . . .

Tyhle dvě myšlenky stále ji zaměsknávaly, ba mnohdy i ze spánku ji probuzovaly.

Která ale jest tou šťastnou? . . .

Žárlivost zbystří prý zrak nad míru, ale Hančí marně pátrala, marně vyzvídala. Tu jistotu

měla, že to žádné z děvčat Strašických není. — Či lhal by Vácslav? Ne, ne, Vácslav nelhal nikdy! . . . Ano, ano, miluje jinou! — — Dnes vše ji pudilo v les, kde často vídala Vácslava. Jakkoliv lásku její neopětoval, předc byla šťastna, blažena jen když třeba potaji na něj pohlednouti mohla.

Hle, tam dole kmitá se skrze les Mikuláškův mlýn — snad Vácslav u okna stojí netuše, jak po něm stená zhrzená Hančí.

Násilím musila se odtrhnouti od tohoto pohledu a dále spěla s očima od pláče krví podlitýma, k zemi upřenýma, jakoby ztracené štěstí nalézti doufala. Nad ní v korunách stromů jásot ptactva; kukání žežulice, cvrlikání sýkorek, hvizdot kosů v jednu jedinou melodii spojil se s vanutím, šelestem a šumotem stromů ku chvále toho, jenž všeckno z nevystihlé lásky byl stvořil. Může-liž i ona jemu děkovati za lásku? Ne, ne! . . . Tesknota sevřela nitro její; srdce téměř přestalo bíti.

Praskot větví a tlumený hovor vytrhly ji z této ztrnulosti . . . Zas nový praskot, zcela jasný dívčí hlas a tlumený smích na vlas podobný onomu hrdličky lesní, k němuž jako ozvěna družil se hlas hlubší, mužnější.

Toť jistě dva milenci.

Hanička stanula. Veliký obemšený balvan, který oporou byl starému, vydoutnalému dubu, stál jí v cestě; sama dobře mohla přehlednouti mýť, jiným však zůstala neviditelnou. — — —

Po stezce lesní na nějakých sto kroků mimo ni kráčeli ruku v ruce dívčina mladičká, jí neznámá, a vedle ní . . . I muž zdál se jí býti neznámým . . . Teď blíže k Haničce se obrátili.

Pozorováním cizího blaha vlastní bol prý jen

tím více se rozjitří . . . Ale Hanička ani té nejmenší pozornosti nevěnovala milencům zrak opět k zemi skloniviši, a chtěla v oukrytu svém posečkati, až by poodešli, aby nepozorována opět dále svou cestou se ubírati mohla . . .

„Věř, nikdy jsem ji nemiloval!“

Hlas ten milý, lahodný srdcem Haniččiným projel jako meč dvojsečný. Dobře zná ten hlas lichotivý, jejž i v noci ze spánku slýchává.

Toť hlas Václavův!

Vyhledla, aby i zrakem přesvědčila se . . . Zcela jasně nyní rozeznala postavu jeho i tvář, dívka, aj, totě panna Evička, anděl chudiny . . . Nyní na sedátku, kořenech mechem obrostlých usedli a Václav kol boků ruku jí ovinul, a k prsoum ji přižehl. Evička panna tak urozená, ani dost málo se nevzpírala, nýbrž ještě úžeji k němu se přitulila, a drobnou ručkou ho po lících a vlasu havraním hladila.

Haničče zatočila se hlava — omdlela — — —

Jak dlouho tak ve mdlobách na zemi spočívala, když opět se vzpamatovala, rozpomenouti se nemohla. V hlavě její bylo pusto; ni nejjednodušší myšlenky schopna nebyla. Teprvé po drahné chvíli kmitlo jí hlavou polojasné vědomí. Zprvu bylo jí, jakoby v ňadrech místo srdce mrazivý led chovala. Ke všemu stala se bezcitnou, otupělou. Že Václav pannu Evu miluje, jakoby ani v nejmenším se jí netýkalo. Pozvolna teprvé probouzelo se v ní vědomí ztráty nenahraditelné.

Plaše ohledla se kolem.

Ticho všude.

Václav s Evou zmizeli z dosahu jejího zraku, a ani nejmenší šustot nesvědčil tomu, že by někde na blízku prodlévali.

Teď bylo nejhůře, když zoufalá bolest se dostavila.

Vrhla se do trávy a hlasité vzlykání dralo se jí z hrdla, a slzy pálily ji na lících jako žhavé železo . . .

Tedy pravdu mluvil Vácslav?

Evičku miluje? . . .

A ta nalezá se mimo dosah její moci. To nadobro ji zkrušilo.

Oh, hrdá ty ženo, jež nic za šlechetnější úkol života svého nemáš, než-li abys dívce chudobné milence odloudila . . .

O žel, že nad ní nižádné moci nemá!

Že nižádné?

Myšlenka mstylačná kmitla jí hlavou . . .

Ano tak nejlépe pomstí svou lásku zhrzenou . . .

Rozhodnuto již!

* * *

Kvapila na tvrz.

Ve brance na písařici popanštilou narazila.

„Co tak do poctivých lidí nehorázně vrážíš? Kliď se odtud! Ničeho tu nemáš k pohledávání . . . Co pak neslyšíš?“

Hýzrlová ostrou řeč neméně ostrými posuňky provázela, a Haničku z branky vystrčit usilovala.

„Promiň mi! Pospíchala jsem tuze. Chci k milostivé panně Polyxeně, musím s ní nevyhnutelně mluvit!“

„Že musíš? A nevyhnutelně? Uvidíme, zda-li toho dovedeš,“ uštěpačně usmívala se písařice, a nemohouc sama děvče z branky dostati, ku pomoci muže si povolala, který při lidu stál hráze rybníka spravujícím.

„Hýzrle, tuhle poběhlici af mi hned ze tvrze

vyklidíš. Mohla by si tu něco shlédnout a lehce pak odnést. Beztoho si už ničeho nevšímáš a nedbáš, tvá žena aby na vše pozor dávala.“

Písařík ještě přepadlejší a shrbenější než-li za svého panického stavu, hlavu sklonil a nevolně rozkaz své paní vyplniti se hotovil . . . Za příkoří a protivenství od ženy, která teprvé po sňatku pravou barvu ukázala, snášené, mstil se jiným, tolik síly nemaje, aby ženě své odporovati mohl. Doposud nikdy nebyl k lidu zlým tak jako od té doby co za měšcem peněz se žena pytel starých hnátů ulovil. Mnohdy pro maličkost trýznil je a s nimi se hrdloval, a v pracích jim, kde jen mohl, co nejvíce přitěžoval.

Tudíž i na Haničku urputně se obořil.

Ale na nepravou padl. Hanička, děvče kurážné se mu vzepřela.

„Nic ty mne neodstrkuj,“ volala s planoucí lící, „nejsem já ledajakás, ale kovářova dcera ze Smolárny. Každé dítě mne tu zná. A co odtud odnesu, bude vědomí o ženy tvé jemnocitu. Opakuji, že nevyhnutě s milostivou pannou Polyxenou mluvit musím. Nezdržuj mne, ať na tebe nepadne zodpovědnost těžká z neštěstí, jež hrozí. Napovím ti jen slovo: „Je-liž doma milostivá panna Evička?“

Na poslední tato slova zvláštní důraz a ton položila, že Hýzrlová stala se pozornou a muže zase dolů k lidu odeslavši ihned obrátila.

„Kam jsem jen oči dala, že jsem tě hned nepoznala? Ptala jsi se po Eviče, je-li přítomna? Není! Rci, co o ní víš? Pověz, dlí venku kdes?“

„Mé zprávy pro jiné ucho jsou určeny než-li pro tvoje. K milostivé panně Polyxeně uveď mne, s tou jest mi jednati!“

„Bůh milý ví, k jakému oučelu se k ní ve-

třiti chceš. Vytáčky takové s dostatek známe. Panna Polyxena jest nejen mojí velitelkou, ale i svěřenkyní, a nepovíš-li mi, proč k ní mermomocí chceš, přístupu k ní tobě nepovolím. Tož rozhodni se rychle, nemám času!“

Hanička malou chvíli váhala.

„Povím ti tedy,“ rozhodla se konečně, „ale slib mi při všem, co ti svaté, že to nikomu jinému nepovíš. Beze slibu tvého zůstanou ústa má mlčenlivá jako hrob!“

„Slibuji!“ bez dlouhého zdráhání upokojila písařice děvu, „tam pojď se mnou a vše mi sděl. Beztoho je zpráva tvoje taková, že pro sluch každého se nehodí!“

Při těch slovech za ruku ji uchopila, a do tmavého čeledníka táhla, a potom dveře pečlivě za sebou uzavřela.

Hančí jala se vyprávěti.

Písařice poslouchala, jen chvílí ve tmě šedavá její očka zablýskala se . . .

Kdysi jí původ nízký vyčetla, a nyní sama nepočestný poměr udržuje s jedním z poddaných. K němu snížila se hrdá šlechtična, pohrdnuvši šlechticem vzácným, honosícím se všemi přednostmi těla i duše.

O jak se zaraduje velitelka její Polyxena, až o tom se doví, komu že přednost dala před panem Bohuslavem ze Švamberka. Toť bude balšámem hojivým na jítřící se ránu srdce jejího, až zpraví o tom nápadníka.

I prosbě Haniččině, aby u velitelky za Václava se přimluvila, v duchu zasmáti se musila. Počítalať ubohá Hanička takto asi: až uzří, že láska jeho k Evičce jest naprosto nemožna, a že další schůzky trpěny nebudou, snad stará láska v srdci jeho k ní zase procitne!

Bláhová!

Třikrát bláhová, že podobné myšlence a naději v srdci místa popřála, bláhová, zaslepená, že slibu písařice uvěřila! — — —

Opovážlivec krutě ztrestán býti musí za přepych svůj, že nestoudný zrak k šlechtičně z předního celé země české rodu pozdvihnouti se opovážil.

„Pojď," pravila hlasem radostí zlomyslnou nijak netlumenou prochvívajícím, „a že žádost tvoji úsilovně podporovati budu, buď ujištěna!"

XV.

Na nádvoří rozhostilo se ticho hrobové... V malém okénku u čeledníka objevila se tvář. Opatrně si vše prohlédla, a když s prohlídkou spokojena byla, zavrzly dvéře. Jako liška jimi proklouzl Buzínek, nejprvé znovu na všeckny strany se ohlédl, a pak rychlým krokem chvátal ke brance hradní. Zastihl hradního Baleje pohříženа v obvyklý odpolední spánek.

Zalomcoval ním.

„Tatíku, Baleji, vstávej, nesu ti noviny!"

Balej pomalu otevřel oči, protáhl se.

„Kýho výra, co tu chceš, klouče zpropadené? Aby tě kat spral, že jsi mne probudil! No, no, ty mi, chlapečku, vypadáš, jakoby tě divá žena otravným dechem ovanula. Co pak se ti jen stalo? Povídej, snad se v mé plesnivé mozkovici nějaká moudrá rada vylíhne!"

„Jsi tu sám, tatíku Baleji?"

„Mimo nás, živé duše tu není. A je-li novina taková, že žádné lidské ucho slyšet ji nesmí, tož o tvou bezpečnosť se postarám."

I přirazil dvéře u komory, a kolíkem na ře-

mínku přivázaným petlici zastrčil. „Tak, a teď povídej!“

„Tatíku, jak balvan mi to hruď tíží! K tobě, zkušené, staré hlavě utíkám se, abys mi poradil. Poslyš. Uběhal jsem se odpoledne, a pak zalezl jsem do čeledníka potají, abych si tam ve chladu odpočinul. I sedím tam schoulen jako Zárubčin Mourek. V tom ona tam vrazí s děvčetem jakýms, snad je znáš, s Hančí kovářovou ze Smolárny! Aby mne ta písařice nevyplísnila, že tam lenoším, ještě více jsem se skrčil, a musil jsem tak vyslechnouti rozmluvu, po kteréž až mráz po zádech mi projíždí!“

„Vidíš, já ti, klouče, pořád povídám, že pro tu všetečnosť pardusu zasloužíš. Vida, co z toho teďka máš?“

„Nevím, neřekneš-li: blahoslavená hodina, která tě tam uvedla. Sám posuď!“

A teď zevrubně vše vyprávěl, a vyslovil zároveň obavy, jak asi přísná Polyxena s pobloudilou sestřičkou naloží, zvláště, když ta „ochechule“ se do toho tak vkládá.

Balej ruce nad hlavou spráskl.

„Taková panna, urozená, skvoucí se všemi ctnostmi, od každého ctěna a jak anděl velebena — a pobloudila. Srdce ji svedlo — to je to! Co teď jen počít — co teď jen počít!“ a staroch jal se prudce pobíhati po sednici, a poškubávati našedivělý vous . . .

„Panna Evička dosud doma není?“

„Ještě se nevrátila. Abych snad dolů zaběhl, na ni počkal, a pak ji na vše připravil. Chudinka! Ta asi teď zkusí!“

„Tak, tak, otče Baleji, na dobrou jsi trefil.“

Otec Balej šel.

Z branky vybatolil se, a na křižovatce před

„černou vodou“ čekal, až panny Evičky za nedrahnou chvíli se dočekal.

Řečí plnou okolků sděloval s ní, co se dověděl.

Zprv ulekla se, potom ale vzpamatovavši se více síly projevila nežli hradní očekával.

Jakýs vzdor se v ní probudil.

„Díky tobě, starochu, za sdělení tvé. Co jsem si spůsobila, sama si u sestřičky zodpovím — o sebe se nebojím, ale Vácslava mi varuj, tent těžce by pykal za sebe i za mne. Ať prchne — daleko prchne, kam až moc růže pětilisté nesáhá, že snažně ho za to prosím, že mu tak velím, já, jeho Evička.“

* * *

Úloha, Vácslava varovat, připadla Buzínkovi.

Již se zšeřilo, než polními cestami do mlýna doběhl. Cestou rozešlo mu v hlavě, že podnik jeho není tak snadný, jak na první pohled se zdálo.

Aby otevřenými dveřmi do mlýna vpadl, a Vácslavovi vzkaz vyřídil, to nikterak nezdálo se mu býti záhodným. Vyptávali by se ho, zdržovali a řečí nadělali, až hlava by z toho zabolela, a než-li by Vácslav s domácími se rozloučil, mohli by tu již býti stihači. A pak na něho by se doneslo, že ho varoval. Vybili by ho z tvrze, toť by nejmenší byla pokuta, ale proň dosti veliká. Kde pak by se vídal a škádlil s pannou Ofkou.

Proto ne vraty uzamčenými již, ale přes nízký plot přelezl do zahrádky, odkudž do komory se jíti mohlo.

Štěstí mu přálo.

Na komoře zrovna Vácslav.

Buzínek upamatoval se z častých svých po-

tulek v lese kol mlýna, že jen na této straně jsou latě pro víno, jež mlynář velmi miloval. Jak veverice vyšplhal se po laťoví, a nahlédl do okenka.

Nemýlil se.

Na opětné klepání Václav procitl.

„Kdo to?“

„Pst, chceš mi svolat všecken psí pronárod na krk? To jsem já, Buzínek, panna Evička mne posýlá!“

„Evička, že tě posýlá? Příčinu rychle mi sděl. Přihodilo se něco nemilého na tvrzi?“

„Na každou otázku ti řádně odpovím, především však pojď ke mně dolů, nohy mne již od samého běhání a stání dřevěnějí. Nikomu ani slova, že tu jsem, a sám se vytrať jako duch ... Počkej, ještě na slovíčko! Máš-li tam halenu na sebe ji obleč, a zaval kus chleba do uzlíku. A na hůl nezapomeň. Tak, a teď jsem se svého poselství zbavil ... Abys prchl, abys co nejrychleji prchl tam, kam až pravomoc růže pětilisté nesahá, za to úpěnlivě prosí panna Evička.“

Václav zkameněl ...

„O pannu Evičku ani v nejmenším hlavu si nelam. Jeť v ouplném bezpečí. Jen tobě záhuba hrozí. Pospěš si!“

Lehce řečeno, ale tíživěji provedeno. Neblahou zprávou překvapen, jak bezhlavý potácel se z místa na místo, rukou uchopil se haleny, aby zase ji odložil. V té chvíli neviděl a neslyšel ...

„Já prchat mám, ale co s Evičkou stane se?“

„Tebe, aby člověk jako malé dítě strojil!“

Buzínek vyšvihl se do okénka, a odtud do komory. Halenu mu vyhledal i hůl, pevnou dřínovku, do ruky mu vtiskl ...

„A na nějaký ten groš taky nezapomeň, kdo

ví, nebudeš-li ho potřebovat. S rodiči abys se ani neloučil . . . A teď ve jménu Páně: v pochod! Dostal jsem se k tobě oknem, myslím, že škodit nebude, vyjdeme-li oba touže cestou. Alespoň žádného hluku nebude!“

Teprvé teď probudilo se v mysli Václavově vědomí všeho toho, co přijíti má . . .

Když za ruku jej Buzínek uchopil, vytrhl se mu.

„Pusť mne! Neprchnu odtud,“ pevným hlasem odpovídal.

„Evička snad v bídu nejvyšší je uvržena — a já utíkati mám? S ní dny blaženosti jsem trávil, s ní i trpěti chci. Za zprávu ti děkuji. Jdi s Bohem!“

„Zapomínáš, že panna Evička ti tak poroučí! O ni ani tu nejmenší starost míti nemáš! Jeť v ouplném bezpečí!“

Václav déle již se nebránil.

Němým pohledem rozžehnal se s rodištěm, v němž tolik blahých chvil byl zažil, a za Buzínkem zvolna z okénka po latích do zahrádky slézal.

Potom ještě několik kročejů po zahrádce, a temný ozvuk skoku, a postavy jejich splynuly v čiré temnotě lesní . . .

* * *

Do půlnoci nehrubě mnoho chybělo, když Mikuláškovic vyburcováni byli ze spánku násilným bušením na vrata. Když mládek dveře domovní otevřel, jak dravá voda vřítila se do vnitř tlupa drábů ze tvrze. Sháněli se po Václavovi.

Nahoře prý ve své komůrce, že zavolá jej dolů, nabízel se mládek, ale drábové již spěchali do

komory. Stranou odstrčili mlynáře i ženu jeho, jež hlukem ze spánku spravedlivých byli vyburcováni.

„Starý darebo, kde máš syna ničemu!“

„Sams lotr hotový,“ začínal mlynář, v němž krev hněvem vzkypěla. „Co derete se do počestného domu jak smečka psů? Co zavinil můj syn, že stíháte ho jako škodnou zvěř? Ani krokem nepustím vás dál, nedovím-li se, čím vinen. Nevinen-li, pak běda vám!“

Starý Mikulášek sekyrku ostrou uchopil a hrozivě místo na schůdkách ke komoře zaujal.

„Tak, tak, pane otče, Vácslava nedáme!“

„Ani vlasu mu na hlavě zkřivit nesmí!“

Z mlýnice s těmi slovy mládek s práškem vyrazili obuchy třímajíce v pěstích . .

Před tímto neočekávaným odporem schlípili ihned drábové peroutky.

„Poslechni, Mikulášku,“ s mírnou počal jeden z nich.

„Vrchnost poručila, abychom syna tvého na tvrz přivedli živého či mrtvého; nevzpírej se vrchnosti, a nám povinnost a službu odporem nestěžuj. Syna tvého přivést musíme přese všecken tvůj odpor. Sám bys pak jen pykal. Je-li syn tvůj nevinen, nic se mu státi nesmí. Vždyť ještě spravedlnost na světě!“

Těmihle důvody byl Mikulášek překonán. Ustoupil, a mimo něj hnala se smečka drábů po schůdkách vzhůru ke komůrce Vácslavově.

Bylo zavřeno.

Jeden z drábů ramenem opřel se o chatrné dveře, a vysadil je ze stěžejí.

„Klec je prázdná; ptáček vyklouzl!“

„S pěknou nás na tvrzi uvítají!“

Mlynářka, která s rukama sepjatýma, a bledou

lící za dráby až sem vystoupila, o svého miláčka se strachujíc, zaradovala se v duchu.

„Tudyto vyklouzl! Zrovna jako pták — okny!“

„Tož daleko ještě nebude!“

„Hle tady po plaňkách lezl . . .“

„Tak teda po čerstvé stopě,“ zvolal vytylý jeden z drábů, a touž cestou co Václav dolů se dal . . .

Dřevo zapraštělo, a ubohý svalil se na tvrdou zem, že až to zadunělo . . . Zaklnul, a zdvihnuv se zmizel za ostatními v temnu nočním, rušeném divokým štěkotem psů Ostaše a Hafana — — —

Dlouho do noci ozýval se hluk drábův v lesích — —

Zatím nahoře v komůrce Václavově dlela mlynářka s mužem svým starým Mikuláškem. Ten těšil ji a konejšil — ale těžko někoho dobrou nadějí těšiti, když vlastní tvůj rozum naději té zpěčuje se uvěřiti — — —

Na zejtří časně z rána zastavila se ve mlýně známá nám sedlka, jejíž dcera, když ta velká voda most v Praze brala, o život přišla, a vzkazovala pantátovi, že Václav živ a zdráv, že jich pozdravuje, a kdyby mu něco chtěli, aby to dali jen vědět Smolarenskému Kladivákovi.

XVI.

Novina, že Václava Mikulášovic onehdy o půlnoci drábové jak šelmu honili, šířila se rychle. Novině té neuvěřitelné věnován rozhovor i za letních nocí při svitu hvězd . . .

„Kéž by jen šťastně unikl! Ze tvrze prý celou smečku jich po stopě jeho rozeslali!“

„No toho tak hned nedostanou. Jistě že už dobrý úkryt nalezl.“

„Nemusil ani daleko prchati. V lesích kolem Zbiroha je úkrytů, strží a doupat, že by ani liška ho nevyslídila, natoť ti slepáci!“

A tu zase znovu na přetřes přišla otázka, proč ho asi stíhají.

„Inu byl jim asi špatným dozorcem,“ takhle leckdo z nich uvažoval. „Netrýznil nikdy poddaný lid, a pokud s dobrým svědomím mohl, nejednou mu i ulevil.“

Zas nová novina bolestnější předešlé rozletla se.

Panna Evička, anděl poddaného lidu, těžce se roznemohla, že na dlouhý čas komnatu svou opustiti nemůže.

Tedy nebudou míti žádného přímluvčího, zastance, těšitele, v dobách těch neblahých, kdy mimo útrapy tělesné i duševní snášeti měli.

Nad touhle novinou leckdes rozplakal se i muž dospělý — — —

Pan Oldřich III. z Rožmberka, pán na Krumlově, zprvu horlivý přívrženec svaté paměti mistra Jana z Husince, tou dobou v královském městě Žebráce u přítomnosti samého krále a papežského legáta, jménem celého rodu svého *in perpetuum* kalicha se odpřisáhl, a proti poddaným svým, kteří z kalicha pili — aneb píti chtěli, ostře jal se vystupovati . . .

Polyxeně nemálo vhod přišly rozkazy z Krumlova, aby proti rozmáhání se bludného učení Jana z Husince na zboží růže pětilisté co nejrázněji se vzepřela, odporu sedláků a lidu poddaného pranic si nevšímala, a přísně každého provinilce trestat kázala.

Toť něco pro mstivého písařík bylo.

Trdlice a osel dřevěný každého téměř dne jezdce za jezdcem přijímaly, kláda v dusíku nej-

horlivějším toho prý „neřádného učení“ vyznávačům ani stačiti nemohla — — Hněv proti Polyxeně a jejím radám zmáhal se každým novým dnem.

Ale což ona toho dbala?

Úpění mučených a kvílení jich žen a dětí netklo se ani dost málo kamenného srdce jejího.

Pod nejednou střechou, jejíž hospodář stenal ve sklepích pod tvrzí, jemné hlásky dítek za brzké uzdravení panny Evy se modlily, aby zachránila jich před bídou nesnesitelnou. A panna Evička churavěla opravdu, ne ale, jak zpráva se rozšiřovala, na těle, ale na duchu. Opravdu velmi mnoho trpěla. Uvězněna byla ve své komnatce, zatím co sestra její ukrutná rozšířila, že těžce nemocnou, a že velmi na tom záleželo, aby klid duševní ničím rušen nebyl, nemá-li se slabá nitka života přetrhnouti.

Každý v okolí ji litoval, a ticho hrobové zachovával. A ona předce po lidském hlase toužila, jak žíznící po pramenu vody studené . . .

Po strašném onom setkání obou sester, když Hanička kovářova lásku Evinu k synovi Mikuláškovic prozradila, celý výlev hněvu Polyxenina odrazil se o mysl její hrdou, nepodajnou. Každou vyhrůžku a hrozbu další povržlivým mlčením odmítala, jež sestru její tím více popuzovalo.

„Svobody více se ti dostati nemá, leč svolíš-li ku spojení červené růže s bílou labutí Švamberskou — aneb temnou celu klášterní.“ Zprvu jásala, když o provinění jejím zaslechla. Však posud rozhodnuta nebyla, máli pravdu Bohuslavu ze Švamberka hned vyjeviti, aneb teprvé po sňatku. Posléze k druhému rozhodla se, vidouc, že msta pro lásku zhrzenou dokonalejší bude.

„Smrť, tisíckrát smrť raději!“

Evička odloučena zůstala od celého světa, a nikdo potěšiti ji nemohl; jedině hrdosť a vzdor udržovaly ji, že nepovolila. Když již povoliti chtěla, tu i jí v tomnotě tápající světla dostalo se.

Jednoho krásného jitra, když zamřežovaným okénkem vězení svého do kraje vyhlížela — schválně tu komnatku Polyxena jí vybrala, okny k lesům obrácenou, aby s nikým z čeledi smluviti se nemohla — zpozorovala, kterak náhle světlosť okna se zatemnila . . .

Na provazci velkými uzly opatřeném zavěšen kýval se Buzínek, a po uzlech sestoupil až k římse, jež pod okny se táhla. Byl neméně překvapen než-li sama panna uvězněná. Domníval se, že ducha, přízrak její vidí, ne osobu skutečnou. Teprvé hlasem jejím, jímž nebezpečné počínání mu vyčetla, vzpamatovav se vyprávěl, že od lesa se dívaje na římse hnízdo skalních vrabců uzřel, a chtěl pak mláďata vybraná pro pannu Ofku vypěstovat, a k tomu že účelu ve vykýři provaz uzlovitý zavěsil — a hle, toho milého překvapení! —

I jal se stručnými slovy vyprávěti, jaké zprávy rozneseny byly o ní, že těžce nemocna klidu prý v nejvyšší míře zapotřebí má a proto ni v tom nejmenším vyrušována býti nesmí. A dále zmínil se, že syn Mikuláškův šťastně prchl, a doposud že dopaden nebyl, a že již několikrát u Smolarenského Kladiváka či v Těních u usedlíka Váchy se objevil . . .

Dokončiv své vypravování Buzínek opět vyšplhal se hbitě jak veverka na střechu, a provaz za sebou vytáhl . . .

XVII.

Nedosti na tom bylo Polyxeně, že vlastní sestru věznila, syna Mikuláškovic psancem učinila — nejen vinníci měli býti postíženi, ale rod celý, z něhož ten zpupný smělec vyšel, který poskvrnil krev bohatýrských kdysi Vítkovicův. A oddaná družka její písařice, ta jakoby myšlenky v duši její čísti uměla. Černé myšlénky jihly se v duši její, a plod jejich jižjiž dozrával. Velitelce a přítelkyni se zavděčit chtěla, a kde jen příležitost se udála, zchytrale plamen msty její rozdmychovala . . . Pozorovala, že paní její rukou vlastních nechce si vykonáním msty potřísniti, ale že nástroje k tomu hledá. A za nástroj podobný paní Katruše tuze ochotně se propůjčila . . .

Od nějakého času pan písař neustával, pannu Polyxenu žalobami obtěžovat, že nápadně dříví z pasek se ztrácí, a že tím nade vši pochybu starý Mikulášek je vinen.

Ale Polyxena odbývala ho.

„Jen důkazy, důkazy! Bez nich nikoho křivě odsuzovat nechci," pravila, ale z toho tonu hlasu jejího dalo se čísti. „Důkazy toho, z čeho rod mlynářův viníš, chci míti; tož zaopatři mi jich za každou cenu!"

A písařík dobře pochopil.

Druhého dne po rozmluvě té s tváří usměvavou do mlýna zavítal, aby rozkaz panny Polyxeny s Mikuláškem sdělil, že počet jest mu z hospodaření složiti. Nerada, prý, ve službách svých lidi má, kteří za syny lupiče a škůdníky mají. Jablko nikdy daleko od kmene nepadne. Tak slovy hanlivými a jizlivými plýtval, že mlynář stěží hněv ukrotil.

Nijak netajil se Mikulášek, že i on sám rád služby se vzdává, kteráž trpkým nevděkem se splácí, a s písaříkem do lesů stoupal, aby přesvědčil ho, že počet jeho se skutečností se ve všem na vlas srovnává.

Na cestě k nim drábové ze tvrze se připlichtili.

„Ty mne, pane písaři, již jako zločince střežiti dáváš!“ trpce poznamenal mlynář.

„Jen z péče o život vlastní tak činím. Obávám se, že lid tobě svěřený nad slušnou míru načichl mravy tvého syna.“

Křečovitě zatínal mlynář pravici . . .

Potom jali se přehlížeti dílec za dílcem, mýt za mýtinou, kdež narovnáno bylo drvo trámové i polání, a čím dále zacházeli, tím více ďábelsky lesklo se oko písaříkovo. I sám mlynář doznati musil, že stav drva skutečný nesrovnával se s jeho počtem — bylo někým odcizeno, to nedalo se upírati nikterak. Marně rozpomínal se mlynář, kdy by as byl povinnosť svou zanedbal, že tak znamenitou krádež někdo spáchati mohl.

Netajené zaražení ve zlou stránku písařík si vyložil.

„I ty šelmo šelmovská!“ osopil se naň vší silou, „teď jsme na spády tvé přišli. Přiznej se, kam jsi to dříví zašantročil. Nevymluvíš se psovským nářkem o své nevině, aniž nám vytřeš zrak, jak nám to tvůj zdařený synáček učinil. Kozla udělala zahradníkem milostivá vrchnosť, tebe, darebo darebná, učinivši nad lesy dozorcem!“

„Ty opovažuješ se mne nazvati darebou? Nikdo posud bez trestu neodvážil se takto pokáleti čest mou, a nesmíš ani ty!“ a jako podrážděný tur řítil se na písaříka, jehož by byl jedinou ranou k zemi srazil, kdyby se byl neutekl za široké plece drábů. Odtud nový příval vyhrůžek

a spílání na mlynáře vychrlil hněvem do temna zardělého.

„Takhle se, šelmo, za milost prokázanou svému panstvu odměňuješ? Uvidíš, cháme, že k dobrému ti tvá krádež svědčiti nebude, a dřevo, kterés kradl, jen k čekanu ti poslouží, na kterém se jistojistě houpat budeš! Chaso!“ teď písařík na dráby pánovitě se rozkřikl, „provazem ať mi tu šelmu spoutáte!“

Ale mlynář prudkým trhnutím těla vyškubnul se pochopům a uchopiv silnou větev ke stromu přiskočil.

„Mne že chceš nechat spoutat, nedochůdče?“ zahoukl na písaříka, „mne — svobodníka? Ve psí život svůj dá, kdo ke mně se přiblíží,“ a větví kolem sebe zamával, že drábevé ucoufli.

Ale písařík znovu dráby poštval.

Větev v ruce mlynářově mihla se vzduchem, výkřik — a jeden z útočníků svalil se k zemi. Jako když psi uštvanou zvěř dostihnou, tak i zde; v okamžiku příštím již vše v chumel se skupilo, a klení hlasně se ozývalo. A když po děsném zápolení smečka drábů se pozdvihla, již mlynář na celém těle spoután byl, zbědován, z mnoha krváceje ran. Za konce provazů, jimiž spoután byl, vlekli jej jako nezkroceného tura.

Když cesta, kterou vlekli jej, ku mlýnu se sklonila, čoud jakýs je zarazil . . . Les rozevřel se a mlýn byl patrným. V tom okamžiku však z dochové střechy mlýnce mechem a netřeskem porostlé, kotouč dýmu se vyvalil, a do výše celý proud jisker vychrlil — pak vyšlehl plamen. A kolem hořícího stavení čeleď mlýnská pobíhala jako bez hlavy.

Mlynář na pozvolné ničení majetku svého se dívati musil, v zoufalé tona nejistotě, v bez-

pečí-li žena jeho. V prvé chvíli se od hořícího mlýna odvrátiti musil, později táhlo ho cosi vší silou k němu.

Drábové trhli ním, že se až zapotácel.

„Vidíš, darebo, sám Pánbůh tě trestá za tvé hříchy!“ smáli se ubožci.

„Vida, svobodníkův statek, a on ani na vlastním ohníčku se ohřáti nemůže!“

„Máš nyní po statku, sedlská pýcho!“

„Což, chaso, abyste mu poněkud pouta uvolnili? Chceš nejspíše pro dekrety a lejstra do plamínků si doskočit, abys jimi dokázal, že jako svobodník před soud vrchnosti pro své zločiny nepříslušíš. S Pánembohem, skoč si tam, my na tě počkáme!“

Teď se ouplně rozbřesklo v mysli mučeného mlynáře. Nyní jasně zřel, kdo mlýn zažehnul, aby s ním veškeré listiny zničeny byly, které před zvůlí panskou jej chránily. Hněv a hoře zoufalé přemohly jej.

„Katani! Lupiči!“ zvolal ze všech sil vzpíraje se, že stěží jej udrželi. „Mlýn jste zapálili! Kletba vám, katani, vrahové! Syna jste od rodné chaty vyštvali, otce ubíjíte, kletba — kletba vám tisíckrát!“

A šílený hněv jeho ještě více rozbouřil se, když na tvrzi tváří v tvář setkal se s Polyxenou.

„Tak za milost prokázanou odměňuješ se? Z poroby vytrhla jsem tebe, svobodou tebe a celý rod obdařila, a ty za vděk zločinem se odplácíš? Těžce na tebe dopadne trestající rámě spravedlnosti! Či myslíš, když svobodníkem jsi se stal, že zločiny svobodně konati můžeš?“

„Jsi-li ženou?“ vzkřikl proti ní hlasem chraptivým. „Horší-li tebe stvůry peklo ze svých propastí na svět vychrlilo? Co spáchal můj syn,

že jsi ho psancem učinila? Co žena moje stará, která za blaho tvé, za spásu tvou den co den se modlila? Co já zavinil, věrně povinnost vykonávaje? *Katuj si nás, muč, však ještě jeden soudce spravedlivý, který tě podle zásluhy trestati bude!* A ten plamen, kterýž jsi na střechu mého mlýna uvrci kázala, na duši ať tě pálí bez ustání! Příšero! Ohavo! Týrej jen ten dobrý lid! *Však nadejdou doby, že pýcha tvá ponížena bude, a lid ten povýšen — a ty za milost jej prositi budeš!*"

„V temnici zlosynu ústa zlolající uzavřetež!" — — —

Ze zamřížovaných okének temnice za chvíli draly se pak ven do nádvoří k ustrašenému sluchu čeledi kvílivé zvuky. Pak zavládlo ticho.

* * *

Pod tvrzí na svahu křovím spoře porostlém malé světýlko se kmitalo. Hradní Balej na rameně lopaty a rýče nesa malým kahancem svítil na cestu Jírovi a Borešovi, kteří břemeno jakés nesli.

„Tuhle myslím, že nejlépe mu usteleme," pravil Balej, a na silný prut křoví kahanec zavěsil a nástroje na zem svrhl.

Jíra a Boreš s jeho pomocí složili břemeno, a chvatně chopili se rýčů a lopat, i kopali jak Balej jim naporučil.

Kopali hrob starému Mikuláškovi.

Zprvu při trudné té práci mlčeli; jen ocel rýčů ozývala se, když o křemen narazila. Jíra první mlčení to neveselé přerušil.

„Již to máš odbyto, brachu, a na nás to ještě čeká," pravil lítostivě. „Jistě jsi se toho nenadál, když hody jsi strojil při svém propuštění z člově-

čenství, že dnes ti budeme hrob rýti v půdě nesvěcené, jako pohanu neb mrše nějaké!“

„Bohu to budiž žalováno!“ poznamenal Boreš.

Na chvíli umlkli a zvuk rýčů ozýval se temnotou, s níž kmitavá zář kahance zápasila bezúspěšně.

„Pěkné nám to nastaly časy!“ zasteskl si Balej. „Mnoho už jsem zažil a zkusil ve světě, čeho ani vy dohromady, ale něco podobného nepamatuji. Ona ta zámiška milostivou nikdy nebyla, ale v posledním čase stala se z ní učiněná dračice. Ani za celý svět nechtěl bych vzíti si na svědomí její hříchy!“

„Však Pánbuh jí podlé zásluhy naměří!“

„Pamatuješ se, Baleji, co nebožtík mlynář v posledních chvílích jí prorokoval? Uvidíš, že se to na ní doslova vyplní!“

„Ono to beztoho už na všech stranách vře,“ potvrzoval Boreš, „znám dobře tenhle lid. Je sice jako beránek, můžeš ho dřít, mučit, ale je to jako s tětivou, když příliš ji napínáš, na krásně ti praskne, a běda tomu, kdo ji napínal . . . Jen kapka jedna dostačí, a číše hněvu jeho překypí — a pak běda utlačovatelům!“

„A to krátkozraká nenahlíží, že spěje jisté záhubě vstříc! Je zrovna jako šelma, ta když krev uzří, ještě více se rozzuří. Již je to na tvrzi pro bohabojného člověka k nevydržení. Půda mne tam pod nohama zrovna pálí, a nejednou mi něco našeptává, že stávám se všech těch zločinů účastným!“

„My aspoň již na tvrzi dlouho panský chléb jísti nebudem!“ pravil Jíra.

„A já, Jíro, s tebou uzlíček si svážu. Všude na světě chleba o dvou kůrkách. Než-li s pány proti lidu robotnému bych za jeden provaz táhl,

raději s lidem protiv pánům . . . A což ty, otče Baleji, ty tu zůstaneš?“

Balej si jen povzdechl.

„Dávno třeba bych se byl už na stará kolena s pohodlným bydlem rozloučil, ale pomyšlení, že panna Evička v moci té dračice se nalezá, a že přítomností svou na tvrzi v lečems jí prospěti mohu, mne tu zdržuje. Spěšte raději!“ pravil, aby své pohnutí zakryl. „Noc již hluboko pokročila!“

Bezděky poohledli se po mrtvole Mikuláškově.

Mírný větřík noční poodhrnul černé roucho s hlavy, která všeckna byla zakrvácena, a oko jeho ztrnule rozevřené jakoby s výčitkou k nebi patřilo . . .

Z lesa zakvílelo to, že všickni se otřásli . . .

Hrob již byl vykopán . . .

Tudíž v roucho nebožtíka ouplně zahalili a zvolna do hrobu spustili.

„Byl's dobrým chlapem, Mikulášku,“ zahovořil Balej nad otevřeným hrobem skloněn. „Hoši, pomodleme se za jeho duši!“

Všickni tři s hlavy čapky sňali, poklekli, a vřelá modlitba nesla se vzhůru ku hvězdám . . .

Potom každý vhodil do hrobu tři hrstě hlíny, a hrob do rovnosti zasypali . . .

XVIII.

Jíra i Boreš splnili svůj slib — opustili tvrz Strašickou, a mnozí z čeledi šli za nimi.

Cizí najatci zaujali místo věrné čeledi.

Za takových poměrů stav věcí ovšem se nepolepšil.

Co surovým námezdníkům na blahu Strašických záleželo?! — —

Jitření lidu poddaného, obzvláště Zálesáků, pod porobou tak nelítostnou jen zmáhalo se, a nebývalo pořídku, že nejeden žoldák zmizel, jakoby se pod ním byla země propadla. Chaty Zálesáků těch přilepeny jako hnízda vlašťovčí na strmých, nedostupných skalách, v hloubí lesa, byly hostinnějším útulkem svobody, než-li chaty pod samou tvrzí Strašickou.

Hostinný, mlčenlivý les byl útulkem všech, kdož nemohli snésti jha panského. Sem také utíkali se ti, kterým za byt určena byla temnice ve tvrzi Strašické pro vzdory a neposlušnost . . . V ztracených mýtinách lesních, zakrytých před slídivým zrakem námezdníků panských, scházívali se časem utečenci za účely mnohdy rozmanitými. Aby poslechli vášnivou řeč kazatele, a z rukou jeho přijali tělo i krev Páně, nelitovali cesty mnoha hodin, vydávajíce se při tom nebezpečí býti polapenu. Scházeli se z celé širé krajiny, aby o svém stavu porokovali, aby spojenců k odporu nabyli . . .

I rozmar zde časem místo měl.

Z hrachoviny naditce urobili, na žerdi v průvodu jej nosili provolávajíce, že ancikrista nesou. Pak na hranici spálili jej prozpěvujíce při tom a křepčíce.

Útulkem byl les tuze dobrým, ale tu chybu měl, že neposkytoval utečencům s útulkem zároveň i výživy.

Nepatrné ty plodiny, které les poskytuje, nestačily pro to množství. Podobně pramen podpor a příspěvků, jimiž utečence podporovali ve vsích pozůstalí, nebyl nevyčerpatelným. Sami měli ubozí co dělat, aby vlastní hrdla svá nasytili. Jinakým tedy spůsobem musili se o svou výživu starati.

V hloučcích o několika mužích nočního času vypadávali z lesa brakujíce panské zboží, co kde

do rukou se jim dostalo. A že při picování tom hlavní slovo vedla msta, nešetřeno v kořistění míry a ničeno vše napořád.

Kdykoliv za šera noci rudá záplava nebesa rozjasnila, šeptali si v hloučku sraženém doma pozůstalí.

„To jistě Kepka Mrňavý odpověděl tvrzi Strašické, že mu statek zabrali. Bůh ho dlouho k našemu spasení živ!“

Když k hroznému ustrnutí a žalu zpráva se rozlétla, že mlynář Mikulášek v temnici ranám biřičů podlehl, jako v odvetu nesla se zvěst, že v dubině pod křížem nad silnicí Mejtskou tři z hradní sebránky ubiti leží. —

Přesvědčili se, že pověst nelhala.

„To syn Mikuláškův otce svého mstí!“

S radostí nehrubě tajenou naslouchal lid podobným zprávám. — — —

Polyxena na tvrzi Strašické podobnými zprávami postrašena, nikoliv však od skutkův zdržena, aby vzdorný lid krotiti mohla, od svého bratra z Červeného Hrádku vyžádala si četnější pomoci zbrojné.

Byl to lid válečný, divoký, nevázaný, jehož dlouholeté řemeslo válečné jen choutkám naučilo; byltě pravým bičem ubohému lidu poddanému v ruce kruté Polyxeny.

Zvláště hejtman jejich, zavilý Němčík, ze služeb pana Oldřicha, byl obyvatelům okolním pravým postrachem.

Pravý katan a svůdník! Před zjevem jeho prchaly děti jak ptáci, když dravý jestřáb v oblacích se objeví, a před nestoudným pohledem jeho do krve zardívaly se ženy i panny. — — —

Ku dvěma místům tehdy s dychtivostí patřil lid, jakoby odtud vysvoboditele hledal: ke Smo-

lárně, kde prudký kovář Kladivák v rukou svých předivo odporu proti tvrzi držel, a ku Praze, odkud zprávy stále povážlivější přinášel nebožtíka Mikuláška syn. K tomuto pak poslednímu jako k budoucímu osvoboditeli svému vesměs všickni vzhlíželi.

* * *

Stará mlynářka v nemoci své pečlivého útulku nalezla na Smolárně. Když mlýn jejich popelem lehl, mlynářka neváhala do plamenů se vrhnouti, aby něco zachránila, ale trámec uhořelý se střechy na ni sřítil se a těžce ji pochroumal. Kovář Kladivák se opuštěné ujal.

Byltť sice vdovcem ode mnoha let, ale v domě jeho nalezla ošetření bedlivého. Dcera jeho Hanička pečovala o ni, jakoby vlastní dcera, bolesť plašíc z těla jejího slovem i skutkem. Mnoho nocí probděla u lože jejího bolestného. Ani dost vynaděkovat se jí stará mlynářka nemohla za její laskavosť, a všecko požehnání s nebes svolávala na hlavu její, naději slovy polozakrytými projevujíc, že Václav synem jejím ani by nebyl, kdyby za služby její neodměnil se jí, jak srdce její si toho přeje a žádá.

Při těchto nejlepších slovech a oumyslech na hlavu Haniččinu řeřavé uhlí shromažďovala.

Marně snažila se Hanička v dlouhých, bezesných nocích, když svědomí červem jí v útrobách hryzlo, ukonejšit se přimlouváním, že jest bez viny. Vždyť odměnu za zradu svoji vyžádala si, aby milenec její trestem stihán nebyl.

Což tedy za to může, že krutá Polyxena slovo své zrušila?

Předce, předce!

Mohla dobře znáti hrdou, neoblomnou, krutou povahu těch, jimž zradou oběti, své nevinné vydala . . . O jak teď z plna srdce litovala své pomsty!

Trpěla nevýslovně! Nebyla srdce zkaženého. K činu tomu neblahému okamžitá vášeň ji svedla: láska Vácslavem neopětovaná, která v oné chvíli nešťastné, kdy Vácslava s Evou spatřila, klidného rozvažování ji zbavila. Nyní teprvé čin svůj v celé své ohavnosti spatřovala vidouc záhubu rodu Mikuláškovic . . .

Těžce, přetěžce pykala! Nedosti na tom, že hlodavé výčitky svědomí bez ustání dnem a nocí hryzly na duši její, k tomu ještě z úst staré mlynářky chválu skutků svých slyšeti musila — — —

Nyní zase u lože mlynářčina seděla.

Paprsky sluneční draly se okénkem do sednice a spočinuly na vrasčitých lících mlynářčiných, na nichž již zsinalý stín anděla smrti zříti bylo.

Teď ve spánku klidném, jenž ulevou byl ve velkém její utrpení, byla pohřížena . . . Pojednou ústa k slovům zprvu nesrozumitelným se rozevřela . . . Mluvila ze sna.

„Vácslave, můj synu zlatý, slyšíš? Pomoz své staré matičce. Střecha již praská a plamen z ní k nebesům šlehá . . . Ach ten plamen, ten plamen, na prsou mne pálí . . .“

Tvář ve snu pohřížená šerem se obestřela, a výraz bolesti na ní bylo zříti, že Haničce úzkostí studený pot na čela vyvstával. A zas nová vidina vznikla v zachmuřené mysli stařenčině.

„Tebou ten požár podložen, tebou!“ vykřikla ze sna pojednou divoce. „Ty bídná! Ať plamen ten v prsou tvých na věky neuhasne! Věčně ať tebe pálí! Nevinně jsi nás ubila! Mne stařici, mého muže dobrého i syna drahého . . . toho

anděla . . . Bůh spravedlivý tobě ani odpustit nesmí . . . A taky neodpustí! . . .“

Hle, Bůh sám vnukl té ženě, kdo že vinen jest všemi těmi zločiny, kdo rod jejich celý zahubil.

Bez vlády stála tu Hančí, jak vtělený obraz smrti; kolena pod ní chvěla se. Musila lože se zachytit, aby neklesla. Jen více podobných ran, zaslouží toho, zaslouží plnou měrou — tak kajicně vyznávala se. A vědomí nyní poznané o novém zločinu, kterého posud nedopustila, se kmitlo jí hlavou.

Mlynářka nadzemským duchem ovanuta o nové oběti, panně Evičce zmínila se — pověst o ní šířila, že těžce nemocnou.

Však pravdivou-li pověst ta? Zda za podezřelou tou zprávou pravda krutá neskrývá se, že i panna Evička v oběť neklesla mstivosti sestřině?

Běda! Pravdu hořkou umírající sdělila, jejíž duch vznášeje se již mezi životem a smrtí, jasnějším zrakem, než-li člověk zdravými smysly vládnoucí prozírá až na samo nitro pravdy.

Pravdou touto zůstala Hanči zkrušena . . .

Ani po smrti Bůh jí neodpustí . . .

Pojednou nemocná ze svého horečného spánku procitla. Vzchopila se a zkalené oči na Hančí pozvedla.

„Zlaté dítě, tys tu?“ hlasem třaslavým Hančí ze ztrnulosti probudila. „A Václav dosud nepřišel? Vždyť slíbil mi, že přijde co nevidět!“

„Upokoj se, matičko, Václav přijde, najisto přijde!“ a hlas její pohnutím až se zatajil.

„Již jde, již jde, můj hodný synáček!“

Kroky zarupaly přede dveřmi, dveře zavrzly, a v nich jak přízrak postava Václavova se objevila.

Zář radosti zaleskla se v kalících se očích mlynářčiných.

„Matko! o jaké shledání!“

„Můj dobrý, zlatý Vácslave!“

Rozepjala po něm rámě, jakoby přitisknouti jej chtěla ku svému mateřskému srdci — leč ruce bez vlády klesly jí do podušek — jediný táhlý vzdech, jakoby v něm veškerá radost ze šťastného shledání obsažena byla i hoře veškero... a duše mlynářčina vyprostivši se z choré, tělesné schrany, ubírala se k lepšímu životu tam nad hvězdami...

Jakoby ani přítomnosti Hančiny nepozoroval, vrhl se Vácslav na mrtvolu ubohé trpitelky, jejíž duši žádný žal již netísnil, zlíbal chladnoucí líce, a skropil horkými slzami zármutku a litosti. Dotrpěla, a v chladnoucí tváři její jevil se zvláštní onen výraz míru, který nesmazatelný dojem vtiskuje v duši pozorovatelovu. Žádné hoře neobrazilo se v ní — jen mír, klid a odpuštění. Hluboce obrazem tím dojat u lože poklekl Vácslav a tiše za nebožku se modlil. Pak povstal.

Naposledy poceloval mrtvou ruku a zvolna odcházel . . .

„Vácslave!“

Tichý šepot, v němž ale tolik pohnutí a vášně chvělo se, zarazil jeho kroky. Pohledl na dívku s nevyličitelným výrazem v tváři.

„Co zdržuješ mne, když cíl veliký mne dále volá?“

„O bez odpuštění neodcházej!“ úpěla. „V té chvíli, když duch zesnulé nad námi vznáší se, buď milosrdným! Těžce prohřešila jsem se na rodu vašem, přetěžce, ale i trest můj těžký! Pro všeckno, co ti svatého, tebe prosím, nečiň jej ještě krutějším. Z lásky k tobě jen zločinu jsem se

dopustila. Raději klň mi, srdce mi z prsou vyrvi!“ a na kolena před ním poklekla štkajíc usedavě.

Vácslav vyzdvihl ji.

„Povstaň! V té chvíli posvátné, kdy duch matčin každý nízký cit z duše mi zaplašuje, klnouti tobě nemohu. Vinu a hřích hleď skutky milosrdenství odčiniti. Odpusť ti Bůh, jakož i já ti odpouštím.“

Pravil a odešel — — —

Odpustil jí a neklnul! Jen pokání uložil jí, aby dobrými skutky vinu svou smazala.

Především jest jí hleděti, poslední-li oběť jejího zločinu nepodlehla těžkému osudu . . .

Pojednou udeřila se v čelo.

„Ano, ano, pannu Evu musím zachrániti!“

Toť bylo nyní jediným cílem jejího snažení!...

Poklekla u smrtelného lože mlynářčina, a dlouho — dlouho velmi modlila se. Potom odešla.

XIX.

Několik sousedů svátečně oděných vešlo do klenuté kovárny, kteráž mimo obydlitelná stavení se nalezala. Kovář je uvítal.

Sousedé rozsedli se na kamenné lavici, a kovář, aniž by byl ustál ve své práci, žhavý kov kleštěmi z výhně vytáhl a doň perlíkem na kovadlině bušil vší silou, až jiskry se sykotem na všechny strany se rozletovaly, jakoby v tuhé té práci zaplašiti chtěl myšlenky neveselé, jež v duši jeho se zahnízdily, a nedaly a nedaly se odtud vypuditi.

„Krásné máš, Kladiváku, řemeslo!“ zahovořil

jeden ze sousedů, „v zimě ni v letě netřeba ti zahálet!“

„A poučlivé!“ dodal kovář hrdě. „Hle, ten kus kovu nezpracovaného, všecek zčernalý, rzí a blátem pošpiněný do výhně vložím, a rozpálený pak na kovadlině zhnětu, a všeho kazu i špíny jej pozbaviv, ve krásný a užitečný nástroj jej přeměním. Jako s pány! Nic jinak! Nic dobrého z nich nevykřešeš mírnými slovy. Silou hrubou a mocí, to ano! Napřed ohněm nutnosti je zkrušit, a pak bít jen do nich, co síly stačí!“

A zas ranami strašlivými do železa rozžhaveného bušil, a celá prška jisker do výše od kovadliny odlétající jeho tvář ozařovala.

„Myslíš, že něco dobrého z pánů vykuješ?“

„Proč ne? Vždyť i páni jsou krev z krve naší, maso z těla našeho! Délkou času jako na ocel bláto a rez cizáctví uchytilo se; jádro však zůstalo. Tož ohněm jen zkrušit a potom bít!“ ...

Při těch slovech hlasitě se zasmál.

„Dobře, Kladiváku, dobře jsi prohodil, jak na kováře se sluší a patří,“ potakal jeden ze sousedů. „Ze srdce k srdci!“

Do kovárny vešel kovářův tovaryš, junák mladý, ale plecí tuřích, a rukou jak perlík tuhých a pádných. Náruč plnou cepů obitých nesl, a s třeskotem na udupanou zem kovárny hodil.

„Mistře,“ zahovořil, „obroučky jsem zde na cepy svařil a dobře zakalil. Žulu drtit lze takovým cepem. A co s hřeby?“

„Ty sám obiju! Jen do výhně uhlí přidej a měchem zaduj!“

„Mistře, znamenité cepy robíš,“ pochvalně zahovořil kýs kmocháček, v ruce jeden z cepů třímaje. „Cep dobrý, ale kde mlat pro takový cep?“

„Kde že mlat? Jářku ty se ptáš? Mlatem a humnem bude celá česká zem. A k čemu cep? Tys sedlákem a víš nejlépe, že třeba zrno dobré z plev vymlátit! Dobrý hospodář, když požehnanou žeň z rolí byl sklidil, o dobrý cep se stará... A žeň naše, bratří, dozrává již, budeme sklízet. Já starosť vaši o cep dobrý na sebe jsem vzal.“

Při řeči té cepem nad hlavou zatočil, a silou obrovskou o desku kamennou mrštil, která u kovadliny se povalovala. Tuhá deska na kusy se roztřepila, ale cep zůstal neporušen.

„Špatný-li cep, bratří? A rcete, která leb panská mu odolá, i kdyby sebe pevnější šišák ji kryl?“

„Kováři, kováři, s takovým cepem i veřeje pekel rozkotáme!“

„Jen ruče nás ku práci veď!“

„Jistě, že obuchem nás nebudeš musit pobízet!“

„Kladiváku, takový cep mi prodej!“

„Neprodám!“ odvětil divoce. „Svůj nepobitý cep mi přines, ten okovaný ti za něj dám! A kdo z podruhů a robotéřů vlastního cepu nemáš, pro lásku boží a pravdu ti ho daruju!“

Pochvalný křik zahlaholil kovárnou, a jeden přes druhého tiskli ruce kovářovy. A hlukem tím jiní přivábeni hrnuli se ze dvora, po příčinách toho nadšení se tázajíce . . .

Z daleka i z blízka sešlo se lidí doprovodit dnes zesnulou mlynářku do hrobu. Přečetná ta schůzka byla nejen výrazem úcty a vážnosti k rodu mlynářovu, jejž kdo znal také miloval, ale i vzdoru a pohrdání k panstvu na tvrzi!

Plebánovi Dobřívskému zakázalo panstvo, aby mrtvolu matky psancovy neodvážil se vykropiti a v zem posvěcenou uložiti.

Odtud ten živý ruch, pohnutí, výhrůžné řeči . . .

K tomu i zpráva nová rozlétla se, že i Václav, nedbaje nebezpečí, že bude polapen, veřejně pohřbu matky své se zúčastní — tož na bíledni, že něco se strhne . . .

Dvorek kovárny byl účastníky pohřbu přeplněn, že by ani jablko nebylo propadlo. Bylit to Strašičtí a sousedé Těnští a Hůrečtí, kteří poslední vážili namáhavou cestu až sem.

Na zahradě na trávníku hověly si ženy a děti.

Bylo to nějakého hluku, řečí, ševelu, jako o nejhlučnějších obžinkách. Onde v tlupě mužové stáli o pádné hole dřínové a jalovcové se opírajíce. Zaprášený šat svědčil, že nemalý kousek cesty vykonali; vášnivá řeč a posuňky ji doprovázející, jiskřící zrak a zaťaté pěsti nevěstily nic dobrého.

A jako dvorek, místnosti domu a sad příchozími přeplněn byl, tak i před stavením a na kraji lesa hemžilo se plno lidu. Mužové v sražených těch tlupách převládali. A stále a stale noví a noví ještě přicházeli. Silnice téměř se ani netrhla. I vozy lidem přeplněné, z míst již vzdálenějších drkotaly po kamenité cestě, proplétajíce se zvolna zástupy pěšího lidu. A bylo tu nějakého vítání a pozdravování. I ti, kteří pro ledakterou příčinu měli se blízkosti tvrze obávati, nebezpečím nedali se odstrašiti a přišli. Mnozí z nich několik týdnů již rodinnou střechu neviděli. A že daleko před mocnou rukou panstva se utéci musili, zprávy podivné a úžas budící ssebou přinesli.

Nebylť tehdy v Čechách stav věcí takový, aby utišení myslí působil. Rozčilení víc a více vzmáhalo se. Zálesáci, neohrožení ti obyvatelé lesů, tvrdí a pevní jako ty skály, na nichž bydlili

hlavní slovo vedli v té spoustě hlasů. Vždy hlouček kolem vyprávěče skupil se, a jitření jím vzbuzené jak vodní kruhy vždy dál a dále se šířilo . . .

Nemohouce na pustých skalách dostatečné obživy nalézti, do vzdálenějších krajů za chlebem se ubírali. V předtuše, že v domově bouře co nejdříve propukne, vrátili se, aby víru svou obhájili. V cizině více viděli, více slyšeli, než jejich sourodáci doma zůstalí — proto každý z nich bedlivých nalezá posluchačů.

Zprávy jejich dále se nesly, a heslem se staly.

„V matičce Praze tam již počato s dílem.“

„Slyšte! Konšely na Novém městě pražském, Němčíky, kteří po knězi kalich v processí nesoucím kamení házeli, oknem dolů smetali, a dole na sudlice a bradatice chytali, a potom na zemi dobíjeli!“

„Dobře tak! I my podobně s našimi vrahy učiníme! Jen prvý ráz, a pak vše půjde!“

„Kartusiánský klášter za branami menšího města pražského vybili a rozkotali!“

„A holohlavce na ohníčku pěkně upekli!“

„Dobře tak! Toť odveta jen za upálení mistra Jana z Husince!“

„Našemu plebánu taky se tak stane, nebude-li podávati z kalicha!“

„Jářku, to bychom se na to podívali! I nebožku mlynářku pochovat na hřbitově musí, sic jinou na ohni housti bude!“

„Napřed na plebána, a potom na tvrz!“

„Boží pravda!“

„Poděkujem se té zámišce za to, čím nás dlouho uctívala!“

„Však mlynáře ubít dala, syna jeho psancem učinila.“

„Rovnou měrou jí naměříme!“

„Tak, tak!“

„I kovářovic Hančí na tvrzi v žaláři úpí, aneb snad již taky utracena. Pravda-li?“

„Třetí den tomu, co domů se nevrátila.

„Chuděrka!“

„Běda jim, jest-li jen jediný vlásek na hlavě jí zkřivili. Co ruka kovářova zasáhne, peklo ze svých spárů nevydá!“

Tak a podobně na všech stranách hovořilo se. Ruch zvolna stával se ohlušující vřavou — — —

Uvnitř v kovárně setkali se Václav s Kladivákem. Pozdravivše se, o stavu věcí, o četném shromáždění lidu si pohovořili.

„A o Haničce posud ani jediné zprávy nemáš?“

„Nižádné! Tři dny tomu, co jsem ji neviděl. Když jsem se po ní na tvrzi ptal, dráby mne vyštvat dali, k čemu prý by se o poběhlici ledajakous starali? A předc to určitě vím, že na tvrzi byla a potom že nikdo více ji nespatřil.“

„Tuším věci nedobré!“ starostlivě zahovořil Václav.

Zprvu sice chtěl kováře ušetřiti sdělením, čím na rodu jeho provinila se, tuše zajisté podle duševního jejího rozpoložení, že na tvrz se vypravila, aby aspoň nějak provinění své napravila, ale potom vida nezbytí, prozřetelně a šetrně celý stav věcí mu vyjevil.

Jak rána hromová překvapila zpráva tato o vině dceřině starého Kladiváka. Ve tváři zesinal; ruka křečovitě se chvěla. Tuze musil jej Václav konejšiti, aby vzpamatoval se, ale jak k soše kamenné mluvil.

„Má dcera, mé dítě jediné — a zločincem se stalo! A pánům zotročitelům našim zradila vás

jim na milost a nemilost vydala tebe, otce tvého i matku tvou. Tys neklnul jí — ale já dcery více nemám! Již tytam veškery naděje na klidné, spokojené stáří!“

„Dost již nářků! Mužové jsme, mužům činy přísluší, ne psovský pláč! Nižádná překážka nás od nich odstrašiti nesmí! Když na pánech mstít se budem, nejen za sebe krvavou pomstu vezmeme, ale i za Hančí tvoji. Ne vinou svojí, ale vinou pánů poklesla.“

„Teď nejdříve matku tvoji ke hrobu doprovodíme!“ — — —

Vešli do komory, kde v rakvi otevřené matka Vácslavova věčný sen dřímala. Komora byla bližšími přátely Vácslavovými i kováře Kladiváka přeplněna. Tísnili se kol rakve, a když Vácslav s kovářem vešli, tichý ševel nesl se komorou.

Když Vácslav se pomodlil a naposled křížkem se rozžehnal s drahou zesnulou, rakev hřeby zatlučena, vyzdvižena a nesena v čele průvodu. Za rakví přímo Vácslav s Kladivákem, s hlavami obnaženými.

Vácslavova neohroženosť, s jakou, psancem jsa, pohřbu se veřejně účastnil, vzbudila obdiv všech, a každý z mužů hotov byl i život svůj nasaditi, kdyby mu nějaké nebezpečenství hrozilo.

Volně kráčel průvod nikým nezdržován a nad ním nesl se velebný zpěv. Když mimo tvrz kráčeli, tím hlasitěji ozýval se zpěv celého množství, že i nedaleké lesy ozvěnu vydávaly. Ale branka tvrze zůstala zavřenou., a bašty byly jako po vymření; nikde ani jediného ozbrojence nebylo zříti — — —

Po dvou asi hodinách, právě když na tamnější kapli poledníčkem vyzváněli, minuli veliký,

nyní již vysušený rybník, a přiblížili se k Dobřívskému hřbitovu.

Nejspíše byl prvnější rozkaz ukrutné panny Polyxeny, aby nedovoleno mlynářku v posvěcené zemi pochovati, odvolán; snad obávala se krvavé srážky mezi čeledí její a lidem, ve které při převeliké přesile lidu nebylo čáky, že by čeleď robotěřský lid rozehnala. Protož hřbitov nejen otevřen, ale i pohřbení mlynářčinu se strany plebánovy žádné činěny nebyly překážky . . .

XX.

Poslední hrstka hlíny vhozena do plnícího se hrobu, poslední modlitba dozněla, a již celá spousta účastníkův touže cestou ubírala se zpět.

Kovář s Vácslavem zamlklí kráčeli. Chvíle nad osudem set lidu rozhodující blížila se krokem neodvratným. Tušili oba, že není již v moci jejich ji odvrátiti, i kdyby sebe více se namáhali. Lid nyní lavíně byl podoben s hory se řítíci, která vše ssebou strhuje, ničí . . .

„Kováři! . . . Vácslave! . . .

Tak zazněl tichý tetelivý hlas z vysokého křoví. Odbočili z cesty po hlase.

„Aj, totě Buzínek!“

„A co se ti, hochu, přihodilo, žes tak nečistě pochroumán? Co tady děláš? Snad divoký kanec tě na tesáky nenabral?“

Oba mužové naklonili se k nebohému hochovi, který všechen zkrvácen, po těle rozedrán, s očima krví podlitýma na zemi spočíval.

„Díky Bohu, že jsem se vás dočekal. Slyšte! Pannu Evičku ze žaláře jsem vyprostit chtěl, ale spozorovali mne . . . Ta ukrutnice mne zmrskat dala — a ji ubožku spoutanou do dusíku uza-

vřela . . . Když na dvoře mne bičovali, dobře jsem viděl, jak do jiného vězení ji vlekli . . . Na živě-li posud, Bůh milý sám ví!“

„Jakoby již dosti nebyla těch zločinů spáchala! Tím děsnější pomsta ji stihnouti musí! Jinak ani Bůh by spravedlivým nebyl. Budeme jen trestajícím ramenem věčné spravedlnosti!“

Zbědovaný Buzínek na chvíli odpočíval. Potom znovu jal se mluviti, ale již jen pošeptmu.

„Pohodili mne v kout, ale já dobře slyšel, co pochopové ti si povídali . . . Na pozoru měj se, Václave, i ty Kladiváku! V pohřbu vás nerušili, aby vás v bezpečí ukolébali, a tím jistěji bezstarostné zardousili. Střežte se! O mé rány, ty bolí, ach, ty můj Bože, bolí, bolí . . . V lesíku u Mikuláškovic mlýna . . . pochopové . . . tam na vás . . . číhají . . . střežte se! O ty můj spasiteli! — Ty kováři . . . Hančí . . .“

„Probůh, chlapče, mluv!“ vzkřikl kovář.

Mrákoty již ubohého hocha obestřely, a oči v sloup se obracely.

„Hančí na tvrzi . . . ryšavý hejtman . . . v čeledníku . . . O Bože . . . Bože . . . co jsem musil vše — všeckno za — zažíti . . . v té . . . tvrzi pro — prokleté! O kletba vám, kletba, tisí —!“ Proud krve vyřinul se mu z hrdla — a ubožáka nebylo více mezi živými. Skonalť v náručí kovářově — — —

Lid, jenž pohřešil kováře s Václavem, vrátiv se mimoděk stal se svědkem tohoto výjevu. Dívadlo toto jen ještě více ho rozdráždilo.

„Dobrý hoch,“ pravil Václav oči mu zatlačiv krví podlité, „a pravé víry věrný vyznavač. Ač smrt již v prsa smrtonosný šíp mu vetknula, předce až sem se doplížil, aby nás varoval. Bratří! Katané našich otců a matek, našich synů, mrha-

čové cti našich dcer, zálohu na nás položili. Ubít nás chtějí bezbranné, nepřipravené. Však najíti nás mají připraveny k svatému boji za spásu víry naší, za život náš, za statky naše. Za mnou každý, kdo dobrý jsi!“

„Veď nás na pány!“

„Hr na ně, hr!“

„S tebou třeba do pekel půjdem!“

„Holou rukou ty panské pochopy zardousíme!“

„Ne holou rukou, cepem do nich! Dobře nás jimi kovář zavčas opatřil!“ —

Vůz dvěma koni tažený podál jel. Slamou byl na povrchu zastřen, aby podezření nevzbudil, jakýs as tovar veze.

Kovář ruče pokynul, a když vůz předejel, nahoru se vyhoupl, několik otepí slámy shodil, a obsah objevil se dychtivým zrakům.

Sta ruk vztahovalo se po vražedném nástroji. Cep železnými hřeby obitý, toť byla stvořená zbraň pro lid, jenž jím stal se nepřemožitelným.

„Nyní, kováři, když cepy máme, na mlat nás veď a setbu zralou ukaž!“

„Dobře tak, dobře, vícekrát po jedné ráně hlava jich nerozbolí!“

Cepy lid nad hlavami zamával. Ženy a děti, které v průvodu se nalezaly, rozprchly se strachem.

Kdo proti lidu cestou kráčel, byl zadržán, aby záloze ničeho netušící zprávy nedonesl.

Lid podle příkazu Kladivákova všeho křiku stříci se musil, a zvolna jen postupoval v řadách nespoutaných — — —

Hladina dolejšího rybníka Strašického, nad mlýncem Mikuláškovým zatřpytila se v paprscích odpoledního slunce, jen kroků ještě několik, a již na zálohu napadnou.

Do rybníka několik rybáků pod dozorem po-

rybného Moce sítě spouštělo, aby zde ryby vylovili, a do padrťských sádek do zimy uschovali.

„Ty, porybný a rybáci, lovu nechte, a s námi na pány jechejte!“

„Jen jednou ještě ať zatáhnou!“ houkl porybný na pramici, „však na ně ještě dosti je času!“

„Jen čerstva s námi! Nechceš-li, aby's s tvou čeládkou vody se nalokal, zrychla ku břehu zarejduj!“

„Hned, hned!“ zvolal porybný výhrůžnými výkřiky zastrašen, „jen co sítě zatáhnou!“ Vydatný lov! Sotvaže sítě zatáhli. Až nad zdařilým tím lovem porybný Moc hlasitě ruce spráskl a na lid zavolal.

„Jářku, vydatný lov, kováři Kladiváku, tvou spanilou dcerušku jsme vylovili.“

K nepoznání téměř byla ubohá.

Když pramice ku břehu přirazila, bodrý porybný Moc dívku v náručí pojal a na zem položil. Hlava její na znak poklesla, a z dlouhých její vlasů sítinou a šáchorem propletených voda proudem crčela. A bílá ruka bez vlády dolů visela.

Kovář před nebohou dcerkou svojí na kolena klesl a vlasy si rval.

„Hleděla's vinu svoji napraviti,“ pro sebe zahovořil, „ale Bůh ti té milosti nepopřál. Ti, kdož vášně tvé ku zločinu použili, k potupné smrti tě dohnali. Smrtí svou aspoň poněkud vinu svou jsi smazala. Bůh nebudiž tobě na věčnosti přísným soudcem . . . Chtěl jsem ti klnouti — ale pokání tvé tvrdé a snaha tvá, abys vinu odčinila, kletbu na rtech mých v modlitbu proměnila. Buď s Bohem! Brzy opět se shledáme!“

„Dost již marných nářků a kvílení. Čas jest

mstíti otce a matky ubité, víru potupenou, své sestry a dcery o čest jimi oloupené!“

„Nuže, ve svatý boj ve jménu Boha a svatého jeho syna!“ — — —

Již cesta vešla v les, a v hustém větvoví žhavé paprsky sluneční valně své síly ztrativše, jen sporou síť svého lesku na půdě lesní střely, a chlad vanul příjemně osvěžuje množství k nastávající půtce . . .

Zahlaholení rohu se rozlehlo.

„Ve jmenu Páně!“

Rozptýlené řady lidu sevřely se rázem jak voda nad kamenem ponořeným, a prvý prudký náraz čeledi panské, která ze zálohy z obou stran cesty z houštin lesních vyrazila se zbraní v pěsti, roztříštil se o neproniknutelnou řadu lidu.

„Hr, na ně, hr!“

„Bíte, zabíte, nikoho neživte!“

O jak vesele pobíhal kovaný cep po tělech útočící čeledi, jak zbystra křesal jiskry na ocelových šišácích . . . krev tryskala z ran. O jak hbitě pracoval cep, jakoby byl ke krvavé té práci cvičen, jak mihal se a kmital a bezpečně dopadal v rukou lidu! Co platen byl proti němu krátký meč, sudlice a dřevec dlouhý, a předce toporný a neobratný!

Čeleď panská neočekávala takového odporu, a řady její viklaly se; snad v útěku by spásy hledala, kdyby hejtman s válečným těžkým mečem v pěsti ji zpět k boji nehnal.

Lid naproti tomu byl ve svém živlu... A kovář Kladivák jakoby byl ve své kovárně při práci, která spěchá. Obrovskými pažemi cep jako doma perlík do výše zdvihal a s děsným svistem na hlavy pochopů spouštěl.

„To za moji Hančí!“

„To za mlynáře!“

„Tohle za ženu jeho starou!“

Hrozné spousty dělal obrovský jeho cep v řadách panských. Koho cep zasáhl, ani hlesu nevydal ze zkřivených úst. Byl již celý zbrocen krví svých protivníků . . . Oko jeho takměř žhavé, a kol úst pěna krvavá. Stále postupoval a po boku jeho Václav.

Teď hejtmana ryšavce zahlédl, lid svůj k útoku ženoucího. Lupiče vínku panenského dcery své! Vraha jejího! Tryznitele lidu, lájce dobré víry! . .. Cepem až k němu se dopracoval.

„Příšero! Ohavo pekelná! Vrahu mé jediné dcery!“ vztekle rozkřikl se naň. „Na cestu do pekel se chystej i se svým panstvem. Mou rukou zahynout musíš! Braň se, ohavo!“

Ze všech stran prudce jej napadal, děsně kolem hlavy jeho cepem toče, že hejtman jen odrážením útoků jeho se spokojiti musil. Teď prudce cep na paži pravou mu dopadl, meč z ruky hejtmanovy vyklouzl, a prudkostí rány až na kolena poklesl.

„Dceru jsi mi zadávil, teď tebe satan sám rdousiti bude!“

Druhá rána šišák prorazila a pod ním leb se roztřepila . . . Sklesl, a do padlého ráz na ráz cep dopadal, a tělo drtil a trhal . . .

„Havranům a vlkům měkké zvěřiny z tebe nadělám!“

Čeleď panská, když vůdce svého padlého spatřila, pozbyla zbytku odvahy, a když nebylo koho, kdo by ji k dalšímu odporu nutkal, porůznu na útěk se dávala; jiní z ní zbraň odmetavše na kolenou o milost žebrali, jiní ještě, ale ti byli málokteří v marném již boji draze chtěli životy své zaprodati. Za několik okamžiků byli hromadou mrtvol.

Druhým, o milosť žebrajícím, heslo Kladivákovo: „bíte, zabíte, nikoho neživte,“ brzy ústa zacpalo. Za prchajícími lid prudce se hnal, rázně jich tepaje. Ku tvrzi kvapili. Cesta ta krví a četnými padlými znamenána byla. Jen hrstka zbrojnošů brankou dostala se do tvrze. Marně volali pronásledovaní na hradního Baleje, aby za nimi branku zatarasil a mostek vytáhnul. Balej jen příšerně se zachechtal, a v rázy řetěz sekyrou ve dví přetal, aby nikým více vyzdvižen býti nemohl . . .

XXI.

Celá tvrz octla se v rukou lidu.

Pod košatými ořešáky na nádvoří dokonávána poslední žertva bitvy. Z čeledi panské, která z Červeného Hrádku k posile od pana Oldřicha byla vyslána, nezbylo muže živého. Kdo ze starší čeledi stejně s lidem smýšlel a cítil, byl na životě zachován, a spřátelil se okamžitě s nimi.

Pan písařík spravedlivému trestu, jaký lid mu pro zlé ssebou nakládání chystal, unikl zvláštním spůsobem. Však jinakým, horším osudem byl postižen.

Zkusil toho od jedovaté své manželky měrou vrchovatou; trápila jej, trýznila, hlady mořila, ano i pádnosť buclatých rukou mu pocítit dala. Byl v posledním čase jen kost a kůže.

Posléze dna a hostec tvrdošíjný lomcující sílu na oudech jeho zkoušely; chuďas na loži chorobném tím tíživěji zakoušel od ní. Pozvolna zmíral opuštěn ode všech, od té pak, která měla býti pečlivou jeho ošetřovatelkou, to nejhorší snášeti musil.

Když lid do tmavé, nečisté díry vrazil, kde

ubožák ležel, ten již v posledním tažení se nalezal. Schválně osla na nádvoří připravili, aby pojezdil si na něm, jakož jiné naň velmi rád sázel, ale při dotknutí jejich rukou s proklínáním celého světa bídnou, zbabělou duši vypustil.

S hrdopyšnou ženou jeho lid jináče naložil. V tajném místě tvrze ukryla se před vítězi, ale ženy Strašické, kteréž na ni pro ničemnou povahu její zvláště svrchu měly, ven ji z úkrytu vyvlekly. Zvláštní pomstu na ní vzaly. Svlékše ji ze všech šatů, medem po celém těle ji potřely a peřím slepičím posypaly hustě. V tak zvláštní roucho oděnou z tvrze vyhnaly, a nemalou ještě kratochvíli provozovala s ní v polích svévolná mládež Strašická.

První starostí Vácslavovou, když vřava válečná dozuřila, bylo, aby Evičku nalezl. Pátral tedy po ní ve všech komnatách tvrze, a když ji nikde nalézti nemohl, dolů do sklepů sešel. Jemu věrným průvodčím byl hradní Balej. Posléze ve sklepení, jež dávno již za vězení nejhorších zločinců sloužívalo, nalezli stopy po ubohé panně. Stuchlý vzduch nezdravý, kterýž dýchání téměř nemožným činil, a nejisté plápolání kahance, jímž na cestu si svítili, bylo důkazem, že zřídka kdy sklepení toho používáno bylo. A sem s ... stra rodnou sestru uvrhla!

„Zde, Vácslave, zde musí býti vězněna!“

Nízké, dubové a železem pobité dveře v mohutných kamenných stěžejích na zámek uzamčeny byly.

„Evičko, jsi tu? Ozvi se, tvůj Vácslav tě volá!“

„Zas přicházíš, ukrutná, mne mučit? Odstup. Můj úmysl pevný jak skála, ničím jej nezviklášRaději smrt podstoupím!“

Tichý, známý ten hlas rozkoší naplnil srdce obou mužů dychtivě naslouchajících.

„Sláva Bohu! Posud je živa!“

Balej několika pádnými ranami zámek sekyrou rozrazil.

„Evičko má!“

„Drahý Vácslave! A zdráv's posud, svoboden? Tedy tě neubili? Jak včera sestra mne mučila, když nezdařil se útěk pomocí Buzínkovou! Bohu díky! Musila jsem tomu věřiti, když vše tomu nasvědčovalo . . . A chtěla jsem zemříti! Co život byl by mi bez tebe?“

Klesla v otevřenou náruč Vácslavovu a na prsou jeho tiše zaplakala pláčem radostným.

„A jak ocítil jsi se až zde v tom sklepení hlubokém? Nejsi vězněm, viď, drahý, jako já, ale svoboden! Či srdce sestřino by se bylo změnilo?“

„Žel Bohu, že spíše kámen by se obměkčil, nežli srdce její! Zločiny její k nebi o pomstu volají! Lid dalšího sužování nemoha snášeti, útisk své víry, katanování svých drahých, pozdvihl se náhle, jako bouře když přichází, katany zničil a tvrze se zmocnil. Tys nyní neobmezenou paní tvrze, v tvé ruce jménem lidu vítězného vládu nad tvrzí a vším, co v sobě chová, odevzdávám!“

Nenadálý ten přechod z úplné beznadějnosti a zoufalého hoře v bezměrnou radosť nad vysvobozením z tuhého vězení, nad šťastným shledáním se s Vácslavem, div ji o smysly nepřipravil. Pobledla v lících, tělo její chvělo se v objetí Vácslavově a ústa ani slova ze sebe vydati nemohla.

To polekalo Vácslava.

„Pryč odtud!“ zvolal, „ze chmurné té peleše sesterské zloby! Na světlo boží vyjděmež!“

Jako pírko v náruč ji pojal a za Balejem,

jenž na cestu svítil, chvátal se sladkým tím břemenem po příkrých schodech nahoru na nádvoří.

Zde bylo života a ruchu, až sluch přecházel. Lid zaneprázdněn byl odklizováním padlých a raněných.

Mezi lidem rozhlásilo se, že anděl jejich, panna Evička, sestrou ukrutnicí do vězení uvržena a nyní snad že již jest utracena a hle, teď uprostřed nich o Václava se opírajíc, živa, zdráva se objevila.

Jásot nelíčený zabouřil rozlehlým nádvořím, od hospodářských stavení dole odrážel se a až do lesa kol do kola tvrze se táhnoucího zalehal.

„Anděle náš, tys živa a zdráva? Dlouho tě nám milostivý Bůh pro naši spásu živ a zachovej!“

A se všech stran k ní se tiskli, a blažen byl každý, kdo jen cípu roucha jejího se dotknouti mohl.

I Evička byla hluboce výjevem tím dotknuta.

„Díky vám, dobří lidé! Vám do smrti nejdelší vděčnou býti nepřestanu, že o mne jste tak velice pečovali a ze žaláře mne vytrhli. Bratr můj v trapném stavu mém ke mně se zatvrdil, sestra mne mučila, v žalář uvrhla — vy, lidé chudí a cizí, mne ubohé jste se ujali. Neznám více rodiny své, která mne od sebe odvrhla. Vy, lidé dobří, mými bratry a sestrami budete. A Václav mým chotěm!“

Bouře jásotu zas zvedla se nad hlavami zástupu a nijak utišiti se nechtěla. Druh druhu v náručí klesal, objímali se, výskali, slzy radosti prolévali.

„Dlouho budiž zdráva naše milostivá paní!“

„Náš anděl, naše vysvoboditelka!“

„A Václav nechť také žije!“

„I přijímání pod obojí spůsobou: chleba i vína, nám, milostivá paní, dovolíš?“

„Já že bych u věrném plnění zákona Páně vám překážet chtěla? Toť sama sobě násilí bych činiti musila! Vždyť i já jsem vyznavačkou učení mistra Jana z Husince!“

„Nyní teprvé pro tebe, milostivá paní naše, i poslední krůpěj krve vycedíme!“

„Ukaž nám své vrahy, a do posledního je ubijem!“

„Veď nás, paní naše, ve svatý boj, s tebou vždy zvítězíme!“

„A sestru svou krkavčí nám vydej, ať ji potrestáme!“

„Nikoliv, drazí přátelé,“ zahovořila měkce. „Chvíli tak radostnou neznesvěťme nízkou mstylačností. Msta Hospodinu náleží. Tent nejlépe dovede ztrestati zločiny její a zkrušiti pych a tvrdé srdce!“

Nejeden hlas reptavý ozval se v zástupu, že hlavní vinice trestu zaslouženému ujíti má; ale byly to jen hlasy porůznu, osamělé, a neměly síly, aby ostatní za sebou strhly. Většina chválila dobré srdce Evino, že dobrým za zlé se odměňuje.

„Anděl!“

„Vskutku dobrota andělská!“

„Pod takou paní blaze bude nám žíti!“

Na to Evička s Václavem nahoru do komnat hradských odebrala se, aby sestru před možným příkořím ochránila.

Nalezla ji v komnatě střeženou sedláky. Ti uctivě před ní pôustoupili a na pokynutí pryč odešli. Jen Václav s ní přítomen byl.

Nemínila nikterak po slavném vítězství nad zrádnými záměry sestřinými jásati a se pyšniti;

jakkoliv mnoho zlého od ní vytrpěla, předce posud cit sesterský v srdci jejím neutuchl.

Odpuštění chtěla jí nabídnouti. Ale Polyxena jakoby ani přítomnosti její nepozorovala, upřeně a zarytě mlčíc zrak svůj v podlahu upírala.

„Polyxeno, sestro! Hle, mocí božskou a pomocí věrného lidu svobodna před tebou stojím! Odlož z mysli své tvrdý pancíř pýchy a zloby a staň se mi opět sestrou, ne podle jmena jen, ale i lásky sesterské. V zapomenutí všech trpkých chvil hledejme lepší budoucnost.“

„Co blábolí tvůj potměšilý ret?“ prudce vyjela Polyxena. „Nežádám z tvé ruky milosti nižádné! Neznám svou sestru! V tvých žilách nekoluje hrdá krev Rožmberků! Ani pomstíti se nedovede tvá bojácná, zbabělá duše! Nenávidím tě — pohrdám tebou! O bych měla moc a nestála zde přemožena, pokořena svými roby, kteréž sestra proti rodné sestře pobouřila, krutě pocítila bys, ničemná, spravedlivý hněv a pokoření mé! Mně, že milosť prokazovat chceš? Raději pro sebe žebři, až hodina tvé slávy vyprší!“

„Při těžkou proti Bohu samému zvedla jsi!“ zahovořila Eva, kteréž bolestně se dotkla slova sestřina, „leč bělmo zastřelo tvůj zrak, že křivdu neprozíráš svoji. Ani tato pohroma nezkrušila hrdé srdce tvé, že jen tomu lidu dobrému, jejž mučila jsi a trýznila stále, za život svůj děkovati máš? Bůh to naprav! Kletba nevinných obětí, slzy sirotků, jimž rodiče jsi zadávila, na duši tvé těžce jednou spočinou, a přízraky tvých obětí i před soudem slitovníka na tebe žalovati budou! Probůh, dokud čas, odvrať kroky své před propastí bezednou!“

„Aj, jak mistrně kázat jsi se naučila, že by ani mistr a miláček tvůj Jan z Husince, o jehož

duši nyní v pekle satanové se hrdlují, tak jistě nedovedl mluviti," jizlivě pronášela Polyxena. „Mermomocí chceš-li, abych tobě vlídnou ukázala tvář, tož lid schytat a zmrskat dej. A tohoto, zločinů těch původa," při tom na Václava ukázala, „čtverospřeží roztrhati dej, jenž k růži pětilisté nestoudný svůj zrak povznesl."

„Šílíš, sestro moje?" ulekána Eva zvolala. „Odkud to, že v srdci tvém tolik sliny jedovaté uhnízdilo se? Tož patrný jest rozkaz Boha samého, že ne my, ale ruka jeho jednou na bedrech tvých přetěžce spočine ... Tomu soudci při svou odevzdám, nech s tebou podle nejsvětější vůle své naloží . . . Já svobodu ouplnou ti daruji!"

A nepromluvivši již ani slova více, spolu s miláčkem svým odcházela. Potom u stráží zastavila se.

„Slyšte, dobří lidé! Sestru moji Polyxenu k mezím Červeného Hrádku bezpečně dopravte. Mstíti se na ní nebudu, nechť Bůh sám v té při rozsoudí. A bděte bedlivě, aby ani vlásku na hlavě její nebylo zkřiveno!"

Zatím slunce na sklonu denní dráhy se octlo. Pochlad večerní příjemně vanul, z lesů sem větřík večerní vůni přivál, na nebi růžová záplava červánku klenula se.

Každému blaze bylo v srdci, že leckterý ret zašeptal: „Dobře jest nám tu býti. Kéž by tak jako jest nyní, i dále nám bylo!"

Bohužel, že se tak nestalo. Doba rozhodnutí nadcházela . . .

XXII.

Od božího rána sjíždělo se na Červený Hrádek pánů bratří šlechticů k panu Oldřichovi III. na návštěvu.

Přijeli s celou družinou. Hradní dnes pilně zavlažovati musil.

Nádvoří dosti rozlehlé skoro plno panské čeledi všech znaků: sviní hlavy pánů z Valdeka, Třebouně, Rožmitála, Žebráka, Hasenburka, orlice pánů z Kolovrat, labuť bílá ze Švamberka, střela přistěhovalých pánů z Žeberka, vůbec všech, kteří tehdáž při straně katolické stáli.

Zatím panstvo v bohatých komnatách nahoře při pěnivých číších veselo bylo, proč by tedy i sluhové jejich za dlouhý čas si nepokvasili.

Proč by se neveselili, když co nevidět jiný rejdovák zahude na krvavém poli válečném, kde místo šprýmů a žertů a veselého zpěvu jen rány krvavé, úpění a ryk válečný bude zaznívati . . .

Však ono panstvo dnes k panu Oldřichovi nesjelo se k přátelskému toliko posezení při pěnivých číších vína. Tož tedy jen vesele života užívat, pokud k tomu čas.

Čeleď to dobře tušila.

Jak by nejlépe hlavu ouplně potřeli té hydře divé, lidu, která na všech stranách jitří se a bouří, a za nic cení životy a statky pánů bratří šlechticů, o tom teď úrada brána.

Mínění jednohlasné o věci té pronešeno, aby jedenkaždý na zboží svém kacířský plevel vyhubil nelítostně; hlasy mírnější uduseny v zárodku valnou většinou.

Teď již po úradě bylo, a žert kluzký a bujný smích o závod se vpustil, přehlušiti hudbu, již na pavláně pištci a hudci k obveselení panstva provozovali . . .

Cinkot pohárů do výše pozdvihnutých ku poctě pana bratra hostitele, smích a rozprávka veselá, i hudba živá utlumila v každém tušení

těžkých věcí příštích; dnes žili všickni jen přítomnosti.

Ve výklenku vysokého okna pan Oldřich s důvěrným svým přítelem Bohuslavem ze Švamberka v rozmluvu byl zabrán.

„Což, pane bratře," zahovořil Oldřich, „když úrada naše skončena k tak příznivému výsledku, abychom i my jednou tu věc skoncovali? Stále odkládáš tu věc, na malicherný dívčí rozmar dbáš! Věř, až Eva na hradě tvém Krasíkově jako paní sídleti bude, v duchu své lehkověrnosti se vysměje. Jen s chutí do toho, pane Bohuslave! Již ti to plahočení po dobrodružstvích nesvědčí! Jinaký život vede člověk, když s jistotou ví, že srdce drahé bytosti proň bije jedině! Nuž konečně rozhodni se a uber mi starostí, až vřava válečná se tu u nás rozbouří . . . Nuže svoluješ, pane Bohuslave, abych radostnou tu zprávu, že bílá labuť Švamberská s růží pětilistou se snoubí, shromážděným pánům bratrům ohlásil!"

„Čiň podle svého nejlepšího svědomí," zahovořil Bohuslav. „Miluji sestřičku tvou Evu, a po boku jejím život tráviti, bylo by mi blahem největším. Však zaručiti mi musíš dobrovolné její k tomu kroku svolení!"

„Nestarej se!" — — —

Teď z nádvoří křik a smích zmatený až sem vysokými okny do hodovní síně zalehl. I ve vznešeném panstvu rozruch ten pozornost vzbudil. Četní hlasové mezi nimi po příčině toho dotazovali se.

Pan Buzek ze Tmáně poněkud již rozjařen od stola povstal, kníry nemenší než kly kance, jenž v jeho erbu se nalezal, si zatočiv, zahovořil.

„To jistě náš hostitel nějaké překvapení nám uchystal. A že zdařilé bude, o to žádný z pánů

bratří hádati se nebude, aniž odporovati, když tuto číši na zdraví jeho pozvednu!“

Nikdo neodporoval, a se smíchem všickni přání páně Buzkova uposlechli.

Pan Oldřich ukláněje se, za poctu děkoval, a se smíchem panu Buzkovi odpovídal.

„Cosi o překvapení promluvil jsi — o něčem podobném ani já sám nevím, a v prvé řadě bych byl překvapen. Čeleď dlouhým lenošením zbujnělá nejspíš nějakou kratochvíli strojí. Však postarám se, aby páni bratři rušeni nebyli!“

„Touhle malicherností, pane Oldřiše, hlavu si nelam!“

„Ať i chasa s pány svými se veselí!“

„Vždyť beztoho co nejdříve krutá práce jim nastane!“ —

V tom kastellán tvrze Tluksa z Buřenic vešel.

„Pane Tlukso, co vzteká se dole čeleď, že na povinnou úctu k pánům svým zapomíná?“

„Pane vladaři!“ odpovídal kastelán, „věru sám divit se nebudeš. Ženština jakás prostovlasá, bosá do tvrze se dostala. Přístupu k tobě mermomocí domoci se chce. Že prý nutně s tebou mluviti musí! Když čeleď s ní zažertovat chtěla, hrdou na se, jak královna tvářnosť vzala, pravíc se býti — odpusť, věru až až ostýchám se vypovědíti té ženštiny smělosť!“

„Jen dál, pane kasteláne, náš sluch již ledacos snese!“

„Ale slib mi, že se na mne horšiti nebudeš!“

„Nu konečně začni!“

„S tvým prominutím! Praví se býti sestřičkou tvé milosti!“

Bujný, dlouho trvající smích zakončil slova ta.

„Hahaha! Ten vtip se ti, pane Tlukso, jak náleží podařil!“

„Pozvol, pane Oldřiše, ať na novou, tobě posud neznámou sestřičku pohledem se pokocháme!“

A pan Oldřich sám nejvíce smál se, až až za boky se popadal . . .

„Nu tak, pane kastelláne, tu čest prokaž novopečené mé sestřičce, a uveď ji v naši společnost!“

Ale hned smích ho přešel, když pan kastellán přivedl ženštinu prostovlasou, v cáry oděnou, se zrakem zlobně planoucím, smích zmizel, a výraz strnutí a úžasu na tváři se objevil.

„Poznáváš mne, pane Oldřiše,“ zvolala, a zdrcujícím pohledem změřila kastellána i ostatní panstvo, které ze ztrnulého výrazu hostitelova neblahou věc tušíc, pozvolně ve smíchu ustávalo. „Či jako otrocký tvůj lid ve mně jen poběhlici ledajakous vidíš? Či žádáš důkazů? Mám zavolati pana Buzka či pana Bohuslava, starostlivého snoubence Evina, která za zády jeho s robem se milkuje?“

Pan Oldřich byl na dobro zdrcen; rázem vystřízlivěl . . .

„Nešálí mne zrak? Tys Polyxena, poznávám tě, ale v jakém to stavu . . . A co ústa tvá o sestře promlouvala, zda to není jen smyšlenkou?“

„Nesníží se odchovanka růže pětilisté ku lži! Do poslední litery zpráva moje pravdivou o zpronevěřilé sestře naší, a o dobytí tvrze Strašické lidem vzbouřeným! A ty pane Bohuslave, dobře jsi o snoubenku svou pečoval, předobře. Ponechals ouplně dohled na ni mně, dívce slabé, nezkušené, místo abys sám o ni slušnou péči měl, aby za zády mými s robem se nesnázela. Když přítrž tomu jsem učiniti chtěla, lid pomocí zlotřilého milána pobouřila proti mně, že tvrz napadl, čeleď zbil a mne, Rožmberkovnu, hanebně až

k mezem Červeného Hrádku vypudil. A sestra tvá mně, bratře, nestoudně metla v tvář, že tu ohavu za muže si vezme, a že píti z kalicha lidu dovolí. Tou dobou na Strašicích hříchy Sodomské páší se — a vy, pánové, výkvět šlechty a urozenosti, kvasujete jen a hodujete, dovolíte, aby zlotřilý ten lid poddaný přes hlavy vám přerostl, a vlnami neodolatelnými v tůni záhuby smetl? Kdo dobrý jsi, kdo štít máš nepoškvrněný, za mnou protiv buřičům sveřepým, proti vrahům víry pravé!“

Reč tato vášnivá s oučinkem se neminula. Panstvo ze zástolí vyskákalo, meče tasilo a nad hlavami jimi mávalo . . .

„Pane Oldřiše, tuhle potupu nesmíš nechat nepomstěnu!“

„Veď nás proti buřičům!“

„Do posledního nutno kacíře vyhubit!“

„Na chvíli přemohl mne cit bratrský — té však povinnosti své co šlechtic a katolík dobře jsem si vědom. Sama bývalá sestra má práva na šetření a outrpnosť se vzdála, nyní jako protiv buřičce a odpadlici od náboženství budu jednati. Díky, páni bratří, že jste mne na povinnosť upamatovali. Za podporu v podniknutí tomto vás snažně prosím. A ty, pane Bohuslave,“ obrátil se k němu. „i tebe pohana rodu našeho se dotýče. Tys za choť bídnici onu pojmouti chtěl — potupu, kteráž bílé labuti Švamberské na štítu tvém způsobena, jen krví smýti můžeš!“

Pan Bohuslav jen hluboce se uklonil.

Teď pán Oldřich prudce na kastellána vykřikl:

„Tož ať pištci a hudci válečnou nám zahudou, a lid ať okamžitě před tvrzí na pochod se seřadí, a na smolnice a žebříky ať nezapomenou!“ a k pánům bratřím obrátiv se mečem zamával.

„Vzhůru, páni bratří, tam, kam povinnost nás volá!“

A jako bouře divá, když nad horami se zvedne, zaburácelo to v hodovní síni.

„Vzhůru ha Strašice!“

XXIII.

Na tvrzi Strašické výjev pohnutlivý se odehrával. Oblehnuta byla lidem spojených pánů katolických pod vůdcovstvím pana Oldřicha. Korouhev vůdčí se znakem růže pětilisté na straně oblehatelů i ve tvrzi na cimbuří s věže ve vzduchu veselę se dmuly.

Pod tvrzí lidu hojně dobře ozbrojeného, ve tvrzi pak jen hrstka čeledi, jež i v neštěstí Evě zůstala věrna, a pak houfec lidu poddaného ze Strašic, Těň a Hůrek, sedláků robotářů, jichž cep ve tvrzi bezmocen.

Před chvílí za hlasatelem panským branka se skřipotem zapadla a mostek zdvižen.

Hodinu k rozhodnutí ponechali panští obleženým, chtějí-li vzdáním tvrze životy své zachrániti. Hlavní podmínkou však bylo, aby zpronevěřilá sestřička páně Oldřichova v klášteře v Panenské Týnici odpuštění hříchů svých vyhledávala, úhlavní pak zločinec, svůdce a buřič, rouhač pravé víry do rukou pana vladaře ku příkladnému potrestání byl vydán . . . Jinak že tvrz se vším živým, co ve zdech svých chová, v plen bude vzata, a nikdo šetřen nebude. V útulné komnatě Václav panně Evě domlouval, aby přijetím podmínek život svůj zachovala. Pro ni i muka tisícerá s radostí že podstoupí. Dále na mysl jí kladl k důkladné úvaze, že k vysvobození nižádné čáky se jim nenaskytá. Co pořídí hrstka nevycviče-

ných sedláků proti zástupům panského lidu? A i kdyby sám Bůh jim přál, a oni dovedli odrážeti jich útoky, jak dlouho mohli by odolávati? Spíže, jež na tvrzi se nalezá, sotva na dva dny vystačí . . .

Ale Evička ni na jeden z důvodů těch nepřistoupila.

„Tak málo že jsi poznal tu panskou víru? Od slibů k vyplnění krok daleký! Poznali poněkud moc naši a přílišných ztrát se bojí. A posléze i kdybych život zachovala, co získala bych? Svoboda bez tebe mi otroctvím; však mně nikoliv svobodu, ale pouta přislibují. A k tomu lid ten dobrý zradit mám? Nikoliv, tisíckrát nikoliv!“

Takovým důvodům Vácslav odporovati nedovedl. — Sestoupilť na nádvoří s lidem porokovat.

Ve skupeních odpočívali si tu pod košatými ořešáky. Chmurná, neveselá nálada vládla mezi nimi, ale ze zraků ponurých ne zbabělosť, ale vzdor spíše a pevná odhodlanosť sálala. Co ztratit mohli v nastávajícím boji, co získat? Nic jiného než-li smrt, to vyprostění z utrpení a běd. Lehká věru volba!

S křikem Evu a Vácslava uvítali.

A když rozhodnutí své oznámila jim a na vůli jim ponechala, pokřikem jejich až lesy protější se rozezvučely.

„Paní naše, s tebou půjdeme do jediného!“

„Život za tebe milerádi položíme!“

„Nuže, tedy ve jmenu Páně k poslednímu boji se uchystejme!“

Všickni mžikem byli na valech, aby vše k řádnému uvítání nepřátel přichystali. Snášeli velké kameny i klády. Jako v mraveništi to na tvrzi

vypadalo; starší i mladí chutě ruce k dílu přikládali.

Kovář Kladivák, ač poraněn byl nikoliv nepatrně, jak obr v pohádkách pracoval.

Balvany, jimiž dva co pohnouti měli, sám na valy odnášel. Vyrovnal si jich na místě nebezpečném u branky, kterou sám si byl vyvolil, kolem sebe jako poprsní baštu.

V hodinu sedmnáctou zarachotila dole rána z kusu na důkaz, že doba rozhodnutí uplynula. Z cimbuří hlásky zatřepotal prapor s červenou růží pětilistou.

Posilou k blížící se smrti bylo tělo Páně a krev jeho přesvatá, již pospolu z rukou kněze přijali . . . chvíle pohnutlivá, při které v náručí padli si všickni přítomní vespolek slzy prolévajíce.

Se strany oblehajících opět rána z pušky zahřímala. Tentokráte však na ostro vypálili. Kamenná kule švihla vzduchem a narazila o baštu . . .

Po třetí zahoukala opět houfnice. Tentokráte s lepším výsledkem.

S pokřikem sešikované zástupy panských pustily se v běh, po srázném svahu, na kterémž tvrz byla zbudována. Hromový výkřik jejich: „čest a víra,“ s hradeb odvetu: „kalich, kalich!“ vyvolal . . .

Kamení a šípy svištěly vzduchem, a s cílem se neminuly . . . Již několik panských krví svou potřísnilo horský svah, ale rychlost útočících nezmenšovala se . . .

Již téměř ku nevysokým baštám samým přilehli. Puška z tábora ráz na ráz započala svou zhoubnou činnost, a vyžádala již nejednu oběť. Panští lučištníci ve dva zástupy se seřadili, a zasypávali deštěm šípů obrance, zatím co hlavní

zástup výbojný se žebříky, trámci, prkny a otýpkami k vyplnění příkopů dále se hnal.

Teď vhodný okamžik nastal k svržení balvanů a klád na útočící. Svržené klády celé řady jich smetly v příkop a balvany svalené dobijely raněné v příkopě . . . leč příkop jinak dosti hluboký plnil se vždy víc a více raněnými . . . již první žebřík oblehací zachytil se o poprsní zeď, druhý, třetí, a na žebřících tísnil se řetěz panských ozbrojenců. A zas kláda slítla ze zdi, a strhla sebou celý ten živý řetěz, a kámen těžký a cep železem obitý temně zaduněl na hlavách smělých odvážlivců, kteří až k poprsní zdi vystoupili po žebříce. A zas nové řady vystupovaly na místo smetených, však řídnoucí hrstku obležených nikdo doplňovati nemohl.

Kovář u branky na stanovišti svém jako vtělený obraz pomsty.

Celou spoustu narovnaného kamení již na tělech rozmetal, a teď cep panské odvážlivce drtil. A jemu po boku hradní Balej z okénka bytu svého ve bráně samostřílem odvážlivější dotěravce srážel, aby práci mu ulehčil.

Teď obrovský jakýsi zbrojnoš panský meč v zubech, a v ruce samostříl dobré práce svíraje, na žebřík se vyšvihl, v polovině však náhle se zastavil, aby šíp z ramena vytrhl, a potom ohledl se, aby střelci lepší ranou mohl se odplatit. A hle, v okénku Baleje zastihl. Prst maje na spoušti samostřílu, vzhůru naň zahoukl.

„Pěkně, tatíku, kamaráda Hroznatu vítáš!“

„To's ty, bratříčku? Tož rychle dolů slez!“

„Raději ty, tatíku, od okénka odstup! Nerad bych ti ublížil. U pana Bohuslava milosť ti vyprosím! Ustup! Já nahoru musím!“

„Nelze!“

„Nuž bohu poručeno!“

Štejnou dobou šípy oba zafičely... a obrovský zbrojnoš skácel se do příkopu.

„Pěkně jsi mi tu, bratře Hroznato, studenou lázeň odplatil!“

I tatíka Baleje duše k velké armádě, kde žízně nikdy nebude, se odebrala . . .

Od té chvíle Kladivák sám na starosti měl srážení nepřátel, okénko ve bráně opuštěno zůstalo — — —

Na baštách zatím divoký boj zuřil dále. Ani na krok nepostoupili oblehatelé, ač kde který na valy se vyšinul, opět smeten dolů. Ale obhájců neustále méně a méně.

Jižní cíp bašty k hájení měl Václav se statným lidem ze Zálesí. Jemu po boku stála panna Evička rozněcujíc lid k chrabrému zápolení . . . Zde stále obležení vítězili, zde ani jediný žebřík nepřistaven.

Však předce i zde po chvíli žebřík přistaven a proud žoldnéřů hrne se nahoru. Marně do nich Zálesáci svými cepy buší. Teď výkřik, a Václav obrací se. Toť Evin hlas! . . . Na baště o výstupek zdi opírajíc se stála, křečovitě ruce v prsa zarývajíc, v nichž šíp až po pápeř utkvěl.

„Evičko má! Ty beze mne již pryč se ubíráš?“ Sotvaže v náručí zachytil k zemi klesající.

„O Václave můj, s Bohem navždy!“

Evičky nebylo více!

„Evičko drahá, o . . .,“ a druhý šíp přerval mu další slova . . . Bez hlesu skácel se k zemi, a v pádu stydnoucí tělo své drahé Evičky k sobě strhl.

Smrtí vůdců odpor obležených své moci pozbyl. Na hradby hrnuli se panští zbrojnošové již proudem.

I Kladiváka nebylo již na jeho stanovišti viděti . . . Na baštách bylo již pouhé ubíjení; vždy několik obranců v tlupu se srazilo, a v marném boji odolávali útočícím, aby draze životy své zaprodali.

Teď v hrozný ryk bojujících, a kvílení a bědování raněných a třesk zbraně zvláštní praskot se vmísil. Střechy hospodářských stavení v plném plameni. Kladivák to učinil. Vida, že marné již porůzné na baštách potýkání, od branky odkvapil, a plamen vrhl do stavení, aby tryznu nad hrobem padlých svých přátel vystrojil, a nepřátely později hašením zaměstknal.

Úmysl měl při tom zvláštní.

Když druzi jeho tísnili se u bašt na nádvoří, a nepřítel vždy víc a víc hradby slézal, opět do bojovné vřavy se vmísil.

Zde udušeni by byli pouhým již množstvím. Hromovým hlasem vykřikl na druhy, že řev jeho i lomoz boje přehlušil:

„Za mnou, bratří! Zde bez odvety do jednoho bychom padli! Z brány ven!“

Asi třicet bojovníků seskupilo se kol něho, branka rozevřena zaskřípala, a již do davu nepřátel útočících vrazili jako krupobití.

Boj krutý, však nedlouho trvající.

Jak nad kamenem do vody vrženým sevřely se nad nepatrným houfcem tím vlny nepřátel . . .

XXIV.

I pohřbena jest panna Evička s velikým pláčem a naříkáním v kaplici r. 1382 vystavěné a sv. Vavřinci zasvěcené, kamž ji po čtvrt letě následovala sestra starší, kdež konečně se smířily.

Pan Oldřich III., jenž růži pětilistou s la-

butí Švamberskou snoubenu si viděti žádal, zasnoubil panu Bohuslavovi jedinou svou velenadějnou dceru Adletu. Krásná Adleta zemřela náhle, a nad smrtí její utrápil se i pan Oldřich, v čemž skladatel starých letopisů českých, z nichž toto vypravování vzato, spatřuje trest za ukrutnost a věrolomnost, s jakovou se choval oproti stoupencům svaté paměti mistra Jana z Husince.

Tvrz Strašická vystavena znovu, ale té důležitosti, jakou měla dříve, nikdy více nenabyla . . .

4799
5-8

891.86
M427
1885

BOUND

OCT 31 1957